SERGIU CIOCÂRLAN

LITERATURA ÎN LUMINA ORTODOXIEI

Sergiu Ciocârlan (n. 1979, Brăila) este profesor de Limba și Literatura română. În 2011 obţine titlul de doctor în filologie cu teza Sensul tradiţiei în proza lui Ioan Slavici, Fac. de Litere, Univ. București (Conducător știinţific: Prof. univ. dr. Mircea Anghelescu). Are articole publicate în Cuvântul, Luceafărul, Lumea credinţei, Ortodoxia, Tabor, Tribuna. De asemenea, a publicat articole de specialitate în volumele Studii de literatură română și comparată, București, Ed. Universităţii, 2009 și Cercetări și studii. Volumul Școlii Doctorale a Fac. de Litere, București, Universitatea din București, 2010 (editori: Liliana Ionescu Ruxăndoiu și Mircea Anghelescu). În 2013 publică Jertfa unui preot mucenic: Miercurea Patimilor și Fără frică: despre curajul mărturisirii lui Hristos, două romane simetrice care propun soluţii de ieșire din universul concentraţionar de ieri (închisoare, lagăr, Canal) și de azi (pretextele din ce în ce mai explicite de challenge ideologic din societatea actuală, care s-au dezvoltat odată cu egoismul patimilor, nu semnalează oare un blocaj, o fundătură?), respingând atitudinea bicefală, spectrul umanităţii intrate în malaxorul dublului limbaj. La începutul lui 2014 publică un alt roman, intitulat România furată. Raportul comisarului european Samuel Scheib, avertizând asupra pericolului din interior, insesizabil adeseori, care constă în consimţirea (din nepăsare sau din calcul) la asasinatele concertate asupra valorilor românești..

Tehnoredactare: Dana Mera

Lectură: Nicoleta Pălimaru

Pentru corespondenţă:
sergiuciocarlan@yahoo.com
sergiuciocarlan.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
CIOCÂRLAN, SERGIU
Literatura în lumina Ortodoxiei / Sergiu Ciocârlan; cuv. înainte: Costion Nicolescu. - Cluj-Napoca : Renașterea; București: Areopag, 2014
ISBN 978-606-607-092-8
ISBN 978-606-8451-63-3
I. Nicolescu, Costion (pref.)
821.135.1-97

SERGIU CIOCÂRLAN

LITERATURA ÎN LUMINA ORTODOXIEI

Tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfinţitului Părinte
Andrei
Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului,
Mitropolit al Clujului, Maramureșului și Sălajului

Cuvânt înainte de Costion Nicolescu

Editura Renașterea / Editura Areopag
Cluj-Napoca / București
2014

Parafrazând cuvintele unei bune prietene cu privire la unul dintre romanele publicate, Îl felicităm pe Dumnezeu pentru Literatura în lumina Ortodoxiei. Felicitări și Sfântului Cărturar Dosoftei, Mitropolitul Moldovei! Îi mulţumesc Alexandrei Crăciunescu care prin intuiţia ei consecventă a catalizat direcţiile fundamentale ale cărţii. Mulţumesc domnului Costion Nicolescu pentru dispoziţia luminoasă cu care a venit în întâmpinarea textului, redactându-i prefaţa (Literatura în lumina Ortodoxiei avea nevoie de o astfel de prefaţă și mă bucur cu adevărat că o astfel de carte a întâlnit un om atât de potrivit!). Mulţumesc soţiei mele, Magda, și iubitei noastre fiice, Irina, pentru răbdare, dragoste și susţinere pe tot parcursul conceperii acestei cărţi, cu atât mai mult cu cât se știe că scrisul este devorator de timp, iar timpul petrecut împreună este esenţial în familie. Mulţumesc Părintelui Traian Mazăre căruia i-am urmat întocmai sfatul: Sine die sine linea!, răscumpărând migălos acea dimensiune a scrisului inerentă fiecărei zile. Mulţumesc bunului meu prieten Cătălin Stănescu pentru încrederea constantă în proiectul Literaturii, un proiect a cărui povară a trebuit să o rezem și pe umerii altora, ca să nu mă clatin. Nu în ultimul rând, îi mulţumesc părintelui meu duhovnic Dumitru Vâlcu pentru cuvintele care m-au ţinut treaz pe acest drum pe care bântuie primejdii de tot felul, pentru lumina Ortodoxiei (în care am încercat să privesc literatura și pe mine însumi) care nu este un concept, ci o zare a fiinţei vii.

Autorul

CUVÂNT ÎNAINTE

Creștinismul este una dintre „religiile Cărţii”, cum pe drept se spune. Legătura noastră cu Dumnezeu se face în chip eminent prin Cuvântul, dar și prin cuvinte, chemate să fie, pe cât se poate, pe măsura Logosului, să-L vestească și să-L slăvească. Literatura face parte integrantă din viaţa creștinilor, fie și numai la nivelul Scripturii Sfinte, al cărţilor bisericești sau, în orice caz, acreditate de Biserică. Ca atare, se poate spune despre creștini că sunt, din capul locului, bibliofili. Iubitori de Carte și de cărţi.

În același timp, la fel de adevărat este că Hristos, Fiu al lui Dumnezeu și Dumnezeu întrupat, nu a scris, nu a lăsat direct o „operă literară”. Cu partea scrisă, cu *Sfânta Scriptură* și cu toate celelalte scrieri direct ale credinţei noastre S-a ocupat mai apropiat, inspirând, Sfântul Duh.

Omul modern, cam de orice condiţie ar fi el, se află într-o prezenţă apropiată și masivă a cărţilor. Asta chiar și în ciuda atâtor media alternative din zilele noastre, al căror pericol uzurpator, de altfel, autorul acestei cărţi îl semnalează. De mici creștem cu cărţile, ele devenind o parte *sine qua non* a omului cu o minimă cultură generală, ca să nu mai vorbim de cele necesare oricărei pregătiri profesionale, dar care nu fac obiectul acestei cărţi. În continuare, ne mișcăm toată viaţa printre cărţi. Fel de fel. Biblioteca este unul dintre locurile privilegiate în existenţa omului căruia îi place să citească, locul în care el se regăsește și se simte acasă, unde adesea se refugiază. Poţi identifica un om și după biblioteca sa. Dar, totodată, este de observat, cu oarece surprindere

și tristeţe, cum, destul de adesea, multele lecturi, vasta cultură literară (sau artistică, în general) nu asigură mari caractere.

Cei care parcurg aceste rânduri sunt desigur cititori. Dar este clar că sunt și oameni care nu citesc cărţi. Probabil chiar mai mulţi decât cei care citesc. Cel mai adesea, în vremurile noastre, aceasta conduce la sărăcie existenţială. Cei vechi, analfabeţi (precum ţăranii noștri, bunăoară), pentru a fi cât mai aproape de integralitatea potenţialităţii lor umane de cunoaștere, compensau lipsa cărţilor printr-o citire mai asiduă și mai atentă a acelei cărţi miraculoase care este Natura, cu toate tainele ei și cu fascinaţia descoperirii lor, printr-o apropiere prietenoasă de ea. Sfântul Efrem Sirul, dar nu numai el, vorbea de aceste două surse de cunoaștere complementare: Natura și Scriptura. Ambele constituie revelaţii.

Viaţa și literatura interferează. Literatura intră în viaţa omului, ocupându-i-o într-o măsură deloc neglijabilă, iar omul intră în povestea propusă de un text, prin trăirea ei din interior. Literatura devine viaţă pe lângă viaţa viaţă, uneori cu drepturi egale la realitate și la existenţă. Puzderie de personaje fac parte din viaţa noastră interioară ca și oamenii din realitatea fizică, dacă nu, în unele cazuri, mai mult decât ele („personaje mai vii decât noi" – spune Sergiu Ciocârlan). Cum frumos remarcă autorul: „dialogul cu toate aceste personaje este un *perpetuum mobile*, o scară către cer pe care coboară și urcă îngerii neîncetat". Mai observă el cum cartea are o personalitate a ei („O carte frumoasă nu se însoţește cu orice cititor".). În același sens, am adăuga noi, se poate vorbi și despre un destin al fiecărei cărţi. Imponderabil. Care nu poate fi prevăzut decât cu vagă aproximaţie.

Ne aflăm, unii dintre noi, în această dublă ipostază, de creștini care ne asumăm deplin această condiţie și de iubitori și consumatori de literatură. Ca atare, tema acestei cărţi și motivaţia

ei ne privesc direct. Scopul său declarat acesta ar fi: „interogarea câtorva opere, autori, personaje și cititori din impresionanta galerie a literaturii, în beneficiul unei lecturi conștiente și pentru dobândirea calităţii de întâmpinare a creaţiei literare". În mod firesc, se nasc unele întrebări asupra felului în care se cuvine să abordăm folositor dubla noastră situare. Ce face creștinul în faţa literaturii, cum o judecă? Cum se cuvine să se comporte? Cam la acest gen de întrebări încearcă să răspundă, îndeosebi, autorul, spre folosul cititorului său.

Dar, prima întrebare importantă, premergându-le și generându-le oarecum pe celelalte, ar fi aceasta: De ce avem noi nevoie de literatură? Iată un prim răspuns pe care ni-l oferă autorul: „Să creștem mari, să ne șlefuim piatra delicată a sufletului, să învăţăm să plângem și să nu ne fie rușine de noi înșine…". Mai mult chiar: „Literatura este o plinire a umanului. Ne formează, arătându-ne drumul ce trebuie parcurs...". Alte argumente sunt căutarea și aflarea de sine, precum și faptul că „literatura reprezintă un demers eliberator". Autorul insistă în legătură cu un caracter pedagogic și propedeutic pe care literatura îl are cu sau fără voia autorilor ei. În acest sens, consideră că ea propune mai totdeauna modele, fie ele pozitive sau negative. Scriitorul este, mai făţiș sau mai subtil, formator de opinie. Sergiu Ciocârlan vede o destinaţie spirituală măreaţă pentru literatură: „atingere cu cele de jos a celor de sus". O descindere cerească, oarecum! Constată că există o foame a sufletului pentru lumea propusă de literatură, cu toate cele bune ale ei, dar care le implică, până la urmă, și pe cele rele.

Dar, poate că înainte de a porni la deslușirea răspunsurilor ar trebui definit ce înţelegem prin literatură, în sensul acestei cercetări, la ce literatură face referire autorul. Pe de o parte, ne putem referi la literatură în sens larg, incluzând și tot ceea ce apare sub formă scrisă, incluzând și ceea ce s-ar chema „literatură de specialitate" din diferite domenii, eventual și subliteratura.

Dar, dacă privim la ceea ce pune în discuţie Sergiu Ciocârlan, vom vedea că este vorba îndeosebi de literatură beletristică sau de cea cu caracter programatic pentru diverse curente literare. Cea care aparţine culturii celei mai generale. Și, totuși, în ceea ce privește genurile de literatură abordate, Sergiu Ciocârlan nu este consecvent. Astfel, în repetate rânduri, el opune literaturii de ficţiune sau celei asimilate ei literatura teologică, pe cea religioasă, pe cea hagiografică. Adică pune în comparare planuri diferite. Se lasă astfel impresia că literatura literatură ar deveni oarecum superfluă, în condiţiile în care omul ajunge la o anumită statură duhovnicească, caz în care i-ar fi de-ajuns literatura teologică sau hagiografică a Bisericii.

Și dacă tot este unul dintre rolurile literaturii acela de a ne face mari, autorul dedică un prim capitol cărţilor din această categorie, considerând, pe bună dreptate, că ele s-au constituit în pietre de temelie la construcţia fiinţei noastre culturale. Ele sunt cărţi *sine qua non* pentru cultura generală minimă a oricărui om, dar, totodată, multe dintre ele, și cărţi de inimă, cărţi care-i devin acestuia dragi, esenţiale, și care, într-un fel sau altul, îl vor urmări prietenește întreaga viaţă și nu se va despărţi sau dezice de ele. Ca atare, mai ales în ceea ce privește cărţile copilăriei, fiecare se recunoaște în cele mai multe dintre titlurile menţionate de autor. Sunt cărţi de admis *ad integrum* și sunt cărţi de respins *ad integrum*. Dar, de cele mai multe ori avem de a face cu lucrări în care lucrurile sunt amestecate. În întâlnirea cu acestea avem de a opera cu criteriile cele bune și a ne orienta profitabil.

Pe bună dreptate, Sergiu Ciocârlan subliniază locul și rolul aparte al Poeziei, preeminenţa și excelenţa ei în câmpul mai larg al literaturii. Asta și deoarece poezia conduce mai lesne la lucrare spirituală, o impune chiar: „Poezia e vremea când se petrec în noi schimbări profunde, e puterea prefacerii și a suflării duhului în lutul nezvântat al inimii și al întregului trup, inefabilul vieţii

strecurat printr-o ureche de ac în mâna cititorului". Totodată și pentru că: „Poezia adevărată înseamnă iubire, lumină, libertate, bună dăruire, blândeţe, înviere…". Alungă tristeţea. Aparent firavă, ea „alimentează o stare de veghe", iar „frumuseţea ei hrănește, împacă, tămăduiește, (…) ne recuperează dintr-un cotidian compromiţător…". Dar, ne atrage atenţia autorul, poezia nu-L poate înlocui pe Dumnezeu, așa cum greșit credea, de pildă, Shelley. Însă, am adăuga noi, în Poezia adevărată (bună și nepoluată ideologic), Dumnezeu este prezent cu necesitate.

Lumea literaturii este extrem de vastă, aproape descurajator de vastă. Pentru o bună orientare în câmpul literaturii este necesară adoptarea și operarea cu ajutorul unor criterii corecte de valoare literară, dar nu numai. Criteriile, oarecum inedite, propuse de autor acestea sunt: Adevărul, Frumosul și Iubirea. Cu alte cuvinte și mai pe scurt, criteriul prim și ultim este Însuși Hristos. Cum ne atrage atenţia Sergiu Ciocârlan, „într-un fel citim și scriem fără Hristos și în alt fel facem acestea chemându-L pe El să ne lumineze întru totul".

Dintre cele trei, Adevărul este criteriul fundamental, primul de luat în considerare, înainte de a le pune în lucrare și pe celelalte două. Pentru a fi corect detectat, adevărul presupune un minim discernământ, iar acesta nu poate fi deprins decât alăturându-te Adevărului persoană. De literatură nu poţi să te apropii decât iubind-o. Iubirea, ne asigură Sergiu Ciocârlan, ajută la înţelegerea în duh a unei opere literare și la adoptarea unei distanţe spirituale juste faţă de toate propunerile ei. Critica iubitoare poate pune în evidenţă valorile unei creaţii literare chiar și atunci când, pe ansamblu, ea pare „îngrozitoare". Arta creștinului este aceea de a pune corect în relaţie adevărul cu iubirea, de a le conjuga convenabil pentru maxim folos spiritual. Frumosul vine „din bucuria pe care o trăim atunci când ne întâlnim cu personajele, cu gândurile și sentimentele și de-

ciziile lor". (Dar oare nu este o inversare? Oare nu bucuria este cea care vine din frumos?). Are mare dreptate Sergiu Ciocârlan când afirmă: „Frumosul este o prezenţă mai puternică decât a noastră, una care ne transcende". Cu alte cuvinte, Frumosul pogoară din altă lume sub inspiraţia Sfântului Duh. Frumuseţea literaturii este rodul aspiraţiei spre acel Frumos, vine din nevoia firească de ideal, din setea de absolut. Citind literatură, ne deschidem frumuseţii pe care o recunoaștem în noi înșine. Frumosul absolut stă scris în fiinţa noastră: literatura îl descoperă, iar fervoarea divină a trăirilor noastre confirmă literatura, frumosul din ea. Există o sporire dialectică care vine din întâlnirea frumosului din om cu cel din opera literară.

Ni se atrage atenţia, pe bună dreptate, că, în afara criteriilor, de o mare importanţă în receptarea unei opere literare este și starea lăuntrică a cititorului. O stare duhovnicească bună conduce și „la o vedere ageră, la o atenţie sporită, iar mintea devine atunci vamă curată a Duhului". Prin această prismă, cititorul va ști ce lucruri sunt de acceptat și ce lucruri de neacceptat în literatura cu care se întâlnește. Buna folosire a criteriilor preconizate, trebuie să conducă la o lectură filtrantă.

Bineînţeles, orice criterii sunt totdeauna afectate și de o doză de subiectivitate. În literatură se petrece ca și cu oamenii: crezi că cel de care ești îndrăgostit este cel mai frumos (sau în orice caz, frumos), cel mai adevărat, cel mai demn de iubire. Asta tocmai în virtutea (da, virtutea!) iubirii care transcende, în bună (bună!) parte, orice criterii (umanizându-le!), recuperând și valorizând. Ca atare, cărţile îndrăgite de cineva sunt pentru el cele mai bune, cele mai frumoase…

Falsele criterii conduc, însă, la rătăcire spirituală, la cufundarea în tragedie, la împovărarea cititorului cu neliniști și temeri tot mai mari. Suntem pe o cale greșită, de pildă, atunci când procedăm

la cercetări cu atenţia îndreptată exclusiv la aspectele senzaţionale și la cele de scandal din jurul unui autor sau al unei opere literare.

În susţinerea demersului său, autorul parcurge literatura lumii pe tot itinerariul ei istoric, de la antichitatea greacă și romană, până la postmodernismul actual. Analizează fiecare epocă și fiecare curent prin prisma figurilor lui emblematice, reprezentative. Face o analiză critică, lucrând cu criteriile propuse.

La anticii greci găsește o anumită aspiraţie spre idealul de virtute, o apreciere a omului aflat în suferinţă. Se află în literatura antică greacă o anumită prezenţă a jertfei de sine pentru celălalt. Lumea Greciei antice se afla în așteptarea „plinirii vremii", încercând o recuperare *sui-generis* a „omului frumos". Există în ea o nobleţe a exprimării și a atitudinii. Se pot detecta în literatura greacă antică unele aspecte profetice. Ca atare, nu este de mirare că unii dintre Sfinţii Părinţi i-au apreciat, până la un anumit punct, pe autorii de seamă ai Antichităţii. Deși păgână, fiind înainte de Hristos, ei au circumstanţe atenuante și trebuie judecaţi ca atare.

Cultura renascentistă a adus cu sine, începând cu sec. al XIV-lea, individualismul și iubirea de sine. Unul dintre proiectele demonice ale Renașterii, pe care scriitorii și l-au asumat, ar fi, în viziunea autorului, „omorârea lui Dumnezeu". Moraliștii secolului al XVII-lea voiau să impună idealul unei morale a onorabilităţii și a bunei cuviinţe, în virtutea unui creștinism „raţionalizat", „trecut în starea de practică socială folositoare", ignorând esenţa lui sfinţitoare. Iluminismul secolului al XVIII-lea este caracterizat printr-un proces tot mai accentuat de disoluţie a credinţei în Hristos. El anunţă divorţul dintre om și Dumnezeu, cu toate consecinţele lui, proclamă autonomia omului faţă de Dumnezeu. La rândul lui, în continuare, „proiectul enciclopedist a dat naștere unei «reeducări» în spirit raţionalist, contestatar, revoluţionar, rupt de orice tradiţie a harului și a sfinţeniei". Realismul, oarecum mai neutru, se mulţumește să descrie societatea, căutând să înţeleagă legile care o guvernează.

O critică aspră este adusă de autor romantismului, al cărui spirit este considerat ca evidenţiind, la diferite paliere, un remarcabil spirit contestatar, nihilist. Principiul intern decisiv care-l structurează, rezidă, după autor, „în ruptura de prezent și de formele realului, în revendicarea intensivă sub raport afectiv a eliberării din diversele constrângeri posibile (religioase, politice, sociale, estetice, etice etc.)". Autorul observă la romantici mult ocultism, multă magie, mult spiritism, multă gnoză. Personajele literaturii romantice, ni se spune, sunt victimele unui destin tragic. De pildă: „Iubirea năvalnică a romanticilor întâlnește obstacole de netrecut și, de aceea, ea nu poate fi împărtășită decât dincolo de mormânt". De aici și multele sinucideri ale scriitorilor, îndeosebi ale poeţilor, la romantici, dar și la cei ce s-au poziţionat în prelungirea lor. Romanticii Îl găsesc pe Dumnezeu singurul vinovat de toate nenorocirile și neîmplinirile lor existenţiale. Ni se dă exemplul unui scriitor reprezentativ pentru acest curent, Kleist, a cărui operă „este impregnată cu toate tarele sufletului romantic: dezrădăcinare, neliniște, nestatornicie, depeizare, individualism, izolare, dezordine, confuzie, dezechilibru, îndoială…". Ar trebui, totuși, sesizat, credem noi, cum romanticii resimt cu sensibilitatea lor rănită o anumită precaritate a lumii și a sufletului omenesc, aplecându-se asupra ei, explorând-o, încercând s-o deslușească, chiar dacă neaflând soluţia de tămăduire. De altfel, chiar și autorul este de acord cu acest lucru: „Tinere cititor, în literatura romantică poţi găsi și personaje pozitive". Dacă există astfel de personaje, în mod sigur există și astfel de autori.

În ceea ce-i privește pe simboliști, mulţi dintre ei „cochetează cu teozofia, ocultismul, ezoterismul, mistica orientală".

Nota comună, pe tot acest parcurs al culturii în istorie, o constituie faptul că un nihilism atroce pune stăpânire din ce în ce

mai mult pe gândirea occidentală, iradiind apoi și spre cea răsăriteană. Această gândire nihilistă propune „o atitudine distrugătoare a omului față de aproapele său, față de sine și față de întreaga creație". Autorul vede o rădăcină a nihilismului în gnosticismul care a dominat în permanență Occidentul.

Modernismul aduce cu sine, printre altele, și estetica urâtului. Modernitatea face un pas mai departe în raport cu romantismul, exprimând și mai categoric autonomia științelor, a moralei și a artei, având drept unic criteriu omul, ceea ce contravine idealului creștin de mântuire. În ceea ce privește suprarealismul, autorul îl vede, între altele, ca pe o consecință a noilor curente de gândire provenind de la Freud și de la Bergson. Artistul se consideră acum eliberat de orice constrângere estetică sau morală. Existențialismul, foarte la modă în anii '50-'60 ai secolului trecut, apare ca „un simptom al deznădejdii culturale". El vine, după cum o arată și numele, ca urmare a unei crize existențiale a omului, copleșit de incomunicabilitatea societății moderne, devenită tot mai „de consum". Însingurarea este una dintre notele sale dominante. Sergiu Ciocârlan consideră că de acum nihilismul este dezlănțuit. În ceea ce privește postmodernismul, autorul pleacă de la un citat din Mircea Cărtărescu care afirmă: „Postmodernul nu creează, ci mimează, ia în derâdere, fantazează. Nu există pentru el valoare stabilă și inatacabilă". Postmodernismul este caracterizat de un evident narcisism, fiind moștenitorul direct al individualismului propovăduit de cultura occidentală începând cu Renașterea.

După considerația lui Sergiu Ciocârlan, toate curentele literare, ale căror „păcate", evidențiate în lucrare, le-am enumerat foarte rezumativ, aparținând diferitor epoci, constituie visuri evazioniste, rupte de realitatea transcendentală: „visul renascentist", „visul iluminist", „visul romantic", „visul simbolist", „visul suprarealist", „visul expresionist", „visul existențialist", „visul postmodern"...

Din această înșiruire a racilelor pe care le arată gândirea occidentală sau de tip occidental rezultă o sumedenie de pericole care pândesc literatura, unele cu caracter general pe tot parcursul istoriei ei, altele cu caracter specific unei epoci sau alteia. Autorul, și în virtutea pregătirii sale teologice, apasă pe rolul devastator al mândriei autorilor, care poate conduce la rezultate cu conţinut luciferic. Unul dintre pericolele permanente, dar tot mai accentuat în timpurile de pe urmă, îl reprezintă ideologizarea culturii. Orice regim politic, dar îndeosebi cele totalitare, caută pe diferite căi, mai făţișe sau mai ascunse și mai perverse, să acapareze și să-și aservească cultura în folos propriu, manipulator. Pericolele cu caracter spiritual puse în evidenţă sunt numeroase: magia, ocultismul, iluminismul, rousseaunismul, teosofia, antroposofia, toate învăţăturile esoterice și ermetice venind pe linia neoplatonismului modern ș. a. De asemenea, autorul subliniază rolul nefast al masoneriei și al cabalei. S-a consolidat o ocultă mondială, care mai mult sau mai puţin concertat, mai făţiș sau mai pe ascuns, „printr-un efort sistematic și bine pus la punct" încearcă înlocuirea percepţiei creștine asupra vieţii cu una seculară. Sergiu Ciocârlan mai deplânge, pe bună dreptate, preponderenţa sexualităţii în literatura actuală și rolul ei nociv. Astăzi, asistăm în multe cazuri, în literatură, la „transformarea banalităţii în fapt extraordinar și, invers, transformarea extraordinarului în fapt obișnuit", ceea ce „afectează sistemul axiologic, bulversează ierarhiile". În fine, autorul mai este foarte îngrijorat, pe bună dreptate, de scoaterea lui Dumnezeu din ecuaţia actului critic.

În viziunea autorului, istoria literaturii lumii urmează apropiat istoria căderii din credinţă a societăţii, în ansamblul ei, ceea ce are o raţiune, dar rămâne discutabil. Autorul detectează o legătură directă între neputinţele tot mai accentuate ale Bisericii apusene și decăderea literaturii. De pildă, revenirea clasicilor la antici, prin Renaștere, a venit din sentimentele de neîmplinire și de frustrare datorate deviaţiilor din Biserica Catolică. De aceea, observăm la el, în repetate rânduri, o critică acerbă a

Bisericii Catolice, considerată principala vinovată de abaterile și căderile din morala literaturii occidentale. Slăbiciunile Bisericilor apusene au favorizat apariţia ideologiilor secularizante, infuzând nociv filosofia și literatura. Și la noi, Sergiu Ciocârlan consideră că educaţia catolică a unor boieri cărturari români a impietat asupra evoluţiei lor culturale. Cititorul și criticul ortodox se află în situaţia de a nu putea lua apărarea Bisericii Catolice în faţa criticilor mediilor secularizate (de la Renaștere până astăzi), datorită lipsurilor ei inacceptabile, după cum nici nu se poate asocia acelora, deoarece soluţiile lor sunt departe de a duce la ieșirea din criza spirituală, ci, dimpotrivă, duc la adâncirea în ea. Conform autorului, vina principală a creștinismului apusean este aceea că s-a renunţat la asceza care să conducă la idealul de îndumnezeire a omului, în favoarea unor interese pur lumești, ceea ce i-a îndepărtat treptat pe oameni de Biserică. Căci, locul în care se desparte radical gândirea ortodoxă faţă de cea apuseană, de orice fel ar fi ea, este admiterea posibilităţii îndumnezeirii omului, cu alte cuvinte opunea unui umanism fals și făţarnic unul adevărat și mântuitor.

Pentru o corectă orientare pe tărâmul spiritual al literaturii este necesară operarea cu o dreaptă măsură, cu ajutorul căreia lucrurile să fie judecate *sine ira et studio*. Or, dreapta judecată este una dintre caracteristicile și calităţile Ortodoxiei. Ca atare, pentru evitarea tuturor acestor primejdii, nu există, în opinia autorului, decât o singură cale: Ortodoxia! Întemeierea actului critic pe criteriile ei. Este ceea ce face Sergiu Ciocârlan. Autorul se întreabă ce-ar fi fost cu literatura din diferite perioade istorice, începând cu Grecia antică, dacă autorii respectivi l-ar fi cunoscut pe Hristos sau, mai restrâns chiar, dacă ar fi descoperit Ortodoxia. Consideră că: „Ortodoxia i-ar fi scutit de alambicurile rătăcirii și le-ar fi dat să înţeleagă precaritatea condiţiei de creator aflat în serviciul «luminilor» raţiunii". Căci, Ortodoxia oferă posibilitatea transcenderii angoaselor prin unirea cu harul dumnezeiesc necreat. De ace-

ea, autorul, care dovedește o bună cunoaștere teologică dogmatică, recurge la analiza literaturii folosind cu precădere instrumentele teologiei. „Nefiltrată prin lumina Ortodoxiei", orice literatură este limitată. Printr-o viziune creștin ortodoxă, ea poate răzbate dincolo de aceste limite. Ca atare: „Ortodoxia reprezintă o nevoie a literaturii, fiind un instrument indispensabil pentru orice istoric literar, scriitor sau simplu cititor". Lucrarea vorbește pe larg despre rătăcirile morale și spirituale ale scriitorilor, privite din punct de vedere creștin. Ca și Sfântul Iustin Popovici, la care face trimitere, Sergiu Ciocârlan remarcă o nepotrivire structurală între Ortodoxie și cultura actuală, marcată puternic de un antropocentrism ce conduce direct la arianism. Dar lucrul acesta nu este valabil numai pentru cultura actuală, dar, după opinia cercetătorului, cam pentru toată literatura de sorginte occidentală, cu rădăcinile ei în antichitatea greacă și romană.

Lucrarea este presărată cu numeroase citate din Sfinţii Părinţi[1], din cărţi creștine sapienţiale[2] sau din teologi importanţi[3].

---

[1] Numărul acestora este impresionant: Sfântul Ambrozie de la Optina, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Ignatie Briancianinov, Sfântul Nicolae Cabasila, Sfântul Chiril al Alexandriei, Clement Alexandrinul, Sfântul Petru Damaschin, Sfântul Dimitrie Mitropolitul Rostovului, Sfântul Grigorie Palama, Sfântul Ioan de Kronstadt, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Isaac Sirul, Sfântul Antim Ivireanul, Sfântul Luca Arhiepiscopul Crimeii, Sfântul Simeon Metafrastul, Monahul Moise Aghioritul, Cuviosul Paisie Aghioritul, Sfântul Iustin Popovici, Părintele Porfirie, Sfântul Ioan Scărarul, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Filotei Sinaitul, Arhimandritul Sofronie, Sfântul Teofan Zăvorâtul, Sfântul Tihon din Zadonsk, Stareţul Varsanufie de la Optina, Sfinţii Varsanufie și Ioan, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Paisie Velicicovski, Sfântul Nicolae Velimirovici ș. a.

[2] *Maximele Părinţilor: sfaturi înţelepte pentru o viaţă creștină*, *Everghetinosul*, *Filocalia de la Optina*, *învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*.

[3] Părintele Dumitru Stăniloae, părintele Ioan I. Ică jr. , Vladimir Lossky, Părintele George Florovski.

Autorul contrapune gândirea ortodoxă culturii apusene, propunând „modelul paisian”[4]. Tot așa, autorul opune unora dintre autorii importanţi din veacul al XIX-lea pe o serie de stareţi din aceeași perioadă[5]. În aceeași viziune încearcă să-i valorifice pe pionierii literaturii române: Dosoftei, Varlaam… Dar, atunci, ne întoarcem la chestiunea pusă la începutul acestui text: care sunt limitele de extensie prin care definim literatura? Autorul recurge la punerea în balanţă a două tipuri de exprimare și de literatură care sunt, practic, complet diferite. Poate că a le compara direct este puţin excesiv. În ceea ce privește literatura română a zilelor noastre, Sergiu Ciocârlan o consideră a fi pilduitoare pe cea memorialistică a celor care au fost deţinuţi în temniţele comuniste, începând cu *Jurnalul fericirii*, al lui Nicolae Steinhardt. Consideră de o mare valoare literară și poezia închisorilor, ceea ce, la modul general, ni se pare discutabil.

[4] Mai concret, autorul opune *Enciclopediei* (1751-1772), *Everghetinosul* Sfântului Nicodim Aghioritul (Veneţia, 1783) şi *Filocalia* (Veneţia, 1782; dar tradusă de Paisie Velicikovski la Neamţ şi mai înainte, la 1769).

[5] Iată câţiva reprezentanţi din cele două tabere de luptă indirectă: „Preacuviosul Stareţ Macarie (1788-1860), Preacuviosul Stareţ Moise (1782-1862), Preacuviosul Stareţ Antonie (1795-1865), Preacuviosul Stareţ Ilarion (1805-1873), Preacuviosul Stareţ Anatolie „Cel Bătrân” (1824-1894), Preacuviosul Stareţ Isaachie (1810-1894), Preacuviosul Stareţ Ambrozie (1812-1891), Preacuviosul Stareţ Iosif (1837-1911), Preacuviosul Stareţ Varsanufie (1845-1913), Preacuviosul Stareţ Anatolie „Cel Tânăr” (1855-1922), Preacuviosul Stareţ Nectarie (1853-1928). Cât de minunate sunt faptele acestor iubiţi ai lui Hristos e greu de înţeles pentru Baudelaire (1821-1867), Verlaine (1844-1896), Rimbaud (1854-1891), Mallarmé (1824-1898), Jules Laforgue (1862-1949), Verhaeren (1855-1916), Valéry (1871-1945), Al. Macedonski (1854-1920), Ștefan Petică (1877-1904), D. Anghel (1872-1914), T. Arghezi (1880-1967), Ion Barbu (1895-1961), G. Bacovia (1881-1957)! Și nu doar pentru ei!”

După Sergiu Ciocârlan, avem, pe de o parte, literatură păgână, precreștină (sau aparţinând spaţiilor culturale care nu l-au primit pe Hristos), iar pe de altă parte literatură, într-un fel, postcreștină, generată, în spaţii culturale tradiţional creștine, de ruperea de creștinism, datorată căderilor din creștinismul occidental, mai întâi al celui catolic, apoi al altora, desprinse succesiv din el, care au pornit pe linia tot mai secularizantă Renaștere – Iluminism – Enciclopedie, cu puternice ingrediente francmasonice. Literatura cu adevărat creștină, care se sustrage acestei încercuiri, este relativ puţină în raport cu celelalte.

Creștinismul nostru istoric și actual nu apare decât rar în creaţia noastră literară, ceea ce-l întristează pe autorul lucrării. Referindu-se la inserţia literaturii române în cea universală, autorul consideră că participarea la patrimoniul cultural european este posibilă doar prin păstrarea spiritualităţii proprii, prin depășirea temerii că ar aparţine unei literaturi fără vizibilitate în lume, venind dintr-o cultură considerată minoră, periferică. I se pare păguboasă dorinţa unor oameni de cultură de a se racorda fără discernământ, total, la cultura europeană occidentală, renunţând la trăsăturile proprii specifice spiritualităţii din care provin. Superioritatea de fond a credinţei ortodoxe ar trebui să conducă la superioritatea, cel puţin morală, a literaturii provenind din spaţiul ortodox. Spiritualitatea ortodoxă s-ar cuveni asumată de scriitorii noștri. În felul acesta, ei ar putea fi cu adevărat originali, iar nu simpli imitatori ai unor modele culturale străine. Mi-amintesc că aceasta era și poziţia Părintelui Dumitru Stăniloae. Soluţia lui Sergiu Ciocârlan ni se pare a fi, totuși, una ideală, atât la figurat, cât și la propriu: „Când literatura noastră se va atinge de cer și va fi rugăciune, atunci vom fi găsit soluţia, fiindcă astfel ne vom dovedi iubitori ai Frumosului”. Cu alte cuvinte, aproape imposibilă, ca să lăsăm, totuși, o marjă pentru speranţă. Sigur, putem lua în considerare și aserţiunea lui Andrei Tarkovski, cu o viziune mai

cuprinzătoare, care considera că opera sa este asemenea rugăciunii, o formă de rugăciune. Așadar, o slăvire implicită. Poate cea mai proprie artei. În fond, pare că propunerea autorului acestei cărţi să fie una de tipul *Sola Orthodoxia*. Literatura reprezintă un câștig și aduce un profit spiritual atunci când „nu este deviată de la menirea ei cea înaltă, aceea de a slăvi pe Domnul, de a lămuri sufletul". Dar, în felul acesta ar trebui să ajungem ca singura literatură să fie cea teologică sau cea hagiografică. Dacă respectă până la capăt criteriile propuse de autor, viaţa iubitorului de literatură ar fi mult mai ușoară. Două sau trei poliţe i-ar ajunge pentru cărţile de beletristică recomandabile, și acelea admise cu unele rezerve. Sigur, locul lor, pe multe alte poliţe, va fi ocupat de cărţi de teologie sau de credinţă. Or, considerăm că literatura are un rol diferit de cel al unor astfel de scrieri. Scriitorul detaliază stări și parcursuri sufletești care, cel mai adesea, în *Scriptură*, de pildă, dar și în alte cărţi de credinţă, sunt simplificate la maximum, în genul: păcat ➔ pedeapsa lui Dumnezeu, virtute ➔ răsplata lui Dumnezeu. Literatura reprezintă o experienţă spirituală a omenirii, cu reușite și eșecuri. Folosul omului înţelept vine în ambele situări. Cu ajutorul lui Dumnezeu, credem noi, cititorul se va descurca în hăţișurile oricărui tip de literatură, atunci când ea este demnă de această numire. De altfel, adesea, Sergiu Ciocârlan devine mai conciliant și atunci acceptă, de pildă, faptul că: „literatura occidentală, să nu ne îndoim, are texte ce pot ajuta pe drumul acesta al mântuirii, însă ele trebuie selectate cu multă grijă dintre titlurile consacrate". Oricum, nu putem decât să fim de acord cu autorul că, atunci când analizăm o operă literară, se cuvine „să tragem linie delicat, nu mânaţi de ambiţia maniheistă a criteriului-ciomag pedagogic". Căci, așa cum tot el ne spune: „Ortodoxia nu este prohibitivă (...). Dimpotrivă, este singura opţiune dezinteresată și dăruitoare a lecturii. Nu-ţi ia nimic și-ţi oferă totul".

Problema care s-ar pune creștinului, aceasta ar fi: cum să-și aleagă lecturile, astfel încât să nu aibă de-a face cu scrieri contrare credinţei? Criteriul principal și prim propus cititorului creștin ortodox nu va avea în vedere, așadar, calitatea literară, ci pe cea doctrinară. De asemenea, se consideră că viaţa autorului trebuie luată și ea în considerare la citirea și analizarea unei opere literare. Astfel privind, autorul pune în evidenţă scăderile unor autori importanţi (Dante, Pascal, Kierkegaard, Kafka, Emily Dickinson, Samuel Beckett, James Joyce, Camil Petrescu ș. a.). Dar, considerăm că lucrurile acestea trebuie abordate cu oarece prudenţă și percepute cu o înţelegere înţeleaptă. Aprecieri precum cele ale părintelui Ioannis Romanides referitoare la Dante (superstiţios și îngust la minte, un simplu obscurantist, care nu avea nici cea mai vagă idee despre tradiţia patristică), pe care autorul pare să și le însușească, sunt, totuși, excesive. Chiar dacă, într-adevăr, într-o măsură importantă, Dante a fost iniţiator al Renașterii apusene, prin care s-a deschis drum larg în cultură unui antropocentrism secularizant.

Odată criteriile propuse adoptate și puse în lucrare, ele conduc la o selecţie în consecinţă a lecturilor, precum și la o judecare conform lor. În chip necesar, va rezulta o listă cu cărţi recomandabile și o alta cu cărţi „periculoase". În acest sens, autorul are propria lui listă (care răzbate numai în parte în lucrare), așa după cum fiecare poate să o aibă pe a lui. El se consideră într-un dialog permanent cu cititorul său. I se adresează acestuia direct (la persoana a doua singular) tot timpul, fie părintește, fie frăţește, fie profesoral, fie în diferite combinaţii ale acestor raportări. *In secundo*, autorul se adresează și autorilor, atrăgându-le atenţia că trebuie să fie responsabili de felul în care plasează spiritual opera lor. De pe această poziţie, autorul face cititorilor săi o serie de recomandări în ceea ce privește alegerea lecturilor („Nu recomandăm cititorului creștin ortodox aceste texte „atinse" de o

melancolie întunecată". ; „Înţelept lucru este să evităm astfel de lecturi ce nasc gânduri de îndoială, de înălţare orgolioasă, de lipsă de evlavie și de revoltă". ; „Tu, cititorule, iubește acea literatură luminoasă care nu se însoţește cu ucigași, ci îi denunţă"; „Să căutăm literatura inimilor tămăduite prin har și nedezlipite de Domnul, acea literatură a cărei existenţă tainică este nebănuită de mulţi, părând a fi cu neputinţă, dar pe care o trădează mireasma iubirii curate cu care Mângâietorul învăluie inimile cuprinse de dor ceresc".). Suntem avertizaţi că literatura proastă din punct de vedere moral îl poate îndepărta pe cititor de Dumnezeu. Sunt opţiuni de lectură care implică riscuri pentru cei neașezaţi duhovnicește (sau și fie numai spiritual), care se pot sminti sau molipsi de proaste modele sau de proaste învăţături. Pericolul proastelor lecturi constă în posibilitatea ajungerii la neglijarea preocupării pentru mântuirea proprie. Eventual, se pot citi astfel de cărţi numai în scopul combaterii lor. În legătură cu îndrumările sale adresate cititorului, autorul ne asigură că nu își propune să impună preferinţe culturale. Se pune problema dacă este necesar ca Biserica sau oameni cu responsabilităţi înalte din sânul ei să întocmească astfel de liste de cărţi, recomandabile sau nerecomandabile pentru credincioșii ei? Poate că, până la un punct, da. Dar numai ca sfat, ca îndrumare, ca sugerare. Să ne amintim că, în îndreptarele de spovedanie populare, pe lista de păcate de mărturisit se află și cărţile care nu ţin de spiritualitatea Bisericii.

Bineînţeles că este necesar să existe o „grilă" creștină în a privi și recepta operele literare, dar ea se cuvine să fie una de fond, subtilă, și să nu se constituie într-un pat al lui Procust. Literatura este precum lumea, precum viaţa, oglindindu-o, interferându-se și compunând-o. Considerăm că această interferenţă trebuie să ne conducă la un fel asemănător de judecare a literaturii. Judecăm (cu judecăţi de valoare!), dar în mod normal nu osândim. Altfel, se știe cum s-a ajuns la autodafeuri cu cărţi ca și cele cu

oameni. Noi știm că „Duhul suflă unde vrea" (cf. Ioan 3, 8). Privirea noastră, ca ortodocși, se cere a fi una recuperatoare. Să ne ajute să înţelegem, să decelăm, să valorificăm. Cu fermitate, dar și cu dreaptă judecată compătimitoare. Desigur, este cât se poate de binevenită și probabil, captivantă, analiza literaturii prin critici creștini trăitori ai credinţei lor. Ca să fie credibili, se cuvine ca ei să aibă în instrumentarul lor de lucru foarte bune cunoștinţe de teologie, precum și o excelentă pregătire de specialitate, încât să poată face faţă oricăror polemici. Ea ar trebui să facă apel la fondul creștin genuin al cititorului și în felul acesta, cu delicateţe, să-i trezească interesul și să se facă auziţi și înţeleși.

Din punctul de vedere al lui Sergiu Ciocârlan cu greu s-ar putea afla în literatura de astăzi lucrări recomandabile până la capăt. Autorul este îngrijorat de faptul că: „Astăzi literatura valorizează teme și motive tot mai bizare, omiţând tocmai una dintre cele mai bogate resurse în imagini valoroase: credinţa în Dumnezeu. De aici și lipsa de nobleţe și cruzimea ostentaţiei, a spunerii fără iubire, fără blândeţe, într-un acces cinic al vocaţiei ratate, supradimensionând urâtul, mizeria, execrabilul, și minimalizând și discreditând însăși definiţia literaturii". Deplânge hedonismul literaturii contemporane. Adesea, lucrurile sunt chiar mai grave, literatura contemporană ajungând să fie făţiș blasfematoare.

De aceea, există o limită până la care creștinul se poate însoţi cu o anumită carte, cu un anumit scriitor, cu o anumită cultură: „Tinere cititor, (...) nu anchetezi opera literară pentru a-i găsi cusururi sau pentru a o desfiinţa, dar se cade a te delimita prompt de imaginile ce proslăvesc păcatul, fiindcă altminteri te vei face părtaș la atitudini ce îţi confiscă lumina". Cititorul va datora cât va datora unei opere literare sau alteia în construcţia sa spirituală, dar când, pe o anumită treaptă a evoluţiei sale spirituale, soluţiile oferite vor fi neîndestulătoare se va desprinde de ea. Creștinul așezat, considerăm noi, va ști

totdeauna să separe apele, să nu se lase smintit, să vadă, să audă, să simtă cum se cuvine, delimitându-se de relele învăţături, dar profitând de orice urmă de adevăr și de frumuseţe. El nu are a se mișca într-un rai al literelor, ci, dimpotrivă, într-o lume la fel de tulbure ca și cea din viaţa imediată, marcată și ea, ca atare, de necredinţă, secularizarea gândirii, ignorarea lui Dumnezeu etc. Creștinul este precum un căutător de aur. Caută să exploreze și să exploateze valorile (cele natural creștine!) și din zăcămintele de artă sau de viaţă relativ mai sărace. Este un recuperator. El va căuta să scoată la lumină cele ce sunt de scos pentru că spun ceva întru bună înaintare în viaţă și va lăsa în întuneric sau va veșteji ceea ce este dăunător bunei zidiri a fiinţei. În chipul cel mai firesc cu putinţă. Într-un fel, o spune și Sergiu Ciocârlan: „literatura este un pământ plin de comori, iar prin galerii circulă diferiţi căutători echipaţi pentru a le găsi”. Și mi se pare frumos când ne spune, în legătură cu acest tip de parcurgere critică a operelor literare, că se poate ajunge cu ajutorul lui „în faţa unei epifanii a creaţiei”.

Literatura este o componentă importantă a culturii unui neam, or, cultura este cea care legitimează un popor. Cultura ar trebui să fie cale spre Dumnezeu. Ea constituie treptele unui itinerariu suitor, care, bine parcurs, ar trebui să conducă, mai drept sau mai pe ocolite, la Dumnezeu. Se poate observa, însă, cum drumul propus de literatură poate avea sensuri diametral opuse: „înnobilând gândul, dar și (...) să ne despartă de Domnul pentru totdeauna”. Pericolul vine de la faptul că prin ideologizare apare ideea greșită despre cultură că nu este numai cale, ci scop în sine, de unde tendinţa de a transforma cultura în idol și, în consecinţă, „prosternarea la idolul culturii”. Ar mai trebui văzut cum pentru unele persoane literatura reprezintă numai un drog care le ajută să evadeze dintr-o lume adversă spre una a iluziilor, în care se instalează uitând de sine, practic anihilându-se. Or, adevărata li-

bertate conduce, dimpotrivă, la cunoaștere de sine și la racordarea la realităţi transcendentale.

Sergiu Ciocârlan este un universitar foarte bine informat în legătură cu cercetările literare la zi și, adesea, critic faţă de proasta lor raportare la sfera credinţei. Din acest punct de vedere, poziţia lui este una apologetică. Autorul detectează linia generală, directoare de gândire din fiecare etapă a literaturii lumii și o supune unei critici în duh creștin. Sunt luaţi în considerare cei mai importanţi autori ai literaturii universale, definitorii pentru o perioadă sau pentru un curent. De asemenea, mai toate personajele marii literaturi sunt amintite. Totodată, demonstraţiile autorului recurg de fiecare dată la analogii din sfera marii literaturi. Adesea, autorul își exercită propria literatură, constituită din fragmente presărate în textul studiului.

S-ar putea ca, după ce citesc această carte, unii cititori creștini să-și piardă din plăcerea de a citi, devenind temători, considerând că prin multe dintre lecturile lor păcătuiesc și își expun grav mântuirea. Ar fi păcat să se ajungă aici. Ținta lucrării e alta: să ne avertizeze asupra unor pericole, pe care altfel s-ar putea nici să nu le bănuim. Cred că aceste precauţii sunt utile îndeosebi celor începători întru ale credinţei, care nu discern încă prea bine eventualele abateri capabile să tulbure și să îmbolnăvească conștiinţele.

Pe lângă hibele sistemului de gândire al unui scriitor sau al altuia și a pericolelor pe care le implică acţiunea acestora asupra formaţiei spirituale a cititorului, se cuvine a fi puse în evidenţă și părţile pozitive. De văzut, la scriitorii care sunt incriminaţi, dacă nu există totuși lucruri care scapă poluării lor ideologice sau spirituale, în care răzbate un duh bun. Dacă nu cumva suntem în prezenţa unei prezenţe implicite a lui Dumnezeu. Să nu lăsăm parte celui rău nimic din ceea ce aparţine Celui Bun. Noi credem că acestea sunt lucruri care-l pot interesa cu precădere pe creș-

tinul format și bine ancorat în credinţa sa, care nu mai are a se teme de sminteală din această zonă.

Cartea lui Sergiu Ciocârlan este una mai mult decât necesară, una care acoperă, cu adevărat, o zonă destul de albă pe harta receptării critice a literaturii, cea care să uziteze de un punct de vedere ortodox asumat. Ea deschide calea altor contribuţii în același registru. Odată liniile generale convenite, se poate trece la lucrări cu caracter tot mai aplicat, care să se refere la cazuri particulare, concrete, de mare relevanţă pentru cultura noastră literară. *Literatura în lumina Ortodoxiei* este o carte care incită la dezbateri, iar acesta este un lucru cât se poate de productiv, ca atare o calitate de preţ a acesteia. O văd cu lansări itinerante în multe centre studenţești și cu dezbateri aprinse, foarte aplicate, purtate în jurul ei cu aceste prilejuri. Va scandaliza poate pe unii, cărora valorile morale ale Bisericii le cad greu, îi va încânta pe alţii, aceia care se vor crede încurajaţi spre o atitudine retractilă. Dar nu acesta din urmă este rolul ei. De altfel, autorul pendulează între o atitudine ortodoxă intransigentă și una de bine temperată deschidere.

Cum ne-o spune și Sergiu Ciocârlan, nu blamând și vituperând împotriva unor cărţi ce ni se par străine de Ortodoxie vom putea afla calea, ci mai degrabă deosebind cu calm adevărul de minciună, lămurindu-ne pe noi înșine, astfel încât Dumnezeu să Se poată reflecta în chipul nostru limpezit și să Se arate astfel și altora. Discursul critic ortodox va fi unul echilibrat. Nu apartenenţa la un spaţiu spiritual sau altul dă neapărat calitatea creaţiei respective, după cum nici nu se poate neglija total influenţa pozitivă sau negativă a acelui spaţiu spiritual. Ortodoxia este mai puţin eficace ca instrument exterior, ci se cere asimilată ca instrument interior, care să infuzeze întreaga gândire, astfel încât ea să lucreze lămuritor și cuprinzător. Este important cu ce ochi citim. Dacă ochiul nostru este curat, lectura noastră va fi curată.

Costion Nicolescu

„Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu,
Cel ale Cărui urme se văd pe plaja stelelor,
la ţărmul lui Dumnezeu.
A venit într-un grăunte și acolo,
între pustiul mic și pustiul apei sub măslini,
a fost răstignit.
Lumea nu are decât o singură justificare – Învierea!”
(Daniel Turcea, *Învierea*)

1. ÎNTRE CULTURA VIEŢII ȘI CULTURA MORŢII

1.1 De ce avem nevoie să citim literatură? Cărţile care ne-au făcut mari

Îngenuncheat mă rog și sunt un prinţ
Și-n jurul meu i-o ceată de mirese

Numai a mea e lipsă și iar însingurat
Plâng luminat fără-ncetare

Și cerul plânge-ntruna și eu sunt îngropat
Într-un sicriu de lacrimi lângă mare."

(Ioan ALEXANDRU, „Via Dolorosa",
în vol. *Vămile Pustiei*).[1]

Înăuntrul fiecărui cuvânt este o taină pe care omul încearcă să o explice probând enunţuri așa cum îmbracă haine și se perindă în costume elegante, exclamând, chicotind, savurând surpriza vieţii din noua formă. Dar cine s-ar încumeta să probeze niște zdrenţe când poetul zice: „Nu dau strai bun pe altul mai firav" (*Virginalul*)?[2] E un adevăr paradoxal aici: printre

[1] Ioan ALEXANDRU, *Amintirea poetului*, București, Editura Palimpsest, 2003, p. 202.

[2] Ezra POUND, în *Antologie de poezie americană de la începuturi până azi*, II, Ediţie îngrijită de Leon Leviţchi și Tudor Dorin, București, Editura Minerva, 1978, p. 72.

neofiţi, tainele se poartă în acoperământ modest, adeseori scandalos de modest și scapă pornirilor exibiţioniste ale criticii imediate. Cuvintele făloase n-ascund taine, ci priveghează absenţe și adieri derizorii ale cunoașterii. Ceea ce se durează la suprafaţă și beneficiază de măsuri și calcule e înșelător și primenește așternuturi scumpe pentru clientela meschină a așteptărilor din toate timpurile. Întotdeauna taina se prevalează de cuvânt și nu invers·

Îmbrăcat în zdrenţele cerșetorului, te înscrii oficial în seria celor proscriși, și, evidentă realitate, nu se va pune preţ pe cuvintele tale, ba mai mult, nobila ta atitudine va fi luată drept obrăznicie de joasă speţă și va fi taxată cu soldăţești palme după ureche și reverenţe ironice. În zadar vei striga: „– Sunt prinţul de Wales, făptura mea-i sfinţită;”[3], nu vei stârni decât batjocură și râs. Legitimitatea spuselor tale e îndoielnică în ochii acestor privitori răsfăţaţi de spectacolul aparenţelor vestimentare. Cum să le explici că prin venele tale curge sânge princiar, când nimic nu te ajută să le-o dovedești?

Mutatis mutandis, literatura poate fi întâlnită astăzi sub două aspecte: cerșetorul îmbrăcat în haine de prinţ și prinţul acoperit pe ici-colo de zdrenţele cerșetorului. Ingrata ta partitură, cititorule, este de a descoperi portativele cu armonii înalte, grave, alegre, din totalitatea stufoasă a notelor obscure, neconvingătoare care inundă pagina. Știm că prinţul este ascuns în haine nedemne de os domnesc, dar cum vom scoate la lumină adevărul? Cum vom găsi Marele Sigiliu al Angliei a cărui valoare Tom Canty nici măcar nu o cunoaște (spărgea nuci cu el)? Va fi de ajuns să-l ascultăm pe Eduard, singurul în măsură să denunţe această glumă ce părea atât de inocentă la începuturile ei, dar care, cu timpul, s-a îngroșat, a suprapus contururi false, lumini echivoce, peste un desen pe care, totuși, unii nu l-au uitat, ci îl păstrează cu scum-

[3] Mark TWAIN, *Prinţ și cerșetor*, în românește de Eugen B. Marian, București, Editura Ion Creangă, 1976, p. 32.

pătate în armura milaneză a inimii. Eduard de Wales sau literatura nobilă ne ajută să ne tămăduim de josnicele deprinderi și de jocurile necioplite ale băieţilor din Curtea Gunoaielor, ne ajută să intrăm în Paradisul pe care Jorge Luis Borges nu putea să și-l imagineze altfel decât fiind o Bibliotecă. Argumentele sale sunt expuse cu o eleganţă fără seamăn și e cu atât mai uimitor cu cât în jurul său puţine sunt motivele care l-ar face să procedeze așa. Dar aici e vorba de o condiţionare interioară, de o literatură în prezenţa căreia orice nu-i regesc se autodenunţă.

Nu puţini dintre scriitori au reușit să decodeze paginile încărcate și indescifrabile ale minţii și inimii omenești. Cum au putut ajunge la o astfel de competenţă? Cine și ce i-a format spre a ne îndruma? De pildă, Slavici, pedagog, prin excelenţă. Sau Voiculescu. Sau nemuritorul I. L. Caragiale. Sau tăcutul Blaga. Sau Eliade (*Romanul adolescentului miop*, *Nuntă în cer*, *Noaptea de Sânziene*, *Profetism românesc* ș.a.). Sau Coșbuc. Sau atât de bun sfătuitorul Simion Mehedinţi, care ne îndeamnă să citim *Popa Tanda*, nuvela lui Slavici, pentru a înţelege cum poate renaște o societate prin exemplul unui om[4]. Sau Dimitrie Cantemir cu nemaipomenitul *Divan* sau cu încifrata sa *Istorie ieroglifică*. Sau cronicarii. Sau Alecsandri. Sau cărturarii noștri Sfinţi: Varlaam, Dosoftei, Antim. Sau minunatul Nichita. Sau năstrușnicul Creangă. Sau Eminescu. Sau Budai-Deleanu oferindu-ne o secvenţă atât de colorată din spectacolul lumii. Sau *Cânticele ţigănești* ale lui M.R. Paraschivescu. Sau patriarhalul Sadoveanu cu cărţile sale melodioase pline de istorii cu Jderi, despoţi, domniţe și haiduci, pe care nimeni nu le cunoaște mai bine ca el, și de păduri tainice a căror noapte este ţesută cu firicele din lumina licuricilor. Sau Arghezi în clipele sale de luptă cu îngerul. Sau Bacovia cel de la gura sobei. Sau Maiorescu care ne-a arătat direcţia în li-

[4] Simion MEHEDINŢI-SOVEJA, *Altă creștere – școala muncii*, Ediţia a X-a, Pitești, Editura Rotonda, 2009, p. 157.

teratura română. Sau Constantin Chiriţă și Radu Tudoran. Sau Ion Barbu calculându-și matematic versul în timp ce se leagănă pe banchize. Sau basmele pline de farmec și lumină culese de Petre Ispirescu. Sau negrăita liniște din prozele lui Ștefan Bănulescu. Sau zarva spumoasă a oltenilor lui Marin Sorescu.[5] Sau Gârleanu, Delavrancea și Brătescu-Voinești. Sau Victor Ion Popa cu încântătoarele sale personaje *Take, Ianke și Kadîr*. Sau Tudor Mușatescu. Sau seara aceea de pomină în care Felix pășește pe strada Antim și poposește cu geamantanele sale la ușa lui Costache Giurgiuveanu. Sau monumentalul G. Călinescu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Sau Șt. O. Iosif. Sau Marin Preda. Sau Rebreanu în nopţile creatoare lungi sublimate în romane durabile. Sau acel emir visător al lui Macedonski care cutează să străbată pustiul, să aleagă calea cea dreaptă, fără ocolișuri, fără obișnuitele serpentine îndulcitoare ale minţii. Sau Ion și Dinu Pillat. Sau harismaticul N. Manolescu și interpretările care au creat o adevărată școală. Sau Gellu Naum. Sau Ioan Alexandru cel plin de har. Sau Mircea Cărtărescu, cu care intrăm în apele limpezi argintii ale Bosforului, plutind pe un caic de poveste, în inima Levantului, descoperind minunăţii ascunse sub voal subţire de mătase și atlaz.[6] Sau atâţia și atâţia pe care i-am citit și din cărţile lor au crescut în noi mlădiţe tinere și viguroase pe care ne urcăm la cer, fără ca nimeni să ne vadă, întocmai ca vestitul Jack pe al său vrej de fasole.

---

[5] Vezi ciclul *La Lilieci*, I-II, ed. stabilită și îngrijită de Sorina Sorescu, pref. de Ion Pop, tabel cronologic de Mihaela Constantinescu-Podocea, București, Editura Art, 2010.

[6] Mircea CĂRTĂRESCU, *Levantul*, București, Editura Humanitas, 2004. Cartea este un adevărat spectacol al literaturii noastre care încântă oricând, așa cum se întâmplă și în cazul *Ţiganiadei* lui Ion Budai-Deleanu.

De ce avem nevoie să citim literatură? Să creștem mari, să ne șlefuim piatra delicată a sufletului, să învăţăm să plângem și să nu ne fie rușine de noi înșine, să ne definim propria noastră Sonie gingașă și visătoare, să privim livezile, crângurile înflorite și izvoarele satelor din Moldova de la mansarda cu ferestrele deschise ale gândului însetat de frumos. „Azi am citit cartea lui Ionel Teodoreanu: *Uliţa copilăriei* – și am plâns. Nu mi-a fost rușine: am plâns. M-am spălat repede cu apă rece pe faţă, ca să nu mă zărească cineva și să vadă un miop emoţionat și lăcrămând. Am fost toată ziua îndrăgostit de Sonia."[7] Și, citind, să ne înţelegem pe noi, să știm cine suntem, cât din noi se regăsește în personajul acela sau în altul, cât de aproape de tine este așezarea acelei lumi, ca să ne revoltăm împotriva a ceea ce credeam că suntem până în momentul lecturii, ca să înţelegem încotro o va lua de acum înainte drumul nostru, pentru a descoperi intensităţi lăuntrice nebănuite, neexersate și a descifra motivul heraldic lăuntric, cel ce va sta poate pentru totdeauna pe blazonul cu care vom porni în întâmpinarea tuturor lecturilor și a vieţii. Toate reglajele interioare presupun chin, jertfă, muncă laborioasă la nivelul fiecărei celule intime, ceea ce determină distanţări, detașări, necesitatea de a ne privi dintr-un unghi diferit de acela care ne încurajează slăbiciunile. Poate nici nu realizăm că ceea ce considerăm noi a fi slăbiciune e chiar așa și nu cumva de aici îţi vine toată energia de a fi. Dar cartea te lămurește cu tot tangajul ei puternic pe care îl refuzi fără să înţelegi chiar atunci că din clătinarea aceea nebănuită îţi pui în valoare echilibrul. După un timp vezi altfel lucrurile, le asimilezi și faci o mărturisire neauzită de alţii, după modelul adolescentului miop: „Iartă-mă, Ionel Teodoreanu, dar dacă există Sonia, spune-i că un băiat urât, care nu știe ce vrea, e trist din pricina ochilor ei. Spune-i să vină să-mi dăruiască trei

---

[7] Mircea ELIADE, *Romanul adolescentului miop*, București, Muzeul literaturii române, 1988, p. 50.

cuvinte de mângâiere. Spune-i că nu cer altceva decât să mă mângâie și să nu se înspăimânte de mine. Iar dacă Sonia vrea să plece de acolo, din Moldova ei, spune-i să-mi trimită adresa, pentru că eu am să-mi vând cărţile lui Felix Le Dantec și am să mă duc să mă mângâie Sonia…" (*Ibid.*, p. 53).

Literatura este o scenă care lansează mii de necunoscuţi. Fiecare carte citită este o posibilitate de a ieși din anonimatul fiinţei tale nelămurite, de a te împrieteni cu tine însuţi, cel cunoscut. Nu poţi ajunge niciodată undeva dacă nu ţi-ai definit punctul de plecare și nu înveţi vreodată să pleci dacă nu ai aflat printre cuvinte setea devenirii tale. Dacă-l ascultăm pe poetul ce părintește ne spune „Cartea mea-i, fiule, o treaptă" (T. Arghezi, *Testament*), urcușul nostru interior este întortocheat, dar, pornind de tineri încă, vom ajunge la sensuri depline, nu la „un capriţ, un fantezi" și la alte promisiuni deșănţate ale lumii. Să începem, de pildă, cu mărgele de jucărie: *Stupul lor*, *Iscoada*, *Paza bună*, *Tâlharul pedepsit*, *Fetica*, *Zdreanţă*, *Bănuţul*, *Ghicitoare*, *Arici, arici, bogorici*, *Mâţa*, *Gâri-gâri*, *Pui de greier*, *Zece harapi*, *Zece căţei*[8].

Eminescu îi scria Veronicăi în data de 5 ianuarie 1880: „Te iubesc atâta și te voi iubi întotdeauna atâta, încât nu există nici cuvânt în lume care să ţi-o poată spune, nici altă fiinţă, care să te mai poată iubi tot atâta"[9]. Iată, citești pentru a învăţa să faci o declaraţie de dragoste care să risipească tot ceea ce e vulgar, toată reţinerea

---

[8] Poeziile sunt incluse în volumul *Prisaca* (1954) și *Cartea mea frumoasă* (1958). Vezi Tudor ARGHEZI, *Opere*, II, Ediţie îngrijită, tabel cronologic și bibliografie de Mitzura Arghezi și Traian Radu, Prefaţă de Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, pp. 561-595. Ar mai fi de citit de aici multe, multe altele.

[9] *Dulcea mea Doamnă/ Eminul meu iubit: corespondenţă inedită Mihai Eminescu-Veronica Micle: scrisori din arhiva familiei Grazziela și Vasile Grigorcea*, ed. îngrijită, transcriere, note și prefaţă de Christina Zarifopol-Illias, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 46.

păcătoasă a cerșetorului. Nu uita că ești prinț și nu te comporta mizerabil, subuman, captiv în ateismul condiției generalizate a rebarbativului. Pentru tine limitele se transcend, nu se întrec. Tu pleci în sus, altoind cuvântul, cerșetorul se mișcă în geografia orizontală a suburbiilor și a enunțului prozaic. Tu ai o îndrăzneală tonică, nu ești golan, nici pervers, nici saltimbanc, cedezi din noblețe, dar aperi cuvântul cu spada regală iar, uneori, cu o tăcere mai presus de cuvinte. Te revolți, dar măreț, fără să-ți ieși din fire, deoarece chemarea ta este mai presus de ambițiile deșarte ale parveniților de tot soiul ce se preumblă pe străzile prost iluminate ale veacului acestuia. Don Quijote îți stă alături în anevoiosul periplu pe care îl ai de făcut până la Dumnezeu. „Eu nici nu pot și nici nu trebuie să ridic spada – așa cum ți-am spus de-atâtea ori – împotriva acelora care nu sunt armați cavaleri”[10].

Mai mare cuviință ca aceea cu care Vasile Murășanu și Elena Rodean se țin de mână nu găsim în literatura noastră.[11] El încă mai roșește părându-i că îndrăznește prea mult vorbindu-i,

[10] Miguel de CERVANTES Y SAAVEDRA, *Don Quijote de la Mancha*, II, în românește de Ion Frunzetti și Edgar Papu, Cu un studiu introductiv de G. Călinescu, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, p. 72.

[11] Poate doar în versurile acestea ce strigă înspre noi, înspre generația tânără de azi, într-un fel neînchipuit de frumos: „Am să merg mai înspre seară/ Prin dumbrăvi, ca mai demult,/ În privighetori să-mi pară/ Glasul Linei că-l ascult!/ Mai știu eu ce-aș vrea s-ascult!/ Că-n zori Lina sta-n portiță,/ Sălta-n vânt a ei altiță,/ Vântul îi sălta-n cosiță/ Și-i făcea floare-n obraz:/ Eu mergeam la plug în laz/ Și, când trec, Lina s-ascunde/ Nu-mi răspunde!/ Și-o întreb și nu-mi răspunde/ Și mă mir - ce i-am făcut!” (*Mânioasă*). Vezi George COȘBUC, *Poezii*, Selecție, prefață, tabel cronologic și bibliografie de Valentin Tașcu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 28. Sau în acestea: „Și ea mergând spre Viorel,/ De mână când a prins-o el,/ Roșind s-a zăpăcit de drag” (*Nunta Zamfirei*). Vezi *Ibid.*, p. 33.

iar ea, o sărbătoare de fată, îi simte sufletul curat de copil. O carte frumoasă nu se însoţește cu orice cititor. Deși mulţi o cer de la raft, ea rămâne închisă, impenetrabilă. Departe de convenţionalitatea unei lecturi salonarde, cartea reclamă un cititor căruia să-i destăinuie tainele sale. Îi simte pe impostorii care-i fac curte ascunzându-se în spatele unei bibliografii de împrumut sau a unei recomandări ce vibrează fals. „ – Oamenii aceștia, continuă ea, deși-s numai materie – cu trup, cu suflet – vreau să-și îmbrace gândurile în haină poetică și se fac îngrozitor de ridicoli. Dar ce-i mai greu de suportat e faptul că ei nu pricep ridicolul acesta”[12].

Prinţul o simte pe aleasa inimii sale, tot așa cum fiica cea mică de împărat îl recunoaște pe Făt-Frumos dintr-o mie. Fii sigur că a ales bine cui să-i spună „Te iubesc!”. În basmele noastre nu întâlnim nicio situaţie în care Făt-Frumos să umble buimac prin locurile pe unde îl poartă pașii tinereţii. Uneori e prea visător, e adevărat, dar care tânăr nu e visător, care adolescent nu e nostalgic? La sfârșit, știm bine că el o salvează pe mireasa sa și va fi nuntă mare la care și noi suntem invitaţi. Și-atunci ne liniștim și nu ne mai temem de balauri, de zmei, de Muma-Pădurii, de Statu-Palmă-Barbă-Cot călare pe-un iepure șchiop, de scorpii și gheonoaie, de zgripsori și oameni spîni, de iele și vârcolaci. Știm că al nostru prinţ va birui, cu toate că pare improbabil ca lucrul acesta să se întâmple acum când tocmai i-a ieșit înainte un balaur cu șapte capete prin care varsă foc și pucioasă. Iar de prinţ nu ne mai săturăm și de aceea vrem să petrecem cu el necontenit, fie că-i liniște, fie că-i furtună. Îl căutăm în baladele populare și în basme, în snoave și în hore, în legende și în doine. E *Baba Novac*, e *Prâslea cel voinic*, e *Făt-Frumos din*

[12] Ion AGÂRBICEANU, *Arhanghelii*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987, p. 135.

lacrimă, e *Harap-Alb*, e *Greuceanu*, e *Aleodor Împărat*, e *Ţugulea, fiul unchiașului și al mătușii*, e *Făt-Frumos cu părul de aur*, e prinţul nesărutat din *Balada* lui Șt. Aug. Doinaș, e *Dan, căpitan de plai*, e *Limir-împărat*, e cel care o caută pe *Frumoasa din pădurea adormită* (Ch. Perrault), e *Roman Năzdrăvan* (Nicolae Filimon), e Mihai Viteazul, banul Craiovei din povestirile lui Dumitru Almaș, din *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* a lui Nicolae Bălcescu sau din balada *Pașa Hassan* a lui G. Coșbuc, e Florea din *Zâna Zorilor*, e feciorul de împărat care a trăit până la adânci și fericite bătrâneţi alături de draga sa mireasă, *Floriţa din codru*, e *Micul Prinţ* (Antoine de Saint-Éxupery), e Călin, mirele „care ţine-a a lui mână mâna gingașei mirese" (*Călin, file din poveste*), e, în fine, Făt-Frumos ce nu se mulţumește decât cu *tinereţe fără bătrâneţe și viaţă fără de moarte*. Ce de călătorii minunate prin câmpii însorite și văi adânci și răcoroase, „zi de vară până-n seară", ce de peripeţii și fiinţe noi, ce prieten de nădejde e calul întraripat, pegasul cu glas de om și cu șapte inimi în piept, ce de locuri primejdioase pe care niciodată nu le vom traversa inutil, Făt-Frumos știe, ce de palate de aur, argint și aramă, păzite de zăvozi credincioși, comori neștiute, taine, tărâmuri nemaivăzute cu păduri încărcate de mister, fântâni cu apă vie, priveliști fabuloase cu munţii care se bat în capete, ocheane și fluiere și fesuri și încălţări fermecate, poduri cu totul și cu totul din aur și nestemate, tăpșane prăvălatice, grădini minunate pline cu flori nemaiîntâlnite și păsări măiastre, lanuri de șofran și râuri de argint sclipitor.

Uneori nunta nu se mai face pe pământ, ci în cer. Ciobanul din balada *Mioriţa* este prototipul românului deplin, pe care moartea nu-l cutremură, nu-l înspăimântă. O liniște interioară de schit prin care Dumnezeu se plimbă la ceas de seară cu Sfân-

tul Petru îl locuiește[13]. Nimic vindicativ, nici un plan omenesc, ci totul lăsat în voia lui Dumnezeu. Nici vorbă de destin, de tragedie, de metafizică. Un echilibru atât de neașteptat, atât de firesc, încât mulţi, neputându-l pătrunde, îl interpretează tot mai politic: românul nu știe să riposteze, e abrutizat de sărăcie, nu-i ca sârbul, sau ca grecul, ci retractil, lipsit de anvergură. Prea puţin cunoscătorii sufletului românesc riscă să confunde astfel curajul cu obrăznicia, atitudinea cu impertinenţa și să se lamenteze melodramatic pe tema unei eredităţi păguboase. În fond, deplina nepăsare civică este, pe de o parte, o măsură de precauţie faţă de „bulgăroii cu ceafa groasă" și „grecoteii cu nas subţire" din politica românească care-și bat joc și „mușcă și din morţii din morminte", și pe care Eminescu i-a înfierat definitiv în *Scrisorile* sale, iar pe de altă parte, un semn că istoria nu este monologică, ci se scrie la două mâini, iar românul se încredinţează cu toate năzuinţele și neîmplinirile sale proniei lui Dumnezeu, având certitudinea finitudinii, dar și a lucrului bine închegat pentru care poartă mare răspundere. „Poporul român are un respect nemărginit pentru dreptate. Fie în orice întâmplare, el pleacă capul dinaintea ei. În ochii poporului dreptatea este o dumnezeire, și când vorbește de dânsa, el o numește sfânta dreptate!"[14] Dar ce va face dacă dreptatea nu e de partea lui aici pe pământ? Răspunsul voievodului

[13] Aţi crezut vreodată că n-ar putea fi adevărat ca Dumnezeu și Sfântul Petru să se fi plimbat pe pământ? Se plimbau, ce frumos se plimbau, și oamenii pășeau pe urmele zemuind de lumină. Când vederea noastră era mai ageră nu ne scăpau astfel de detalii ale mișcării dumnezeiești din preajma noastră; și acum, că nu mai distingem așa bine, ar fi îndreptăţit să recuzăm o astfel de evidenţă? Dumnezeu și Sfântul Petru se plimbă acum pe pământul îngreunat al pleoapelor noastre și lasă urme adânci din care cresc pomi de lumină.

[14] Vasile ALECSANDRI, *Opere IV*, București, Editura Minerva, 1974, p. 126.

martir Constantin Brâncoveanu: „Doamne! fie-n voia Ta!"[15] Pe alocuri, istoria este punctată de temerare ieșiri la luptă cu sabia în mână sau cu icoana printre tancuri. E vorba de forme distincte de a lua atitudine împotriva tuturor rollerilor ce se obrăznicesc până într-acolo încât ucid povestea și plodesc mituri care ne croiesc ființa după standarde ideologice de ultimă oră.

Din seria eroilor noștri scumpi ce nuntesc în cer mai fac parte Toma Alimoș, „Haiduc din Ţara-de-Jos/ Nalt la stat,/ Mare la sfat/ Și viteaz cum n-a mai stat"[16], Iancu Jianu, Tudor Vladimirescu, Pintea haiducul „cel tăcut/ Dar la minte priceput", Gelu de a cărui *Moarte* aflăm de la G. Coșbuc, Manole/ Emanuil, meșterul disponibil la jertfă pentru frumosul care mântuiește lumea, fiindcă mănăstirea Argeșului nu e altceva decât brâncușiana Coloană a infinitului, Mihai din *Cea mai de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare* de Dimitrie Bolintineanu. Urarea lui e cutremurătoare: „ – Nu vă urez viaţă, căpitanii mei!/ Dimpotrivă, moarte, iată ce vă cei!/ Ce e viaţa noastră în sclavie oare?/ Noapte fără stele, ziuă fără soare"[17]. Citindu-i pe aceștia ne și vedem o clipă în locul poetului copleșit de personalitatea voievodului de la Cozia: „Noi citim luptele voastre cum privim vechea armură/ Ce un uriaș odată în războaie a purtat;/ Greutatea ei ne apasă, trece slaba-ne măsură." (*Umbra lui Mircea la Cozia*).[18] E adevărat, cine cutează să privească în oglinda aceasta abia se va regăsi: un punct

---

[15] Vasile ALECSANDRI, *Poezii ale românilor*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973, p. 260.

[16] *Toma Alimoș. Balade populare românești*, I, Pref. de Al. I. Amzulescu, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 343.

[17] Dimitrie BOLINTINEANU, *Poezii alese*, București, Editura Minerva, 1984, p. 72.

[18] Grigore ALEXANDRESCU, *Umbra lui Mircea la Cozia*, Ediţie îngrijită de I. Fischer, București, Editura Minerva, 1994, p. 13.

smerit pe harta nesfârșită a umanităţii depline a acestor bravi români, dar în același timp va cunoaște lămurit modelul de bărbăţie a cărei răspundere o va purta de acum înainte. Eroul spaniol, El Cid Campeador[19], cântat de Pierre Corneille, nu e cu nimic mai prejos de toate aceste nume, ci intră cu multă cinste în panteonul pe care mulţi se înverșunează astăzi a-l dărâma și a construi peste el eventual un obelisc în memoria „Marilor români" împovăraţi de succes mediatic.

De ce avem nevoie să citim literatură? Pentru a putea porni în căutarea noastră, pentru a ne regăsi pe noi cei necăutaţi, pentru a întreba din om în om și din carte în carte dacă există posibilitatea să aflăm ce-i cu noi. Și fiecare carte, aidoma Sfintei Miercuri, Sfintei Vineri și Sfintei Duminici, își va aduna toate lighioanele de pe cuprinsul împărăţiei și va face sfat pentru a vedea dacă ne poate fi cu ceva de folos. Este o aventură a cunoașterii cu răsturnări neașteptate de situaţie, o luptă încrâncenată cu noi înșine, cu inerţia care ne împiedică să clădim cu adevărat în noi sinele cel adevărat, e îndârjirea lui Michelangelo de a sculpta un Hercule uriaș într-un bloc de marmură de Carrara pentru a-l pune de strajă la poarta principală, prin care se intră înspre Palazzo della Signoria, reședinţa cârmuirii Florenţei din timpul lui Lorenzo Magnificul.

Parcă nu ne mai săturăm de năzdrăvăniile lui Nică, râdem cu poftă de Ionel, de Goe și de toţi „școlerii" care, lipsiţi de educaţie, fac tot felul de grozăvii, plecăm în expediţie prin munţi și grote cu lacuri neclintite alături de Cireșari (ce fascinant e Victor!),

[19] Nu numai el, ci și homericii Ahile, Hector, Odiseu, Aiax, Alexandru Macedon cel din *Alixăndria*, ale cărui întâmplări, Ionică, din poezia cu același nume a lui Vasile Voiculescu, le știa pe dinafară, personajele tragediilor grecești: Oedip, Electra, Antigona, Ifigenia, sau cele ale lui Seneca: Medeea și furiosul Hercule.

suntem nedespărţiţi de Lizuca și Patrocle, asistăm cu Gepeto la minunea pătrunderii vieţii în păpușa de lemn și ne întrebăm dacă nu cumva acesta e chiar sensul literaturii, de a ne trezi pe noi în noi înșine, așa cum acest Pinocchio al lui Carlo Collodi a înţeles să fie, îl aprobăm pe Romain Kalbris care, încântat de romanul lui Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, avea certitudinea că nu există copii care să poată citi această carte fără emoţie[20], auzim înfioraţi strigătul lui Cuore: „ – Mamă, sunt foarte fericit! Ce se întâmplă, oare, de sunt atât de fericit? Mama, zâmbindu-mi ca întotdeauna, mi-a răspuns că de vină era primăvara și conștiinţa mea curată!”[21]. Și ne cunoaștem c-un degetar în plus după ce-am citit *Balada unui greier mic* (G. Topârceanu), și *Gândăcelul* (E. Gârleanu), și *Prepeliţa* (Ioan Alexandru Brătescu-Voinești), și am călătorit cu Calistrat Hogaș *Pe drumuri de munte*.

Am crescut într-un an cât în zece aventurându-ne cu Tom Sawyer, Huckleberry Finn, Oliver Twist, David Copperfield, Anton Lupan cu echipa lui de argonauţi din *Toate pânzele sus*, Robert, Mary și Paganel în căutarea căpitanului Grant, cu căpitanul Nemo în străfundurile apelor, la *20.000 de leghe sub mări*, cu Winnetou, căpetenia apașilor, și Old Shatterhand, faimoasele personaje ale lui Karl May, cu *Morcoveaţă* al lui Jules Renard, cu Jim al lui R.L. Stevenson pentru a găsi *Comoara din insulă*, cu D’Artagnan pentru a-i însoţi la bine și la rău pe *Cei trei mușchetari* ai lui Al. Dumas, pentru a-i ajuta pe acești minunaţi Athos, Porthos și Aramis să ţină piept intrigilor cardinalului Richelieu și a oamenilor săi: contele de Rochefort și Lady de Winter, cu

[20] Hector MALOT, Romain Kalbris, în românește de Gh. Popescu-Telega și Anca Rădulescu, București, Editura Ion Creangă, 1991, p. 31. Vezi și celălalt roman al lui Malot, Singur pe lume.

[21] Edmondo DE AMICIS, *Cuore, inimă de copil*, în românește de Adriana Lăzărescu și George Lăzărescu, București, Editura Ion Creangă, 1988, p. 129.

Robin Hood, dar și cu Păcală, Tartarin din Tarascon, Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Stan Păţitul, Codin. Ce să mai spunem de Sindbad marinarul, de Aladin și lampa lui fermecată, de *Vrăjitorul din Oz*, de *Alice în Ţara Minunilor* sau de Gulliver traversând ţinuturi exotice, precum Ţara Piticilor sau cea a Uriașilor, de palpitantele aventuri ale lui Mowgly alături de pantera Baghera și de ursul Baloo, de *Aventurile baronului von Münchaussen*? Am petrecut ani minunaţi cu *Fram, ursul polar* (Cezar Petrescu), cu *Neghiniță*, cu *Mogâldea* al lui Alexandru Vlahuţă, cu năzdrăvanul Til Buhoglindă „care lumea tot colindă", cu Huţu al lui Slavici, cu ucenicul pustnicului din cartea lui Ion Agârbiceanu, cu *Elevul Dima dintr-a șaptea* al lui Mihail Drumeș, cu Gavroche din *Mizerabilii* (Victor Hugo), cu *Adolescentul miop* al lui Eliade, cu *Mendebilul* lui Mircea Cărtărescu, cu Felix și Otilia, iar mai târziu cu tânărul Alioșa Karamazov[22]. Am plâns la moartea lui Romeo și a Julietei și am făcut mii de calcule pentru a găsi soluţii de a-i salva pe acești eroi iubiţi, i-am îndrăgit pe Tristan și Isolda, pe Dafnis și Chloe, am jubilat la stăpânirea de sine și la cavalerismul tânărului din Herman și Dorotheea, care, mântuitor, ne întinde mâna prin credinţa ce ne-o insuflă că în viaţă e și altceva mai înalt decât plăcerea.

În toate aceste personaje căutăm prinţul, chipul desăvârșit al omului spre care tindem, forma măiestrită a cuvântului ce ne intră în inimă și lucrează tainic la înălţarea palatului. Nu vom accepta să locuim într-un bordei murdar și sărac, în groapa de gunoi a lumii, ci construim cu materiale de calitate luate din depozitele

[22] Este memorabilă scena în care, întrebat de tatăl său, Feodor, dacă există Dumnezeu și nemurire, el răspunde: „Da. Nemurirea e în Dumnezeu." Vezi F.M. DOSTOIEVSKI, *Fraţii Karamazov*, I, Traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 242. Negând acest adevăr, Ivan își rezervă condiţia degradantă a cerșetorului rău acoperit de pretenţiile intelectualiste ale cuvintelor.

literaturii un măreţ palat, nu pentru a ne mândri, ci pentru că ar fi nedemn de noi, de vocaţia noastră, orice alt loc decât acesta. Mulţi, dacă l-ar vedea în construcţie, ar putea avea o reacţie josnică, cârtitoare și de batjocură vătămătoare, de aceea el trebuie ţinut ascuns și când va fi deplin în noi, atunci din piept vor ieși raze de lumină orbitoare și cei doi fraţi mai mari ai lui Prâslea vor cădea ca fulgeraţi la pământ, nesuportând revelaţia.

Iată că mici fiind, am devorat cărţi cu minuni ale copilăriei, dar, treptat, înaintând hotărât în viaţă, am observat că dialogul cu toate aceste personaje este un *perpetuum mobile*, o scară către cer pe care coboară și urcă îngerii neîncetat. Orice situaţie dificilă prin care am trecut am simţit-o nu ca pe un obstacol de nedepășit, ci ca pe un *déjà-vu* în oglinda magică a literaturii care ne îmbărbăta atunci când nimeni nu era lângă noi să o facă. Poate că la fel cum David Copperfield s-a lăsat ajutat de Roderick Random, Peregrine Pickle, Humphrey Clinker, Tom Jones, Vicarul din Wakefield, don Quijote, Gil Blas și Robinson Crusoe, atunci când tatăl său vitreg îl prigonea, ţinându-l închis pentru o perioadă în cameră. „Și mi se pare de necrezut că am găsit o consolare pentru micile mele necazuri (care în ochii mei însă erau mari) punându-i pe eroii care-mi erau cei mai dragi în locul meu și punându-i pe mister Murdstone și pe soră-sa în rolurile personajelor urâcioase. Am fost o săptămână întreagă un Tom Jones văzut de un copil, un Tom Jones inofensiv. Am jucat (așa cum îl înţelegeam eu) vreme de o lună încheiată, pare-mi-se, rolul lui Roderick Random. Am citit cu lăcomie și delectare și câteva cărţi de călătorie – nu mai ţin minte care anume – găsite pe rafturile din odăiţă; și zile întregi m-am plimbat în jurul casei, înarmat cu o pereche de șanuri pentru cizme, întruchipându-l pe căpitanul cutărică din Marina Regală Britanică, aflat în primejdie de a fi prins de sălbatici și hotărât să-și vândă scump viaţa. Căpitanul acesta niciodată nu-și pierdea stăpânirea de sine și demnitatea

când era lovit în cap cu gramatica latină. Eu, în schimb, mi le pierdeam; dar căpitanul era căpitan și erou, în ciuda tuturor gramaticilor și a tuturor limbilor moarte sau vii de pe lume. Lectura a fost singurul izvor statornic de îmbărbătare”[23]. Iată câteva alte mărgăritărele: *Pui golași*, *Mâța cu motănei*, *De-o morală*, *Perechea*, *Treisprezece pitici absoluți* (Marin Sorescu).

De ce citim literatură? Citim pentru a ști că „A lumii cântu cu jale cumplită viiaţa,/ Cu griji și primejdii cum este și aţa” și că „Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară,/ Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntoarcu iară./ Trece veacu desfrânatu, trec ani cu roată,/ Fug vremile ca umbra și nicio poartă/ A le opri nu poate”[24]. Sau pentru a lua aminte la sfaturile înţeleptului în gâlceava sa cu lumea: „Să socotească, deci, orice om care se folosește de minte și de raţiune ce folos ar avea dacă ar dobândi nu numai desfătările și dezmierdările lumii, ci chiar lumea întreagă, și dacă ar trăi nu optzeci sau o sută de ani, ci chiar dacă ar trăi cât lumea, dar și-ar pierde în schimb sufletul? Mai cu seamă că, de și-l va pierde, nu i se va arăta nicio cale ca să-l regăsească (și nu în această lume), și că odată ce-l va vinde iadului în schimbul păcatelor, nici cu cel mai scump preţ nu-l va putea răscumpăra. De aceea, dar, oricine se numește om și se slujește de cârmuirea unei minţi întregi să socotească cu toată grija și cu tot de-amănuntul, și, socotind, să înţeleagă ce este lumea, adică ce este trupul său, și ce este el, adică ce este sufletul său, și ce sunt prefăcătoriile lumii, adică poftele trupului spre care-l îndeamnă lumea, adică îl atrage pofta trupului, și ce este ceea ce vrea lumea să facă el, adică ce poftește carnea, și ce i se cuvine lui, adică ce tre-

[23] Charles DICKENS, *David Copperfield*, I, Traducere și note de Ioan Comșa, București, Editura pentru literatură, 1965, pp. 90-91.

[24] Miron COSTIN, *Viiaţa lumii*, Ediţie, text stabilit, studiu introductiv, note și variante, bibliografie, glosar și indice de nume de Sande Vârjoghe, Pref. de Dan Horia Mazilu, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1991, p. 11.

buie să facă sufletul lui”[25]. Sau pentru a se încredinţa de un adevăr dumnezeiesc: „Cât este petrecerea de bună/ Când locuiesc fraţii împreună./ Atunce pre cap mirul le vine/ Ca a lui Aaron, de-i șede de bine,/ De miros ce-i vine cu dulceaţă,/ Cându-i merge mirul preste faţă” (*Psalmul lui David, 132*)[26]

Literatura ne arată cum să fim prezenţi în noi înșine, adică să nu fim morţi vii, cadavre mișcătoare, să nu ne abandonăm culturii morţii, să nu ne lăsăm atinși de cuvântul de rău augur al abandonului, al amânării, ci să ne mobilizăm toate forţele, toţi aliaţii noștri de nădejde, pentru a putea scrie cât mai mult pe dinăuntru, direct pe inimă. Poezia adevărată înseamnă iubire, lumină, libertate, bună dăruire, blândeţe, înviere, „sămânţa mirabilă/ ce-nchide în sine supreme puteri” (L. Blaga). Ea ne ferește de naivitatea mortală a melcului ce a crezut în vorba prefăcută a copilului: „«– Melc, melc, ce-ai făcut/ Din somn cum te-ai desfăcut?/ Ai crezut în vorba mea/ Prefăcută… Ea glumea!/ Ai crezut că plouă soare,/ C-a dat iarbă pe răzoare, Că alunul e un cântec…/ - Astea-s vorbe și descântec!/ Trebuia să dormi ca ieri,/ Surd la cânt și îmbieri/ Să tragi alt oblon de var/ Între trup și ce-i afar’…/ - Vezi?/ Ieșiși la un descântec;/ Iarna ţi-a mușcat din pântec…/ Ai pornit spre lunci și crâng,/ Dar porniși cu cornul stâng,/ Melc nătâng,/ Melc nătâng!»” (*După melci*)[27], dar ne și pregătește cu delicateţe părintească pentru a întâmpina moartea, așa cum memorabil o face Arghezi în *De-a v-aţi ascuns…*.

[25] Dimitrie CANTEMIR, *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*, Text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea, București, Editura Minerva, 1990, p.255.

[26] Sfântul Ierarh DOSOFTEI, *Poezia română clasică. De la Dosoftei la Octavian Goga*, I, Ediţie îngrijită de Al. Piru și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1976, p. 23.

[27] Ion BARBU, *Poezii*, București, Editura Albatros, 1979, pp. 10-11.

Poezia încearcă să cuprindă prin noi necuprinsul, să ne obișnuiască cu absolutul, cu idealuri scumpe cărora să le încredinţăm întreaga noastră fiinţă, așezând înaintea noastră model pe emirul din Bagdad care, purtat de ideal, piere „sub jarul pustiei" (Al. Macedonski, *Noapte de decemvrie*). Poezia ne vindecă de provincialismul care ne pândește la tot pasul, ne ţine trezvitori, atenţi la subţirimile sufletului, nu ne împovărează, dar ne umple de răspunderea fiecărui cuvânt. Pătrunde tot gândul nedeplin și-l ascute, îl face tăios, lamă în oglinda căreia se citește tot belșugul cerului și al pământului frământate în noi. Poezia e vremea când se petrec în noi schimbări profunde, e puterea prefacerii și a suflării duhului în lutul nezvântat al inimii și al întregului trup, inefabilul vieţii strecurat printr-o ureche de ac în mâna cititorului. Vreţi să aflaţi despre ce este vorba? „Măcar câteva crâmpeie,/ Măcar o ţandără de curcubeie,/ Măcar niţică scamă de zare,/ Niţică nevinovăţie, niţică depărtare./ Aș fi voit să culeg drojdii de rouă,/ Într-o cărticică nouă,/ Parfumul umbrei și cenușa lui/ Nimicul nepipăit să-l caut vrui,/ Acela care tresare/ Nici nu știi de unde și cum." (*Cuvânt*)[28].

Câte versuri preţioase are literatura noastră! S-ar putea hrăni o lume întreagă. Sunt icoane de valoare la care trebuie să învăţăm să ne închinăm, să le știm rostul, să le îmbrăţișăm taina. E nevoie să le adunăm cu grijă, să le prindem cu cuie direct în piept, pe braţe, până când le vom putea lipi ușor în carnea noastră, ca noi să creștem din ele atât de frumoși încât lumea întreagă să se prăbușească și să se ridice o alta gata să primească cuvântul primenit. *„Poemele sunt un fel de drum pe care nu/ Poate călători nimeni în afara îngerilor."* (Ioan Alexandru, „De unde vine umbra", în *Amintirea poetului*, p. 197).

[28] Tudor ARGHEZI, *Poezii*, Ediţie bilingvă româno-rusă, antologie de Larisa Manea și Traian Radu, Prefaţă de Mihai Mangiulea, București, Editura Minerva, 1985, p. 170.

De ce avem nevoie să citim poezie? Pentru a nu fi triști, postind de nevoie lângă cămara goală. Dacă nu adunăm de mici, ce mulţumire vom avea mari fiind? Regretele nu ţin nimănui de urât, dar poezia da. Ea nu ne plictisește așa cum o face absenţa ei. Din preaplinul ei culegem fructe cu totul și cu totul negândite și le așezăm fericiţi pe rafturile cămării închizând apoi atent ușa în urma noastră. Cămara e numai a mea. Eu o îmbogăţesc și ea mă umple pe mine de miresme. Fluturele simte adierea și zboară într-acolo, în locul în care coasa a cruţat florile (*Mănunchiul de flori*)[29].

Și tu ai cămara ta, pașii tăi care duc spre ea, pe care ţi-i amintești atât de bine și pe care nu ai cum să-i uiţi vreodată. Cămara mea nu-i din lumea aceasta. Ea are ușă și rafturi și fructe, și totuși nu e ceea ce cuvintele acestea mărturisesc că e. Mai presus de ceea ce am cunoscut ea e. O neasemuită libertate a fiinţei. Uneori sau de multe ori, chiar în toiul zilei mi se face un dor nespus de a vedea, de a mirosi, de a atinge fructele, și las orice altceva deoparte, alergând într-acolo, după cum poetul m-a învăţat: „Deschid cu teamă ușa cămării de-altădată/ Cu cheia ruginită a raiului oprit, / Trezind în taina mare a poamelor, smerit, / Mireasma, și răcoarea, și umbra lor uitată.// Mă prinde amintirea în vânătul ei fum, / Prin care cresc pe poliţi și rafturi ca pe ruguri, / Arzând în umbră, piersici de jar și-albaștri struguri/ Și pete de-aur roșu cu flăcări de parfum.// Șovăitor ca robul ce calcă o comoară/ Din basmul cu o mie și una nopţi, mă-nchin:/ Văd pepeni verzi-smaragde cu miezul de rubin – / Și tămâioșii galbeni ca soarele de vară.// Se-aprind fantasmagoric caise și gutui: / Trandafirii lampioane și

---

[29] Robert FROST, în *Antologie de poezie americană de la începuturi până azi*, II, Ediţie îngrijită de Leon Leviţchi și Tudor Dorin, București, Editura Minerva, 1978, p. 17.

lămpi de aur verde…/ Dar părăsind cămara ce minţile îmi pierde/ Tot rodul vrăjitoarei cu lacăt îl încui.” (Ion Pillat, *Cămara de fructe*)[30].

Dar nu e vis, ci un ajutor nesperat în lupta contra celor care știu mai bine ca nimeni alţii să confiște libertatea. „Asta mi-aţi luat./ Posibilitatea de a mă număra eu pe mine însămi/ printre fiinţele lui Dumnezeu” (Mariana Marin, *Aripa secretă*). Poezia alimentează o stare de veghe atât de necesară în timpul de acum, pentru a rezista vacuităţii cuvintelor și iminenţei de a nu ne mai aparţine. Pare firavă, așa e, poezia, dar e de ajuns un firicel de lumină – acea „la buena luz tranquila,/ la buena luz del mundo en fluor, que he visto/ desde los brazos de mi madre un día.” (*Galerías*)[31] – ca să străbaţi drumuri cât de întunecate. Trebuie să ţinem bine minte lucrul acesta: istoria ne este indexată de oamenii care nu pun nici un preţ pe poezie, de ignarii ce-și permit să treacă cu buldozerul peste mormintele poeţilor care privesc atent la ei prin transparenta perdea de pământ cu care sunt înveliţi.

Tot mai ameninţătoare devine asocierea fenomenului generalizat astăzi a minimei dispoziţii către poezie cu importanţa poeziei. Să înţelegem că generaţiei actuale poezia îi spune foarte puţin, poate chiar nimic? Dar această justeţe a observaţiei nu anulează, ci chiar confirmă ideea că pentru a distruge o societate, un popor, nu trebuie să-i zdrobești oasele, ar naște o glorie martirică pe care niciun sistem asasin modern nu și-o mai permite, ar fi ceva anacronic, să zicem, ci e nevoie doar să se dea mână liberă retiarilor din regândita arenă asupra poeziei, care înseamnă întregul nostru mod de viaţă, și ei o vor ucide lent în mintea copiilor și

[30] Vezi *Poezia română modernă. De la G. Bacovia la Emil Botta*, I, Antologie, prefaţă și note de Nicolae Manolescu, București, Editura pentru literatură, 1968, pp. 156-157.

[31] Antonio MACHADO, *Poesías completas*, Octava Edición, Prólogo de Manuel Alvar, Madrid, Espasa-Calpe, S.A., 1982, p. 122.

a tinerilor, iar mulţimea acestora care cred în orice altceva numai în poezie nu îi vor face până și pe cei mai statornici să se îndoiască uneori că poezia este soluţia în momente dificile. Deconstrucţia ce se concertează în dreptul poeziei, cu rezultate absolut năucitoare la nivel naţional, vizează o reeducare mai sălbatică decât a fost vreodată, și dacă toţi, fiecare dintre noi, n-am fi atât de sedaţi de narcoticul puternic ce ni se administrează zilnic pe diferite căi, de la sărăcie la porţia favorită de net, am ţipa realmente, fiindcă n-am putea suporta o astfel de schingiuire a sufletului, aneantizând o gândire minunată și punând în loc un program special prin care singura poezie va fi obedienţa resemnată. Fără poezie nici nu mai știm să ne revoltăm, iar dacă o vom face totuși va fi sub atenta dirijare a aceleiași mâini antrenate pentru a stârpi.

Raportul este invers direcţionat pentru a pescui cât mai eficient în apele tulburate de ambiguitatea pusă în circulaţie. Dar că interesul scăzut pentru poezie determină o restrângere semnificativă a rolului poeziei, aceasta e chiar logica perfidă a partidului unic. Cum să se restrângă funcţia formatoare a poeziei, cum adică să updatăm legile imanente ale unei discipline pe spezele căreia ne-am planificat poate fiecare gând, viaţa noastră? Ce să înţelegem de aici? Că nu mai e cazul acum să ne agăţăm cu nostalgie romantică de un sector cvasi abandonat al omului de azi? Dar e absurd. Și, oricum, lamentaţia și siderările noastre sunt de prisos câtă vreme lucrurile acestea nu se comunică oficial. Adică nimeni nu iese la tribună să spună sentenţios că omenirea nu mai are nevoie de poezie, de poeţi și de societăţi cu capul în nori, ci se enunţă altfel, mult mai elegant, fapt ce ţine de o diplomaţie perfecţionată a trădării, că poezia este o prioritate a culturii, a învăţământului, a umanităţii și că se vor finanţa proiecte prin care tinerii să capete cunoștinţe, competenţe, afinităţi. Astfel de proiecte există și se derulează ambiţios, însă, cu toate acestea, poezia rămâne tot mai departe, mai înnegurată. De ce? Care-i explica-

ţia? Unde se pierde comuniunea? Unde, când mâinile noastre se desprind din cele ale poeţilor și optează paranoic pentru himerele ideologice ale lumii „înnoite”?

Să zicem că e vorba de o viziune politică asupra lucrului. Deciziile în privinţa poeziei sunt luate cu mare, dar mare grijă. Cei mai înţelepţi ne îndeamnă să credem că nu se întâmplă deloc așa, dar să încercăm o variantă și sper că ne va fi iertată tinereasca supoziţie. Recent, am auzit o istorie ce pare incredibilă, dacă nu cumva chiar o fi. Războiul dintre Israel și palestinieni a trecut prin faze diverse, marcate de false destinderi și vituperări, și când mulţi au crezut într-o clipă de patetică luciditate că se va ajunge la un acord, ostilităţile au izbucnit iarăși. Un război, o știe toată lumea, se face cu arme, dar nu vom spune aici despre cele ideologice, ci despre cele pe care evreii le vând arabilor, pentru ca arabii să lupte cu ele împotriva evreilor. Și negoţul acesta este un calcul firesc al treburilor lui Iţic. Nimic nelalocul său, nimic iraţional. O simplă afacere.

Așa și cu poezia. Se intonează pe diverse canale că e necesar să sprijinim bătrânii, să-i respectăm, și pe de altă parte este pândit momentul prielnic de a lovi puternic cu piciorul în bastonul în care se sprijineau cu toată greutatea și nădejdea, baston pe care l-au primit tocmai pentru a fi atacaţi cu precizie în punctul vulnerabil. Din păcate, acești bătrâni sunt copiii și tinerii din ziua de azi cărora li se decupează felia de cultură, porţia de poezie, în așa fel încât, nu au timp efectiv de a gusta pentru că înainte li se servește un meniu obligatoriu: divertisment, subcultură, false evadări de tip *underground*, reţele de socializare, perverse reconversii ale frumosului. Am putea băga mâna în foc că-i vorba chiar de acea „familie” refractară la pasiunea copilului pentru poezie pe care o consideră păgubitoare: „ah…îi/ folosiși, mă, hai?... îi aruncași în vânt… cumpărând/ poezii, auzi, poezii! (cărţi, de fapt, de poezie,/ de la anticariat…) te stricași/ la cap… ah…” (Liviu Ioan Stoiciu, *Pe linie moartă*), dar

care și-a regândit strategiile, pompând bani în „alternative".

Cine investește în toate acestea? Doar în politică nu sunt nesincronizări decât poate pentru cititorii cei mai naivi, iar cei mai naivi dintre cititori sunt cei care nu au antenă pentru poezie, ci prind un singur post, cel local, finanţat de baronul ales de „bobor". Cum să dezlegăm toate aceste așa-zise ecuaţii? Păi noi cu mintea noastră nu ne-am descurca, dar am trecut prin mâinile unui excelent profesor – nu credem să mai fi fost vreunul ca el – care ne-a arătat mișcările din culise ale politicii chiar pe scena TNB-ului, în văzul lumii și al oricui vrea pentru a vedea: maestrul Caragiale.

La el ne întoarcem ori de câte ori întâmpinăm dificultăţi în a decripta hărţile încâlcite și măsluite ale deciziilor la nivel înalt. Nu discutăm aici decât de poezie. Oricum se discută prea puţin de poezie, iar acum e cazul să lăsăm toate celelalte la o parte și să acordăm poeziei cinstea ce i se cade. Teoretic, poezia e la mare cinste și pentru cinstea ei teoretică mulţi se îngrămădesc să ţină discursuri sforăitoare de tip Farfuridi. Practic, ea este hulită în fel și chip. Este batjocorită de relaţia adulterină a lui Zoe Trahanache cu prefectul Ștefan Tipătescu, este proscrisă de conștiinţa de manevră a lui Trahanache ce acceptă rolul de încornorat pentru a păstra funcţiile ce le deţine în atâtea comitete și comiţii, este narcotizată și pocnită în moalele capului de nepriceperea civică a cetăţeanului turmentat care nu știe cu cine să voteze, adică nu știe cine trebuie să iasă pentru ca votul său să se adauge întru o înţeleaptă elecţiune, este parșiv spionată și turnată de miliţianul Ghiţă, Cerberul de serviciu al partidului, și, în sfârșit, este executată de cinismul feroce al lui Dandanache, care, brută nesalvată nici măcar de senilitatea-i ilară, nu se va opri niciodată din mârșava vânătoare de portofolii. Caragiale exprimă mai limpede decât oricine situaţia ingrată a poeziei pe care cei mai mulţi

nu o acceptă decât teoretic.

Ne-am dori să nu se împlinească profeţia din piesa atât de cunoscută și atât de puţin aprofundată, anume că poezia nu are viitor, că societatea surprinsă, aceea/ aceasta, este una a nonpoeziei, a hiatusului în care s-a scurs tot ce-i imund. Deci, teoretic, pe agendă apare relevanţa poeziei, în fapt, ea ne este confiscată. Caragiale nu este împotriva poeziei, să ne înţelegem. El este unul dintre marii apologeţi ai poeziei care a deplâns rahitismul făpturii ei în societatea românească, o societate care avea și are nevoie de poezie mult mai mult decât de modificarea constituţiei, de vânzări de active de stat sau de concesionări păguboase. În fond, dacă și-ar fi cumpănit faptele în lumina pe care poezia o dăruiește cu generozitate, societatea noastră n-ar fi întâmpinat poate multe dintre situaţiile dificile pe care le-a arbitrat defectuos. Dar cum totul s-a făcut în detrimentul poeziei, ca și cum poezia era dușmanul redutabil al progresului ţării, iată consecinţele! Poate că greșim expunând astfel lucrurile în condiţiile în care ne confruntăm cu un regret minim pentru această artă cu adevărat formatoare de suflete echilibrate și puternice, dar îndoielile oricui s-ar crede cât de cât cu capul pe umeri nu sunt realiste. Poezia nu are cum să dispară. „Podrá no haber poetas; pero siempre/ habrá poesía." (*Rimas*)[32]. Da, vor dispărea cei fără de poezie, sclavii fericiţi ai unei cârmuiri nonpoetice, lor cu siguranţă li se vor șterge urmele pentru totdeauna și nu vor fi scriși în nicio carte. Însă nu

[32] Gustavo A. BECQUER, *Rimas, Poemas y Cuentos*, Edicíon y notas Jorge Garza Castillo, Barcelona, Edicomunicación, S.A., 1994, p. 28. Și versurile imediat următoare (p. 29) vorbesc fermecător despre poezia care va fi atât timp cât în lume vor fi primăvară, taină, așteptări, speranţe sau amintiri. „Mientras se sienta que se ríe el alma,/ sin que los labios rían;/ mientras se llore sin que el llanto acuda/ a nublar la pupila;/ mientras el corazón y la cabeza/ batallando prosigan,/ mientras haya esperanzas y recuerdos/ ¡habrá poesía!"

vor pieri cei ce au primit în vasele lor curate lumina lină a poeziei. „Ithaka să o porţi mereu în minte,/ pe ţărmul ei s-ajungi e ţelul tău" (*Ithaka*)[33].

De ce avem nevoie să citim poezie și să ne întoarcem iar și iar la fântâna ei limpede? Oare nu și pentru că totul în jur e otrăvitor, în timp ce frumuseţea ei hrănește, împacă, tămăduiește? Poezia nu trădează și nu se folosește de noi, ci ne recuperează dintr-un cotidian compromiţător, îndemnându-ne să ne alegem curajos idealul și să luptăm pentru el, pentru a putea bea libertatea din ciuturi, pentru a putea alerga chiuind pe tăpșane, adunând o claie de zări și o căciulă de stele (R. Gyr, *Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane!*). Poezia e dragoste pentru frumos, dar când frumosul intră în inima noastră simţim că nu mai putem vreodată să ne despărţim de el. Poezia e „Lacul codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă" (Eminescu, *Lacul*), e „Lumină lină lin lumini/ Răsari din codri mari de crini" (Ioan Alexandru, *Lumină lină*), e acea amiază de vară când „Dobrogea e toată o pajiște de somn" (V. Voiculescu, *Dobrogea-n amiază de vară*), e „Un zarzăr mic, în mijlocul grădinii/ Și-a răsfirat crenguţele ca spinii/ De teamă să nu-i cadă la picioare/ Din creștet vălul subţirele de floare./ Și s-a trezit așa de dimineaţă/ Cu ramuri albe nu se poate spune/ E pentru prima oară-n viaţă/ Când i se-ntâmpl-asemenea minune." (*Rapsodii de primăvară*)[34], e acel elan pe care-l simţi uimit în tine: „O, vreau să joc, cum niciodată n-am jucat/ Să nu se simtă Dumnezeu/ în mine/ un rob în temniţă – încătușat." (*Vreau să joc!*)[35],

[33] Constantinos P. KAVAFIS, *Poeme*, Ediţie bilingvă, Studiu introductiv, cronologie, note și traducere: Elena Lazăr, București, Editura Omonia, 2008, p. 117.

[34] George TOPÂRCEANU, *Balade vesele și triste*, București, Editura Art, 2010, p. 30.

[35] Lucian BLAGA, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1986, p. 8.

e „o întâmplare a ființei mele”, (N. Stănescu, *Cântec*), e ceea ce provoacă exclamații: „Ce sfântă bucurie descoperi pe pământ!”, „Ce pace e pe omul în alb ce sapă via!” (Ion Pillat, *Mărțișor*), este acea țară din care venim despre care ne place atât de mult să stăm de vorbă, să o surprindem în atâtea amintiri și imagini păstrate în casete pe care neavând unde le pune mai sigur le-am așezat pe corpul suspendat al inimii: „Hai să vorbim/ Despre țara din care venim./ Eu vin din vară/ E o patrie fragilă/ Pe care orice frunză,/ Căzând, o poate stinge,/ Dar cerul e atât de greu de stele/ C-atârnă uneori pân-la pâmânt/ Și dacă te apropii auzi cum iarba/ Gâdilă stelele, râzând,/ Și florile-s atât de multe/ Că te dor/ Orbitele uscate ca de soare,/ Și sori rotunzi atârnă/ Din fiecare pom;/ De unde vin eu/ Nu lipsește decât moartea,/ E-atâta fericire/ C-aproape că ți-e somn” (*Țara din care venim*)[36].

Din continentele nescrise ale privirii unei păsări măiastre au ieșit în sâmburi și semințe și s-au împrăștiat peste tot luceferi și flori albastre, parcuri solitare cu bănci unde stăm tâmplă fierbinte lângă tâmplă, șesuri natale, epifanii, cosmogonii, stele fără nume, fulgi ce zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi, necuvinte, hiperealitatea cu zeci de miliarde de fețe, motociclete parcate sub stele, rondeluri de roze ce mor, veșnicia care s-a născut la sat, frumoasa jertfă a pădurii mele, cântarea pătimirii noastre, ritmuri pentru nunțile necesare, primăveri și antiprimăveri, imne ale iubirii și ale bucuriei, ierni pe uliță, cărți cu apollodor. Secerișul e mult, lucrători se nasc tot mai greu. Când n-o mai fi niciunul, poezia însăși va răzbi la lumină în noi înșine. Poezia nu se închide niciodată cu o frunză de pelin, ci așteaptă până la sfârșitul veacurilor și atunci Însuși Dumnezeu o va culege cu noi toți împreună, lăstarele ei.

De ce avem nevoie de poezie? Iată de ce: „Tot mai citesc

[36] Ana BLANDIANA, *Octombrie, noiembrie, decembrie*, București, Editura Cartea Românească, 1972, pp. 16-17.

măiastra-ţi carte,/ Deși ţi-o știu pe dinafară:/ Parcă urmând șirul de slove,/ Ce-a tale gânduri sămănară,/ Mă duc tot mai afund cu mintea/ În lumile de frumuseţi,/ Ce-au izvorât, eterni luceferi,/ Din noaptea tristei tale vieţi...” (*Lui Eminescu*)[37]. Și mai avem nevoie pentru că poezia trece dincolo de definiţie și nouă nu ne plac definiţiile chiar dacă ne sunt de multe ori utile. Poezia desface ferecătura grea a preciziei știinţifice și apoi, cu noi de mână, explorează peisajele marine ale fiinţei. „Poezia este ochiul care plânge/ ea este umărul care plânge/ ochiul umărului care plânge/ ea este mâna care plânge/ ochiul mâinii care plânge/ ea este talpa care plânge/ o voi, prieteni,/ poezia nu este lacrimă/ ea este însuși plânsul/ plânsul unui ochi neinventat/ lacrima ochiului/ celui care trebuie să fie frumos,/ lacrima celui care trebuie să fie fericit.” (*Poezia*)[38].

Prinţul de care vorbeam, iată că s-a dus la vânătoare. „Un prinţ din Levant îndrăgind vânătoarea/ prin inimă neagră de codru trecea./ Croindu-și cu greu prin hăţișuri cărarea,/ cânta dintr-un flaut de os și zicea:/ – Veniţi să vânăm în păduri nepătrunse” (*Mistreţul cu colţi de argint*)[39]. Nu aleargă după un vânat meschin, nu. Este altceva ce-l poartă călare prin codru, altceva mult mai înalt și mult mai curând. Vede ceva ce nu putem noi înţelege că ar putea fi văzut cu ochii, ceva ce nimeni nu știe. Urmărește *mistreţul cu colţi de argint*. Ce pradă regală! Ce partidă de vânătoare unică și neconsemnată de manuale!

---

[37] Alexandru VLAHUŢĂ, *Scrieri alese*, I, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Râpeanu, București, Editura pentru literatură, 1963, p. 31.

[38] Nichita STĂNESCU, *Necuvintele*, Prefaţă de Daniel Cristea-Enache, București, Editura Art, 2009, p. 169.

[39] Ștefan Augustin DOINAȘ, *Versuri*, București, Editura Eminescu, 1972, p. 73.

Noi suntem alături de el, dar de data aceasta… E o urmărire care ne presupune în întregime, până la cea mai neînsemnată celulă, o etapă obligatorie înţeleasă mai bine prin marile cărţi, adică din experienţa lui Ghilgameș, Ulise (al lui Homer și al lui Joyce), Telemah (Fénelon), Hans Castorp (Thomas Mann, *Muntele vrăjit*), a lui Dante din călătoria-i atât de stranie, a lui Gluglielmo din Baskerville (Umberto Eco, *Numele Trandafirului*), a lui Alioșa/ Dmitri/ Ivan Karamazov și a multor eroi genial zugrăviţi, precum Pierre Bezuhov, Julien Sorel, Gavrilescu (M. Eliade, *La ţigănci*), Victor Petrini, Rastignac, Antigona, Oliveira (Julio Cortazar, *Șotron*), Harpagon, Tartuffe, John Falstaff, Hamlet, regele Lear, Giovanni Drogo (Dino Buzzati, *Deșertul tătarilor*), Ilie Moromete, Don Quijote, Sancho Panza, Manuel (A. Malraux, *Speranţa*), Andrei Efimîci Raghin (Cehov, *Salonul nr. 6*), Frédéric Moreau (Flaubert, *Educaţia sentimentală*), Ion Glanetașu, Raskolnikov, Fedra, Andromaca, Peer Gynt, Mr. și Mrs. Smith (E. Ionesco, *Cîntăreaţa cheală*), Adrian Leverkühn, Antipa (G. Bălăiţă, *Lumea în două zile*), Godot, Stavroghin, Lafcadio, Antoniu, Cleopatra, Othello, Iago, Oblomov, moș Goriot, Eugénie Grandet, Shylock, Caliban, Macbeth, Edmund, *Doctor Jivago* (Boris Pasternak), Josef Knecht (Hermann Hesse, *Jocul cu mărgelele de sticlă*) și alţi *magistri ludi*.

Tu citești pentru că dincolo de litere se ascund vaste teritorii ale inefabilului de care ţi-e sufletul flămând. Ești Prinţul-vânător. Urmărești tot timpul încordat, îţi lipești urechea de pământ și distingi sensuri și sunete. Pe lângă tine trec nenumărate alte opţiuni, dar cinegetica lecturii tale le scoate din calcul. Selecţia aceasta este lămurire, o simţi, parcă e decisiv fiecare gest și, de aceea, pășești din revelaţie în revelaţie. Îţi ceri

dreptul la absolut. Frumuseţea absolută, Adevărul absolut. Sau Cartea tuturor cărţilor, acea *poveste fără sfârșit* în faţa căreia, pe Bastian Balthasar Bux, îl lua când cu frig, când cu cald[40].

Ai renunţat la cărţile care doar promit, amăgesc, trădează, și le-ai ales pe cele veșnice, nepieritoare. Acestea te-au hrănit cu idealul, adică te-au învăţat că există ideal, că trebuie să răspunzi la trepte înalte ale chemării tale, că poţi atinge acest ideal cu voinţă călită în încercări aspre și ajutor de sus, că ele, cărţile, nu reprezintă idealul, ci doar drumul prin vămile acestuia și, în fine, că acest ideal nu este, acest absolut nu este o cuantă sau vreo tresărire impersonală a universului, ci un Dumnezeu personal, iubitor, Care ne veghează permanent, având grija cea mare a Tatălui pentru copiii săi dragi. Idealul este unirea cu Dumnezeu, hrana absolută a dialogului și a comuniunii, întregirea ontologică în potirul euharistic. După cum vezi, nu e o iluzie, nici o micșorare a demnităţii fiinţiale, ci o punere în drept a sublimei umanităţi necondiţionate în Cuvânt sau, altfel spus, o restaurare a categoriilor de percepţie, o subţiere a tot ce-i corporal și planturos, a tot ce emerge pe fondul suspiciunii, discursivităţii și al motivaţiei egotiste. Moartea prinţului ucis de *mistrețul cu colți de argint* este deplina cunoaștere a idealului, fascinaţia absolută ce se strecoară în făptura ta, acea apă vie pe care bând-o nu mai însetezi niciodată, da, acea apă vie, pentru că de oriunde altundeva am bea iarăși însetăm, dar cu această apă vie este diferit. În fond, căutăm să ne vindecăm de repetabilitate, de profilul reiterat al omenescului nedefinit de har, iar literatura funcţionează ca o profesionistă firmă de consultanţă, sau ca un gps interior legat la satelit astfel încât ne putem vedea pe noi înșine și totul în jur de noi prin Duhul Sfânt.

---

[40] Michael ENDE, *Povestea fără sfârșit*, Traducere de Yvette Davidescu, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 11.

Iubesc literatura așa cum îl iubesc pe prinţul Mîșkin. E bine ca măcar o vreme să-l primim pe acest minunat prinţ la noi în casă și să vorbim cu el, să-i punem întrebări, chiar cele mai grele întrebări, deoarece el știe să răspundă la orice, ca unul ce ne întrece în bunătate și aleasă așezare. Iarăși spun: literatura e seară de dialoguri veșnice cu astfel de personaje mai vii decât noi, cei ce distingem între real și ficţional. Câtă vreme murim nu vom ști să înţelegem timpul literaturii, replică fermă la rigoarea duplicitară a realităţii temporale; este necesar să fim nemuritori, ca prin nemurirea noastră să interpretăm pe întreaga claviatură simfonia certitudinii că acolo unde este frumuseţe absolută este și adevăr absolut și mântuire. Frumosul va mântui lumea.

1.2 Despre criterii și delimitări

„Nu-i de mirare că sub orice dictatură, dar mai ales sub dictatura comunistă, Literele vor fi anihilate cu prioritate, devenind cele dintâi victime”[41]

Sfânta Treime este Frumuseţea Cea mai presus de orice frumuseţe. Pecetea Sfintei Treimi o purtăm în inimile noastre de la Sfântul Botez, când viaţa noastră întreagă devine o căutare neîncetată a Frumuseţii. Fiind în Hristos, și cuvintele Sale rămân în noi (In 15, 7), restaurând în chip negrăit firea noastră cea înclinată spre stricăciune. Nimic nu ne odihnește decât Frumuseţea în atingerea ei necuprinsă de mintea omenească și numai căutând cu simplitate pe Domnul înţelegem cât de efemere sunt frumuseţile lumii acesteia, chipuri cioplite care exprimă limita creaţi-

[41] Mihai ZAMFIR, „Fericirea are ideea de gratuitate înscrisă în codul ei”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 44, 2 noiembrie 2012, p. 12.

ei neînsoţite cu Creatorul său. Dialogând cu celălalt, căutăm în cuvintele cu care ne întâmpină Frumuseţea cea nestricăcioasă și, astfel, literatura se definește prin efortul redobândirii stării de iubire întru Frumuseţea Cuvântului[42].

Pentru că literatura (sau cultura, în general) cu idolii săi a apucat pe direcţii diferite de cea pe care ne călăuzește Hristos, Cel ce este „Calea, Adevărul și Viaţa" (*In.* 14, 6), am considerat că este de folos cititorului creștin ortodox o privire asupra literaturii într-o lumină diferită de cea în care s-a obișnuit să-și apropie cărţile, care să și ferească în același timp de rătăciri sau de închipuiri vătămătoare de suflet, căci mulţi cred astăzi că unele gânduri înșelate despre frumos/ frumuseţe sunt perspective în descifrarea chemării înalte a omului pe acest pământ. Frumuseţea cea mântuitoare este singura care poate justifica deplin îndemnul creator, așezând cuvântul în demnitatea sa înaltă, adică lămurindu-l, scoţându-l din secundar și redându-i atributele.

De cele mai multe ori credem că înţelegem ce citim și de ce citim. Care sunt însă criteriile evaluării sau ale autoevaluării de care dispunem? Avem un principiu ordonator al „lumilor" presupuse de fiecare lectură, ţinem o evidenţă, nu doar tehnică, ci și duhovnicească a participărilor noastre la spectacolul imaginilor

[42] În pilda cu tânărul ucenic care neînţelegând cum poţi petrece o veșnicie înaintea feţei lui Dumnezeu fără să devină totul monoton și plictisitor este ţintuit de frumuseţea cântecului unei păsări nemaivăzute timp de nouă ani, pe care Cuviosul Paisie Olaru i-o dădea în 1980 tânărului pe atunci H.-R. Patapievici (*Zbor în bătaia săgeţii*, București, Editura Humanitas, 2006, pp.150-153), se cuprinde răspunsul la îndoielile și rătăcirile tuturor scriitorilor în privinţa Frumuseţii nespuse a chipului lui Dumnezeu, fiindcă din necredinţa ce vine din mândrie unii dintre aceștia caută altundeva, în locuri total nepotrivite și cu adevărat deșarte, fără să se întoarcă o clipă măcar spre Domnul, Cel ce privește spre noi neîncetat și vrea să ne cuprindă pe toţi în Frumuseţea nespusă a slavei Sale.

și al ideilor dintr-o carte, sau ne lăsăm absorbiţi pur și simplu de mecanica artificioasă a gândurilor ce se găsesc în spatele cuvintelor? Există în mine resursa de a nu accepta tutela metodologică a interpretărilor lipsite de înţelegerea cea mai înaltă și adevărată a vieţii? Treci lecturile tale prin filtrul unor categorii care să-ţi dea certitudinea lucrului de calitate sau crezi cumva, alături de mulţi alţii, că acestea sunt prejudecăţi ce trebuie abandonate dacă vrei să urmezi o direcţie critică pertinentă?

Pentru a răspunde la toate acestea ne vom ghida nu după garderoba vaporoasă a literaturii, ci după vocile sale interioare, încercând s-o parcurgem nu din perspectiva izolaţionistă a textelor „estetic valabile", așa cum ni se recomandă, deoarece acesta este un criteriu insuficient, ci din perspectiva esteticii slujitoare Adevărului. Ce satisfacţie avem dacă citim o carte apreciată, premiată, vândută în nenumărate exemplare, dar, în schimb, mesajul ei este potrivnic învăţăturii lui Dumnezeu? Sau pornind de la ce criterii pot spune că este o carte extraordinară? Oare uimirea, plăcerea, satisfacţia pe care le produce nu sunt demonice, lucrând subtil înăuntrul tău și făcându-te să te clatini în dreapta credinţă? Înţelegem de aici că lectura sau, cum spunea Flaubert, participarea la „balurile mascate ale imaginaţiei" nu este un simplu act cultural fără urmări, fiindcă ridică de multe ori tulburătoare probleme de conștiinţă. De pildă, cărţile ce au ca temă instinctualitatea de tip pornografic, care nu de puţine ori este asociată cu vampirismul, strigoii, vrăjitoarele, spiritismul, vorbirea cu morţii, cu duhurile răposaţilor (cine știe ce fel de duhuri?) sau personaje demonice prin elocinţa cu care servesc răului, mizeriei, patimilor. În unele dintre acestea există o luminiţă mică aproape înăbușită de marele și înfricoșătorul întuneric, adică un personaj care ne poartă, cu frică ce-i drept și fără garanţii, printre munţi de primejdii deloc asemănătoare cu cele prin care știm că trecea Făt-Frumos, ci de o agresivitate care ne pironește în loc. E bine să-ţi faci un calcul măcar sumar al intenţiilor, adică să pui pe un talger al balanţei

sensibilitatea ta, proprietăţile imanente ecranului tău lăuntric, și pe celălalt talger, motivaţia de a întreprinde o astfel de călătorie într-un univers înecat de fum și pucioasă, în care vei trece prin „peripeţii" ce forţează frecvent limita suportabilităţii.[43]

Să vedem mai întâi, ca un argument lămuritor, ce este cultura, care îi este scopul și cât ne poate ajuta la definirea propriului ideal: *Et in Arcadia ego*. Rostul fiecărei fiinţe omenești este *cale regală*. Nu ești chemat să fii un personaj secundar în propria ta viaţă și simţi lucrul acesta în mod nemijlocit: orice întârziere, orice deviere sau adăstare sunt tristele derogări ale pasului ezitant. Prinţul nu e un rătăcitor, ci sublimul explorator al sensului care nu primejduiește stima cea mai înaltă de sine. Cultura, iată, îi pune la dispoziţie instrumentele proprii acestei expediţii.

La început, ne îndeletnicim cu cultura ca acei copii ce se joacă naivi și fericiţi cu mize ce nu intră în circuitul adevăratelor jocuri, bucurându-se că au atâtea beţe de chibrit sau atâtea chipuri nevaloroase de carton, dar îndată ce înţelegem că există adevărate câștiguri, acceptăm provocarea și abandonăm cele ale copilului pentru că în viaţa noastră a apărut o miză mai mare decât orice miză dintre cele cunoscute sau imaginate de om. Ignorând acest semnal și continuându-ne nestingheriţi jocul cel vechi în logica devastatoare a clișeului, ne facem imagine a handicapului de tip locomotor, care își face o calitate din a justifica devierile primejdioase.

Să însemne întâlnirea cu Hristos dispariţia culturii? Într-un anume sens, da. E necesară dispariţia culturii pentru că nimic din

---

[43] Iată câteva exemple: *Cartea egipteană a morţilor*, *Stăpânul inelului* (J.R. Tolkien), *Cronicile din Narnia*, seria *Harry Potter*, ce induce ideea că lumea este guvernată de vrăji sau că există și vrăjitori buni care ţin piept celor răi, accentuând zona întunecată slujită de o luxuriantă recuzită: amulete, baghete, reţete, poţiuni, cărţi, obiecte, formule magice.

ceea ce nu moare nu înviază. Orice determinare pe un segment a cărui participare s-a încheiat își rezervă dreptul de a interpreta superfluu cultura. Resurecţia este prezumată în nervurile ei cele mai subţiri de o iminentă premoniţie a definitivării unui ciclu. Toate evanescenţele planturoase ale imaginaţiei noastre devin incomode, greu de suportat încă de la prima treaptă a adevăratei cunoașteri, încât se face simţită nevoia de renunţare responsabilă.

În ierarhia pe care o preconizează și la care aderă societatea de azi, culturii îi este distribuit un rol din ce în ce mai modest, realitate care răzbate și din temerile tot mai pronunţate cu privire la viitorul cultural al omenirii în secolul al XXI-lea, iar aceasta se întâmplă pe fondul confuziei – omul e tot mai puţin dispus să se concentreze asupra propriei sale condiţii – dintre cultural și ideologic. Cultura manipulată? De ce nu? Și n-ar fi pentru prima dată în istoria ultimilor decenii. Cultura a fost anexată în mod samavolnic atunci când o guvernare totalitară a dispus acest tip de coerciţie. Este de prisos să mai menţionăm că atât timp cât regimul comunist a ordonat acest „arest", cultura a reprezentat, indubitabil, un dublu câștig. Pe de o parte, libertatea de a gândi era aspru sancţionată, iar anchetele cu privire la activitatea normală a culturii se derulau într-un ritm inimaginabil pentru mulţi dintre tinerii de azi, crescuţi într-un alt climat ideologic, despre care vom vorbi imediat. Pe de altă parte, aparatul politic represiv impunea o cultură derogată de la standardele ei și care servea direct regimul[44]. Exercitând un control eficace asupra editurilor și a conștiinţelor scriitorilor, partidul a pus hăţuri și zăbală unei

---

[44] O imagine limpezită cu privire la reeducarea literaturii în perioada comunistă propune cartea dlui Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, I-II, București, Editura Fundaţiei Pro, 2003. Pentru oricine încearcă să înţeleagă literatura ca fenomen cu un impact deosebit asupra evoluţiei societăţii, este obligatoriu să cunoască etapele ideologice ale aservirii (pp. 17-74). Numai având o astfel de perspectivă se pot identifica resorturile invizibile

culturi care a început să tragă cuminte încotro o îndemnau sudalmele, ordinul răstit și cnutul noilor stăpâni.

Astăzi, cultura nu e mai puţin importantă, dar o experienţă represivă nu pare să mai fie cu putinţă, sau, cel puţin nu în acest moment. Este foarte posibilă totuși o reangajare pasivă sau activă a mistificărilor ce au făcut istorie în perioada comunistă[45] sau, dacă vorbim de cultură la nivel global, prin desfigurarea modelului cultural propriu tradiţiilor și valorilor înalte ale popoarelor în schimbul unor episoade de cultură efectiv sterilizate de prolificele ideologii culturale. Clamând o ierarhie în care poziţia fundamentală a culturii este deconstruită în conștiinţa publică, controlul societăţilor devine mai riguros și mai fidel concertat, cu toate determinările imanente: socială, politică, economică, militară[46]. Cât de importantă este

ale ideologiei de azi care acţionează în sensul desemantizării, decretând inutilitatea literaturii.

[45] Reconversia elitei comuniste în noua clasă conducătoare după 1989, accesul tardiv și trunchiat la arhivele comunismului, cosmetizările, toate acestea au creat imaginea unei culpe colective pe care numai împreună e posibil de ispășit. Acest climat ce se perpetuează până astăzi ne semnalează faptul că pârghiile de control sunt în mâna unora care știu că adevărul istoric presupune o cultură vie care nu-i deloc de dorit cât timp există intenţia politică de a sugera un alt tip de cultură cu o fiziologie străină de valorile noastre, o cultură-miliţian care să ne supravegheze continuu tocmai din interior, de la pupitrul propriei noastre conștiinţe. Vezi și studiile relevante din volumul *Intelectualii și regimul comunist: istoriile unei relaţii*, vol. IV, Institutul de investigare a crimelor comunismului în România, Iași, Editura Polirom, 2009.

[46] Și chiar suntem de ceva timp atenţionaţi „că repudierea umanismului, uitarea creștinismului și relativismul ideologic pot ucide Europa: nu doar cultural, ci și politic, și economic, și militar." Vezi H.-R. PATAPIEVICI, „Ce este Europa? (II)", în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 11 (50), 1 noiembrie 2008, p. 55.

cultura unui popor? Echivalează cu posibilitatea de a fi, de a se legitima. Cultura înseamnă fiinţă, dantelă lucrată cu fir de borangic extrem de rar, icoană vie, cuvânt, taină. Și nu e nevoie de studii de psihologia maselor pentru a releva faptul că astăzi nu e deloc necesară executarea oficială a culturii pentru a stăpâni un popor, ci e suficient să fie slăbite șuruburile acestui motor viu ca după un timp să nu mai reziste la vibraţii și să „crape".

Extincţia culturii este premisa unui program de destabilizare a unui popor pe care nu ai cum să-l domini economic, politic, dacă nu îi răpești identitatea culturală. Experţii în domeniul asasinării culturale atacă cu precizie de franctiror valorile: mai întâi, creează o atmosferă de destindere totală, de relaxare prin focalizarea atenţiei publice în cu totul alte zone decât în cele pe care urmează să le excaveze, anesteziind conștiinţele; apoi „ascund" adevăratele modele, le fac pierdute și, cu multă publicitate și cinism, promovează noi criterii, noi tipologii, noi definiţii. Câteva decenii sunt de ajuns pentru a scoate la suprafaţă o generaţie-mutant, acel *om-mlaștină* pe care îl descrie atât de bine Matei Vișniec, adică omul inundat de tot felul de informaţii, de tot soiul de zvonuri culturale, de impresii, de vane speranţe și visuri dirijate. Acest tip de reeducare este o primejdie mortală ce se coace la foc mic chiar lângă noi. Generaţia care nu mai înţelege rostul culturii – cultura pare mai degrabă o factură inutilă plătită dintr-un buzunar tot mai găunos –, va fi o generaţie feroce care nu va putea ierta niciun pas făcut alături de linia presupusă a fi ţinta, *target*-ul fixat. Toleranţa, de altminteri, nu este decât pentru cei care respectă regulile ideologice ale jocului. Și așa este împinsă cultura către periferie, în pădurea Sherwood, din ţinutul Nothinghamshire, acolo unde își duceau veacul Robin Hood (personajul lui Stuart Gilbert) și ceilalţi „Merry Men".

Cultura este un Argus cu mia de ochi veșnic veghetori. Arta, credinţa în Dumnezeu, școala, familia, legile, constituţia, pâmântul, limba. Cultura înseamnă libertate, iar gestionarea păguboasă a valorilor este adevărata trădare a unui popor pentru că de aici se scrie robia amară a multor ani. Niciun sistem ideologic nu poate să prindă realmente într-o ţară în care oamenii sunt vii, adică respiră cultura Vieţii, care este o garanţie pentru viitorul lor și al tinerilor ce se nasc în familii prezente în viaţa lor și cresc în școli nearbitrate politic. Cultura este o barieră de netrecut atunci când nu este vândută de către ai săi, privatizată pe nimic. Din Biserică și din Școală se nasc oamenii, dar este tot mai greu să se întâmple așa când vedem bine că se încearcă cu arme tot mai sofisticate linșajul mediatic (și nu numai) al celor care cred în virilitatea axiologică a acestora. Dacă se cultivă oficial cu un asemenea elan neîncrederea, dezaprobarea, culpabilizarea și, în fine, satanizarea Bisericii și a învăţământului, atunci nu ne rămâne decât o singură soluţie: susţinerea necondiţionată a culturii, a valorilor pe care le produce. Iată că în ultima perioadă se fac tot mai frecvent conexiuni cu lumea de dinainte de 1989 și sunt adresate întrebări ca acestea unor scriitori care au cunoscut și ideologia de partid și se confruntă acum și cu perisabila gândire a veacului al XXI-lea: „– Care e rolul depoziţiei, al mărturiei în literatură, într-o societate care se îndepărtează tot mai mult de valorile autentice ale culturii și umanului?” Iar răspunsul este pilduitor: „– Încăpăţânarea de a susţine cu disperare aceste valori, singurele prin care lumea – și nu mă refer acum numai la români – mai poate fi salvată”[47].

---

[47] Ana BLANDIANA, „Scrisul este forma mea de existenţă, singura posibilă” (interviu luat de Iulian Boldea), în *România literară*, anul XLIV, nr. 34, 24 august 2012, p. 13.

Abandonul, descurajarea, moleșirea celor care știu că salvarea vine tocmai prin aceste valori: iubire, credinţă, speranţă, responsabilitate, discernământ, ospitalitate, blândeţe, echilibru, statornicie, omenie, cinste, curăţenie sufletească, recunoștinţă, milă, imaginaţie creatoare și lumină liturgică, sunt imposibil de justificat și nu există nicio morală care să scuze așteptarea pe tușă a deznodământului. Dintr-un aluat păstrat încă, se plămădește rostul unui popor. Eschiva te pune faţă în faţă cu propriul fiu care te va învinovăţi pentru o decizie pe care ai fi putut s-o iei, dar n-ai luat-o pentru că ai crezut că și cu tine și fără tine tot acolo se ajungea. Nu-i deloc așa. O astfel de judecată este susţinătoarea ferventă a ideologiilor ce macină cultura propriului tău neam. Nimic nu s-a decis încă. Dar este multă neștiinţă și de aceea mulţi stau descumpăniţi și nu iau hotărâri importante. Lucrurile acestea nu trebuie să rămână așa, altfel se pierde totul.

Din creuzetul mistificărilor ideologice în care a fost târâtă cultura, s-au ivit concepţii străine de gândirea și simţirea oricărui om, care se prosternează idolulului culturii, un biet idol care nu va birui niciodată moartea. Așa poate fi mai ușor demontată cultura, prin plasarea unui „dublu" în imediata sa apropiere. Cum funcţionează acest „dublu"? Iată cum! Cultura ne ajută să înţelegem sensul deplin al vieţii noastre pe acest pământ, să înţelegem că murim, așa cum exprimă și poetul într-un „vers vital" (N. Stănescu): „Nu credeam să învăţ a muri vreodată" (Eminescu, *Odă în metru antic*), că există moarte, dar există și înviere, că un Dumnezeu bun și iubitor are grijă de noi, că în noi e o nevoie absolută de frumos. Din acestea vedem că prin cultură dobândim atributele pelerinului spre absolut, spre Dumnezeu, cultura nefiind altceva decât o asistenţă, un aparat critic fundamental. Suprapunerile ideolo-

gice conduc, dimpotrivă, la ideea că e mai mult decât o cale, absolutul însuși. Cu alte cuvinte, „dublul" face din cultură ceea ce nu e cu scopul de a o desființa. Cultura nu poate oferi mai mult decât i-a oferit Vergiliu lui Dante: un ghidaj excepţional prin labirinturile întunecate ale Infernului, având ca destinaţie Paradisul. Dar cultura nu e Paradisul, nu e mântuirea, nu e nemurirea, acea nemurire ce pare a fi un ideal de neatins pentru omul reprezentat de personajul literar începând de la Ghilgameș, eroul cunoscutului poem babilonian, și până la actanţii scrierilor SF de azi[48].

Prosternarea la idolul culturii un timp îndelungat produce în suflet un model deviant, o părelnică axiologie prin care tindem să înţelegem absolut orice. La Rochefoucauld (1613-1680) înţelegea temporalitatea ca pe o opţiune fie în sensul atingerii unui ideal, fie în sensul depărtării de el, orice clipă investită contând ca argument sau contraargument al fiecăruia dintre noi în devenirea noastră. „Cei care se îndeletnicesc prea mult cu lucruri mărunte nu mai sunt în stare de obicei de lucruri

---

[48] Temele „religioase" în literatura SF sunt abundente și se desfășoară pe diferite paliere: viaţa de după moarte, creaţia, eshatologia, zeii, meditaţia, milenarismul, steaua Bethleemului, învierea, păcatul originar, penitenţa, reîncarnarea etc. Astfel, de la Mary Shelley, cu romanul *Frankenstein*, la Poul Anderson, cu *Va fi timp*, sau Philip Jose Farmer, cu seria *Fluviul vieţii*, și de la Vladimir Colin (1921-1991), scriitor evreu debitor suprarealismului, cu al său Homo Eternus, din povestirea *Giovanna și îngerul* (1966), care influenţează radical soarta omenirii, sau cu a sa Or-alda, vestala capabilă să învie morţii prin magie albă, din romanul *Babel* (1978), și până la Dan Doboș, în a cărui trilogie, intitulată *Abaţia* (2006), oamenii, în trecut neputincioși, ajung să facă tot ceea ce era posibil doar pentru Dumnezeu, se întrevede intenţia omului de a recupera condiţia paradisiacă pierdută, dar și diversele și înșelătoarele căi prin care acești autori își ghidează personajele râvnitoare la nemurire.

mari"[49]. De altfel, critica a remarcat în reflecţiile sale sincretismul și tonul relativizant[50]. Dând cu atenţie paginile impresionantului codex imagistic pe care-l patronează idolul culturii, ne vom umple de chipuri, imagini, reprezentări, morfologii stranii care, departe de a ne așeza pe calea noastră, ne vor alimenta și mai mult incertitudinea, neîncrederea și dorinţa de a ne făuri la rândul nostru un „chip" căruia să-i zicem dumnezeu[51].

Toate sincopele decizionale sunt potenţiale lăcașuri idolești. „Dublul" înseamnă o generare inepuizabilă de zei, de „credinţe" și puncte de vedere, iar condiţia obligatorie la pășirea pragului este aceea de a îmbrăţișa fără rezervă toate aceste născociri admirabil

[49] La ROCHEFOUCAULD, *Maxime și reflecţii*, București, Editura Minerva, 1972, p. 15. Dincolo de observaţiile pertinente, se strecoară nenumărate reflecţii care relevă un spirit sceptic și cinic în același timp, în care nu are cum să încapă gândul iubitor și pronia dumnezeiască, fiindcă un creștin nu poate crede că sinceritatea este o prefăcătorie pentru a câștiga încrederea altora, că viciul este parte integrantă a virtuţii sau că virtutea cumpătării este o formă de trândăvie a sufletului, așa cum susţine moralistul francez. Vezi și Emilian M. DOBRESCU, *Iluștri francmasoni*, București, Editura Nemira, 1999, p. 123. Aici se menţionează că, în anul 1677, La Rochefoucauld este Mare Maestru al Ritului Scoţian Filozofic.

[50] Jean LAFOND, „La Rochefoucauld, d'une culture à l'autre", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 30, 1978, p. 162.

[51] Versurile lui Nichita Stănescu reflectă profund această realitate: „O, nu te tăia la mână sau la picior,/ din greșeală sau dinadins./ De îndată vor pune în rană un zeu,/ ca peste tot, ca pretutindeni,/ vor așeza acolo un zeu/ ca să ne închinăm lui, pentru că el/ apără tot ceea ce se desparte de sine./ Ai grijă, luptătorule, nu-ţi pierde/ ochiul,/ pentru că vor aduce și-ţi vor așeza în orbită un zeu/ și el va sta acolo, împietrit, iar noi/ ne vom mișca sufletele slăvindu-l…/ Și chiar și tu îţi vei urni sufletul/ slăvindu-l ca pe străini." (*Elegia a doua Getica*, dedicată lui Vasile Pârvan).

ambalate pentru că fiecare, ni se spune, îţi poate „îmbogăţi" într-un fel sau altul fiinţa. Dar plimbarea nesfârșită prin pădurea narativă a amăgitoarelor frumuseţi obosește, căci adevărata odihnă nu e aceasta. Aceasta este doar o relaxare ideologică.

Evident că, în aceste condiţii, criteriile emancipate, care nu mai recunosc Adevărul pentru că s-au desprins de El în revolta lor canonică, orientează fictiv, iar dacă așternem realitatea pe calapodul acestor criterii, atunci ce siguranţă avem că ceea ce credem și ceea ce trăim nu este o falsă conștiinţă, o secvenţialitate deprimantă a vocaţiei prin care se intituţionalizează compromisul?[52] Una este să te avânţi copilărește cu picioarele goale pe izlazurile mărăcinoase ale lecturii și alta e să te înregimentezi ideologic și, în numele unei doctrine, să susţii „puncte de vedere", „moduri de a vedea", confundându-le în inocenţa retoricii cu realitatea. Într-un anume fel, aceasta ar putea trece ca o ingenuă cedare a dreptului de întâi născut, ceea ce pentru evrei, de pildă, era inconceptibil. De aceea, criteriile constituie raţiunea absolută a legitimării culturale. O cultură fără criterii este un drum pe care orice instanţă ideologică își poate planta marcajele. Avem nevoie de criterii, nu de o cultură ghetoiza(n)tă, de o cultură de peșteră.

Ce sunt criteriile? Direcţii. La ce folosesc? La orientarea corectă într-un domeniu care determină realitatea. O cultură

[52] Sintagma „rezistenţa prin cultură", atât de frecvent utilizată de către cei care au trecut prin detenţia comunistă, ar fi irelevantă dacă ar dispune doar de o miză autoreferenţială, pentru că resursele interioare ale acestor oameni au venit din credinţa în Dumnezeu pe care torţionarii se străduiau cu toate mijloacele să Îl scoată din sufletele lor. Jertfa multora dintre noii martiri arată sensul deplin al întrebuinţării sintagmei, într-un context în care nimeni nu ar fi fost în stare să moară pentru o carte, fie aceea și propria sa creaţie. Iubirea de Adevăr și Frumos, spre care cultura îndrumă, i-a îndemnat la asemenea jertfă.

fără criterii înseamnă, implicit, o existenţă expusă derizoriului, confiscărilor de orice tip. Dacă ne referim doar la literatură, avem criterii de analiză, de lectură, de stabilire care carte e bună sau nu, de recunoaștere, de apreciere, de receptare, toate acestea fiind validate de o critică literară care iubește viul din literatură. Datorită unor cauze ce ţin de fenomenologia receptării, pe trunchiul criteriologic s-a dezvoltat parazitar o specie de critică literară care uzurpă autoritatea vechilor criterii și introduce altele „noi". Înainte de a continua investigaţiile, să ne oprim asupra criteriilor.

Un ochi bun scrutează până departe peisajele semeţe ale literaturii. El distinge clar tot relieful: frumuseţea gândurilor, buna cuviinţă a cuvintelor, simţirile profunde, reveria înălţimilor, dar și zonele calamitate ale imaginaţiei creatoare, ceea ce este urât, hidos într-un text. Un ochi bun înseamnă o hartă esenţială orientării pe un teren necunoscut. Ei bine, acest ochi bine format este Adevărul. „În creștinism, spune Sf. Iustin Popovici, Adevărul nu este o noţiune filosofică, nici o teorie, nici o învăţătură, nici un sistem de învăţături, ci este Ipostasul divino-uman viu – Iisus Hristos cel istoric (v. Ioan, 14, 6). Înainte de Hristos oamenii își făceau numai o idee prealabilă despre Adevăr, dar nu-l aveau. Odată cu Hristos, ca și Logos al lui Dumnezeu întrupat, Adevărul Dumnezeiesc intră întreg în lumea aceasta. Din acest motiv s-a și spus în Sfânta Evanghelie: Adevărul prin Iisus Hristos a venit (Ioan 1, 17)"[53].

Așa s-ar ajunge la o concluzie firească, anume aceea că literatura este o cale în întâmpinarea Adevărului. Fără Adevăr

[53] Sf. Iustin POPOVICI, *Omul și Dumnezeul-om. Abisurile și culmile filosofiei*, Studiu introductiv și traducere de Pr. Prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., Ed. a 2-a, rev., București, Editura Sofia, Alexandria, Cartea ortodoxă, 2010, p. 159.

se naște o întreagă *cultură a rătăcirii*[54], adică o întreagă colecţie de stampe ce par cu atât mai „valoroase" cu cât se deosebesc mai mult de Adevăr. Fundamentată pe Adevăr, cultura este vie, respiră lumină și înseamnă bunătatea lui Dumnezeu faţă de om, dar și prinosul de recunoștinţă a omului faţă de Făcătorul și Stăpânul său. „Oare nu doar în ortodoxie s-a păstrat chipul divin al lui Hristos în toată curăţenia lui?"[55]

O operă literară este o ficţiune, este un univers care conţine un adevăr, dar nu acest adevăr este subiectul dezbaterilor noastre, ci intenţia estetică superioară în care se descoperă Adevărul. Cu cât este restrânsă disponibilitatea la frumos, cu atât unghiurile devierilor de criteriu sunt mai deschise. Pentru un scriitor, de pildă, ezitările estetice sunt subminări ale autorităţii criteriologice.

---

[54] Este important să amintim aici de o carte apărută recent (René GIRARD și Gianni VATTIMO, *Adevăr sau credinţă slabă? Convorbiri despre creștinism și relativism*, București, Editura Curtea Veche, 2009), în care doi intelectuali de prestigiu poartă un dialog elucubrant pe tema secularizării Occidentului și a creștinismului responsabil de aceasta prin interzicerea sacrificiilor, considerându-se că lumea va atinge pacea în momentul în care toate prohibiţiile vor fi desfiinţate, iar aici se face trimitere la cele zece porunci, dar și susţinând că așezarea Fiului de-a dreapta Tatălui este o ofensă adusă stângii europene, ca de altminteri și egalităţii dintre cele două sexe, pentru că la fel de bine, se obiectează, Fiul putea să stea lângă Mama Sa. Concluzia este aceea, nici nu se putea altfel, că „în lume se face simţită o nouă nevoie de religie, într-o formă oarecare." (p. 42). Dacă salvarea Occidentului a rămas în seama unei asemenea logici atee și direcţionate ideologic, e limpede impasul în care a ajuns o cultură atât de mult idolatrizată.

[55] F.M. DOSTOIEVSKI, *Jurnal de scriitor*, Traducere de Adriana Nicoară, Marina Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, Studiu introductiv de Sorina Bălănescu, Ediţia a III-a, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 103.

Cititorul, în schimb, intră în paginile cărţii și admiră lumea creată după un model pe care îl simte aproape și vrea să-l urmeze de acum înainte sau desfide configuraţia hibridă a sensului acelui univers. Știe să dea la o parte falsele decoruri și să citească mesajul. *Amico Plato, sed magis amici veritas!*

Acea specie mutantă de critică literară învestită oficial cu prerogativele unicului sistem de corespondenţă poștală, anulează vechile fruntarii, șterge toate însemnele care ar putea denunţa însușirea prin abuz a puterii și, sub stindardul respectabilităţii, dictează norme, exhibă elocinţă. Conflictul descris în romanul lui Thomas Pynchon (n. 1937), *Strigarea lotului 49*, pune faţă în faţă cele două direcţii: „1. sistemul cultural pervertit și devalorizat; o ordine socială ce izolează indivizii și creează forme concentrate asupra lor înselor, forme de subiectivitate ce militează împotriva comunicării și comunităţii autentice, ego-uri închise în sine, de unde și senzaţia de prindere în cursa propriului eu (Oedipa și tendinţa acesteia de evadare); 2. sistemul Tristero; alienarea de cultura oficială, un mod alternativ de comunicare, posibilitatea de a restaura sensul unei societăţi pe punctul entropiei culturale și comuniune ce va uni oamenii în mod autentic”[56].

Adevărul înseamnă libertate, adică ieșire din zona determinărilor egoiste, cunoaștere a umanităţii depline. Când o carte își rezervă dreptul de a propune personaje care nu intuiesc libertatea în Adevăr, ci se arată a fi moștenitoare ale unor concepţii reducţioniste asupra lumii, atunci chiar nu avem de ce să o integrăm în sistemul nostru de lecturi formatoare. Mefistofel îi zice lui Faust: „Îţi dau ce niciun om n-a mai văzut.” Ce anume

[56] Ecaterina PĂTRAȘCU, *Realitate istorică și imaginaţie. Romanul britanic și american postmodern*, Prefaţă de Lidia Vianu, Iași, Institutul European, 2009, p. 121.

poate să-i ofere? Totul în afară de Adevăr, adică nimic. Mefistofel invită la o lectură fără criterii. Faust, încă prezent în sine, îi răspunde: „Ce vrei să-mi dai, biet drac? A fost încalte/ Vreun duh uman, în rosturile-i nalte,/ Cândva, de cei ca tine înţeles?"[57] Adevărul ne face atenţi la mesaj, decodifică în condiţii optime enunţul până la radicalul literei, este cheia de acces la consecinţele ultime ale deciziei pe care suntem gata s-o luăm. Survolând înălţimile lumii pe care literatura ne-o dezvăluie, putem avea revelaţia libertăţii, dar tot așa de bine am putea simţi chinga conceptuală a unui orizont fals, a unui văzduh de amanet. În ultimă instanţă, Adevărul efectuează o verificare indispensabilă, învăţându-ne să cunoaștem dacă o operă literară s-a născut din necesitate, iar din acest punct pornește aprecierea că literatura este bună sau nu.

Un alt criteriu este Frumosul. De unde știm că ceea ce citim este frumos? Din bucuria pe care o trăim atunci când ne întâlnim cu personajele, cu gândurile și sentimentele și deciziile lor. Așa cum, de pildă, simţim atunci când regele Lear, prizonier alături de fiica sa, Cordelia, pe care atât de mult o nedreptăţise, îi spune: „[…] Tu-mi vei cere/ Să te blagoslovesc, și eu-n genunchi/ Te voi ruga fierbinte să mă ierţi./ Și vom cânta și lungi povești ne-om spune/ Din vremea de demult, ce-o să mai râdem/ Privind cum joacă-n aer fluturașii!" Literatura ne învaţă să ne desprindem de bucuriile egoiste și meschine și să ne umplem de o bucurie fără cusur, bucuria împărătească a prinţului care, fie și în straie de cerșetor, nu se poate coborî la o altfel de bucurie. Pentru el totul este absolut și în absolut privește frumusețea.

---

[57] GOETHE, *Faust*, traducere, introducere, tabel cronologic, note și comentarii de Ștefan Aug. Doinaș, București, Editura Univers, 1982, p. 92.

Gândul, simţirea, dorinţa, îi sunt teofanii. J. L. Borges[58] are dreptate să spună că una dintre șansele vieţii noastre e aceea de a-l fi întâlnit pe Don Quijote, personajul din celebra scriere a lui Cervantes, și sunt destule cărţi care arată „copilului care sunt poziţiile fundamentale pe care trebuie să le ocupe de la bun început pentru ca parcursul vieţii să fie străbătut în mod onorabil. Numai în virtutea acestor «poziţii», selectate și transmise prin povești de la o generaţie la alta, va putea puiul de om să distingă până la sfârșitul vieţii sale între bine și rău. Sunt tot mai înclinat să cred că «oamenii răi», cei care îndeobște se îndeletnicesc cu chinuirea semenilor lor, sunt în general fie oameni care nu au citit, fie care nu au citit când trebuia, nu au citit ce trebuia sau au citit prost”[59].

[58] Scriitorul argentinian (1899-1986) era un admirator al lui Arthur Schopenhauer, filosoful a cărui metafizică este impregnată de concepţia budistă asupra lumii, dar și de ideile rătăcite ale unor Meister Eckhart și Jacob Böhme, ceea ce explică într-o mare măsură de ce termenul „borgesian” definește concepţia despre viaţă ca poveste, ficţiune, minciună, operă contrafăcută dată drept adevărată (Jorge Luis BORGES, *Cartea de nisip*, Traducere de Cristina Hăulică și Andrei Ionescu, Iași, Editura Polirom, 2006). De asemenea, budismul, cabala sunt printre temele sale predilecte. Se știe că viziunea schopenhaueriană stabilește un punct comun cu budismul în considerarea acestei lumi ca vis. „Pentru mine, afirmă Borges, budismul nu este o piesă de muzeu; este o cale de mântuire. Nu pentru mine, dar pentru milioane de oameni. Este religia cea mai răspândită din lume și cred că, prezentând-o în această seară, am tratat-o cu tot respectul.” („Șapte seri” (1980), Traducere de Tudora Șandru-Mehedinţi, în *Texte captive*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 272). Iar mai departe spune: „Cabala nu este o piesă de muzeu, ci este un fel de metaforă a gândirii.” (p. 299).

[59] Gabriel LIICEANU, „Cum învaţă puii de oameni să vâneze”, în *Cărţile care ne-au făcut oameni* (Dan C. Mihăilescu editor), București, Editura Humanitas, 2010, pp. 60-61.

Între copertele unei cărţi pot fi multe nestemate, și atunci ele trebuie culese cu grijă și așezate în locul cel mai luminos al inimii, pentru a străluci cât mai intens. Dar poate nu găsești decât una singură pierdută printre bolovani și buruieni. Ospăţul e la fel de bogat. De fapt, e o minune că după lecturi chinuitoare, deșertice, ai întâlnit un motiv de a te bucura. Aceasta nu înseamnă numaidecât să insiști cu astfel de lecturi, însă e important să nu se piardă nestematele: pasajele frumoase ale literaturii, momentele acelea când Dumnezeu coboară printre cuvinte și le mângâie. Frumosul este o prezenţă mai puternică decât a noastră, o prezenţă care topește gândul nostru și-l toarnă apoi fierbinte într-o formă pe care nimeni n-o bănuia la început. C(in)eva care ne transcende. Doar Dumnezeu e Adevărul și Frumosul absolut. Frumuseţea literaturii ne comunică nevoia de ideal, setea de absolut, deoarece fiinţa noastră nu se poate imagina cochetând cu o retorică a fragmentului. Citind literatură, ne deschidem frumuseţii pe care o recunoaștem în noi înșine într-un mod firesc ce se aseamănă cu acela în care îţi recunoști propriul chip în oglindă. Frumosul absolut stă scris în fiinţa noastră: literatura îl descoperă, iar fervoarea divină a trăirilor noastre confirmă literatura, frumosul din ea. Astfel îl înţelegem pe Slavici când spune că „omul scrutează, raţionând, firea lucrurilor și caută raporturi care există ele prin ele. Recunoașterea acestor raporturi e deci adevăr absolut, ceva însuși prin sine adevărat. Numai adevărul absolut e recunoaștere a binelui și înţeles al frumosului, iar acesta e firea lucrurilor ea însăși, ceea ce în lucruri nu pare, ci este și face ca lucrurile să pară cum par”[60].

Adevărul și Frumosul sunt criterii generoase, gata de a primi literatura în grădina Raiului și, este adevărat, mulţi scriitori și multe opere sunt de găsit într-un loc atât de minunat. Nu

[60] Ioan SLAVICI, „Poveţe pentru buna creștere a copiilor”, în *Opere*, vol. XI, București, Editura Minerva, 1983, p. 221.

sunt restricţii, stavile, condiţionări, ci doar libertatea pe care o dă umanitatea deplină la care suntem chemaţi. Literatura, înţeleasă astfel, îl denunţă pe cerșetorul îmbrăcat în haine de prinţ. Ea plinește, nu frustrează. Criteriile acestea sunt iubirea nemărginită a lui Dumnezeu pentru om, fără de care literatura ar mocni de neîncredere, ură și păcat, și observăm că se întâmplă adesea ca omul, nesocotind această dumnezeiască iubire, să iasă din ţinutul tinereţii celei veșnice pentru a păși neascultător în Valea plângerii. Prin lentila acestor criterii vom putea cerne grâul curat al literaturii de neghina pe care a împrăștiat-o omul cel rău (cine să fie? Iago? Edmund? Stavroghin? Mefistofel? Mr. Murdstone? Uriah Heep? Vautrin?) și care a crescut ameninţător. Vom întâlni nu numai chipuri limpezi, străvezii, prin care lumina se revarsă în toată splendoarea ei, ci și o cantitate impresionantă de literatură din lumea căreia soarele a fost furat de pe cer, pus într-un sac și dus la marginea pământului de către zmeii hapsâni și niciun Greuceanu nu va veni vreodată să elibereze soarele din cușca în care a fost întemniţat.

Un alt criteriu este Iubirea. De literatură nu poţi să te apropii decât iubind-o, altfel tot ce-i este propriu ţi se refuză. Iubirea scoate literatura de sub monopolul studiului critic și o înţelege. Trăim un timp când foarte puţini înţeleg literatura sau când există foarte puţină dispoziţie pentru a înţelege literatura și vedem aceasta din felul în care este citită: cu patimă, cu calcul, febril, fără răbdare. De aici rezultă o supraimagine cu contururi neclare, dominată de vremelnicie și degradare. Iubirea, dimpotrivă, chiar și atunci când lumea din opera unui scriitor este îngrozitoare, plină de adulter și încâlceală, te face să nu-ţi ieși din fire și să nu te confunzi cu personajele ei derutate, ci să te distanţezi cu liniștea firească a celui care e conștient de tipologia absolută a literaturii, a celui care s-a înconjurat de destine veritabile ce oferă bucurii sau suferinţe mult mai mari decât aceste bucurii și suferinţe vre-

melnice. „Ea zice: «Însă-n mulţumire, eu tot simt/ Nevoia unei fericiri nepieritoare».”[61]

Acest criteriu este în aceeași măsură determinant pentru cititor și scriitor. Ca să înţelegem ar trebui să vedem în iubire un timp al creșterii. Creșterea este insesizabilă, ea nu poate fi forţată, instrumentată, altfel îi dispare naturaleţea și inocenţa. Iubirea lasă să se desăvârșească impresiile, să se pârguie, netulburând fireasca creștere a vieţii interioare a cititorului sau a scriitorului, singura posibilitate de a intui măreţia literaturii în opere ce reverberează în prezenţa veșniciei.

Am insistat în considerarea binomică cititor/ scriitor, deoarece, indiferent că e vorba de o instanţă sau de alta, exigenţele sunt invariabil aceleași: literatura ca necesitate. „Nu există decât o singură cale. Cufundaţi-vă în dumneavoastră înșivă. Cercetaţi cauza ce vă îndeamnă să scrieţi; cercetaţi dacă aceasta își întinde rădăcinile până în locul cel mai adânc al inimii, recunoașteţi faţă de dumneavoastră de-ar trebui să muriţi dacă vi s-ar interzice să scrieţi. Asta, mai cu seamă: întrebaţi-vă în ora cea mai de taină a nopţii: trebuie să scriu? Răscoliţi-vă după un răspuns adânc. Și dacă ar fi să sune a încuviinţare, dacă aveţi voie să întâmpinaţi această întrebare serioasă cu un simplu și răspicat «trebuie», atunci clădiţi-vă viaţa după această necesitate; viaţa trebuie să devină până în miezul orei celei mai indiferente și minore semn și mărturie a acestei dorinţe vii.”[62] Necesitatea este iubirea de literatură și cititorul care nu aleargă după un vânat meschin colindă pădurile pentru a se întâlni cu scrierea izvorâtă din iubire, dintr-o necesitate interioară care depășește puterea de imaginaţie a minţii.

[61] Wallace STEVENS, „Dimineaţă de duminică”, în *Antologie de poezie universală*, antologie, prezentări, traduceri și postfaţă de Ștefan Aug. Doinaș, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Naţională, 1997, p. 336.

[62] Rainer Maria RILKE, *Scrisori către un tânăr poet*, traducere Ulvine și Ioan Alexandru, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 18.

Din insuficienţa criteriilor omul alege cultura morţii sau idolul culturii, tot ce-i idolesc fiind ofrandă adusă morţii. Dacă ar fi cunoscut Adevărul, Frumosul și Iubirea, scriitorii ce rătăcesc și acum printre golurile și umbrele creaţiilor lor, ar fi „înecat toate cuvintele în mare" (N. Stănescu, *Emoţie de toamnă*) și din arcul de tăcere ar fi născut o literatură înveșmântată în haina de lumină a nemuririi. De altminteri, afinitatea pentru relativ, pentru materialitatea minuţioasă a vieţii exprimă în esenţa ei starea de cădere a omului, neputinţa lui intuitivă ce vine din lupta contra Duhului. „Oamenii au devenit atât de vanitoși (din cauza tehnologiei), spune Norman Mailer prin gura batjocoritoare a demonului său Dieter, încât din ce în ce mai mulţi dintre ei consideră că pot deveni independenţi și faţă de Dumnezeu, și faţă de Diavol"[63].

E mai vizibil decât oricând că (pseudo)literatura de azi roade vorace din însuși corpul literaturii. Considerându-se că are o cotaţie înaltă la bursa valorilor, se caută în fapt o derogare simplisimă de la mininimul efort creator, contând pe faconda minimalismului deșănţat și a pornoderiziunii. Se pot face lucruri extraordinare cu talentul pe care Dumnezeu nu pregetă în a-l

[63] Norman MAILER, *Castelul din pădure*, Trad. din lb. engleză și note de Ioana Văcărescu, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 92. Socotit unul dintre cei mai mari prozatori americani ai secolului al XX-lea, N.M. afirmă, în interviul acordat revistei *L'Express* (nr. 2935), că el vede Istoria ca pe o partidă de go între Dumnezeu și diavol în care câteodată câștigă unul, alteori celălalt. Vezi la: http://www.lexpress.fr/culture/livre/norman-mailer-les-diaboliques_822349.html. Această „viziune" propune însă o Istorie dominată de arbitrar, în care Dumnezeu poate pierde sau poate câștiga în lupta cu puterile întunericului, ceea ce e fals întrucât puterea diavolului este limitată și Dumnezeu îngăduie răul pentru a scoate din aceasta multe lucruri bune (Cuv. Paisie AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești*, vol. II, Trad. din lb. greacă de Ieroschim. Ștefan Nuţescu, Schitul Lacu - Sf. Munte Athos, București, Editura Evanghelismos, 2003, p. 19).

dărui omului și literatura (cultura, în genere) este unul dintre ele. Menirea artiștilor este de a fi martori ai Frumuseţii nepieritoare în faţa lumii, de a vorbi și a scrie neîncetat despre ceea ce au aflat din atingerile revelatoare ale harului, explicând atât cât se poate înţelege și trăind în Taina iubirii treimice tot inexplicabilul, tot inefabilul împlinirii umanului în Duhul Sfânt. Inspiraţia este iubire dumnezeiască, creaţia este trăire dumnezeiască, iar cuvântul înseamnă cunoaștere în Cuvântul Care S-a descoperit și Se descoperă în bucuria deplină a asumării propriei noastre neputinţe.

2. INSTANŢELE LITERATURII. LITERATURA CA ICOANĂ

„O rodii tari, întredeschise
De un exces de sâmburi crunţi,
Vă iau drept suverane frunţi
Pleznind de marile lor vise!”
(Rodiile)[1]

Reflecţiile cu iz general pe marginea literaturii, dizolvă orice discuţie în ton speculativ. De aceea, am insistat asupra criteriilor de la care pornim în înţelegerea literaturii, adică lectura operelor în lumina Adevărului, a Frumosului și a Iubirii, socotind că aceasta este garanţia unei cartografieri nemincinoase care nu se prevalează de argumente pentru „a deschide” canonul literaturii, nu acesta este scopul demersului nostru, ci integrogarea câtorva opere, autori, personaje și cititori din impresionanta galerie a literaturii, în beneficiul unei lecturi conștiente și pentru dobândirea calităţii de întâmpinare a creaţiei literare. Astfel, înţelegerea literaturii presupune generozitate, în sensul că înţelegem nu numai ceea ce iubim, ci și ceea ce nu iubim. „Critica înseamnă înţelegere, ziceam. Ea nu este iubire, pentru că iubirea se dispensează de înţelegere, e necondiţionată. Critica poate fi o «artă a admiraţiei», cum bine a definit-o la noi Al. Paleologu, dar această admiraţie este, de regulă, condiţionată, motivată, explicată. Sunt critici, după cum sunt oameni, în genere, care nu înţeleg decât ceea ce iubesc și dacă iubesc.

[1] Paul VALÉRY, *Poezii. Dialoguri. Poetică și estetică*, Ediţie îngrijită și prefaţată de Ștefan Aug. Doinaș, Traduceri de Ștefan Aug. Doinaș, Alina Ledeanu și Marius Ghica, București, Editura Univers, 1989, p. 140.

Sunt alţi critici și, de bună seamă, alţi oameni, care nu iubesc decât ceea ce înţeleg și dacă înţeleg. Cred că un critic ar trebui să înţeleagă și ceea ce nu iubește; după cum ar trebui să se apropie cu iubire de ceea ce nu înţelege: să încerce să înţeleagă și ceea ce la început n-a înţeles, să depășească momentele de contrarietate sau de opacitate printr-un elan de simpatie penetrantă. Abia după aceea judecata lui poate cădea fără întoarcere. Înţelegerea, deci, ca putere de supunere la obiect, ca probă de plasticitate spirituală, ca sfidare a închistării și suficienţei, ca semn că dialogul există și comunicarea – comuniunea chiar – sunt posibile"[2]. Să nu uiţi de Nicolae Labiș și de poeziile sale, dragă cititorule. Îngână din când în când *Moartea căprioarei* pentru a învăţa să-ţi păstrezi suflul atunci când vei fi nevoit să traversezi un timp al secetei și al foamei.

Orice discurs echilibrat refuză consuetudinea preconcepţiilor tot mai înrădăcinate și generate în serie de gândirea maniheistă că tot ceea ce e occidental e prin definiţie stigmatizant, iar ceea ce e autohton, ne referim la literatură, este plin de har. Sau că dacă un scriitor nu este creștin ortodox, atunci opera lui nu are nicio relevanţă. Ar fi absurd. În primul rând pentru că există o sumă de opere esenţiale în formarea acelor „poziţii fundamentale" din viaţa cititorului și autorii lor sunt de diferite credinţe. E la fel de adevărat că în multe dintre textele respective apar reflecţii străine de proiectul luminos de lectură spre care tindem, însă pentru aceasta am și pornit la drum, încercând să discernem în Adevăr, Frumos și Iubire, să știm până unde putem călători alături de o carte, de un autor, de personajele literaturii. „Occidentul – așa cum o dovedește și exemplul american – nu e preocupat numai de drepturile minorităţilor sexuale, rasiale și ateiste, ci și de patriotism, simţul comunităţii, vitalitatea patrimoniului cul-

[2] Mircea MARTIN, *Singura critică*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 80.

tural, temeinicie profesională. […] Această falsificare a imaginii Occidentului, această reciclare oportunistă de expirate pilule și coloranţi ideologici apuseni ne răpește adevărata șansă a însănătoșirii și ne lasă pradă celor mai rele porniri ale noastre: spre paranoia, cinism și deznădejde. Dacă Occidentul e numai perversiune, atunci mai bine cu patriarhalismul nostru corupt […]”[3]

Pentru că imaginaţia noilor generaţii este supraalimentată de surogatele pe care i le oferă subcultura, această specie invadatoare de azi care ucide cu sânge rece posibilitatea unei firești creșteri a vieţii interioare, o gândire trufașă s-a înfiinţat la baza educaţiei tinerilor, a reformării societăţii, având foarte multă susţinere chiar și într-o ţară majoritar ortodoxă precum a noastră. Acestor tineri, cele două opţiuni le sunt prezentate în felul următor: pe de o parte o educaţie bazată pe ceea ce este recent și în măsură să-i „ajute” să se integreze în societate, să gândească „liber”, să fie toleranţi faţă de toate religiile, culturile, tradiţiile, iar pe de altă parte, o educaţie creștină, aparţinând unei mentalităţi bătrânicioase, învechite, cu excese, habotnicii și reflexe intolerante, ce consideră că nu există o democraţie a valorilor, ci un singur Adevăr, Care este Hristos[4].

---

[3] Mircea PLATON, „Epifenomenul cultural românesc (o încercare de adaptare a triadei hegeliene la realităţile noastre), în *Cine ne scrie istoria?*, ediţia a II-a, Iași, Editura Timpul, 2010, p. 135.

[4] Iată ce ne învaţă Sfântul Nicolae VELIMIROVICI în această privinţă: „Dacă educaţia e separată de învăţătura lui Hristos nu se pierde învăţătura lui Hristos, ci se pierde educaţia și se pierd oamenii adevăraţi. Și iarăși: dacă educaţia se pierde în școală, școala devine primejdioasă pentru oameni și popoare, fiindcă omul școlit și lipsit de caracter este mult mai primejdios pentru sine și pentru ceilalţi decât omul nešcolit și lipsit de caracter. Acesta este lipsit de caracter din slăbiciune, cel dintâi din convingere. Fisura din credinţa unui om atrage după sine, în mod inevitabil, și o fisură în caracter.” (*Răspunsuri la întrebări ale lumii de azi*, vol. 2, Trad. din lb. sârbă de Adrian Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2003, p. 49).

Curajul de a sta împotriva curentului și de a nu ne lepăda de Fiul lui Dumnezeu în faţa acestei lumi deschise (*open society*) spre toate faptele de rușine, este atitudinea pe care trebuie s-o aibă fiecare dintre noi. Actul de lectură, fiind în fond un examen complex, ne pune de fiecare dată în situaţia de mărturisire, deoarece ascultăm gândurile celuilalt și ne pronunţăm. Orice cuvânt al celuilalt reclamă capitalul unei deliberări, dar schimbul acesta de evidenţe se insinuează înainte de a primi cuvintele, este o întâlnire de atmosfere, mai mult o apriorică lectură în duh. Fiecare carte aflată lângă noi spune ceva mai înainte de a fi deschisă și, în funcţie de frecvenţă, o înscriem sau nu în cercul sensibilităţii noastre. Potenţialul decupaj al situaţiei de lectură ne arată cât de indispensabile sunt criteriile, cele care probează valoarea și instituie adevăratele întâlniri cu literatura.

Un exemplu care ne poate ajuta să înţelegem conexiunile implicite/ nevăzute ale lecturii este Raskolnikov, personajul dostoievskian nedumerit de succesiunea evenimentelor, fiindcă el, care mai avea nevoie de un detaliu pentru planul final al crimei, în loc să se întoarcă acasă pe drumul obișnuit, care era și cel mai scurt, ajunge în piaţa Sennaia, unde o aude pe sora bătrânei spunându-i cuiva că pe la ora șapte seara, a doua zi, va ieși, ceea ce însemna că bătrâna pe care se gândea s-o ucidă era singură la ora aceea. „Dar de ce, se întreba el întruna, de ce întâlnirea aceea atât de importantă, hotărâtoare pentru soarta lui și în același timp cu totul întâmplătoare, pe care a avut-o în piaţa Sennaia (unde nu avusese niciun motiv să meargă), se nimerise să fie tocmai atunci, în acel ceas, în acea clipă a vieţii când – date fiind starea de spirit și împrejurările în care se găsea – avea putinţa să înrâurească atât de hotărâtor și irevocabil întreaga lui soartă? Ca și cum ar fi fost un lucru predestinat! […] Firește, chiar dacă ar fi așteptat ani de zile, cu planul gata făcut, o ocazie prielnică, tot n-ar fi putut, desigur, să dea peste o împrejurare mai favorabilă reușitei acestui plan, decât aceea ce i se prezenta

acum. […] Iar mai apoi, când se gândea la toată chestiunea aceasta, era totdeauna înclinat să creadă că se întâmplase datorită unor influenţe și coincidenţe ciudate și misterioase"[5].

Analiza scriitorului rus este remarcabilă și ţine în mod evident de înţelegerea raporturilor ce se stabilesc între lumea văzută și cea nevăzută. Definiţia cititorului care iubește literatura se face pe un suport antinomic, fiindcă el, spre deosebire de personajul dostoievskian, atrage prin dispoziţia sa interioară „întâmplări" într-o altă serie, fiecare gând fiind o circumscriere a unei bibliografii. Nu trebuie înţeles că efortul, căutarea, impasul sunt desfiinţate, ci doar că timpul se comprimă folositor prin răspunsul care vine și că, intrând sub incidenţa criteriologiei, lectura pe care o facem se dispensează de optica polivalentă a interpretărilor acceptate în mod egal și ne ferește de tangajul violent al ideilor nefolositoare.[6] Sfântul Vasile cel Mare îndeamnă la prudenţă în privinţa lecturilor și a adeziunii la opiniile și convingerile scriitorilor. „Să nu vă minunaţi, dar, dacă vă spun că, prin propria mea cercetare, am găsit ceva mai bun pentru voi, care frecventaţi în fiecare zi pe profesori și sunteţi în legătură cu bărbaţii celebri din vechime prin scrierile pe care aceștia le-au lăsat. Tocmai pentru aceasta vin să vă sfătuiesc. Că nu trebuie să daţi cu totul acestor bărbaţi cârma minţii voastre, cum aţi da cârma

[5] Feodor DOSTOIEVSKI, *Crimă și pedeapsă*, Traducere de Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă, București, Editura Cartea Românească, 1972, pp. 60, 61, 62

[6] Ce vom învăţa, de pildă, de la Tenessee Williams (1911-1983), considerat un mare dramaturg american, dar care, în *Memoriile* sale publicate în 1975 și traduse la noi de Antoaneta Ralian în 2009 și apărute la Editura Minerva, vorbește în dese rânduri despre homosexualitatea sa, prezentând-o ca pe o reacţie normală, de îndrăgostire între doi parteneri de același sex? Vezi Ovidiu ȘIMONCA, „Homosexual, neprefăcut, depresiv și scriitor", în *Observator cultural*, nr. 511, 2010, la http://www.observatorcultural.ro/Homosexual-depresiv-neprefacut-si-scriitor*articleID_23149-articles_details.html.

unei corăbii, și nici să-i urmaţi oriunde v-ar duce, ci să primiţi de la ei atât cât vă este de folos și să știţi ce trebuie să lăsaţi la o parte"[7].

Ideile care sunt răspândite în textele literare nu sunt întâmplătoare. Există un sistem care le dezvoltă, un suport ideatic. De altminteri, literatura este un act de persuasiune, căci creatorul pune înaintea noastră marcajele unei lumi ideale, ficţionalitatea exprimată prin semne pe care el le face să existe. Referitor la revendicările de tip filosofic, ele au consistenţă care fie se anunţă cu mare pompă, fie preferă să acţioneze discret, în subsidiar. Nimic nu-i întâmplător în literatură. Nici că Rastignac locuiește într-una dintre cele două camere libere de la etajul al treilea al pensiunii din strada Neuve-Sainte-Geneviève, proprietatea doamnei Vauquer, nici că Don Carlos primește o scrisoare de dragoste din partea reginei[8].

Incredibilul talent al unor poeţi, prozatori, eseiști, critici, istorici literari, jurnaliști, a determinat în dese rânduri o admiraţie dusă până la idolatrie, din care cauză nu s-a mai băgat de seamă cât de fioros este egoismul ce-l degajă scrierile lor. Mulţi dintre ei arborează un limbaj „neutru" ce se cuvine măsurat nu prin grila corectitudinii politice fariseic îngrozite de „reacţionarismul" Sfinţilor, ci din perspectiva durabilităţii care descrie exact cuvântul. Orice operă care nu se scrie cu cuvinte nemuritoare și spre veșnicie este un act de deturnare, o garanţie peremptorie a imposturii.

O altă prejudecata ce stăruie în mintea celor care au în fișa personală trecute deja multe dar în definitiv doar biete lecturi, este că mult iubiţii noștri Sfinţi sunt depășiţi de întrebările, neliniștile, imaginile care acompaniază marea literatură și, de aceea, nici nu validează comentariile lor pe care le consideră că nu sunt

---

[7] Sf. VASILE CEL MARE, Omilia a XXII-a, „Către tineri", în *PSB*, vol. XVII, Traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1986, pp. 566-567

[8] Friedrich SCHILLER, *Hoţii. Don Carlos*, cu o prefaţă de Al. Philippide, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, pp. 204-205.

la obiect, ori, cum spunea Titu Maiorescu[9], că nu sunt „în chestie”, deși argumentele sunt omologate aceleiași serii. Pentru apologeţii prezumţioaselor umbre estetice, denunţul păcatului consună ideologic. Rareori, și nu fără oarecare primejdie, se încumetă vreun exeget al literaturii, și nu e vorba doar de cea universală, ci și (mai ales) de literatura noastră, care este marcată de Sfinţi, să aducă înaintea publicului cititor argumente din cuvintele Sfinţilor, exprimând prin omisiune o dezicere tacită de învăţătura lor, indiferent că e dispreţ sau rușine, și preferând o formulă critică sterilă, forjată, cu minime excepţii, vreme îndelungată[10].

[9] Este cunoscută activitatea de critic literar și mentor al Junimii, însă prea puţin se știe că această societate literară ce ia fiinţă la Iași în 1863 este una constituită pe fundamente eminamente masonice. Ceea ce reţinem aici este că Titu Maiorescu (1840-1917), cel care va declanșa „prima bătălie canonică” în literatura română, este iniţiat cam în aceeași perioadă (1866) în cadrul lojii „Steaua Dunării”. Vezi Mihai Dimitrie STURDZA, „Junimea societate secretă”, în *Românii între frica de Rusia și dragostea de Franţa*, București, Editura Roza Vânturilor, 2006, p. 83.

[10] Sub incidenţa neajunsurilor interpretării de azi cad scrierile Sfinţilor noștri cărturari: Varlaam, Dosoftei, Antim, Neagoe. Abordările actuale desfiinţează argumentul trăirii în Duh și Adevăr, acţionând selectiv asupra textelor, unele dintre ele considerate de-a dreptul „legende” sau „afabulaţii”, și cum orice selecţie incumbă criterii, înţelegem că, neiubind pe Domnul, toţi acești hermeneuţi se străduiesc să-L „scoată afară” din texte, imaginând, „graţie” unui registru retoric bogat, semnificaţii reductive, cum se întâmplă în cazul *Cărţii românești de învăţătură*, a cărei parte a doua este receptată azi ca text ficţional. Această receptare ce se așază ca o ceaţă pe mintea cititorului induce tot mai mult ideea că Varlaam însuși e doar o legendă sau un om care a trăit odată, așa de demult că nici nu mai știm bine ce a făcut sau ce-o fi fost el, ajungând până la a se îndoi radical de funcţionalitatea scrierilor lui în lumea în care noi trăim. Iar vina pentru o asemenea așezare a lucrurilor o purtăm și noi, cititorii, cei care, știind de valoarea scrierilor varlaamiene, continuăm să revedem inert partiturile critice, nea-

Decupajul existenţial al Sfinţilor pare neracordabil la universul „profund" al literelor, stilul de viaţă, modul de înţelegere, predicile în care este înfierat păcatul, nimic din toate acestea nu pare să se plieze pe ceea ce „spune" în procentajul cel mai mare literatura consumptibilă. Un cercetător care își pune întrebări cu privire la mântuire iese cu greu din hăţișul acestei aporii provocate de slăbiciune. Decizia trebuie să vină în timp util, pentru a nu avea „surpriza" că ne ferim de Sfinţi, scoţându-i definitiv din bibliografii, sau că ne este rușine cu Dumnezeu în anumite contexte. La Sfântul Vasile, de pildă, întâlnim o profundă înţelegere estetică a literaturii pe care o recomandă pentru formarea sensibilităţii tinerilor cititori creștini, intuind, pe lângă plăcerea lecturii, rolul hotărâtor al imaginilor artistice, de unde și insistenţa asupra conţinutului scrierilor profane pe care-l supunea unei critici atente prin care selecta tot ce era folositor pentru suflet (*op. cit.*, pp. 569-570).

Dar trebuie cu mult discernământ (și observăm că aceasta implică rugăciune, evlavie – treapta a XXVI-a a urcușului duhovnicesc) să ne apropiem de texte, urmând în acest sens exemplul Sfântului Ioan Gură de Aur care, atunci „când zăbovea asupra înţelesului dumnezeieștilor cuvinte ale apostolului neamurilor", își îndrepta privirea cu chip de rugăciune către icoana Sfântului Apostol Pavel pe care o avea în camera de lucru[11], sau exemplul Părintelui Serafim Rose care, alcătuind slujba Sfântului Gherman din Alaska, s-a rugat și a postit[12].

---

vând curajul, nefiind pe deplin responsabili în privinţa acumulărilor noastre, fie ele intelectuale ori duhovnicești, și negăsind tonul potrivit pentru a ne delimita de comentariile deviante ale acestor veritabili iconomahi ai contemporaneităţii.

[11] Vezi *Introducerea* la Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, „Scrieri", Partea I, în: *PSB 21*, București, EIBMBOR, 1987, p. 5.

[12] Ierom. DAMASCHIN, *Viaţa și lucrările Părintelui Serafim Rose*, trad. de Constantin Făgeţan și Pr. Constantin Jinga, București, Editura Sofia, 2005, p. 358.

Unii au transformat literatura într-un joc cu circuit închis, lansând sentenţios o serie de prohibiţii prin care L-au determinat pe Dumnezeu să se retragă din planul lor artistic, iar în urmă a rămas un peisaj sinistru asemănător câmpiilor pârjolite și fântânilor otrăvite, pe unde umblând, cu greu mai găsești pe cineva de încredere sau un cuvânt de folos. Cititorul înţelept învaţă din pilda lui Harap-Alb, care uitând prea lesne de sfatul tătâne-său de a se feri de omul spân, a ajuns la grea încercare, pierzând calitatea de fiu al împăratului și „dobândind-o" pe aceea de slugă a dușmanului său. E bine să ne alegem cu grijă lecturile pentru a nu fi miraţi apoi de ce ne vine cutare gând de ceartă, de hulă sau de desfrânare. Zice poetul: „și cine n-ar vrea să se întoarcă nevinovat/ dintre faptele sale?/ ca dintr-o pajiște de crini?" *(Logos, izvorul)*[13]

Dar iată că unii au ajuns până la o asemenea întunecare că pot citi vieţile Sfinţilor ca pe niște romane, chiar dacă fiecare detaliu hagiografic este verificat istoric, amestecându-se în mintea acestor cititori cu alte și alte texte în proză și formând un bagaj pe care ei îl introduc de-a valma în dulapul cu literatură.[14] Însă trebuie știut că în dulapul acesta nu stau toate pe același raft, iar unele dintre ele nici măcar nu încap pe poliţele strâmte ale unui asemenea

[13] Daniel TURCEA, *Epifania*, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 167.

[14] O astfel de concepţie poate fi întâlnită la cunoscuţi istorici ai literaturii române, de pildă, la dl Nicolae Manolescu care, în *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, afirmă, referitor la vieţile Sfinţilor din *Cazania* Sfântului Ierarh Varlaam, următoarele: „Aceste jitii sunt în definitiv niște adevărate basme, iar miracolele din ele au mișcat desigur imaginaţia ascultătorilor la fel cu acelea folclorice. Succesul, *Cazania* și-l va fi datorat cel puţin în egală măsură acestei părţi din urmă, cu ficţiunile ei, cu atmosfera ei înălţătoare, dar și copilărească." (p. 47) sau în cartea dlui Eugen Negrici, *Imanenţa literaturii*, Editura Cartea Românească, București, 1981, unde vieţile Sfinţilor sunt expediate cu seninătate în categoria „pure afabulaţii" (p. 34).

mobilier defectuos în proiect și lobotomizant în conţinut. Ceea ce nu îi împiedică pe vigilenţii gardieni ai unei ordini ce trece dincolo de orice morală (și conștiinţă) să asasineze pe oricine nu se conformează sistemului, cu un calm patologic ce ne aduce aminte de cehovianul paznic Nikita, personaj care credea că „nu-i nimic mai rău pe lume ca dezordinea" și pedepsea cu cruzime derogarea de la „normă". Dar ce te faci cu un Dumnezeu Care nu are unde să-Și plece capul?

2.1 Marginalii la istoria literaturii

2.1.1 Sursele imaginaţiei în literatura antică greacă. De la Iliada lui Homer la Ifigenia lui Euripide

„Atunci când spre Ithaka vei porni-o,
dorește-ţi drumul cât mai lung să fie,
Să nu te temi de Lestrygoni, nici de Ciclopi
Și nici de-a lui Poseidon mânie.
Nu-i vei întâmpina nicicând pe cale
Dacă înaltă-ţi va rămâne gândirea, dacă doar simţiri alese
Trupul și mintea îţi vor stăpâni.
Cu Lestrygoni sau cu Ciclopi,
Sau cu sălbaticul Poseidon nu te vei întâlni,
Dacă nu-i porţi cumva în tine,
Dacă sufletul tău nu ţi-i va scoate în faţă."

(***Ithaka***)[15]

Întrucât, „filozofând", lucrurile se văd nedeslușit, o întâlnire cu scriitorii și cu operele lor este binevenită pentru a obţine o ima-

[15] Constantinos P. KAVAFIS, *Poeme*, ed. cit., p. 117.

gine cât mai clară a gândirii artistice din diferite epoci. Suntem în secolul V înainte de întruparea Cuvântului și, în gândirea tragicilor greci, idealul este virtutea, demnitatea omului în suferinţă. Echilibrul interior al personajelor este de admirat cu atât mai mult cu cât dincolo de jertfă nu există încă răspuns mântuitor: rugăciunea se ridică la cer și, neaflând pe Dumnezeul Care să o primească, se întoarce înapoi la om cu sentimentul exacerbat al zădărniciei. „Literatura elenă, lipsită de revelaţia supranaturală, are ca obiect exclusiv omul și lumea înconjurătoare. Acest om e adesea maiestuos și sublim, poeţii și filosofii se înalţă de multe ori cu viziunea și gândul până la cele mai mari altitudini ale geniului uman, la hotarul dintre divinitate și om, dar omul elenic rămâne un vagabond, un etern căutător de soluţii în lumea aceasta. Minunata gândire elenică a sfredelit nesfârșit de multe taine ale vieţii, ale spiritului, ale naturii și, uneori, și-a epuizat forţele în descoperiri de metode și indicaţii de soluţii fără să se oprească la vreuna. Dar omul acesta cu geniala lui gândire și cu minunatul simţ al frumosului, după ce a isprăvit cu cercetarea asupra lui însuși și asupra mediului înconjurător, a căzut în tristeţea deznădejdii sau s-a dedat la bizare speculaţii teologale sau la puerile practici magice. Lui nu-i licărea speranţa unei lumi și a unei luminări veșnice după moarte”[16].

Deoarece creștinismul lipsit de har al Occidentului nu mai constituia un model și o cale de sfinţenie, unii dintre cei mai de seamă gânditori și scriitori ai Renașterii, ai Luminilor sau ai epocii romantice au considerat că Antichitatea reprezintă idealul spre care trebuie să tindă. Când Schiller, de exemplu, publica în primăvara anului 1788, poemul *Zeii Greciei*, făcea senzaţie și chiar scandaliza prin păgânismul său elenizant. „În douăzeci și cinci de strofe, el opune lumii creștine și moderne, descrisă ca nefericită, prozaică, divizată, supusă și lașă, lumea veche și dispă-

[16] Pr. Prof. Ioan G. COMAN, *Probleme de filosofie și literatură patristică*, București, EIBMBOR, 1995, pp. 17-18

rută a Greciei antice, prezentată, în contrast, ca fericită, poetică, armonioasă, liberă și frumoasă. Zeii greci, uniţi în același timp naturii și umanităţii printr-o multitudine de divinităţi intermediare și de eroi, sunt opuși Dumnezeului monoteismului, radical despărţit de oameni și impunându-le legile sale la fel de inexorabile precum știinţa modernă le impune pe ale sale, de exemplu cea a gravitaţiei, unei naturi neînsufleţite fiind privată de zeii săi. Grecii erau mai divini decât contemporanii lui Schiller pentru că zeii lor erau mai umani decât Dumnezeul creștin"[17].

Plin de măreţie, modelul închipuit de aceste personaje ajută la înţelegerea sensului sfinţitor al suferinţei pe care îl are azi lumea. Să ne gândim o clipă măcar cum ar fi arătat aceste personaje dacă autorii lor l-ar fi cunoscut pe Hristos, iar pornirile lor lăuntrice nobile ar fi avut un sens mântuitor. Ifigenia lui Euripide, de pildă, tinde să ia conturul unei martire *avant la lettre*.

Dacă Hristos n-ar fi înviat, suferinţa Lui ar fi fost tragică, iar credinţa lipsită de obiect. Însă prin Dumnezeu-omul Hristos a fost depășită condiţia tragică a lumii reprezentate de Eschil, Sofocle sau Euripide. Dintre toţi aceștia, e posibil ca Euripide să se fi apropiat cel mai mult de gândirea creștină, corectând imaginea eschiliană a destinului implacabil, fiind în același timp și cel mai tragic dintre poeţi.[18] Dar ce înseamnă tragic? „Eu am făcut cunoștinţă cu noţiunea de tragedie, spune Cuviosul Părinte Sofronie, încă din anii copilăriei, nu din experienţă, ci din lecturarea cărţilor. Ideea mea despre tragedie mi-o închipuiam cam așa: în mintea omului se deschide ceva, care îl atrage în întregime. În timpurile din urmă, acest obiect de atracţie era numit «ideal». Pentru atingerea a ceea

[17] Lucien CALVIÉ, „Antiquité et Révolution française dans la pensée et les lettres allemandes à la fin du XVIIIe siècle", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 317, 1999, p. 462.

[18] ARISTOTEL, *Poetica*, Traducere, sudiu introductiv și note de D.M. Pippidi, București, Editura Iri, 1998, pp. 81-82.

ce este admirat în mod intuitiv, – omul nu precupeţește nicio osteneală, nu se cruţă în suferinţă, în nimic, nici chiar viaţa sa. Cu toate acestea, când este atins obiectul căutărilor, atunci el descoperă o cruntă înșelare: realitatea nu corespunde cu ce s-a oferit minţii, și în mod firesc, deziluzia ce urmează după aceasta duce la o grea și adesea, chiar monstruoasă moarte”[19].

De aceea filosofia epicuriană[20] cu toate avatarurile ei este tragică în esenţă, fiindcă premisa de la care se pleacă în deconspirarea iluziilor aducătoare de suferinţă este ea însăși o iluzie, dacă acceptăm că fericirea e mai mult decât plăcerea trupului și suficienţa spiritului. Discutând despre ocurenţa unei astfel de concepţii hedoniste în literatura actuală, vom fi poate surprinși să observăm cu cât entuziasm este valorificat programul epicurian, chiar dacă mulţi dintre cititori nu fac minimele conexiuni între acesta și proiectul ficţional al lumii din opera unor scriitori considerați mari și premiaţi astăzi. Considerând că hedonismul este motivat de dorinţa omului de a se întoarce la o lege naturală și de a judeca totul din această perspectivă[21], nu este foarte dificil de înţeles că, de-a lungul timpului, diferite și importante curente de gândire au vânturat îndeajuns Europa cu imaginea omului care trebuie să revină la legea naturală, așa cum vedem din corespondenţa unor astfel de idei în literatură, de la Góngora, Boccaccio, Rabelais, apoi Voltaire, romanticii, până la Allen Ginsberg (al

[19] Arhim Sofronie SAHAROV, *Despre rugăciune*, Trad. din lb. rusă de Pr. Prof. Teoctist Caia, Mănăstirea Lainici, 1998, p. 55.

[20] Îmbrăţișată de Lucretius și nuanţată în sensul recuzării a tot ceea ce este supranatural. Vezi R. PICHON, *Histoire de la littérature latine*, Hachette, Paris, 1930, p. 274, citat de Edith PERHAIŢA și Modesta BEJU, „Despre poezia operei lui Lucretius”, în *Studii de literatură universală*, IX, București, 1967, p. 142.

[21] Dominic SCOTT, „Epicurean illusions”, în *Classical Quaterly*, vol. 39 (ii), 1989, p. 373.

cărui nume este legat de revoluţia sexuală *Flower Power*), Jack Kerouac (ale cărui cărţi surprind o lume ce se dorește eliberată de convenţii, dar care este robită experienţelor sexuale de tot felul și drogurilor) sau Michel Houellebecq[22], Philip Roth, și până la problematica sulfuroasă a unor scriitori actuali, precum Walter Siti (*Scuola di nude*), Niccolo Ammaniti (*Eu și Tu*) – italieni care au primit Premiul Strega și alte distincţii importante –, Christine Angot (*O săptămână de vacanţă*) – romanul a primit premiul Sade și a fost selecţionat pentru premiul Décembre care aduce câștigătorului 30.000 de euro[23], Felicité Herzog, Stéphane Zagdanski (*Chaos brülant*) și mulţi alţii.[24] Natura, declară sentenţios aceștia, este libertate, cunoaștere nemijlocită, perfecţiune, iar tot

[22] Invitat la Târgul de carte *Bookfest 2012*, scriitorul francez a făcut unele afirmaţii ce lămuresc asupra universului romanelor sale: „Omul mă interesează doar când își pierde demnitatea." sau „Atunci când îmi e greu, îl recitesc pe Schopenhauer și îmi face bine". De asemenea, declaraţia în favoarea lesbianismului este uluitoare, însă intră în materia scrierilor sale atât de apreciate. Vezi la http://www.tvrinfo.ro/michel-houellebecq--despre-dumnezeu--n-as-fi-procedat-ca-el--situatia-e-prost-organizata-in-lume_16495.html.

[23] Vezi la http://www.magazine-litteraire.com/actualite/prix/deuxieme-selection -du-prix-decembre-19-10-2012-57705

[24] Nu ne-am „încărcat" fișa de lectură cu astfel de scrieri în care este preaslăvit incestul (Christine Angot, care a înregistrat în 1999 un răsunător succes literar cu un roman cu aceeași tematică ca și cel mai sus menţionat, intitulat *Incestul*, Niccolo Ammaniti), desfrânarea (Alessandro Piperno, Felicité Herzog sau Stéphane Zagdanski, al cărui roman e consacrat libidinoasei afaceri a lui DSK din hotelul new yorkez Sofitel de acum câţiva ani), ci doar am fost atenţi la sesizările prompte ale unor cronici mirate că astfel de scrieri poartă titlul de literatură, că sunt atât de primite și că se bucură de comentarii foarte favorabile. Vezi Meridiane, în *România literară*, anul XLIV, nr. 37, 14 septembrie 2012, p. 23.

ce nu-i natură se depune în straturi consecutive și acţionează coroziv asupra umanităţii, deturnând-o de la sensul ei firesc. Într-un sonet (*Natura și arta*), Goethe a răspuns tuturor acestora cu o eleganţă fără seamăn: „Natura și arta, ele par contrare,/ Dar, când nici nu te-aștepţi, sunt iar unite;/ Conflictul lor și-n mine-acum strunit e,/ Și-atracţia lor egală mi se pare.// Doar truda sinceră are valoare!/ Și-abia când arta-n ore cumpănite/ Prin spirit și prin corp ni se promite,/ Natura liberă e-n piept dogoare.// La fel se-ntâmplă cu-orice plăzmuire:/ În van un spirit fără frâu râvnește/ Spre-a perfecţiunii puritate.// Vrei ce-i măreţ? Adună-ţi vasta fire;/ Magistru-abia-n constrângeri se vădește,/ Și legea doar ne-oferă libertate." (*Antologie din poezia universală*, p. 90).

Pentru a înţelege mai ușor ce presupune gândirea anticilor greci, vom recurge la câteva texte care au suficiente și importante argumente în acest sens. Să observăm, pentru început, conflictul ireductibil ce apare între om și destinul implacabil[25], așa cum este ilustrat în dese rânduri în tragedia greacă, ajunsă la apogeu în secolul al V-lea î. Hr., unde personaje excepţionale, eroice se confruntă cu forţe pe care nu le înţeleg și de care sunt învinse. La Eschil (525-456 î. Hr.), de exemplu, auzim în dese rânduri lamentaţii pe această temă a lumii pe care zeii o guvernează discreţionar, zei care, deși controlează soarta oamenilor, sunt la rândul lor stăpâniţi, în mod paradoxal, de patimi și de slăbiciuni omenești.[26]

[25] „Nu se poate spune că ar fi o divinitate sau că ar sta în puterea vreunei divinităţi. Deși zeii sunt aceia care distribuie binele și răul, destinul apare adeseori mai puternic decât zeii înșiși. El este o forţă ascunsă, o lege inflexibilă, care constrânge, în ultimă instanţă, și pe zei." (Nicolae ACHIMESCU, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, ediţia a doua, Iași, Editura Tehnopress, 2002, p. 166).

[26] Vezi și nota Părintelui Stăniloae la Sf. Ioan SCĂRARUL, *Scara*, în *Filocalia*, vol. IX, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr.

Observaţia este validă și atunci când facem referire la opera lui Homer, unde zeii au calitatea de a fi nemuritori și de a interveni în cursul firesc al întâmplărilor, dar în rest apar supuși neputinţelor omenești[27], cum se întâmplă cu Zeus și Hera care se ceartă, sau cu Ares, zeul războiului, când, rănit fiind de Diomede, urlă de durere și fuge în Olimp pentru a se adăposti. „Puternici și capricioși, ei intervin în viaţa oamenilor cum vor, semănând în jur groaza și mila, prezenţa lor semănând cu cea a destinului, ale cărui decizii sunt fără drept de apel. La Virgiliu, Iunona e de partea Cartaginei și împotriva Venerei; în tragedia lui Euripide, Artemis nu face niciun efort ca să-l apere pe Hipolit de mânia Afroditei. Mai mult, pe măsură ce puterea zeilor crește, individualitatea lor se estompează: în *Ifigenia în Aulida*, divinitatea care o salvează pe fiica lui Agamemnon rămâne necunoscută"[28].

Ar trebui să recitim și cuvintele Sfântului Vasile cel Mare (și pe Aristofan cu piesa sa, *Păsările*) atunci când ne decidem să

Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2009, p. 379: „Teologia de stil occidental ne-a obișnuit cu ideea unui Dumnezeu căruia I-a atribuit multe însușiri ale stării noastre căzute, potenţate la maximum: putere, stăpânire, dreptate de tip lumesc etc. Dar Dumnezeu e cu totul dimpotrivă. Puterea Lui este iubirea, bunătatea, blândeţea, gingășia, coborârea Lui la întrupare, prin care a imprimat și firii noastre omenești smerenia ca adevărata ei însușire."

[27] Acest lucru i-a determinat pe unii cercetători să vorbească despre o „tradiţie satirică" referitoare la zeii intraţi în luptă, pe seama cărora Homer se distrează copios. Vezi Sidy DIOP, „La digression homérique: une épopée seconde dans l'Iliade", în *Dialogues d'histoire ancienne*, vol. 29, nr. 2, 2003, p. 67.

[28] Toma PAVEL, *Gândirea romanului*, Traducere din franceză de Mihaela Mancaș, București, Editura Humanitas, 2008, p. 54.

facem o incursiune în literatura antică grecească (și nu numai[29]), fiindcă apar indicaţii destul de clare referitoare la reprezentările artistice de care să ne păzim: „[…] dar cea mai puţină atenţie le vom da (poeţilor, n.n.) când vorbesc de zei și mai cu seamă când povestesc că sunt mulţi și nu se înţeleg între ei. La zei, fratele se răscoală împotriva fratelui, tatăl împotriva copiilor, iar aceștia la rândul lor duc război neîmpăcat părinţilor lor. Să lăsăm pentru actorii de pe scenă adulterele zeilor, amorurile și împreunările lor în văzul tuturor, dar mai cu seamă destrăbălările lui Zeus corifeul și șeful tuturor zeilor, după cum spun ei, de care e rușine să le spui chiar și despre animale." (*op. cit.*, p. 569)[30].

Aceeași părere este împărtășită și de Sfântul Chiril al Alexandriei care îl consideră pe Homer cel mai bun dintre poeţi, deosebind în opera lui esenţialul de aspectele secundare: „Și deși pe Homer îl vedem că îndrăgește mult basmele, totuși îl aflăm pe el că nu a ignorat întru totul adevărul. Căci el spune iarăși într-un loc: «Nici dacă mi-ar fi făgăduit Dumnezeu însuși, n-aș fi crezut că izgonind bătrâneţea mă va face tânăr flăcău.» (Iliada, cântul 9, vv. 445-446). El nu spune deloc: «Chiar dacă vreunul din zei mi-ar făgădui mie lepădarea bătrâneţii și aducerea înapoi a tinereţii», ci el rezervă și păstrează acest lucru lui Dumnezeu care este peste toate, atribuind forţelor Sale singure, putinţă de a împlini toate fără de greutate, cele care sunt mai presus de orice nădejde și de orice cuvânt omenesc. El spune: «Nici chiar dacă mi-ar făgădui Dumnezeu însuși».

[29] Imaginea zeilor slabi, ei devin nemuritori abia prin *āmrita*, o băutură pentru dobândirea căreia se luptă cu demonii, și batjocoritori, asemenea lui Indra tunătorul, apare și în *Mahābhārata* (capitolul I din *Arderea zmeilor* Traducere de A.E. Baconsky, București, EPLU, 1964). De asemenea, demonii se împart aici în buni și răi, iar Brahma va accepta în final mântuirea celor buni.

[30] Vezi și Mircea ELIADE, Ioan P. CULIANU, *Dicţionar al religiilor*, Traducere de Cezar Baltag, București, Editura Humanitas, p. 163, 164.

Așadar, expresia «Dumnezeu însuși» nu se referă la unul dintre zeii închipuiţi în basme, ci indică pe Dumnezeul cel adevărat."[31]

După dezastrul de la Salamina (480 î. Hr.), pe unde Sfântul Apostol Pavel (cu Barnaba) avea să treacă după mai bine de jumătate de mileniu, în prima sa călătorie misionară, regele Xerxes exclama: „Destinul/ Ne-a nimicit!"[32] În *Agamemnon*, corifeul, meditează asupra sângeroaselor confruntări dintre danai și troieni „pentru o femeie care a fost a mai multor bărbaţi" și exclamă: „Acum, s-a împlinit ceea ce s-a împlinit. Ursita era hotărâtă dinainte"[33]. Iar atunci când Casandra, oracolul, dezvăluie catastrofele ce ameninţă să vină, reflecţia amară a corifeului, perso-

[31] Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Zece cărţi împotriva lui Iulian Apostatul*, Traducere din lb. greacă de dr. Constantin Daniel revăzută de Î.P.S. Nicolae Corneanu, București, Editura Anastasia, 2000, p. 54; despre neputinţa și păcatele zeilor, care sunt consideraţi simple plăsmuiri omenești, vezi la p.72 (cu privire la Homer), pp. 92-93 (referitor la *Theogonia* lui Hesiod), p. 108, 254 (limitele zeilor). Suntem avertizaţi și asupra perfidiei scrierilor, iar aici nu se includ doar cele grecești de dinaintea venirii lui Hristos printre noi, oamenii, ci și acelea cu adevărat păgâne de azi, care se consideră ficţiuni, dar au o atitudine subversivă faţă de Ortodoxie: „Dar elinilor nu li se pare că lucrurile stau așa, departe de a fi astfel. Ei afirmă cu tărie, în alt chip și spun că cele cu privire la Dumnezeu nu sunt întorsături și licenţe poetice iscusite și mituri (basme) ci, acceptă aceste glasuri ale poeţilor, drept adevărate și foarte dovedite chiar de cei mai deștepţi (dintre elini)." (p. 125). Vezi și Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor, Tratat despre întruparea Cuvântului, Trei cuvinte împotriva arienilor*, Trad. din lb. greacă, sudiu introductiv și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, EIBMBOR, 2010, pp. 66-69, 75, 76.

[32] ESCHIL, „Perșii", în *Teatru*, București, Editura Mondero, 1999, p. 70.

[33] ESCHIL, „Agamemnon", în *Orestia*, Traducere, prefaţă și note de Alexandru Miran, București, Editura Univers, 1979, p. 23.

naj rezonator al trăirilor publicului, lămurește asupra concepţiei despre viaţă a anticilor: „Vai, rosturile omului mâhnite! Fericirea lui pare a fi doar un desen cu umbre. Când se abate, nenorocul prin câteva mișcări șterge desenul, ca un burete umed. Mai mult pentru această rânduială mă năpădește mila [...] Zeii fericiţi i-au hărăzit acestui om să cucerească ţara Troiei. Iată s-a întors acasă, împovărat de zei cu slavă. Dar de va trebui să dea acum socoteală pentru sângele pe care l-au vărsat înaintașii lui, pierind și el, după atâtea stingeri, și-apoi stârnind un șir întreg de alte morţi, cine, aflând aceasta, cine dintre muritori se va mai lăuda c-a fost plămădit de un destin scutit de rele?" (Eschil, *op. cit.*, p. 76). De altfel, în *Iliada*, cântul XVII, vv. 422-423, Zeus însuși spune cu compasiune: „Doară din tot ce pe lume e viaţă, răsuflă și mișcă,/ Nu e nimic mai de plâns și mai necăjit ca omul." Iar Teognis declamă: „Binele cel mai de preţ e să n-ajungă omul pe lume"[34].

În *Hoeforele*, piesă ce intră în alcătuirea aceluiași ciclu, întâlnim, de asemenea, o atmosferă apăsătoare, Oreste aflându-se în situaţia de a asculta de oracolul ce l-a ameninţat „cu munci în stare să îngheţe ficatul meu fierbinte", de nu va răzbuna asasinarea lui Agamemnon, tatăl său, prin omorârea uzurpatorului Egist și a mamei ucigașe, Clitemnestra. „Oare trebuie să te supui unor asemenea oracole? Și chiar dacă nu te supui, lucrarea sorţii tot se împlinește."(*op. cit.*, p. 109). În *Eumenidele*, ultima parte a trilogiei, legea talionului se aplică și cu Oreste care, urmărit de Erinii, zeiţele justiţiare, fuge și este adăpostit de Apolo, și el exponentul unei mitologii agresive care vreme de câteva secole a inspirat literatura și artele plastice. Apărarea sa nu este decât o încercare firavă a reprezentantului Antichităţii de a vorbi despre destinul său injust, dar pe care se sfiește să-l culpabilizeze. (*op.*

---

[34] TEOGNIS, v. 425, în *Antologie lirică greacă*, traducere de Simina Noica, București, Editura Univers, 1970, p. 40.

cit., p. 75).[35] Nu altfel se va exprima Prometeu într-un monolog memorabil: „[…] Trebuie/ Să-mi port povara ce mi-e dată; bine știu/ Ce ne-ndurate-s vrerile Destinului./ Că-mi spun sau că nu-mi spun durerile,/ Tot una e. […]”[36]

„De altfel, afirmă M. Eliade, binele săvârșit pe pământ nu era răsplătit și răul nu era pedepsit. […] Această concepţie pesimistă s-a impus în mod fatal când grecul a luat cunoștinţă de precaritatea condiţiei umane. Pe de o parte, omul nu este, *stricto sensu*, «creatura» unei divinităţi (idee împărtășită de numeroase religii arhaice, și de către cele trei monoteisme); prin urmare el nu îndrăznește să spere că rugăciunile sale vor putea stabili o anumită «intimitate» cu zeii. Pe de altă parte, el știe că viaţa sa este deja hotărâtă de către destin, moira sau aisa, «soarta» sau «partea» care i-a fost atribuită – adică, pe scurt, timpul acordat până la moarte”[37].

Spre deosebire de tragediile lui Eschil, în care zeii sunt determinanţi în succesiunea evenimentelor, viziunea artistică a lui Sofocle (495-405 î. Hr.) redă imaginea complexă a omului capa-

[35] Vezi și replica dată de Corifeu lui Creon în *Antigona* lui SOFOCLE: „Nu-ţi mai ruga nimic! Ţi-i ruga în zădar!/ Că omul n-o scăpa din tot ce-i fost-a scris!” (*Teatru*, p. 151).

[36] ESCHIL, „Prometeu înlănţuit”, în antologia *Tragicii greci*, București, ESPLA, 1958, p. 219. Trebuie spus aici că umanismul și, în genere, cultura europeană revendică imaginea titanului care a îndrăznit să-l înfrunte pe Zeus, furând focul din cer și învăţându-i pe oameni cum să-l folosească pentru a scăpa de soarta lor lamentabilă. O astfel de gândire, străină de creștinismul ortodox, s-a perpetuat până azi, când scriitorul este considerat un erou ce reușește să smulgă „literatura” din întunericul la care o „condamnă” credința în Dumnezeu și în Sfinţi, și s-o proclame „adevărata” lumină a lumii.

[37] Cf. Mircea ELIADE, *Istoria credinţelor și ideilor religioase*, Traducere și postfaţă de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, pp. 167-168.

bil să se ridice din animalitate prin propria-i energie și iscusinţă, pe care o găsim elogiată de Corul din *Antigona*: „În lume-s multe mari minuni!/ Minuni mai mari ca omul nu-s." (*Teatru*, p. 97). Această tendinţă de a așeza omul în centrul universului fusese enunţată simplu de filosoful Protagoras (480-411 î. Hr.): „Omul este măsura tuturor lucrurilor, și a celor ce sunt așa cum sunt, și a celor ce nu există, precum nu există." S-a spus, pe bună dreptate de altfel, că eroii lui Sofocle nu sunt câtuși de puţin victimele răzbunării zeilor, ci ale propriilor determinări, așa cum se întâmplă cu Aiax, care nu-și poate depăși condiţia. El crede în forţa sa, doar în forţa sa fizică, iar acest grav *hybris* al orgoliului va duce în final la suicid[38]. *Aiax* și *Oedip la Colonos* sunt cei doi poli ai creaţiei, în fond, reperele gândirii în secolul V î. Hr., deoarece lumea cunoaște pe de o parte iluzia idealului ales, deznădejdea implicită, neputinţa transcenderii propriei condiţii și răzvrătirea împotriva unei nedreptăţi imaginare: atât timp cât realitatea oferă mai mult decât eroul poate înţelege sau imagina, vina este a eroului, iar tragedia își modifică referinţa, adică nu mai este un act exterior lumii, ci unul intrinsec, iar pe de altă parte îndeplinirea datoriei, demnitatea, asumarea suferinţei, înţelegerea *hybris*-ului și condamnarea lui, a faptului că încrederea excesivă în luminile raţiunii este înșelătoare, care produce împăcarea personajului cu sine și cu întreaga lume.

Referenţialitatea duhovnicească a expunerilor tragediei sofocliene ar putea fi imaginată în felul următor: dintr-un orgoliu nemăsurat nu mai mai ai acces la ceea ce este intrinsec, fapt ce determină ca riscul neînţelegerii raportului cu Dumnezeu și lumea să crească direct proporţional cu numărul căutărilor întreprinse, fiindcă, în timp ce ecoul întrebărilor tale dăinuie afară, răspunsul se află înăuntru. Tragedia pornește de la un *malentendu*,

[38] Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA, *Sofocle și condiţia umană*, București, Editura Albatros, 1974, p. 55 ș. urm.

adică de la un păcat prin care echilibrul interior dispare, iar omul, pierzând fineţea observaţiei, descumpănit, consideră că e certat de Dumnezeu pe nedrept. Este anulată chemarea sa spre cele înalte, deoarece el însuși se împotrivește, își abandonează verticala îndumnezeitoare în lumina căreia orice șovăire, lacrimă sau cădere se transfigurează[39]. Dar cum vom abandona strategia care generează o suită inepuizabilă de „de ce-uri"?

Orbirea lui Oedip este simbolică. Sfântul Ioan Scărarul ne spune că prima treaptă pe drumul desăvârșirii este lepădarea de viaţa cea deșartă și retragerea, adică izbăvirea de lucruri, de patimi și de neștiinţă. Aceasta se face prin dobândirea unei „inimi îndurerate", adică a unei inimi care suferă pentru păcate, deoarece prin reflecţii teoretice nu se poate ajunge la Dumnezeu (*op. cit.*, p. 55). Sofocle ne face să credem că intuiește acest lucru prin personajul său care îi cuprinde pe toţi prin dragoste. Suferinţa nu îl îndeamnă la răzvrătire, ci la o înţelegere mai adâncă a condiţiei sale prin depășirea tentaţiei de a învinui pe altcineva în afară de sine. Recunoscând vina în sine se absolvă de ea, iar asumarea responsabilă a urmărilor anulează tragedia și instituie cadrul universal al concilierii.

De aici înţelegem că nu putem sta nepăsători faţă de creșterea propriei noastre vieţi interioare, deoarece pe calea desăvârșirii nu sunt popasuri. Orice oprire indică o stare de suficienţă, iar de

[39] Așa cum vedem în poezia lui Radu Gyr, intitulată *Metanie*, care focalizează numele lui Dumnezeu (vezi vocativul Doamne) în exprimarea transfiguratoare a inimii: „Doamne, fă din suferinţă/ pod de aur, pod înalt./ Fă din lacrimă, velinţă/ ca-ntr-un pat adânc și cald.// Din lovirile nedrepte,/ faguri facă-se și vin./ Din înfrângeri, scări și trepte,/ din căderi, urcuș alpin.// Din veninul pus în cană/ fă miresme ce nu pier./ Fă din fiecare rană/ o cădelniţă spre cer;// Și din fiece dezastru/ și crepuscul stins în piept,/ Doamne, fă lăstun albastru/ și fă zâmbet înţelept." Vezi antologia *Poeţi după gratii*, Mănăstirea Petru Vodă, 2010, p. 61.

aici vine căderea. Prin acumulări ritmice, prin străduinţe repetate și insistente de a dobândi o treaptă mai înaltă, ne vom feri de clipa suficienţei rătăcitoare când pierdem atât de mult din definiţia condiţiei umane încât ajungem să ne asemănăm cu Aiax în dureroasa lui răzvrătire. În ridicolul situaţiei lui Aiax, care s-a năpustit asupra unei cirezi de boi crezând că-i atacă pe conducătorii eleni, poate cădea oricine, dintr-o râvnă necugetată ce trădează incompatibilul dintre alegere și posibilitate. Comentariile tale, iubite cetitoriule, să nu fie pline de slavă deșartă, ci să fie făcute cu dragoste și cu durere, așa cum vezi că procedează Ulise în acest caz[40].

Suportul ideatic al filosofiei lui Anaxagoras[41] și Protagoras[42] din tragediile lui Euripide (480-404 î. Hr.) ne cere mereu să empatizăm, adică să participăm la spectacolul acestui imaginar tragic în care omul suferă mai presus de puterea sa de înţelegere. În *Troienele*, Hecuba, întruchipând destinul tragic al celor învinși, rostește: „Nebun e printre muritori acela/ Care se bucură crezând că fericirea/ Lui e fără de capăt, căci ursita/ În jocurile ei e ca pa-

[40] „Vrăjmaș îmi e, dar tot îl plâng, că-i chiar de plâns,/ Atât de vitregă i-a fost ursita lui!/ Și când gândesc la ea, în gând eu soarta-mi ţes./ Căci oare ce suntem, cât vieţuim pe-acest/ Pământ? Doar niște năluciri și umbre doar." (vv. 122-126). Vezi și G. ZANKER, „Sophocles' *Ajax* and the heroic values of the *Iliad*", în *Classical Quaterly*, vol. 42 (i), 1992, p. 24.

[41] Sfântul Clement Alexandrinul îl menţionează în rândul filosofilor ce situează spiritul deasupra nemărginirii (Cf. CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Le Potreptique*, Introduction, traduction et notes de Claude Mondésert, s. j., deuxième édition revue et augmentée du text grec, Paris, Éditions du Cerf, 29, Bd. de la Tour Maudourg, 1949, p. 130).

[42] Cf. *Great Books of Western World*, vol. 4, p. 257: „He is said to have been a pupil of Anaxagoras and a close friend of Protagoras [...]"; Socrate (470-399 î. Hr.) venea adesea să asiste la punerea în scenă a tragediilor lui Euripide.

iaţa/ Ce saltă ici şi acolo. Nimeni nu-i/ Întruna fericit." (*Teatru*, p. 224). Rugăciunea nu are răspuns, zeii sunt neînduplecaţi şi de aceea Hecuba renunţă să mai înalţe ochii spre cer: „[...] O, zei, dar de ce oare/ Să mai invoc pe zei? Şi altă dată/ Chemaţi au fost şi nu m-au ascultat." (*Teatru*, p. 229).

Nu e dificil să înţelegem că modul de cunoaştere şi de explicare a lumii este unul omenesc, limitat, iar marii autori de tragedie antică încercau să pătrundă sensul vieţii prin arta care se situa în limitele înţelegerii la care ajunseseră ştiinţa şi filosofia vremii[43]. Era un sens restrictiv şi, totuşi, în penumbra acestui timp tragic se anunţă intenţia răscumpărării omului din moarte. Citind cu atenţie rechizitoriul pe care Sfântul Chiril îl face lui Iulian Apostatul, vedem că de la Hermes Trismegistul, care era preot păgân în Egipt, dar a urmat învăţăturilor lui Moise, până la Pitagora, Platon, Sofocle[44] sau Xenofon, toţi au intuit aşezarea în Adevăr a lumii, văzând „ca prin ghicitură", cum spune Sfântul Apostol Pavel, fiindcă ei nu sunt orbi, refractari întru totul, ci doar „oameni cu vederea saşie şi mioapă", premergători ai timpului când S-a întrupat Cuvântul.

[43] „Un vers (108) din opera *Lucrări şi zile* a lui Hesiod, care exprimă mentalitatea perioadei naturiste, zice că «zeii şi oamenii muritori au aceeaşi origină». Zeus însuşi, marele părinte al oamenilor şi al zeilor, e sub puterea destinului, zice Eschil, în piesa sa *Prometeu înlănţuit* (v. 518)." (Pr. Prof. Ioan. G. COMAN, „Învăţătura despre mântuire în vechile religii şi în teologia patristică", în *Ortodoxia*, anul VII, nr. 3, iulie-septembrie 1955, Bucureşti, p. 327).

[44] „Într-adevăr Dumnezeu este unul singur/ Care a zidit cerul şi pământul cel mare/ A mării frumoasă umflare şi puterea vântului/ Iar muritorii rătăcind mult cu inima,/ Am zidit noi ca o mângâiere a suferinţelor,/ Statui de zei din pietre sau de aramă/ Sau făcute de aur sau chipuri de fildeş/ Făcând jertfe deşarte acestora şi sărbători zadarnice/ Socotind că astfel suntem evlavioşi." (Sofocle citat de Sf. Chiril al Alexandriei, în *op. cit.*, p. 61)

În încercarea de a da o definiţie cât mai exactă dominantei tragice a gândirii epocii, George Steiner dă un exemplu din teatrul lui Euripide. „Există totuși un caz în care un poet tragic ne oferă un rezumat aproape explicit al viziunii tragice asupra vieţii. *Bacantele* lui Euripide se situează deosebit de aproape de izvoarele străvechi, pierdute în negura vremii, ale sentimentului tragic. La sfârșitul piesei, Dionysos le hotărăște lui Cadmus, casei lui regale și întregii cetăţi a Tebei o osândă crâncenă. Cadmus protestează: sentinţa este mult prea aspră. E cu totul disproporţionată faţă de vina celor care nu l-au recunoscut sau l-au insultat pe zeu. Dionysos evită discuţia. El repetă, iritat, că i s-a adus o gravă jignire; apoi afirmă că pieirea Tebei a fost predestinată. Inutil să ceri o explicaţie raţională sau îndurare. Lucrurile sunt așa cum sunt, crude și absurde. Pedeapsa întrece cu mult vina noastră”[45].

Ar mai trebui remarcat aici că literatura reflectă ca o oglindă gândirea și sensibilitatea unei comunităţi și, analizând îndeaproape mitul damnatului Sisif, cititorul nu putea decât să se cutremure de eternitatea pedepsei. Tragedia în literatură este o corespondenţă a concepţiei asupra lumii, o receptare a sa ca om în raport cu Dumnezeu, încât nu ar fi deloc nepotrivit să vedem în substanţa tragică a gândirii creatoare de azi reînvestirea mitologiei antice, rescrierea unor teme și motive într-un cadru aparent creștin, dar, în realitate, impregnat de zădărnicia faptelor și descreștinat prin perpetuarea nefirească a unei umanităţi neputincioase. Cooptat în logica mitologiei antice, însuși Hristos devine un simplu om, împovărat peste măsură cu o misiune imposibil de îndeplinit, ceea ce explică de ce literatura din spaţiul occidental a recuperat în diferite și nenumărate variante mitul lui Sisif de la

---

[45] George STEINER, *Moartea tragediei*, Traducere din engleză de Rodica Tiniș, București, Editura Humanitas, 2008, p. 22.

Homer la Camus[46]. Dar aceasta se întâmplă întrucât acești scriitori nu-L au pe Hristos și nu au ajuns să cunoască deplinătatea iubirii Sale, căci, deși li se pare că sunt pe cale, ei pășesc pe un drum a cărui ţintă nu e Hristos, ci un dumnezeu rece, ascuns, obscur în toate elementele sale și pe Care ei înșiși Îl blamează și Îl ameninţă, deoarece văd cum universul lor se închide din toate părţile, nedescoperindu-și întregul lui sens. Necuprinzându-L pe Hristos, nimic nu se hristifică, totul este orbecăire prin întuneric, fiindcă lipsește „lumina lumii", fiindcă „Numai Iisus Hristos ne-a dat puterea să ieșim deplin din egoismul păcatului, din închisoarea în limitele naturii ca sistem al proceselor de compunere și descompunere, sau al coruptibilităţii ce se încheie cu moartea"[47].

Cititorul creștin ortodox trebuie să fie selectiv și să se ferească de absolutizări și într-un sens și într-altul, fiindcă gândirea tragică a teatrului elen exprimă în fond o lume în așteptarea „plinirii vremii", o recuperare *sui-generis* a „omului frumos" într-un timp în care Cuvântul nu se întrupase încă. Nu există nicio raţiune pentru care această literatură să tulbure conștiinţa, dacă o vom citi, și vedem că, de multe ori, logica personajelor, dacă e să ne gândim doar la Ahile și Ifigenia, din piesa lui Euripide, *Ifigenia la Aulis*, este impregnată de un sens superior, de o nobleţe a exprimării și a atitudinii pe care personajele și-o pierd cu cât se apropie mai mult de timpul nostru[48]. Imaginea renunţării totale la sine este atât de

[46] Claudine LEDUC, „Sur la «nature véritable» du mythe en Grèce ancienne", în *Revue de l'histoire des religions*, tome 221, nr.4, 2004, p. 485.

[47] Preot Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, Ediţia a doua, București, EIBMBOR, 1997, p. 22.

[48] Cu toate că și la Clitemnestra găsim destule argumente pentru un comportament nobil, imaginea personajului este cumva afectată de lectura eschiliană. E mai greu, după ce am cunoscut-o în *Agamemnon*, să credem în acest nou profil, deși Euripide, prin Ifigenia, a redefinit toate personajele.

intensă încât toate celelalte idei se estompează. Idealul împrumută omului reflexele desăvârșirii, frumuseţea sa modifică toate datele realităţii, în condiţiile unui context inflexibil. Disponibilitatea jertfelnică forţează cerul să se deschidă, să iasă din „muţenia" la care-l reduce filosofia, să ofere iubire. Intuind limitele acelor creaţii omenești, care sunt zeii, Euripide le-a înfruntat prin personajul său, într-un mod lipsit de patimă și de orice aversiune, făcând o rectificare a perspectivei asupra lumii, nesocotind limitele.

Faţă de Eschil[49], unde Ifigenia era jertfită prin încuviinţarea lui Agamemnon, tatăl său, Euripide pare să refuze o astfel de soluţie și să se apropie uimitor de mult, în final, de imaginea veterotestamentară a patriarhului Avraam gata de a-și jertfi fiul, pe Isaac, dar, în ultimul moment, oprit fiind de la această faptă, prin care făcea dovada credincioșiei sale, de către îngerul Domnului. Momentul în care jertfa umană este înlocuită cu jertfa animală, în piesa amintită, în mod ficţional, căprioara „nespus de mare și frumoasă" este înjunghiată în locul fecioarei, stârnind un strigăt de uimire jertfitorului și întregii asistenţe[50], iar în *Cartea Facerii*, în mod real, prin apariţia minunată a berbecului de jertfă, este o rescriere a istoriei lumii prin intervenţie divină. Prin ficţiunea sa, poetul intuiește necesitatea unui Dumnezeu milostiv, iertător și mântuitor.

Dacă cititorul nu empatizează cu această imagine a strădaniei omenești de a privi cu demnitate suferinţa sau de a-și păstra

[49] „Nu, nu ar fi avut sfârșit nevrednic, dar însuși el, odinioară, și-a strecurat în casă moartea vicleană. Rodului meu, ce mi l-a dăruit, Ifigeniei mele, amarnic jelitei, i-a hărăzit un destin pe care l-a-ndurat apoi și el, după dreptate. Să nu se mai poarte măreţ în lumea lui Hades! Moartea, prin sabie, l-a doborât pe cel care se cuvenea să plătească pentru fărădelegea lui." (Este replica Clitemnestrei din „Agamemnon", în *op. cit.*, p. 85).

[50] EURIPIDE, *Ifigenia la Aulis*, Traducere și note de Alexandru Miran, București, Editura Univers și Teatrul Naţional I.L. Caragiale, 1975, p. 82.

sufletul neîntinat, cum va putea oare cuprinde sensul sfinţitor al suferinţei sau nevoia de desăvârșire prin urmarea necondiţionată a lui Hristos? De aceea, e important să înţelegem rolul pe care îl are literatura antichităţii elene ca etapă intermediară în înţelegerea Sfintelor Scripturi, care ne conduc spre viaţa veșnică, după cum spune Sfântul Vasile cel Mare: „Dar pentru că nu-i cu putinţă, din pricina vârstei voastre, să înţelegeţi adâncimea cuvintelor Sfintei Scripturi, deocamdată să ne exercităm mai dinainte ochiul sufletului, ca în umbră și oglindă, cu alte învăţături, care nu se deosebesc cu totul de ale noastre [...]" (*op. cit.*, p. 567). „Înrudirea" dintre învăţătura creștină și ceea ce învaţă autorii de tragedii prin operele lor se face prin atitudinea faţă de virtute, urmând cuvintelor Apostolului: „Căci, când păgânii, care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege, care arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conștiinţei lor și prin judecăţile lor, care îi învinovăţesc sau îi și apără între ei, în ziua când Dumnezeu va judeca, prin Iisus Hristos, după Evanghelia mea, cele ascunse ale oamenilor." (*Rom.* 2, 14-16).

Înţelegând opera lui Homer[51] și prin interpretarea lui Libanius, profesorul său de retorică, Sfântul Vasile vede în opera poetului epic grec „o laudă a virtuţii" și, dând la o parte ceea ce este secundar în poezia lui, vom avea o imagine elocventă a acestui fapt. Exemplul cu Ulise, erou al celebrului război pentru cucerirea Troiei și creator al calului care a dus la căderea cetăţii, naufragiat fără nicio îmbrăcăminte pe insula Sheria, nu este câtuși de puţin echivoc. „Interpretul gândirii poetului spunea că Homer, în

[51] Amintind de Eschil, care declara cu modestie că se mulţumește cu firimiturile rămase de la ospăţul lui Homer, Al. Tănase imaginează o paralelă cu minunea celor cinci pâini și doi pești făcută de Mântuitorul, pe care o comentează batjocoritor, înscriindu-se în corul detractorilor celor din veac ai credinţei (*O istorie a culturii în capodopere*, vol. 2, București, Editura Univers, 1988, p. 178).

aceste versuri, a spus, aproape strigând: «O, oamenilor, trebuie să vă îngrijiţi de virtute, care înoată chiar cu cel naufragiat; iar când ajunge gol la ţărm îl arată mai vrednic decât fericiţii feaci!». Și într-adevăr așa este. Bunurile celelalte nu aparţin mai mult celor care le au decât celor care întâmplător le dobândesc pe urmă, pentru că se mută când ici, când acolo, ca la jocul cu zarul. Singurul bun care nu se pierde este virtutea; rămâne atât celui în viaţă, cât și celui căruia i s-a sfârșit viaţa." (*op. cit.*, p. 571).

2.1.2 Divina Comedie. Sursele gnostice ale operei

„Redusă la nucleul său, povestea lui Dante este o poveste șamanică, o poveste care ar fi putut avea loc în orice spaţiu sau timp [...]"[52]

Literatura este o călătorie caleidoscopică printre stele și lumi întregi cu personaje și aventuri, cu iubiri și trădări, adesea cu „muri bizari" prin care încercăm să pătrundem, atrași fie de suspinele Anei (*Legenda Mănăstirii Argeșului*), fie de armonii interioare ce lipsesc din caietul cu partituri pe care notăm zilnic intensităţi și revelaţii, fie de luminile nocturne ale cuvintelor cu o germinaţie halucinantă de peisaje, profiluri, linii, cavităţi peste care plutește ceaţa densă a unui tip straniu de cunoaștere. Există destule avertismente cu privire la primejdia pe care o reprezintă experienţele în afara corpului (*out-of-body experiences*), acestea fiind îndeosebi chipuri de înșelare demonică a duhurilor căzute ce umplu văzduhul și care îi sugerează omului că poate intra într-o altă dimensiune, că poate ieși din corpul său și călători prin spaţii

[52] Ioan Petru CULIANU, *Călătorii în lumea de dincolo*, Ediţia a treia, Traducere de Gabriela și Andrei Oișteanu, Prefaţă și note de Andrei Oișteanu, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 294.

siderale, că poate stabili legături cu o altă lume, cu cea a morţilor, că poate comunica de la distanţă cu spiritul unei persoane. Ipostazele acestea variate de „evadare" sunt prezentate de către unii cercetători drept căi alternative de „trezire", de „iluminare", însă Sfinţii de-a pururi veghetori pentru mântuirea noastră ne spun că singura posibilitate de a fi atinși de mireasma Învierii în Domnul este Hristos, cu care astfel de „călători" în lumea de dincolo nu par a avea nicio însoţire. Cât de diferite sunt aceste „viziuni" faţă de ceea ce Sfântul Petru Damaschin numește „cele opt vederi mintale", ultima dintre ele fiind cunoștinţa despre Dumnezeu sau teologia, când mintea, răpită de dorul lui Dumnezeu, nu mai știe nimic din lumea aceasta.[53]

Pe terenul ficţional pe care suntem îndemnaţi să pășim, ne întâmpină sugestia că nu-i nevoie de atâta precauţie, că e vorba doar de un text literar pe care trebuie să-l abordăm cu instrumente adecvate, specifice. E adevărat că nu trebuie să lipsească nici competenţele de lectură, nici orizontul cunoașterii literaturii, nici exuberanţa delimitării genului proxim. De aici, însă, și până la a considera că timpul literaturii este un fel de „Ierusalim eliberat" de convingerea că „toate căile Domnului sunt milă și adevăr pentru cei ce caută așezământul Lui și mărturiile Lui" (*Ps.* 24, 11), este o distanţă destul de mare. Talentul lui Dante este incontestabil, iar universul descris absolut fabulos. Expresia lumii de dincolo, însă, este sculptată minuţios într-o substanţă străină de lumina Ortodoxiei.

Pentru un cititor nedecis sunt derutante referinţele pe care le are la îndemână, deoarece sintezele la care apelează de obicei cuprind încă de la debut enunţuri de tipul: „Marele poem al lui Dante Alighieri este o grandioasă sinteză, nu numai a poeziei,

[53] Sântul Petru DAMASCHIN, „Despre cele opt vederi mintale", în *Filocalia*, vol. 5, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ediţia a II-a, București, Editura Harisma, 1995, p. 114.

ci a întregii culturi medievale. Ca formă, ca specie literară poemul este o «viziune», în același timp religioasă, mistică și puternic realistă; ca fond, este o summa prin bogăţia de date și idei – de teologie, știinţă, filosofie, literatură și istorie – care fac din *Divina Comedie* un adevărat compendiu al culturii secolelor XII-XIII"[54].

În primă instanţă, conștiinţa cititorului este sedată de toate aceste enunţuri de debut, în general reluări ale consideraţiilor lui Francesco de Sanctis, și nu mai percepe toate nuanţele pe care le implică opera literară. În *Istoria* sa, De Sanctis afirmă că alegoria i-a permis lui Dante să topească în amplul text al *Divinei* o mulţime de sensuri, o lume întreagă pe care apoi a reconstituit-o la nivel figurativ, dar ne avertizează că pot apărea exagerări ale interpretării în explorarea sensului ocult ce polarizează atenţia cercetătorilor[55]. Vizitat de duhul unui poet (Virgiliu) mort demult și de cel al unei tinere femei înzestrate cu puteri supranaturale, Dante ne invită la o „călătorie" prin ţinuturile pe unde și el este „purtat".

Să încercăm să fim atenţi la imagini, la învăţătura ce susţine edificiul lor impresionant, pentru a nu fi surprinși apoi de o destinaţie neprevăzută, întocmai ca acel ucenic din *Patericul egiptean* care fiind trimis cu treburi de bătrânul său și călătorind alături de un eretic, a aprobat în simplitatea sa cuvintele aceluia și îndată harul lui Dumnezeu s-a luat de la el, încât abia după un canon

[54] Ovidiu DRÎMBA, *Istoria culturii și civilizaţiei*, vol. 3, Editura Știinţifică, București, 1990, pp. 541-542; vezi și manualul de *Literatură universală* pentru clasa a XI-a, București, Editura Corint, 2006, p. 29: „Este o sinteză a spiritualităţii Evului Mediu, «un tratat de etică tributar dogmei creștine», reunește reprezentări mitice și realiste, precreștine și creștine, personalităţi ale veacurilor trecute și ale contemporaneităţii."

[55] Francesco DE SANCTIS, *Istoria literaturii italiene*, Traducere și studiu introductiv de Nina Façon, București, Editura pentru literatură universală, 1965, pp. 214-215.

de câteva zile cu lacrimi și căinţă a fost primit înapoi de avva. Dacă ne vom păstra cumpătul critic, vom descoperi un univers surprinzător, care are și alte raţiuni decât cele ce se văd de la bun început. Bunăoară, în unele locuri se vorbește destul de limpede despre originea gnostică a mitului Beatricei din *Divina Comedie*. „Apoteoza Beatricei nu este produsul fanteziei personale (cum ar trebui), ci pornește dintr-o lume a viziunilor, asemănătoare gnosticismului celui de-al doilea secol. Beatrice este probabil o scânteie increată a divinului sau o emanaţie a lui Dumnezeu [...]" (H. Bloom, *op. cit.*, p. 112).

Mircea Eliade explică acest fapt, la Dante (1265-1321), prin contaminarea cu texte gnostice care exaltă Femeia, concepută ca Mama divină, Tăcere mistică, Duh Sfânt, înţelepciune. Astfel, „Beatrice – pe care o cunoscuse ca adolescentă și o regăsise ca soţie a unui nobil florentin – este divinizată. Poetul o proclamă superioară îngerilor și sfinţilor, neatinsă de păcat, comparabilă aproape Fecioarei. Ea devine noua mediatoare între umanitatea reprezentată prin Dante și Dumnezeu. Când Beatrice este gata să apară în Paradisul terestru, o voce clamează: „Veni, sponsa, del Libano" (*Purg.*, XXX, II), vestitul pasaj din *Cântarea Cântărilor* (IV, 8), pasaj adoptat de Biserică, dar intonat numai întru lauda Fecioarei sau a Bisericii înseși. Nu cunoaștem alt exemplu atât de strălucit de divinizare a unei femei. În mod vădit, Beatrice reprezenta teologia, așadar misterul mântuirii." (*Istoria...*, p. 535).

În accepţia ce i se dă astăzi, literatura este derogată de orice constrângere, ea trebuie să se manifeste liber și să fie judecată din aceeași perspectivă, fără a fi confiscată de ideologii sau de „credinţe", în caz contrar rezultând imagini aberante. Literatura emerge din siajul marilor idei ale umanităţii și, se accentuează, numai obișnuit cu acestea exegetul poate emite judecăţi de valoare. Sensul acestor revendicări denotă ușurinţa cu care poţi fi eti-

chetat drept habotnic, intolerant, lipsit de simţ critic etc. Oare nu chiar această direcţie de lansare a acuzelor imaginare și a falselor polemici autorizează modelul unei culturi histrionice, tipologia insuficienţei argumentative pe care se pliază butaforic filosofia *cadavrului din debara*? Păcatul are politica sa de susţinere care incumbă în literatură un proiect vast de implementare a strategiilor. Păcatul trebuie apărat, clamează cultura spectrală a veacului acestuia plin de obsesii, păcatul nu e păcat, fiindcă nimeni nu-l mai denunţă, este o firească acomodare a gândului la tematica pernicioasă a neparticipării la tainele dumnezeiești. Și nu e necesar ca Dumnezeu să nu existe pentru ca totul să fie permis, e de ajuns ca El să nu fie aici, în viaţa mea, în imediata apropiere a bătăilor inimii mele.

Acolo unde un cititor creștin ortodox identifică atitudinea favorabilă păcatului, un cititor tolerant trebuie să descopere disponibilitatea estetică a păcatului și să remarce, fără să-l condamne, imaginile pe care le tutelează, opţiunile artistice pe care le potenţează. Astfel că, filtrate printr-o asemenea optică, observaţiile părintelui Ioannis Romanides trec drept elucubrante pentru un cititor format în duhul secular al hermeneuticii: „Iar aici avem poemele lui Dante care în realitate a fost un superstiţios și îngust la minte, care nu avea nici cea mai vagă idee despre Tradiţia Patristică așa cum o cunoaștem noi. Din punct de vedere ortodox nu a fost decât un simplu obscurantist, firește, din vremea Evului Mediu. Dante a fost părintele Renașterii în Apus și a fost un copil dedicat tradiţiei teologice și religioase a francilor și nimic altceva”[56]. Unii cercetători s-au întrebat dacă anumite teorii filosofice antice sau dezacordul cu nedreptatea ce stăpânea lumea l-au determinat să nege pronia divină. „Căci Dumnezeul lui lasă

[56] Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis ROMANIDES, *Teologia patristică*, Traducere din lb. neogreacă și studiu introductiv de pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Metafraze, 2011, p. 204.

toate amănuntele guvernării lumii pe seama unei fiinţe demonice, – Fortuna – care n-are altă grijă decât să schimbe și să dea peste cap toate cele pământești și care, într-o indiferentă beatitudine, rămâne surdă la vaietele oamenilor”[57].

Rareori întâlnim comentatori avizaţi ai literaturii care să fie și iubitori de Hristos, dar se întâmplă ca atunci când îi întâlnim să înţelegem prin cuvintele lor altceva decât propun cele mai multe studii de specialitate, istorii ale literaturii, dicţionare sau elementarele analize școlare. Intuiţiile unui astfel de îndrumător sunt preţioase și pun în lumină aspecte definitorii ale gândirii artistice europene. Astfel, în privinţa lui James Joyce (1882-1941) citim următoarele: „În opera sa *A Portrait of the Artist as a Young Man*, o autobiografie oarecum interesantă a scriitorului irlandez, nota predominantă este analiza amănunţită a învăţăturii religioase despre Satana și viaţa din iad. Pastorul teolog vorbește ore nesfârșite despre ofensarea dreptăţii dumnezeiești de către om și despre înfricoșătoarele descrieri ale iadului, unde focul, diavolii, șerpii, închisorile îmbâcsite și strâmte, chinurile trupești și spirituale prin foc material defilează împreună, ca niște săgeţi de foc, prin faţa auditoriului”[58].

În *Divina Comedie* a lui Dante (1265-1321), „deși scopul final este cerul luminos prin mijlocirea lui Beatrice, predomină descrierile înfricoșătoare ale Iadului și Purgatoriului.” (*Ibid.*, p. 115). Și pentru a fi mai lămuriţi că la baza unor cunoscute creaţii ale literaturii europene stau filosofii obscure, este amintit John Milton (1606-1674) cu *Paradisul pierdut*: „Creatorul acestei ca-

[57] Jakob BURCKHARDT, *Cultura Renașterii în Italia*, II, Traducere de N. Balotă și Gh. Ciorogaru, București, Editura pentru literatură, 1969, pp. 271-272.

[58] Nikos MATSOUKAS, *Tratat de demonologie*, Traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Coman și Pr. Drd. Cristian-Emil Chivu, București, Editura Bizantină, 2002, pp. 113-114

podopere apusene era, pe de o parte, adeptul arianismului[59], iar pe de altă parte, îmbrăţişase concepţiile maniheiste. În viziunea lui, Dumnezeu, întunericul abisal și haosul coexistă [...] Satana ar fi existat înainte să se nască Fiul lui Dumnezeu, cea de-a doua Persoană a Treimii. De aceea, Satana s-a arătat foarte nemulţumit și s-a revoltat, părăsind locuinţa dumnezeiască. Se înţelege lesne că Milton lasă urmașilor un dualism destul de obscur." (*Ibid.*, p. 116). De asemenea, Chateaubriand îl menţionează pe Dante doar pentru reprezentarea Infernului, în timp ce Purgatoriul și Paradisul sunt citate doar pentru a deplânge sterilitatea și lipsa inspiraţiei[60], ceea ce denotă penuria experienţei „frumuseţilor celor veșnice", dar și atracţia romanticilor spre adâncurile întunecate ale iadului.

Dar, citind *Divina Comedie*, te-ai întrebat oare cine este călăuza lui Dante în tot acest periplu mai puţin obișnuit? Cine este Virgiliu a cărui umbră îl ghidează nu doar pe Dante, ci și pe oricare dintre noi, cititorii? Publius Vergilius Maro (70-19 a. Ch.) este autorul *Bucolicelor* numite mai târziu *Egloge* (poezii alese), ce cuprind aspecte ale vieţii rustice, pastorale, tablouri în care suferinţa este alinată prin cântec. În acest minunat cadru, Virgiliu vorbește (în egloga a doua) despre „iubirea" înflăcărată a păstorului Corydon (după unii, poetul însuși[61]) pentru adolescentul Alexis, care nu

[59] Vezi și Sf. Iustin POPOVICI, *op. cit.*, pp. 193-194: „Dacă priviţi la cultura Europei, în adâncul ei veţi găsi ascuns arianismul: toate se rezumă aici la om și numai la om, și chiar Dumnezeul-om Hristos a fost redus la cadrele unui om. Cu plămada arianismului s-au plămădit și filosofia Europei, știinţa ei și civilizaţia ei și, în parte, și religia ei."

[60] Edoardo COSTADURA, „Parmi les ombres. Chateaubriand et Dante", în *Littérature*, nr. 133, 2004, Dante, l'art et la mémoire, pp. 65-66.

[61] George BĂLAN, *Iubirea interzisă*, Chișinău, Editura Cartier, 2001, pp. 104-105. Punctul de vedere exprimat de către autor pe tot parcursul acestei cărţi este eminamente în favoarea păcatului împotriva firii pe care îl elogiază și îl argumentează sistematic, deplângând statutul așezat al României

răspunde pasiunii sale pentru că „inima” sa fusese dăruită altuia[62]. Acest refuz dublat de indiferenţa adolescentului determină „suferinţa” lui Corydon, a cărui „dragoste” neîmpărtășită îl face să-și neglijeze turma și gospodăria, rătăcind prin munţi și prin păduri pe unde își poate striga în voie „durerea”. Cu același personaj ne vom întâlni și în egloga a șaptea, unde-l vedem suspinând după tânărul inaccesibil, dar în același timp și ispitit de nimfa Galateea. Într-o altă operă, *Eneida*, Virgiliu creează replica latină a „iubirii” dintre Ahile și Patrocle[63], deoarece doi dintre cei mai viteji soldaţi ai lui

creștin-ortodoxe și erijându-se într-un adevărat profet al „libertăţii sexuale”: „România este în Europa ultima ţară în care cea de-a doua formă posibilă a atracţiei sexuale, nu mai puţin firească, deși nu contribuie la perpetuarea speţei, are statutul de iubire interzisă, cu intoleranţa, violenţele și suferinţele ce decurg din el. Fie ca cercetarea de faţă să ajute la ieșirea din această rușinoasă situaţie de care viitorimea își va aminti cam așa cum evocăm astăzi sclavagismul și iobăgia, pogromurile de toate genurile, persecutarea celor de altă credinţă politică sau religioasă. Doar o mentalitate obscurantistă (sic!) îi poate condamna pe aceia din rândurile cărora s-au ridicat Alexandru Macedon și Richard Inimă de Leu, Walt Whitman și Oscar Wilde, Thomas Mann și André Gide, Jean Cocteau și Jean Marais, Michelangelo și Leonardo, Verlaine și Rimbaud, Ceaikovski și Bernstein.” (p. 12). Ar mai fi de spus că, polemizând tot timpul cu Sfântul Apostol Pavel, pe care dintru început îl numește „caz foarte semnificativ de psihopatologie sexuală” (p. 16), autorul își orientează tirul împotriva tuturor celor care au determinat o astfel de imagine aducătoare de suferinţă pentru homosexuali.

[62] Craig A. WILLIAMS, „Greek love at Rome”, în *Classical Quaterly*, vol. 45 (ii), 1995, p. 529.

[63] Există un întreg dosar al receptării cu privire la relaţia homosexuală dintre cele două personaje. Vezi Manuel Sanz MORALES, Gabriel Laguna MARISCAL, „The relationship between Achilles and Patroclus according to Chariton of Aphrodisias”, în *Classical Quaterly*, vol. 53, nr. 1, 2003, p. 292, 293 ș.u.

Enea sunt protagoniștii unei „iubiri" fără margini. „Dar opera lui Dante purta și amprenta «celeilalte» iubiri prin însuși faptul alegerii lui Vergiliu ca ghid, adică al autorului lui «Corydon», el însuși un Corydon, cum Dante va fi știut prea bine graţie informaţiilor de mâna întâi furnizate de înșiși biografii sau comentatorii lui antici: Donatian, Martial, Apuleius, Servius, în al căror studiu el era îndrumat de marele filozof și enciclopedist Brunetto Latini (1220-1294)." (G. Bălan, *op. cit.*, p.108).

Dante va fi mirat când își va întâlni maestrul în iad, în cercul sodomiţilor, și își exprimă dezacordul în legătură cu această sentinţă „nedreaptă", impresionat fiind și de imaginea de învingător a lui Latini. „Pe de altă parte, familiaritatea spirituală în care trăia cu creatorul lui Corydon îi orienta înţelegerea în aceeași direcţie, formulabilă astfel: chiar dacă Biserica îi sortește iadului pe îndrăgostiţii de același sex, pentru mine, Dante, ei nu sunt întru nimic vinovaţi. Acest fel de a gândi nu e nici măcar voalat. Dante face pe faţă elogiul unui așa-zis sodomit (sic!), smulgându-l prin magia artei sale din infernul în care cruzimea umană (sic!) îi surghiunește pe cei marcaţi de acest semn. E ceea ce spune neechivoc poetul, la sfârșitul cântului 15, când își creionează maestrul depărtându-se ca un învingător" (*Ibid.*, p. 113).

Ajungând în Purgatoriu, Dante îl întâlnește pe Guido Guinizelli (1235-1276), de la care învăţase arta poetică („il padre mio"), un alt om chinuit de același păcat împotriva firii, care introduce un alt aspect al acestei reflecţii. Acest Guido aștepta probabil cu înfrigurare momentul intrării sale în Paradis, Purgatoriul fiind în concepţia romano-catolică un loc de tranzit, dar Dante este nedumerit cum de se află în acest loc, care presupune un minim nivel al curăţeniei sufletului. Răspunsul vine în felul următor: Guido s-a căit înainte de sfârșit, însă în felul în care lui Cezar a putut să-i pară rău atunci când romanii l-au ironizat că și-a asumat rolul pasiv în relaţia homosexuală cu Nicomede,

regele Bitiniei. De aceste „derapaje” s-a căit Guido! „E suficient ca cititorul să se oprească meditativ asupra unor pasaje ca cele citate, pentru a-și da seama ce gânduri de-a dreptul revoluţionare și provocatoare vibrau dincolo de aparenţa pioasă a călătoriei spirituale întreprinse de Dante. Corydon era prezent în această monumentală operă nu numai prin persoana lui Vergiliu, ale cărui Bucolice îl imortalizau, dar și prin problematica pe care el o simboliza.” (*Ibid.*, p. 116). Pornind de la aceste premise, putem înţelege și de ce și-a intitulat André Gide cele patru dialoguri *Corydon*.

Pentru un cititor echilibrat, e necesar ca gestionarea unor astfel de informaţii să se facă cu multă luare aminte, deoarece, fără mila lui Dumnezeu, orice discuţie, pe un astfel de subiect, care nu are drept scop avertizarea și povăţuirea întru dreapta și mântuitoarea credinţă în Hristos Domnul a semenilor noștri, rugându-ne pentru paza minţii noastre, poate duce la îndoieli zguduitoare. De altminteri, o cercetare a biografiilor și a literaturii sub aspectul exclusiv al senzaţionalului pe care acestea îl includ este totodată un autodenunţ al fragilităţii criteriilor pe care le avem, căci satisfacerea curiozităţii cu siguranţă nu este direcţia ce trebuie imprimată căutărilor.

Lectura *Divinei Comedii* ne introduce iarăși într-un pasaj întunecat în care cei doi tineri, Paolo Malatesta și Francesca da Rimini, vinovaţi de adulter, sunt compătimiţi până în punctul de a fi considerată injustă sentinţa în numele „iubirii”. Cititorul pleacă mai departe cu impresia puternică că e vorba de o tragedie, asemănătoare celei care îi are ca protagoniști pe Romeo și Julieta, însă nici pe departe.

Cunoașterea cea mai înaltă ţine de omul trezvitor din noi, care s-a dezgustat într-atât de egoismul și de patimile sale încât a decis să ducă o luptă pe viaţă și pe moarte cu ele, neoprindu-se și neacordând nici un răgaz gândului că suișul doxologic pe

scara dobândirilor lăuntrice este cât se poate de inconfortabil. Pentru a insista cu dreaptă socoteală în lupta contra patimilor suntem încurajaţi de Sfântul Nicolae Cabasila, un Sfânt care a cunoscut îndeaproape frământările secolului al XIV-lea: „Numeroase sunt darurile pe care Dumnezeu le-a făcut oamenilor, atât cele pe care El le-a dăruit deja, cât și cele pe care El le dă celor care s-au luptat pentru a le păstra pe cele dintâi. Dar cel mai mare dar dintre toate, cel care-l face pe om să fie om este de a-L iubi pe Dumnezeu în curăţie, de a trăi după minte, de a stinge patimile și de a nu avea nicio îndulcire dintru păcat. Or, puterea de a trăi în acest chip și de a fi curaţi după ce am biruit toate păcatele a fost așezată în noi încă de la început: mai întâi puterea de a omorî păcatul – nu fără suferinţă, ci după ce ne vom fi războit. Apoi, după ce vom fi arătat și izbutit tot ceea ce ţine de puterea noastră, aceea de a face să înceteze ostenelile noastre, de a fi buni fără lupte și a rămâne fără păcat – după ce vom fi dobândit până și nestricăciunea trupului. A înţelege altfel ceea ce privește omul ar fi nesăbuit, căci dacă firea nu ar fi atât de aplecată spre păcat și – deși făcând și folosind totul împotriva acestuia – noi nu am putea scăpa în întregime neatinși de rănile care decurg de aici și această stare rea ar fi în noi neschimbătoare. Am fi astfel mai răi decât dobitoacele în care nu este niciun rău și ne-ar fi aproape cu neputinţă a nu-L huli pe Făcătorul că nu e întru totul Bun – și cu atât mai mult făcătorul răului –, de a nu-l fi răsplătit întotdeauna pe cel drept, cerând de la noi ceea ce El nu ar fi sădit în noi și de a cere plată fără a-l fi întrarmat pe om împotriva tuturor păcatelor”[64].

---

[64] Sfântul Nicolae CABASILA, „Omilia la slăvita Naștere a Preasfintei Maici a lui Dumnezeu”, în *Trei Omilii*, București, Editura Icos, 1999, pp. 31-32.

2.1.3 Renașterea

„În Gargantua de Rabelais, de exemplu, cea mai satirică scriere a timpului, toate atitudinile lui Erasmus, fie față de Biserică, război, pace sau educație, sunt puse în acțiune. În Pantagruel găsim un element central al exprimării gândirii Renașterii despre ea însăși, căci Gargantua, ajuns bătrân, descrie noua ambianță într-o scrisoare adresată fiului său care vine la Paris pentru a studia. După părerea mea, această scrisoare întruchipează entuziasmul foarte mare în legătură cu noua învățătură care este, la momentul acel al timpului (1532), Renașterea. Inițial, totuși, scrisoarea propune o filozofie a imortalității ce se străduie limpede să reconcilieze Grecia antică și viziunea creștină în felul în care se leagă direct de conceptul de întrupare ca problemă centrală."[65]

Nu este lipsit de importanţă faptul că Eschil a fost un practicant al misteriilor de la Eleusis, ceremonii secrete și demonice, unde iniţiaţii aveau „revelaţia" vieţii și a morţii, în centrul atenţiei fiind cele două zeiţe, Demeter și Persephona, fiica sa răpită de Hades, zeul Infernului. „Dar Aristotel (*Nik.*, III, 1, 17) amintește că Eschil a riscat să-și piardă viaţa pentru că atenienii credeau că el a dezvăluit anumite secrete în tragediile sale (se cita *Arcașii*, *Preotesele*, *Ifigenia* și *Sisif*)." (M. Eliade, *op. cit.*, p. 188)[66].

[65] Eva KUSHNER, „Renaissance or Renaissances? Periodizing 16th century french literature", în *Studi Rinascimentali* (*Rivista internazionale di letteratura italiana*), nr. 1, 2003, p. 144.

[66] Vezi și *Great Books of Western World*, vol. 4, Enciclopedia Britanica, Inc., Chicago, 1990, p. IX, unde se afirmă că Eschil, asemenea eroului său, Ores-

Probabil că iniţiaţii nu-şi doreau altceva decât să reia tentativa eşuată a zeiţei Demeter de a-l transforma pe Demophon dintr-un om în zeu, nemuritor şi veşnic tânăr, ceea ce, în fond, anunţă dorinţa omului de a lua pe cont propriu mântuirea, de a fi singurul criteriu de cunoaştere şi de evaluare a lumii, declinând sensul înalt al existenţei sale. Eleusis a rămas până astăzi un simbol al ritualurilor oculte, dar şi o sursă de inspiraţie pentru mulţi dintre scriitorii Renaşterii şi nu numai. „Desigur, iniţierea eleusină şi riturile secrete orfice, exaltate de unii autori tardivi, reflectă gnosa mitologizantă şi sincretismul greco-oriental. Dar mai ales această concepţie a Misterelor şi a orfismului a influenţat hermetismul medieval, Renaşterea italiană, tradiţiile «ocultiste» ale secolului al XVIII-lea şi romantismul; Misterele şi Orfeul literaţilor, misticilor şi teologilor alexandrini au inspirat fără încetare poezia europeană modernă, de la Rilke până la T.S. Eliot şi la Pierre Emmanuel." (M. Eliade, *Cuvânt înainte* la *op. cit.*, p. 11)[67].

Ulterior, ritualurile masoneriei vor revendica toate aceste doctrine şi idei rătăcite considerând că învăţătura dată oamenilor de Mântuitorul este insuficientă, deoarece Sfintele Evanghelii, aşa cum consemnează dicţionarele masonice, sunt doar patru dintr-un total de şaptezeci şi opt, şi că, recurgând la alternativele pe care Biserica Creştină Ortodoxă doar din ignoranţă sau din rea credinţă nu le recomandă, cunoaşterea se îmbogăţeşte. Literatura va „valorifi-

te, ar fi scăpat de furia atenienilor în templul lui Dionysos; M. Eliade îl citează şi pe Seneca cu *Hercules furens* 364-366 şi *Phaedra* 105-107, piese în care apar amănunte din riturile secrete (*telete*). (Cf. *Istoria…*, p. 189).

[67] Vezi şi *Dicţionar al religiilor*, ed. cit., p. 167: „Misterele eleusine confereau, se pare, cetăţenilor Atenei speranţa unei anumite nemuriri, nemurire a cărei natură este imposibil de definit fără a cădea în speculaţii goale". Despre aceste „mistere", Sfântul Clement Alexandrinul vorbeşte în termeni lipsiţi de orice echivoc, denunţând frivolitatea unor oameni ce-şi idolatrizau propriile lor voluptăţi (*Le Potreptique*, pp. 75-77).

ca" legende dintre cele mai ciudate, precum cea a Graalului, de la Chrétien de Troyes (1135-1183), care prin romanele sale (*Cavalerul Lancelot*, *Yvain sau Cavalerul cu leul*, *Parsifal*) iniţiază o serie neîntreruptă, dacă ne gândim că această temă va fi reluată și rescrisă de mulţi scriitori, dintre care amintim doar pe Wolfram von Eschenbach, Tennyson sau Julien Gracq cu piesa *Le Roi pêcheur* (1948)[68], până azi când vedem că sunt resuscitate aceleași idei elucubrante în cărţile lui Dan Brown, pe care „fraţii" masoni îl consideră „romancier de talie mondială". Pentru a înţelege că toată producţia literară dedicată acestei fantasmagorice și de tot pierzătoarei credinţe în puterile magice ale potirului din care S-a împărtășit Mântuitorul și ucenicii la Cina cea de Taină, este în esenţă o neînţelegere a iubirii Dumnezeului Celui Viu Care nu putea să lase pe om să orbecăie la întâmplare după repere dintre cele mai stranii, nici să-i ascundă Cuvântul, așa cum mincinos ni se spune, să vedem felul în care este receptat acest mit vătămător în studiile masonice: „Potirul (Graalul multcontestat) este, de fapt, pântecele matern al Mariei Magdalena care a purtat – spre zămislire – sămânţa sacră a fiului lui Dumnezeu. Acest teribil adevăr (sic!) – teribil din punctul de vedere al Bisericii oficiale creștine – a fost descoperit de Cavalerii Templieri, în cei nouă ani de săpături și cercetări secrete, făcute sub temeliile (și ruinele) Templului lui Solomon. Și neputând fi spus în gura mare, la vremea respectivă (de altfel, teroarea declanșată de Vatican a fost cumplită), adevărul tainic despre originile creștinismului a trecut, încet-încet, în legendă, în folclor, în mit. Așa au apărut, în secolele al XII-lea și al XIII-lea, primele legende mistice despre *Sfântul Graal*"[69].

[68] Din nefericire, astfel de mituri sunt cercetate doar sub aspect estetic, revirimentul lor fiind considerat salutar în „respiraţia" literaturii. Vezi Pierre MAROT, „Le Roi pêcheur: Le Graal ou l'envers de la représentation", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995, p. 117.

[69] Olimpian UNGHEREA, *DEX Masonic*, vol. 1, București, Editura Phobos, 2006, p. 203; vezi și p. 215.

Este de ajuns să spunem că romanele sau filmele din ciclul Mesei Rotunde sunt pline de astfel de simboluri și practici oculte, fiindcă, în realitate, acei cavaleri ai Mesei Rotunde strânși în jurul Regelui Arthur sunt tocmai Templierii ce au „descoperit" și „descoperă" din ce în ce mai uluitoare secrete și taine pe care noi, neiniţiaţii, nu avem de unde le ști, fiind ţinuţi, prin „grija" Bisericii, departe de aceste „cutremurătoare" adevăruri. Întristător este că unii creștini ortodocși chiar subscriu acestui ieftin mimetism, acceptând un transfer de imagine dinspre Biserica Romano-Catolică înspre Ortodoxie, așa cum le indică diapazonul intuitiv anume reglat al „formatorilor de opinie", prin care greșelile unei instituţii lipsite de har sunt puse și pe seama Bisericii Ortodoxe. Dar ce legătură există între ororile Inchiziţiei și Ortodoxie? Sau cum s-ar putea pune pe seama Ortodoxiei despotismul papal, dorinţa de stăpânire lumească, maniera meschină de a-și face prozeliţi? Numai luând aminte la depărtarea de Adevărul Care este Hristos în care se află Bisericile Apusului putem înţelege cum s-au coagulat astfel de idei ce reclamă o nemulţumire pronunţată faţă de oferta atât de puţin generoasă în ceea ce privește îndumnezeirea, sfinţirea omului[70]. Vorbind despre catolicismul roman, Dostoievski observa: „[…] o dată, când a trebuit, fără să stea prea mult pe gânduri, l-a vândut pe Hristos pentru a stăpâni pământul. Proclamând dogma: «creștinismul nu se va menţine pe pământ fără stăpânirea pământească a papei», a proclamat astfel un nou Hristos, care nu seamănă cu cel de dinainte, care a căzut în cea de-a treia ispitire a diavolului, cea cu împărăţiile lumii:

[70] Mai târziu, scriitori precum fraţii Goncourt sau E. Zola vor exprima în romanele lor confuzia pe care Biserica Romano-Catolică o produce în sufletele credincioșilor, promiţând viaţa cea bogată în Hristos, dar neavând ce oferi. Astfel, anticlericalismul lor nu a trecut neobservat de critica literară. Vezi Éléonore ROY-REVERZY, „La passion religieuse: les Goncourt, Zola et la question anticléricale", în *Romantisme*, nr. 107, 2000, p. 63.

«Acestea toate Ţi le voi da Ţie, dacă vei cădea înaintea mea și Te vei închina mie!».” (*Jurnal de scriitor*, p. 317).

Asumarea superficială a criteriilor este responsabilă pentru actuala lipsă de discernământ, chiar și printre cei mai concentraţi cititori. Autolycus își impune discursul. Paradoxul constă în aceea că, dacă în spaţiul cultural occidental se face simţită o înţelegere judicioasă a existenţei din cauza substituţiei criteriologice (o adevărată comedie a erorilor) – nu mai există Adevăr în sens absolut, ci adevăruri, nu mai contează un sens deplin al Frumosului, ci tipurile de frumos ce pot coexista, iar necesitatea de a scrie devine raţiunea de a scrie – , în spaţiul cultural ortodox, criteriile se păstrează, dar funcţionalitatea lor este infim verificată. Și într-un caz și în altul vorbim de lipsa criteriilor, deoarece nici atunci când nu ţi le-ai definit și însușit, nici când ești în posesia lor, dar nu le întrebuinţezi, nu se poate afirma validitatea lor. Acest tip patologic a fost bine ilustrat de Erasmus, orice judecată bazată pe o criteriologie defectuoasă devenind ţinta ironiilor și a batjocurilor, căci e o adevărată nebunie să auzi un măgar zbierând și să crezi că sunt niște acorduri minunate sau să iei drept virtuoasă o soţie care își înșeală bărbatul.[71] E primejdios, deci, și să nu faci nimic pentru a-ţi corecta miopia, insistând pe imaginile deviante pe care ţi le procură o astfel de patologie, și să utilizezi lentile nepotrivite pentru ochii bolnavi ai minţii. Poţi înţelege ceva din sfârșitul lui Antoniu, personajul shakespearian care și-a abandonat criteriile și s-a lăsat condus de Cleopatra (surogat criteriologic), ajungând să fie învins de oștile lui Cezar, iar mai apoi să se sinucidă. Poţi, de asemenea, cunoaște câte ceva din tragedia lui Othello, care nu vede adevărul, frumosul, iubirea, pentru că el percepe doar realitatea selectată prin criteriile instituite de demonicul personaj Iago.

[71] ERASMUS DIN ROTTERDAM, *Elogiul nebuniei sau cuvântare spre lauda prostiei*, Traducere și note de Șt. Bezdechi, București, Editura Minerva, 2000, pp. 65-66.

Ar trebui să ne exersăm un pic atenţia și să nu rătăcim după fel și fel de călăuze oarbe ce ne poartă cu ele prin meandrele unei istorii falsificate, cu repere dispuse ideologic, girând însăși concepţia asupra lumii dacă se poate, și observăm că se poate, deoarece direcţiile și orientările pe care le cercetăm astăzi prin prisma literaturii și care înregistrează un defazaj întristător în raport cu adevăratele criterii, pot beneficia de o explicaţie onestă, dacă vom ști să interpretăm datele puse la dispoziţie. Vom puncta pe scurt câteva momente referenţiale în decodarea corectă a unor fapte istorice.

Se vorbește astăzi despre o Europă creștină, despre dubla ei moștenire: pe de o parte antichitatea greco-romană, iar pe de alta creștinismul. Dacă purcedem la unele delimitări necesare, trebuie să ţinem cont de discontinuitatea spaţiului european-apusean, un rol determinant avându-l invazia triburilor nordice, barbare în aspectul lor general (franci, teutoni, burgunzi, goţi, longobarzi, normanzi), a căror dominaţie s-a întins din secolul al V-lea până în secolul al X-lea. Dacă ne referim la acea Europă de până în secolul al V-lea, atunci putem vorbi despre unitatea ei în graniţele vechiului Imperiu Roman și despre întâlnirea spiritului grec, a celui roman și a celui creștin, cu atât mai mult cu cât această unitate a și fost fundamentată politic prin Sfântul Împărat Constantin cel Mare în anul 330 d. Hr., pe 11 mai, când noua capitală a Imperiului a devenit Constantinopolul (Noua Romă).

Această Europă creștină patronată spiritual de Sfântul Apostol Pavel este o societate înnoită, o civilizaţie care funcţionează atât în Răsărit cât și în Apus ca o restaurare a omului, ceea ce duce, evident, la transformare, la o prefacere în plan ontologic, omul „vechi” devine omul „nou”, și în plan social, unde se plămădește societatea cea „nouă” în Hristos, conștiinţa că liantul popoarelor Imperiului este credinţa lor comună, Ortodoxia. „Omul «nou» în Hristos în Europa unită a Romaniei era

«îndumnezeitul», sfântul care, încadrat într-un proces spiritual terapeutic (purificare-luminare-preamărire/îndumnezeire), restaurează comuniunea cu Dumnezeu (adică cu harul/energia Lui necreată) în centrul existenţei umane, inima. Astfel idealul acestei lumi literalmente noi e îndumnezeirea, și omul ei ideal nu este omul «frumos și bun» (*kalos kagathos*) al umanismului grec, ci sfântul, omul tămăduit în Hristos, omul adevărat, ca «*dumnezeu-om*» după har"[72].

Dar și societatea cea „nouă" este una îndumnezeită, o adevărată societate-biserică în care omul este îndrumat, povăţuit, vindecat, luminat în Duhul Sfânt, funcţionând ca un laborator duhovnicesc, o clinică ce dispune de o tehnologie terapeutică ce nu mai poate fi îmbunătăţită, fiindcă este desăvârșită: terapia îmbisericirii, a luminării prin Sfintele Taine și a hristificării. Autoritatea unei astfel de societăţi este constituită de soborul Sfinţilor continuatori ai Sfântului Apostol Pavel, de la Sfinţii Irineu al Lyonului (sec. II), Atanasie cel Mare (c. 295-373; aflat în exil la Roma), Ioan Cassian (c. 360-435; Marseille), Ambrozie al Milanului (c. 340-397), Benedict (Monte Cassino), până la Sfinţii fraţi Metodie și Chiril (sec. IX), cei care i-au încreștinat pe slavii din Europa Centrală. Ruptura în plan politic nu se produce atunci când Imperiul este împărţit de către urmașii împăratului Teodosie cel Mare, Arcadie și Honorie, ci prin proclamarea statului papal cu capitala în Roma Veche ca autoritate politică deplină în raport cu segmentul răsăritean catalogat drept străin, dușman, eretic.

Artizanul mutaţiei valorice este împăratul franc Carol cel Mare (768-814) – după cum va remarca și Alexandr Soljeniţîn[73]

[72] Gheorghios D. METALLINOS, „Formarea răsăritului și Apusului și Europa unită", în *Parohia - Hristos în mijlocul nostru*, Trad. Pr. prof. Ioan I. Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2004, p. 162.

[73] Câștigător al Premiului Nobel pentru Literatură în 1970, Soljeniţîn exprimă curajos și în cuvinte vii condiţia scriitorului, într-un moment puţin

– care a dictat ideologic această scindare ce a avut repercusiuni și în plan religios, unde scriitorul bisericesc latin Augustin va reprezenta autoritatea teologică, o „autoritate” înstrăinată de duhul adevăratului creștinism prin aceea că, necunoscând tradiţia biblică și patristică a rugăciunii inimii, confunda îndumnezeirea cu misticismul neoplatonic, idee care s-a perpetuat până în zilele noastre când teologii occidentali și toţi cei care gândesc în acest duh occidentalizant socotesc că Părinţii Bisericii ar fi neoplatonici. De aici caracterul scolastic al Tainelor prin care se împărtășește omului doar un har creat, incapacitatea de a deosebi între fiinţa lui Dumnezeu și energiile necreate, așa cum s-a întâmplat cu Varlaam de Calabria și cum ni se dezvăluie astăzi întreaga teologie apuseană, neputinţa de a înţelege îndumnezeirea decât într-un mod juridic, ceea ce e o contradicţie fără rezolvare atât timp cât Biserica rămâne un stat lumesc, o putere pământească și nu un „spital duhovnicesc” și atât timp cât va fi păstrat suportul teologic augustinian despre păcatul strămoșesc, despre mântuire

prielnic și când mulţi se complăceau într-o expectativă sterilă, adică pe data de 16 mai 1967, în cadrul celui de-al patrulea Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici: „Cu seninătate, pot spune că îmi voi îndeplini misiunea mea de scriitor în toate circumstanţele, chiar și în mormânt, căci astfel acţiunea mea va fi și mai puternică și mai indiscutabilă decât eu care trăiesc. Nimeni nu poate bara căile adevărului, și, pentru progresul adevărului, sunt gata să accept chiar și moartea.” Vezi Georges NIVAT, „Alexandre Soljenitsyne” – prefaţă la romanul *Le pavillon des cancereux*, Paris, Julliard, 1973, p. 9. De altfel, cărţi precum *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* sau *Arhipelagul Gulag* sunt importante în conturarea atitudinii corecte faţă de istoria suferinţelor din lagărul comunist și în păstrarea gândului trezvitor în mijlocul unor generaţii actuale amnezice, care înţeleg foarte greu sau aproape deloc că izolarea într-un prezent derogat de legăturile acestea sufletești cu trecutul conduce la greșeli și suferinţe ce ar fi putut fi evitate. Și nu Dumnezeu este responsabil pentru memoria noastră lacunară!

(graţie) sau despre predestinaţia absolută. „Formarea religioasă și social-politică a societăţii europene e legată nemijlocit de formarea omului european. Aceasta din urmă nu e fără legătură cu scindările caracteristice – rupturi mai bine-zis – pe care le-a primit continuitatea europeană în diacronia ei: Renașterea-Reforma-Iluminismul. E vorba de trei revoluţii succesive, în care una o pregătea pe cealaltă. Există între ele o corespondenţă: revoluţia antropologică, religioasă și social-politică. Antropocentrismul renașterii a condus la contestaţia din interiorul Bisericii (Reformă) și, în cele din urmă, la autodivinizarea omului în Iluminism. Acest curs a fost inevitabil după decăderea creștinătăţii medievale. Cu alte cuvinte, mai întâi omul european a denaturat și a înjosit divinul și, după ce l-a respins ca nedemn de el, s-a autodivinizat pe sine însuși." (*ibidem*, pp. 169-170).

Acest fapt a impus intelectul sau raţiunea ca principiu esenţial în înţelegerea relaţiei dintre om, lume și Dumnezeu, adică o revenire la concepţia grecului antic, dar nu în limitele pe care acesta le hotărâse, ci absolutizând capacitatea intelectului de a cuprinde, de a investiga existenţa. „Dar omul, în loc să-și impregneze cu calitatea de «chip al lui Dumnezeu» a sufletului său toată viaţa lui empirică, a desfăcut spiritul lui liber de tot ce e divin în el și a pornit mai departe fără Dumnezeu spre tainele lumii acesteia, adică a pornit mai departe lipsit de conducătorul său natural. De aceea în lumea acesta el a întâlnit abisuri peste care nu se pot dura punţi, prăpăstii și râpe înfricoșătoare. În esenţă, căderea omului a constat din revolta acestuia împotriva constituţiei de „chip al lui Dumnezeu" a fiinţei lui, pentru că omul a părăsit pe Dumnezeu și cele ale lui Dumnezeu și s-a restrâns pe sine la materia pură, la omul gol („simplu"). Prin cea dintâi revoltă a lui împotriva lui Dumnezeu, omul a izbutit să alunge în parte pe Dumnezeu din el, din conștiinţa lui, din voinţa lui și să rămână la natura sa pur umană, la umanul pur, și în acest fel, *hor-*

ribile dictu, la purul «umanism», dar umanismul este tocmai răul fundamental, primordial al omului"[74]. Mizând, astfel, pe o falsă criteriologie, omul european a dat naștere unor ideologii și sisteme (capitalism, marxism, globalism) ce promiteau a-l scoate din mizeria și marasmul vieţii, dar care n-au făcut decât să-l cufunde și mai adânc în tragedie, împovărându-l cu neliniști și temeri tot mai mari. Posibilitatea transcenderii unor astfel de angoase o oferă Ortodoxia prin unirea noastră cu harul dumnezeiesc necreat, prin posibilitatea pe care o avem de a ne mișca continuu spre Necreat, depășind concepţia omului „frumos și bun" prin asumarea condiţiei „noului" om îndumnezeit care „vede" cu inima sfinţită de harul dumnezeiesc.

Orientarea multor savanţi spre cultura iudaică, spre studiul literaturii talmudice și rabinice, în perioada Renașterii[75], este explicabilă, la rândul său, prin prisma puţinătăţii criteriologiei occidentale. „Dar dacă ne întrebăm ce au căutat învăţaţii creștini (Pico de la Mirrandola, J. Reuchlin etc.) ai acelei vremi la iudaism, răspunsul e foarte simplu: au căutat ce nu au găsit în creștinismul lor căzut în erezie și, în consecinţă, lipsit de har. Au căutat «viaţa din belșug» promisă de Domnul și neîmplinită de catolicism și protestantism. Au căutat trăirea fericirii celei mai înalte, îndumnezeirea, cunoașterea tainelor lumii, care există până în zilele noastre în sânul Ortodoxiei [...] Catastrofa descreștinării, trăită de noi astăzi, își are rădăcinile mai ales în căderea din credinţa apostolică, a apusului catolic. Dintr-o dată, acel «creștinism» a deviat și nu și-a mai îndeplinit menirea, făcându-i pe

[74] Sf. Iustin POPOVICI, *Omul și Dumnezeul-om. Abisurile și culmile filosofiei*, Studiu introductiv și traducere de Pr. Prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., Ed. a 2-a, rev., București, Editura Sofia; Alexandria: Cartea ortodoxă, 2010, p. 150.

[75] Jakob BURCKHARDT, *Cultura Renașterii în Italia*, I, Traducere de N. Balotă și Gh. Ciorogaru, București, Editura pentru literatură, 1969, p. 240.

occidentali să caute adevărul și în altă parte decât în Biserică. Fără oameni îndumnezeiţi care să explice învăţătura de credință și să întărească prin experienţa lor duhovnicească adevărurile creștine, apusenii au început să se îndoiască de faptul că ar exista o «logică» mai presus de raţiune în dogme și au căutat ceva mai pe înţelesul lor, ceva care nu includea credinţa, și aceasta era filosofia iudaică. Astfel a apărut interesul pentru cultura iudaică, care atât timp cât creștinismul occidental îndumnezeia oameni, fusese nebăgat în seamă”[76].

Rabelais va fi influenţat de scrieri precum *De Verbo mirifico* sau *De Arte cabalistica*, iar unii cercetători au observat nu numai că există o strânsă legătură între creaţia literară și viaţă, dar și că drumul lui Pantagruel este unul iniţiatic ce reface viaţa umanistului florentin Pico dela Mirrandola din momentul în care acesta începe să studieze.[77] Mai mult, ereticul scriitor Lucian din Samosata, care susţinea că nu există Dumnezeu, că tot ce s-a scris despre Hristos, despre viaţa veșnică și despre învierea trupurilor sunt afabulaţii, a găsit în Rabelais un cititor pe măsură ce a asimilat toate aceste idei și le-a transpus artistic în opera sa[78]. Toate aceste idei, dar și deismul, epicurismul (pe care-l deprinsese din lectura operei lui Lucreţiu) vor constitui metabolismul unei gândiri adăpostite sub

---

[76] *«Zeul toleranţei» și descreștinarea creștinismului. O perspectivă ortodoxă*, Cu un cuvânt înainte de Costion Nicolescu, București, Editura Christiana, 2009, p. 105.

[77] Gérard DEFAUX, „Deux paraboles de l’humanisme chrétien: Pantagruel et Pic de la Mirandole”, în *Cahiers de l’Association internationale des études francaises*, nr. 30, 1978, p. 47.

[78] Christiane LAUVERGNAT-GAGNIERE, „Rabelais lecteur de Lucien de Samosate”, în *Cahiers de l’Association internationale des études francaises*, nr. 30, 1978, p. 80.

faldurile bogate ale unei „inocente" și comice povești cu uriași.[79] De ce ar trebui ca imaginaţia noastră să se „îmbogăţească" cu astfel de idei care pentru a avea o cât mai întinsă arie de asimilare erau cu grijă strecurate în literatură? Ironia rabelaisiană îndreptată contra scolasticei Sorbone, a ambiţiilor lumești ale papalităţii, a dogmei imaculatei concepţii și, în general, a „născocirilor omenești" din teologia romano-catolică este justificată, dar este și sterilă atât timp cât soluţia găsită identifică adevăratul scop al vieţii cu plăcerea.

Literatura renascentistă se edifică pe suport filosofic umanist, care așază omul în centrul universului, eliberându-l de „prejudecăţi" și inculcându-i o atitudine intelectuală „nouă", impunându-se astfel un model cultural diferit, ce poate fi înţeles prin admiraţia faţă de cultura antichităţii greco-latine care devine dominanta acestei epoci și un adevărat ghid în toate domeniile importante ale vieţii. Dar dragostea pentru om în general este o dragoste falsă, fiindcă știm de la Dostoievski că, iubind umanitatea, nu mai poţi iubi pe omul de lângă tine, pe semenul tău. Umanismul este mai degrabă un chip exsanguu, o conceptualizare a iubirii. „Vedeţi dumneavoastră, a-l iubi pe omul universal înseamnă cu siguranţă a-l dispreţui și, uneori, chiar a-l urî pe omul real, care stă lângă dumneavoastră." (F.M. DOSTOIEVSKI, *Jurnal de scriitor*, p. 69).

Modelul cultural deviant pătrunde treptat, începând cu primele poezii din așa numita *Carmina Burana*, colecţie de creaţii ale clericilor vagabonzi din secolul al XII-lea în care sunt cântate bucuria neţărmurită de a trăi în lume și de a gusta din toate plăcerile ei, și până la *Utopia* (1515-1516) lui Thomas Morus, a cărei influenţă asupra întregii gândiri europene a fost atent studiată[80], opera introducând viziunea hiliastă a insulei imaginare în care se duce o viaţă

[79] Ovidiu DRÎMBA, *Rabelais*, București, Editura Tineretului, 1963, p. 142.

[80] Despre impactul acestei scrieri în Franţa vezi Claire PIERROT, „La Fortune de l'Utopie de Thomas More, en France, à la Renaissance", în *Bulle-*

socială luminată, fericită, ideal decelabil retrospectiv și la un alt nivel în capodoperele Renașterii, fie și numai dacă-l citim pe Boccaccio (1313-1375) cu *Decameronul* său, căci ce altceva este castelul în care se retrag personajele și povestesc decât acea ţară fericită și ocrotită de molimele care pustiesc prin alte părţi. Nu este așa și „mănăstirea" Thelema a cărei construcţie Gargantua a finanţat-o pentru fratele Ioan, tovarășul său de arme, și în care singura regulă era „Fă ce-ţi place!", fiindcă aici, viaţa nu se desfășura după vreun canon anume, după criterii, ci după voinţa și liberul arbitru al fiecăruia?[81] Dar nu, nu acesta este sensul înalt al literaturii! Literatura, dragul meu cititor, îl transformă pe flușturaticul prinţ Hal, pe care-l găsim în compania unui farsor de mare clasă ca John Falstaff, într-un rege ideal, regele Henric al V-lea, pentru că acest prinţ promite în faţa tatălui său că îl va doborî pe Hotspur și pe ceilalţi trădători și se ţine de cuvânt (Vezi Shakespeare, *Henric al IV-lea*, partea I). Literatura înseamnă dispreţ faţă de discursuri ticluite, libertate într-un sens pe care doar alături de personajele dramaturgului englez sau alături de Don Quijote o mai putem simţi.

Neuitând de gnosticismul, neoplatonismul, hermetismul, pasiunea pentru scrierile talmudice și oculte, care au influenţat gândirea artistică de la Francesco Petrarca (1304-1374) la Lorenzo Valla (cca. 1405-1457), interesul pentru *magia naturalis* în secolul al XVI-lea, vom avea o perspectivă justă asupra creaţiei literare occidentale în toată această perioadă[82]. E important să amintim aici că în studiul

tin de l'Association d'étude sur l'humanisme, la réforme et la renaissance, nr. 56, 2003, pp. 109-112.

[81] François RABELAIS, *Gargantua & Pantagruel*, povestite pentru copii de Ileana și Romulus Vulpescu, București, Editura Ion Creangă, 1989, p. 100.

[82] Vezi M. ELIADE, *Istoria credinţelor și ideilor religioase*, ed. cit., p. 624: „Dar apoteozarea omului, tendinţă caracteristică umaniștilor, se inspiră de acum înainte din ce în ce mai mult din neoplatonismul paracreștin și din herme-

literaturii ce se naște din filosofia umanistă, observaţiile pertinente ale Sfântului Iustin Popovici se impun cu precădere. Sfântul remarca nepotrivirea strucurală dintre Ortodoxie și cultura actuală, acel *elefant promis*, văzând în ea o consecinţă a arianismului ce „umple" gândirea europeană și care, așa cum am observat, urcă până la Protagoras[83], un adevărat filosof arian *avant la lettre*. „De unde atâta arianism astăzi? De acolo că omul a devenit măsura tuturor fiinţelor și lucrurilor văzute și nevăzute. Măsurând după sine însuși toate, omul european respinge tot ce este mai larg decât omul, mai mare decât omul, mai infinit decât omul. Măsura lui strâmtă îngustează pe Dumnezeul-om, reducându-l la om. Colivia păcatului reduce puterile de zbor ale minţii celei mândre și aceasta nu mai vede și nu mai cunoaște nicio realitate mai mare decât ea însăși. Isprava mai presus de minte a credinţei în Dumnezeul-om Hristos sfărâmă această colivie și deschide mintea realităţilor infinite." (*op. cit.*, pp. 194-195). Iată cum se răstoarnă valorile, cum se produc seismele în receptarea literaturii: prin mișcarea plăcilor tectonice la nivel criteriologic! Nestor, personajul din *Troilus și Cresida*, comentează avizat: „Omul mândru se mănâncă pe sine însuși. Mândria e propria sa oglindă,

tism." Vezi și influenţa ideilor eretice ale lui Gioacchino da Fiore asupra lui Dante, care îl admiră și îl așază în Paradis, dar și asupra unor gânditori precum Gothold Ephraim Lessing (1729-1781), reprezentantul iluminismului în Germania și promotorul neoumanismului german reprezentat de Schiller, Hölderlin și Herder, asupra lui Saint-Simon (care spera în unirea știinţei cu religia, anticipându-l pe Teilhard de Chardin, marele „proroc" evoluţionist), August Comte (întemeietorul pozitivismului), dar și asupra filosofilor romantici germani J.G. Fichte, G.W.F. Hegel și Fr. Schelling (p. 541).

[83] Relativismul lui Protagoras, concentrat în enunţul binecunoscut „Omul este măsura tuturor lucrurilor", este receptat astăzi dacă nu ca o filozofie *self-refuted*, atunci ca un sistem ce nu oferă argumente atât timp cât adevărul este înţeles ca adevăr doar pentru cel ce enunţă. Vezi T. D. J. CHAPPELL, „Does Protagoras refute himself?", în *Classical Quaterly*, vol. 45 (ii), 1995, p. 337.

propria sa trâmbiţă, propria sa cronică"[84]. Iar Norfolk, din *Henric al VIII-lea*, confirmă (referitor la cardinalul Wosley): „Să ne rugăm/ Din suflet pentru a noastră dezrobire,/ Trufia lui, altminteri, ne preface/ Din principi în copii de casă. El/ Ne plămădește rangurile toate ,/ Ca pe-un aluat"[85].

Din deznădejdea unei criteriologii deviante a rezultat exaltarea prezentului și a bucuriilor clipei, de care omul a vrut să profite cât mai mult, pentru că și-a dat seama că nu mai are la ce spera. Întoarcerea scriitorilor renascentiști la izvoarele Antichităţii a însemnat reluarea acestei filosofii de viaţă potrivit căreia omul să fie armonios dezvoltat fizic, iubitor de cunoaștere, stăpânind atât cultura, cât și știinţa. Pe de altă parte, imperativul carnalităţii (*carpe diem*), care denunţă în fond o lipsă acută de Dumnezeu, va fi resimţit în literatura Renașterii prin lirica lui Luis de Góngora y Argote (1561-1627), după ce, încă de la bun început, prin sonetele lui, Francesco Petrarca (1304-1374), care „Este un admirator al Romei antice, propovăduitorul libertăţii umane și al nobleţei sufletului uman"[86], anunţase o schimbare de paradigmă. Dar cum va putea un cititor creștin ortodox să se împace cu poezia petrarchiană și petrarchizantă, atât de elo-

[84] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 6, București, Editura Univers, 1987, p. 43.

[85] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 8, București, Editura Univers, 1990, p. 480.

[86] *Dicţionar de scriitori străini*, Cluj-Napoca, Editura Hiparion, 2000, p. 479. Nu este un admirator doar al Romei antice ci și al Greciei antice și este știut că primele lecţii de greacă i le acordă Varlaam (cel pe care Sfântul Grigorie Palama l-a combătut în scrierile sale pentru că nega energiile necreate prin care Dumnezeu lucrează în lume), numit în 1342, și datorită demersurilor poetului italian, episcop de Calabria. Vezi Pierre NOLHAC, „Les études grecques de Pétrarque", în *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, anul 31, nr. 4, 1887, p. 456.

giată, când află că poetul își cântă, în culegerea de versuri *Rime sparse – Canzoniere* (1470), iubirea pentru o femeie măritată, Laura, pe care o vede în biserica Santa Chiara din Avignon și pentru care va manifesta astfel de sentimente, așa cum mărturisește în *Sonetul CCCLXIV* („M-a ţintuit în dor și chin Iubirea") „ani douăzeci și unu" și „încă zece" după moartea ei? Mai mult, după afirmaţiile lui Francesco de Sanctis, chiar și atunci când i se adresează Fecioarei Maria (imnul *Vergino bella*) poetul o are în faţa ochilor pe Laura, muza și iubirea sa[87].

În literatura română, petrarchian va scrie Alecu Văcărescu, iar „ahturile" lui, cum va spune G. Călinescu, sunt îndreptate către o anume Luxandra. Luând modelul predecesorului său italian care avea doi copii naturali, Giovanni și Francesca, Alecu se va despărţi de Elena Dudescu, soţia sa, cu care avea trei copii, din cauza „iubirii" pentru Maria, frumoasa fiică a Veneţianei Văcărescu, care locuia la moșia Jilavele.[88] Dar primul „petrarchist" al nostru este Costachi Conachi (1777-1849), un poet consemnat în istoriile literaturii române ca fiind „dedicat exclusiv eroticei". Viaţa sa desfrânată rezonează adesea pe tărâmul artei într-un mod scandalos pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. „Costachi Conachi nu a fost doar un poet depresiv, predispus la sinucidere («daţi-mi un cuţit să mă omor!»), un îndrăgostit care se lamenta întruna. El a fost și «vestit amorez» (cum se definea el însuși), un «faun oriental» (cum îl definea Călinescu). Lui Garabet Ibrăileanu i se părea abuziv numărul mare de domnișoare care-l îmbolnăveau de «libov» pe Conachi. Ibrăileanu socotea că poetul ișlicar ar fi

[87] Francesco DE SANCTIS, *Istoria literaturii italiene*, Traducere și studiu introductiv de Nina Façon, București, Editura pentru literatură universală, 1965, p. 312.

[88] Vezi „Studiul introductiv" al lui Cornel Cârstoiu la Iancu Văcărescu, *Opere,* Ediţie critică, București, Editura Minerva, 1985, p. 9.

avut douăsprezece astfel de «muze» și considera că este «cam mult»”[89].

Descrierile detaliate ale pornirilor instinctuale, înfiriparea gândului desfrânat, cunoașterea exactă a tratamentelor de boli venerice, toate acestea răzbat către sensibilitatea cititorului ca un singur fenomen nediferenţiat: dragostea. Că aceasta nu este adevărata iubire, nimeni nu îndrăznește să spună, odată ce poetul a fost recunoscut de critica literară și i s-a stabilit valoarea irecuzabilă. Purtat de valul acestor „argumente” și temător pentru eticheta ce ar putea primi-o din partea unui juriu ce interpretează după o criteriologie fictivă, cititorul uită să se mai întrebe dacă versurile acestea i se potrivesc și îmbrăţișează o opinie gata fabricată. Tinere cititor, tu nu trebuie să ai niciodată reticenţe în acest sens. Nu anchetezi opera literară pentru a-i găsi cusururi sau pentru a o desfiinţa, dar se cade a te delimita prompt de imaginile ce proslăvesc păcatul, fiindcă altminteri te vei face părtaș la atitudini ce îţi confiscă lumina.

Finalitatea libertăţii greșit înţelese pe care renascentiștii o vădesc în scrierile lor, și care își are punctul de plecare în filosofia

[89] Andrei OIȘTEANU, *Narcotice în literatura română. Istorie, religie și literatură*, Ediţia a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 223. În continuare aflăm că, pentru a se dezvinovăţi la procesul ce-i fusese intentat în 1863, pe baza acuzaţiei de pornografie în nuvela *Duduca Mamuca* (1861), B. P. Hasdeu a adus drept argument o poezie erotică a lui Conachi în care acesta descria „lupta mare” pe care o are cu o oarecare Marghioala, adică toate ingredientele pe care Hasdeu le numea în faţa completului de judecată „însăși mecanismul voluptăţii: un curs practic”. În urma acestui argument, B.P.H. a fost achitat (pp. 224-225). Influenţa poeţilor Fanarului, iar unul dintre aceștia este Athanasios Christopoulos (1772-1847), nu este deloc de neglijat, deoarece din poezia lor desprindem aceeași patologie erotică expusă cu toate detaliile, aceeași aţâţare erotică fotografiată din varii unghiuri.

antică (Lucretius, *De Rerum Natura*), este dorinţa de a exorciza frica de moarte, iar atunci când acest lucru nu este posibil, suicidul.[90] Revendicările istoricilor literari nu prea ţin cont de aceste repere și rareori impun restricţii în astfel de direcţii. Foarte mulţi, însă, deplâng starea actuală a literaturii române, o stare de înapoiere care s-ar datora îndeosebi gândirii pudibonde și doldora de prejudecăţi a scriitorului/ cititorului român. Trebuie luate în calcul toate criteriile și probată literatura pe calapodul taboreic al Adevărului, Frumosului și Iubirii, urmărind disponibilitatea, ritmul, intensitatea luminii în bătaia harică a zborului spre cele neînchipuite de mintea omenească. Nu spre zvonurile critice deviante ori spre unele sensuri răstălmăcite ce apar în manualele școlare sau prin istoriile de receptare a literaturii să plecăm urechea, ci la cuvintele pline de înţelepciune ale acelor personaje care s-au luptat îndârjit cu păcatul. Pentru tine, cititorule, lucrurile nu stau altfel. Modelele trebuie să fie vii și lucrătoare în mintea și inima ta și să identifice tipul creator autentic, chipul esenţializat al literaturii române, abandonând imagini spelcuite, opere „împodobite și înfrumuseţate ca chipurile templului", reprezentări artistice ale păcatului cosmetizate sau de-a dreptul nerușinate. În acest sens, te poate ajuta Shakespeare, prin Hamlet care îi răspunde lui Rosencrantz: „O, Doamne! Închis și într-o coajă de nucă m-aș putea socoti rege al nemărginirii, dacă n-aș avea vise rele"[91], prin Ofelia, Horaţio, Orlando și Rosalinda (*Cum vă place*), Cordelia, Edgar și tatăl său, ducele de Gloucester (*Regele Lear*), Coriolan, Porţia (*Neguţătorul din Veneţia*), Imogena (*Cymbeline*), Hero (*Mult zgomot pentru nimic*), Pericle, Thaisa și mai ales Marina, cea care

[90] Tobias REINHARDT, „The speech of Nature in Lucretius' De Rerum Natura 3.931-71", în *Classical Quaterly*, vol. 52, nr. 1, 2002, p. 297.

[91] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 5, Ediţie îngrijită și comentarii de Leon D. Leviţchi, Note de Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești, București, Editura Univers, 1986, p.361.

ajungând prin forţa împrejurărilor într-un bordel îi convertește pe toţi cei de acolo la cinste și cumpătare, Proteus, cel care a greșit mult, dar în final are curajul de a-și cere iertare, căindu-se pentru rătăcirile sale (*Cei doi tineri din Verona*), prin minunatul Adonis care o refuză pe Venus, exclamând „Nu mă-mprumut, dator nu vreau să fiu." (*Venus și Adonis*)[92].

Aceeași idee despre viaţă o întâlnim la Giovanni Boccacio, a cărui creaţie literară pune în evidenţă pe omul ce trebuie să profite cât mai mult de bucuriile vieţii pământești, eludând preceptele și direcţiile unei teologii, sau, cum spune Boccaccio însuși, „lucrurile catolice"(De Sanctis, *Istoria...*, p. 353), care nu avea cum să sature sufletele cu „roada Duhului". „La vârsta adolescenţei, B. este trimis de tatăl său să înveţe la filiala din Neapole a băncii, însă tânărul preferă să se avânte în viaţa veselă, tumultuoasă și ușuratică a însoritului oraș, devenind curând amantul soţiei unui comerciant bogat. Femeia, care îi este amantă mai mulţi ani, este pomenită în operele sale sub numele de Fiammetta" (*Dicţionar de scriitori străini*, pp. 70-71). După aceeași reţetă este construit și romanul *Mătrăguna* al lui Niccolò Machiavelli (1469-1527), fiindcă în Callimaco Guadagni pare că întâlnim pe unul dintre personajele *Decameronului*, pe Boccaccio însuși sau, de ce nu, o întreagă literatură a adulterului, căci este dispus la orice pentru iubirea Lucreziei, nevasta lui messer Nicia Calfucci, doctor în legi, ceea ce îi și reușește în final cu complicitatea parazitului Ligurio și a călugărului Timoteo, precursorul lui Tartuffe. Dacă ne vom întreba ce este cu lumea aceasta a Renașterii, ce reprezintă ea, vom afla și răspunsul potrivit: „Este lumea cinică și ironică a trupului, rămasă în sferele joase ale senzualităţii și ale caricaturii deseori caraghioase, și învăluită apoi graţios în gingășiile și farmecele unei forme pline de cochetărie; o lume plebee, care își bate joc de spirit, grosolană în sentimente, înnobilată și

[92] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 9, București, Editura Univers, 1995, p. 615.

fardată de imaginaţie, înăuntrul căreia se mişca, cu eleganţă, lumea burgheză a spiritului şi a culturii, cu reminiscenţele ei cavalereşti." (De Sanctis, *Istoria...*, p. 364).

De altfel, N. Machiavelli este considerat de istoricul italian „conştiinţa şi gândirea secolului" (al XVI-lea), imaginea societăţii italiene ce refuza ascetismul, scolastica, transcendenţa, pentru că erau percepute drept pure abstracţiuni, în timp ce era tot mai evidentă perspectiva materialistă asupra lumii[93]. Dacă la Dante, istoria era determinată de „providenţă", iar la Boccaccio este doar un produs al întâmplării sau al soartei, „Machiavelli se ridică atât împotriva soartei, cât şi împotriva providenţei, şi caută în om însuşi forţele şi legile care îl conduc. Potrivit concepţiei sale, lumea este aşa cum o facem noi, şi fiecare îşi este sie însuşi providenţă şi soartă. Concepţie care avea să transforme adânc arta." (De Sanctis, *Istoria...*, p. 462). În *Măsură pentru măsură*, Lucio întrea-

[93] În timp figura prinţului lui Machiavelli se estompează, astăzi tipologia aventurierului politic este pe cale de dispariţie, se actualizează tot mai pregnant modelul propus de Giordano Bruno în *De vinculis in genere* (*Despre legături în general*), adică prototipul Statului care controlează totul sub paravanul bunelor intenţii, Statul care ştie să convingă, pentru că are politicile sale proprii de persuasiune, Statul atotvăzător, în fine, Statul poliţist. Fiind avansată ideea că nu e vorba de modelul urmat de propaganda sovietică (Cf. Ioan Petru CULIANU, *Eros şi magie în Renaştere. 1484* (ediţia a treia), trad. din lb. franceză de Dan Petrescu; trad. din lb. latină Ana Cojan şi Ion Acsan; pref. Mircea Eliade; postfaţă de Sorin Antohi, Iaşi, Polirom, 2011, p. 129), considerăm că aceasta este o descriere tematică a Statului ale cărui aparenţe sunt motivate şi manipulate de un sistem ocult, cu reglaje programate şi subtilităţi de exprimare şi furnizare a realităţii, cu declicuri evenimenţiale „întâmplătoare" şi derulări „paradoxale"ale istoriei. „Jocurile" realităţii devin imperceptibile şi „consumate" ca atare de către locuitori sedaţi ai acestui Stat-temnicer, exergă masonică spre care ţara noastră pare să se fi orientat în pas hipnotizat în ultimii ani.

bă: „ – Vor să te-nchidă, Claudio? De ce?” Răspunsul deconspiră consecinţele libertăţii pe care fiecare o înţelege cum vrea, la măsura sa: „ – Fiindc-am fost prea liber, Lucio./ Așa cum îmbuibarea cere post,/ Și libertatea nestrunită naște/ Constrângerea. Ca șobolanii/ Ce-nghit otrava cu nesaţ, și noi/ Sorbim vârtos din rău; și, bând, murim”[94].

Câtă deosebire vedem că este între scriitorul florentin și Sfântul Domnitor Neagoe Basarab, contemporanul său! Echilibrul, cuminţenia, buna cuviinţă, credinţa în Dumnezeu, practica rugăciunii sunt atribute ale unui conducător temător de Dumnezeu și iubitor de popor, în timp ce principele lui Machiavelli este un politician versatil ce nu ezită să utilizeze toate instrumentele, chiar și pe cele mai abjecte, fiindcă „scopul scuză mijloacele”. Dumnezeu, în marea Lui bunătate, poartă de grijă celor ce ţin așezămintele Lui cele mântuitoare și oferă răspunsul potrivit prin aleșii Săi, deoarece istoria nu este altceva decât lucrare teandrică, scriere la două mâini, într-o libertate pe care omul nu o mai poate găsi nicăieri altundeva.

„Pentru aceea, copiii mei și fraţii mei, și voi sunteţi ca și șoimul: stăpâniţi peste multe și în mâinile voastre este vânatul, adică avuţia. Iar dacă veţi vedea pe unele din limbile cele puternice îndreptându-și oștile asupra voastră, nu le staţi împotrivă, să vă bateţi cu dânșii într-acel ceas, ci plecaţi-vă puţin și daţi-le din ghearele voastre din vânat, adică din avuţie, să mănânce, ca să se lase de voi, precum și vulturul a lăsat pe șoim. Iar dacă veţi vedea că nu vrea să se întoarcă, nu vă temeţi de dânsul, nici de oștile lui mai multe, ci luaţi pe Dumnezeu în inimile voastre și rugaţi-vă, zicând așa: «Stăpâne al tuturor, zi-

[94] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 6, București, Editura Univers, 1987, p. 408.

ditorule și bunule Dumnezeu, noi suntem robii tăi și nu ne-a plăcut acest lucru, căci Tu ești singur știutorul inimilor, care vezi și privești inimile tuturor, cele drepte și cele viclene. Iar noi, Doamne, după porunca Ta, nu suntem bucuroși de acest război, nici să vărsăm sânge, nici să înmuiem mâinile noastre în sânge omenesc, ci ei se împotrivesc puterii Tale de sus. Iar noi, Doamne Dumnezeul nostru, ştim că dacă va veni cineva la Tine cu smerenie nu-l vei izgoni de la Tine. Şi noi ne-am plecat smerenia noastră lor, iar ei n-au vrut să primească smerenia noastră, ci s-au împotrivit, crezându-se mai puternici decât Tine. Căci Tu, Dumnezeul nostru, mărturiseşti: <Cel ce se va înălţa se va smeri, și cel ce se va smeri se va înălţa>. Astfel, acum, Dumnezeul nostru, nu avem altă nădejde decât pe Tine singur, judecătorule drept şi bun, pentru că toate cele bune de la Tine izvorăsc. Şi acum cădem către Tine, în această vreme de întristare a noastră, ca să ne fii ajutor împotriva vrăjmaşilor noştri. Nu după păcatele noastre, ci după mila Ta cea multă, ajută-ne Dumnezeule, Mântuitorul nostru, în această vreme de nevoie!».

Deci, mai întâi să te îmbraci în dragostea lui Dumnezeu, ca într-o platoşă şi să ieşi cu veselie la boierii tăi şi nicidecum să nu se înţeleagă despre tine că eşti înspăimântat sau că faţa ta s-a schimbat, ci să te arăţi lor vesel. Asemenea, cheamă pe boierii cei bătrâni şi pe sfetnicii tăi şi toată ţara, şi spune-le cuvinte dulci: «Iată, duşmanul nostru a venit împotriva noastră, iar noi nu le suntem cu nimic vinovaţi, ci câte cuvinte dulci au fost, cu ele i-am îndulcit, şi dacă a fost vorba de avuţie, noi le-am dat, şi dacă a fost vorba de smerenie, noi ne-am smerit. Dar ei n-au vrut să primească nici cuvintele dulci, nici avuţia, nici smerenia, ci au venit acum să ia capul meu, şi nu numai capul meu, ci şi capetele voastre.[...] Să chemăm pe Dumnezeu să meargă împotriva

lor. Pentru că dacă sunt mulţi, Dumnezeu i-a înmulţit, iar pentru nesmerenia lor, Dumnezeu îi va smeri şi va da pe vrăjmaşii noştri sub picioarele noastre»”[95].

Este relevantă pentru mutaţiile criteriologice pe care receptarea le autorizează, aserţiunea unui foarte cunoscut critic american,: „Cei mai mari scriitori ai Occidentului sunt subversivi faţă de toate valorile - proprii sau generale. […] Dacă cercetăm canonul occidental cu scopul de a ne constitui propriile valori sociale, politice sau morale individuale, cred sincer că vom deveni monștri ai egoismului și ai exploatării. .[...] Receptarea forţei estetice ne ajută să învăţăm să stăm de vorbă cu noi înșine și să ne suportăm pe noi înșine. Adevăratul folos adus de Shakespeare, Cervantes, Homer, Dante, Chaucer sau Rabelais este accentuarea dezvoltării sinelui propriu”[96]. Primul exemplu dat este Shakespeare (1564-1616)[97],

[95] *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Editura Minerva, 1984, pp. 290-292.

[96] Harold BLOOM, *Canonul occidental*, Traducere de Delia Ungureanu, București, Grup Editorial Art, 2007, p. 56. În pledoaria lui pentru estetic, H. Bloom se distanţează de ideologii, iniţiind o ideologie nouă, aceea a literaturii în care criteriul Adevărului nu mai contează de foarte mult timp. În aceste condiţii, orice rătăcire a minţii slujită cu talent artistic a putut și poate deveni o capodoperă. Dar Adevărul nu este o garanţie a talentului pentru nici un scriitor, ci doar reperul esenţial pe calea mântuirii, iar ceea ce ţine de demnitatea unui adevărat creator e ca valoarea estetică a textului să nu sfideze Adevărul, să nu-L batjocorească pe Hristos. Arta nu trebuie să servească ideologiilor, ci trebuie să recunoască Adevărul (Adevărul nu este ideologie!), altfel se transformă în simplu denunţ.

[97] O parte dintre *Sonetele* lui Shakespeare sunt „închinate” unui tânăr blond, de unde și prezumţia orientării lui homosexuale: „Două iubiri îmi sunt alin și chin,/ Ca două duhuri în adâncu-mi sună:/ Un înger bun – bărbat cu păr galbin/ Și-un înger păcătos – femeia brună.” (*Sonetul CXLIV*). Vezi SHAKESPEARE, *Sonete și poeme*, în românește de Neculai Chirică și Dan Gri-

considerat centrul canonului occidental, a cărui forţă artistică, spune criticul, stă în „libertatea de orice normă morală sau religioasă" (*Ibid.*, p. 82). Iar în altă parte: „Pentru Freud, ca și pentru Goethe, opera lui Shakespeare se află în centrul culturii laice, al speranţei într-o glorie viitoare a raţiunii umane." (*Ibid.*, p. 84). De ce fără Shakespeare n-ar exista ierarhie și nici standarde estetice? Pentru că, motivează H. Bloom, gândirea noastră i se datorează, dacă nu în totalitate, atunci în cea mai mare parte. Posibilitatea de a ne cunoaște propriul sine, reprezentările cognitive, capacitatea cognitivă sunt darurile cu care ne înzestrează Shakespeare. Ne-am putea oare defini în absenţa lui? Doar ca sumă de precarităţi și impotenţe, răspunde criticul. Creator al celei mai elitiste imagini occidentale, conștiinţa introspectivă liberă să se autocontemple, Shakespeare instituie autoritatea criteriilor canonice. În ultimă instanţă, „religia sinelui" își găsește resursele în opera dramaturgului englez, el fiind considerat părintele solipsismului, adică al acelei concepţii potrivit căreia singura realitate ar fi eul, conștiinţa individuală, întreaga lume exterioară existând numai în această conștiinţă. „Solipsismul modern vine de la Shakespeare (și de la Petrarca înaintea lui)." (*Ibid.*, p. 154). Luând aminte la sfatul Cuviosului Varsanufie (1845-1913), stareţul Optinei, citindu-l pe Shakespeare, care nu L-a negat pe Dumnezeu așa cum a făcut Goethe (cel care spre sfârșitul vieţii i se închina lui Zeus), „operele lui te desprind de deșertăciunea meschină a lumii"[98].

---

gorescu, Prefaţă și tabel cronologic de Dan Grigorescu, București, Editura Minerva, 1974, p. 146. Sau: „Chip femeiesc ţi-a scris cu mâna-i, firea,/ Să fii și domn și doamnă vieţii mele; Și-o inimă la fel, fără pornirea/ Ce pe femei le-ndeamnă ca să-nșele.// După ocheade ieftine nu jindui/ Dar aur dărui din priviri; de aceea/ Deși bărbat, tu știi, pe toţi umbrindu-i,/ Să-ncânţi bărbatul, să uimești femeia." (*Sonetul XX*). Vezi *op. cit.*, p. 22.

[98] Stareţul VARSANUFIE de la Optina, *Moștenire duhovnicească*, Traducere Cristea Florentina, Galaţi, Editura Egumeniţa, s.a., p. 317.

Calderón de la Barca (1600-1681), care era și preot romano-catolic și a cărui operă este înţesată de consideraţii luate din *Summa* lui Thomas de Aquino, credea, la rândul său, că viaţa e un vis[99]. Oare nu tot așa va crede și filosoful A. Schopenhauer după modelul budist? În această ordine de idei, nu este de mirare că descoperirea lui Calderón a făcut epocă printre romantici, Schelling situându-l chiar deasupra lui Shakespeare prin aceea că aici ar fi găsit cea mai intimă fuziune între antici și romantici. Această concepţie a individului a cărui existenţă are ca scop doar binele și folosul propriu a fost întrebuinţată în filozofie de Kant și Fichte. „Pentru aceștia nu există decât un singur eu, subiectul nostru; tot ce e în jur nu-i decât proiecţia propriilor noastre idei. Nu există decât subiectul nostru, pustiu, lipsit de bucuriile ce ţi le dă prietenia și frăţia cu alţi oameni, un eu măcinându-se în propriile sale gânduri"[100].

Tot solipsismul determină și dorinţa de unicitate a artistului în toată perioada evului mediu, fiind mai apoi o notă definitorie a creaţiei literare aparţinând Renașterii și romantismului. „Artistul evului modern, spre deosebire de predecesorii săi din aproape toate timpurile, a urmărit conștient, și continuă să urmărească,

[99] William ENTWISTLE. „Calderón et le théâtre symbolique", în *Bulletin Hispanique*, vol. 52, nr. 1-2, 1950, p. 51.

[100] Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Pentru depășirea individualismului și a socialismului", în *Revista Teologică*, anul 1935, p. 35. Ideea că socialismul este una dintre consecinţele funeste ale individualismului este cât se poate de logică astăzi când vedem că ni se propune o libertate „deplină" de tipul „Fă ce vrei!" sau „Gândește liber!", deoarece atât anularea voinţei proprii printr-un act de supunere forţată, așa cum socialismul comunist a procedat și colectivul va fi imaginea comunităţii de formă, nu de conţinut, căci în lipsa lui Dumnezeu nu poate exista comuniune, cât și politica actuală nesăbuit de tolerantă faţă de patimile omenești admit că omul poate fi liber atunci când se desparte de Mântuitorul său.

o anumită izolare în unicitatea sa, înţelegând prin acest caracter unic al său originalitatea sa. Individualismul rinascimental și mai apoi egocentrismul romantic au alimentat pe rând setea de unicitate a artistului. [...] Astfel, un creator aplecat – asemenea contemplativilor orientali – asupra propriului său ombilic, căutându-se neîncetat pe sine, gelos pe unicitatea sa, nu va săvârși nicidecum un act creator mai rodnic, mai original. A fi original nu înseamnă a fi insular, izolat într-un domeniu excentric, ci a fi cât mai din plin *origine*, sursă de universuri valorice, comunicând cu lumea operelor deja create și contribuind la germinarea operelor ce se vor crea. Săvârșind o asemenea legătură, ca un centru de mânecare, artistul mijlocește, transmite, este purtător de tradiţie"[101]. Ce diferenţă este între abordarea plină de mândrie a literaturii pe care o exersează scriitorii Renașterii (și nu numai ei) de cea atitudinea smerită, kenotică a creștinului ortodox! „Fă-te prost (ιδιώτεζ) întru înţelepciune, ca să nu te arăţi înţelept, prost fiind. Și dacă pe cel simplu și neînvăţat îl înalţă smerenia, socotește câtă cinste pricinuiește ea celor mari și cinstiţi"[102]. De la Erasmus din Rotterdam mai învăţăm un lucru important: că trebuie să existe cumpătare în toate, deci și în literatură, deși predominant este falsul succes fundamentat pe evaluări ridicole și pseudocriterii. „Ce să mai spunem de cei ce se îndeletnicesc cu artele? Iubirea de sine îi stăpânește așa de cumplit, că mai degrabă s-ar lepăda de ogorașul părintesc decât să recunoască că n-au talent; îndeosebi

[101] N. BALOTĂ, „Tradiţie și originalitate", în *De la Homer la Joyce*, București, Editura Ideea Europeană, 2007, pp. 141-142.

[102] Sfântul Isaac SIRUL, Cuvântul V - „Despre depărtarea de lume și despre toate cele ce tulbură mintea", în *Filocalia*, vol. X, Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2008, p. 54. Părintele D. Stăniloae consideră că e posibil ca tocmai acest cuvânt să-i fi inspirat lui Dostoievski titlul romanului *Idiotul* (vezi nota 53).

actorii, cântăreţii, oratorii și poeţii. Cu cât unul din aceștia e mai lipsit de talent, cu atât e mai mulţumit de sine, cu atât se laudă mai mult și se umflă în pene. Și își găsesc, cum se zice, marfă pe măsura lor: cu cât unul e mai nerod, cu atât își găsește mai mulţi admiratori; lucrările cele mai proaste plac celor mai mulţi, deoarece mulţimea e supusă Prostiei. Atunci, dacă cei mai necioplіţi sunt mai mulţumiţi de sine și mai admiraţi, de ce să umbli după adevărata știinţă, a cărei agoniseală cere atâta trudă, face pe om mai morocănos, mai sfios, și mai plăcut foarte puţinora?" (*Elogiul nebuniei*, p. 76).

În fond, acești scriitori erau însetaţi după Adevăr și căutau deplinătatea iubirii lui Hristos de care nu se puteau împărtăși într-o criteriologie din ce în ce mai abstractă. Poate, de aceea, din nemulţumire faţă de un sistem teologic deficitar și incongruent, admiraţia faţă de Antichitate cuprindea în sine și anticlericalismul, încrederea acordată raţiunii și concepţia privind libertatea, demnitatea și perfectibilitatea fiinţei umane. Anticlericalismul se va reflecta în opera lui Dante, Boccaccio, Chaucer sau Rabelais (1494-1553)[103], ca un vot de blam dat unei instituţii rigide și mult prea pământești, așa cum este și azi Biserica Romano-Catolică[104].

[103] „Materialismul lui R. apare personificat prin silueta lui Messer Gaster (D-l Stomac): conform lui R., el este cel care mișcă toate lucrurile pe pământ." (*Dicţionarul scriitorilor străini*, p. 511). Pantagruel, prin forţa sa gigantică și pofta de mâncare uluitoare, reconstituie la nivel ficţional idealul uman renascentist. Voltaire afirma cu privire la Rabelais: „[…] ne e necaz că un om care avea atâta duh l-a folosit atât de prost; e un filozof beţiv care n-a scris decât la beţie." („Scrisori filosofice", în *Opere alese*, vol. 1, Cu un studiu introductiv de N.N. Condeescu, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 325).

[104] Critica virulentă lansată de Thomas Morus (de Erasmus de Rotterdam și de mulţi alţii) în direcţia Bisericii Apusului vizează devierea ge-

Cât se poate de relevantă în acest sens este acuzaţia lui Macchiavelli la adresa Bisericii Romano-Catolice, care, spunea el, prin slujitorii săi dă exemplul cel mai rău, fiind vinovată de dezastrul politic al naţiunii italiene de la începutul secolului al XVI-lea. „N-ar trebui, oare, să adăugăm: «pentru că antichitatea a avut o influenţă defavorabilă ?» În orice caz, o astfel de afirmaţie comportă o serie de restricţii ce trebuie făcute cu multă prudenţă. Mai întâi, s-ar putea vorbi de așa ceva în legătură cu umaniștii, având în vedere viaţa lor destrăbălată. La alte categorii s-ar putea ca situaţia să fi fost alta, și anume, ca idealul unei vieţi creștine, sfinte, să fi fost înlocuit printr-un ideal al grandoarei istorice." (J. Burckhardt, *op. cit.*, II, p. 187).

Am putea aminti aici și de goliciunea personajelor biblice pictate de Michelangelo, care poate trece drept incursiune parodistică în imaginarul inflaţionar al unei societăţi ce-și chibzuiește admiraţia în funcţie de debilitatea criteriilor pe care le adoptă, dar și imagine a omului care a renunţat la „haina luminoasă" și „s-a dezbrăcat" de har, pierzând până și rușinea adamică. Literatura fără criterii este asemenea lui Sextus Tarquinus care urmărește s-o necinstească pe Lucreţia, soţia preavrednică a lui Colatin. Acest personaj declamă: „Dar mi-este dragă-a mea nemernicie"[105] și o ameninţă că de nu i se dă de bunăvoie, o va necinsti oricum și o va ucide, spunând tuturor că a văzut-o desfătându-se cu un sclav. Existenţa Lucreţiei, atitudinea și cuvintele ei ne dau speranţă că virtuţile se văd când ai la dispoziţie criterii cu disponibilitate

neralizată a clerului și a monahismului spre o gândire pur pământească, deseori ridicolă și, de aceea, atât de des surprinsă satiric și amendată de obiectivul creatorului de literatură. Vezi și Charles BÉNÉ, „Dialogue et satire dans l'Utopie de Thomas More", în *Bulletin de l'Association d'étude sur l'humanisme, la réforme et la renaissance*, nr. 54, 2002, pp. 25-27.

[105] SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 9, București, Editura Univers, 1995, p. 671.

estetică, și chiar dacă personajul se sinucide, fapta sa este justificată de dorința de a-și păstra puritatea, demnitatea, criteriologia. Ce imagine extraordinară este aceea în care Tarquin ţine ochii închiși pentru a evita confruntarea cu lumina pe care vrea s-o batjocorească! Receptarea literaturii de bună condiţie înseamnă ochi care să nu se ferească de lumina Adevărului, Frumosului și a Iubirii.

Christopher Marlowe (1564-1593), remarcat încă din timpul studiilor universitare prin ateismul său, va pune în scenă piese ale căror personaje sunt însetate de putere, dornice de cunoaștere și de afirmare, reprezentând pe omul Renașterii care prin voinţa sa își deschide propriul drum, ignorând preceptele lipsite de suportul vieţii veșnice ale romano-catolicismului[106]. De altfel, criza spirituală a Occidentului favorizase resurecţia ocultismului, un amestec de hermetism neoplatonician, gnosticism și kabbala, iar o sinteză doctrinară fusese făcută la începutul secolului al XVI-lea de către inţiatorul lui Paracelsus, abatele de Sponheim și apoi din mănăstirea Sankt-Jakob din Würzburg, Johannes Trithemius. Marlowe însuși domina cu personalitatea sa faimoasa *Școală a Nopţii*, căci „a renega pe Hristos și Scripturile nu împiedica a crede într-o magie de esenţă superioară, atașată tradiţiei iniţiatice egiptene”[107].

[106] În *Doctor Faustus* (1594), personajul face pactul cu diavolul nu atât pentru a dobândi cunoașterea, cât pentru a dobândi puterea, pentru a accede la statutul de semizeu, însă nu reușește „Eroul apărea acolo ca victima unei puteri divine mai mult terifiante decât juste. Monologul lui Faust se apropie periculos de ţipătul de disperare al creaturii sacrificate de creatorul său.” Vezi Jean-Marie SCHAEFFER, „Variations faustiennes”, în *Communications*, nr. 47, 1988, p. 165.

[107] Guy BOQUET, „L'Europe en quête de Shakespeare”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, anul 23, nr. 1, 1968, p.151. Este, totuși, o enormitate să afirmi, așa cum o face autorul acestui articol, că această „tradi-

Dar influenţa modelului antic a avut un traseu sinuos. „În vremea Renașterii s-a observat o creștere a interesului pentru filosofia antică. Islamul, fiindcă nu descoperise teologia creștină – care era o încununare și transfigurare a secolelor de trudă a gândirii filosofice precreștine –, a arătat interes pentru cultura antică. Din Islam, a fost preluat apoi acest interes și de Occidentul ce se depărta din ce în ce mai mult de dreapta credinţă, și care, neînţelegând și lepădând teologia creștină autentică, care era soluţia frământărilor filosofilor antici, a luat de la capăt cercetarea acelor filosofi, încercând să găsească la ei răspunsul care deja fusese dat.” (*«Zeul toleranţei» și descreștinarea creștinismului*, ed. cit., p. 104). Astfel a fost posibilă renașterea platonismului, alături de numeroase alte practici ezoterice, cabalistice care erau îmbrăţișate chiar de către învăţaţi *creștini*, precum Marsilio Ficino, ale cărui lucrări au constituit multă vreme „instrumentul esenţial și, pentru a spune așa, unic al propagării sistemului platonician începută în a doua jumătate a secolului al XV-lea”[108]. În felul acesta se explică cum multe doctrine, practici astrologice, alchimice, exagerări de tot felul au fost trecute în contul filosofiei lui Platon. Deși textele gnostice, în care se amestecau elemente eclectice din iudaism și creștinism, erau contestate de Plotin și discipolii săi, totuși circulaţia lor nu era câtuși de puţin neînsemnată, stimulând „schimburi de idei”.

O perspectivă clară, referitor la diferenţele de conţinut între platonism și neoplatonism, pe de o parte, și dreapta credinţă revelată nouă de Însuși Fiul lui Dumnezeu, pe de altă parte, găsim la unii dintre duhovniceștii noștri povăţuitori contemporani: „În

ţie iniţiatică egipteană” a fost transmisă de către Moise și de către Sfântul Apostol Pavel, iniţiat în misterele elenice.

[108] Abel LEFRANC, „Le platonisme et la littérature en France a l'époque de la Renaissance (1500-1550)", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 3, 1896, p. 4.

învăţătura platonicienilor și a neoplatonicienilor nu se vorbește despre un Dumnezeu care să aibă dragoste (*eros*) de om, pentru că în (neo-)platonism dragostea este înţeleasă ca fiind dorinţa întoarcerii sufletului, după fire nemuritor, în lumea nenăscută a ideilor din care a căzut, în timp ce Sfinţii Părinţi vorbesc despre dragostea lui Dumnezeu faţă de om. În filosofia platonicienilor și a neoplatonicienilor se face o diferenţă între sufletul după fire nemuritor și trupul după fire stricăcios, fapt care conduce la ideea că sufletul aparţinea iniţial lumii nenăscute a ideilor, dar că ar fi căzut din ea și de aceea, pentru a fi pedepsit, a fost întemniţat în trup. Aflat astfel în trup ca într-o închisoare, caută să se elibereze de el și să se reîntoarcă în lumea ideilor. Prin urmare, potrivit platonicienilor și neoplatonicienilor, curăţirea sufletului este izbăvirea lui de trup, luminarea sufletului este cunoașterea arhetipurilor fiinţelor, ale ideilor, iar mântuirea sufletului este extazul și eliberarea acestuia de trup. Această credinţă neoplatonică nu are nici o legătură cu învăţătura Părinţilor Bisericii, potrivit cărora sufletul este creaţie a lui Dumnezeu, făcut din nimic odată cu facerea trupului; trupul nu este o închisoare a sufletului, ci tot o creaţie a lui Dumnezeu; luminarea este rugăciunea minţii prin lucrarea Duhului Sfânt care se face în inimă, adică în trup; răpirea nu este ieșirea sufletului din trup, ci eliberarea acestuia de cugetarea (*fronima*) lumească, iar îndumnezeirea nu este reîntoarcerea sufletului la lumea nenăscută a ideilor, ci comuniunea omului cu Dumnezeu, vederea lui Dumnezeu. În viziunea neoplatonicienilor, este limpede că trupul omului nu participă la înaintarea sufletului către Dumnezeu. Cu toate că și la ei se face referire la experierea unei lumini, în privinţa lor este vorba despre lumina unui fals ipostas, aflată în afara omului, lumină care poate fi localizată, care are culoare și, în consecinţă, după toate aceste caracteristici, este o lumină demonică. Potrivit Părinţilor Bisericii, luminarea și vederea lui Dumnezeu este trăirea Luminii

necreate, este părtășie și contopire cu Lumina dumnezeiască, în care se transfigurează nu doar sufletul, ci și trupul omului. Apoi, experienţa stoicilor și a neoplatonicienilor este strâns legată de extaz, ca ieșire a minţii «din timp, din intervale și din gândirea discursivă». Potrivit Părinţilor Bisericii, această experienţă este demonică, așa după cum spune și Părintele Ioannis Romanidis. Cu alte cuvinte, demersul neoplatonicienilor este eliberarea de neajunsurile gândirii omenești, de cele create și schimbătoare, în timp ce, potrivit theologiei Părinţilor, la trăirea îndumnezeirii participă omul întreg (trup și suflet)"[109].

Întoarcerea la filosofia antică a presupus repudierea transcendenţei și îmbrățișarea unei concepţii panteiste[110], potrivit căreia lumea nu a fost creată din nimic, Dumnezeu nefiind altceva decât un simplu modelator al materiei preexistente. Cu toate că teologia patristică, prin distincţia pe care a făcut-o între fiinţa lui Dumnezeu și lucrările Sale, depășea panteismul și oferea răspunsul libertăţii în transcendenţa unui Dumnezeu personal, scriitorii renascentiști au luat drept modele pe antici și, implicit, gândirea lor imanentă, cu repercusiuni, desigur, și în plan artistic, fiindcă dramaturgia antică reflectă îndeaproape soarta tristă a omului, prizonier al unor legi neînţelese. „Filosofia antică era tributară unei concepţii panteiste care confunda Divinitatea cu lumea și considera lumea tot atât de eternă ca și Divinitatea. Din această cauză, zeităţile antichităţii nu erau propriu-zis creatoare ale universului, fiindcă materia avea caracter etern, ci doar modelatoare ale materiei. Demiurgul privea spre orizontul ideilor eterne și în funcţie de acestea conferea materiei formele potrivite. Pe această cale, însă, omul devenea prizoni-

[109] Ierotheos VLACHOS, Mitropolitul Nafpaktei și Sfântului Vlasie, „O erezie încolţită în Biserica Ortodoxă (II)", la http://graiulortodox.wordpress.com/2011/10/08/81-o-erezie-incoltita-in-biserica-ortodoxa-ii/.

[110] Ruth MAJERCIK, „The existence-life-intellect triad in gnosticism and neoplatonism", în *Classical Quaterly*, 42 (ii), 1992, p. 477.

erul unor legi naturale sacralizate care îi interziceau orice acces la libertate. Așa cum se desprinde din dramaturgia antică, din operele clasice ale unor Sofocle, Eschil sau Euripide, omul antic se simţea prizonierul unui destin implacabil în faţa căruia trebuia să se plece în mod tragic. Panteismul gândirii antice transforma omul într-o rotiţă dintr-un uriaș mecanism care-i strivea fără milă orice aspiraţie spre libertate”[111].

În purtarea Sa de grijă pentru noi, Dumnezeu a dat răspunsul potrivit pentru această epocă prin Sfântul Grigorie Palama, cel care a vorbit despre îndumnezeirea persoanelor ca sens al existenţei, despre experienţa vederii Slavei necreate a Cuvântului lui Dumnezeu asemenea Sfinţilor Apostoli ce s-au minunat de strălucirea luminii taborice, despre distincţia ce se impune între Fiinţa divină și energiile sau lucrările Sale în lume. În fond, toată această teologie pune un diagnostic clar privitor la viaţa duhovnicească a Occidentului, deoarece din reacţia înverșunată contra isihasmului rezultă o geografie precară a rugăciunii, o bătaie a inimii pe un ritm cu totul străin de cadenţa înmiresmată a harului. Varlaam din Calabria, adversarul Sfântului Grigorie, devine astfel emblema raţionalismului din teologia apuseană, fiind admirat deopotrivă de scriitori renumiţi, precum Petrarca sau Boccaccio[112].

Însă este o diferenţă semnificativă între a spune ceva despre Dumnezeu și a ne întâlni cu Dumnezeu. Dacă occidentalii filtrează realitatea duhovnicească prin categoriile strâmte ale raţiunii, limitându-se la a vorbi despre un Dumnezeu pe Care

[111] Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh. POPESCU, „Filosofia antică și impactul ei asupra teologiei apusene și răsăritene”, în *Teologie și cultură*, București, EIBMBOR, 1993, pp. 75-76

[112] *Viaţa și nevoinţele celui între sfinţi părintelui nostru Grigorie Palama Arhiepiscopul Thessalonicului*, Traducere de Constantin Făgeţan, Galaţi, Editura Egumeniţa, s.a., p. 46.

nu-L cunosc și nici nu cred că L-ar putea cunoaște, ceea ce denunţă insuficienţa discursului și imprimă o încărcătură considerabilă de neîncredere oamenilor care au vaga bănuială că dincolo de cuvinte nu-i nimeni, noi, răsăritenii ortodocși, având călăuză isihia, adică oprirea minţii și a lumii întru înveșnicirea vederii în lumina Celui Veșnic, curăţindu-ne de cele trecătoare și pătimașe ale cugetului și ale simţirii pentru a cunoaște ceea ce e mai presus de cunoaștere, mărturisim că Hristos Domnul a înviat în inimile noastre și că lucrarea ce se săvârșește în lăuntrul nostru este vie și se face spre vindecarea întregii noastre făpturi atinse de suferinţa păcatului și a înclinării spre cele rele. Aceasta este calea pe care Sfântul Grigorie ne îndrumă și, urmând-o, avem garanţia cuvântului nepieritor și a frumuseţii negrăite. „Fiindcă orice altă virtute e ca un leac și antidot pentru neputinţele sufletului și pentru patimile rele înrădăcinate în el prin trândăvie, dar contemplarea e rodul sufletului sănătos, fiind ca un sfârșit [o ţintă] și o specie îndumnezeitoare; căci prin ea se îndumnezeiește omul, nu prin analogia conjecturală care vine din raţionamente și din cele văzute – să nu fie!, fiindcă aceasta e pământească și omenească –, ci din educaţia în isihie, pentru că prin ea ne dezlegăm de cele de jos și ne aplecăm spre Dumnezeu și așa, stăruind zi și noapte în rugăciuni și cereri ca într-un foișor, atingem cumva acea neapropiată și fericită Fire. Și așa cei care și-au curăţit inima prin sfânta isihie văd în ei înșiși ca într-o oglindă pe Dumnezeu, întrucât cu ei se amestecă în chip negrăit Lumina mai presus de simţire și de minte”[113].

Literatura este creaţie, elaborare, atingere cu cele de jos a celor de sus. Înţelegând că ţinta vieţii noastre este de a ne tămă-

[113] Sfântul Grigorie PALAMA, *Scrieri vol. 2: Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieţii isihaste și alte scrieri duhovnicești*, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2005, p. 207.

dui în chip deplin de toată căderea, desăvârșindu-ne gândurile, ideile, sentimentele, impresiile, oare cum vom căuta spre acele opere literare plăsmuite în suflete chinuite de boala îndelungată a neunirii cu Dumnezeu? Să căutăm literatura inimilor tămăduite prin har și nedezlipite de Domnul, acea literatură a cărei existenţă tainică este nebănuită de mulţi, părând a fi cu neputinţă, dar pe care o trădează mireasma iubirii curate cu care Mângâietorul învăluie inimile cuprinse de dor ceresc. „Era în noapte cum nu mai fusese demult/ se năruia, în fulgi, întregul cer, rotindu-se în aer/ ava-i răspunde/ fratelui, noaptea, lângă râul îngheţat/ - eu nu-nţeleg/ cum poate negrăita pace, revărsarea/ luminii-n suflet omenesc să se pogoare/ - crede, frate. Acum e-n noi. Privește/ privește-mă în ochi. Ce simţi/ - mă iartă, avă, nu te pot privi/ - privește-mă!/ - nu te mai uiţi cu ochi de om/ Dogoare/ simt/ și ce nu-ndrăznesc a spune/ - privește-mă!/ - parcă-ncepi să nu mai mori, să nu mai ai/ nici trup, numai prezenţa/ Lui/ raze ies din ochi, mă iarză/ - ce simţi în tine?/ - negrăită pace/ și trupul parcă în văzduh s-ar pierde/ și sufletul se face fără margini/ iartă-mă, avă, e fără cuvânt/ și glăsuiește/ în tăcere. Viaţă/ simt. Ies din noi raze. Sunt netrebnic. Nu/ îndrăznesc să cred și e lumină/ și iată, stepa-n adâncimi se vede/ ningând până departe. Sunt aici/ e trupul meu și n-am fost niciodată/ eu sunt și n-are nume/ teamă, iubire// m-am rugat să-ţi dea/ simţirea darului covârșind dorirea/ mulţi s-au lăsat cu bucurie sfârtecaţi/ mulţi s-au odihnit pe ruguri/ mulţi au pășit pe ape, prin văzduhuri/ și au grăit cu munţii, poruncind/ mulţi au întors afară din morminte/ și i-au născut/ în duh, odihnă păcii și smerită/ tămăduire trupurilor urii/ dar câte sunt ascunse, ce lumină/ în bunătate/ și totuși n-au simţit decât puţini/ ce simţi/ în tine, azi/ în dar/ fără de râvnă” (D. TURCEA, „Ninsoare”, în vol. *Epifania*, pp. 171-173).

2.1.4 Clasicismul

„Chiar la sfârșitul veacului al XVII-lea, Dimitrie Cantemir povestește cum tălmăcea din slavonește în fiecare seară pentru părintele său Constantin Vodă, părţi din cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur"[114].

Intuiţia investigaţiilor ce se fac asupra literaturii pe un anumit segment de timp relevă importanţa acelui *Zeitgeist* sau *saeculum*, așa cum îl numea Tacit, în modelarea sensibităţii artistice. Evident, pe de o parte, căutările, interogaţiile, așteptările scriitorilor din orice epocă converg către un sens, fiecare mișcare, atitudine se clădește pe o concepţie asupra lumii, și Dumnezeu, în purtarea Sa de grijă, cercetează intenţia critică pentru a o putea îndruma spre lumină, lucru ce trebuie înţeles nu ca pe o forţare, harul este irezistibil, ci ca pe o chemare continuă în conformitate cu libertatea omului care este un dar de care nu avem de ce să ne îndoim. Dumnezeu nu nedreptăţește pe nimeni în exerciţiul vremelnic al vieţii, nu acordă unora șanse mai mari, iar altora șanse mai mici, ci permite fiecăruia să-și exerseze libertatea, aceasta fiind premisa de la care pleacă justificarea ajutorului. Sau, înţelegând prin literatură că Dumnezeu poate acţiona oricând și oricum, însă, pentru a nu-l deroga pe om de la demnitatea sa, pentru a-i respecta libertatea, acest „risc" pe care Și l-a asumat cu toată libertatea, verifică atitudinea omului, așteaptă ca omul să afirme pentru ca El să poată confirma. Nu-i responsabil Dumnezeu pentru că situaţiile convenabile pe care le atingem în existenţa noastră nu corespund chemării pe care El ne-o face, ci trebuie să înţelegem că noi suntem chemaţi la mai mult decât înseamnă *toposul* relativ al formulărilor ingenioase. Căutările noastre sunt justificate abia atunci când ne însușim sensul înalt al literaturii,

[114] *Istoria literaturii române*, vol. I, București, EARPR, 1964, p. 240.

altfel rămân retorice modulări ale resemnării.[115] Și chiar avem ce învăţa: să nu fim cinici ca Don Juan (*Don Juan sau Ospăţul de piatră*) [116] sau avari ca Harpagon, să nu ne îndoim că dragostea învinge (*Triumful dragostei*), să nu fim snobi ca monsieur Jourdain (*Burghezul gentilom*) sau ridicoli ca cele două provinciale Magdelon și Chatet (*Preţioasele ridicole*), să avem ca model pe Hipolit, personajul lui Jean Racine, care, deși acuzat pe nedrept de incest, nu caută să se dezvinovăţească, știind că adevărul va birui (*Fedra*), să fim virtuoși ca Burrhus (*Britanicus*).

Această chemare este adresată tuturor, iar răspunsul liber al fiecăruia poate constitui o linie de demarcaţie între cultura Duhului și cultura veacului, deoarece chipul lui Dumnezeu din om însetează pururi după adevăr și, negăsindu-l între „lucrurile făcute de mâini omenești", începe să caute pe verticală, înţelegând astfel că până aici a ţinut monopolul unei culturi dominate de restric-

[115] Pricina tuturor relelor este mândria cea care întunecă mintea și ne face într-atât de nesimţitori, încât ochi avem și nu vedem, urechi și nu auzim, asemeni idolilor fără suflare cărora ne închinăm viaţa, nepreţuindu-L pe Dumnezeul Care ne oferă o iubire nemărginită. Din acest motiv nu înaintăm și ne eschivăm răspunsul sincer la întrebări pe care Domnul ni le trimite în gând, preferând observaţia orgolioasă care nu elimină în niciun chip tonalitatea pernicioasă a interogaţiei. Cei mai mulţi dintre scriitori se abandonează fără minime precauţii acestui automatism factic și rămân în afara înţelegerii iubirii covârșitoare cu care Dumnezeu ne așteaptă în tot timpul și în tot locul. Un exemplu ar putea fi întrebarea suspendată pe care o găsim (27 iunie 1991) în jurnalul unuia dintre cei mai cunoscuţi scriitori români de azi: „Ce-nseamnă, de fapt, «sfânt», «a se sfinţi» ?" (Mircea CĂRTĂRESCU, *Jurnal I* (1990-1996), București, Editura Humanitas, p. 109).

[116] E vorba de personajul lui Molière care declama: „Cred că 2 și cu 2 fac 4 și că 4 și cu patru fac 8. Asta-i tot, Sganarel!" Vezi MOLIÈRE, *Opere*, vol. 2, București, ESPLA, 1955, p. 421.

ţii, iar de aici încolo se intră sub jurisdicţia Duhului. Literatura nu este o sumă de absenţe, așa cum indică barometrul scrierilor lipsite de altitudine, ci plinire a umanului. Prin personajele ei, ne formează, arătându-ne drumul ce trebuie parcurs, cu toate staţiile și schimbările de sens. Din raţiuni cât se poate de logice, nu poţi, cititorule, relua același segment parcurs, deoarece el se potrivește unei etape de formare, este parte integrantă a năzuinţelor tale dintr-o anumită perioadă, când a reprezentat un salt esenţial spre o cunoaștere profundă. Continuând să te miști între aceleași staţii nu faci decât să perpetuezi o înţelegere stereotipă a călătoriei ce o ai de făcut. Ia aminte la drum și învaţă de la Egorușka[117] să fii pregătit să te desparţi de copilărie, pentru a putea înainta pe tărâmul unei lumi noi.

Pe de altă parte, putem percepe mai bine această realitate printr-un joc al proporţiilor. Înainte, binele prevala, iar cultura veacului era, inerent, un produs al spiritului creator nedezlipit de Dumnezeu. Treptat, printr-un proces de disoluţie remarcabil în toate articulaţiile gândirii, raportul s-a schimbat, și o nouă criteriologie s-a impus, organizând valorile, stabilind ierarhii, încât cultura veacului, guvernată de o morală potrivnică Adevărului, exercită o puternică atracţie a creaţiei literare spre zone periferice, spre minorat. Însă nu ne vom referi la abandonul gândirii creatoare pe linia de serviciu a epocii actuale, ci vom observa întrucâtva mesajul pe care-l transmite literatura secolului al XVII-lea și cum ne putem dedica acestei creaţii literare pentru a ajunge la finele unei etape importante în formarea sufletelor noastre. „Mulţi se vor întreba, poate, ce raport există între statutul filosofiei din secolul al XVII-lea și creaţia literară? Concepută ca o știinţă a imaginarului, literatura nu poate fi despărţită de orizontul informaţional general în funcţie de care s-au cristalizat diferite con-

[117] Personajul *raisonneur* al lui A.P. Cehov din povestirea *Stepa*, Iași, Editura Polirom, 2001.

cepţii despre lume și existenţă."[118]

De pe poziţii vizibil anticreștine, E. Lovinescu comenta conexiunea fenomenului estetic cu filosofia epocii sau cu „spiritul veacului", asigurând că „Azi nu se mai poate studia clasicismul francez decât la lumina principiilor filosofiei carteziene, care pune în centrul lucrurilor raţiunea, ca unic mijloc al cunoașterii, înlăturând autoritatea, tradiţia sau revelaţia."[119] Ale aceluiași istoric literar sunt și cuvintele: „Cultura este finalitatea tuturor societăţilor!". Despre ce cultură este vorba? Despre aceea prin care retorica sibarită a imaginarului omenesc uzurpă dreptul de Fiu al lui Dumnezeu Cuvântului întrupat? Cu prudenţă, dar hotărât, ieșim din aria conceptuală a acestui tip de receptare. Sincronismul, posibil prin negarea tradiţiei, pledează pentru o literatură apărută într-un cadru revoluţionar, prin exportul modelelor occidentale. Necesitatea mutaţiei valorice se explică prin relativismul gândirii lovinesciene. Ideea, care nu vizează doar orizontul literaturii, ci se reflectă și în plan politic sau social, fusese exprimată în cartea apărută în 1925-1926: „[...] popoarele rămase înapoi nu refac evoluţiile popoarelor înaintate, ci se pun deodată în planul vieţii contemporane. Egalitatea nu-i de fond, ci de formă: ele iau de-a-ntregul numai structura juridico-politică."[120]

Trebuie să stabilim de la bun început că atunci când întrun enunţ apar termeni precum „tradiţie" sau „revelaţie", ei pot desemna conţinuturi sensibil diferite de cele pe care le presupune Ortodoxia. Gândirea occidentală, chiar şi atunci când se

[118] Romul MUNTEANU, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul al XVII-lea*, I, București, Editura Univers, 1981, p. 186.

[119] Eugen LOVINESCU, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, Editura Minerva, 1973, p. 293.

[120] E. LOVINESCU, *Istoria civilizaţiei române moderne*, București, Editura Ştiinţifică, 1972, p. 154.

numeşte creştină, are o structură aparte faţă de felul de a gândi al Răsăritului ortodox.[121] Formula lui Descartes, *Cogito, ergo sum*, are limitele sale şi nicăieri nu sunt mai vizibile decât atunci când încercăm să măsurăm valabilitatea aserţiunii prin categoriile gândirii patristice. „Desigur, cineva poate avea o certitudine logică faţă de ceva nume cu ajutorul argumentelor raţionale. Dar dacă aceasta nu este supusă unei probări empirice, unei certificări empirice, cum poate fi sigur de ceea ce gândeşte şi deduce logic? Pentru că este pur şi simplu gândire? Cum poate identifica cineva gândirea cu certitudinea?"[122] Pierzând putinţa de a îndumnezei oameni, Biserica Apuseană s-a confruntat cu o nemulţumire crescândă a celor care au înţeles că această instituţie cu interese pur pământeşti nu poate oferi nimic sufletului însetat de har. Chipul eclesiologic desfigurat al Apusului, devenit etalon pentru întreaga creştinătate în studiile literare şi nu numai, este omologat Ortodoxiei care însăşi tinde să fie percepută ca o proiecţie a acestei devieri primejdioase, într-un timp când se discută tot mai mult pe tema Europei creştine, fără o atentă aplecare asupra duhului care animă creştinismul european.[123]

[121] Prof. Dimitrie TSELENGHIDIS, „Sunt eterodocșii, adică toţi cei ce își zic creștini, dar nu sunt ortodocși, membri ai Bisericii?", (referat susţinut în Mitropolia Republicii Moldova și Episcopia de Bălţi în zilele de 3 și 4 aprilie 2012), la http://www.scribd.com/MitropoliaMD/d/88093769-Cre%C5%9Ftinii-ortodoc%C5%9Fi-%C5%9Fi-realitatea-contemporan%C4%83

[122] Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis ROMANIDES, *Teologia patristică*, Traducere din lb. neogreacă și studiu introductiv de pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Metafraze, 2011, pp. 190-191.

[123] H.-R. PATAPIEVICI, „Valorile Europei (I)", în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 10 (49), 1 oct. 2008, p. 55; „Ce este Europa? (II)", în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 11 (50), 1 nov. 2008, p. 53; „Noua Europă și vocea care lipsește: creștinismul", în *Idei în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 1 ian. 2009, pp. 54-55. Artico-

Nu demult, întreprinzând o radiografie complexă a fenomenului cultural european, un cunoscut profesor grec mărturisea că în această Europă s-a pierdut orice legătură nu numai cu Ortodoxia ci şi cu Creştinismul. „Civilizaţia noastră ortodoxă se află la antipodul tradiţiei civilizaţiei europene apusene. Aşadar, eu aparţin acelora care cred că integrarea noastră în Uniunea Europeană reprezintă mai întâi **o problemă duhovnicească şi de civilizaţie, apoi o problemă politico-economică.** Dincolo de poziţia deja clară a conducerii europene cât priveşte problemele noastre naţionale şi consecinţele economice evidente ale cerinţei impetuoase pentru o convergenţă economică, **în Europa se decide continuitatea noastră naţională, prin transformarea conştiinţei noastre colective şi denaturarea identităţii noastre naţionale,** care s-a format la lumina credinţei noastre ortodoxe."[124]

Istoria literaturii înregistrează, odată cu perioada clasicismului (secolul al XVII-lea), o întoarcere către valorile Antichităţii greco-romane. Și în Renaștere se producea revirimentul modelului antic. Mai târziu, după 1760, pe un segment din secolul „luminilor" (până la 1800), numit îndeobște *neoclasic*, se va reedita acest cuplaj la reperele Antichităţii, printr-o reglare automată a resorturilor interioare care, neputând fi împlinite prin Duhul Sfânt, apelau la un tip de comprehensibilitate pentru a

lele reiau de fiecare dată ideea creștinismului ce stă la baza edificiului axiologic european, dar care e pe cale de a fi uitat. Apar însă trimiteri vagi atunci când vrem să aflăm despre ce creștinism este vorba.

[124] Pr. Prof. Gheorghe METALLINOS, *Creștinii ortodocși și realitatea contemporană* (referat susţinut în Mitropolia Republicii Moldova și Episcopia de Bălţi în zilele de 3 și 4 aprilie 2012), la http://www.scribd.com/MitropoliaMD/d/88093769-Cre%C5%9Ftinii-ortodoc%C5%9Fi-%C5%9Fi-realitatea-contemporan%C4%83

fundamenta un nou prag axiologic. E, dacă vreţi, ca atunci când, nemaiavând o generaţie cu un potenţial creator notabil, care să atingă performanţele generaţiilor anterioare, se coboară ștacheta, se stabilesc alte ţinte, alte criterii în mod compensator.

Ce aducea modul de gândire al anticilor? În primul rând, idealul de bunătate și frumuseţe (*kalocagatia*), sinteză etico-estetică ce va reverbera și în neoumanismul german, mai ales în Schiller și Goethe care spunea: „Edel sei der Mensche Hilfreich und gut" („Nobil să fie omul, săritor și bun"). Apoi echilibrul, bunul simţ. Boileau îndemna astfel pe scriitori: „Luaţi bunul simţ drept lege."[125] Desigur, pentru o înţelegere adecvată a utilizării sensului, ar trebui să punctăm cronologic accepţiile termenului, evidenţiind evoluţia de la un sens larg (*clasic* = vechi), la un sens intermediar (*clasic* = ce aparţine lumii greco-latine antice) și, în final, la un sens restrâns (*clasic* = ce aparţine literaturii franceze din secolul al XVII-lea și orientărilor pe care le influenţează).[126]

În diferite contexte istorico-literare, marcate de abdicări de la exigenţele creaţiei artistice, s-a impus actualizarea liniilor conceptuale ale anticilor ale căror teme, subiecte și referinţe culturale se bucurau de un prestigiu imens. De fiecare dată, filosofia și literatura, prin exponenţii lor, au încercat să explice lumea plecând de la premise diferite de cele furnizate de către teologia apuseană. În sensul acesta, gândirea clasicului premerge gândirii culturii iluministe, Antichitatea reprezentând o sursă de valori și modele diferite de acelea pe care le ofereau Biserica Romano-Catolică și

[125] Vezi Cântul I din BOILEAU-DESPRÉAUX, *Arta poetică*, București, ESPLA, 1957.

[126] Matei CĂLINESCU, „Clasic-romantic-baroc-manierist", în vol. G. Călinescu, Matei Călinescu, Adrian Marino, Tudor Vianu, *Clasicism, baroc, romantism*, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 34.

Universitatea.[127] Simţind cât de neîndestulător este sistemul epistemologic oficial, clasicii au aflat o alternativă în lumea precreștină a anticilor (acea Grecie din umbră, cum o numea Camus, a misterelor și a zeilor negri), alegând să parcurgă un drum anevoios când exista deja în creștinismul răsăritean împlinirea tuturor căutărilor: sfinţenia. Nu numai La Fontaine (1621-1695) recurge la sursele acestui umanism păgân (Platon, Esop, Teocrit, Ovidiu, Lucreţiu, Apuleius) aprehendat prin lectură renascentistă, ci întreaga filosofie morală din epoca barocă și clasică. (*Clasicism și baroc…*, I, p. 252).

Să discernem. În fruntariile umanismului păgân întâlnim destule repere luminoase ce intuiesc măreţia și absolutul idealului spre care omul tinde. Cu toate acestea, ar fi nepotrivit să socotim că de aici ne vine cea mai înaltă filozofie despre viaţă, lume și Dumnezeu. Este paradoxală această efervescenţă a căutării roadelor Duhului într-un astfel de cadru, dacă ne gândim doar la efortul depus și la rezultatele nesatisfăcătoare obţinute. Nu numai Corneille, ci întreaga generaţie de mari gânditori și scriitori „creștini” din generaţia sa cu studii la colegiul iezuit de la Rouen, s-au simţit atrași de antichitatea greco-romană, căutând în filosofia lui Platon, Aristotel, Seneca și a altor antici ceea ce nu găseau în Biserica lor. Deși tragediile lui Corneille au fost interpretate ca fiind creștine, ele dezvăluie o concepţie periferică, un creștinism *sui-generis*, receptat prin categoriile scolasticii apusene, martirul, sfântul având imaginea unui cavaler cu simţul onoarei, al devotamentului și al virtuţii, un erou dornic de a se aventura și de a cuceri, de a învinge, gândind tot timpul la propria sa glorie.[128]

[127] Mortier ROLAND, „Le néo-classicisme entre sublime et sensibilité”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 50, 1998, p. 99.

[128] Raymond TRIBOULET, „Corneille et l'aspiration au martyre”, în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 85, nr. 5, septembrie-octombrie 1985, p. 781.

Descartes (1596-1650) ilustrează cât se poate de bine starea de contradicţie a gânditorului care a înţeles pauperitatea scolasticii pe care o și atacă în dese rânduri, resimţind în același timp nevoia de a găsi o explicaţie mai generoasă a lumii. „Există la Descartes o orientare dublă și contradictorie: pe de o parte a avut meritul de a fi ruinat filosofia scolastică, afirmând că natura este un imens mecanism în mișcare și că omul, înzestrat cu forţa raţiunii, este capabil să-i cunoască legile, iar pe de altă parte a fost preocupat să demonstreze existenţa lui Dumnezeu și nemurirea sufletului. Pe această dublă moștenire carteziană s-au sprijinit secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, moștenire decelabilă, rând pe rând, la Malebranche, Spinoza și Leibniz."[129] Iată și câteva reguli despre morală scoase din metodă pe care e bine să le reţinem: să ascult de legile și obiceiurile ţării mele și de religia revelată, fermitate și hotărâre în acţiuni, mă schimb pe mine, nu schimb lumea.

Considerat un gânditor mistic[130], Blaise Pascal (1623-1662) cunoștea foarte bine pe anticii greci și latini, pe stoici, dar și *Eseurile* lui Montaigne. Susţinător al jansenismului, în *Les Provinciales*, care nu era decât reforma unui episcop belgian, Jansen de Ypres (1585-1638), bazată pe gândirea augustiniană, împotriva unui sistem teologic debil, Pascal credea la rândul său

[129] *Histoire de la littérature française*, 1, coordonator prof. univ. Angela Ion, București, E.D.P., 1982, p. 185. Așa cum reiese mai ales din *Traté des passions de l'âme*, formaţia intelectuală a lui Descartes revendică modelul de gândire al Antichităţii prin Zenon, Seneca sau Epicur.

[130] Așa cum este considerat și Honoré d'Urfé, un alt scriitor francez clasic, prin prisma operei sale *L'Astrée*, în care preotul Adamas, preotul slujitor idolului Tautatés și filosoful Iubirii, este considerat „magicianul cel bun" și îi conduce pe discipolii săi către Dumnezeu și spre „iubirea mistică". Vezi Maxime GAUME, „Magie et religion dans «l'Astrée»", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 77, nr. 3-4, mai-august, 1977, p. 385.

că harul este totul, însă acesta este predestinat unor anumiţi oameni, în timp ce altora le este refuzat, ceea ce duce la concluzia că libertatea omului este extrem de limitată, iar efectele păcatului originar sunt dezastruoase. Dar Hristos a venit să ne binevestească răscumpărarea din robia morţii și moștenirea de mare preţ a Învierii și nu putea fi atât de cinic, așa cum Îl înţeleg janseniștii, apoi luteranii, calvinii, încât vestea cea bună să fie aceea că n-avem ce face, că suntem oricum mai dinainte osândiţi. Se știe că tradiţia răsăriteană nu desparte harul și libertatea umană, aceste două momente conlucrând, exprimându-se teandric. „Așadar, harul nu este o recompensă pentru meritele voinţei umane, așa cum ar fi vrut pelagianismul; dar el nu este nicidecum cauza «faptelor meritorii» ale liberului nostru arbitru. Căci nu este vorba de merite, ci de o sinergie, de o conlucrare a două voinţe, cea dumnezeiească și cea omenească, conlucrare în care harul sporește din ce în ce mai mult, el este împropriat, «dobândit» de persoana umană. Harul este o prezenţă a lui Dumnezeu în noi care cere din partea noastră străduinţe statornice. Totuși, aceste străduinţe nu determină câtuși de puţin harul, nici harul nu influenţează libertatea noastră ca o putere ce i-ar fi străină.”[131] De aici putem înţelege și de ce virtutea omenească singură nu e capabilă de a înălţa la desăvârșire sufletele străine de har. Sfântul Ioan Cassian a participat și el la rândul său la această discuţie, luând atitudine atât împotriva pelagienilor, cât și împotriva ideilor augustiniene. Expunerea acestui fondator al monahismului apusean înaintea Sfântului Benedict de Nursia este, în fond, o mărturisire a dreptei credinţe, însă filtrată prin categoriile raţionalismului apusean, a fost înţeleasă ca un semipelagianism și acuzată ca atare.

[131] Vladimir LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Trad. din limba franceză de pr. Vasile Răducă, București, Editura Bonifaciu, 1998, pp. 178-179.

Discuţia cu privire la predestinarea harului este de prisos atât timp cât toate aceste nemulţumiri vin pe fondul considerării harului, de către teologia apuseană, ca fiind un dar exterior al omului (*donum supernaturale* sau *donum superadditum*). Pe de altă parte, predestinarea este un ingredient al gândirii protestante ce consideră că păcatul originar a nimicit pur și simplu libertatea și chipul lui Dumnezeu din om. Prin pronia divină și prin atitudinea dârză a Sfinţilor, învăţătura de credinţă a Bisericii Ortodoxe a fost păzită de astfel de alunecări, în privinţa urmărilor căderii protopărinţilor răspunsul fiind acela că „păcatul a bulversat și a ruinat atât de profund natura umană încât omului i-au slăbit puterile pentru bine, până-ntr-acolo că și chiar dacă vrea, nu poate face binele și pe care nu-l poate face corect pentru că păcatul are o puternică influenţă asupra naturii umane. În afară de aceasta, dacă păcatul n-ar fi alterat într-atâta natura umană, nu ar fi fost necesar ca unicul Fiu al lui Dumnezeu să se întrupeze, să vină în lume ca Mântuitor și să ne propună să ne naștem complet din nou, trupește și sufletește."[132]

Dacă unii dintre noi ar putea ajunge până în punctul de a crede că în iconomia mântuirii contează mai puţin învăţătura despre căderea protopărinţilor, ceea ce este o înșelare, firește, noi putem spune doar că o altfel de atitudine decât cea stabilită de Sfinţii Părinţi în această privinţă provoacă anomalii. Este oportun, astfel, să umărim și idealul conturat de sfera valorilor literare, având în vedere că mulţi dintre scriitorii secolului al XVII-lea trec drept moraliști, adică gânditori a căror operă este expresia unei reflecţii asupra condiţiei umane din perspectiva moralei. Despre ce morală este vorba însă? Sainte-Beuve remarca, pe bună dreptate, că *Scrisorile Provinciale* nu doar că au eliminat scolastica

[132] Père Justin POPOVITCH, *Philosophie ortodoxe de la Vérité. Dogmatique de l'Église Ortodoxe,* Tome I, Traduit du Serbe par Jean-Louis Palierne, Paris, Editions l'Age d'Homme, 1992, p. 325.

din morală, așa cum Descartes o alungă din metafizică introducând spiritul filosofic, ci „au contribuit mult la laicizarea spiritului și a noţiunii de onestitate".[133]

Idealul acestei morale va fi omul *binecrescut*, omul cu bune obiceiuri, care acţionează cinstit, care încearcă să devină un model de onorabilitate pentru cei din jurul său, și nu creștinismul în esenţa lui sfinţitoare o va însufleţi, ci un creștinism „raţionalizat", „trecut în starea de practică socială folositoare". Gândită ca revificare a teologiei morale romano-catolice, morala pascaliană a eșuat într-o morală omenească lipsită de perspectiva îndumnezeirii, ceea ce nu putea să ducă decât la marasm existenţial, la îndoială. Moștenitorii direcţi ai acestei morale sunt Molière, cel din *Tartuffe*, și La Bruyère.

Jean de la Bruyère (1645-1696), autorul *Caracterelor*, este un caz simptomatic pentru literatura clasică prin aceea că observaţiile sale se fundamentează pe diferite surse. Care sunt acelea? „Moștenitor al lui Montaigne și în aceeași măsură, dacă nu mai mult, al lui Teofrast, La Bruyère ezită, ca toată literatura morală a secolului al XVII-lea, între un pesimism pascalian în ceea ce privește natura și o supremaţie carteziană a raţiunii. Umanismul creștin care rezultă dintr-un astfel de compromis își face o datorie din a adăuga descrierii după natură și definiţiei inspirate de modelul abstract al raţiunii o reflecţie morală al cărui scop este de a opune valori normei faţă de care orice abatere este apreciată, dacă nu sancţionată, ca o deviere culpabilă."[134] Despre influenţa lui Montaigne, care avea întinse cunoștinţe din literatura antică, altfel ar fi

[133] SAINTE-BEUVE, *Portrete literare*, Traducere Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, București, EPLU, 1967, p. 188.

[134] Eric FOUGÈRE, „Le monde de la mode dans les *Caractères* de La Bruyère: écriture de l'espace, espace de l'écriture", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 1, ianuarie-februarie 1997, pp. 21-22

de neconceput lista cuprinzătoare de nume și de referinţe ce apar în opera sa, vom mai avea ocazia să vorbim pe parcurs, așa că nu vom aminti aici decât de faptul că el preia din legendele Olimpului și ideea unei zeităţi Mamă (Gaia), numită în *Eseuri*, unde apare în mod frecvent, „mama-natură”.[135] Această deloc întâmplătoare asociere de cuvinte are substanţiale implicaţii filosofice, propunând, pe linie evoluţionistă, înlocuirea Dumnezeului celui viu din mintea oamenilor.

Ne amintim că în epoca nu prea îndepărtată a comunismului din România, dicţionarele, manualele și terminologia substitutivă au constituit modalitatea de redefinire a conţinuturilor, învăţăturilor și a întregii educaţii creștine ortodoxe. Nu e vorba doar de „mama natură”[136], ci și de „trecerea în nefiinţă”, după cum era numită moartea, inoculând ideea că aici pe pământ este totul, iar credinţa în viaţa cea veșnică ar fi doar „scornitură” sau „misticism”. Sechelele produse de un astfel de mod de gândire se perpetuează și astăzi în convingerea unora că aici pe pământ este raiul și tot aici și iadul, iar dincolo nimic. Ce să mai spunem de timpul care nu era socotit având ca reper venirea Mântuitorului Iisus Hristos pe pământ și de insistenţele actuale pentru revenirea la notaţia antihristică î.e.n./ e.n.?

Pentru un creștin ortodox *omul bun și frumos* nu este idealul, ci doar o etapă în drumul către acesta, și nici întoarcerea la

[135] Alain LEGROS, „Montaigne en son giron”, în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 2, martie-aprilie 1997, pp. 21-22

[136] De altfel, expresia „Dumnezeu sau Natura” apare pentru prima dată în *Principiile* lui Descartes, apoi la Spinoza (fapt explicabil din învăţăturile cabalistice evreiești primite în copilărie) și la alţi filosofi ai secolului al XVII-lea, inculcând ideea imanenţei lui Dumnezeu, a unui Creator care se identifică cu creaţia. Vezi John COTTINGHAM, *Raţionaliștii: Descartes, Spinoza, Leibniz*, Traducere din engleză de Laurenţiu Ștefan-Scalat, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 128-129.

filosofia de dinaintea venirii Mântuitorului Hristos, ci asumarea conștientă a unui moment din istoria literaturii, căci e bine să nu fim nostalgici după ceva ce ni se pare că nu avem, atât timp cât avem. Cât de nefiresc este, și s-a demonstrat în mod reiterativ de-a lungul istoriei, să avem potenţialitatea îndumnezeirii, dar să ne comportăm ca și când am trăi într-un timp lipsit de Revelaţie, să avem pur și simplu „hrana cea cerească”, să ne putem împărtăși de Hristos, devenind hristoși după har, iar noi să alegem să umblăm pe o cale pe care au mers cei care ar fi vrut să aibă ceea ce avem noi, suspinând după Domnul. „Este poate foarte îndrăzneţ chiar și numai a spune și a gândi că scopul vieţii noastre este să devenim dumnezei după har. Dar Sfânta Scriptură și Sfinţii Părinţi ai Bisericii nu ne-au ascuns lucrul acesta. Din nefericire, există la oamenii din afara Bisericii, dar și la mulţi din lăuntrul ei, o lipsă de cunoaștere, fiindcă ei cred că scopul vieţii noastre este, în cel mai bun caz, îmbunătăţirea noastră morală, adică să devenim oameni mai buni. În timp ce Evanghelia, Tradiţia Bisericii și Sfinţii Părinţi ne învaţă că nu este acesta scopul vieţii noastre, adică să devină omul mai bun decât este, mai moral, mai drept, mai înfrânat, mai cu luare aminte. Toate acestea trebuie să se facă, dar ele nu constituie scopul principal, scopul final, pentru care Făcătorul și Creatorul nostru l-a plăsmuit pe om. Dar care este acest scop? Îndumnezeirea. Adică unirea omului cu Dumnezeu nu într-un mod exterior sau sentimental, ci ontologic, real.”[137]

Această stare de orbire, căci orbire este, vine, așa cum bine se știe, din cauza mândriei. Tot astfel a crezut și Adam că ochii i se vor „deschide” și va cunoaște binele și răul, fiind asemenea lui Dumnezeu. Pricina mândriei l-a determinat să nesocotească

[137] Arhimandrit Gheorghe KAPSANIS, *Îndumnezeirea – scopul vieţii omului*, Trad. Ieroschimonah Ștefan Nuţescu, București, Editura Evanghelismos, 2006, pp. 11-12.

porunca dumnezeiască și să-și plece urechea la șoaptele Evei, când, în fond, omul, în starea în care se afla, ar fi putut cu o simplă mișcare a voinţei să urmeze Creatorului destrămând imaginea vaporoasă a amăgirii. Prin gura proorocului Ieremia, Dumnezeu, care este Doctorul sufletelor și al trupurilor noastre, dă un diagnostic clar în această privinţă: „Înfumurarea ta, îngâmfarea inimii tale, te-a rătăcit! Dar chiar dacă ţi-ai așeza cuibul tot atât de sus ca al vulturului și de acolo de voi prăbuși, zice Domnul!" (*Ier.* 49, 16). Căci trebuie să știm că rătăcirea lumii nu se datorează atât de mult păcatelor făcute, cât înfumurării și atitudinii încrezute a omului. În *Paradisul pierdut*, Milton a încercat tocmai acest lucru, să-l prezinte pe Satan cu o aură de gigant și erou, liber în iad, nu slugă în cer, detestând orice stăpân. Această atitudine favorabilă revoltei și instigatorului este simptomatică pentru literatura fără criterii. De fapt, este o revoluţie în urma căreia Adevărul, Frumosul și Iubirea se scriu cu minusculă.

Nesmerenia atrage după sine o serie inepuizabilă de căderi una mai rea decât cealaltă și de aceea vedem că unii au pierdut cu totul direcţia, ajungând să se lepede de Biserică și de Sfintele Taine. Dar răzvrătirea, ne spune fericitul Părinte Serafim Rose, este războiul omului împotriva lui Dumnezeu. Prima luptă a avut loc în grădina raiului și omul a pierdut, iar prin el noi toţi. Unii dintre scriitori continuă să poarte același mesaj „revoluţionar" prin creaţia lor literară, iar tensiunile, latente în constituţia literaturii, ating apogeul în secolul al XVIII-lea, când „idealurile" Revoluţiei franceze vor fi intens popularizate prin artă. Este plină de înţeles imaginea prostituatei cu sânii dezgoliţi din tabloul lui Eugène Delacroix, intitulat „Libertatea călăuzind poporul", ce poartă steagul Revoluţiei franceze, arătând prin aceasta că există o legătură strânsă între revoluţia politică, liberalizarea sexuală și mișcarea feministă, dar și sensul deturnat al libertăţii pe care un

creștin ortodox nu o află decât încredinţându-și inima întru totul Mântuitorului Hristos.[138]

De altfel, ideile lui Rousseau vor influenţa poezia lui Baudelaire (care este imaginea „răzvrătirii sarcastice" împotriva lui Dumnezeu) și, în general, toată poezia modernă. „Suferinţa eului neînţeles, observă un cunoscut interpret al liricii moderne, datorită ostracizării de către lumea înconjurătoare, pe care el însuși a provocat-o, și retragerea în interioritatea preocupată de sine devine un act de mândrie; ostracizarea se anunţă ca pretenţie la superioritate."[139] Atât Rousseau (1712-1778)[140], cât și Voltaire (1694-1778) sau Montesquieu sunt tributari concepţiei deiste a lui Edward Herbert, baron de Cherbury (1581-1648), care neagă intervenţia lui Dumnezeu în lume.[141] Realitatea înăbușitoare, așa cum o vor percepe artiștii de acum înainte, își găsește o ex-

---

[138] Virgiliu GHEORGHE, „De ce s-a ajuns la divorţ. O cercetare privind cauzele divorţului în zilele noastre (interviu realizat de Pr. Sabin Vodă)", în *Familia Ortodoxă*, nr. 7 (30), iulie 2011, p. 12.

[139] Hugo FRIEDRICH, *Structura liricii moderne*, Traducere de Dieter Fuhrmann, București, EPLU, 1969, p. 20.

[140] În secolul al XIX-lea, deismul lui Rousseau va fi considerat, de către socialistul Louis Blanc, adevăratul creștinism. Vezi Jean-François JACOUTY, „Robespierre selon Louis Blanc: le prophète Christique de la Révolution française", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 331, 2003, p. 110.

[141] Luc NEFONTAINE, Francmasoneria – secretele frăţiei, Trad. de Gabriel Fornica-Livada, Colecţiile Cotidianul, seria a II-a, vol. IV, București, Editura Univers, 2007, p. 38. Vezi și Paul HAZARD, *Criza conștiinţei europene 1680-1715*, Trad. din franceză de Sanda Șora, București, Editura Humanitas, 2007, p. 263; vom aminti aici de ura neîmpăcată a lui Voltaire faţă de credinţa pe care dacă ar fi căutat-o ar fi găsit-o în Biserica Ortodoxă și nu în cea Romano-Catolică, dar și că J.J.Rousseau și-a abandonat cei cinci

plicaţie cuprinzătoare în negarea Revelaţiei, a divino-umanităţii lui Hristos. Părintele Serafim ne pune însă în temă cu această idee rătăcită și cu susţinătorii ei: „Pentru cei ce au pierdut gustul creștinismului tradiţional, declinul ateismului și agnosticismului în știinţă, filozofie și guvernare va coincide cu reîntoarcerea la deismul francmasoneriei: 'noua religie' din care s-a născut Epoca Revoluţionară modernă. În Cursul de Supravieţuire din 1975 el spunea: «Idealul Epocii Luminilor era deismul, și din această atmosferă s-a ivit masoneria modernă. Deismul este ideea Marelui Arhitect: un Dumnezeu aflat undeva departe, în ceruri și care nu vine în atingere cu noi. Ideea deistă a masoneriei a fost puterea răspunzătoare de producerea Revoluţiei Franceze și a întregii mișcări revoluţionare din vremurile noastre. Există un motiv important pentru care deismul – deși pare azi cu totul demodat și discreditat – a dăinuit în lojile masonice. Aceasta se datorează faptului că întreaga concepţie despre lume a modernismului nu este atee și nici agnostică; ci una care crede în Dumnezeu. Perioada în care agnosticismul și ateismul înlocuiesc creștinismul este doar una temporară. Scopul ei este acela de a înlătura adevăratul Dumnezeu al creștinismului tradiţional, astfel ca oamenii să se poată întoarce înapoi și să se închine 'adevăratului Dumnezeu' conform filosofiei revoluţionare, cum fac masonii până în ziua de azi. Noul Dumnezeu este Marele Arhitect»"[142]

Și pentru că prin păcatul mândriei mulţi dintre scriitori au ajuns vrăjmași neîmpăcaţi ai lui Dumnezeu, se cuvine să amintim aici de smerenia Sfinţilor atât de bineplăcută Domnului, Care o numește podoabă. „Și toţi, unii faţă de alţii îmbrăcaţi-vă întru smerenie, pentru că Dumnezeu celor mândri le stă împotrivă, iar

copii într-un orfelinat, unde el însuși îi înregistrează, fără nume și fără data nașterii, pentru a nu mai putea fi găsiţi și identificaţi.

[142] Ieromonah Serafim ROSE, *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor*, trad. de C. Făgeţan, București, Editura Sofia, 2001, p. 376.

celor smeriţi le dă har." (*I Petru* 5, 5). Aceștia ne învață să gândim modest, să vorbim modest, să ne îmbrăcăm modest, să fim cât mai simpli în toate, să ne înfrânăm mintea prin rugăciune, să nu fim nesăbuiţi în râvna noastră, fiind atenţi la gesturi, la forma de închinare, ferindu-ne pe cât se poate de atitudinea trufașă a fariseului și recunoscând cu inimă smerită cât suntem de păcătoși înaintea lui Dumnezeu, înaintea Căruia venim de atâtea ori ca niște slugi netrebnice, fără a ne fi îndeplinit datoriile noastre și fără a mulţumi cum se cade pentru binefacerile și răsplătirile Sale cele bogate.

Nu departe de aceste învăţături se situează morala fabulelor lui La Fontaine. Poţi învăţa cumpătarea, echilibrul, rolul tău în societate din *Păstorul și marea*, *Măgarul și căţelul*, *Nevăstuica în hambar*, poţi cunoaște cât de necesar este gândul bun, căci urzelile și gândul viclean dezbină, așa cum se întâmplă în *Acvila, scroafa și pisica*, sau cât de primejdioasă e nestatornicia, din *Broaștele care au cerut un rege*, sau ce înseamnă ajutorul și recunoștinţa și că ele există și sunt atât de importante într-o comunitate, din *Porumbelul și furnica*, sau cât de nesuferit e cel care se laudă, din *Leul la vânătoare cu păunul*, sau că banii nu pot cumpăra libertatea unui om, din *Cizmarul și vecinul său bogat*, sau că hărnicia se poartă cu discreţie, în timp ce plictiseala, trândăvia, lipsa rostului se însoţesc de un bâzâit sâcâitor, din *Musca și furnica*, sau cât de importantă e ascultarea, din *Lupul, capra și iedul*, unde se conchide: „Toţi pun lacăt la ușă când sunt prevăzători;/ Dar parcă e mai bine să-ncui de două ori."[143] Pe deasupra, te îndeamnă să discerni între literatura de bună calitate și cea cu false contururi, între autentic și kitsch, ferindu-te de false zboruri lăuntrice și dubioase răpuneri de lei, din *Omul care l-a răpus pe leu*.

---

[143] Jean de la FONTAINE, *Fabule*, în românește de Tudor Măinescu, Chișinău, Editura Litera Internaţional, 2002, p. 144.

Sfinţi cărturari ai veacului al XVII-lea precum Varlaam, Dosoftei, Antim ne învaţă că toate câte le avem nu sunt ale noastre, ci daruri venite de sus, de la Stăpânul și Dumnezeul nostru, pe care trebuie să le iconomisim cu toată atenţia spre slava numelui Său. „Asemenea acestei pofte, sau, mai vârtos să zic, mai cu mult fără de asemănare arată marele Dumnezeu, Ziditorul și Făcătorul a toate, spre sufletul cel smerit și păcătos al omului, măcar că are în mâinile lui cele dumnezeiești toate marginile pământului, măcar că bunătăţile noastre nu-i trebuiesc, cum zice David, iar spre acest suflet are pusă toată dragostea Lui cea dumnezeiască."[144] Iar Cuviosul Părinte Paisie Aghioritul spune: „Trebuie să luăm foarte bine aminte să nu ne atribuim harismele pe care ni le-a dat Dumnezeu, ci să-I mulţumim și să ne îngrijim ca nu cumva să ne arătăm nevrednici de ele."[145]

Jean Racine (1639-1699) îl citise pe Sfântul Vasile cel Mare în timpul școlii pe care o face la janseniștii de la Port-Royal (*Portrete literare*, p. 27). Atunci când ne-am referit la Pascal, am interpretat câteva date referitoare la „reforma" lui Jansen (Jansénius) în sânul Bisericii Romano-Catolice. Acum venim cu o precizare. Ce anume îi determina pe episcopul olandez, pe Pascal și pe Saint-Cyran să „renoveze" și cum înţelegeau ei această atitudine care se leagă de numele mănăstirii din apropiere de Chevreuse? „[…] el a însemnat un fel de *reformă* în Franţa, o încercare hotărâtă de întoarcere la sfinţenia bisericii primitive, fără a-i rupe unitatea, un drum spinos, în practica lui cea mai riguroasă, și în plus o încercare de a folosi în limba franceză *Scriptura* și Sfinţii Părinţi, o încercare formală de

[144] Sfântul ANTIM IVIREANUL, „Învăţătură asupra pocăinţei", în *Didahii*, București, Editura Minerva, 1983, p. 165.

[145] Cuviosul PAISIE AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești*, vol. V, Trad. din lb. greacă de Ieroschim. Ștefan Nuţescu, Schitul Lacu - Sf. Munte Athos, București, Editura Evanghelismos, 2007, p. 90.

a menţine știinţa, inteligenţa și harul. [...] Încercarea a dat greș, și Biserica romană i s-a pus în cale, declarând rătăciţi pe acei care vroiau cu orice preţ, modificând-o totuși, să-i rămână supuși și credincioși." (*Ibid.*, p. 172).[146] Apusul secolului al XVII-lea dădea semne de nemulţumire faţă de teologia oficială, cel puţin în unele dintre aspectele sale, însă, din nefericire, critica nu s-a exersat în sensul unei restaurări totale în duhul Sfinţilor Părinţi, de scrierile cărora cei de la Port-Royal nu erau deloc străini. Ce a lipsit totuși pentru ca această „reformă" să intuiască „calea cea adevărată" și să nu eșueze lamentabil, așa cum s-a și întâmplat, într-o revoltă după model protestant, argument pentru filosofia contestatară de mai târziu a iluminiștilor? Ce a lipsit atâtor revolte și dispute teologice, adesea înecate în sânge, pentru a nu fi considerate aberante, sterile într-un secol numit pe bună dreptate tragic?

Cugetarea în deplină smerenie la învăţătura Domnului biciuiește gândul trufaș al inimii și îl face nesuferit, iar îngâmfarea minţii duce la triste rătăciri. Pe cel care caută sincer Adevărul, Dumnezeu nu-l abandonează, ba, mai mult, îi oferă posibilitatea de a nu rătăci, de a nu întârzia în dobândirea Împărăţiei Cerurilor, chiar dacă, așa cum pretind din neștiinţă unii, ar părea extrem de greu sau cu totul imposibil ca un om născut și crescut cu o învăţătură diferită de cea ortodoxă să înţeleagă că doar în Biserica Ortodoxă se poate mântui. Dar Domnul, Care vrea „ca tot omul să se mântuiască și la cunoștinţa Adevărului să vină", rânduiește cu iubire întâlnirea Sa cu acele suflete smerite, cu „omul cel tainic al inimii, întru nestricăcioasa podoabă a duhului blând și liniștit, care este de mare

[146] Unii cercetători s-au întrebat dacă nu cumva ar trebui văzut în polemica janseniștilor cu iezuiţii o reacţie a geniului francez contra geniului spaniol ce transformase credinţa romano-catolică într-o devoţiune extravagantă, senzuală, rafinată și formalistă. Vezi Gustave LANSON, „Études sur les rapports de la littérature française et de la littérature espagnole au XVIIe siècle (1600-1660)", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1896, p. 56.

preţ înaintea lui Dumnezeu." (*I Petru* 3, 4). Dintr-o însemnare din 1972 a unui american ce a cunoscut Ortodoxia prin Sfântul Ioan Maximovici, aflăm următoarele: „«Astăzi un prieten de-al meu romano-catolic, F.C., mi-a povestit despre un vis pe care l-a avut ieri noapte. Ieri îi spusesem ca săptămâna viitoare, când se duce la San Francisco, să se oprească la catedrala sinodală rusă și să-mi aducă de acolo ulei din candela de la racla Sfântului Ioan Maximovici. Iar visul lui a fost acesta: când a ajuns la catedrală, a început să ia mult ulei din candelă și atunci a auzit o voce adresându-i-se:

– Spune-i lui M. să vină el însuși aici și să ia ulei.

F. mi-a mai povestit și că începuse să-și facă semnul Crucii ca ortodocșii, însă i s-a spus că nu ţine bine degetele. El s-a corectat și apoi s-a trezit în pat, făcându-și semnul Crucii corect, în felul ortodox. Colegul lui de cameră, care era budist, l-a întrebat ce face și F. s-a uitat doar la el și i-a răspuns:

– Mă rog.»"[147] Vedem aici o minunată purtare de grijă a lui Dumnezeu pentru oameni, o tainică lucrare a harului pe care ajungem să o cunoaștem spre întărire duhovnicească. Chemarea la praznicul împărătesc al Învierii se face pentru toţi, chiar dacă uneori trăim cu impresia că Dumnezeu împarte în mod inegal darurile Sale. Ar fi cu totul nepotrivit să credem că cine nu se naște ortodox nu primește posibilitatea de a-și îndrepta pașii pe calea mântuirii pe care ne conduce Maica noastră Biserica Ortodoxă. Însă darul cel bun și desăvârșit vine prin smerita cugetare.

Evident că o receptare *janséniste* a tragediilor lui Racine, așa cum s-a încercat, a produs reacţii critice dezaprobatoare care au încercat să tranșeze în favoarea inocenţei universale din piesele raciniene, opinând că nu ar fi nici pe departe vorba de elemente

[147] Pr. Serafim ROSE, Pr. Gherman PODMOȘENSKI, *Fericitul Ioan Maximovici – viaţa și minunile*, Traducere și note de Dana Cocargeanu, Ed. a 2-a, rev., București, Editura Sofia, 2006, p. 186.

ale unei teologii augustiniene (acea „corruption universelle, hormis quelques élus"), ci mai degrabă de un fond mitologic grecesc.[148] Nu vom intra în această discuţie mai mult de atât. Mai important ne pare a privi lumea din teatrul clasicului francez în lumina unei observaţii pertinente. „[…] eroul racinian este mânat de porniri obscure, atras puternic de păcat, tulburat de dragoste până la dorinţa de-a comite cele mai nesăbuite crime. Personajele bune din teatrul racinian sunt adeseori simple figuri de contrast. Răul colcăie peste tot în stare latentă și așteaptă doar un moment favorabil pentru a ieși la suprafaţă. […] Lumea reprezentată de Racine seamănă cu o junglă în care cel mai puternic îl omoară pe cel mai slab. Raportul dintre oameni și zei este la fel. Când zeii nu rămân muţi, ei devin adevărate forţe incitatoare la rău. Prezicerile oraculare sunt și el adeseori confuze, generatoare de crime. În situaţii-limită, omul racinian pare atins de o adevărată miopie sau orbire ontologică. Vinovaţii sunt căutaţi în direcţii greșite și numai după uciderea unor victime inocente, privirea adânc tulburată se limpezește."[149]

Elev al lui Gassendi[150], Molière (1622-1673) va accentua în teatrul său concepţia sa materialistă. „Molière aparţinea deci, după

[148] Philippe SELLIER, „Le jansénisme des tragédies de Racine: réalités ou illusion?", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 31, 1979, p. 145.

[149] Romul MUNTEANU, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul al XVII-lea*, III, București, Editura Univers, 1985, p. 332.

[150] Pierre Gassendi (1592-1655) este filosoful materialist ale cărui idei, contaminate de gândirea lui Epicur (James WARREN, „Lucretian *Palingenesis* recycled", în *Classical Quaterly*, vol. 51, nr. 2, 2001, p. 508), au influenţat scrierile unora precum Chapelle, Bernier, Cyrano de Bergerac, Hesnault sau Molière. „Gassendi nu neagă existenţa lui Dumnezeu, ci intervenţiile sale posibile în viaţa umană." (*Clasicism și baroc…*, I, p. 277). Deismul său va fi valorificat mai târziu de Newton, cel care considera că Dumnezeu a rânduit legile existenţei fără să mai intervină apoi în lume.

mine, religiei – nu vreau să zic a lui Don Juan sau a lui Epicur – lui Cremes, în Terenţiu: «Homo sum».” (*Portrete literare*, p. 70). Replica lui Don Juan în scena cu săracul rămâne definiţia unei epoci în care filantropia secolului al XVIII-lea (D'Alembert, Diderot, D'Holbach) substituie mila creștină: „Îţi petreci viaţa rugându-te lui Dumnezeu și mori de foame; ia banii ăștia, ţi-i dau întru iubirea de oameni.” (*Don Juan* III, 2).[151] Divorţul acestor gânditori și artiști de iubirea lui Hristos Cel Care s-a răstignit pentru mântuirea noastră se plămădește într-o literatură cu personaje cârtitoare, revoltate, contestatare a divino-umanităţii Mântuitorului, care, de la Epicur și Lucreţiu până la *Don Juan* al lui Molière, va pregăti terenul pentru marile răsturnări ale sfârșitului veacului al XVIII-lea. „Putem astfel afirma, fără niciun paradox, că istoria revoltei este, în lumea occidentală, inseparabilă de acea a creștinismului. Într-adevăr, trebuie să așteptăm ultimele secvenţe ale gândirii antice pentru a vedea revolta găsindu-și limbajul la gânditori de tranziţie, și la nimeni atât de profund ca la Epicur și Lucreţiu.”[152]

Despre opera lui Molière (Jean Baptiste-Poquelin) s-a spus că încarnează geniul Franţei[153] și că în ea autorul își permite toate

[151] Despre gândirea personajului Don Juan ce se găsește într-o antinomie perfectă cu principiile cavalerești ale lui Don Quijote vezi Edric CALDICOTT, „De Don Quichotte à Dom Juan: les étapes d'une inversion ironique”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 48, 1996, p. 217.

[152] Albert CAMUS, *Omul revoltat*, Trad.de Mihaela Simion, București, Editura RAO, 1994, p. 234.

[153] Dar nu numai despre Molière, ci și despre Racine, Bossuet și Voltaire s-a spus același lucru. Este elocvent discursul lui Brunetière (1849-1906) care se identifică în „oglinda” operelor acestor scriitori clasici: „O capodoperă, o adevărată capodoperă, în sensul deplin al cuvântului, – o tragedie de Racine, o predică de Bossuet, o comedie de Molière, o povestire de Voltaire, - este sursa limpede, este oglinda inalterabilă în care mai multe generaţii de francezi, s-au recunoscut și s-au admirat în ea. Da, fiţi bine atenţi, râsul ușor sarcastic al lui Voltaire,

excesele râsului. Care sunt destinatarii, ţintele predilecte ale acestei autetice Comedii a Vorbelor? Nu își bate joc doar de „preţioasele ridicole", ci „de toţi impostorii, de toţi Tartuffii care își puteau permite să abuzeze de virtuţile echivoce ale verbului."[154] Ar trebui să știm că Tartuffe este mai mult decât falsul bigot ce-și dorește să parvină prin credinţă. El ilustrează gradul de impostură al modelului educativ apusean, iar, indirect, șarja satirică este orientată către Biserica Romano-Catolică, cea care furnizează și autorizează acest model corupt și avatarurile sale.[155] Repetiţia tipologică, fiindcă Molière aduce în scenă și alte moduri ale parvenirii (*Burghezul gentilom*, *George Dandin* etc.), ne atrage atenţia spre o dimensiune esenţială a societăţii radiografiate: personajele își doresc să acceadă la un statut superior urmând o cale nepotrivită. Această deviere este corectată prin râs, printr-o morală laică. „Este deci o morală care nu are nimic comun cu morala creștină, cu misticismul, cu austeritatea, cu asceza. Dimpotrivă, este o morală pur umanistă și populară." (*Istoria literaturii universale*, II, 1970, pp. 28-29). Dacă urmărim critica ce i se face impostorului sau imposturii, în general, vom observa că elementele cu care este realizat contrastul aparţin unei morale medii, fiindcă piesa mizează pe bunul simţ al specta-

suntem noi [...]. Râsul mai sincer, mai larg și mai sănătos al lui Molière, suntem noi [...]. Elocvenţa lui Bossuet, suntem noi [...]. Și pasiunea a cărei flacără arde încă în tragediile lui Racine, suntem noi, suntem întotdeauna noi." („Clasiques et romantiques", în *Études critiques sur l'histoire de la littérature française*, 3e série, Paris, Hachette, 1907 (6e éd.), p. 307, citat în Gilles BOULARD, „Ferdinand Brunetière et le classicisme, ou la conjonction des nationalismes", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 2, martie-aprilie 2000, p. 223).

[154] Nicolae BALOTĂ, *Literatura franceză de la Villon la zilele noastre*, București, Editura Ideea Europeană, 2008, p. 557.

[155] Bineînţeles că piesa a fost interzisă cu toată protecţia pe care i-o asigura regele Ludovic al XIV-lea. Vezi în acest sens Félix CHAMBON, „Document inédit sur Tartuffe", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1896, p. 123.

torului pentru a taxa derapajele personajelor. Râsul corectează, este adevărat, dar până la punctul în care apare riscul de a ne obișnui cu această perspectivă îngustă, falsificatoare întrucâtva dacă ţinem seama de faptul că principiile de care uzează în formularea judecăţilor de valoare sunt diluate. Citim, dar cu atenţie, căci marcajele de direcţie ale literaturii nu corespund totdeauna criteriilor Adevăr, Frumos și Iubire pe care trebuie să le avem la îndemână și să le aplicăm chiar dacă avem de multe ori impresia că nu e nevoie de așa ceva. Doar în lumina Ortodoxiei putem vedea limpede defazajul ce se insinuează în judecarea unor situaţii.

Apar și alte devieri corectate în același mod: incapacitatea de a percepe lumea interioară, exclusivismul proiecţiei exterioare a existenţei. În fond, matricea germinantă a acestor imagini este falsa convingere că sunt destule idealuri și că ele pot fi atinse pe diferite căi. Ce se întâmplă? Clasicismul ar putea fi receptat prin prisma categoriilor sale: pesimismul de sorginte augustiniană, reprezentat de Pascal, Racine, La Rochefoucauld, Bossuet[156] și tendinţa de a proiecta lumea cât mai departe prin propria creaţie (pastorală, tragi-comedie, romane eroice sau sentimentale), cum e cazul lui Molière, Quinault, a acelui „Racine galant”, de a se îndepărta de o realitate dificil de acceptat atât timp cât descria starea dezastruoasă a omului căzut.[157] Neavând posibilitatea de a depăși această stare, care

[156] S-a remarcat, de altfel, melancolia ce se desprinde din discursul literar al lui Bossuet, melancolie în care se va regăsi Chateaubriand, cel din *Génie du christianisme*. Vezi Emmanuelle TABET, „Chateaubriand et Bossuet orateur”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, nr. 6, noiembrie-decembrie 1998, p. 1075. Ce anume determina acele „tristeţi incredibile” sau acele „dureri de neconceput” cu care „se învețmânta” episcopul de Meaux? Mergând pe urmele lui Chateaubriand, autorul articolului crede că presentimentul propriei morţi.

[157] Jean EMELINA, „Peut-on imaginer un classicisme heureux?”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, nr. 6, noiembrie-decembrie 2000, p. 1484.

pentru un creștin ortodox este improprie, fie și numai dacă reflectăm asupra condiţiei umane din perspectiva Fericirilor, pentru că nu e nimic care să ne întristeze pe acest pământ decât numai despărţirea de Domnul, acești scriitori au încercat să o sublimeze prin imaginaţie creatoare. Însă acesteia îi sunt întinse la tot pasul curse, cât timp „călătorește” fără criterii. Tu, cititorule, să iei drept model pe Telemah, personajul din romanul lui Fénelon, care ascultând de sfatul înţelept al lui Mentor, reușește să fugă de pe insula zeiţei Calipso. Naufragiile sunt posibile, dar nu deznădăjdui, există și răscumpărare dacă nu uiţi că drumul tău merge mai departe, la capătul pământului, unde e numai cer.

Este ilustrativ cazul pantofarului german Jakob Böhme (1575-1626), numit cu insistenţă mistic, deși el este un biet rătăcit a cărui operă, apărută în 1682, în zece volume, va avea o influenţă notabilă în Anglia și Franţa (*Clasicism și baroc*..., I, p. 211). „Mistica” sa, care l-a determinat pe Hegel să-l considere „primul filosof german”, este în realitate un amestec de pansofie, kabbală și alchimie cu mult mai mare răspândire în epoca luminilor, dacă ţinem seama de editarea târzie a scrierilor sale, dar și de faptul că multe din aspectele gândirii raţionaliste întâlnite în scrierile lui Th. Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Spinoza (1632-1677) sau Leibniz au fost receptate pe deplin și valorificate abia în secolul al XVIII-lea. Nu altfel s-a întâmplat și cu Montaigne, ale cărui *Eseuri* aveau să-l influenţeze într-o mare măsură pe Rousseau și nu numai.

Dacă cercetăm mai atent sursele unuia dintre eseurile lui Montaigne, *Despre forţa imaginaţiei*, ne vom lămuri pe deplin asupra direcţiei de gândire care traversează întregul clivaj filosofic până în epoca modernă, unii cercetători demonstrând (și deplângând în același timp faptul) că la baza scrierii sale stă *De occulta philosophiae* a lui Cornelius Agrippa, un creuzet în care

sunt amestecate toate credinţele fantastice, astrologii, practici esoterice, magice, alchimice, superstiţii etc.[158]

Iată o situaţie destul de încurcată în cazul acesta: pe de o parte, un peisaj arid, neprielnic biruinţelor în duh, dominat de spectrul unui Dumnezeu ascuns, îndepărtat, generator de spaimă, anxietate, decodat ca substanţă „pesimistă" a clasicismului, iar pe de altă parte un imaginar contaminat de epicurismul și libertinajul Curţii lui Ludovic al XIV-lea, o adevărată civilizaţie hedonistă exultând în literatura epocii (*Ibid.*, pp. 1496-1497).[159] Un exemplu este poetul Des Barreaux, considerat „prinţul libertinilor" din veacul al XVII-lea, care ilustrează frica de moarte, ce devine o adevărată obsesie („la mort inexorable"), îndoiala severă cu privire la existenţa lui Dumnezeu (sonetele sale subliniază copios aceste dimensiuni ale gândirii poetului) și refugiul în plăcerile facile ale vieţii pentru a estompa această angoasă a morţii.[160] Lipsește de aici tocmai „roada Duhului", adică „dragostea, bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, facerea de bine, credinţa, blândeţea, înfrânarea, curăţia." (*Gal.* 5, 22-23). Bogăţia exprimării harului în om o întâlnim la Sfinţii români care au trăit în același secol și care au săvârșit îngerește călătoria acestei vieţi, neînfricoșându-se de moarte, ci, sârguindu-se

[158] Pierre VILLEY, „Une source inconnue d'un essai de Montaigne", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, tome 19, 1912, p. 812.

[159] Lectura *Cărţii Preacuvioșilor Părinţilor noștri Varlaam și Ioasaf*, tălmăcită la noi în aceeași perioadă (1648) de al doilea logofăt (și cumnat) al lui Matei Basarab, constituie o soluţie în acest caz.

[160] Marie-Françoise BAVEREL-CROISSANT, „Une personnalité contestée: Des Barreaux", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 5, septembrie-octombrie 2000, pp. 1293-1294. De asemenea, parcurgând corespondenţa lui De Barreaux cu Théophile de Viau, Tallemant a suspectat o relaţie homosexuală (*Historiettes*, éd. A. Adam, Paris, Gallimard, «Bibl. de la Pléiade», 1970, t. II, p. 29, în *art. cit.*, pp. 1285-1286).

în lucrarea cea tainică a rugăciunii spre dobândirea veșnicelor bunătăţi. Dacă e să găsim o corespondenţă a acestor biruitori în duh cu un personaj din literatura clasicilor francezi, acela este cu siguranţă El Cid Campeador, așa cum l-a imaginat Pierre Corneille (1606-1684), al cărui eroism, sprijinit și pe autoritatea faptelor istorice, impresionează profund.

Obsesia morţii, în sensul exprimat de sonetele lui Des Barreaux, este cu totul străin acestor Cuvioși Părinţi ale căror minuni încă din timpul vieţii ar fi fost cu totul incredibil pentru scriitorii francezi (și nu numai) ai secolului al XVII-lea. Și nu vom aminti aici doar pe marii Ierarhi ai Moldovei Varlaam și Dosoftei[161], consideraţi a aparţine alături de cronicarii momentului „clasic" al literaturii române vechi[162], ci și alte „minţi sfinţite de harul dumnezeiesc", așa cum sunt Sfinţii Rafail de la Agapia[163], Partenie de

[161] Activitatea poetică a Sfântului Mitropolit Dosoftei are o importanţă deosebită, dacă ţinem seama fie și numai de consideraţiile lui G. Călinescu pe marginea *Psaltirii în versuri*, operă publicată în 1673 la Uniev. Încercările lui de a stihui în tot felul de registre, făcând versuri de 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14 și 16 silabe, explică și pătrunderea în popor a unor psalmi, deveniţi cântece de stea. Exemplul dat de istoricul literar este următorul: „Limbile să salte/ Cu câtece nalte,/ Să strige 'n tărie/ Glas de bucurie./ Lăudând pre Domnul/ Să cânte tot omul.../ Pre vârvuri de munte/ S'aud glasuri multe/ De Bucine mare/ Cu multă strigare,/ Ce s'au suit Domnul/ Să-l vază tot omul./ Cântaţi în lăute,/ În zicături multe." (*Istoria...*, p. 55).

[162] Dan ZAMFIRESCU, *Studii și articole de literatură română veche*, București, E.P.L., 1967, p. 25.

[163] Protosinghel Ioanichie BĂLAN, *Pateric românesc*, Galaţi, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, 1990, p. 233: „Căci izgonea duhurile necurate, cunoștea gândurile oamenilor și vedea dinainte cele viitoare. [...] Apoi făcându-se unele minuni la mormântul său și încredinţându-se părinţii că l-a proslăvit Dumnezeu, i-au scos din sicriu trupul întreg și plin de bună mireasmă și l-au așezat în biserică, spre închinare tuturor."

la Agapia († 1660)[164], Chiriac de la Bisericani († 1660)[165], Chiriac de la Tazlău († 1660)[166], Onufrie Pustnicul (Tazlău)[167], Cuvioasa Teodora de la Sihla pe care fraţii veniţi de la Sihăstria au văzut-o plină de lumină și înălţată de la pământ în rugăciune (*ibid.*, p. 254), alături de atâţi alţi râvnitori de cerești frumuseţi.

Unii dintre cei interesaţi de valorile înalte ale culturii s-au adresat Sfinţilor care au și știut să-i îndrume acolo unde sunt bucuria și pacea ce vin de la Domnul, iar nu către atmosfera încărcată de neliniște din operele unor mari creatori. „– Spuneţi-mi, batiușka, de ce se observă o așa tristeţe și nemulţumire în operele scriitorilor noștri? Acest lucru se observă și în

---

[164] „Acolo, mult nevoindu-se cu postul și cu privegherea de toată noaptea și biruind cumplitele ispite ale vrăjmașului diavol, s-a învrednicit a primi de la Dumnezeu darul tămăduirii și al izgonirii duhurilor necurate. Și nu puţini bolnavi de prin sate alergau la chilia lui și primeau mângâiere și sănătate." (*Ibid.*, p. 234).

[165] „Sfântul Chiriac de la Bisericani a ajuns cu nevoinţa pe marii sihaștri din pustiul Egiptului și în special pe cuviosul Onufrie, a cărui petrecere s-a ostenit s-o urmeze. Trupul său gol a fost împodobit de Dumnezeu cu peri de sus până jos și umbrit de darul Duhului Sfânt, încât nici frigul, nici foamea, nici diavolii nu-l vătămau." (*Ibid.*, p. 235).

[166] „Acest cuvios în puţină vreme a sporit atât de mult, că ajunsese la măsura marilor părinţi isihaști. Căci se ruga neîncetat cu priveghere de toată noaptea și cu izvoare de lacrimi și se hrănea doar cu pesmeţi și cu fructe de pădure. Pentru aceea din tinereţe se odihnea întru el darul Sfântului Duh și se învrednicise a cunoaște cele viitoare și a izgoni duhurile cele rele din oameni." (*Ibid.*, p. 236).

[167] „Aici s-a nevoit Cuviosul Onufrie peste 30 de ani, sporind mult în post, în rugăciune și smerenie, ajungând înainte văzător și făcător de minuni. Căci pentru sfinţenia vieţii lui cunoștea gândurile oamenilor și spunea cele viitoare." (*Ibid.*, p. 237).

compoziţiile renumiţilor compozitori: Beethoven, Mendelsohn, Meuerber…

– Pentru că ei nu trăiesc acea viaţă, pe care o prescriu poruncile evanghelice.” (Stareţul Varsanufie de la Optina, *Moștenire duhovnicească*, p. 169).

2.1.5 Iluminismul

„S-a deprins vrăjmașul a acoperi adevărul și a pune în locul lui înșelăciunea. Atunci după ce vom cunoaște adevărul? Prin aceea că bunăvoința lui Dumnezeu este blândă și cu bună nădejde și fără îndoire, și suntem cu suflet vesel întru tot lucrul bun pe care-l începem.”

Sfântul Paisie Velicicovski[168]

Vieţile Sfinţilor[169], dar și romanele populare, vor reprezenta până în zorii secolului al XIX-lea lecturi de bază ale românilor, însă există mărturii ale vizitatorilor străini despre faptul că înainte de 1800 se citeau și opere ale lui Voltaire, Rousseau, *Enciclopedia franceză*, discursurile lui Mirabeau ș.a.[170], ceea ce presupune că deja mentalitatea seculară a Occidentului venea cu o „ofertă” bogată și tentantă, popularizând-o mai cu seamă în ţările cu o cultură creștină ortodoxă. De asemenea, sub influenţa ideilor iluministe se vor

[168] Sfântul Paisie VELICICOVSKI, *Crinii ţarinii*, București, Editura Anastasia, 1996, p. 176.

[169] Vieţile Sfinţilor din partea a doua a *Cazaniei* (1643) Sfântului Ierarh Varlaam, Viaţa și petrecerea Sfinţilor (1681-1686) în traducerea Sfântului Ierarh Dosoftei etc.

[170] Despre aceste lecturi și altele ale epocii vezi Mircea ANGHELESCU, „Există oare un preromantism românesc?” în *Istoria literaturii române - studii -* , București, EARSR, 1979, pp. 90-91.

produce mutaţii importante în receptarea literaturii, iar primele semne apar în secolul al XVIII-lea, când, de pildă, se remarcă interesul tot mai accentuat pentru o literatură populară laică (*Sindipa*, *Halima*, *Istoria lui Skinder*, *Alixandria*), texte precum *Viaţa Sântului Alexie* sau *Varlaam și Ioasaf* având acum o concurenţă acerbă în sfera preferinţelor editoriale.[171] Pentru a înţelege mai exact fenomenul, facem apel la o terminologie comercială, fiindcă și cultura este o artă a negocierilor, cu oferte, propuneri, validări, reduceri, acceptări, reţineri, adaosuri, profit, interes, refuz.

Fiecare spaţiu cultural își are investiţiile lui pe diferite termene și pentru configurarea unui câmp al inserţiilor de capital cultural apar oameni a căror gândire catalizează pornirile, ideile, frământările, idealurile, dându-le o direcţie. Am putea susţine chiar că investiţia își selectează agenţii după criterii proprii, deoarece nu oricine poate scrie din necesitate și nu oricine poate citi un asemenea tip de scriere. Devierile, rătăcirile, subprodusele gândirii își au „piaţa lor de desfacere" și numai apropierea de Domnul face ca sufletele noastre să nu devină mese răsturnate ale schimbătorilor de bani. Diavolul, care este un abil negociator, poartă intense „discuţii" cu gândurile noastre, fixează „întâlniri", definitivează „tranzacţii" și bietele noastre minţi, „bizuindu-se pe nisipul înţelepciunii lor", după cum spune Sfântul Paisie Velicicovski, sunt „confiscate" de „pledoaria" meșteșugită, căci fără Domnul suntem o pradă facilă. De aceea, am afirmat că se creează anumite câmpuri de receptare în funcţie de ofertă.

În Occidentul secolului al XVIII-lea, „oferta" culturală își anexează „luminile" raţiunii[172], posibilitatea „navigării" nelimitate

[171] *Cărţile populare în literatura românească*, Ediţie îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chiţimia și Dan Simionescu, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1963, p. XXIX.

[172] Exponenţial pentru literatura acestui secol este Abélard, personajul din piesa dramatică *Abélard și Eloisa*, a lui Jean-Baptiste Guys, al cărui profil a

pe domeniul artelor și științelor, încrederea în puterea omului de a discerne, de a alege, de a impune valorile, toleranța religioasă, religia naturală, utopia fericirii terestre, revoluția sau înlăturarea Dumnezeului tiran, răsturnarea valorilor pe care o anunță și o provoacă cinicul nepot al lui Rameau, personajul lui Diderot, imaginat de unii comentatori asemenea unui câine ce face ravagii într-un magazin de porțelanuri. „În acest prăpăd pe care Rameau îl urmează impertubabil, răul însuși se arată prezent în bine, disonanța în consonanță, viciul în inima virtuții, falsul ca principiu al mișcării adevărului care, fără mișcare, ar fi fără viață."[173] Dacă s-ar fi pus problema adevărului absolut, aceste dislocări s-ar fi anulat de la sine, dar pentru că toate valorile s-au depreciat, iar conștiința personajului înregistrează cu precizie această nouă realitate, pe care o și așteaptă, fiindcă el denunță valorile absolute, printre care Binele și Adevărul, edificiul lumii devine cât se poate de fragil. E o consecință imediată a desprinderii de învățătura cea adevărată a Mântuitorului Iisus Hristos, fiindcă doar „înrădăcinați și zidiți fiind într-Însul" (*Col.* 2,7) putem rezista filosofiilor celor deșarte ale oamenilor. Câtă diferență între Biserica Ortodoxă, „care este Biserica Dumnezeului celui viu, stâlp și temelie adevărului" (*I Tim.* 3, 15), și instituțiile atât de pământești pe care mulți le numesc Biserici! Ele sunt atât de fragile încât metafora magazinului de porțelanuri funcționează ca o adevărată carte de vizită. Acceptăm sau nu această „ofertă"?

și fost remarcat: „[…] intelectualul mândru de doctrina sa, înzestrat cu spirit critic, capabil de a domina lumea prin forța clarvăzătoare a rațiunii, liber în fond de orice constrângere exterioară." Vezi Anna Maria RAUGEI, „Moyen Age et siècle des Lumières: l'écran du passé dans le théâtre du XVIIIe siècle", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995, p. 21.

[173] Jacques d'HONDT, „Le cynisme de Rameau", în *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, vol. 36, 2004, p. 133.

Mituri precum cel al Popeii, a cărei frumuseţe ia ochii în primul rând datorită vălului ce o ascunde, al lui Oedip, Narcis sau Orfeu, arată că realitatea nu se dezvăluie la primul nivel, la „prima întâlnire". Dacă a trăi înseamnă a alege, de ce literatura adevărată să nu însemne o selecţie riguroasă a datelor pe care imaginaţia creatoare le avansează? Analizând acestă „ofertă" culturală, înţelegem diversele ei aspecte: atât semnalele luminoase, cât și „nevoia" urgentă de a expedia veșnicia, mântuirea în rândul poveștilor celor mai naive și de a murseca Adevărul absolut pentru a „ancora" conștiinţele în apele tulburi ale relativismului. Și cum, renunţăm la Voltaire? Nu-l mai citim pe Diderot? Nu sunt ei mari scriitori? Poţi tu ajunge la înălţimea gândirii lor? E adevărat, noi nu putem fi Voltaire, Rousseau sau Montesquieu[174], în primul rând pentru că nu ne identificăm cu modelul ideatic al operelor lor. Apoi există o altă percepţie a înălţimilor. Odată ce am respirat „aerul tare" al duhului paisian (din același secol XVIII), al unei culturi creștine ortodoxe cu largi orizonturi și zări pline de lumină, lectura scriitorilor pe care i-am amintit ar introduce o limită severă, și, în timp ce putem privi de foarte de sus, având la dispoziţie o desfășurare impresionantă a cunoașterii, ar fi o ironie tristă să credem că puţinele și săracele peisaje ale minţii omenești prezente în aceste scrieri sunt înălţimi. Iată „oferta" raţionalismului de tip iluminist într-o primă audienţă! Cu toate acestea, dragă cititorule, poţi învăţa și că există iubire curată din *Paul și Virginia* (Bernardin de Saint-Pierre) sau din comediile lui Marivaux, că nu trebuie să abandonezi atunci când trebuie să atingi un ideal, indiferent cât de grele sunt condiţiile pe care

[174] Charles Lois de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu (1689-1755), este iniţiat la Londra, în 1730, în Loja « Horn Tavern » din Westminster, la recomandarea lordului Chesterfield. În 1732 pune bazele unei noi loje engleze la Bordeaux și va fi reprezentantul Franţei, la începuturile ei masonice, pe lângă Francmasoneria engleză (*Iluștri francmasoni*, p. 126).

le traversezi, așa cum e cazul faimosului *Robinson Crusoe* (Daniel Defoe), că există un sens al dobândirilor sufletești, al creșterii interioare, al inițiativelor frumoase pe acest pământ, așa cum se întâmplă în *Tom Jones* (Henry Fielding).

Multe din scrierile acestui secol al XVIII-lea reprezintă un dar prea sărăcăcios, dar și o lectură pe teritoriul căreia se dă o luptă ce nu-i este proprie unui creștin ortodox, fiindcă revolta împotriva Bisericii Romano-Catolice pur și simplu nu ne privește decât pentru a lua aminte la consecinţele grave pe care le are rătăcirea de la dreapta credinţă. Nu ne putem transforma în apologeţi ai unei instituţii fără har sau în apărători ai unor funcţionari ai acestei instituţii prea pământești, ale căror căderi și păcate sunt aspru criticate și satirizate de către iluminiști în virtutea unei morale nivelatoare (tot astfel procedaseră scriitorii Renașterii!). Ne oprim puţin doar asupra nivelului de înţelegere aplicat, unul minim, bineînţeles, cu nenumărate erori, fiindcă atât timp cât obiectivul rămâne anchilozat la sol, nu există proiecţie, imagine complexă, ci numai un automatism cinematografic care produce pe bandă rulantă același detaliu. Cât de sus ar fi putut privi acești creatori dacă toate aceste căutări ale lor n-ar fi fost zadarnice! Ortodoxia i-ar fi scutit de alambicurile rătăcirii și le-ar fi dat să înţeleagă precaritatea condiţiei de creator aflat în serviciul „luminilor" raţiunii. Dar, așa, se ajunge la paradoxala situaţie de a avea în faţă două opţiuni: *tertium non datur*! Cititorul creștin ortodox se vede nevoit să fie ori susţinătorul unei ideologii raţionaliste, adică adversarul propriei credinţe și al Mântuitorului Iisus Hristos, ori apărătorul ereziei romano-catolice. Ar trebui să ne regăsim în aporia unei astfel de creaţii literare? Cu siguranţă, nu.

Așa cum Anglia era ţara pe care Voltaire și Montesquieu o apreciau pentru reformele sale „luminate"[175], tot așa Franţa

[175] Graham GARGETT, „Perception des Anglais et des Irlandais dans la littérature française à l'époque des Lumières", în *Cahiers de l'Association in-*

secolului al XVIII-lea avea să devină exportatoare de standarde culturale în toată Europa. Modelul cultural transmis era unul eminamente străin de tradiţia gândirii creștine ortodoxe, dar va pătrunde treptat și la noi, fiindcă nu trebuie să credem că dislocarea unui model se face automat, ci doar că are înfăţișarea unui proces, iar profilul actual al literaturii române și-a elaborat reperele în timp, pe măsură ce opera literară se depărta de adevărul mântuitor al credinţei, iar chipul amnezic al omului va repudia propria vocaţie: cea a sfinţeniei. Iată ce citim în istoriile noastre literare editate în perioada comunistă: „Înrâurirea luministă a fost eficace prin concepţia ei raţionalistă, antimistică, contribuind în mod sensibil la emanciparea culturii noastre de sub influenţa religiei și sprijinind laicizarea ei continuă.”[176] Premisele luministe ale „noii culturi” se vor dispensa de modelul cărturarului sfânt, fiindcă îndumnezeirea nu va mai reprezenta pentru acești „făuritori” de cultură scopul suprem al omului și această deviere va avea repercusiuni pe termen lung. De aceea, Sfinţii ne avertizează în următorul fel: „Omule, ia aminte la tine însuţi cu înţelegere: Dumnezeul cel atotputernic a semănat sălașul cel a toată lumea – ţarinile inimilor noastre – cu grâul cel curat al învăţăturii Sale mântuitoare și întotdeauna le-a lăsat pe ele în mâinile voii noastre, ca să ne silim să le lucrăm neîncetat. Că dormind noi întru trândăvia lenevirii, vine vrăjmașul sufletelor și seamănă mulţime de neghină. Și seamănă în cei credincioși eresuri, în cei drepţi, păcate, în cei blânzi, prigoniri, în cei smeriţi, trufie, în cei înfrânaţi, beţie, în cei săraci, furtișaguri, în cei nevoitori, slavă deșartă, în cei luptători, trândăvie.” (*Crinii ţarinii*, p. 10).

„Literatura franceză, afirmă G. Steiner, a modelat în mare măsură sensibilitatea occidentală. *Eseurile* lui Montaigne, *Confe-*

ternationale des études francaises, vol. 54, 2002, pp. 218-220.

[176] *Istoria literaturii române*, vol. II, București, EARSR, 1968, p. 14.

siunile lui Rousseau și *Madame Bovary* se află în sângele nostru, al tuturor. Toţi suntem, într-o anumită măsură, descendenţi ai lui Voltaire." (*Moartea tragediei*, p. 51). Observaţia este valabilă pentru toţi cei ce cred în valorile laice, descreștinate ale literaturii, în viitorul laic „luminos" al acesteia, recuzând credinţa și pe Domnul, adică veșnicia în schimbul unei glorii trecătoare a omului care se înconjură de lucruri mărunte și derizorii. În fond, ce ni se spune? Că îndoiala și scepticismul lui Montaigne (1533-1592), educaţia naturală a omului propusă de Rousseau, bovarismul flaubertian și deismul lui Voltaire, sunt o „bogată" moștenire pe care literatura franceză a lăsat-o lumii noastre.

Chiar atunci când scriitorul nu aparţine biologic unei epoci, el poate fi revendicat prin opera sa, prin ideile pe care le transmite. Ideile nu trebuie imaginate numaidecât ca niște haine comandate pe loc după măsura epocii. Ele, de obicei, își rezervă o latenţă variabilă în care plutesc ca într-un lichid amniotic, iar un context prielnic le readuce în atenţia generală. În funcţie de nivelul de accesibilitate, cei care enunţă idei ce anticipează o paradigmă culturală diferită se numesc precursori, iar iluminismul vine cu câteva nume importante.

Scepticismul lui Montaigne (1533-1592) este răspunsul unui om exasperat de neajunsurile adevărului care i se pune la dispoziţie și poziţia sa anticlericalistă spune suficient de multe în acest sens, fiindcă gândurile sale se convertesc într-o susţinută critică a teologiei romano-catolice, evident, o critică limitată atât timp cât soluţia autentică întârzie să apară. Unii comentatori au remarcat că, asemenea stoicismului sau epicurismului, scepticismul „nu este decât un instrument, sau mai bine zis o armă, pe care Montaigne o mânuie în anumite circumstanţe extreme, atunci când celelalte direcţii ale discursului se descoperă a fi

insuficiente."[177] Dacă suntem de acord cu observaţia că *Eseurile* reprezintă un document în care filosoful cu descendenţă evreiască pe linie maternă și-a plasat toate îndoielile (*ibid.*, p. 71), nu acceptăm în schimb concluzia că această operă ar fi înainte de toate o oglindă în care ne vedem pe noi înșine (*ibid.*, pp. 71-72), fiindcă această „oglindă" reflectă destul de rău realitatea, imaginile ei fiind înșelătoare. Nu întâmplător unii au fost atrași de dezvoltările sale pe marginea fricii, a angoasei pe care Europa, lipsită de adevărata trăire în Hristos, o va resimţi de acum înainte tot mai acut.[178] Sfântul Dimitrie, Mitropolitul Rostovului (1651-1709), trăind într-o perioadă care a premers veacului iluminist, dă un răspuns cât se poate de potrivit acestei probleme, amintind că frica nu descrie starea duhovnicească a fiului, ci precaritatea lăuntrică a robului ce face binele de teama pedepsei. „[...] cine însă slujește lui Dumnezeu numai din dragostea pentru El, acesta este din rândul fiilor lui Dumnezeu. El nu caută răsplată și nu se teme de chinuri. Dragostea desăvârșită risipește frica, și din ea însăși se ridică puterea de a face voia Tatălui. Iată, aceasta înseamnă să iubești pe Dumnezeu cu toată inima și să te îndulcești întru această iubire."[179]

Despre influenţa lui Rousseau știm că a fost enormă, ideile lui fiind revendicate de Revoluţia Franceză, de izbucnirea căreia este considerat responsabil chiar dacă a murit cu 11 ani înainte.

[177] Didier OTTAVIANI, „Montaigne, méthode et interprétation", în *Réforme, Humanisme, Renaissance*, vol. 64, 2007, p. 61.

[178] Claire COUTURAS, „Le discours sur les peurs dans les Essais de Montaigne", în *Réforme, Humanisme, Renaissance*, vol. 61, 2005. Toate aceste „frici" au drept răspuns scepticismul asumat, acceptarea lucidă a dificultăţii de a crede într-un adevăr absolut (p. 90).

[179] Sfântul DIMITRIE Mitropolitul Rostovului, *Călăuziri către veșnicele locașuri*, Traducere din limba rusă de Evdochia Șavga, București, Editura Sofia, 1999, p. 163

Profilul său prometeic stă la baza oricărei agende revoluţionare, de la cea condusă de Robespierre până la cea a lui Lenin sau chiar a modului instigator în care debutează astăzi „revoluţiile Facebook”, indicând spiritul de răzvrătire, revolta, ieșirea în stradă, vandalizarea, toate acestea puse în slujba unei false libertăţi sau eliberări, fiindcă ce ar putea însemna „adevărul, libertatea și virtutea”, pe care le clamează în *Confesiuni*, atât timp cât acestea nu se nutresc din Adevărul revelat? Viaţa sa, așa cum mărturisesc criticii săi, este departe de a fi un exemplu de virtute, pe care o socotea a fi „produsul unei bune guvernări”, iar în privinţa adevărului, cercetările ulterioare au pus în lumină nenumărate falsuri, denaturări sau adevăruri spuse pe jumătate, ceea ce a determinat concluzia că omul avea o obsesie a propriilor idei, singurele pe care le considera juste, adevărul său propriu, subiectiv, fiind aplicat tuturor ca model de adevăr.[180]

Influenţat în mare măsură de Locke și Montaigne (pe lângă alte lecturi: Descartes, Rabelais, Patrarca, Tasso etc.), Rousseau va marca la rândul său întreaga gândire modernă. Este memorabilă observaţia lui Paul Johnson după ce enumeră ovaţiile care i s-au adus de către unii dintre cei mai cunoscuţi scriitori precum Kant, George Sand (îl numește „Sfântul Rousseau”), Shelley, Schiller (pentru care Rousseau este „un suflet asemenea celui al lui Cristos, căruia doar îngerii din ceruri sunt demni a-i ţine companie”), J.S. Mill, George Eliot, Hugo, Flaubert, Tolstoi (care menţionează că Rousseau și Evanghelia au fost „cele două influenţe mari și sănătoase ale vieţii mele”) sau Claude Lévi-Strauss (care-l numește în *Tristes Tropiques* „stăpânul și fratele nostru”): „Totul este foarte frustant și sugerează că intelectualii sunt la fel de iraţionali, lipsiţi de logică și superstiţioși ca oricare alţi oameni. Adevărul pare să fi fost acela că Rousseau a fost un scriitor genial, dar mai

[180] Paul JOHNSON, *Intelectualii*, Traducere din limba engleză de Luana Stoica, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 32-40

mult decât dezechilibrat, atât în viaţă, cât și în concepţii." (*Intelectualii*, pp. 47-48).

Elogiile însă urcă până în zilele noastre, anunţând cu fast tricentenarul nașterii scriitorului, cu multe dintre manifestările culturale ce au loc în Franţa și dincolo de hotarele ei. Ce reprezintă Rousseau pentru spaţiul cultural francez actual? „[…] sărbătorim înainte de toate o mare operă, adică un obiect literar și filosofic a cărui utilizare, în formarea sufletelor și a sensibilităţilor, a devenit indispensabil. Căci Rousseau incarnează, mai bine decât oricine altcineva, «omul sensibil» adulat în secolul al XVIII-lea: cel care gândește atât prin concept cât și prin alcătuiri literare, cânturi și elanuri ale inimii. Mai mult ca oricare altul, el a dorit să pună educaţia și transmiterea cunoștinţelor în centrul preocupărilor sale, și, din acest punct de vedere, tricentenarul său vine ca o reamintire a acestui fapt."[181]

Astfel anunţat, iluminismul va fi un domeniu din ce în ce mai extins al luptei pentru impunerea unei noi criteriologii. Totul pornește de la criterii. Realitatea o percepem prin acestea și cine instituie criterii controlează realitatea. Voltaire (1694-1778), pseudonimul literar al lui François-Marie Arouet, este socotit cel mai de seamă reprezentant al iluminismului, de numele său legându-se promovarea toleranţei și știinţei. Scurta perioadă petrecută în Anglia (1726-1728) se va reflecta în scrierile sale ulterioare prin argumentele pe care le adaugă concepţiei sale despre viaţă, deoa-

[181] Maxime ROVERE, *Rousseau, l'ombre des Lumières*. Articolul poate fi găsit la adresa: http://www.magazine-litteraire.com/actualite/rousseau-ombre-lumieres-24-11-2011-33654. Autorul ne asigură că întreaga Europă este datoare să mediteze pe marginea moștenirii pe care a lăsat-o scriitorul francez, în timp ce noi credem că nu intră în atribuţiunile unui creștin ortodox să celebreze un scriitor a cărui „operă" plină de idei pierzătoare de suflet nu acceptă și nu înţelege iubirea cea mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos.

rece gustul său era în mare măsură format la data plecării.[182] Aici se va informa cu privire la secta quakerilor (pe lângă alte erezii) cărora le face o scurtă istorie, deplângând intoleranţa cu care sunt întâmpinaţi de către catolici sau protestanţi: „În orice ţară, religia dominantă, atunci când nu prigonește, le înghite până la urmă pe toate celelalte."[183] Se poate recunoaște cu ușurinţă schema falacioasă a conflictului de interese care exista și la acea vreme în Biserica Apusului, fiindcă spre aceste reducţii este obligată gândirea să se retragă din lipsă de har. Nu era Voltaire deist? Nu credea el că religiile s-au născut din interes și fanatism? Biserica Romano-Catolică era percepută ca o formă de putere absolutistă ce stârnea rumori tot mai pronunţate, mai ameninţătoare. În analiza critică pe care o făcea romanului lui G. Galaction, *Papucii lui Mahmud*, G. Călinescu intuia afinitatea de gândire a prozatorului român cu sloganul voltairian al religiei naturale (*Istoria*…, p. 602). Filosoful n-a făcut decât să ofere soluţia pământească a aplanării stării conflictuale, trasând principiile toleranţei religioase, sociale, politice din substanţa cărora se finalizează astăzi articole ideologice de tip *politically correct*.

Problematizarea este însă eronată, perspectiva direcţionată ambiţios înspre consecinţă, iar consecinţa înţeleasă ca fenomen extrinsec. În loc să se întrebe cum a reușit Biserica Romano-Catolică să fie atât de debilă și de bolnavă încât propriii ei credincioși au ajuns să se îndoiască sever de putinţa mântuirii, Voltaire, mi-

[182] René WELLEK, *Istoria criticii literare moderne*, vol. 1, în românește de Rodica Tiniș, Cu o prefaţă de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1974, p. 57.

[183] VOLTAIRE, „Scrisori filosofice", în *Opere alese*, vol. 1, Cu un studiu introductiv de N.N. Condeescu, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 254. Aici sunt descrise și manifestările quakerilor (tremurători) care sunt adevărate cazuri de posesie demonică: schimonoseli, strâmbături, opriri ale respiraţiei sau grăbiri nefirești ale ritmului ei, tremurături (p. 249).

zând pe principiul egalităţii și al dreptului fiecărui om la propria sa „credinţă", va pleda din ce în ce mai abil pentru liberalizarea ideilor religioase, contrând când feroce, când sarcastic feudalismul catolic, pe clericii desfrânaţi și nerușinaţi (*ibid.*, p. 257), dând ca exemplu Anglia, unde coexistă „în pace și fericire" treizeci de religii (*ibid.*, p. 259). De asemenea, el salută entuziast revirimentul arianismului (susţinut și de Newton pe care îl admira) în ţări ca Anglia, Olanda sau Polonia, dar și de revoltele împotriva monarhiei despotice, fenomen care are legătură cu resurecţia ereziei lui Arie, libianul care a negat deofiinţimea Fiului cu Tatăl, imaginând un Dumnezeu „rupt" de creaţia Sa, un Dumnezeu tiran care merită soarta pe care o au îndeobște tiranii: moartea. Și dacă nu se merită să ai încredere într-o teologie irelevantă precum cea romano-catolică, numită ironic de către naratorul din *Candid*[184] *metafizico-teologo-cosmolo-tontologia*, atunci ce-i de făcut? Fiindcă Pangloss, modelul de educator satirizat, este întruchiparea filosofului catolic cu concepţii leibniziene[185], lipsit de garanţia Duhului, ce stârnește râsul prin pretenţiile sale, Voltaire recomandă tuturor cu entuziasm pe Bacon, Locke și Newton, prin care ni se revelează știinţa și cunoașterea.[186] Dar ce aflăm? „Oare spălatul

[184] VOLTAIRE, *Candid sau Optimismul*, în românește de Al. Philippide, București, Editura pentru literatură universală, 1969.

[185] Ideile lui Leibniz sunt contaminate de Kabbala, fiind cunoscută și influenţa înșelaţilor Pico de la Mirandolla (fondatorul a ceea ce s-a numit Kabbala „creștină", care afirma că esoterismul iudaic este în general identic cu creștinismul) și Jakob Böhme asupra sa. Vezi Susanne EDEL, „Métaphysique des idées et mystique des lettres: Leibniz, Böhme et la Kabbale prophétique", în *Revue de l'histoire des religions*, vol. 213, nr. 4, 1996. p. 455, 456.

[186] *Histoire de la littérature française*, 1, coordonator prof. univ. Angela Ion, București, E.D.P., 1982, p. 248. Aici se vorbește despre importanţa „descoperirii" Angliei de către francezi, adică venirea în contact cu sistemul poli-

rufelor ne-a inspirat credinţa ciudată că o cană cu apă ne curăţă de toate păcatele? Astăzi, când toţi copiii sunt botezaţi, pentru că o credinţă nu mai puţin ciudată i-a socotit pe toţi criminali, iată-i mântuiţi până să le vină mintea la cap, când sunt liberi să păcătuiască."[187]

În general, reflecţiile asupra creștinismului apusean sunt la fel de mușcătoare și de înveninate (*ibidem*, pp. 101-103) ca și în exemplul de mai sus, dar nici nu s-ar putut altfel de vreme ce mulţi dintre ierarhii cu viaţă îmbunătăţită din vremea noastră au atras atenţia că romano-catolicismul ţine de un creștinism fără rădăcini, adică de o credinţă trecută prin faze succesive de falsificări și updatări. Neajunsul lui Voltaire și al altora asemenea lui este aceea de a nu fi căutat adevărata „comoară", Ortodoxia, în care, prin rugăciune smerită, ar fi putut afla „râuri de har", fiindcă „Ortodoxia noastră este un soare care strălucește, un soare întru totul strălucitor. Soare prin învăţătura Părinţilor noștri, soare prin Liturghia ei, soare prin minunile ei. Soare întru totul strălucitor, care încălzește toate inimile care cred în Adevărul Hristosului nostru."[188]

Călătoria lui Candid este în fond o inventariere a realităţilor sociale, politice, religioase existente în secolul al XVIII-lea. Ajuns în „fericita" ţară Eldorado, unde religia locuitorilor este universa-

tic și toleranţa religioasă, traducerea lui Newton și Locke în franceză, toate aceste noi experienţe ale „liber gânditorilor" englezi constituind o adevărată sursă în configurarea esteticii și a moralei, și conducând în cele din urmă la religia naturală.

[187] VOLTAIRE, „Dicţionar filosofic", în *Opere alese*, vol. 3, în românește de Iulia Soare, cu note introductive și note de subsol de prof. N.N. Condeescu, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 79.

[188] Părintele AUGUSTIN, „Trădarea Ortodoxiei", în *Ne vorbește Părintele Augustin, mitropolitul de 104 ani*, vol. 3, Traducere Frăţia Ortodoxă Misionară „Sfinţii Trei Noi Ierarhi", 2010, p. 181.

lă: „Religia noastră este, cred, religia tuturora." (*ibidem*, p. 82), nu există Biserică, Taine, călugări, procese, tribunale sau închisori, ci numai un impresionant palat al științelor și un rege „luminat", plin de haz, Candid subliniază accentuat posibilitatea construirii unei fericiri pământești, un paradis terestru, o societate care să se edifice de la principiile de mai târziu ale Revoluţiei: individualism (baza epistemologică și structurală a nihilismului), libertate și egalitate între toţi oamenii, universalitatea legilor, toleranţă și dreptul la proprietate privată.[189]

Ar fi fost util ca personajul lui Voltaire să facă un pelerinaj la Ţările Române și să observe un timp viaţa părinţilor îmbunătăţiţi, sau chiar în Sfântul Munte unde Sfântul Paisie Velicicovski, venit aici din 1746, reorganiza viaţa monastică, însă Candid este frustrat de această „paradiziacă experienţă" și rămâne cantonat în nostalgiile păgubitoare ale iluzoriului Eldorado. Voltaire își publică romanul în 1759. Cu numai un an înainte, Sfântul Paisie Velicicovski (1722-1794) fusese hirotonit (ieromonah) și duhovnic pentru obștea schitului Sfântul Ilie care începea să se mărească din ce în ce mai mult. Ce ar fi putut afla Candid? Soluţia reală la căutările sale: întâlnirea cu un Dumnezeu personal, plin de iubire, Care nu numai că nu ne-a părăsit, ci se preocupă tot timpul de binele nostru, nu într-un mod juridic, administrativ, fiindcă noi suntem fiii Săi, iar El, Tatăl nostru, de Care nelipsindu-se inimile noastre vom putea distinge între autentica Împărăţie promisă nouă și utopiile cele deșarte ale oamenilor.

Adevăratele cuceriri se fac în duh, iar Voltaire a repurtat o mare biruinţă asupra Europei occidentale, fiindcă această Europă fără „temelia Adevărului" era pregătită de șapte secole pentru a-și primi strategul. Cuvintele lui G. Steiner ne fac să reflectăm și mai adânc la propensiunile acestei „moșteniri" voltairiene pe

[189] Lucien GOLDMANN, „La pensée des «Lumières»", în *Annales*. Économies, Sociétés, Civilisations, an 22, nr. 4, 1967, p. 759.

care cultura europeană s-a clădit. Ce anume a izolat o bună parte din Europa, neutralizând efectul vătămător al operei voltairiene, este Ortodoxia care în secolul al XVIII-lea va sta sub semnul scrierilor și vieţii Sfântului Paisie Velicicovski. În chipul cel mai luminat, Dumnezeu a rânduit omul pentru veacul acela bântuit de idei clătinătoare de conștiinţe, și se va vedea că acea Rusie pe care Napoleon nu reușise să o supună, va fi cucerită în Duhul de către Sfântul Paisie, ale cărui osteneli duhovnicești vor rezona în literatura marilor scriitori ruși. *Filocalia* slavonă la care lucrase la mănăstirea Neamţ va fi tipărită la Moscova în 1793 și va pătrunde în fibra intimă a creaţiei lui Gogol, Dostoievski sau Tolstoi, constituindu-se într-o replică de anvergură la cultura iluministă.[190]

Învăţătura Bisericii Ortodoxe este desăvârșită și se întemeiază pe Adevărul descoperit de către Domnul nostru Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat, Cel ce S-a făcut asemenea oamenilor, pentru ca firea noastră cea căzută să se sfinţească, să se îndumnezeiască. „Știm iarăși că Fiul lui Dumnezeu a venit și ne-a dat nouă pricepere, ca să cunoaștem pe Dumnezeul cel adevărat; și noi suntem în Dumnezeul cel adevărat, adică întru Fiul Său Iisus Hristos. Acesta este adevăratul Dumnezeu și viaţa cea de veci." (*II In.* 5, 20). De aceea, orice abatere de la adevărul propovăduit de Biserica Ortodoxă înseamnă și o situare *extra muros* unde nu există mântuire, după cum spune Sfântul Ciprian al Cartaginei.

Toleranţa nu este altceva decât expresia indiferenţei religioase, a deismului care fusese enunţat cu câteva secole înaintea

[190] Dan ZAMFIRESCU, „Biruinţa unei idei", în *Paisianismul: un moment românesc în istoria spiritualităţii europene*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996, p. 27. Vezi și „Nota bio-bibliografică" la *Crinii ţarinii*, ed. cit., p. 193.

lui Lessing de către Boccaccio (J. Burckhardt, *op. cit.*, 2, p. 267). Gândirea favorabilă toleranţei și emancipării de sub „tirania" adevărului absolut, a constituit nucleul unor creaţii celebre precum *Nathan Înţeleptul* (1779), în care G.E. Lessing (mason) îi aduce un omagiu lui Mendelssohn, figură marcantă a Luminilor europene și reprezentativ pentru emanciparea evreilor, care reușea să reunească în jurul său un cerc literar select ce se număra printre cele mai apreciate societăţi din Berlinul anilor 1760-1770. Apoi tragedia *Don Carlos* de Schiller (mason) sau *Flautul fermecat* a lui Mozart[191], unde, afirmă un cunoscut hermeneut german, „Se exprimă aici un patos umanist care lasă în urmă, cel puţin în cadrul unui joc, orice oprimare bisericească sau laică. Acesta corespunde, în imperiul gândirii, justificării kantiene a religiei în mod expres, în limitele simplei raţiuni."[192] Dar corespunde și comandamente-

[191] În muzica masonică flautul este un instrument important. Iată și sursele acestei creaţii muzicale: „Sublimul nostru înaintaș, compozitorul Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791), a fost iniţiat în tainele Masoneriei Universale, la 14 decembrie 1784, în Loja «Binefacerea» din Viena, Lojă care a fuzionat, ulterior, cu Loja «Noua Speranţă Încoronată», de unde și unele încurcături în lumea istoricilor. În anul 1791, sub inspiraţia lui Ignatz von Born – unul din Maeștrii Venerabili cei mai erudiţi ai timpului său – Mozart a compus celebra operă «Flautul Fermecat», relevând în structura ei intimă întregul ritual Masonic al iniţierii." (Olimpian UNGHEREA, *DEX Masonic*, vol. 1, București, Editura Phobos, 2006, p. 416. Vezi și p. 441).

[192] Hans-Georg GADAMER, *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, Traducere de Octavian Nicolae și Val. Panaitescu, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 79; iar mai departe apare următoarea aserţiune: „Imnul toleranţei intonat de Lessing în parabola celor trei inele din *Nathan Înţeleptul* ne aduce deja în faţa ochilor corelaţia dintre toleranţa religioasă și virtutea generală a toleranţei, astfel încât adevărul religiei se verifică în cele din urmă prin toleranţa morală umană." (p. 85). Dar G.E. Lessing (1729-1781) este un „reputat mason" iniţiat în Loja „Cei trei trandafiri", din Hamburg, în 1771. Vezi

lor masonice care nu fac altceva decât să militeze fervent pentru drepturile omului, fiindcă aceasta este cea de-a șaptea Lege Morală, dintr-un total de cincisprezece, din Codul Etic al Masoneriei Universale (*DEX Masonic*, vol. 2, p 487), care presupune respectarea tuturor credinţelor religioase, tuturor falșilor dumnezei, care puși laolaltă sunt denumiţi generic Marele Arhitect al Universului. „Nu este un Dumnezeu propriu-zis (precum Alah, Yehova, Hristos sau Buddha), ci reprezintă o sinteză ezoterică, strict nominală (fără niciun fel de dogme), a unui Dumnezeu Universal, pentru a permite oricărui credincios de pe mapamond, aparţinând oricărei religii, să poată accede la misterele Artei Regale." (*ibidem*, p. 39).

Dar Adevărul este unul singur: Hristos Mântuitorul și, așa cum învaţă Sfântul Apostol Pavel, avem o singură taină, nu o puzderie de mistere și înfricoșătoare lucrări pe care diavolul le acordă cu mărinimie acelora ce-i oferă garanţia bietelor lor suflete. „Și cu adevărat, mare este taina dreptei credinţe; Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul, a fost văzut de îngeri, S-a propovăduit între neamuri, a fost crezut în lume, S-a înălţat întru Slavă." (*I Tim.* 3, 16). Din lipsa de trăire a credinţei celei adevărate, unii se îndreaptă orbește către luminile de rău augur ale învăţătorilor din vremurile de pe urmă, neînţelegând că tocmai de aceste „basme lumești și băbești" trebuie să se ferească. Această toleranţă abil ticluită pentru a arunca în derizoriu Adevărul absolut, seamănă confuzie și atrage îndeosebi pe acei oameni încă nelămuriţi cu privire la iubirea Domnului nostru Care „a suferit

DEX Masonic, vol. 1, p. 310, citat și mai departe pentru argumentele sale în susţinerea „faptelor masonice" (p. 318) și în stabilirea criteriilor de intrare în Ordinul Masonic (p. 506). El avea să susţină în mod aberant, pledând pe urmele celor trei fraţi evrei Bedarride din Avignon care au înfiinţat Ordinul Masonic numit Misraim, că Adam sau chiar Dumnezeu ar fi fost primii francmasoni.

o dată moartea pentru păcate, El cel drept pentru cei nedrepţi, ca să ne aducă pe noi la Dumnezeu, omorât fiind cu trupul, dar viu făcut cu duhul" (*I Petru* 3, 18).

Iluminismul este un curent artistic ce are aceleași fundamente masonice ca și mișcarea socială de mare anvergură ce a determinat Revoluţia Franceză de la 1789[193] și ar fi dificil de înţeles coordonatele pe care se înscriu importantele opere literare ale acestei perioade dacă nu am urmări atent desfășurarea evenimentelor istorice și doctrina masoneriei[194], chiar dacă unii cercetători denunţă „mitul complotului masonic" și cataloghează drept compromiţătoare și „periculoasă" această perspectivă.[195] Secolul al XVIII-lea este îndeobște numit *Secolul luminilor*, vestind prin aceasta desprinderea omului de toate „prejudecăţile", de tot ceea ce încorsetează și limitează vederile raţiunii, inventariind o serie de aspecte ce anunţă divorţul dintre om și Dumnezeu: religia naturală, relativismul, adversitatea faţă de o Biserică (e vorba de Bi-

[193] Mitropolitul Irineu MIHĂLCESCU, *Teologia luptătoare*, Ediţia a II-a, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994, p. 167: „Enciclopediștii și mai toţi făuritorii și capii marei revoluţii au fost francmasoni."Tot aici aflăm că masoneria este instrumentată în favoarea iudaismului (p. 166, 167, 174). Despre realitatea constituirii lojilor masonice în Franţa Luminilor vezi și Auguste VIATTE, „L'illuminisme et la genèse du romantisme français", în *Revue d'histoire de l'Église de France*, vol. 14, nr. 65, 1928, p. 470.

[194] Angus MARTIN, „Les communications en France au XVIIIe siècle", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, vol. 54, 2002, p. 337. Autorul afirmă că elita intelectuală și literară a secolului al XVIII-lea se reunea fie în saloanele mondene, fie în casele conspirative ale francmasoneriei.

[195] Charles PORSET, „Les Francs-maçons et la Révolution (autour de la „Machine" de Cochin)", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 279, 1990, pp. 14-15.

serica Romano-Catolică) sterilă, cu o teologie discursivă, secularizată, lipsită de „cuvântul viu și lucrător”, erodarea mesajului Revelaţiei, recrudescenţa arianismului care se va face simţită și prin justificarea raţională a lumii, repudierea transcendenţei și revoluţia social-politică, autonomia omului faţă Dumnezeu[196], permanentul progres al cunoașterii, fiindcă Adevărul nu este cunoscut, dar este cognoscibil. Oare nu așa spun și masonii? „La urma urmei, nimeni – dar absolut nimeni – nu deţine Adevărul definitiv. Adevărul ultim.” (*DEX Masonic*, vol. 1, p. 45). Acest evoluţionism exersat istoric, filosofic și ontologic este deprimant și conduce la ideea că mântuirea omului trebuie să se plieze pe morfologia unei societăţi perfecte, care poate fi și trebuie construită aici pe pământ. De asemenea, teoria gnostică a preexistenţei materiei (o negare a creaţiei *ex nihilo*) și concepţia că Dumnezeu s-a retras lăsând creaţia să se guverneze singură (deism), vor coabita.

Relativismul uniformizează, nu vede taina, ci percepe doar exterioritatea ei ca pe o structură autonomă. „Deoarece, indiferent de credinţă, de îndată ce ai una, trebuie să deduci că Dumnezeu îi iubește pe oameni din moment ce a întemeiat o religie ca să-i facă fericiţi. Și că, dacă el îi iubește pe oameni, poţi fi sigur că-i faci pe plac iubindu-l și tu, practicând faţă de ei toate cele pe care iubirea și omenia le cere, neîncălcând legile lor. Ești mai sigur prin aceasta că vei fi plăcut lui Dumnezeu decât asistând la cutare sau cutare ceremonie. Pentru că ceremoniile nu au prin ele însele niciun grad de bunătate.”[197] Același personaj, Usbec, un *alter-ego* al autorului,

[196] Poetul iluminist André Chénier (1762-1794) va imagina în poemul *Hermès* tocmai o astfel de lume, un sistem funcţional fără Dumnezeu. Nu este o întâmplare că acest poet va fi revendicat ulterior ca precursor de către moderni de diferite generaţii (Cf. *Histoire de la littérature française*, 1, p. 328).

[197] MONTESQUIEU, *Scrisori persane. Caiete*, Traducere de Ștefan Popescu, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, p. 60.

va spune mai departe: „Deși suntem liberi de jugul religiei, nu ar trebui totuși să fim și de cel al dreptăţii." (*ibidem*, p. 120). În Ortodoxie, însă, „toate sfintele slujbe bisericești sunt statornicite de Duhul Sfânt și toate reflectează în sine taina întrupării lui Dumnezeu-Cuvântul, nefiind nimic omenesc în ceremoniile bisericești, ci toate sunt lucrul harului dumnezeiesc, care nu sporesc prin vredniciile noastre și nici nu scad prin păcatele noastre."[198]

Enciclopedia coordonată de Diderot și d'Alembert își are punctul de plecare în discursul din 1737 al scoţianului Ramsay, părintele spiritual al Francmasoneriei franceze, care considera că e absolut necesar un „Dicţionar universal al tuturor artelor liberale și al tuturor știinţelor utile" după modelul englez analog.[199] Amintim cazul *Enciclopediei*, fiindcă toate studiile importante referitoare la curentul literar-artistic studiat consemnează rolul important pe care l-a avut în propagarea ideilor revoluţionare și în suţinerea cauzei progresului material, punct de maxim interes pentru clasa de mijloc. Editată pe parcursul a două decenii (1751-1772), *Enciclopedia*, uriașă operă acumulând 17 volume, în afară de cele 5 volume anexe și cele 11 volume de planșe, își propunea să schimbe modul de a gândi, mizând pe „luminile" raţiunii în descreștinarea totală a unui Occident care își făurise deja o istorie tristă de șapte secole, timpul „prădat" de har care se scursese de la Marea Schismă din anul 1054. Seminţele acestui timp dăduseră o primă „cultură" în Renaștere, iar acum „rodeau" într-un ritm debordant. Mulţi dintre filosofii iluminiști nu erau francmasoni iniţiaţi, însă glosele lor filosofice consonau cu intenţiile lojilor, fiind ulterior revendicate ca proprii direcţii ale societăţilor de

[198] Sfântul Paisie VELICICOVSKI, *Meditaţii despre rugăciunea inimii*, București, Editura Anastasia, 1997, p. 17.

[199] Pertinenţa ipotezei este validată știinţific. Vezi Gustave LANSON, „Questions diverses sur l'histoire de l'esprit philosophique en France avant 1750", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1912, pp. 313-314.

tip masonic din întreaga lume, iar exemplul cel mai la îndemână este cel al lui Voltaire care va fi iniţiat abia către sfârșitul vieţii, în 1778, în loja celor „Nouă Surori", despre care se va spune că a adunat elita culturii iluministe a timpului. Contribuţia sa la ruinarea caracterului revelat al dogmei creștine imprimă un sens probabilistic existenţei lui Dumnezeu, care este doar Creatorul lumii, adică un zeu arhitect și fizician ce i-a fixat legile eterne după care să se conducă, încetând apoi să se mai ocupe de ea.[200]

Una dintre lojile din Toulouse se numea chiar „Enciclopedica", subliniind astfel direcţia reprezentată de acest proiect la a cărui difuzare masoneria a contribuit hotărâtor. Deși sunt prezente destule articole elaborate de către masoni, totuși acesta nu este singurul aport al francmasoneriei, fiindcă lojile masonice vor oferi multe dintre subscripţiile de publicare și vor înlesni difuzarea volumelor *Enciclopediei*.[201] Această lucrare va fi adusă în ţară

[200] Și oare masoneria nu pune pe tapet aceeași idee a adogmatismului? „Ordinul Masonic este o instituţie adogmatică. Masoneria nu s-a împăcat niciodată cu ţarcul strâmt, osificat, al dogmei. Tocmai pentru că Masoneria Universală nu este nici religie, nici sectă, este profund adogmatică. În Masonerie, omul trebuie să gândească liber, să nu fie strâns, limitat între zidurile dogmelor. Nu există nimic mai străin spiritului Masonic, decât dogma." (*DEX Masonic*, vol. 1, p. 27), a toleranţei: „Să precizăm totuși că Masonii nu au nimic împotriva dogmelor religioase, ale cultelor, ale sectelor, ci ei exclud dogma doar din modul lor de gândire Masonică, lăsând la latitudinea fratelui să adopte orice religie dorește. Pe drumul căutării eternului Adevăr uman, pe drumul cunoașterii de sine, dogma însă nu-l poate însoţi pe om." (*idem*) și a unui Mare Arhitect al Universului (*DEX Masonic*, vol. 2, p. 39).

[201] Gian Pio MATTOGNO, *Masoneria și revoluţia franceză*, Traducere de Florin Dumitrescu, Cu o Postfaţă de Radu Comănescu, București, Editura Anastasia, 1998, pp. 18-21: „Unele loji au avut ca scop bine definit propaganda *Enciclopediei*. Ultimele zece volume au fost publicate cu susţinerea lui Choiseul (din loja «La Candeur»). Printre protectorii *Enciclopediei* figurea-

la noi de către episcopul de Râmnic, Chesarie, cel care la sfârșitul secolului al XVIII-lea cunoștea și opera lui Montesquieu. Cum se vor fi împăcat ideile din *Scrisorile persane* (1721) sau din scrierea *Despre spiritul legilor* (1748) cu credinţa creștină ortodoxă a ierarhului, iată un subiect de aprofundat.

Care este alternativa în faţa asaltului unei astfel de ideologii potrivnice Dumnezeului Celui Viu? Cultura Duhului. Operele literare ale lui Rousseau, Voltaire[202], Diderot, Montesquieu, Swift, în care sunt strecurate în mod conștient și subtil o serie de idei ce nu răspund așteptărilor estetice ale cititorului creștin ortodox, au și o contraofertă generoasă de lectură, deoarece în această perioadă, prin pronia divină, Sfântul Nicodim Aghioritul publică *Everghetinosul*, la Veneţia în 1783, carte cu o influenţă imensă asupra spiritualităţii

ză contele de Saint-Florentin («Louis d'Argent»)." (*ibidem*, p. 19). La fel de interesantă este observaţia lui R. Comănescu, în postfaţa volumului, unde aflăm că toate rătăcirile derivate din romano-catolicism sau nu (ocultism, gnosticism, mesianism, panteism, ateism, deism, hughenoţi, cathari gnostici, evrei mozaici sau chiar ierarhi ortodocși) sunt asumate și revendicate de către masonerie ca autentic tezaur (pp. 117-118). Nu este de mirare atât timp cât R. Comănescu va fi el însuși iniţiat în anul 2000 în loja Europa Unită, iar începând din iunie 2004 este Maestru Venerabil (Cf. Horia Nestorescu-Bălcești, *Enciclopedia ilustrată a francmasoneriei române*, vol. 1, București, Editura Phobos, 2005, p. 279).

[202] Admiraţia faţă de literatura lui Voltaire ar trebui să ţină cont și de următoarea observaţie: „Toate povestirile și romanele lui Voltaire sunt în realitate niște pretexte epice, destinate fiind prin intermediul personajelor și intrigii să vehiculeze și să difuzeze larg ideile filosofului raţionalist ce condamna abuzurile, denaturările, intoleranţa, toate relele societăţii și statului – pentru a elogia în schimb virtuţile raţiunii și ale suveranului «luminat», condus de principii filosofie, urmărind binele societăţii. Caracterul dominant al acestor opere, deci, este dat de finalitatea lor agitatorică și propagandistică." (Ovidiu DRIMBA, *Istoria literaturii universale*, vol. 2, p. 36).

grecești și nu numai, ce are înfățișarea unei sinaxe a Părinților Bisericii de Răsărit și de Apus până în anul 1054, când s-a produs Schisma cea Mare. Care este mesajul cărții adus acelui timp și, implicit, nouă azi?

Sfinții filosofează antinomic, își ostoiesc setea de cuvinte nepieritoare, pun autoritar frâu imaginației și declină tipologia apuseană a eficienței, modelul cultural traumatizat de pierderea transcendenței. Ce învățăm din toate aceste chipuri de viețuire în Hristos? Că e necesar să ne retragem din lumea imaginației haotice, fiindcă zgomotul asurzitor al ideilor și al cugetărilor pline de deșertăciuni felurit închipuite ne poate vătăma, și să descoperim liniștea și frumusețea pustiei, adică visteriile bogate ale cuvintelor Domnului, asemenea vinului curat, bine mirositor. Abandonul s-ar putea referi la literatura ce încântă în mod fals lumea, iar noi, nefiind din lume, prin Hristos Domnul, nu avem de ce să ne lăsăm seduși de „torentul" acestei desfătări, pe când încredințarea vine din dialogul cu Sfinții, unii dintre cei mai avizați cunoscători ai frumosului, ai literaturii cuvintelor de negrăit. Lecturile noastre să aibă cumpăna autentică a călugărului îmbunătățit ce se înfrânează de la cuvinte și fapte nefolositoare, pentru a se concentra îndeajuns spre cele veșnice. „Bun lucru cu adevărat este, frate, a ne abate dinspre vorbirile cele deșarte ale mirenilor și de vătămarea cea de la dânșii departe pe sinene a ne duce. Căci [ei] grăiesc pe cele ale veacului acestuia, iar pe acestea primindu-le mintea la sineși, se slăbănogește și se strică din lucrarea cea duhovnicească și slăbește către întinderea [măsura] nevoinței. Iar după ce ei se duc, ea se îngreuiază pentru rămășița canonului. Și pentru aceasta căutau cei nevoitori pustietățile, ca, afară de acestea [cele ale veacului acestuia] făcându-se, fără de opreală să vorbească cu Dumnezeu."[203]

Cu un an înainte, Macarie din Corint și Nicodim Aghioritul

[203] *Everghetinosul*, vol. 1, Transliterare, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan Voronca, Galați, Editura Egumenița, 2007, p. 272

publicaseră impresionanta ediţie a *Filocaliei* (Veneţia, 1782). Mult timp s-a crezut că aceasta a fost prima traducere a textelor patristice și filocalice, însă după ultimele cercetări s-a descoperit că Sfântul Paisie Velicicovski, venit din Sfântul Munte în 1763, își așează obștea la Mănăstirea Dragomirna, unde începe, ajutat de ucenicii săi, anevoioasa lucrare de traducere pe care o va încheia în 1769. Aducem înainte toate aceste informaţii nu doar pentru a se remarca preeminenţa Ortodoxiei românești, ci și pentru a înţelege că acest spaţiu cultural ortodox românesc oferea în secolul al XVIII-lea condiţii prielnice unei culturi autentice în duhul Părinţilor. Aceasta explică și atracţia pe care a exercitat-o asupra emigrantului rus Cuviosul Vasile de la Poiana Mărului (adormit în 1767)[204], duhovnicul Sfântului Paisie, un alt emigrant, de data aceasta ucrainean, asupra Sfântului Antim Ivireanul, și el emigrant gruzin, deoarece contextele istorice nefavorabile afectează monahismul grec și rus, în timp ce monahismul românesc va fi ferit prin pronia divină, devenind astfel cadrul potrivit pentru lucrarea în liniște a rugăciunii inimii și a culturii Duhului. Acest model cultural paisian reprezintă răspunsul onest, dacă e să folosim termenii cercetătorilor care neintuind sfinţenia, se opresc la onestitate, pentru secolul marcat de cultura occidentală iluministă.

„Și cum din înfierbântarea minţii celei spurcate se nasc pa-

[204] Protosinghel Ioanichie BĂLAN, *Pateric românesc*, Galaţi, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, 1990, p. 287: „Punând accent mai ales pe ascultare, pe lectură și rugăciune în mănăstirile și sihăstriile din centrul ţării noastre, reușește să creeze un adevărat curent de înnoire duhovnicească în monahismul românesc la mijlocul secolului XVIII. Acest mare curent, al doilea ca mărime după cel din secolul XV, iniţiat de Sfinţii Nicodim de la Tismana (†1406), Leontie de la Rădăuţi și Daniil Sihastru, va fi desăvârșit și răspândit în toate ţările ortodoxe la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, prin marii stareţi Paisie de la Neamţ (†1794), Gheorghe de la Cernica (†1806) și Sfântul Calinic de la Cernica (†1868).”

timile trupești, adică curvia, din curăţia minţii și a inimii se nasc toate faptele cele bune. Din curăţia inimii, din post, din rugăciune, se curăţă mintea de lucrurile cele spurcate și se luminează. Iar din curăţia minţii se curăţă și sufletul și se luminează, făcând fapte bune. Iar din curăţia cea sufletească izvorăște vederea minţii. Că fără curăţia minţii, a inimii și a sufletului, nu se ajunge la vederea cu mintea; și nu cumva să ne fie nouă oprirea acestora și să fim omorâţi de draci. Iar fiind noi cu patimi, adică pătimași, îndrăznesc dracii a intra în noi și a ne chinui. Iar în locul adevărului arată înșelăciunea. În vreme ce, cu inima curată, cu mintea curată și cu sufletul curat se vede soarele minţii." (*Crinii ţarinii*, p. 117). Am insistat să punem faţă în faţă cele două culturi pentru a înţelege mai bine elemente care adeseori ne scapă atunci când ne decidem să facem o lectură, pentru claritate, pentru explicarea corectă a emergenţei unor imagini mentale, artistice sau pur și simplu care ţin de reprezentarea unor idei. Dacă vom încerca să ne explicăm cultura ortodoxă, credinţa, Adevărul, iubirea, sfinţenia, mântuirea, harul, comuniunea prin categoriile pe care iluminismul le-a sădit adânc în cultura societăţii occidentale și chiar și în culturile formate în duhul filocalic, atunci vom „dispune" de o serie absurdă a „reinterpretărilor", a mistificărilor și a anomaliilor de tot felul.

Proiectul enciclopedist a dat naștere unei „reeducări" în spirit raţionalist, contestatar, revoluţionar, rupt de orice tradiţie a harului și a sfinţeniei. Astăzi îi vedem repercusiunile în ultimele lor avataruri și înţelegem că societatea care a adoptat un astfel de model cultural, educaţional, e sortită dispariţiei prin sterilitatea propriilor idealuri.[205] Sfântul Paisie Velicicovski ar fi numit aceste

[205] Sunt suficiente versurile din *Epigrama* lui Denis Diderot, „[…] nos dames de Paris,/ Si douces, si spirituelles,/ Qui ne sont guèrre plus fidelles/ A leurs amants qu'à leurs maris;", pentru a înţelege societatea măcinată de păcat a capitalei Franţei secolului al XVIII-lea. Vezi Jean VARLOOT, „Poète

idealuri goale „împuţinarea minţii" care premerge tuturor păcatelor (*ibidem*, p. 108). Deși este numită „luminată", această literatură a Occidentului de secol XVIII înseamnă o împuţinare drastică a adevăratei lumini, o slăbănogire a facultăţilor duhovnicești și, inerent, căderea în răutăţile cele de multe feluri: o adevărată literatură sinucigașă. „Iar căderea cea mai de pe urmă, groapa din care nu mai poate ieși și pierzarea, este deznădejdea, că unul ca acesta singur pe sine s-a înjunghiat. Că deznădăjduitul necunoscând iubirea de oameni a lui Dumnezeu și mila Lui, că a venit să mântuiască pe cei păcătoși, nu știe că nu este păcat pe pământ care să nu aibă iertare..." (*ibidem*, p. 110).

La antipodul culturii iluministe se situează modelul cultural paisian, productiv în serie simbolică, dar abandonat în Occident și ignorat tot mai făţiș la noi. De ceva timp, tipul cărturarului care urmărește să se sfinţească nu mai este la modă, fiindcă pare să prevaleze pragmatismul tenace și ambiţios al unei culturi vindicative, care ucide cu aceeași lipsă de scrupul cu care Cain l-a ucis pe fratele său și din același motiv. Cain contabilizează, își exersează raţiunea pentru a găsi oportunităţi, beneficii, conceptualizează, reduce totul la negustorie, unica sa măsură este profitul. El nu știe să dăruiască, să fie generos, nu iubește, nu acceptă jertfa, nu este sensibil la frumos și nu vrea să fie recunoscător. Din ceea ce Dumnezeu i-a dăruit el alege prinoase nedemne de iubirea neţărmurită a Ziditorului și se miră că jertfa sa nu este bineplăcută Domnului. Îl va ucide pe Abel pentru că nu suportă cultura superioară a generozităţii, criteriile ei sfinţitoare, aluatul ei nobil, ca apoi să rătăcească până ce va muri căzând într-o crevasă întunecată a pământului.

---

et père de famille", în *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, numéro 1, 1986, pp. 28-29.

La noi, idealul omului „eliberat” prin „cultură” de constrângerile de ordin religios sau socio-politic își are emergenţa în acest punct, când contactul cu literatura veche a latinilor și a grecilor se concretizează prin cărturarii școliţi la Bar, Cameniţa și Lemberg. „Iluminismul apusean, pătruns la noi și prin filiera greacă, a trezit spiritele spre o gândire critică asupra societăţii, spre o concepţie despre lume eliberată de teologie și dogmatism. Ideile iluminiștilor francezi, care au contribuit la pregătirea ideologică a revoluţiei de la 1879 – Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Mably ș. a. – raţionalismul școlii leibniziene din filosofia germană, începutul materialismului spontan legat de pătrunderea studiului știinţelor naturii, în sfârșit, tendinţele materialiste din concepţia lui Condillac, toate acestea au lovit în concepţia teologică feudală, grăbind transformarea structurală a climatului intelectual.”[206]

După cum s-a și remarcat, un rol important în „integrarea” acestui curent de idei european l-a avut literatura occidentală, prezentă în spaţiul nostru cultural fie prin traduceri, fie prin manuscrise. Un exemplu în acest sens ar fi acela că *Aventurile lui Telemah* (1699) este tradus abia în 1818, de către Petru Maior, însă romanul lui Fénelon[207] a putut fi citit mult mai devreme în original sau în traduceri diferite (Maria Cantemir, de pildă, îl citea într-o traducere italiană), iar ceea ce interesează aici este doar faptul că există o circulaţie pe care tiparul, încă monopol de

---

[206] George IVAȘCU, *Istoria literaturii române*, 1, București, Editura Știinţifică, 1969, pp. 288-289

[207] Marchizul de Fénelon (1651-1715) este un adevărat precursor al iluminismului prin temele pe care le propune atât în lucrările *Dialoguri ale morţilor* și *Tratat despre educaţia fetelor*, cât și în romanul amintit. De asemenea, este membru al Lojii „Mareșalul Coigny”, constituită pe lângă un regiment de dragoni (Cf. Emilian M. DOBRESCU, *Iluștri francmasoni*, pp. 118-119).

stat, mai ales religios, n-o reflectă.[208] Există o prodigioasă lectură a literaturii occidentale ce stă sub semnul traducerilor neogrecești, aceasta având o explicaţie și în faptul că Voltaire pătrunsese adânc în conștiinţa poporului grec cu toată opoziţia Bisericii Ortodoxe care înţelesese că scrierile acestui scriitor francmason[209] acţionează cu viteza unui catalizator otrăvitor, îndepărtându-i pe oameni de iubirea lui Dumnezeu. *Tratatul* său *asupra Toleranţei* va fi tradus în 1768 de Eugen Vulgaris (1716-1806), eruditul cleric poliglot, director al Academiei Athonite (1753-1759) din Sfântul Munte, care preda științele moderne după Locke, Leibniz și Wolf, spre disperarea monahilor care decid să incendieze clădirea școlii.[210]

Adesea, Sfântul Paisie Velicicovski îi povăţuia pe călugări spunându-le că „mai întâi de toate se cuvine vouă să vă apropiaţi de Domnul cu credinţă tare și cu iubire fierbinte să vă lepădaţi hotărât de toate plăcerile veacului acestuia, de voinţa voastră, de cugetul inimii voastre și să fiţi săraci cu duhul și cu trupul. Numai atunci, prin harul lui Hristos, se va aprinde în voi sfânta râvnă.” (*Pateric românesc*, p. 313). Această atitudine de lepădare de sine pare a fi starea duhovnicească potrivită pentru un trăitor al Orto-

[208] Ileana VÎRTOSU, „Istoria unei cărţi: Întâmplările lui Telemac de Fénelon și circulaţia ei pe teritoriul românesc în secolul al XVIII-lea”, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 28, nr. 3, București, 1979, pp. 365-379.

[209] Cf. *DEX Masonic*, vol. 1, p. 441 și vol. 2, p. 53. Vezi și Tudor VIANU, *Voltaire*, București, Editura Albatros, 1972, p. 97: „ «Loja francmasonică a celor nouă surori» îl primește într-o ședinţă festivă, la care asistă Franklin și în care este introdus ca ucenic.”

[210] Vezi studiul introductiv al Diaconului Ioan I. ICĂ JR., „Împărtășirea continuă pro și contra – o dispută perenă și lecţiile ei”, la *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine: dosarul unei controverse – mărturiile Tradiţiei*, Sibiu, Editura Deisis, 2006, p. 11.

doxiei care, cu multă smerenie, trebuie să înainteze pe calea mântuirii, socotindu-se sincer pe sine ca pe cel din urmă om înaintea lui Dumnezeu. Sinele acesta este considerat pricina tuturor păcatelor, rădăcina lumească a gândului neîndreptat, şi pentru orice cădere din dreapta socoteală se face răspunzător. De aceea, cititorule, apropierea de Domnul este imposibilă atât timp cât locul din inima ta este ocupat de florile artificiale şi nu de cele vii ale literaturii. „Pe de altă parte, lectura romanelor la modă, împănate cu moravuri şi cugetări deşucheate, avu darul să-l neliniştească; iar când află că aceste romane înfăţişau imaginea adevărată a lumii europene se temu, şi nu fără unele temeiuri, ca nu cumva Virginia să se lase înrâurită de această lume şi să-l dea în cele din urmă uitării."[211] Aşa cum Paul se preocupă sincer pentru Virginia, aşa şi tu află că sunt cărţi ce-ţi pot fura iubirea cea adevărată şi de care trebuie să te fereşti înconjurându-te de cele luminoase, adică de buni sfetnici.

Între multe altele, relevantă este observaţia pe care H. Bloom o face în privinţa lui Goethe (1749-1832), evident, nu situându-se în perspectiva comentariului nostru, căci întreaga sa investigaţie, într-o exprimare sintetică, impune valoarea estetică a unor foarte cunoscute opere literare din care Dumnezeu S-a retras, locul Său fiind ocupat de „religia sinelui". „Când a scris despre Mefisto, Goethe a fost un poet adevărat, iar despre cei din alaiul Diavolului a scris de parcă i-ar fi cunoscut, aşa cum Goethe pare să fi cunoscut totul." (*Canonul occidental*, p. 227). Sfinţii ne învaţă că unul dintre „fronturile" pe care se desfăşoară războiul nevăzut este sinele, omul însuşi, avertizându-ne să fim cu multă luare aminte.

Această cunoaştere stranie a părţii întunecate a lucruri-

[211] Bernardin de SAINT-PIERRE, *Paul şi Virginia*, în româneşte de Victoria Ursu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 89.

lor o au și Dante, și poeţii William Blake și Walt Whitman (și alţii), în operele cărora abundă elementele ezoterice. De altfel, nu este greu de identificat originea gnostică a mitului Beatricei din *Divina Comedie* sau a lui Faust din poemul cu același nume. „RELIGIA SINELUI nu cunoaște o împlinire mai sublimă decât în Faust, partea a doua. [...] Figura lui Faust pare să îl aibă ca model pe primul presupus gnostic aflat la originea ereziilor creștine, Simon Magul din Samaria, care, odată ajuns la Roma, și-a luat numele de Faustus – «cel favorizat». La începutul ascensiunii lui stranii, Simon găsise o prostituată în Tir, Elena, pe care o proclamase «gândul căzut al lui Dumnezeu» și, într-una din reîncarnările ei anterioare, Elena din Troia. Scandalul iscat de această erezie este sursa îndepărtată a legendei faustice, care s-a legat apoi de numele unui anumit Georg sau Johann Faust, un astrolog rătăcitor de la începutul secolului al XVI-lea, care a murit prin 1540." (*Ibid.*, p. 232). Ocultismul, devenit „știinţă" în timpul lui Theofrastus Bombastus Paracelsus (1493-1541), este menţionat ca fiind o sursă importantă în imaginarea lui Mefisto și a „metodelor" sale de a întineri pe Faust sau a unor personaje din romanul *La rôtisserie de la reine Pedoque* de Anatole France.[212] În *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, titlu cu rezonanţă masonică, a fost remarcată intriga centrală în care autorul își conduce eroul prin felurite încercări și scenarii imaginate de o „voinţă misterioasă", aceea a conducătorului unei societăţi secrete. „Se urmărește mântuirea lui Wilhelm pe căile mai mult sau mai puţin masonice ale unei secte rosicruciene."[213]

[212] Ioan Gh. SAVIN, *Iconoclaști și apostaţi contemporani*, București, Editura Anastasia, 1995, p. 44.

[213] Denis de ROUGEMONT, *Partea diavolului*, Traducere Mircea Ivănescu, București, Editura Anastasia, 1994, p. 82. Vezi și René SERVOISE, „Le merveilleux dans *La Chartreuse de Parme*", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 99, nr. 6, noiembrie-decembrie 1999, pp. 1198-1199, unde

Toată această mincinoasă știinţă, alături de alte rătăciri precum teosofia sau antroposofia, care pretind a se pune în slujba adevărului, sunt recomandate în zilele noastre de către masonerie, fiindcă ezoterismul este „un câmp fertil de însămânţare a civilizaţiei Masonice și un uriaș laborator de experimentare, de practicare și explicare a simbolurilor Masonice" (*DEX Masonic*, vol. 2, pp. 379-380). De asemenea, Simon vrăjitorul este considerat a fi cel care a păstrat „Spiritul Universal iniţial al lui Iisus Hristos", „un hierofant iluminat", întemeietor „ilustru" al gnosticismului care este „un mod revoluţionar de gândire, descătușat din chingile unor dogme religioase, născute eminamente din interese politice și administrative, mod de gândire eliberat din ţarcul strâmt și meschin al luptei pentru putere." (*Ibid.*, p. 386).

Aprecierea de care se bucură acest „mod revoluţionar de gândire" ne face să reflectăm asupra condiţiei „revoluţionare" a lui Lucifer, primul care a îndrăznit să se „elibereze" de iubirea „dogmaticului" Dumnezeu. Nu i-a amăgit el cu luminile „revoluţiei" pe protopărinţii Adam și Eva, care au fost încântaţi să afle că „li se vor deschide ochii minţii" și vor fi asemenea lui Dumnezeu? Ce mare cădere! „Moștenirea" acelei „revoluţii" din grădina Raiului este mintea înceţoșată de ideea că Dumnezeu nu ne-a descoperit Adevărul și că trebuie să căutăm în altă parte, răsfoind înfricoșătoarele file ale revelaţiei întunecate a îngerilor Satanei.[214] Cât de mare este înșelarea acestor „fraţi" masoni care,

ni se spune că, în astfel de opere literare (este amintit și Novalis cu *Heinrich von Ofterdingen* și *Les disciples de Saïs*), ucenicul este condus treptat de către un maestru sau o societate secretă „pe domeniul inefabilului, al indicibilului și al inexprimabilului" până atinge un nivel superior, trecând peste probe cu ajutorul unor „chei" pe care le descoperă *aproape* întâmplător.

[214] Regretul autorului *DEX*-ului *Masonic* este acela că Lucifer, cel care ne-a dăruit cunoașterea (sic!), n-a fost congratulat ca Prometeu, căruia, în cele din urmă, Zeus i-a permis să fie asemenea celorlaţi zei din Olimp, din care

în timpul ritualurilor masonice, își încredinţează sufletul diavolului, ca și acest personaj al lui Goethe! Mirarea n-ar trebui să fie mare, deoarece „sublimul" Goethe a fost el însuși iniţiat în gradul de Maestru Mason, la 15 noiembrie 1814, în cadrul *Lojii Amalia Zu Dendrei Rosen* din Weimar (*DEX Masonic*, vol 1, p. 154; vol. 2, p. 104). O mare influenţă în formarea sa intelectuală a avut-o filosoful iluminist Johann Gottfried Herder (1744-1803), el însuși mason, iniţiat la Riga, în 1776, în Loja „Sub sabie", unde îndeplinește pe rând oficiul de secretar, apoi pe acela de orator. Un rol aparte va avea și în mișcarea „Sturm-und-Drang" care îmbrăţișează multe dintre ideile masoneriei, chiar umanismul său de sorginte masonică fiind deosebit de apreciat și constituind un argument solid al prestigiosului premiu literar ce-i poartă numele (*Iluștri francmasoni*, p. 122).

Știm că Napoleon (chiar el mărturisește) citise de șapte ori romanul lui Goethe, *Suferinţele tânărului Werther*, fiind fără îndoială captivat de mesajul exploziv al cărţii. Dar care este proiecţia acestui Werther pe ecranul conștiinţei? „De la Werther la generaţia *beat*, la anii tinerilor *hippies*, la cei din mai 1968 de la Paris, o linie duce, directă, Werther este părintele spiritual - nerecunoscut! - al acestor contestatari ai secolului al XX-lea și anunţă, poate, unele mișcări ale secolului al XXI-lea. [...] În fond, Werther este un precursor al unei stirpe (a romanticilor fii ai secolului, a «oamenilor de prisos», a celor cuprinși de *Weltschmerz*) prin care se anunţă nihilismul secolului ce va să vină."[215] De altfel, atât în *Faust*, cât și în *Elegiile romane* sau în *Epigramele veneţiene*, apar scene în care sunt descrise tot felul din păcate, printre care se re-

motiv se poate deduce că „Zeus a fost un părinte ceresc cu mult mai iertător și mai înţelegător decât Dumnezeul care l-a pedepsit pe Lucifer.". Concluzia? „Istorie, și morală, și eternele orgolii divine." (vol. 2, p. 252).

[215] Nicolae BALOTĂ, *Literatura germană de la Sturm-und-Drang în zilele noastre*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, pp. 28-29

marcă cele împotriva firii. Și nu e cu totul surprinzător că Goethe recuză ideea unui Dumnezeu transcendent în poezia sa filosofică reunită în ediţia din 1815 intitulată *Dumnezeu, suflet și lume*, optând pentru o filozofie a Naturii, în maniera pe care Lucrețiu a iniţiat-o.[216] El considera creștinismul ca fiind opera unui om remarcabil, nicidecum a Dumnezeului-om Hristos, punctul său de vedere fiind marcat de principiile filosofice ale lui Baruch Spinoza (1632-1677) pe care le-a studiat în primii ani după sosirea la Weimar. „Isus și-a închipuit un Dumnezeu unic și i-a atribuit toate însușirile pe care le simţea în el însuși ca însemnând desăvârșirea. A devenit astfel făptura propriului său eu, având toată bunătatea și dragostea lui, cum nu se poate mai potrivit ca oamenii buni să i se dăruiască plini de încredere și să-și însușească această idee drept cea mai dulce legătură cu Cel-de-Sus. Cum însă făptura măreaţă căreia noi îi spunem divinitate se manifestă nu numai în om, ci și într-o natură imensă, bogată și în evenimente importante mondiale, se înţelege că o astfel de reprezentare a lui Dumnezeu pornind de la însușirile omenești nu poate fi îndestulătoare și cel ce e atent se va lovi curând de insuficienţe și contradicţii, care îl vor face să se îndoiască și chiar să deznădăjduiască dacă nu e destul de mic ca să se autoliniștească prin vreo explicaţie artificială sau dacă e destul de mare ca să fie capabil a se ridica la un alt punct de vedere, mai înalt."[217]

Cu alte cuvinte, ni se spune că Hristos, necunoscând depli-

[216] Jean LACOSTE, „«L'oeil clairement ouvert sur la nature », Heidegger et Goethe", în *Littérature*, nr. 120, 2000. Poésie et philosophie. p. 127.

[217] Johann Peter ECKERMANN, *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale*, în românește de Lazăr Iliescu, București, Editura pentru literatură universală, 1965, p.446. Iar cu privire la episodul evanghelic în care Hristos merge pe valuri, iar Petru, întâmpinându-L, începe să se scufunde, Goethe se exprimă în felul următor: „ – E una dintre cele mai frumoase legende, spunea Goethe, pe care o preţuiesc în mod deosebit." (p. 425).

nătatea Dumnezeirii, ne-a oferit o perspectivă limitată, nedesăvârșită, și stă în putința noastră să căutăm și să găsim în „natura imensă” celelalte elemente care lipsesc unei imagini întregitoare a lui Dumnezeu. Ce să mai spunem de calitatea de Mântuitor al omenirii din robia în care ne-a adus păcatul? Nici nu încape o discuţie referitor la așa ceva, după cum citim din rândurile de mai sus, căci, probabil, după cum evreul Spinoza aștepta un alt Mesia, suferind de o orbire proprie poporului evreu răstignitor, așa și mai tânărului său admirator îi era imposibil să vadă în Hristos pe Cel Promis spre a lumii mântuire. Aceste aserţii incumbă o viziune relativistă referitor la creștinism căruia i se contestă fundamentul Revelaţiei („Isus și-a închipuit [...]”), subliniind ideea „întocmirii” credinţei pentru necesităţile și comprehensiunea oamenilor, semenilor. Dar dacă Hristos nu este și Adevărul absolut, atunci fiecare pas al nostru se face la întâmplare, iar ţelul nostru este desfiinţat. Mincinoasei concepţii goetheene îi opunem iubirea nesfârșită și inimaginabilă a Dumnezeului Care „S-a pogorât din cer pentru noi și pentru a noastră mântuire”, căci „Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr.” (*In.* 1, 14).

Sfântul Dimitrie al Rostovului învaţă că îndrumătorul cel nemincinos al vieţii creștinului este harul Sfântului Duh, adică „oglinda” în care privind ne putem îndrepta neputinţele și putem păși fără a rătăci pe calea veșniciei. „Duhul lui Dumnezeu ne ajută în slăbiciunile noastre, iconomisind așa încât orice necazuri sufletești sau trupești să le primim ca din mâinile lui Dumnezeu, și cu mulţumire îl slăvim pe Dumnezeul nostru pentru aceasta. Iarăși ne ajută îndepărtând de la mintea noastră neștiinţa, învăţându-ne ce trebuie făcut și de ce lucru să ne ferim. El întărește voinţa noastră în dragostea către bunurile statornice și veșnice, în nesocotirea bunurilor pieritoare care ademenesc simţurile, dar nu dau sufletului plinătatea mulţumirii. El ajută ţinerii noastre de

minte să-și amintească toate binefacerile lui Dumnezeu, să nu uite și să nu încalce poruncile Lui, să nu uite păcatele, dar și să se întristeze omul de ele în inimă, privind înainte dreapta și înfricoșătoarea judecată a lui Dumnezeu. Duhul cel Sfânt, cu mâna Sa cea tare, întrajutorează duhul nostru împotriva patimilor trupești, ne întărește în gândul de a săvârși faptele bune și de a fi în slujba lui Dumnezeu." (*Călăuziri către veșnicele locașuri*, p. 172).

Înţelegem de aici că întreaga morfologie a inimii poartă pecetea harului dumnezeiesc, iar gândurile, idealurile, afinităţile sunt conlucrări, chipuri ale minţii atinse de iubirea lui Dumnezeu. Orice întreprindere, orice înclinare a cugetului sunt susţinute în mod tainic pentru a înainta firesc către finalitate, deoarece și voinţa de a face bine se edifică pe gândurile bune transformate în fapte.

În spaţiul românesc, modelul cultural nu poate fi conceput în afara Ortodoxiei, argumentul principal fiind acela că impulsul creator se naște din întâlnirea omului cu Creatorul său. Denaturarea creaţiei ia și acest aspect al întreruperii misiunii, al ieșirii din comuniune, nemaiînţelegând nicicum că întâlnirea cu Dumnezeu este esenţa tuturor mișcărilor noastre lăuntrice. Cel mai simplu gest este o măsură minimă a exprimării, iar dacă el nu este determinat de iubirea faţă de Dumnezeu, atunci se umple de zădărnicie, aruncând în derizoriu chipul Său înscris în alveola creaţiei. Fiecare mișcare sau răgaz al minţilor și al inimilor noastre să le facem pentru Hristos și întru slava Lui, știind cât de mult ne iubește pe noi Domnul.

Sfântul Ierarh Antim Ivireanul este văzut de N. Iorga ca reprezentativ pentru influenţa pe care a exercitat-o modelul cultural grecesc, pentru că formaţia lui culturală se definitivează sub îndrumarea mitropolitului Dosoftei al Ierusalimului (1641-1707), iar scrierile sale au creat o adevărată școală culturală în cadrul

monahismului românesc. Mutaţia valorilor se produce treptat și cultura elenă ia locul culturii slavone în preferinţele cărturarilor și a voievozilor români promotori de cultură, iar un prim rezultat al acestei noi direcţii este *Enchiridionul* lui Nicolae Milescu.[218] Literatura religioasă din secolul al XVIII-lea este rezultatul influenţei modelului grecesc, deoarece „cultura greacă ne-a dat material, ne-a dat cunoștinţi și forme", în timp ce istoriografia o datorăm influenţei exercitate de școala poloneză asupra Costinilor, care, la rândul lor, prin ideile dezvoltate în cronici, impun generaţiile de cărturari ce le urmează. „Cultura polonă ne-a dat idei, ceva din ideile mari ale Apusului." (*Ibid.*, p. 51). Dar care erau aceste „idei mari" ale literaturii occidentale?

Pentru a nu se constitui o imagine falsă a celor două direcţii culturale, cea grecească și cea polonă, vom face câteva precizări. Întemeierea școlilor iezuite de la Cameniţa și Lemberg în 1608 și de la Bar în 1636, aveau ca scop luminarea prin învăţătură, dar în spatele acţiunilor culturale se ascundea o subtilă propagandă catolică (G. Ivașcu, *Istoria…*, p. 130). Grigore Ureche (cca. 1590-1647), cronicarul, va studia într-unul dintre aceste mari colegii, la Lemberg[219], iar acest lucru se va repercuta asupra gândirii sale prin atitudinea favorabilă unirii celor două Biserici, Ortodoxă și

[218] Nicolae IORGA, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. 1, București, E.D.P., 1969, p. 28. *Enchiridionul* (Manualul) este răspunsul creștin ortodox faţă de mișcările reformatoare din secolul al XVII-lea care se adaugă altor răspunsuri cunoscute: *Mărturisirea de credinţă* a mitropolitului Petru Movilă, aprobată în 1643 în Sinodul de la Constantinopol, sau *Răspuns la Catehismul calvinesc* (1645) al Sfântului Ierarh Varlaam.

[219] P.P. PANAITESCU, „Influenţa polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin", în *Memoriile Secţiunii Istorice* (Academia Română), Seria III, Tomul IV, Mem. 4, București, Cultura Naţională, 1925, p. 79.

Romano-Catolică, pe care, considera el, doar „pizma grecească" (sic!) le-a făcut să se despartă la Conciliul de la Ferrara-Florenţa (*Ibid.*, p. 83). Relaţiile dintre boierii din Moldova și cultura poloneză se vor consolida prin cele trei centre culturale, unde vor veni să studieze mulţi fii de boieri moldoveni, dintre care unii, precum Petru Movilă sau Grigore Ureche, vor avea un rol cultural semnificativ.

O parte dintre boierii moldoveni, printre care Iordache Russet, Hurmuzaki și Miron Costin, sprijinea material colegiul iezuit din Iași, care era o filială a celui din Cameniţa. Miron Costin, de pildă, va studia și în Polonia, în colegiul catolic de la Bar (*ibidem*, p. 16). De altfel, Miron Costin îi ușura „lucrarea" unui episcop italian, Vito Piluzzo, de câștigare a creștinilor ortodocși din Moldova la catolicism și considera că împăraţii bizantini sunt vinovaţi pentru despărţirea Bisericii Ortodoxe de cea a Romei (*Ibid.*, p. 130). Cronicarul, „mare protector al catolicilor din Moldova", îl glorifică pe regele polonez Ion Sobieski, în timpul căruia catolicismul ducea o propagandă sufocantă de unire a ucrainenilor cu Roma, văzând în el „eroul creștinătăţii", așa cum îl numește C. Negruzzi în celebra sa naraţiune *Sobieski și românii*. Întristător ni se pare faptul că mulţi cercetători nu deosebesc lucrurile și vorbesc despre iezuiţii poloni și despre misiunea lor catolică din Moldova din acel timp doar ca despre o acţiune benefică din punct de vedere cultural, fără să observe intenţia lor de a face cât mai mulţi prozeliţi într-o ţară creștină ortodoxă. Oare nu la fel procedaseră și calvinii în Transilvania secolului al XVI-lea, când Hans Bekner, judele Brașovului, proprietar al fabricii de hârtie, condiţiona tipăriturile coresiene în românește de introducerea unor idei cu totul străine de credinţa noastră dreptslăvitoare?

Academia din Kiev a fost un răspuns potrivit la această amplă propagandă romano-catolică, deoarece întemeietorul ei, mitropolitul Petru Movilă, înţelesese necesitatea unei instituţii de

învăţământ superior care să formeze tineri în dreapta și mântuitoarea credinţă, oferind astfel alternativa culturală și izolând pericolul pe care-l reprezenta acea cultură anexată ideologiei catolice. În a doua jumătate a secolului a XVII-lea, când influenţa apuseană a culturii poloneze atingea apogeul, se conturează din ce în ce mai clar direcţia culturală grecească. Legăturile domnitorului Vasile Lupu cu lumea greacă de la Contantinopol au o importanţă deosebită în iconomia culturii românești prin faptul că permit un contact direct cu Ortodoxia renăscută spre sfârșitul secolului al XVI-lea.

Evident că această situaţie a iscat conflicte între susţinătorii celor două curente, însă reţinem felul în care unii cărturari Sfinţi au înţeles să se folosească de achiziţiile culturii occidentale spre dreapta slăvire a lui Dumnezeu. Nu doar mitropolitul Kievului este un exemplu în acest sens, ci și Sfântul Ierarh Dosoftei, cel care, mergând pe drumul deschis de ritmurile poetului polonez Kochanowski, dar și de cele ale anacreonticului grecesc, a oferit românilor *Psaltirea în versuri*. „Cel mai mare merit al lui Dosoftei acesta și este: de a fi oferit în *Psaltire*, pe neașteptate, întâiul monument de limbă poetică românească. În acest scop, el a uzat de toată cultura lui lingvistică, împrumutând și calchiind termeni din cinci sau șase limbi; a creat, totdată, alţii nemaiauziţi, apelând la vorbirea și, poate, la poezia poporului, a silit cuvintele să primească accentul trebuitor prozodiei lui pe atât de naive, pe atât de sofisticate; a supus topica unor distorsiuni care ne duc cu gândul la unii poeţi din secolul XX, ca Ion Barbu, de exemplu; a organizat, în fine, un adevărat sistem de rime și a încercat mai multe cadenţe și mai mulţi metri decât găsim îm toată poezia noastră de până la romantism." (N. Manolescu, *Istoria critică…*, 1990, p. 13). Spre sfârșitul secolului al XVII-lea influenţa culturii poloneze s-a estompat, iar odată cu trecerea în noul secol n-a mai contat deloc. Ca instrument al cunoașterii a putut fi de mare

folos cronicarilor și Sfinţilor noștri cărturari, însă, din nefericire, ea a funcţionat și ca instrument ideologic al ofensivei catolice în spaţiul culturii creștine ortodoxe.

Lipsiţi de lumina harului, scriitorii și gânditorii iluminiști, vor fi cu totul neajutoraţi în faţa vicleanului diavol, cel care îi va călăuzi pe drumul larg al rătăcirilor celor de multe feluri, dându-le multă închipuire de sine și satisfăcându-le cu generozitate slava cea deșartă. Din mândrie, ei nu vor vedea aurul cel curat al credinţei creștine ortodoxe pentru care, în aceeași perioadă, Sfinţi români precum Visarion Sarai, Moise Măcinic din Sibiel, Oprea Miclăuș, Ioan din Galeș mureau ca mărturisitori în închisoarea Kufstein din Munţii Tirolului. Prigonirile răbdate de aceștia și de mulţi alţii în frunte cu Sfântul Cuvios Sofronie de la Cioara[220], n-ar trebui să fie mai puţin vizibile decât activitatea cărturarilor uniţi: episcopul Inocenţiu Micu Clain (1692-1768), nepotul său, călugărul Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Șincai (1754-1816), protopopul unit de Reghin Petru Maior (1761-1821)[221], Ion Budai-Deleanu (1761-1820). Paradoxal, acești oameni înţelegeau că datoria lor e de a pune în lumină adevărul istoric al independenţei Bisericii Ortodoxe, al întemeierii ei pe rezoluţiile celor șapte sinoade ecumenice și pe scrierile Sfinţilor Părinţi, într-un context nefavorabil, catolicizant, plecând de la premisa că o luptă pentru drepturile românilor în care nu este susţinută cauza dreptei și mântuitoarei credinţe este irelevantă.

S-a glosat frecvent pe tema importanţei documentului redactat în 1791, *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae*, și îna-

[220] Protosinghel Ioanichie BĂLAN, *op. cit.*, pp. 297-298.

[221] Deosebirea dintre predicile lui Petru Maior și cele ale precursorilor săi ortodocși, Sfântul Ierarh Varlaam și Sfântul Ierarh Antim Ivireanul, va fi remarcată de istoricii literari (G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, p. 315). Nu e lipsit de importanţă faptul că printre volumele din biblioteca sa se numără și *Scrisorile engleze* ale lui Voltaire (*Istoria literaturii române*, II, p. 60).

intat împăratului Leopold al II-lea, însă, adesea, au fost „scăpate" nuanţe importante ce ar fi ferit de la o apreciere trunchiată a adevărului, în sensul că această manifestare politică iniţiată de cărturarii uniţi este o pledoarie pentru dreptate și libertate dintr-o perspectivă contextuală ce oferă pe de o parte argumente solide în favoarea unei naţiuni conștiente de sine însăși, care militează pentru drepturi și pentru statutul ei cultural, iar pe de altă parte admite o autoritate ce se dovedește a nu-și respecta promisiunile, adică tocmai drepturile românilor care acceptaseră unirea cu Roma, prevăzute în cele două diplome leopoldine.

Calea aceasta era plină de contradicţii, dar a fost preferată fie din cunoașterea lacunară a începuturilor uniatismului, în legătură cu care mai târziu chiar un învăţat istoric unit va spune: „Dar unirea de la 1698 fu un pas greșit al românilor de peste Carpaţi. Prin actul de la 1698 mitropolitul Atanasie și clerul din Transilvania sacrificară integritatea Bisericii Române pentru o simplă speranţă a unor drepturi care mai curând sau mai târziu se puteau câștiga și pe altă cale."[222], fie dintr-o slăbiciune care a făcut imposibil un comportament martiric ca al Sfinţilor Visarion, Sofronie, Oprea, Moise sau Ioan din Galeș, deși au suferit numeroase pătimiri. De altfel, ei nu au putut înţelege și nici nu au aprobat răscoala iobagilor condusă de Horea, Cloșca și Crișan (G. Ivașcu, *Istoria*…, p. 299). Abordarea sistematică a istoriei românilor, efortul susţinut de a argumenta știinţific originea latină, munca uriașă de documentare în bibliotecile din Viena, Budapesta și Roma, nu eludează faptul că acest popor este creștin ortodox, că există o întreagă tradiţie a sfinţirii, a îndumnezeirii omului de care Biserica Romano-Catolică s-a depărtat, că sunt

[222] Nicolae DENSUSIANU, *Revoluţia lui Horea*, București, 1884, pp. 71-74, citat în Preot Profesor Dumitru STĂNILOAE, *Uniatismul din Transilvania încercare de dezmembare a poporului român*, București, EIMBOR, 1973, p. 155.

Sfinţi care s-au jertfit pentru apărarea dreptei credinţe, pentru neamestecarea ei, înţelegând în același timp că ei, cărturarii uniţi, sunt „beneficiarii" unui act de unire compromiţător încheiat de înaintași în speranţa că poate în acest mod susţinerea drepturilor românilor se va solda cu o reușită. Însă ce fel de reușită este aceea în care Ortodoxia este abandonată? Care este conștiinţa poporului român? Sau ce înseamnă toate drepturile românilor dacă adevărata și mântuitoarea credinţă nu este menţionată printre ele? Acești cărturari au fost înșelaţi și, inerent, sacrificaţi, unor scopuri politice, iar cultura lor vastă acţionând sub egida uniaţiei a fost instrumentată în scopul falsificării datelor gândirii românești.

Sfântul Paisie răspunde la întrebare într-un mod cât se poate de *incorrect politically*: „Ce este dar Uniaţia? Unia este o așchie desprinsă de la Sfânta Biserică a răsăritului și unire cu necredincioasa, ca să nu-i zic biserică râmlenească. Unia este înșelăciunea diavolului, ce-i vânează pe cei nesocotiţi întru pierzanie. Unia este un lup răpitor de suflete în piele de oaie. Unia este veninul aducător de moarte, în chip de miere, ce pierde sufletele. Unia este mlădiţa înainte-mergătoare a antihristului, ce ademenește cu măgulire pe cei mai neștiutori întru pierzanie. Unia este prăpastia iadului pentru cei ce nu au parte de cuget. Unia este Iuda, ce cu lingușitorul sărut a vândut Credinţa Pravoslavnică." (*Cuvinte și scrisori duhovnicești*, I, p. 74).

Iar dacă cercetăm cu luare aminte, descoperim la Sfinţi poveţe dintre cele mai înţelepte pe care ar trebui să se fundamenteze atitudinea noastră faţă de această realitate. „Marcu Eugenicul, adevăratul nostru călăuzitor în această privinţă, stabilește, întemeiat fiind pe propria-i experienţă, care este poziţia corectă a Ortodoxiei faţă de «greco-latini», uniţi și filo-uniţi, care, fără nici o mustrare de conștiinţă, lucrează amestecarea ortodoxiei cu înșelarea eretică: «Trebuie să fugim de aceștia, așa cum fugim de șarpe… ca de niște împilatori și negustori ai creștinismului». În

plus, învaţă care este abordarea corectă a primatului papal ce până în ziua de azi tulbură Biserica și cum se face o critică adevărată a acestuia: «Și noi pe Papa ca pe unul dintre Patriarhi îl socotim», scrie, dar adaugă premiza fundamentală pentru a putea fi socotit ca unul dintre Patriarhi: «Și aceasta, [doar] dacă este ortodox». Întrebarea necruţătoare care ni se pune nouă, celor de azi, este: Ce ar spune Sfântul Marcu, dacă ar trăi, ca noi, în epoca de după proclamarea în 1870 a legăturii indisolubile dintre primatul papal și infailibilitatea papală? Îndemnul Sfântului Marcu către ortodocșii de după el ne obligă la modul absolut: «Staţi, spune, ţinând tradiţiile așa cum le-aţi primit».”[223]

Unirea s-a făcut în spiritul Conciliului de la Ferrara-Florenţa (1438-1439), adică prin forţă, uzând de o gamă variată de mijloace de represiune. Reforma protestantă frustrase Biserica Romano-Catolică de un număr considerabil de creștini din Europa apuseană și nordică, iată premisa de la care pleca ofensiva îndârjită a Romei de a câștiga cât mai multe suflete din Biserica Ortodoxă și din vechile Biserici Orientale.[224] Tot această Bi-

[223] Gheorghios METTALINOS, „De la patristic la postpatristic. Dezicerea de sine a conducerii ortodoxe”, conferinţă ce poate fi găsită la adresa: http://graiulortodox.wordpress.com/2012/03/08/de-la-patristic-la-postpatristic-dezicerea-de-sine-a-conducerii-ortodoxe/.

[224] Pawel MATYASZEWSKI, „Joseph de Maistre et Montesquieu: approche biographique”, în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, vol. 52, 2000, p. 95. Misiunea diplomatică oficială pe care o desfășoară Joseph de Maistre (1753-1821) între 1803 și 1817 în Sankt-Petersburg este paravanul ideal pentru „câștigarea societăţii ruse în favoarea religiei catolice”, Rusia fiind văzută ca „un teren virgin, propice pentru importul ideilor din afară”, pentru „europenizare”. Considerat în mod eronat „mistic”, acest gânditor nu este decât un biet rătăcit, preocupat de ezoterism, cosmologie orientală, doctrinele întunecate ale iluminaţilor. Este iniţiat în 1774 în Loja „Cele Trei Mortaruri” din Orientul de Chambery, devine Mare Orator al

serică este responsabilă și de starea de iobăgie a românilor din Transilvania prelungită până în secolul al XIX-lea, considerând că aceștia, prin privilegiile lor, reprezintă un real pericol politic. Atacurile perfide la adresa Ortodoxiei „schismatice” au constituit tot atâtea încercări de scindare, de dezbinare a poporul român, lovind cu ură în chipul ecleziologic curat păstrat prin succesiune apostolică (*Uniatismul…*, p. 5).

Astfel, se vorbește despre drama episcopului Inocenţiu Micu Clain ca despre lupta unui om care a crezut în promisiunile unirii cu Roma, dar treptat a înţeles că nu se dorea altceva decât catolicizarea acestui spaţiu transilvan, cu concursul tuturor instrumentelor, de la cel perfid diplomatic până la cel coercitiv, pe care îl va utiliza cu abnegaţie generalul Bucow în 1761 când va distruge peste 300 de schituri ortodoxe. Ameninţările sale cu ruperea unirii, poziţia sa intransigentă de revendicare a drepturilor naţionale au rezonat cu revolta generală a românilor care luptau pentru libertatea credinţei și a Bisericii Ortodoxe Române, dar și pentru drepturile naţionale restricţionate politic. „Cauza dramei lui Inocenţiu Micu Clain vine din faptul că a încercat să câștige dreptatea cu argumentul unirii poporului său cu catolicismul. Acesta era un fel de procedură diplomatică. Iar diplomaţia e bună când nu constă într-o cedare prea substanţială, sau când, sub aparenţa unor concesii, nu se face de fapt nicio concesie esenţială. [...] În loc să ducă lupta fără niciun compromis cu catolicismul, care s-a dovedit a fi aliatul asupritorilor politici ai poporului său, deci fără să primească nimic din ale lui, așa cum lupta poporul din instinctul lui sănătos, Inocenţiu Micu Clain a primit condiţia apropierii de catolicism. Dar prin aceasta el intra nu numai într-o contradicţie sufletească, ci și într-o poziţie de luptă incomodă și

Lojii, apoi, în 1778, membru al Lojii „Sinceritatea”. Cunoscutul său *Mémoire au duc de Brunswick sur la franc-maçonnerie* (1784) „justifică importanţa pe care o acorda Masoneriei.” (*Iluștri francmasoni*, pp. 65-66).

într-o zbatere între doi poli: pe de o parte lupta pentru neamul său, iar pe de altă parte vedea că partenerul cu care se aliase aștepta ca neamul său să se asimileze tot mai mult în cele spirituale și chiar în privința națională cu asupritorii săi politici [...]" (*Uniatismul...*, p. 103).

Aceeași contradicție lăuntrică o vor trăi și reprezentanții Școlii Ardelene, prin lupta lor anticatolicizantă în cadrul instituționalizat al Bisericii Unite, suferind din acest motiv acuzații nedrepte, amenințări, temniță. Un compromis care se credea a fi de formă numai, ajunge, treptat, să se insinueze ca o realitate destabilizatoare, în condițiile în care o apostazie de la unire atrăgea pedepse draconice. Activitatea cărturărească a lui Samuil Micu, Gh. Șincai și Petru Maior relevă atitudinea adevărată, adică potrivnică, față de uniatismul catolicizant, și asumarea tradițiilor Bisericii strămoșești, păstrarea lor fiind necesară pentru salvarea ființei naționale a unui popor ajuns unit fără voia lui. „În același timp ei combăteau despotismul, feudalismul, setea de putere lumească, lăcomia, centralismul și universalismul uniformizator al Bisericii Romano-Catolice." (*ibidem*, p. 140). În acest punct, ideile lor se conjugau cu cele ale reprezentanților iluminismului francez și englez, care criticau destul de aspru această instituție pământească, lipsită de idealul sfințeniei, fără însă a avea atât de aproape modelul de viețuire în Duh și în Adevăr, cum se întâmplă în cazul fruntașilor ardeleni. Am trecut în revistă toate acestea, deoarece, adeseori, în decursul istoriei, adevărata literatură se scrie cu sânge, nu cu cuvinte, cu suferință, multă suferință, nu cu zâmbetul trădător al discursului.

Iluminismul european este un întreg proces de disoluție a credinței în Hristos Dumnezeul cel Întrupat, iar în spațiul cultural românesc o „culme" a acestor „prefaceri" o constituie Ion Budai-Deleanu, scriitor detașat de orice concepție religioasă și

influenţat puternic de Voltaire ale cărui scrieri au răspândit în toată Europa ideea necesităţii unei „lumi noi”. Datorită influenţelor culturii occidentale receptate pe parcursul studiilor pe care le efectuează în Viena, Budai-Deleanu, ni se spune, își depășește epoca sub două aspecte: literar-artistic și ideologic[225], fiind o proiecţie contagioasă a iluminismului european într-un mediu până acum refractar deplasării spre un alt centru axiologic. „După cum pentru Voltaire cea mai mare stavilă în calea progresului societăţii nu era atât statul monarhic, cât biserica, tot așa și la Ion Budai Deleanu critica bisericii intolerante și a clerului corupt este mai cuprinzătoare și mai insistentă decât cea făcută formelor de guvernământ. În denunţarea bisericii ca putere instituţionalizată cu tendinţe dominatoare, a fanatismului de orice confesiune (catolic, ortodox, mozaic, mahomedan), a lăcomiei și a făţărniciei feţelor bisericești, Budai Deleanu depășește cu mult pe ceilalţi reprezentanţi ai Școlii Ardelene, iar prin amplitudinea satirei anticlericale și prin direcţia laică și umanistă a criticii, autorul Ţiganiadei stă alături de cele mai reprezentative spirite ale epocii sale.” (*Istoria literaturii române*, II, pp. 76-77).

Toate discuţiile pe care le suscită activitatea scriitorului aduc în prim-plan pasul „uriaș” făcut de literatura română în încercarea de a ajunge din urmă marile realizări ale culturii occidentale, însă nu se menţionează nimic de faptul că această încercare și acești pași contribuie în aceeași măsură la ajungerea din urmă a marilor rătăciri, a lepădărilor cutremurătoare și a sfidării demonice a iubirii lui Dumnezeu, fapte care lipseau înainte din itinerarul creativ al poporului nostru, căci abia de puţină vreme au devenit criterii oficiale și lentile deformatoare a privirii critice. Este doar o primă etapă către o autonomie estetică la adăpostul căreia se intră frecvent cu bocancii plini de noroi în literatură.

[225] Cf. *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, E.A.R.S.R., 1979, pp. 127-130.

Ţiganiada lui Budai-Deleanu este o operă literară care, spre regretul unora, nu a avut o putere de iradiere imediată datorită întârzierii publicării primei versiuni (scrisă în 1801) cu peste 70 de ani (apărută în 1876/1877) și a celei de-a doua (scrisă în 1812) cu peste un secol (apărută în 1925). Fenomenul receptării unui text literar este complex și s-a pus întrebarea dacă nu cumva literatura română nu s-ar fi configurat în cu totul alt mod până azi sau, altfel spus, dacă nu am fi avut cu mult mai înainte o literatură ieșită din „înapoierea" la care a supus-o în mod „barbar" Ortodoxia? Ne amintim cât de mult a plâns Sfântul Paisie Velicicovski când turcii i-au tăiat capul domnitorului Grigore Ghica.[226] „Se spunea iarăși că adeseori suspina și plângea stareţul pentru un frate din obștea sa, sfătuindu-l pentru îndreptare. Dar fratele nu asculta. Apoi, după trei zile fratele acela s-a înecat." (*Pateric românesc*, p. 322). Poate că doar rugăciunile fierbinţi ale Sfinţilor pe care i-a dat acest popor a făcut ca receptarea să aibă un alt ritm, iar căderea să nu fie înfricoșătoare, căci de rugăciune nu de altceva ţine istoria literară, ca și întreaga istorie a umanităţii. „Prin rugăciune, omul vorbește lăuntric cu Dumnezeu. Prin rugăciune, omul se face fiul lui Dumnezeu. Prin rugăciune se depășesc piedicile acestei vieţi, adică mâhnirile, durerile, nenorocirile, greutăţile, intrigile, vrăjbile, clevetirile și pârele. Prin rugăciune se strivesc săgeţile vrăjmașilor văzuţi și nevăzuţi. Prin rugăciune dobândim fericita răbdare. Prin rugăciune dobândim mai multă putere duhovnicească. Prin rugăciune primim în sufletul nostru

[226] În nuvela sa, *Trei zile din istoria Moldaviei*, Mihail Kogălniceanu (mason) va da unele detalii în privinţa uciderii domnitorului moldovean care, prin dragostea pentru popor, își atrăsese ura boierimii liberale prooccidentale. Ulterior, N. Iorga avea să demonstreze apartenenţa celor doi boieri uneltitori, Manolache Bogdan și Ioniţă Cuza, la o societate secretă francmasonică aservită intereselor austriece (Paul ȘTEFĂNESCU, *Istoria francmasoneriei române*, București, Editura Miracol, 1999, p. 19).

mângâierea cerească. Prin rugăciune dobândim înţelepciunea cerească. Prin rugăciune se săvârșesc cele șapte Taine ale Bisericii noastre. Prin rugăciune primim pâinea cea spre fiinţă, adică bunătăţile cele materiale și duhovnicești." (*Meditaţii despre rugăciunea inimii*, p. 145).

Dacă acești cărturari își doreau o întoarcere la adevărata credinţă, deplângând în multe feluri tarele uniatismului[227], unii dintre cărturarii ortodocși (Ioan Piuariu Molnar), de la care ne-am fi așteptat să-și asume gândirea jertfelnică a Sfinţilor pătimitori din același secol pentru drepturile românilor, dintre care cel dintâi drept este credinţa cea adevărată în Hristos Domnul, vor abdica de la acest deziderat prin acceptarea iniţierii în lojile francmasonice ale timpului. Ioan Piuariu Molnar, fiu de preot din comuna Sadu de lângă Sibiu, renumit medic oculist în Transilvania celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea, se număra în 1776 printre membrii lojii masonice „St. Andreas zu den drei Seeblter", care a activat îndeosebi între anii 1767 și 1790. Reţinem rechizitoriul pe care i-l face N. Iorga, ca fiind edificator în conturarea intenţiilor sale: „Pe atunci Molnar «oculist chesarocraesc» profesa idei filantropice de un caracter nebulos, era un «amic al oamenilor», un «filozof», după moda preţiosului secol al XVIII-lea și care făcea parte din loja curând întemeiată a Franc-Masonilor din Ardeal. Găsi cu cale – era așa de puţin român acest doftor împărătesc, acest viitor

[227] G. Călinescu va exprima un punct de vedere puţin întemeiat: „În vreme ce boierimea principatelor înainta în Europa pe calea politică, ţărănimea ardeleană găsi un bun drum de occidentalizare prin biserică." (*Istoria…*, p. 68), atât timp cât acţiunile cărturarilor uniţi nu ţinteau spre o occidentalizare în sens individualist și cosmopolit, fiindcă nu erau interesaţi de eliberarea și formarea de tip raţional a individului izolat, ci își asumau lupta în sensul recunoașterii drepturilor naţionale, fiecare român fiind un exponent al poporului său, în funcţie de care poate fi definit ontologic și cultural (*Uniatismul...*, p. 139).

profesor la Cluj, acest adept al Franc-Masoneriei cosmopolite! – să facă morală bieţilor ţărani ce mergeau la omor și la moarte cu un sângeros și obscur crez de dreptate în mintea lor, nedreptăţiţi și, întorcându-se înapoi, el fratele Tunsului, consăteanul unui martir și al unui profet al românilor, își ascuţi cu îngrijire pana de conţopist medical pentru a face luminatului guvern și luminatului vlădică din Sibiu un raport în care arăta că numise pe revoltaţi oameni răi, care nu înţelegeau de cuvânt și trebuiau trataţi cu asprime. Ce ochi proști avea pe vremea aceea vestitul oculist." (Paul Ștefănescu, *op. cit.*, p. 28). Cine a citit piesa lui Alexandru Davila poate înţelege lupta în duh pe care românii o poartă de multă vreme, când, prin doamna Clara (anul 1370), ţara era condusă de boieri pripășiţi din afară, străini de noi și de credinţa noastră, papistași care, în acţiunea lor anexionistă, loveau în valorile culturii române, siguri fiind că doar astfel pot cuceri. Dragomir enunţă o realitate valabilă în orice timp: „Sunt deștepţi, așa e, doamnă: dar cu mintea lor isteaţă,/ Ei întind pe noi o largă mreajă, deasă ca o ceaţă,/ Ce supune la robie, doamne Vlade, neamul tău,/ Năbușindu-i simţul pentru ţară, domn și Dumnezeu."[228] Discursul final al domnitorului Vlaicu, care denunţă crimele săvârșite împotriva românilor, este memorabil și prin aceea că i se adresează tânărului Mircea, nepotul său și viitorul domn, care nu înţelegea, asemenea nouă, istoria și cultura acestui popor clădite pe jertfă: „Și sunt veacuri de când unii după alţii anii fug/ Și de când această ţară nu e, vai! Decât un rug/ Unde mucenicii noștri, muritori într-o credinţă,/ Moștenire-și lasă vlaga și nădejdea-n biruinţă! Rug pe care se tot urcă, nesătui, moștenitori,/ Ucenicii biruinţei amânate-atâtea ori!...Iată chinurile noastre, și cu ele, doruri, vise,/ Pe moșia strămoșească-n lung și lat, cu sânge scrise!/ Iată chinurile mele, ale unui domn român,/ Basarab, de sine vrednic și de numele-i bătrân" (*Ibid.*, p. 182).

[228] Alexandru DAVILA, *Vlaicu-Vodă*, Postfaţă de Marian Popa, București, Editura Minerva, 1978, p. 150.

Ar trebui să înţelegem că cea mai mică știrbire adusă învăţăturii ortodoxe este considerată de satana o mare biruinţă, având în vedere că un „drept” câștigat atrage după sine și alte „drepturi”, o adevărată „constituţie” prin care suntem exoneraţi de iubirea lui Dumnezeu în schimbul iluziei că gândim liber. „Să ne ţinem, dar, puternic de sfânta noastră credinţă ortodoxă, neabătându-ne nici la dreapta, nici la stânga. Aur curat, adevărat și neschimbător este această credinţă care dăinuiește în Biserica sobornicească și apostolească de Răsărit!” (Sf. Dimitrie Mitropolitul Rostovului, *op. cit.*, p. 156). Odată cu diversificarea pieţii bunurilor de consum, strategiile agenţilor economici au devenit tot mai complexe, fixând „target-uri”, evaluând atent resursele investiţiilor, elaborând sofisticate prognoze de marketing, inculcând ideea că totul este „de cumpărat”, că „oferta” este irezistibilă pentru orice categorie a clienţilor. Pașii sunt următorii: societatea cumpărătorilor se uniformizează, adică mulţi dintre cei care altădată își respectau propriile restricţii, încep să aibă un alt tip de comportament, efectuând cumpărături la standarde improprii și răspunzând la „ofertă” fără teama nesustenabilităţii. Intervin nenumărate calcule pe termen lung, bugetul este planificat în cele mai nesemnificative detalii și, treptat, se trece la măsuri de austeritate. „Oferta” implică și un program de austeritate, stipulat în contractul pe care nimeni nu-l citește până la capăt, dar toţi îl semnează. De ce nu ni s-a spus? Face parte din recuzita unui experimentat „negociator”.

Cei mai mulţi se văd împovăraţi cu „rate” în „bănci”, „dobânzi” neverosimile, și cu toate acestea, nu încearcă să „achite”, ci fac „refinanţări”, înnoiri de „contracte”, fiindcă propunerile sunt „avantajoase”. În cele din urmă, prea târziu, înţeleg că au dat curs unei „oferte” viclene și regretă, dar plata trebuie făcută până la capăt. „Creditorii” sunt nemiloși și vor să-și recupere nu doar investiţia, ci dublul sau triplul ei, iar în acest sens fac demersuri, ameninţă, pun sechestru, scot bunurile noastre cele mai de preţ la

vânzare, ne aruncă în stradă în plină iarnă. Acești „creditori" sunt indeciziile noastre, ezitările, nepreocuparea de ceea ce-i adevărat, frumos și iubitor în literatură, toate neplinirile care alimentează trecerea păguboasă a timpului în defavoarea ființei noastre slăbite, sărăcite și muribunde. „Oferta" este literatura sau altă formă pe care o ia propunerea lor vicleană. Nu că literatura ar fi în ansambul ei un instrument al acestui „negoţ" păgubitor, dar se poate face măcar în parte. Iar noi suntem consumatorii de literatură, cei ce jubilăm la „invitaţia" de a celebra „creaţii artistice" fără un minim discernământ. De aceea credem că de foarte multe ori suntem debitori iremediabili pentru lucruri lipsite de valoare, pentru „tinichele" sau pentru strălucirea înșelătoare a capacului unei cutii de conservă, în timp ce aurul cel curat al credinţei ne-a fost furat. „Există o altă liniște, cu care se liniștește, există o altă hrană, cu care se hrănește, există o altă băutură, cu care se răcorește, o altă lumină, cu care se luminează, o altă frumuseţe, cu care se înveselește, există centrul către care se îndreaptă și, odată ajuns la el, nu mai caută nimic altceva. Dumnezeu și harul Său dumnezeiesc sunt totul pentru suflet: liniștea, hrana, băutura, lumina, slava, cinstea, bogăţia, împăcarea, bucuria, veselia și toată fericirea, de care se va bucura când Îl va afla. Și cu cât Îl caută mai mult, cu atât mai mult îl dorește; și atât de mult Îl va dori și-L va căuta pe Cel dorit, până când îl va vedea faţă către faţă; atunci cu cât va bea mai mult din acest Izvor nesecat de viaţă, cu atât mai mult va înseta după El, fără suferinţă și săturare, în toată veșnicia."[229]

[229] Sfântul TIHON din ZADONSK, *Scrisori din chilie*, Traducere din limba rusă și note de Elena Dulgheru, București, Editura Sofia, 1999, pp. 75-76. Sfântul Tihon (1724-1783), care a fost o adevărată lumină în mincinosul „secol al luminilor", își încheia scrisorile cu îndemnul „Mântuiește-te!", semn că punea mai presus de orice mântuirea sufletului. „Au și creștinii bucurie aici, dar duhovnicească. Ei nu se bucură de aur, argint, mâncăruri, băuturi, cinste și slavă, ci de Dumnezeu, Mântuitorul lor, de bunătatea și mi-

Literatura „luminilor" secolului al XVIII-lea va lăsa deschise „porţile" sufletului (și nu spunea Locke că tot ce cunoaștem cunoaștem prin simţuri?!), fără prevedere, fără precauţii, fără grija pierderii mântuirii, cu o iresponsabilitate pe care doar o gravă defecţiune a gândirii o poate explica. „Prin aceste patimi se închide în noi ochiul sufletului, adică mintea se întunecă, se tâmpește, se îngroașă, nu prea vede bine, nu are dreapta socoteală și nu vede nimic din cele duhovnicești. Căci precum are cineva vederea ochilor trupești bolnavă și se împiedică noaptea, și chiar ziua cade în groapă, în acest fel este și cel ce are mintea întunecată." (*Crinii ţarinii*, p. 120). Modelul cultural paisian ne condiţionează lectura, obligându-ne să citim acea literatură care îndeamnă la trezvie, la hotărârea de avea o atitudine nobilă, adică să ne apropiem de acele cuvinte pline de frumuseţe, de acele texte unde patimile sunt defăimate și păcatul stigmatizat. Cărturarul autentic se roagă cu trezvie, întru paza gândurilor, Mântuitorului Iisus Hristos și, rugăciunea, atingând inima, „Pe cei păcătoși îi face sfinţi, pe neînţelepţi îi înţelepţește, pe cei drepţi îi face sfinţi, pe cei nepricepuţi, pricepuţi. Și nu numai de acestea se va învrednici cel ce se roagă, ci și de tainele cele dumnezeiești și vor fi văzători mai înainte cu mintea a celor ce vor să fie." (*Ibid.*, pp. 121-122).

---

lostivirea Lui faţă de ei, de nădejdea vieţii veșnice și de altele ca acestea. De aici vezi că rătăcesc creștinii care-și petrec zilele în desfătările lumii acesteia, că se plimbă în calești, pun la cale banchete, merg în vizite și primesc musafiri, organizează petreceri dansante și le place să pună la cale și alte feluri de desfătări, lăsând la o parte datoria cinstirii de Dumnezeu și datoria faţă de patrie." (p. 229).

2.1.6 Romantismul

> *„Marea majoritate a bunilor noştri artişti şi scriitori se pot compara cu oamenii, care au venit la biserică, unde slujba a început şi biserica este plină de norod. Astfel de oameni stau la intrare, e greu să intre, dar ei nici nu depun eforturi pentru aceasta; câte ceva din dumnezeiasca slujbă ajunge până la ei: «Heruvicul», «Pe Tine Te lăudăm», «Doamne miluieşte». Astfel au stat, au stat şi au plecat, fără să ajungă tocmai în biserică. Aşa s-au adunat poeţii şi artiştii la porţile Împărăţiei Cereşti, însă nu au intrat în ea. Şi cât de mult le-ar fi fost dat pentru intrarea acolo! Sufletele lor izbucneau ca dinamita de la cea mai mică scânteie, însă, din păcate, ei nu au aţâţat această scânteie şi ea s-a stins."* (Stareţul Varsanufie de la Optina, *Moştenire duhovnicească*, pp. 190-191).

Râvnind la Absolut, romanticii vor gravita în jurul conceptului de întreg care devine insuportabil, fiindcă nu mai poate fi perceput decât ca fragment, ca „transcendenţă goală". În condiţiile în care investigaţia se ghidează după o criteriologie fictivă, soluţiile sunt arbitrare, iar arta nu va fi mai mult decât o emergentă filosofie a neputinţei omului, adică suferinţă, amplificată adeseori de o luciditate patologică şi demonică în acelaşi timp. Să observăm mai îndeaproape tipul doctrinar exponenţial al acestui curent literar pentru care Virgil Nemoianu propune două momente: *High Romanticism* (1790-1815), adică romantismul din faza de început, exaltat, vizionar, cosmic, şi *Biedermeier Romanticism* (1815-1848), ale cărui trăsături sunt conservatorismul,

militantismul, confortul spiritual, ironia, resemnarea, orientarea către valorile domestice și moralitate. În literatura română, ca și în alte literaturi est-europene, dominant este romantismul de tip *Bidermeier*, deși scriitori precum Ion Heliade Rădulescu (1802-1872)[230], B.P. Hașdeu (1836-1907) și M. Eminescu aparţin primului romantism prin radicalitatea prezumată de scrierile lor.

Ca precursor al romantismului, François-René de Chateaubriand va fi inspiratorul unui lung șir de René „care împânziseră Franţa cu paloarea fugurilor lor de tineri dezgustaţi de viaţă înainte de a fi trăit", stare de spirit cunoscută sub denumirea de *mal du siècle*[231], adică melancolie fără leac sau boală a omului amnezic ce a uitat să-L cheme pe Domnul. Unii cercetători au asociat o serie de trăsături acestei vârste preromantice a umanităţii, definind o etapă de tranziţie (1760-1790), diferită în constituţia sa de romantism, fiind într-un anume sens expresia eșecului filosofiei iluministe. „Eliberat de dogme, de servituţi, sustras puterii discre-

[230] Prin multitudinea preocupările sale, Heliade Rădulescu a fost receptat ca „spirit universal", „om al Renașterii" (Mircea ANGHELESCU, „Ion Heliade Rădulescu: un clasic în haine romantice?", în *Scriitori și curente*, Editura București, Eminescu, 1982, p. 82), însă puţini îi cunosc gândirea filosofică ce răzbate și în opera literară. G. Călinescu a vorbit pentru prima dată despre „propoziţiile lui vag voltairiene și francmasonice", despre interpretarea talmudică a Sfintei Treimi, conchizând: „Ideile sunt eretice, panteistice, și în legătură mai mult cu esoterismul kabbalistic, foarte răspândit în societăţile secrete ale vremii." (Vezi studiul „Ion Eliade Rădulescu", în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 13, nr. 1, București, 1964, p. 27.)

[231] Angela ION, „Chateaubriand în românește", în *Studii de literatură universală*, XIV, București, 1969, p. 35, 36. În literatura română, eroul romanului *Manoil* (1855) al lui Dimitrie Bolintineanu se pliază perfect pe modelul impus de scriitorul francez prin al său René, înrudindu-se și cu acesta, dar și cu Werther, prin firea sa melancolică, pesimistă, prin incertitudini și dezgustul de viaţă (p. 46).

ţionare a autocratului (pe plan religios, social, literar), individul își caută propria esenţă, coordonatele interioare ale personalităţii sale. Însă independenţa sa spirituală și sentimentală, recent cucerită sau încă în plin proces de afirmare, este pentru moment lipsită de conștiinţa devenirii, a finalităţii; de aceea preromanticul este întotdeauna un ezitant, un visător. Desigur, și romanticul visează, însă imagini concrete, sisteme ieșite din haos, utopii revoluţionare sau scene apocaliptice, romanticul e un arhitect, chiar când e fragmentar. Preromanticul e un abulic, un simplu rêveur; romanticul poate avea halucinaţii, coșmaruri, vise terifiante, orgiace sau dimpotrivă, înălţătoare, preromanticul are numai reverii. [...] Romanticul are o credinţă: în sine, în Dumnezeu sau în Satan, în ideea de dreptate etc.; preromanticul nu are niciuna, religia lui este de fapt o aspiraţie spre religie, el își caută echilibrul psihic în sensibilitate și, bineînţeles, nu-l găsește."[232]

Receptarea creștinismului de către artiștii romantici conţine o serie de retușări care-i falsifică substanţa, în așa fel încât nu doar imaginea Christului romantic este departe de a sugera „coborârea lui Dumnezeu până la trup" pentru ca omul să se îndumnezeiască (așa cum vedem la Vigny, în *Muntele Măslinilor*[233]), dar și atitudinea omului faţă de Dumnezeu se schimbă: de la smerenie la mândrie, după modelul de superbie a Redemptorului romantic,

[232] Mircea ANGHELESCU, „Despre conceptul de «preromantism»", în *Studii de literatură universală*, XV, București, 1970, pp. 71-72.

[233] Paul BÉNICHOU, „Un Gethsémani romantique: «Le Mont des Oliviers» de Vigny", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 3, mai-iunie 1998, p. 433: „Vigny a găsit în subiectul evanghelic al rugăciunii fără răspuns a lui Iisus în Ghetsimani un subiect echivalent în ochii săi celui al vieţii omenești ca închisoare, dar incomparabil mai ofensiv, sensul evangheliilor fiind pur și simplu deturnat, chiar violentat, până-ntr-acolo că Iisus nu este, după el, cu adevărat dumnezeul mântuitor, ci reclamantul contra lui Dumnezeu, și purtătorul de cuvânt al omenirii."

de la ascultare la revoltă, Dumnezeu este perceput ca tiran, dispunând oricând și oricum de ființa umană prea debilă pentru a I se opune, de la rugăciunea curată la blestem, amenințare, ridicarea pumnului către cer, de la iubirea binecuvântată de Dumnezeu la o iubire neînțeleasă, imposibilă, de nerealizat aici pe pământ, de unde și tragedia pe care creștinismul acesta romantic nu mai reușește s-o dizolve[234], de la lumină la întuneric, și este cunoscută aplecarea romanticilor spre filosofia ocultă, practici esoterice, vrăjitorie, pactul cu diavolul. Diavolul va deveni un personaj destul de obișnuit în scrierile romanticilor, iar trimiterile, referințele despre el devin frecvente, încât, de multe ori, categoria estetică a frumosului este trecută tocmai prin filtrul acesta al demonicului. Romanticii își au propria lor credință[235] și trebuie să fim atenți la nuanțe, fiindcă creștinismul pe care-l afișează în scrierile lor și pe care critica literară arareori îl supune unui examen critic valid din punctul de vedere al învățăturii stabilite de Biserica Ortodoxă, este mai mult un sentiment religios deviant sub diferite unghiuri.

Istoria termenului ne spune că romantismul definește o doctrină estetico-filosofică și un curent artistic, evidențiind la diferite paliere un remarcabil spirit contestar, nihilist. „«Fondul comun» al oricărui romantism, principiul intern decisiv care-l structurează, rezidă, după noi, în *ruptura de prezent și de formele*

[234] Iubirea este deturnată de la sensul ei înalt, sfințitor, prin intervenția erodantă a două mituri: cel al dolorismului și al pasiunii abandonate în tragedie, reprezentat de povestea lui Tristan și a Isoldei (tragedia lui Shakespeare, *Romeo și Julieta*, este doar o proiecție a acestui mit), și cel subversiv al desfrânatului Don Juan, ce distruge chipul etern și dumnezeiesc al iubirii. Vezi Paul EVDOKIMOV, *Taina iubirii. Sfințenia iubirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*, Traducerea Gabriela Moldoveanu, București, Asociația medicală creștină Christiana, 1994, p. 141.

[235] Jorgen I. JENSEN, „Romantisme et christianisme au Danemark”, în *Romantisme*, nr. 50, 1985, p. 114, 123.

realului, în revendicarea intensivă sub raport afectiv a eliberării din diversele constrângeri posibile (religioase, politice, sociale, estetice, etice etc.) *și depășirea inautentică a contradicției dintre subiect și obiect*. Fiindcă natura constrângerilor diferă, diferă și libertăţile cerute, după cum diferă, în special, accentul pus pe o latură sau alta. Dar pretutindeni romantismul e formă a contestării, un elan al personalităţii comprimate: pe plan politic – de absolutism sau de un regim de opresiune naţională; social – de o clasă privilegiată; economic – de reificarea raporturilor mercantile; în religie – de un Dumnezeu injust sau de o ierarhie clericală dezisă de rolul ei evanghelic; în artă – de «reguli» şi obligaţia imitării; în morală – de un «cod» duplicitar, pus de fapt în serviciul ordinii existente; în existenţa cotidiană – de alienarea adusă de revoluţia industrială, urbanism şi tehnologie etc."[236]

Prin opera sa, dar și prin destinul tragic, Tasso (1544-1595) va marca romantismul (și pe Montaigne, în *Eseurile* căruia apar multe referinţe la autorul *Ierusalimului eliberat*[237]), deoarece a murit după o lungă perioadă în care a suferit de tulburări mentale și de mania persecuţiei. În literatura română, Gr. Alexandrescu va traduce în proză trei cânturi din epopeea *Ierusalimul eliberat*, în 1882, găsind poate o asemănare între viaţa sa și cea a lui Torquato Tasso, fiindcă și el este internat în spital „pentru dezordini ale imaginaţiei".[238] Asemenea lui sunt mulţi scriitori și personaje

[236] Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 14-15

[237] Marcel TETEL, „Montaigne et le Tasse. Imagination poétique et espace imaginaire", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 33, 1981, p. 82, 83, 84.

[238] G. CĂLINESCU, *Studii de literatură universală*, Prefaţă de Adrian Marino, București, Editura Albatros, 1972, p. 59. „Este fără sens să acoperim adevărul. Tasso suferea, cu luciditate, de melancolie, cu crize de ceea ce el

romantice care au urmat traseul marcat de filosofia lui Novalis și Schlegel, ce sugerau explorarea haosului, a inconștientului, a anormalităţii. „Amărăciunea, gustul de cenușă, întunecarea sunt experienţe fundamentale, impuse dar și deliberat întreţinute, ale romanticilor. Pentru cultura vieţii din Antichitate și de mai târziu, până în secolul al 18-lea, bucuria a fost valoarea sufletească supremă, indicând treapta primă a desăvârșirii înţeleptului sau a credinciosului, a cavalerului, a curteanului, a omului cult din elita societăţii. Tristeţea, în măsura în care nu era trecătoare, era considerată drept nonvaloare, de către teologi chiar drept păcat. Începând cu dispoziţiile preromantice, dureroase, ale secolului al 18-lea, aceste raporturi s-au inversat. Bucuria și seninătatea s-au retras din literatură. Locul lor l-au luat melancolia și durerea cosmică (*Weltschmerz*). Ele nu aveau nevoie de o cauză anume, își aflau hrana în ele însele, deveneau predicate nobiliare ale sufletului." (H. Friedrich, *op. cit.*, pp. 26-27).

Revoluţia franceză a avut un impact considerabil asupra literaturii engleze, nu numai în sensul că foarte mulţi poeţi, prozatori sau dramaturgi s-au exprimat favorabil în legătură cu evenimentele de la 1789, ci și în sensul unei apropieri a spiritului acestei noi ere a libertăţii și a Luminilor, încât unii critici chiar au îndrăznit să afirme, având argumente pertinente, că întregul romantism literar englez este o derivaţie a Revoluţiei franceze.[239] Poezia va coborî în zona umbrelor, a ruinelor, a cimitirelor, a nopţilor, a peisajelor sumbre odată cu preromanticii englezi Edward Young și Thomas Gray. Tot un preromantic englez este și poetul

însuși numește frenezie. Avea gânduri negre și halucinaţii și o agitaţie nervoasă stârnită de răul fizic." (p. 60).

[239] Matthew O. GRENBY, „Révolution française et littérature anglaise", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 342, 2005, p. 102.

William Blake[240] (1757-1827) a cărui influenţă a fost urmărită atent de către unii cercetători. „Odată deschise *the doors of perception*, lumea îi apare omului «așa cum de fapt este: Infinită», spunea poetul William Blake (*The Marriage of Heaven and Hell*, 1790). Faimoasa formulare a lui Blake l-a influenţat pe unul dintre marii teoreticieni ai narcofiliei, Aldous Huxley. Titlurile lucrărilor acestuia, *The Doors of Perception* (1954) și *Heaven and Hell* (1956) trimit explicit la celebrul poem al lui Blake. Ele au fost scrise în urma unor experienţe cu mescalină și LSD. În noiembrie 1963, Huxley a murit, la șaizeci și nouă de ani, după ce, bolnav fiind de cancer, și-a rugat soţia să-i injecteze o supradoză de LSD. Cărţile lui Huxley i-au influenţat la rândul lor pe poeţii mișcării *hippie*. Pe extaticul poet american Jim Morisson, de pildă, care a creat în 1965 grupul rock intitulat, nu întâmplător, *The Doors*. De altfel, el a murit la Paris în 1971, la douzeci și șapte de

---

240 Ovidiu DRIMBA, *Istoria literaturii universale*, II, București, E.D.P., 1970, p. 120: „Format la școala raţionalistă a marilor enciclopediști francezi (manifestându-și și aspiraţiile spre libertate proprii veacului său prin admiraţia exprimată faţă de revoluţia franceză), Blake a fost atras de atitudinile misticilor (Swedenborg, Böehme), de ocultism, gnosticism, magie etc." Lipsiţi de discernământ duhovnicesc, istoricii literaturii de ieri și de azi, numesc (nu fără o oarecare lipsă de acribie) mistici pe acești rătăciţi pe care diavolul însuși îi „înţelepţește" spre pierzarea lor și a multor altora care se minunează de această „știinţă". Dacă mergem pe firul acestei înșelări mai departe, observăm că și kaballa este considerată un fenomen mistic cu rol determinant în istoria poporului evreu (după cum a enunţat Gershom Scholem), iar concluzia nu e greu de prezumat: că și sionismul mesianic poate și este receptat ca o manifestare actuală a misticii iudaice. Vezi Moshe IDEL, Aluma MARIENBURG, „Mystique juive et histoire juive", în *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, nr. 5, anul 49, 1994, p. 1224.

ani, din cauza unei supradoze cu heroină."[241]

După unii cercetători, Blake este cel care deschide seria autorilor ce aparţin tradiţiei post-miltoniene de interpretare mitologică în marginea Vechiului Testament, scenariile sale mitologice de tip gnostic fiind influenţate de platonismul lui Thomas Taylor, de imaginile demonice ale teozofului Swedenborg (numite în mod eronat mistice, când, în fond, „teologia" sa este bazată pe comunicarea cu „spiritele morţii", cu diavolii), pe care G. Călinescu are toate motivele să-l ironizeze, deși poate fără să intuiască în toate detaliile starea de înșelare demonică în care se afla „celebrul idol al romanticilor"[242], și de filosofia lui Berkeley.

[241] Andrei OIȘTEANU, *Narcotice în literatura română. Istorie, religie și literatură*, Ediţia a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 465. Vezi și omagiul pe care Ruxandra Cesereanu i-l aduce poetului-șaman Jim Morrison în poemul „Jim călărește șarpele" din *Oceanul Schizoidian*, volum publicat în 1997 în Statele Unite și un an mai târziu în România (p. 464). Jim Morrison nu a fost un caz izolat: sunt multe alte nume de cântăreţi de muzică rock care și-au aflat sfârșitul astfel (Janis Joplin, Jimi Hendrix etc.).

[242] G. CĂLINESCU, *Opera lui Mihai Eminescu*, 2, București, Editura Minerva, 1976, p. 150. Tot aici precizează că „Magnetismul și formula cabbalistică (Nehelmiahmiheal) sunt din uneltele lui Hoffmann." (p. 151), amintind și despre interesul lui Schopenhauer, filosoful cu un impact deosebit asupra gândirii eminesciene, faţă de știinţele oculte sau despre spiritismul și magnetismul din nuvelele lui E.A. Poe. „Astfel *Adevărul asupra cazului domnului Valdemar* tratează experienţa magnetică făcută asupra unui muribund, care, murind în stare cataleptică, lucru pe care îl vestește însuși, șade așa timp de șapte luni. Când experimentatorul face passele de deșteptare, cadavrul se descompune imediat ca și corintiana Philinnium. *Revelaţia magnetică* povestește un caz asemănător. Un muribund magnetizat face destăinuiri asupra lumii de dincolo. Th. Gautier a scris și el o astfel de nuvelă. *Spirite*, unde duhul unei femei moarte apare iubitului în oglindă." (p. 152). În aceeași serie se încadrează *Avatarii faraonului Tlà*, nuvela lui Eminescu, unde cerșetorul Baltazar e îngropat fără a fi mort și Angelo este redeșteptat în sicriu. „Marchizul de Bilbao pare a fi duhul lui Baltazar

„În prima *Carte a lui Urizen*, se recunoaște o parafrază liberă a Genezei, combinată cu reminiscenţe de mitologie greacă într-o istorisire originală în care teribila fiinţă primordială Urizen joacă rolul creatorului biblic. Urizen a fost înaintea pământului și a morţii; stă undeva la miază-noapte, în tărâmuri «întunecate, umbroase, deșerte, solitare». «Umbră de groază», necunoscută, sterilă, închisă în ea însăși, Urizen măsoară timpul și spaţiul în «tenebrele sale de nouă ori desfășurate».”[243] Acest Urizen, principiul rău, este imaginea unui Dumnezeu imperfect, răzbunător, identificându-se cu tiranul care stăpânește o lume frustrată de veșnicie. „Vizionarismul" de tip Swedenborg ocupă un loc central în poetica lui Blake, unde se regăsesc elemente cabalistice care i-a inspirat pe „vindecători" în practica magnetismului.[244]

Nu e dificil de intuit că, prin Blake, romanticii îl vor înţelege mai bine pe John Milton cu al său *Paradis pierdut*. „«Ceea ce face ca Milton, observă Blake, să scrie cu stânjeneală când vorbea

transportat în altă individualitate socială. Dublul marchizului dormind și visând că face ceea ce făptuiește celălalt demonstrează o corespondenţă magnetică. Doctorul De Lys întreabă pe Angelo dacă crede în spirite și-l duce la sediul societăţii mistice «Amicii Întunericului». Acolo strigă «Abracadabra» și apare un demon tânăr, o femeie îmbrăcată bărbătește." (p. 153). Același Călinescu menţionează în nota din subsolul paginii că a-l cita pe Swedenborg în legătură cu Eminescu nu este deloc inadecvat, mai ales că printre notele bibliografice ale poetului apare nu doar numele lui Swedenborg ci și al altor autori de lucrări pe teme de spiritism, ocultism, magie.

[243] Ioan Petru CULIANU, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Traducere de Thereza Petrescu, Cuvânt înainte al autorului, Postfaţă de H.-R. Patapievici, București, Editura Nemira, 1995, p. 312. Este știut faptul că I.P.C. a tolerat și promovat ocultismul ca „alternativă spirituală".

[244] Despre implicaţiile acestei stări de înșelare drăcească în poetica lui Blake vezi Robert W. RIX, „Healing the Spirit: William Blake and Magnetic Religion", în *Romanticism on the Net*, nr. 25, februarie 2002, pp. 25-27 la http://www.erudit.org/revue/ron/2002/v/n25/006011ar.html.

despre îngeri și despre Dumnezeu și cu îndrăzneală când vorbea despre demoni și despre Infern este faptul că el era un adevărat poet și că era în tabăra demonilor, fără s-o știe.» Astfel poetul, geniul, omul însuși în imaginea sa cea mai înaltă, strigă în același timp cu Satan: «Adio, speranţă, dar, odată cu speranţa, adio frică, adio remușcări…Rău, fii binele meu». Acesta e strigătul inocenţei ultragiate. Eroul romantic se consideră deci constrâns să comită răul din nostalgia unui bine imposibil." (Camus, *Omul revoltat*, pp. 250-251).

Îi vom putea înţelege cu mult mai bine pe scriitorii romantici în scrierile lor dacă ipostaziem atent raportul dintre neoplatonism și estetica romantică, știut fiind că istoria unei astfel de congruenţe începe să se consemneze încă din Renaștere. Nu vom vorbi de interpretarea *sui generis* a dialogurilor platoniciene, deși ar fi extrem de interesant pentru explicitarea emergenţei unor reprezentări artistice, ci doar vom spune că *Weltanschaung*-ul (concepţia asupra lumii) prezumat de literatura romanticilor se poate defini într-o măsură considerabilă prin contaminarea cu unele idei neoplatonice. De exemplu, „Romanticii au vrut să aprofundeze raportul care leagă pe Dumnezeu și creaţia, căutând să definească partea carcateristic divină a naturii. Ideea unităţii creaţiei se află deja în cosmogonia din *Timeu*. Neoplatonismul, de unde provin mai mult ori mai puţin toate învăţăturile esoterice și ermetice, se fundamentează pe teza unităţii naturii. Elementele universului ar fi constituite de un principiu formator identic care s-ar regăsi în toată creaţia. Emanând suflul lui Dumnezeu, acest agent universal ar genera, odată diversificat și graţie combinaţiilor infinite ale materiei, multiplicitatea formelor de viaţă ale obiectelor. Aceste concepţii se regăsesc în gândirea alchimiștilor, cabaliștilor și a iluminiștilor de peste tot. Astfel, căutarea pietrei filosofale, sau a „Marii Opere", de exemplu, nu reprezintă nimic altceva decât un efort

pentru regăsirea substanţei primitive, *Unul*, pe care alchimiștii încercau să aprehendeze izolând momentul în care lumina se face materie."[245]

De asemenea, traducerea operei lui Plutarch, *De Iside et Osiride*, și a *Metamorfozelor* lui Apuleius, a impus-o pe zeiţa Isis ca imagine a Femeii ideale sau a Mamei cerești universale, având o rezonanţă sincretistă prin faptul că acest simbol al misterului (zeiţa cu voal) își subsuma toate divinităţile feminine ale păgânismului. Nu este câtuși de puţin lipsit de importanţă că Novalis și Schiller au contribuit prin literatura lor la răspândirea acestei reprezentări (*Ibid.*, p. 51). Filosofia lui Fr. Schlegel inaugurează, la rândul său, o direcţie specifică a romantismului care intuiește prejudiciul pe care epoca Luminilor l-a produs în înţelegerea lumii, fiindcă adevărul absolut s-a dizolvat în multe și pernicioase adevăruri relative, și se vrea reunificator al domeniilor poeziei și filosofiei, considerând că acestea formează o unitate, un tot.[246] Reiese din această recapitulare a căutărilor și a eforturilor filosofice sentimentul că omul este frustrat de Adevăr, fapt care relevă incompletitudinea sau, mai degrabă, incompatibilitatea drumului pe care și l-a ales cu idealul pe care Dumnezeu l-a sădit în sufletul său. Tu, cititorule, iubește acea literatură luminoasă care nu se însoţește cu ucigași, ci îi denunţă, așa cum face Natașa în pragul nunţii, arătând inelul tinerei ucise (dovada crimei), pentru că nu a suportat să se însoţească cu un tânăr compromis (*Mirele*).[247]

Într-un cadru nu cu mult diferit de cel pe care Blake l-a

[245] Michel BRIX, „Platon et le platonisme dans la littérature française de l'âge romantique", în *Romantisme*, nr. 113, 2001, pp. 53-54.

[246] Denis THOUARD, „Friedrich Schlegel, entre histoire de la poésie et critique de la philosophie", în *Littérature*, nr. 120, 2000. Poésie et philosophie. p. 49.

[247] A.S. PUȘKIN, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1962, p. 134.

surprins, Novalis (1772-1801) va „celebra" noaptea: „Spre adânc mă îndrept, spre sfânta, nespusa, tainica noapte. Lumea-i departe - căzută-ntr-o criptă adâncă, pustiu și singur e tărâmul ei. Între coardele pieptului meu adie adâncă tristeţe. În picături de rouă vreau să cad jos și să m-amestec cu cenușa." (*Imnul 1*).[248] În *Imnul 3* poetul mărturisește despre a doua sa naștere, reușind să rupă „lanţul luminii", și primind ca o revelaţie „însufleţirea nopţii", „adormirea cerului". (p. 77). Iubirea însăși este o „fiică a nopţii" (*Imnul 4*): „Dar inima mea tainică rămâne credincioasă nopţii și iubirii ziditoare, fiica ei." (p. 81). Și iată cum sună primele strofe din *Imnul 6* care este intitulat *Dor de moarte*: „În sânul pământului, jos,/ De lumină departe,/ Dureri și chinul mânios/ Semne-s de veselă moarte./ La ţărm de cer ajungem parcă/ Repede-ntr-o-ngustă barcă.// Noaptea de veci lăudată/ Și somnul pururea fie./ Ziua ne-a-ncălzit deodată,/ Grija piere pe vecie./ Plăcerea de străini de gată,/ Acasă vrem l-al nostru Tată." (p. 99). Dar nu spune oare Sfântul Apostol Pavel: „Căci voi toţi sunteţi fii ai luminii și fii ai zilei; nu suntem ai nopţii, nici ai întunericului. De aceea să nu dormim ca ceilalţi, ci să priveghem și să fim treji" (*I Tes.* 5, 5-6)? Dorinţa de cufundare într-un „neistovit vis", în „somnul sfânt" nu este proprie unui creștin ortodox, ea pare a se revendica din gândirea hinduistă cu care romantismul, de altfel, are multe afinităţi. Mai mult, influenţa rătăcitului Jakob Böhme (1575-1624), pe care-l citise (p. 288) și pe care-l aprecia, se simte în versurile sale.[249] Dar câtă diferenţă între această chemare stinsă

[248] NOVALIS, „Imnuri către noapte", în *Cântece religioase. Creștinătatea sau Europa*, Ediţia a II-a revăzută și adăugită, Traducere, note, tabel cronologic și postfaţă de Ioan Constantinescu, Cuvânt însoţitor de Anton Rauscher, București, Editura Institutul European, 1999, p. 71.

[249] Despre direcţia sincretistă a religiei pe care Novalis o susţinea vorbește îndeajuns admiraţia sa faţă de ideile lui Zinzendorf, unul dintre reprezentanţii sincretismului religios din secolul al XVIII-lea, cel care îi citise pe

asemănătoare unei bâjbâiri pe întuneric în căutarea înţelesurilor creaţiei[250] și fluxul viguros al cuvintelor scăpărătoare în lumina harului pe care le întâlnim în *Imnele* Sfântului Simeon: „Cum ești și foc ţâșnitor,/ cum ești și apă răcoritoare?/ Cum și arzi și îndulcești,/ cum faci să dispară stricăciunea?// Cum îi faci pe oameni dumnezei,/ cum întunericul îl faci lumină?/ Cum scoţi din iad,/ cum îi faci pe muritori nestricăcioși?// Cum tragi întunericul spre lumină,/ cum ţii în pumn noaptea?/ Cum învălui inima în lumină,/ cum mă prefaci întreg?// Cu te unești cu oamenii,/ cum îi faci fii ai lui Dumnezeu?/ Cum îi arzi cu dorul Tău,/ cum îi rănești fără sabie?// Cum înduri, cum suporţi,/ cum nu răsplătești de îndată?/ Cum fiind în afara a toate vezi cele făcute de toate?// Cum fiind departe de noi/ vezi faptele fiecăruia?/ Dă răbdare robilor Tăi/ ca necazul să nu-i acopere!"[251] Sau cât de departe este de *Lumina lină* a lui Ioan Alexandru și de *Lumina lină* a lui Tudor Arghezi!

Fiind protestant, Novalis a făcut o critică destul de aspră protestantismului, în eseul *Creștinătatea sau Europa*, considerând că Reforma a fost o greșeală. Intuind corect și deplângând lipsa

Böhme, Paracelsus, pe cabaliști și, în general, pe toţi rătăciţii de la dreapta și mântuitoarea credinţă. Vezi Laurent MARGANTIN, „Le corps des dieux. Les figures d'Orphée et de Jésus chez Novalis", în *Romantisme*, nr. 103, 1999, p. 11.

[250] Aceasta este atmosfera generală ce se desprinde din poezia vremii, orientată către subiectivitatea întunecoasă, către decepţie, deprimare, deznădejde. Vezi Liviu RUSU, „Locul romantismului românesc în cadrul romantismului european", în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 17, nr. 1, 1968, pp. 13-14.

[251] Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, „Catrene ale aceluiași care arată dragostea [*erota*] de Dumnezeu a acestuia încă de aici", în *Imne, Epistole și Capitole. Scrieri III*, Introducere și traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2001, p. 67.

harului: „Așa se face că istoria protestantismului nu ne mai arată niciuna dintre marile apariţii minunate ale divinului [...]" (p. 187), Novalis nu reușește să vadă mai departe, că totuși Ortodoxia păstrează toate „însemnele" Duhului, ci emite următoarea sentinţă: „Odată cu Reforma, creștinătatea și-a aflat sfârșitul. De atunci înainte ea nu mai exista cu adevărat." (*idem*). Înrâurit de ideile filosofilor Kant și Schleiermacher, Novalis credea că impasul politic european poate fi depășit doar prin edificarea statului pe suportul unei „biserici universale", pe temelia unui creștinism ecumenic: „Creștinătatea se va înălţa din sânul sfânt al unui venerabil Consilium European, iar acţiunea de redeșteptare a religiei se va desfășura după un plan divin atotcuprinzător. Nimeni nu va mai protesta atunci împotriva constrângerii creștine sau lumești, întrucât esenţa bisericii va fi libertatea adevărată." (p. 217). Dincolo de reverbul masonic al discursului, observăm similitudinile cu actualitatea politică a unei Europe ce are pe agenda ei „mesajul" toleranţei religioase, al restaurării unui creștinism „descreștinat" pe care societatea noastră, necumpănind în Duhul Sfânt istoria cu toate evenimentele ei, pare tot mai dispusă să-l accepte. Dacă ar fi știut Novalis, pe numele său adevărat Georg Philipp Friedrich von Hardenberg, că întoarcerea la o creștinătate primară înseamnă pentru un german, și, în general, pentru toţi cuceritorii Romeităţii apusene, normanzi, goţi, franci, burgunzi, longobarzi, recuperarea tradiţiei isihaste care este „puterea Ortodoxiei", atunci ar fi făcut tot posibilul să dobândească rugăciunea minţii prin primirea Adevărului Care este Hristos, înţelegând că un creștinism de tip francocratic, așa cum era atunci și este și în prezent creștinismul apusean, nu poate îndumnezei omul.[252]

Un alt romantic german, Ludwig Tieck (1773-1853), a cărui

[252] Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis ROMANIDES, *Teologia patristică*, Traducere din limba neogreacă și studiu introductiv de pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Metafraze, 2011, pp. 120-126.

concepţie despre lume este marcată de ideile lui Fichte, Böhme sau Schelling (*filosofia naturii*), va introduce în literatură un tip de basm dominat de groaza stârnită de puterile întunericului.[253] E.T.A. Hoffmann (1776-1822), care avea mereu sentimentul că i se vor întâmpla năpraznic lucruri groaznice, descrie un univers de coșmar, cu vampiri sau personaje cu râs demonic, în care se dezvoltă sentimentul viu și extrem de tulburător al prezenţei satanice.[254] Și poate că nimeni n-a tradus mai bine ca Théophil Gautier impresiile pe care le produce poezia lui Heinrich Heine (1797-1856) asupra cititorului: „Când deschizi un volum de Heine, ţi se pare că pătrunzi într-una din grădinile pe care poetului îi place să le descrie; sfincșii de marmură își ascut ghearele pe colţul piedestalelor și ochii lor albi te privesc cu o intensitate neliniștitoare; crupa lor leonină parcă se înfioară, iar grumazul ca de femeie palpită, ca și cum sub conturul lui rigid ar bate o inimă; porţile grădinii gem, mișcându-se pe balamalele ruginite; ţi se pare că vezi faldul unei rochii dispărând sub boltă, ca și cum sufletul singurătăţii ar fugi, surprins de apropierea ta. Mușchiul, urzicile și brusturii au crescut printre dalele desprinse ale terasei. Carpenii cu ramurile netăiate îţi croiesc calea cu crengile și te roagă să nu mergi mai departe. Trandafirii par că sângerează printre mărăcini și picăturile de ploaie atârnate de petalele lor sclipesc ca niște lacrimi; florile, înăbușite de bălării, răspândesc parfumuri ciudate ce te sufocă și te ameţesc. În bazin, apa neagră zace sub măzărichea verde, iar naiada trunchi-

[253] Ricarda HUCH, *Romantismul german*, Traducere și prefaţă de Viorica Nișcov, București, Editura Univers, 1974, p. 260, 474.

[254] Într-o carte recent publicată, este subliniat faptul că multe dintre imaginile artistice ale operelor sale, este amintită și *Ulciorul de aur*, sunt fantezii produse sub influenţa alcoolului. Vezi James M. Mc GLATHERY, „E.T.A.Hoffmann and Alcohol: Biography, Reception and Art. By Victoria Dutchman-Smith. London: Maney Publishing, 2010", în *German Studies Review*, vol. 35, nr. 1, febr. 2012, p. 154.

ată se ivește precum masca palidă a Morţii. Broasca râioasă ţopăie pe cărăruie și duce mătușii ei, vipera, vestea venirii tale. În timpul acesta vântul își suspină elegiile și privighetoarea își cântă tristeţea iubirilor pierdute; la fereastra castelului dărăpănat își face apariţia o tânără fată, blondă și proaspătă, purtând o rochie strâmtă de mătase, asemenea frumoaselor olandeze pe care le pictează Gaspard Nestcher, așezându-le între stânci sau sub o boltă de viţă sălbatică; este fermecătoare, dar nu are inimă și la sânul ei poartă un mic gheţar. Niciodată nu-ţi va face rău; dar, dacă ești înzestrat cu suflet și nervi, e mai bine să te îndrăgostești de o femeie ce poartă viciul zugrăvit pe faţă, cu roșu. Ea te va face să mori mistuit de mii de suplicii inocent diabolice și, în ziua Judecăţii de apoi, nu vei vrea să reînvii, de teamă că o vei revedea!"[255] Este evidentă similitudinea cu eminesciana imagine a castelului năruit, la fereastra căruia anahoretul Mureșan vedea „un înger", „cu păru-n flori albastre", cu „o stea de foc" pe frunte. În cele din urmă, Mureșan și năluca din castel se urcă într-o luntre și dispar „pe undele oceanici", atrași de ţipătul ciudat și jalnic „din noaptea străvechiului Egipet".

Să interpretăm puţin aceste date: societatea este asemenea acelei grădini aflate într-o stare de evidentă degradare, deoarece, pentru romantici, nu mai există purtarea de grijă a lui Dumnezeu, iar dacă există, providenţa este secularizată și devine imanenţă istorică.[256] Printre spaimele pe care le poate provoca, singurul alin

[255] Théophile GAUTIER, *Istoria romantismului*, II, Traducere și note de Mioara și Pan Izverna, București, Editura Minerva, 1990, pp. 212-213. Tot aici citim despre H.H. următoarele: „[…] dacă nu voia să creadă că Dumnezeu s-a întrupat și s-a făcut om, admitea fără greutate că omul devenise zeu și se comporta în consecinţă." (p. 207). Ultimii opt ani ai vieţii i-a petrecut imobilizat la pat de o paralizie generală. Influenţa lui Heine asupra scriitorilor Junimii este consemnată de G. Călinescu în *Istoria* sa (p. 605).

[256] Michael KOHLHAUER, „La part de l'Histoire: Romantisme, relativisme", în *Romantisme*, nr. 114, 2001, p. 14. Tot aici este anunţată și schimba-

pare a fi prezenţa tinerei fete blonde, adică a iubirii romantice, dar, atenţie, această iubire imposibilă îţi poate cauza, și ţie, cititorule, o deznădejde cumplită, chiar moartea, așa că ești îndemnat să optezi pentru păcat în lipsa iubirii. Și oare în *Hernani*, drama lui Victor Hugo (1802-1885)[257] care a marcat epoca romantică franceză (Gautier însuși o mărturisește în *Istoria romantismului*, I, p. 4, 5, 82), eroul, un nobil proscris, și dona Sol nu se sinucid, sugerând tocmai ideea că iubirea adevărată dintre doi tineri nu este posibilă aici pe pământ? Ce altceva este sinuciderea eroilor shakespearieni Romeo și Julieta? Sau ce vom spune despre piesa lui Alfred de Vigny (1797-1863)[258], în care poetul Chatterton se sinucide luând o supradoză de opiu, lăsând-o îndurerată

rea de paradigmă: „Cu romanticii, este înţeles, simbolicul, invizibilul și misterul, dar de asemenea și visul, nebunia sau răul, în sfârșit toată energia nocturnă a omului pătrunde în literatură." (p. 21).

[257] Scriitorul francez a fost influenţat de umanismul socialist al lui Saint-Simon, dar și de ideile lui Joseph Proudhom, care a lansat celebra lozincă „Proprietatea înseamnă furt.". Din poezia sa transpare destul de limpede concepţia deistă, proprie, în general, tuturor romanticilor și revoltaţilor împotriva lui Dumnezeu pe care Îl percep ca pe un *Deus absconditus*. Vezi Eugene RIGAL, „La signification du «Satyre» et la philosophie de Victor Hugo de 1854 à 1859", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 19, 1912, p. 92.

[258] În poemul *Eloa*, o fecioară (care dă și numele poemului) se naște dintr-o lacrimă a lui Hristos și coboară din milă ca să-l mângâie pe Lucifer. Sainte-Beuve rezumă acest poem cu implicaţii gnostice în felul următor: „Eloa, această făptură iubitoare și miloasă, acest suflet născut dintr-o lacrimă, simte nevoia de a iubi un năpăstuit, de a consola un inconsolabil și, dintre toţi îngerii, alege din instinct tocmai pe cel care a greșit, acela al cărui nume nu se îndrăznește a fi pomenit în cer, pe Lucifer însuși. Nu l-a auzit vorbit decât de rău, de către fraţii săi îngerii, care au avut nechibzuinţa să-i vorbească de el, într-o zi: îndeajuns ca ea să i se sortească și să-l iubească." (*Portrete li-*

și deznădăjduită pe Kitty Bell, amanta sa? Condiţia poetului este exprimată aici cât se poate de clar: este un damnat, un „visător inutil”, iar parabola scorpionului (din *Dernière nuit de travail*) care, înconjurat de cărbuni încinși, se înveninează, ni-l prezintă pe poetul care se condamnă pe sine la autodistrugere. Această imagine va fi asumată de către Baudelaire, Verlaine, Rimbaud.[259] Reiterând parabola la nivelul faptelor reale, Gérard de Nerval, care în 1841 are prima criză de nebunie, se va sinucide.[260]

Viaţa se întrepătrunde cu ficţiunea și observăm că romanticii adeseori gândesc și simt după modelul trasat de personajele propriilor lor opere literare. Larra, unul dintre reprezentanţii de marcă ai romantismului spaniol de tip *costumbrist* (*costumbre* însemnând datină), se sinucide în 1837, după modelul lui Werther, personajul goetheean. Dostoievski va pune sinuciderea pe seama pierderii idealului nemuririi, adică pe seama necredinţei omului în viaţa veșnică. „Ca urmare, este clar că, atunci când omul și-a pierdut ideea de nemurire, sinuciderea devine o necesitate absolută și inevitabilă pentru orice persoană care este cât de cât mai evoluată decât vitele. Dimpotrivă, nemurirea, promiţându-i viaţa veșnică, îl leagă cu atât mai tare pe om de pământ. S-ar părea că aici apare chiar o contradicţie: dacă există atât de multă viaţă,

terare, pp. 460-461). În final, Eloa nu-l salvează pe demon, ci este târâtă de acesta în fundul abisului, fericită în pierzarea ei.

259 Aleš POHORSKY, „Vigny et la malédiction du poète”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, nr. 3, mai-iunie 1998, p. 382.

260 *Scriitori francezi*, coord. Angela Ion, București, Editura Știinţifică și Enciclopedică, 1978, p. 221. Să fie oare întâmplător că acest scriitor romantic, puţin cunoscut în timpul vieţii și chiar multă vreme după ce moare, va fi descoperit de către suprarealiști care l-au socotit precursor al lor? Opera lui Nerval suportă diverse influenţe: magie, ocultism, heraldică, literatura germană (era bun prieten cu H. Heine), teosofie, filosofia Luminilor, Rousseau.

adică, dacă în afară de cea pământească o mai avem și pe cea nemuritoare, de ce am pune un preţ atât de mare pe viaţa pământească? Însă reiese tocmai dimpotrivă, căci numai având credinţa în propria sa nemurire omul înţelege întreaga sa menire raţională pe pământ. Fără convingerea în propria nemurire, legăturile omului cu pământul se rup, devin din ce în ce mai slabe, mai putrede, iar pierderea sensului suprem al vieţii (resimţită măcar sub forma tristeţii celei mai inconștiente) atrage indubitabil după sine sinuciderea." (*Jurnal de scriitor*, p. 647).

Mitologia occidentală a iubirii în care marile perechi – Tristan și Isolda, Abélard și Heloïse, Romeo și Julieta – sunt atinse de fatalitatea tanatică, a pătruns adânc și în conștiinţa cititorului creștin ortodox, determinând o supraimagine, neverosimilă în esenţă, un concept, o abstracţiune: că fără ceva tragic, sfâșietor, iubirea nu mai este iubire, devine o valoare filistină, burgheză, instrumentând un trai convenţional, obișnuit, plictisitor. Este cât se poate de neadevărat că iubirea în sensul ei deplin nu poate fi traită aici pe pământ de către un tânăr și o tânără care și cer binecuvântarea lui Dumnezeu prin taina cununiei, întemeind o familie. Exemplele sunt numeroase și cu multe dintre ele ne-am întâlnit și ne întâlnim în viaţa de zi cu zi. Dar ce vedem? Citind operele romanticilor, suntem determinaţi să vorbim în următorii termeni: cuplu, destin tragic (sau *tragedia destinului*, sintagmă utilizată de R. Huch, în *op. cit.*, pp. 480-482), sfâșiere, dezordine, suicid, abandonând seria cuvintelor ce instituie un sens teandric, fiindcă acestea nu-și identifică conţinutul în realitatea iubirii romantice. Familia este o instituţie învechită, reducţionistă, de copii nu poate fi vorba, iubirea năvalnică a romanticilor întâlnește obstacole de netrecut și, de aceea, ea nu poate fi împărtășită decât dincolo de mormânt.

Despre această iubire imposibilă este vorba și în nuvela lui M. Eliade, *La ţigănci*, un text studiat asiduu în liceu, călătoria în

care pleacă Gavrilescu (uitând de Elsa, soţia sa), alături de Hildegard (iubirea romantică din tinereţe), fiind asociată cu trecerea unui prag al cunoașterii, iar trăsura cu un vehicul al morţii. Astfel de iubiri neîmpărtășite sau netocmite în chip fericit în acestă lume își au, în general, propriile lor argumente, romantice sau nu, fiindcă autorii mobilizează personajele în același sens pe care ei înșiși îl pot pătrunde. Necunoscând harul iubirii dumnezeiești și puterea binecuvântării unei taine, personajele par să alerge halucinant după o iubire care, asemenea lostriţei din cunoscuta povestire a lui V. Voiculescu, nu numai că le scapă din braţe, așa cum i se întâmplă eroului Aliman, dar îi și îngroapă pentru totdeauna în noianul apelor.

Și ce vom spune despre dramaturgul german Henrich von Kleist (1777-1811) care, după ce o împușcă, la cererea ei, pe logodnica sa, pe malul lacului Wannsee, se sinucide?[261] Implicaţiile filosofiei kantiene de care Kleist nu era deloc străin au fost trecute în contul acestui act deznădăjduitor. Dar să vedem ce a înţeles Kleist frecventând ideile compatriotului său din Königsberg: „În *Critica raţiunii practice*, filosoful ne îndeamnă, desigur, să «recunoaștem toate îndatoririle ca pe niște porunci divine». Deci și obligaţiile pe care le impun Statul, Armata și alte asemenea instanţe. Atât doar că, echivalând discursul divin cu cel raţional, Kant ridică raţiunea omului la o demnitate pe care o putem numi legiuitoare. Omul, prin raţiunea sa, își impune sieși legea. Pentru gânditorul din Königsberg, subiectul moral este totodată autorul legii morale. Niciun moralist creștin n-ar putea admite o asemenea *Selbstgesetzgebung*, o identificare a individului uman drept autor al legii morale. Omul își este propriul său legislator.

[261] Opera sa literară este impregnată cu toate tarele sufletului romantic: dezrădăcinare, neliniște, nestatornicie, depeizare, individualism, izolare, dezordine, confuzie, dezechilibru, îndoială. Nu recomandăm cititorului creștin ortodox aceste texte „atinse" de o melancolie întunecată.

Kleist nu va uita învăţătura filosofului când va fi să se judece pe sine. Și-apoi, pentru tânărul ofiţer ce-și dezbrăcase uniforma dar nu și vestigiile armurii interioare, era ceva exaltant în a citi în paginile Filosofului său: «Acţionează ca și cum maxima acţiunii tale ar trebui să devină prin voinţa ta o lege universală a naturii». Uluitoare formulă! Să faci din voinţa ta o lege universală. Omul își este propriul legislator. Dar, în același timp, trebuie să se supună acestei legi de o exigenţă totală. Exaltare și, totodată, anihilare; sufletul sedus de contradicţii, de ambivalenţe riscante, primejdioase ale tânărului Kleist găsea în gândirea kantiană un aliment pe potrivă." (N. BALOTĂ, *Literatura germană…*, pp. 44-45).

Făcând parte din prima generaţie de scriitori romantici englezi, S. T. Coleridge (1772-1834), recunoscut opioman[262], imaginează în *Balada bătrânului marinar* o lume muncită de „remușcare", chinuită de o vină pe care se chinuie să o înţeleagă fără să reușească.[263] Marinarul povestește unuia dintre nuntași o istorie

[262] Poetul însuși consideră opiumul o importantă sursă a creativităţii, mărturisind că poemul său, *Kubla Khan*, stă sub semnul unei astfel de experienţe. Vezi Andrada FĂTU-TUTOVEANU, *Un secol intoxicat. Imaginarul opiaceelor în literatura britanică și franceză a secolului al XIX-lea*, Prefaţă de Caius Dobrescu, București, Editura Institutul European, 2010, p. 47.

[263] Tema unei culpabilităţi obscure este şi una dintre obsesiile lui Nerval. Vezi Alison B. FAIRLIE, „Le mythe d'Orphée dans l'oeuvre de Gérard de Nerval", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 22, 1970, p. 158. De asemenea, într-una dintre poeziile lui Panait Cerna (*Plânsul lui Adam*), Adam exprimă aceeaşi incapacitate de a înţelege prin predispoziţia nedisimulată la tragic, articulând dintr-un rever al versului condiţia omului damnat şi nedreptatea divină: „Dar prea e crudă legea ca fiul să spăşească/ De-a pururi, fără vină, greşala părintească…" (Panait CERNA, *Poezii*, Antologie, postfaţă şi bibliografie de Ion Dodu Bălan, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 17).

ciudată în care o corabie în derivă din cauza vântului puternic este salvată de apariţia albatrosului și începe să meargă spre nord. Dar bătrânul marinar omoară fără niciun motiv raţional pasărea și imediat după aceea asupra corabiei se abate blestemul, pentru că peisajul oceanic se transformă într-un iad cu „miasme grele", „umbre vâscoase", „focuri ale morţii" ce dansează în depărtare „nebunește în noapte". Suferind cumplit de sete, ceilalţi marinari se răzbună atârnând albatrosul mort de gâtul ucigașului. Dar deodată se apropie o altă corabie cu un echipaj halucinant: Moartea și Viaţa-în-Moarte. Bătrânul marinar îi găsește dimineaţa morţi pe toţi ceilalţi, iar corabia stând nemișcată. Intrând într-o stare de inconștienţă, corabia este purtată ușor de „duhuri îngerești", iar el, trezindu-se, observă că se apropie de ţara sa. Până acolo, întâlnește barca unui sihastru care îl salvează, căci, în mod straniu, corabia se scufundă odată ajunsă lângă barcă. Rugându-l pe sihastru să-l izbăvească de consecinţele acestui păcat, înţelege că este blestemat să pribegească tot timpul spunând celorlaţi oameni povestea sa.

Această parabolă a omului copleșit de consecinţele păcatului este imaginea grăitoare a unui Occident depărtat de la dreapta credinţă. Evident, poetul se exprimă chiar în termenii acestui om occidental care nu-și înţelege „destinul tragic", „soarta tragică" și suferă enorm, neizbutind să ispășească păcatul. Despre ce păcat e vorba? Despre căderea cea dintâi a omului? De la romantici, și chiar dinaintea lor, în spaţiul cultural occidental, s-a considerat că efectele păcatului strămoșesc au fost atât severe încât au afectat capacitatea omului de a ajunge la Adevăr. De aceea, pentru diferitele orientări și direcţii filosofice ale epocii Luminilor, ideea păcatului originar ajunge să fie un adversar comun.[264] Acest fapt este necunoscut gândirii creștine ortodoxe, care nu minimalizea-

[264] Ernst CASSIRER, *Filosofia Luminilor*, Traducere și tabel cronologic de Adriana Pop, Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 140.

ză consecinţele păcatului strămoșesc, dar nici nu le exagerează. Dacă doctrina romano-catolică susţine că în omul de dinainte de păcat existau slăbiciunile celui de după păcat, adică suferința, boala, moartea, ceea ce contravine cuvintelor Sfintei Scripturi (*Fac.* 1, 31), în doctrina protestantă se ajunge la teza nimicirii totale a chipului lui Dumnezeu în om, acesta pierzând înţelegerea realităţilor spirituale și, implicit, libertatea. Răspunsul ar fi următorul: dacă omul săvârșește răul în chip mecanic, independent de voinţa lui, de ce mai este pedepsit, căci pentru vina propriilor sale fapte nu este în niciun fel responsabil. Dar cine răspunde de toată parodia aceasta tragică?

Fără îndoială, și-au răspuns generaţii întregi de gânditori și scriitori, Dumnezeu. El este singurul vinovat. De altfel, pentru Baudelaire, albatrosul ucis era însuși poetul, probabil poetul damnat.[265] La o asemenea concluzie au putut ajunge toţi cei care nu L-au cunoscut pe Domnul, ci au crezut doar în puterea lor de a discerne și de a percepe realitatea, amăgindu-se și depărtându-se de lumina Adevărului, care era singura posibilitate, de altfel, de a-și vedea patimile netămăduite și de a veni cu ele înaintea lui Hristos, Tămăduitorul adevărat al sufletelor noastre. Este oare Dumnezeu nedrept? Niciodată. Însă în inimile celor ce cred lucrul acesta întristător nu este Domnul, ci o altă reprezentare, falsificată, adică un dumnezeu care nu îndumnezeiește omul, fiindcă „Cel care este de la Dumnezeu ascultă cuvintele lui Dumnezeu; de aceea voi nu ascultaţi, pentru că nu sunteţi de la Dumnezeu." (*In.* 8, 47). Dumnezeul lui Coleridge este cel imaginat de Schelling în sistemul său filosofic, adică o divinitate inconștientă, așa cum e posibil doar în înţelegerea panteistă a lu-

[265] Guillaume Apollinaire va publica chiar un volum intitulat *Le Poète assassiné*, în care Croniamantal, imaginea orfică a poetului, cade victimă persecuţiei mondiale contra poeţilor.

mii, foarte apropiată de demiurgul din gândirea neoplatonică.[266]

Toată înţelegerea lumii acesteia este nesatisfăcătoare, Mântuitorul Însuși ne spune: „Oricine bea din apa aceasta va înseta iarăși; Dar cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viaţă veșnică.” (*In.* 4, 13-14). Pentru că n-au băut din această „apă vie”, după care însetau și marinarii de pe corabie, o corabie care este imaginea creștinismului apusean în derivă, o Biserică pe care inutil o scriem cu majusculă, fiindcă ea este căzută din har și, deci, incapabilă de a stabili comuniunea între Dumnezeu și om. De aceea se va și scufunda. Pe ea nu se află Hristos Care să potolească vântul, iar oamenii înspăimântaţi de venirea furtunii nu au cui striga: „Învăţătorule, învăţătorule, pierim!” (*Lc.* 8, 24). Însă nici barca cu sihastrul nu este o soluţie duhovnicească viabilă, deoarece vedem că acesta nu poate să-i arate o cale de împăcare cu sine și cu Dumnezeu, ci îl trimite să spună mai departe, să răspândească în lume povestea tragică a omului sortit unor remușcări nedrepte pentru condiţia sa de om, pentru demnitatea sa. Demnitatea omului s-a dizolvat, pare să spună bătrânul marinar care nu e altcineva decât Adam cel căzut, „omul cel vechi”. Aceeași „poveste” o vor relua pe rând, adăugându-i nenumărate nuanţe, toţi romanticii, apoi Kafka, existenţialiștii[267], susţinătorii absurdului, toţi detractorii, răzvră-

[266] Nicholas REID, „Coleridge, Language, and Imagination”, în *Romanticism on the Net*, nr. 22, mai 2001, p. 13 la http://www.erudit.org/revue/ron/2001/v/n22/005977ar.html?vue=integral.

[267] Mai târziu, Meursault, personajul camusian, va trăi un puternic sentiment că tot ceea ce-l înconjoară este relativ, la care se adaugă „o vagă impresie de culpabilitate, neclar formulată pentru că personajul însuși nu intuiește prea bine ce anume l-ar putea determina să simtă astfel.” Vezi Ileana CANTUNIARI, „ «Momentul adevărului» la J. Sorel și Meursault”, în *Studii de literatură universală*, XVI, București, 1970, p. 118. Concluzia articolului este însă debusolantă, fiind formulată ideea că „îl simţim pe «străin»

tiţii, nemulţumiţii și prigonitorii Scumpului nostru Mântuitor, Domn și Dumnezeu. Este, într-un fel, și „povestea" îngerului căzut Cédar, din *La Chute d'un ange* (1838) de Lamartine, „eroul" care, alături de iubita sa, Daïda, „vizitează numeroase societăţi omenești, întemeiate toate pe nedreptate și pe reguli arbitrare. Daïda murind, disperarea provoacă îngerului încarnat o iluminare, el înţelege că existenţa este rea în sine și se dă pradă focului ca un preot budist." (I.P. Culianu, *Gnozele dualiste…*, p. 318).

Revolta faţă de realitatea degradantă a societăţii nu se traduce în revizuire a întregii vieţi, în ordonarea faptelor, clasificarea și ierarhizarea lor în funcţie de necesitatea lor spre mântuire, în recunoașterea smerită a greșelilor, lupta contra păcatului și dorinţa de a renunţa pentru totdeauna la gândurile și la expunerile „omului vechi", fiindcă această revoltă nu are nimic în comun cu Dumnezeu, ci doar cu răzvrătirea demonică a lui Lucifer, îngerul căzut. Dacă vom căuta să aflăm de ce revolta acestor suflete chinuite nu are rezultate mântuitoare, iată ce aflăm: „E caracteristica tuturor ereziarhilor care, prin lucrarea duhului luciferic, tăgăduiesc mereu adevărul învederat. Diavolul îi spunea lui Ivan Karamazov că, dacă cineva a apucat pe un drum greșit și-și dă seama că a rătăcit, să nu se întoarcă, ci să meargă înainte pe același drum greșit. Arie și Luther au avut momente când și-au recunoscut greșeala în faţa rudelor sau a prietenilor apropiaţi. Și totuși, când mama lui Arie sau soţia lui Luther îi rugau să se întoarcă din calea lor greșită, ei răspundeau că trebuie să meargă înainte chiar dacă sunt pe o cale greșită. Numai omul smerit se întoarce din calea lui atunci când își dă seama că e greșită, dar omul plin de mândrie nu se mai întoarce."[268]

foarte aproape", deoarece el are pe final certitudinea că viaţa trebuie trăită intens în pofida absurdului care o guvernează (p. 126).

[268] Paulin LECCA, *De la moarte la viaţă*, Postfaţă de Valeriu Cristea, București, Editura Paideea, 1997, pp. 271-272

Toate „ingredientele” firii căzute le întâlnim în operele romanticilor, ale căror personaje „fascinante” sunt modele pentru mulţimea cititorilor care exultă la lectură și încuviinţează faptele lor necuviincioase, găsind că sunt pline de măreţie, de abnegaţie, de virtute. Dar să discernem măcar o parte din aceste „eroice” fapte și să vedem dacă nu cumva, admirându-le făţiș sau în taină, suntem în înșelare. Cine sunt personajele? Răvrătiţi din stirpea lui Lucifer: Lucifer însuși, Cain care îl urmează pe Lucifer într-un zbor aidoma celui al Luceafărului eminescian, în drama cu același nume a lui George Gordon Byron (1788-1824): „Într-adevăr, crede Lucifer-Byron, un Dumnezeu care a făcut sau a permis ca omul să fie muritor și lumea-rea nu poate fi un Dumnezeu bun. Lucifer îi dezvăluie lui Cain că există altă putere în afară de Dumnezeu, iara aceasta este chiar Lucifer. Cain poate deveni nemuritor dacă acceptă să-l adore pe Lucifer în schimbul cunoașterii pe care acesta este gata să i-o treacă (Lucifer = Pomul Cunoașterii). [...] Lucifer îi arată apoi adevărata faţă a universului, alcătuit din lumi multiple, produse ratate ale aceluiași Dumnezeu: Cain află adevărul teribil că nu numai lumea de aici e rea, ci și toate acele nenumărate lumi, chiar locuite de creaturi superioare omului, și ele coruptibile și sortite morţii (445a); ideea, o știm, este de extracţie origenistă, chiar dacă Byron i-o atribuia lui Cuvier. Multiplicarea sistemelor provenite de la un creator nefericit transformă suferinţa în adevărata dimensiune a fiinţei. În esenţa ei, dezvăluirea luciferiană este simplă: Dumnezeu însuși fiind tiranic, el nu poate decât să se reproducă în creaturi imperfecte, rele, pe care va încerca neîncetat să le înșele, ascunzându-le taina ultimă a universului – că viaţa în ea însăși este nefericită.” (*Gnozele dualiste ale Occidentului*, ed.cit., pp. 314-315).

În ceea ce-l privește, Manfred, personajul ce dă și numele vestitului poem dramatic byronian, este un neîmpăcat cu lumea

și un potrivnic al lui Dumnezeu[269], ca și Prometeu, eroul operei reprezentative a lui P.B. Shelley (1792-1822), care transferă „rușinea tiraniei" zeului Jupiter asupra Dumnezeului creștin, aspru criticat și coborât în ochii unei omeniri care ia drept model pe intelectualul a cărui „descătușare" anunţă eliberarea umanităţii (așa cum credea și Marx) și marșul glorios spre utopia terestră sau ca Demonul din poemul lui Lermontov (1814-1841).

În finalul poemului, „Omul", „tiran și sclav cândva" după modelul instituit de Jupiter, devine liber: „Titanule, aceasta-i slava ta / Să fii frumos, și bun, și liber, iată/ Victoria și viaţa-adevărată!"[270] Filiaţia personajului său este decelabilă în eseul „În apărarea poeziei": „Energia și măreţia figurii lui Satan din «Paradisul Pierdut» sunt de neîntrecut. [...] Diavolul lui Milton este superior ca fiinţă morală, Dumnezeului său, tot astfel cum omul care, în ciuda vrăjmășiei și a chinurilor suferite, stăruie în urmărirea unui ţel conceput de el ca admirabil, este superior celui care, la adăpost de primejdii și convins de neîndoielnicul său triumf, se răzbună pe dușman cu sânge rece, într-un mod îngrozitor – și asta nu din dorinţa iluzorie de a-l face să se căiască, ci cu scopul premeditat de a-l aţâţa în asemenea măsură, încât să merite noi chinuri. Milton a mers atât de departe pe calea nesocotirii cre-

[269] Poemul a fost tradus la noi în anul 1843 de către C.A. Rosetti, care se identifică cu damnatul personaj byronian, având profilul unui adevărat „erou" romantic: depresiv, abulic, dornic de experienţe neobișnuite, desfrânat, narcoman, Byron însuși fiind un mare consumator de opiu, tutun și laudanum. El are și o poezie închinată ţigării (*Influenţa ţigaretii asupra mea*), din care soarbe „tutunul de Havana" , un stupefiant ce suscită imaginaţia și provoacă viziuni extatice („icoane roditoare"). Vezi Mircea ANGHELESCU, „Heliade și C.A. Rosetti", în *Textul și realitatea*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 87.

[270] P.B. SHELLEY, „Prometeu descătușat", în *Opere alese*, Studiu introductiv și note de Petre Solomon, București, ESPLA, 1957, p. 359.

dinţei populare (dacă acest fapt poate fi numit nesocotinţă), încât nu i-a dat lui Dumnezeu nicio superioritate morală asupra Diavolului. Și această cutezanţă de a evita orice ţel moral direct este dovada cea mai hotărâtoare a superiorităţii geniului lui Milton." (*Op. cit.*, p. 403). Dar care sunt idolii la care se închină Shelley? „Eforturile depuse de Locke, Hume, Gibbon, Voltaire, Rousseau și de discipolii lor, în favoarea omenirii asuprite și înșelate, sunt vrednice de recunoștinţa întregii lumi (sic!)." (*Ibid.*, p. 407).

Tinere cititor, în literatura romantică poţi găsi și personaje cu care să călătorești, bucurându-te de prezenţa lor, ascultându-le și iubindu-le ca pe niște prieteni buni. Așa sunt, de pildă, eroii scoţieni *Rob Roy* și *Ivanhoe* (Walter Scott), *Logodnicii* Renzo și Lucia (Alessandro Manzoni), Toma Nour din *Geniu pustiu* (Eminescu), Natty Bumppo, supranumit Ochi-de-Șoim, și Chingachgook din *Ultimul mohican* (James Fenimore Cooper), minunatele personaje ale lui Mark Twain: Tom, Huck și prinţul Eduard, Jean Valjean din *Mizerabilii* (Victor Hugo).

Dar oare „transcendenţa goală", pe care o resimt artiștii romantici, nu este tocmai „moartea lui Dumnezeu", proclamată de Nietzsche, care a condus spre literatura absurdului și a sufocării existenţiale specifice secolului al XX-lea?[271] „În romantism se întâmplă ceea ce Nietzsche numește mai târziu «moartea lui Dumnezeu» – fără nicio referinţă teologică. [...] Când primii romantici – Shelley și Byron – constată, în jurul anului 1820, «moartea lui Dumnezeu», ei iau bază, în mod spontan, tot Vechiul Testament, pe care-l interpretează în sens invers: ceea ce în Vechiul Testament e prezentat ca valoare apare, la Byron de exemplu, ca

[271] Despre influenţa ideilor lui Nietzsche asupra unor scriitori precum D.H. Lawrence și Albert Camus ne vorbește Părintele Serafim ROSE în *Nihilismul. O filozofie luciferică*, Traducere și postfaţă de Tatiana Petrache, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2004, pp. 88, 104, 110, 111

nonvaloare. Între Abel și Cain, Byron alege desigur cunoștinţa lui Cain, faţă de ignoranţa lui Abel; alege cunoștinţa lui Lucifer, faţă de legile patriarhale și absurde ale lui Dumnezeu. Eminescu se situează în aceeași tradiţie în care aș putea să-i mai amintesc pe Leopardi – în Italia, pe Victor Hugo și Lamartine – în Franţa, mai puţin pe romanticii germani, care nu mitologizează pornind de la Vechiul Testament."[272]

O astfel de concepţie va sta la baza creaţiei artistice a scriitorului evreu Franz Kafka (1883-1924), care, sub influenţa filosofiei lui Kierkegaard[273], dar și a Cabalei, el însuși se considera

[272] Ioan Petru CULIANU, interviul „Despre gnosticism, bogomilism și nihilism, cu Ioan Petru Culianu", în Andrei Oișteanu, *Mythos & Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, Ediţia a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Nemira, 1998, pp. 346-347. Tot aici este amintită mitologia gnostică din poemele eminesciene *Mureșanu* și *Demonism*. În legătură cu *Prometeu descătușat* vezi și *Gnozele dualiste ale Occidentului*, ed.cit., p. 313: „Scenariul lui Shelley prezintă un aspect «gnostic» : un tiran celest, ignorant și neputincios, stăpânește lumea oamenilor ; pentru salvarea omenirii în suferinţă, un mântuitor se sacrifică; o Republică de entităţi pure, superioară despotului, își declară satisfacţia la detronarea lui ; un nou regim al lumii, regimul prometean al iubirii și al egalităţii va veni după domnia arbitrară a lui Jupiter." Că gnosticismul și nihilismul stabilesc anumite conexiuni se știe, fiindcă „[…] în ultimă instanţă avem de-a face cu aneantizarea Dumnezeului biblic. Iar acesta este reprezentantul transcendenţei platonico-creștine care a constituit metasistemul civilizaţiei occidentale, precedându-i nașterea. În strigătele de bucurie ale eliberării deja se vestesc abisurile libertăţii." (pp. 313-314).

[273] La creștinismul acestuia critica face adesea trimitere într-un mod lipsit de cele mai mici precauţii, în primul rând deoarece în conștiinţa multora creștinismul este acceptat *cum grano salis*, iar imaginea utilizată cu precădere este cea furnizată de gânditorii apuseni. Un cititor creștin ortodox nu trebuie să se conducă după aceste repere înșelătoare, ci întotdeauna să

un nou cabalist, sau a experienţelor în afara corpului (*out-of-body states*)[274], a proiectat universuri de coșmar, sufocante obsesii patologice (scriitorul suferea de o depresie cronică și de tuberculoză, de la care i s-a tras și moartea), tragedia omului aflat în căutarea unui Dumnezeu pe Care nu-L va întâlni niciodată. Este oare omul vinovat pentru așa ceva? se întreabă instinctual cititorul. Nu, trebuie să-și răspundă, ghidat de semnificaţiile rigide ale operei lui Kafka, nu e omul vinovat, ci Dumnezeu Care dispune de omenire într-un mod neînţeles și absurd. De altfel, aceasta este și prezentarea lui Gregor Samsa (*Metamorfoza*), ca exponent al unei lumi condamnate și pedepsite de Dumnezeu, care nu-și află niciodată vina, așa cum se va întâmpla și cu modestul funcţionar din *Procesul*. „Într-o bună dimineaţă, când Gregor Samsa se trezi în patul lui, după o noapte de vise zbuciumate, se pomeni metamorfozat într-o gânganie înspăimântătoare."[275]

Întrebarea pe care Gregor Samsa și-o pune în gând, „Ce s-a

pună la încercare ideile așa-zis creștine răspândite prin cărţi, studii, articole, având înainte exemplul de netăgăduit al Sfinţilor. Părintele Stăniloae ne avertizează că, urmându-l pe filosoful danez, părăsim calea Sfinţilor Părinţi, căci adevărul nu e subiectivitate, așa cum afirmă Kierkegaard, ci, dimpotrivă, „cea mai obiectivă realitate" și „numai subiectivitatea care înseamnă trăirea depășirii propriei subiectivităţi se poate apropia de adevăr" (Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, București, Ed. IBMBOR, 2002, p. 237).

274 Gabriel JOSIPOVICI, „Why we don't understand Kafka", în *The Times Literary Supplement*, 5 septembrie 2012. Vezi la http://www.the-tls.co.uk/tls/public/article1119440.ece.

275 Franz KAFKA, *Colonia penitenciară*, Traducere de Mihai Izbășescu, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 17. Prin nuvela sa, Kafka ne ajută să citim adecvat mesajul unor cărţi actuale. Vezi, de pildă, Ezra ELIA, Miriam ELIA, *Jurnalul unui hamster 2012-2012*, București, Editura Humanitas, 2012, unde condiţia umană apare sub masca animalieră a hamsterului ce-și pe-

întâmplat cu mine?”, este de fapt întrebarea omului care „s-a trezit” din „visul romantic” și constată jalnica sa transformare. Să ne amintim că, instinctual, personajul vrea să anuleze acest înfricoșător decupaj al realităţii cufundându-se iarăși în „vis”, însă odată trezit din somnul filosofiilor romantice omul este lipsit de minima înţelegere a condiţiei sale ce i se pare absurdă. Evident, scriitorul evreu denunţă absurditatea condiţiei umane în contul lui Dumnezeu, iar noi asociem acele „vise zbuciumate” cu o întreagă istorie de răzvrătiri, care începe de la Cain, după model luciferic. E vorba de „visul renascentist”, „visul iluminist”, „visul romantic”, „visul simbolist”, „visul suprarealist”, „visul expresionist” „visul existenţialist”, „visul postmodern” și, poate, de atâtea alte „visuri” pe care le-a avut și le are omul în întunericul critic al depărtării de criterii.

Toate aceste imagini mustind de o nostalgie otrăvitoare vor pătrunde adânc în sensibilitatea unor scriitori faimoși, precum Samuel Beckett (1906-1989)[276], Philip Roth (n. 1933)[277] sau Er-

trece viaţa în colivie (lumea), victimizând permanent, tresărind, temându-se de o transcendenţă capricioasă, imprevizibilă.

[276] Deţinător al *Premiului Nobel pentru Literatură* (1969), S.B. este, după cum îl caracteriza E. Ionescu, un scriitor esenţialmente tragic. În legătură cu piesa sa, *Așteptându-l pe Godot*, enunţa batjocoritor: „Creștinismul este o mitologie pe care o cunosc bine și o folosesc. Dar nu în acest caz !” (Cf. Harold BLOOM, *op. cit.*, p. 497). Tot aici aflăm că a împărtășit necredinţa lui James Joyce, un alt irlandez faimos care nici el nu s-a convins de marea iubire a lui Dumnezeu, precursor al său ca și Proust cu care stabilește un punct comun: viziunea schopenhaueriană asupra lumii (p. 496).

[277] Câștigător în 2011 al *Man Book International Award*, scriitorul evreu este și autorul cărţii *Complexul lui Portnoy*, considerată la vremea aceea (1969) de New Yorker drept cea mai murdară din cărţile ce s-au publicat vreodată (Cf. http://www.guardian.co.uk/books/2011/may/18/philip-roth-wins-man-booker-international).

nesto Sábato (1911-2011)[278]. Întrebarea este cum ar putea să se bucure un creștin ortodox de astfel de scrieri atât de apreciate și care ocupă un loc important în conștiinţa critică a unor comentatori de literatură, când el citește literatura în altă cheie?

P.B. Shelley este considerat un poet remarcabil, însă e dificil de înţeles cum se împacă această „poezie profundă" cu viaţa sa desfrânată. Sfântul Vasile cel Mare atenţiona asupra faptului că cei ce pledează pentru frumuseţe, fericire, iubire, libertate, adevăr, trebuie să participe cu propria lor viaţă care devine astfel garanţie a cuvintelor, deoarece, altfel, apare o disonanţă majoră între discurs și act. Iată discursul: „Pe 25 iunie 1811, moștenitorul în vârstă de nouăsprezece ani al unui baronet britanic îi scria unei tinere profesoare din Sussex: «Nu sunt un aristocrat sau vreun altfel de crat, dar tânjesc cu ardoare după vremea când omul va îndrăzni să trăiască în conformitatea cu Natura & Raţiunea, și deci cu Virtutea.» Doctrina era chiar doctrina lui Rousseau, dar scriitorul, poetul Percy Bysshe Shelley, avea să meargă mult mai

[278] Cărţile scriitorului argentinian sunt suprasaturate de consideraţii gnostice, iar lumea descrisă, guvernată de un demiurg rău, trăiește cu sentimentul iminentului sfârșit al lumii. Ce altceva este Secta Sacră a Orbilor în fruntea căreia se află Principele Întunericului, din romanul *Despre eroi și morminte*, decât parabola societăţii masonice a Iluminaţilor ? Critica a atras atenţia asupra simbolisticii ermetice, de tip iudaic, a formei arhitectonice a casei din textul romanului lui Sabato, dar și a celei din povestirea *Casa tomada* a lui Julio Cortázar. Vezi Brice CALSAPEU, „Casa tomada y Casa quemada en Sobre héroes y tumbas: el infinito entre cuatro paredes", în *Bulletin Hispanique*, vol. 108, nr. 2, 2006. p. 625. Despre felul în care critica raţionalismului și a pozitivismului din cultura occidentală a lăsat locul implicaţiilor ocultiste (de la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XX-lea) în literatura lui Sabato vezi Pablo SÁNCHEZ LÓPEZ, „Hombres y engranajes: la crítica del racionalismo en Ernesto Sabato", în *Bulletin Hispanique*, vol. 105, nr. 2, 2003, p. 444.

departe decât acesta în afirmarea pretenţiei intelectualilor și a scriitorilor de a conduce omenirea." (Paul Johnson, *op. cit.*, p. 49).

Simţind acut necesitatea reformării societăţii, poetul credea că pentru progresul moral este absolut necesară Poezia, singura soluţie în condiţiile în care Biserica (de fapt, poetul se referea la Biserici, punându-le pe toate la index) a eșuat în această privinţă, iar știinţa și raţionalismul nu sunt capabile să-l asigure. În acest sens, omul trebuie să-și folosească imaginaţia pentru binele semenilor săi, poezia fiind un instrument indispensabil. „Poeţii sunt legislatorii nerecunoscuţi ai omenirii." („În apărarea poeziei", în *op. cit.*, p. 416). Paradoxal este că din tot acest plan de „salvare" a umanităţii lipsește Dumnezeu, adică Mântuitorul, fiindcă, în logica dislocată a unei gândiri ce l-a repudiat pe Dumnezeu, „Virtutea" reprezintă perspectiva firii noastre căzute asupra Virtuţii. Dar ce „bine" poate fi acela dacă nu e făcut în numele Domnului nostru Iisus Hristos Care este Binele Însuși? Sau ce „virtute" va fi aceea care nu este exersată chemând în ajutor pe Acela Care este Creatorul și Dăruitorul virtuţilor? Oare talanţii nu sunt chiar darurile pe care Dumnezeu ni le dă pentru a ne ajuta pe drumul plin de nevoinţe al mântuirii?

Pentru iubitorii poeziei lui Shelley adevărul referitor la viaţa sa este „profund tulburător", deoarece ideile sale „înalte" își găseau suport în viaţa de zi cu zi într-un mod lipsit de orice nobleţe. „Ca și Rousseau, iubea umanitatea în general, dar era adesea crud cu fiinţele umane în particular. Era mistuit de o dragoste aprinsă, dar era o flacără abstractă, iar simplii muritori care se apropiau prea mult de ea se pârleau adesea." (Paul Johnson, *op. cit.*, p. 52). Prin cartea lui William Godwin va intra în contact cu socialismul, iar doctorul James Lind, care se ocupa de demonologie, îi va transmite pasiunea pentru ocult, misterios, activităţile societăţilor secrete ale iluminaţilor și ale altor societăţi secrete revoluţionare, pasiune pe care o va avea pe tot timpul vieţii. Societatea ilumi-

naţilor devenise o instituţie din anul 1776, în cadrul Universităţii germane din Ingoldstadt, sub conducerea lui Adam Weishaupt care susţinea o reformare a societăţii prin dispariţia regalităţii și a naţiunilor, fapt în urma căruia omenirea va deveni o familie. Același lucru îl vom observa la liberalul Ion C. Brătianu, a cărui viziune politică începe să se articuleze sub influenţa ideilor lui Michelet, Quinet și Mickiewicz încă din 1845, anul iniţierii sale în clubul masonic parizian *l'Athénée des Etrangers*. „Adevăratul creator al burgheziei", cum îl numește E. Lovinescu, visa la unirea tuturor statelelor europene într-o republică universală printr-un act de aderare consimţită, asumată. Realitatea politică (și nu numai) actuală îl revendică ca pe un pionier destoinic al integrării României în Comunitatea Europeană, pentru că, așa cum credea și E. Lovinescu, „sensul dezvoltării popoarelor, mai ales în epoca noastră de interpenetraţie multiplă, este același", înţelegând federalizarea Europei nu ca pe o utopie, ci ca pe un proiect realist, conștient al societăţii europene, fundamentat prin constituirea Ligii Naţiunilor de la Geneva.[279] Oare nu la fel gândise și marchizul mason La Tierce atunci când afirma că lumea întreagă nu este decât o Mare Republică, vorbind despre Fraternitatea universală?[280]

Fiind student, Shelley și-a manifestat făţiș atitudinea potrivnică lui Dumnezeu, scriind, influenţat de filosofii Locke și Hume, un pamflet intitulat *Necesitatea ateismului*, pe care publicându-l (în același an în care Kleist se sinucide - 1811) a fost exmatriculat. „Shelley dorea, evident, o transformare totală a societăţii, inclusiv distrugerea religiei organizate. Era însă confuz în

[279] E. LOVINESCU, *Istoria civilizaţiei române moderne*, București, Editura Știinţifică, 1972, p. 391.

[280] Pierre-Yves BEAUREPAIRE, „Fraternité universelle et pratiques discriminatoires dans la Franc-Maçonnerie des Lumières", în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, vol. 44-2, aprilie-iunie 1997, p. 198.

privinţa modului cum va ajunge acolo." (*Ibid.*, p. 80). Mai mult, dorinţa lui Shelley era aceea „de a pune bazele unei comunităţi radicale de prieteni, legaţi printr-o comuniune sexuală" (*Ibid.*, p. 65), iar ideile acestea erau discutate și puse în practică, chiar dacă nu erau împărtășite de către toţi cei din cercul său de prieteni. Aventura sa sinucigașă cu barca pe timpul furtunii constituie punctul culminant al unor fapte de neimaginat, deși imaginaţia este cheia de boltă a întregului său program reformator. Nu întâmplător toţi acești poeţi au sfârșit foarte devreme: Keats la vârsta de douăzeci și cinci de ani, Shelley la douăzeci și nouă de ani și Byron la treizeci și șase de ani. Consumul nefiresc de energie în căutarea unui ideal himeric a contribuit fără doar și poate la acest deznodământ. Mai mult, longevitatea este binecuvântare care vine de la Dumnezeu prin păzirea poruncilor Sale.

Printre elogiatorii lui Shelley se numără și poetul romantic italian, câștigător al Premiului Nobel pentru Literatură în 1906, Giosué Carducci (1835-1907), care îl și numește „poet al lumii eliberate". Carducci este autorul poemului *Către Satan* (1863): „Ţie, al firii/ Principiu imens,/ Materie, spirit,/ Raţiune și sens// [...] Elogiul slovelor/ Mele, -ndrăzneţelor!/ Te chem, o, Satana,/ Crai al ospeţelor// [...] Precum uraganul/ Suflând peste zare:/ Popoarelor, trece/ Satana cel mare,// Binefăcătorul,/ Din loc în loc/ Pe neînfrânatul lui car de foc.// Salut, o, Satana,/ A rebeliunii/ Forţă, victorie/ A raţiunii!"[281] Un alt poet italian, Giacomo Leopardi (1798-1837), împărtășea aceeași viziune gnostică ca și Shelley, susţinând că artizanul acestei lumi este Ahriman, o divinitate rea în esenţa sa, imanentă, de care doar moartea îl poate salva pe om. „Dar manifestul nihilist al lui Leopardi este proiectul imnului către Ahriman din 1833. Ahriman este Demiurgul și Domnul singurei lumi care există, adorat de popoarele primitive

[281] Giosué CARDUCCI, *Scrieri alese*, Studiu introductiv și note de Nina Façon, București, Editura pentru literatură universală, 1964, pp. 41-48.

și moderne sub numele de «Dumnezeu», «Fatalitate» şi «Natură». Este o divinitate a cerului, un soi de Iehova manifestat prin furtuni şi calamităţi. Ordinea lui, care este ordinea acestei lumi, este rea căci este întemeiată pe agresiune şi vicleşug, care izbândesc asupra sincerităţii, a modestiei şi a cinstei." (I.P. Culianu, *Gnozele dualiste…*, p. 317). Cunoscând toate acestea, nu e de mirare că tema predilectă din jurnalul său filosofic, *Zibaldone di pensieri*, este sinuciderea.

Accente leopardiene întâlnim în poemul *Mureșanu* (în versiunile din 1872 și 1876) al lui Eminescu, unde ne confruntăm cu o lume guvernată de un Demiurg slab și neputincios, o divinitate falsă, plină de egoism, iar moartea este singura scăpare din acest rulaj continuu al imperfecţiunii: „Că sâmburele lumii e-eterna răutate". Soluţia ar fi următoarea: „Fericirea supremă ar echivala cu non-existenţa în această lume rea." (*Ibid.*, p. 320). Mureșan, aflat la miezul nopţii într-o pădure „de o romanticitate sălbatecă în munţi", îl elogiază pe Satan: „O, Satan! Geniu mândru, etern, al disperării", îl blesteamă și îl înfruntă pe Dumnezeu cu sarcasm: „O, fulgeră-mă numai…o, joacă comedie,/ Comediant bătrâne cu glas de vijelie!/ Nu vezi că nu poţi face tu vun mai mare bine/ Decât pe vecinicie să mă omori pe mine?.../ Dar, vai, tu știi prea bine că n-am să mor pe veci,/ Că vis e a ta moarte cu slabe mâni și reci,/ La sorţi va pune iarăși pin luminile din cer/ Durerea mea cumplită – un veșnic Ahasver,/ Ca cu același suflet din nou să reapară/ Migraţiei eterne unealtă de ocară -/ Puternice bătrâne, gigante – un pitic,/ Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic." Dispreţul lui pentru „popi și cărţile lor vechi" îl vor avea mai toţi romanticii.

În *Demonism* lumea apare ca o raclă cosmică în care stelele sunt cuie, viaţa însăși este o formă de prizonierat, „temniţa vieţii" având ca „fereastră" soarele. „Dacă lumea e rea, înseamnă că Demiurgul e rău; în consecinţă, toţi revoltaţii împotriva ordinii

sale sunt buni. Vrăjmașul bun se numește aici Ormuz (Ohrmazd-Ahura Mazda); Pământul a participat la revolta lui, a recăzut, lovit, și a fost învelit în sicriul ceresc. Epifania naturii revelează mereu existenţa supranaturală a Pământului: el este un înger. Numai ascultând mesajul de pace al naturii terestre poate omul să învingă în el însuși egoismul demiurgic. Proiecţiile sunt dezinvestite din transcendenţă și orientate asupra Pământului: situaţie tipică pentru nihilismul modern." (*Ibid.*, p. 321).[282]

Dar în poezia lui M. Eminescu observăm multiple aspecte: însăși ființa iubită este demonică: „Ah, unde ești, demonico, curată,/ Ah, unde ești, să mor la sânul tău!" (*Ah, mierea buzei tale*); „Ești demon, copilă, că numai c-o zare/ Din genele-ţi lunge, din ochiul tău mare/ Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare,/ El, veghea mea sfântă, amicul fidel?/ Ori poate!... O,-nchide lungi genele tale,/ Să pot recunoaște trăsurile-ţi pale -/ Căci tu – *tu ești el*." (*Înger și demon*); „Suflete! De-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire,/ Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond." (*Venere și Madonă*); între Angelo și Cezara se naște o dragoste „infernală", „demonică" - G. Călinescu indică aici și „pornirile vampirice"

[282] G. CĂLINESCU, *Opera lui Mihai Eminescu*, 1, București, Editura Minerva, 1976, p. 14: „Precum vom vedea, din schopenhaueriana *Wille*, Eminescu va scoate primatul naturii. Sunt versuri în acest poem care par versificarea lui J.-J. Rousseau". Tot aici sesizată apropierea dintre Demonul-Ahriman și Prometeu, căci acesta ca și acela vrea să „elibereze" omenirea de tiranul Ormuz/ Jupiter. În poezia *Moarte...*, „principiul universului e moartea, iar viaţa, aparenţa aceleia. Acesta va fi altfel și înţelesul cunoscutei imagini «vis al nefiinţei» (vis = aparenţă, iluzie; nefiinţă = moarte): «Ea trăiește, iar nu lumea. Părând astfel totdeauna/ Și fiind în veci aceeași, ea-i enigma, ea e runa/ Cea obscur-a istoriei,a naturei și a tot.» Procesul lumii se petrece «fără ca să știe nime», de o cunoaștere prin revelaţie nu poate fi vorba, iar altceva decât constatarea acestei alergări spre «întuneric», raţiunea nu e în stare să dea." (p. 16).

ale lui Angelo care suge cu voluptate sânge din rana Cezarei, după care Cezara îi ridică capul și „sărută gura lui roșie de sânge" (*Opera lui M. Eminescu*, 2, p. 219); erotica funerară din *Strigoii*, unde dragostea se îndreaptă către fiinţe moarte sau cu aspect cadaveric, femeia având „braţele reci" în toată poezia eminesciană; Luceafărul, la rândul său, este „un mort frumos cu ochii vii", „nemuritor și rece", care ne face să ne gândim la Demonul lui Lermontov; predispoziţia de cufundare în somn, vis, moarte, singurătate, haos ţine de patologia unei gândiri rănite de săgeată înveninată a rătăcirilor hinduiste: „Cu durerile iubirii/ Voind sufletul să-l vindec,/ L-am chemat în somn pe Kama -/ Kamadeva, zeul indic.// El veni, copilul mândru,/ Călărind pe-un papagal,/ Având zâmbetul făţarnic/ Pe-a lui buze de coral.// Aripi are, iar în tolba-i/ El păstrează ca săgeţi,/ Numai flori înveninate/ De la Gangele măreţ.// Puse-o floare-atunci în arcu-i,/ Mă lovi cu ea în piept/ Și de-atunci în orice noapte/ Plâng pe patul meu deștept…// Cu săgeata-i otrăvită/ A sosit ca să mă certe/ fiul cerului albastru/ Ș-al iluziei deșerte." (*Kamadeva*).[283] Destul de bine i se potrivesc geniului eminescian cuvintele pe care Cuviosul Stareţ Varsanufie de la Optina le rostea referindu-se la Pușkin (1799-1837): „El a avut clipe de iluminare, s-a avântat către Cer și imaginaţia l-a ridicat puţin deasupra gloatei, însă deprinderea de a fi îngăduitor cu patimile sale l-a tras spre pământ. El s-a avântat către Cer și ca un vultur cu aripile frânte s-a târât apoi pe pământ. E cumplit să trăiești așa! Trebuie să mergem

[283] Mai multe informaţii se pot găsi în pertinentul articol al Părintelui Savatie BAȘTOVOI, „Patologicul și demonicul la romantici", inclus în volumul *Ortodoxia pentru postmoderniști*, București, Editura Cathisma, 2007. Autorul observă cât de diferite sunt acele poezii în care se păstrează luminozitatea poeziei populare, a folclorului românesc marcat de spiritualitatea ortodoxă, cum este cazul poeziei *Revedere*. „Pe plan emotiv poeziile lui Eminescu devin perfect echilibrate, autorul nu mai comite meditaţii obscure. Totuși poetul nu a trecut dincolo de acest prag." (p. 132).

spre Tabor!” (*Moștenire duhovnicească*, p. 332). Să nu uiţi, cititorule, din când în când să murmuri poezia sa către Maica Domnului, acea *Rugăciune* minunată cu care poate sta și prin noi înaintea tronului ceresc. Să nu uiţi nici de acea *Rugăciune* pentru ţară a lui Vasile Cârlova, fiindcă e timpul s-o știi acum pe dinafară, nici de acel răspuns cutremurător pe care Ștefan cel Mare îl primește de la mama sa atunci când vine învins și bate în poartă ca să i se deschidă: „ – Ce spui tu, streine? Ștefan e departe,/ Braţul său prin taberi mii de morţi împarte,/ Eu sunt a lui mumă; el e fiul meu;/ De ești tu acela, nu-ţi sunt mumă eu!/ Însă dacă cerul, vrând săngreuieze/ Anii vieţii mele și să mă-ntristeze,/ Nobilul său suflet astfel l-a schimbat,/ Dacă tu ești Ștefan cu adevărat,/ Apoi tu aice fără biruinţă/ Nu poţi ca să intri cu a mea voinţă./ Du-te la oștire! Pentru ţară mori!/ Și-ţi va fi mormântul încoronat cu flori!” (D. Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*).[284] Să nu uiţi că în tine există Mircea cel Bătrân cu ospitalitatea și demnitatea și curajul cu care ni l-a înfăţișat Eminescu în *Scrisoarea a III-a*: „Despre partea închinării, însă, Doamne, să ne ierţi!” sau cu aura legendară în care l-a văzut Gr. Alexandrescu în *Umbra lui Mircea la Cozia*, există Mihai Viteazul, așa cum îl știm de la N. Bălcescu, Bolintineanu sau Coșbuc, înfruntând fără frică mulţime de oștiri păgâne, există Ștefan cel Mare, „eroul sfânt”, așa cum îl vede V. Alecsandri (*Imn lui Ștefan cel Mare*)[285] și cum îl vedem și noi, există plăieșii lui Dimitrie Cantemir puși să păzească Cetatea Neamţului, ale cărei ziduri sunt mai scumpe decât tot aurul pe care Sobieski credea, la îndemnul lingușitorului Potoţki, că-l va găsi acolo (Costache Negruzzi, *Sobieski și românii*), există Constantin Brâcoveanu, există Neagoe Basarab, există această chemare voievodală spre biruinţe în spirit pe care nu trebuie s-o trădezi, ci să o desăvârșești în tine și în alţii,

[284] *Poezia română clasică. De la Dosoftei la Octavian Goga*, I, Ediţie îngrijită de Al. Piru și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1976, pp. 518-519.

[285] Vezi și poemul istoric *Dumbrava Roșie* de același autor.

câştigând literatura de partea măreţiei şi a veşniciei.

Thomas de Quincey (1785-1859) va marca trecerea de la „dărâmătorii de ceruri" la revoltaţii împotriva societăţii, dizolvând titanismul romantic (demonismul violent, proslăvirea păcatului, speranţa nemăsurată de a zgudui universul) în plânsetul decadenţilor şi apoi în disperarea existenţialiştilor. Scrierile sale vor influenţa o serie de scriitori, precum E. A. Poe, Ch. Baudelaire, Oscar Wilde, Barbey d'Aurevilly, Huysmans.[286] Foarte puţin însă se ştie despre satanismul aurevillian şi tot atât de puţin că Huysmans a practicat artele tenebroase ale ocultismului.[287]

Ceea ce ne apare acum destul de clar este că esenţele realizărilor literare de înalt nivel, ideile-forţă care guvernează sensul naraţiunilor identitare ale societăţii moderne, sunt sinteze ale unor concepţii ce au prins consistenţă pe fondul deteriorării discursului legitimator al criteriologiei. O serie de idei al căror rulaj impresionant acţionează ca un cronometru pe care se înregistrează depărtarea omului de Creatorul şi Mântuitorul său, vin din diferite zone

[286] Vezi prefaţa lui Virgil NEMOIANU, Un diletant şi zorii victorianismului, la Thomas de Quincey, *Confesiunile unui opioman englez*, Traducere de Corneliu Rudescu, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 11. Mânat de un perpetuu instinct vagabond, asocial, De Quincey va fi victima bolilor repetate, a depresiilor şi a viciului care-l stăpânea, iar eroii nu sunt deloc diferiţi de creatorul lor. Baudelaire va scrie şi el *Paradisurile artificiale, opiu şi haşiş* în care descrie „fericirea" pe care o procură consumul de droguri. Probabil că aceasta va fi fost şi cauza pentru care paralizează, neputând nici să mai vorbească în ultimele luni de dinaintea morţii. Th. Gautier neagă acest lucru şi nici n-ar fi putut face altcumva, el însuşi fiind unul dintre promotorii literaturii stupefiantelor cu *Clubul consumatorilor de haşiş*.

[287] L. R., „Joanny Bricaud. Huysmans occultiste et magicien", în *Revue d'histoire de l'Église de France*, vol. 4, nr. 23, anul 1913, p. 603.

de reflecţie și configurează literatura. „Nu este, desigur, vorba de a vrea să minimalizăm importanţa imensă a idealismului și a romantismului în înţelegerea artei din epoca modernă. Dacă este foarte adevărat că drama istorică a având ca deznodământ discursul avangardelor contemporane, a fost jucată în mare parte în interiorul acestei tradiţii, aportul altor curente de gândire este departe de a fi fost neglijabil."[288] Pentru că n-a mai aflat niciun sens al propriei sale vieţi (nici sociologia, nici psihologia, nici fenomenologia, filosofia analitică sau antropologia comparată nu i-l putea oferi), omul a intrat într-o nouă epocă, proclamând o istorie al cărei act fondator este deicidul. Deicidul nu este un fapt individual, ci o crimă colectivă, fiecare participând într-un fel propriu la acest eveniment care este și condiţia apariţiei societăţii moderne. Tot deicid este și izgonirea lui Dumnezeu din spaţiul consacrat creaţiei literare, luată fiind decizia ca acest spaţiu să se guverneze după legi proprii care să nu implice credinţa, Adevărul.

O consecinţă a acestei gândiri nihiliste este aceea că omul, acest uzurpator pe care-l vedem preluând atribuţiile Creatorului său, în loc să fie purtător de sens transfigurator al lumii, va interpreta înfricoșător darurile cele mai curate, iar imaginea grăitoare a acestei mutaţii valorice este metaforic constituită de ideea romanului *Frankenstein*, publicat în 1818 de către Mary Shelley, roman devenit repede un best-seller. Și nu trebuie uitat că monstrul „creat" de om este un tip inteligent, rafinat, cult (avea lecturi din Goethe, Volney, Milton și Plutarh) și totuși va comite crimele cele mai odioase din cauza refuzului „creatorului" său de a-l înţelege, de a dialoga cu el. Metafora atât de forjată a „monstrului" (vezi și Homunculul, din poemul dramatic al lui Goethe, inspiraţie de sorginte ocultă, „paternitatea" fiindu-i atribuită lui Paracelsus) atinge una dintre temele favorite ale romanticilor:

[288] Thomas PAVEL, „L'esthétique, le romantisme et la démocratie", în *Littérature*, nr. 89, 1993. Désir et détours. p. 108.

incomunicabilitatea ca sursă a numeroase rele, excluderea, ideea de umanitate izolată și de Dumnezeu nepurtător de grijă pentru făptura Sa. În acest sens, „crimele” dobândesc o justificare. Dispunând de însușiri alese, omul a vrut să-L cunoască pe Dumnezeu, Dumnezeu n-a răspuns, iar faptele care decurg de aici sunt consecinţe ale iresponsabilităţii divine.[289]

Omorârea lui Dumnezeu este un proiect demonic pe care scriitorii Renașterii și l-au asumat, optând pentru o lume închisă pentru sinergie, și de la ei întreaga literatură europeană până astăzi s-a construit pe acest model de credinţă lipsită de Revelaţie, determinând nesfârșite substituiri ale Dumnezeului Celui Viu și deznădăjduitoare avataruri ale rătăcirii. În *La Fin de Satan*, Victor Hugo pune în gura „eroului” său aceste cuvinte: „Lumea e un eșafod. Eu sunt călăul sumbru și-l execut pe Zeu”, adăugând apoi: „Dumnezeu va muri”. Poemul apare într-o ediţie postumă, în anul 1886, și intră în tradiţia post-miltoniană de interpretare gnostică a lumii, însă pentru o lectură adecvată sunt indispensabile anumite detalii. „În 1854, Hugo locuiește la Jersey, face spiritism și primește vizitele nocturne ale unei fantome credincioase, Doamna Albă (Iunie II, 318-20). La echinocţiul de toamnă, la masa spiritelor va vorbi Moartea însăși. Ea îi spune: «Dă viaţă operei tale de nălucă ; fă-o completă, alcătuiește-o din toate filtrele misterului; umple-o de oroare, de fulgere și trăznete, de clocote; aruncă în ea broaște râioase, șerpi, păianjeni, lilieci și omizi, scorpioni, scolopendre, făpturile imunde, târâtoare, fiinţele blestemate, gânditoare, palide, hirsute etc.» (*ib.*, 336). La 22 octombrie, moartea îi prezice că lucrarea lui fundamentală se va intitula *Conseils à Dieu* (*ib.*, 337). La începutul lui 1855, în mai multe rânduri se manifestă Isus, lansându-se într-o critică a creștinis-

[289] Joanna POMIAN, „Le monstre de Victor Frankenstein: une créature communicante”, în *Quaderni*, nr. 15, 1991.Organisme: modèle pour la communication? p. 49.

mului și insistând asupra absenţei lui Dumnezeu. Pe 8 martie, Isus îi vorbește de *iertare*, iar poetul înscrie pe marginea notelor ședinţei: «*Satan pardonné*», adăugând că-l începuse în martie 1854. Continuă *Dieu* și *La fin de Satan* la Guernesey, unde nopţile îi sunt populate de prezenţe stranii. Cele două poeme poartă pecetea acestei perioade agitate (Gaudon, 218-20, 351-2)." (I.P. Culianu, *Gnozele dualiste…*, pp. 318-319).

Gândirea nihilistă presupune și atitudinea distrugătoare a omului faţă de aproapele său, faţă de sine și faţă de întreaga creaţie, și nu trebuie uitat că imaginea unei astfel de lumi de coșmar nu a fost posibilă în literatura noastră datorită gândirii luminoase caracteristice acestui spaţiu cultural, unde imaginaţia creatoare servește unui sens superior al lumii, care înnobilează omul și-l ridică deasupra propriilor sale patimi, deasupra hedonismului care nu propune și nu inspiră nimic nou și creator cu adevărat, ci generează un orizont închis al unei umanităţi ce nu-și mai poate exorciza propria sa referenţialitate, din care cauză este dominată de anxietate, suicid, haos. Narcismul postmodern este moștenitorul direct al acestui individualism și nu e deloc întâmplător că Nietzsche, filosoful nihilist care susţinea că *Dumnezeu a murit*, este revendicat ca precursor al culturii postmoderne.

Părintele D. Stăniloae vedea în sistemele filosofice idealiste germane (mai ales Fichte[290], Stirner, Schopenhauer), care explică

[290] Kant și Fichte îl vor influenţa și pe Samuel Taylor Coleridge (Cf. Ovidiu DRIMBA, *Istoria literaturii universale*, p. 188). Idealismul subiectiv al filosofului romantic Fichte plasează eul ca unica posibilitate de reprezentare a lumii, fiindcă însăși lumea este o funcţie a eului. De aici și modificarea sensibilă a perspectivei: ceilalţi n-ar însemna nimic fără mine, eul meu conţine potenţialitatea existenţei tuturor. Explorând domeniile limitate ale sistemului filosofic propus de Fichte, Schelling, Schopenhauer și, în cele din urmă, Nietzsche au deplasat perpetuu hotarele ajungând până la anularea oricărui argument de a mai ieși din acest cadru artificial.

realitatea ca pe o proiecţie a eului, cauza individualismului orgolios, dar și a vieţii trăite după bunul plac al fiecăruia, din literatura occidentală. „Literatura generată nu numai de individualismul orgolios, ci și de individualismul poftelor nestăpânite după plăceri, a produs șiruri, șiruri de romane care, în numele descătușării omului de legile bunei convieţuiri sociale, au împodobit cu florile artificiale ale virtuozităţii stilistice și au justificat cu idealul unei argumentări și problematici inconsistente pasiunea dezordonată a amorului liber, împingând întreaga societate în robia și dezordinea acestor pasiuni. Dacă astăzi această literatură, pe lângă faptul că a dus la un pansexualism dizolvant și la un tineret care, nesusţinut de tensiunea unor eforturi de durată în slujba unor idealuri generoase, recurge disperat la droguri, a ajuns la antiliteratură, la antiartă, la un agnosticism hedonist, la discreditul oricărei încrederi într-un sens superior al lumii și al oricărei dedicări unei misiuni stimulatoare de imaginaţie creatoare, este pentru că lumea s-a plictisit de literaturizarea acelorași cazuri monotone sau de analiza acelorași pasiuni, care închid pe om într-un întuneric pestilenţial."[291]

Un astfel de caz este eroul lui Chateaubriand, despre care am amintit în debutul acestui capitol, ce poartă prenumele autorului, René, un om marcat de lecturi din Rousseau (*Noua Eloisă*) și Goethe (*Suferinţele tânărului Werther*) și chinuit de patima

[291] Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Cultura individualistă sau panteistă occidentală și spiritul de comuniune interpersonală al culturii românești", în *Reflecţii despre spiritualitatea poporului român*, București, Editura Elion, 2002, pp. 20-21. De altfel, popularitatea romanului *Străinul* de Camus în rândurile studenţilor americani, a fost interpretată ca o consecinţă a individualismului și a egocentrismului endemic societăţii americane moderne care confirmă aserţia lui Tocqueville, anume aceea că „în societăţile democratice fiecare cetăţean e de obicei ocupat cu contemplarea unui obiect foarte mărunt, care e el însuși" (Allan BLOOM, *Criza spiritului american*, Trad. din engleză și note de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 2006, p. 100).

incestuoasă pentru sora sa, cu o imaginaţie maladivă, plictisit, izolat, dezgustat de viaţă.[292] Dacă ne întrebăm de unde se nasc toate aceste imagini artistice ale lumii, putem răspunde, cu siguranţă, că nu din nimic. „Viziunea” pe care o au scriitorii asupra lumii implică, după cum e și firesc, criteriologia, pe care, dacă n-o au, o batjocoresc în diferite chipuri prin scrierile lor, semănând în minţile cititorilor cultura rătăcirii lor pe care nu de puţine ori îndrăznesc să o numească Adevăr, Frumos și Iubire.

De asemenea, E.A. Poe (1809-1849), considerat cel mai mare poet romantic american și cu o influenţă remarcabilă asupra poeziei moderne (Baudelaire[293], Mallarmé, Valéry), este un revoltat, așa cum reiese din viaţa sa: „Fiu al unor actori ambulanţi, rămas orfan de mic copil, crescut de bogatul negustor John Allan, fugit de acasă, înrolat și în curând scos din armată, fire dezechilibrată, ducând o viaţă morală foarte dezordonată, căzut în patima băuturii, a stupefiantelor și a jocurilor de noroc, Poe a fost un iremediabil necomformist, dușman acerb al puritanismului și al acelei democraţii americane a vremii [...] Dar cu toată ura lui faţă de meschina lume utilitaristă, pacifistă, cu toată compătimirea sa cordială faţă de cei oropsiţi, lucidita-

[292] Acestea sunt trăsăturile eroului romantic pe care nimeni nu-l înţelege. Dar de unde vin toate aceste porniri nefirești și căderi în păcatele cele mai grosolane, căci totul se naște din gând, dacă nu de la depărtarea de Domnul, singura Cale pe care putem merge în Împărăţia Cerurilor? Legăturile strânse pe care scriitorul le avea cu francmasoneria vremii sale pot explica într-o oarecare măsură viziunea sa artistică. Vezi Jacques BRENGUES, „La franc-maçonnerie dinannaise de 1760 à 1789”, în *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, vol. 81, nr. 1, 1974, p. 140.

[293] Baudelaire însuși considera modernitatea o inflexiune a romantismului. Vezi Pierre LAFORGUE, „Romantisme ou modernité en 1848? À propos de Spleen contre l'oubli de Dolf Oehler”, în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 100, nr. 6, noiembrie-decembrie 2000, p. 1576.

tea sa nu l-a dus decât la atitudine de retragere, de însingurare, la izolarea în lumea propriului eu, la o tendinţă permanentă de a crea o lume fantastică, pentru sine, care să o înlocuiască pe cea reală și în care poetul se complace. […] Poezia lui Poe creează o lume de fantome, învăluită într-o misterioasă lumină de lume, cu peisaje și obsesii de o halucinantă, patologică intensitate."[294] Și ce garanţii avem că nu vor „locui" în noi toate spaimele atunci când pătrundem, de pildă, în universul terifiant al prozelor lui E. A. Poe, care derulează prin faţa cititorului ţinuturi pustii, tăceri ameninţătoare, necrofili, sadici, schizofrenici, perverși, știind bine și de opiomania scriitorului? „Este notorie fascinaţia pe care boala și moartea au exercitat-o asupra lui Poe. Nu mai puţin de 23 de poeme și 37 de povestiri au ca subiect triumful «Viermelui biruitor», ceea ce l-a făcut pe reputatul critic francez Camille Mauclair să-l califice Poe drept un «mistic al morţii»."[295] Succesul fulminant pe care îl înregistrează azi Stephen King (povestirea *Riding the Bullet* publicată pe Internet în anul 2000 a fost descărcată de 500.000 de cititori contra sumei de 2,5 dolari), considerat a fi un adevărat maestru al literaturii de groază (*horror*), avându-l ca predecesor pe E.A. Poe, comunică cu regularitatea unui metronom ritmul interior al unei societăţi fascinate de puterea răului, câștigate de imaginaţia maladivă a scriitorului ce-și exhibează inepuizabil

[294] Ovidiu DRIMBA, *Istoria literaturii universale*, București, Editura Saeculum I.O. și Vestala, 2004, pp. 227-229

[295] Edgar Allan POE, *Prăbușirea Casei Usher*, Ediţie îngrijită, prefaţă, note și comentarii de Liviu Cotrău, București, Editura Univers, 1990, p. 10. Tot în prefaţă aflăm de dorinţa lui Poe de a crea o mitologie proprie cu scopul de a uzurpa autoritatea divină, așa cum se întâmplă în poemul cosmogonic Eureka (p. 13). „[…] «Dans les Nouvelles de Poe, il n'y a jamais d'amour», scrie Baudelaire. Există, în schimb, dorinţa perversă de a poseda și de a fi posedat de o moartă […]" (p. 14).

obsesiile.

Insistând asupra unor astfel de imagini poetice care apar pe fondul abandonului criteriologiei Adevărului, Frumosului și Iubirii, vom observa că „noaptea, somnul, moartea și stelele”[296] domină poezia lui Walt Whitman (1819-1892), considerat centru al canonului american, ale cărui surse poetice se amestecă aiuritor (hinduism filtrat prin ermetismul occidental, cu elemente neoplatonice și gnostice). Influenţa lui Whitman asupra cunoscuţilor poeţi T.S. Eliot, Wallace Stevens, Hart Crane, D.H. Lawrence sau John Ashberry, aduce cu sine și menţiunea că poetul nu este nicidecum un „zeu eliberator”, așa cum propune într-un eseu Emerson, el însuși un colportor de erezii, ci un înșelat ce își transmite angoasele mai departe descendenţilor săi. „Dar principala sursă de inspiraţie pentru Whitman a fost, desigur, varianta de Transcedentalism asimilată prin filiera Emerson. Whitman însuși declară că își propune «un scop religios». Ideile sale despre «Noua teologie», «știinţa supremă și finală, știinţa lui Dumnezeu», îmbrăţișează datele știinţelor naturii, se hrănesc din sânul știinţei și, depășind toate contradicţiile de ordin filosofic, ajung la «sufletul etern al omului (și al oricăror alte făpturi, deopotrivă), la elementul spiritual și religios».”[297]

În fond, noaptea, somnul, moartea și stelele sunt temele esenţiale

[296] Aceleași teme apar și în celelalte poeme; vezi poemul *Cei care dorm*, intitulat, în 1856, *Night Poem* (*Poemul nopţii*), iar în 1860, *Sleep Chasings* (*Urmăriri în somn*). „Poetul *Firelor de iarbă* s-a născut într-o familie angoasată, plină de pasiuni și inerţie întunecată, bântuită de demoni și stafii. Supravieţuind ca prin minune, Whitman pare să fi știut că vocaţia lui poetică depindea tocmai de receptivitatea sa faţă de toate aceste chinuri familiale.” (H. BLOOM, *op.cit.*, p. 296).

[297] René WELLEK, *Istoria criticii literare moderne*, vol. 4, în românește de Rodica Tiniș și Andrei Brezianu, București, Editura Univers, 1979, p. 203 ; Whitman îi ascultă prelegerile lui Emerson în 1842 și 1855 și îl consideră unul dintre cei mai mari înţelepţi și vizionari pe care i-a avut lumea. „El reprezintă omul liber, America, individualul.” (p. 204).

ale universului estetic whitmanian, după cum însuși poetul mărturisește în poemul *A Clear Midnight* (*Miez de noapte clar*): „Acesta-i ceasul tău, o, Suflet al meu, zborul tău spre necuvinte./ Departe de cărţi, departe de artă, sfârșită-i ziua, lecţia la fel./ Mergi înainte, tăcut, privind atent și cântărind atent acele teme care-ţi plac,/ Noapte, somn, moarte și stelele."[298]

I se atribuie statutul de poet naţional și religios, dar religia lui ni se spune, este cea americană, nu creștinismul, fiind integrat în peisajul eterogen al rătăcirilor, în care întâlnim „înţelepţi" și „teologi" ai acestui spaţiu cultural precum profetul mormon Joseph Smith, vizionarul baptiștilor din Sud, Edgar Young Mullins sau Ellen Harmon White, întemeietoarea sectei adventiștilor de ziua a șaptea. „Când citesc Evanghelia apocrifă, cvasignostică a lui Toma, nu pot să nu mă gândesc la Whitman și când citesc imnuri ale baptiștilor din sud, despre cum să mergi alături de Isus și să vorbești cu el, quaker-ul disident Whitman îmi vine iar în minte." (H. Bloom, *op. cit.*, p. 286). E de prisos să mai spunem că păcatele împotriva firii în care a trăit apar ca imagini recurente în poezia sa (vezi finalul poemului *Eul spontan* sau *Cântec despre mine însumi*).[299]

„Doar mama și noaptea sunt aici numite, dar moartea este prezentă și ea, implicit, tot timpul. Mai sunt și reţineri și temeri în acest pasaj, dar cum ar putea fi altfel? În vocabularul gnosticilor, de care Whitman se apropie aici, în mod curios (sic!), abisul

[298] Walt WHITMAN, *Opere alese*, Trad. de Mihnea Gheorghiu, București, Editura Univers, 1992.

[299] H. BLOOM, *op. cit.*, p. 280: „Nu avem dovezi concludente că Whitman ar fi avut vreo relaţie sexuală cu altcineva decât cu sine însuși și, din câte știu despre viaţa și opera lui, a avut o singură tentativă, eșuată, de a stabili o relaţie, probabil homosexuală, în iarna 1859-1860)". Poezia sa evocă „iubirea" dintre „camarazi", care va avea ecou în homoerotismul lui Fernando Pessoa (1888-1935), poet portughez, născut la Lisabona din evrei *conversos* (pe linie paternă).

nopţii este mama începutului de lume, iar creaţia din acest abis reprezintă căderea. Fără a-și propune cunoașterea totală, Whitman își asumă conștient riscul morţii și al învierii ciclice.”[300] Iată și versurile din poemul *Cei care dorm*: „Și eu am trecut dincolo de noapte,/ Voi sta o clipă deoparte, o, noapte, dar mă voi întoarce și te voi iubi,/ De ce mi-ar fi frică să mă-ncredinţez ţie?/ Nu mi-e frică, tu m-ai purtat bine înainte/ Iubesc noaptea bogată ce trece, dar n-o părăsesc pe cea în care am zăbovit atât,/ Nu știu cum am ajuns la tine, nu știu unde merg cu tine, dar știu că mi-a fost bine și îmi va fi bine./ Mă voi opri doar odată cu noaptea și mă voi ridica odată cu ea,/ Voi trece banal peste zi, o, mamă a mea, și banal mă voi întoarce la tine.” În notele care se vor transforma în secţiunea 49 a poemului *Song of Myself* (*Cântec despre mine însumi*), Whitman afirmă: „Măcar atât avem din Dumnezeu: omul” și „Nu-mi pot imagina o fiinţă mai minunată decât omul.”, arătând limitele imaginaţiei introduse de ermetismul ce-și ia ideile din textele profetului mormon Joseph Smith (H. Bloom, *op. cit.*, p. 283). Pentru unii poeţi expresioniști, traducerile din Walt Whitman au fost hotărâtoare, la rândul lor pregătind nașterea experienţelor dadaiste și suprarealiste.

Alături de Whitman, stă Emily Dickinson (1830-1886), a cărei poezie este o călătorie spre nicăieri, „din Gol în Gol”, în care întunericul („Vederea cu Întunericul ne-o potrivim”), moartea și deznădejdea sunt contraforţii unei creaţii ale cărei influenţe se resimt la Hart Crane și Wallace Stevens, dar și la Eliza-

[300] Vezi și comentariul admirativ al lui H. Bloom la poemul lui Walt Whitman, *Cântec despre mine însumi*, în *op. cit.*, p. 282: „Secţiunea 41 e creată din intuiţia lui Whitman că toţi zeii, printre care și Iahve, au fost cândva oameni, ridicându-se printr-o măreaţă blasfemie”. În secţiunea 48 citim astfel: „Și nimic, nici chiar Dumnezeu, nu-i mai mare decât/ vreunul din noi” (Walt WHITMAN, *Cântec despre mine*, în românește de Mihnea Gheorghiu, București, Editura Univers, 1976, p. 75).

beth Bishop și May Swenson. „Toate poemele căutării la Emily Dickinson au aspecte kafkiene, labirintice: ele sunt călătorii spre nicăieri, ca și plimbarea pe plajă a lui Stevens în Zori de toamnă sau a lui Whitman în poemele mării." (H. Bloom, op. cit., pp. 304-305). Această căutare ce nu-și află sensul provoacă deznădejde și, poate nu întâmplător, Paul Celan, poetul care i-a tradus poemele, fascinat de versurile ei, s-a sinucis. Într-unul dintre poemele ei (419) reprezentative, viaţa este o bâjbâire pe întuneric, fiindcă Dumnezeu (Vecinul) Însuși nu mai este Calea acestei lumi: „Ne obișnuim cu Întunericul -/ Când Lumina se stinge -/ De parcă un Vecin ridică Lampa/ Pentru a-i vedea Stingerea -// O Clipă – Ne oprim nesiguri/ La căderea nopţii – Apoi -/ Vederea cu Întunericul ne-o potrivim -/ Și ne-ntâlnim cu Drumul urcând -// La fel în și mai mari – Întunecimi -/ Acele-Amurguri ale Minţii -/ Când nici o Lună nu ne-arată – un semn -/ Și nu răsare – înăuntru-nicio stea -// Cei Curajoși – mai bâjbâie puţin -/ Și se lovesc de-un Copac/ Direct în Frunte -/ Dar învăţând să vadă -// Ori întunericul se schimbă -/ Ori ceva din vederea lor/ Se obișnuiesc cu Miezul Nopţii -/ Și Viaţa merge-aproape drept." În altă parte, Dumnezeu este Tâlhar, Bancher: „Eu n-am pierdut decât de două ori,/ Și ce-am pierdut e în pământ./ De două ori eu am cerșit/ La ușa Domnului preasfânt!// Îngerii – au descins de două ori/ Și m-au despăgubit -/ Tâlhar! Bancher – Tată Ceresc!/ Săracă încă o dată sunt." (Eu n-am pierdut decât de două ori)[301]. Pentru Emily Dickinson, dumnezeul căruia i

[301] Emily DICKINSON, *Singurătate și poezie*, Traducere de Ileana Mihai-Ștefănescu, București, Editura Litera, 1995, p. 17. În poeziile sale, E.D. se identifică cu o „călătoare" care cere „Înţelepţilor" și „Învăţaţilor" să-i arate „Unde-i ţinutul ce se cheamă «Zori»!" (*Există oare «Dimineaţa» cu adevărat?*) – p. 21. Versurile înfăţișează un suflet bolnav: „Am simţit o Înmormântare în creier" (p. 43), fascinat de „chipul Agoniei"

se închină este Natura: „Adevărata ei pietate, pietatea care a făcut din Emily Dickinson o mare poetă mistică, a fost nutrită de reverenţa ei faţă de Natură. O Natură care, proclama ea, e o ipostază mai frumoasă a Voinţei Divine decât bisericile și crezurile. Aceasta este Divinitatea pe care ea o vede și asupra căreia își revarsă întreaga dragoste pătimașă, mărturisită cu o simplitate care nu exclude un surprinzător simţ al umorului (sic!).” (Dan Grigorescu, „Cuvânt înainte” la op. cit, p. 10).

(p. 51), „târguindu-se” pentru un surâs cu Dumnezeu (*Am venit să cumpăr – astăzi – un surâs*) – p. 47. Universul întunecat, închis și depresiv se dezvăluie în nenumărate versuri: „Presimţirea – este Umbra alungită – pe Câmpie/ Herald al asfinţitului de Soare -// E Semnul Ierbii înfiorate/ De Întunericul ce-i dă târcoale. (*Presimţirea*) – p. 113; „Cum Morţii n-am putut să-i ies în cale/ Curtenitoare Ea la mine s-a oprit -/ Noi Amândouă în Caleașcă doar/ Și Nemurirea – și am pornit.” (*Cum Morţii n-a putut să-i ies în cale*) – p. 115; „Cât de departe e până în Iad?/ Cât drumul până în Moarte se arată -/ Cât de la stânga e Mormântul/ Întrece orice Hartă.” (*Cât de departe e până în Ceruri*) – p. 121; „Mai afund de Lumină, și mai departe,/ Dincolo de Iarbă, dincolo de Noroi,/ Sub Galeria Cărăbușului/ Sub Rădăcini de Trifoi,” (*Mai afund de Lumină și mai departe*) – p. 127; „Nu poate fi Tăcere pe Pământ/ Mai mare ca Tăcerea îndurată/ De s-ar rosti, ar deprima Natura/ Și Lumea ar bântui-o toată.” (*Nu poate fi Tăcere pe Pământ*) – p. 143; „Înspre Ţinutul Marelui Somn/ Cărări de liniște alunecau – / Nici o Veste aici – nici un Ecou/ Universuri ori Legi – nu erau –// După Ceas, Dimineaţă ar fi fost/ Un Clopot în departe a Noapte bătea – / Veacul n-avea niciun rost/ Timpul se desfiinţa.” (*Cărări de liniște alunecau*) – p. 155; „Veni în sfârșit dar sigur, Moartea/ Stăpână ea s-a instalat în Casă –/ Și-a aranjat Mobilierul palid/ Și Pacea ei, metalică, sticloasă.” (*Veni în sfârșit dar sigur, Moartea*) – p. 167. Despre păcatul împotriva firii în care trăia Emily Dickinson (în aceeași serie sunt amintite Virginia Woolf și Margueritte Yourcenar) vezi G. Bălan, *op. cit.*, p. 131).

2.2.7 Realismul. Naturalismul

„Toţi regii mi s-au închinat!
De cine oare mă voi teme?...
– O, teme-te, pe înnoptat,
Stăpân pe sine și pe vreme!...”
(Ștefan Augustin Doinaș,
Acela-care-nu-se-teme de nimic).

Într-o scrisoare adresată unei creștine, Sfântul Teofan Zăvorâtul vedea în influenţa spiritului apusean asupra literaturii ruse ceva nefast, „un lucru rău”, „murdărie apuseană”, iar convingerea sa era că această cădere aduce cu sine pedeapsa lui Dumnezeu, spre curăţire, „tot prin lovituri din Apus”.[302] Începutul secolului al XIX-lea (1812), când Sfântul Teofan concepea această scrisoare, înseamnă și pentru literatura română, ale cărei prime semne de occidentalizare G. Călinescu le identifică în jurul anului 1700 (*Istoria*…, p. 67), o schimbare de paradigmă ce constă mai ales în uitarea treptată a lui Dumnezeu și pătrunderea unei concepţii străine de spiritualitatea noastră ortodoxă. De altfel, Nichifor Crainic observa că „În ţara noastră nu exista nici cel mai mic semn de pornografie până la invazia influenţei franceze. Înainte de această dată, arta câtă s-a făcut aici poartă întipărită în ea nobila cuviinţă a neamului și evlavia duhului ortodox.”[303]

[302] Sfântul Teofan ZĂVORÂTUL, *Învăţături și scrisori despre viaţa creștină*, Trad. din lb. rusă de Elena Dulgheru, Ediţia a 2-a, București, Editura Sofia, 2005, p. 81.

[303] Nichifor CRAINIC, *Nostalgia Paradisului*, Iași, Editura Moldova, 1994, p. 157.

Literatura nu trebuie înţeleasă doar ca o succesiune de forme, idei, imagini estetice, ar fi prea puţin și multe aspecte ar rămâne nelămurite, ci și ca alternanţă a atitudinilor omului faţă de idealul său. Pe un anumit segment de timp fenomenele artistice pot interfera. Să ne gândim că Dostoievski (1821-1881) s-a născut în același an cu Baudelaire și totuși cât de diferite sunt concepţiile lor asupra lumii. Ce să mai spunem de faptul că Eminescu, receptat ca poet romantic, creează în aceeași perioadă cu Ioan Slavici și I.L. Caragiale? Apoi, când se naște V. Hugo, scriitor emblematic pentru romantismul francez, Stendhal, considerat de unii realist, dar având majore inserţii romantice, are deja 19 ani. Ce impresionează este coexistenţa răspunsurilor literaturii ca expresie a libertăţii creatoare pe care Dumnezeu a lăsat-o omului, sensibilităţile atât de diferite, diluarea semnificativă a înţelegerii iubirii dumnezeiești și, în același timp, semnul că prezenţa harului Său este pecetea creaţiei autentice.

Descriind societatea, scriitorul realist vrea să înţeleagă și legile care o guvernează, iar una dintre cele mai importante legi, considera Balzac (1799-1850), este aceea că omul este rezultatul mediului său. Naraţiunile sale debutează cu scene descriptive ale lumii ce urmează a fi explorată și din care se vor contura personajele. Autorul își avertizează cititorii: „[…] drama aceasta nu este o plăsmuire sau un roman. *All is true*; ea este atât de adevărată, încât oricine ar putea s-o regăsească în propria viaţă, poate în propriul lui suflet."[304]

Unii au identificat în Vautrin, celebrul personaj din *Moș Goriot*, pe Balzac însuși, prin profilul său de revoltat împotriva instituţiilor, a convenţiilor și moravurilor, prin libertatea faţă de orice morală și prin dorinţa de a domina lumea prin geniul său (vezi „Notă introductivă" la *op. cit.*, pp. 37-38). Privirea sa mag-

[304] BALZAC, *Moș Goriot*, în *Comedia umană*, vol. 4, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1985, p. 52.

netică și fascinantă pătrunde în străfundul conștiinţelor (*ibid.*, p. 117), clasificând, ierarhizând societatea în funcţie de patimile și viciile ei. Dar este o lume sufocantă, fără ieșire, fără transcendenţă. Toate mișcările au o cauză imanentă, fie că e vorba de Goriot, de Vatrin, Rastignac sau de alte personaje secundare. Demonul luxului pare să gestioneze întreaga viaţă a universului balzacian în binomul imanenţei, mărire/ decădere (spleandoare/ mizerie), ce a fost utilizat și ca titlu al unora dintre operele sale literare, și nu e vorba de un singur roman, ci de *Comedia umană*, în ansamblul ei, unde întâlnim de fiecare dată derizoriul idealului ales de către personaje, caracterul iluzoriu al acelui „absolut" spre care acestea tind, încât unii s-au întrebat cu deplină legitimitate cum a fost posibil ca într-un secol al pozitivismului triumfător să apară voci atât de penetrante precum Schopenhauer sau Balzac care să clameze atotputernicia iluziei.[305]

Ce observăm? Sunt descrise ambiţiile omenești ale unor personaje, visurile lor de a parveni, de a dobândi o poziţie demnă într-o societate convenţională, efortul și suferinţele desprinderii dintr-un mediu dezavuat, deziluziile, vindecarea de romantismul încrederii în frumuseţea vieţii și, în cele din urmă, resemnarea și cinismul exprimării. Citind romanele balzaciene, poţi rămâne nedumerit de faptul că nu regăsești, în panoplia personajelor animate de idealuri atât de mărunte, un sens înalt al vieţii. Iată discursul revelator al cămătarului Gobseck, aluat evreiesc, ce redă imaginea unei societăţi în care taina îndumnezeirii omului s-a dizolvat în interes personal: „Nimic nu-i statornic pe pământ, nu există decât convenţii care se schimbă după climat. Pentru cei ce au fost nevoiţi să se adapteze la toate tiparele sociale, convingerile și concepţiile morale nu sunt decât vorbe fără preţ. Nu mai rămâne în noi decât singurul sentiment adevărat cu care ne-a înzestrat

[305] Nicolae BALOTĂ, „Realitate și iluzie la Balzac", în *Literatura franceză de la Villon la zilele noastre*, București, Editura Ideea europeană, 2008, p. 41.

natura: instinctul conservării. În societăţile voastre din Europa, acest instinct se numește *interes personal*. Dacă ai avea experienţa mea de viaţă, ai ști că nu există decât un singur lucru a cărui valoare e destul de sigură pentru a merita ca omul să se ocupe de el. Acest lucru este… AURUL! Aurul e întruchiparea tuturor forţelor omului."[306]

Balzac are, desigur, meritul de a fi surprins o lume încorsetată în propriile ei convenţii, în propria ei superficialitate. În subsidiar aflăm că apetenţa personajelor spre „absolutul" care se dezvăluie treptat ca nimicnicie, declanșează o serie de reușite și eșecuri, prevalând în cele din urmă, într-o admirabilă ţesătură a iluziei. „Tragedia acestor eroi e generată prin însăși puterea lor, putere autoanihilatoare. Eroii aceștia aleargă spre o realizare deplină a fiinţei lor, dar de fapt se precipită spre ruina lor finală mai mult ori mai puţin profundă. Ei par atrași de o plenitudine absolută și se dovedesc chemaţi de o voce înșelătoare a golului." (N. Balotă, *op. cit.*, p. 42).

Un personaj din Moș Goriot spune la un moment dat: „Lumea este o mocirlă, să încercăm a rămâne deasupra ei" (în *op. cit.*, p. 114). Dar cum poţi fi altfel decât noroi fără criterii? Ce fel de soluţie e aceasta? O pură fantezie realistă în care oamenii sunt împărţiţi în înșelaţi și înșelători, în care, așa cum spune Vautrin, averea înseamnă virtute, în care banul este criteriul după care societatea secularizată își construiește legile,

[306] BALZAC, „Gobseck", în *Comedia umană*, vol. 3, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1984, p. 466. Citind *Corespondenţa* lui Balzac, Flaubert exclamă într-o scrisoare (31 decembrie 1876) adresată nepoatei sale, Caroline: „Dar ce preocupat e de bani! Și cât de puţin se sinchisește de Artă! Nu vorbește o singură dată de ea! Năzuia la Glorie, nu la Frumos!". Vezi FLAUBERT, *Corespondenţă*, 4, Selecţia și traducerea textelor de Liliana Alexandrescu-Pavlovici, Ediţie critică, București, Editura Univers, 1985, p. 414.

politica și moravurile și în care prezentul este totul, deoarece credinţa în viaţa viitoare a fost înlocuită cu „raiul pământesc al luxului și al plăcerilor deșarte".[307] Există, totuși, și speranţă în literatura balzaciană.

Nu este mai puţin adevărat că societatea literară reprezintă un soi de avangardă ce caută să experimenteze cât mai mult, într-o euforie declarată a tot ceea ce este nou, trecând peste barierele morale ale epocilor anterioare, sfidând ceea ce pentru generaţia de dinainte înseamnă un adevărat tabú. Desprindem din efervescenţa gesturilor necesitatea transgresării unei absenţe, a unui gol lăuntric care cere tot timpul să mistuie și, grăbiţi, scriitorii purced la substituţii, neglijând setea lor de absolut, nevoia lor de ideal. Din acest motiv, foarte mulţi scriitori și gânditori au dorit să reformeze societatea occidentală. Nu voia scriitoarea George Sand să redefinească creștinismul, să întemeieze „Noua Biserică", fără să fie totuși favorabilă protestantismului? Ca și alţii își dorea mai mult, râvnind să-L afle pe Domnul și să se adape din izvorul cel pururi curgător, iar o Biserică cu preocupări pământești nu-i putea oferi așa ceva. Observaţia sa justă că atât romano-catolicismul, cât și protestantismul sunt departe de a-i oferi omului ceea ce are cu adevărat nevoie, nu a fost însă suficientă pentru ca tot acest proiect reformator să nu fie deturnat în practicarea unei „religii sociale", ale cărei fundamente fuseseră enunţate în secolul Luminilor. Romanele sale „propovăduiesc" tocmai această „religie a fraternităţii și a comunităţii" care pregătește lumea pentru o nouă evanghelie, pentru un „nou Mesia". Așa cum s-a și spus, se întrevede în *Consuelo* și în celelalte romane nu doar o avanpremieră a socialismului, ci și o punere în scenă a ideilor husite, a ritualurilor francmasonice de rit scoţian sau

[307] BALZAC, „Eugénie Grandet", în *Comedia umană*, vol. 5, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1986, p. 309.

rosicruciene, „religia" scriitoarei devenind tot mai „universalistă", mai „internaţionalistă".[308]

Nimic nu poate umple însă golul decât numai Adevărul Hristos, în a Cărui prezenţă tainică adevărata rostuire a omului apare în toată limpezimea ei, denunţând contingenţele satisfacţiei efemere. *Cuvântul trup S-a făcut* este informaţia care lipsește atât de mult bieţilor truditori ai condeiului, fiindcă Arta le impunea un program auster, o asceză pe care dacă ar fi închipuit-o spre slava Dumnezeului celui adevărat și veșnic, în mod firesc ar fi încetat acest zbucium neostoit, erupţiile acestea bizare ce se prăbușesc în propriile prăpăstii atât de întunecate, unde își află un necontenit dor de a se naște iarăși, până la epuizare și, în definitiv, până la moarte. „La jumătatea secolului al XIX-lea, participanţii la ședinţele lunare de intoxicare cu hașiș din clubul parizian al hașișinilor erau mari scriitori și pictori francezi. O serie inegalabilă de artiști romantici: Charles Baudelaire, Théophil Gautier, Gérard de Nerval, Eugène Delacroix, Victor Hugo, Honoré Daumier, Alphonse Karr, Alexandre Dumas-tatăl, Honoré de Balzac ș.a. Experimentele făcute în «clubul hașișinilor», care au influenţat în diferite grade operele participanţilor, sunt descrise în textele publicate ulterior, mai ales de Baudelaire și de Gautier." (*Narcotice*..., p. 322).

Ambiţia de a ajunge cât mai sus o are și Julien Sorel, eroul lui Stendhal (1783-1842), din romanul *Roșu și negru* (1831). Henry Beyle este numele adevărat al acestui scriitor ateu, ma-

[308] Frank Paul BOWMAN, „George Sand, le Christ et le royaume", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 28, 1976, p. 250. De asemenea, pe lângă multe alte idei recrutate în scrierile sale din creuzetul tenebros al gândirii masonice, apare și aceea că Mântuitorul Hristos este unul dintre marii eroi ai omenirii, fiind așezat alături de Socrate, Spinoza, Saint-Simon, Washington, Franklin, Rousseau și Voltaire (p. 259).

terialist și admirator al enciclopediștilor (Ov. Drimba, *Istoria…*, vol. 2, 2004, p. 257), care îl studiase atent și îndelung pe Montesquieu. Pentru Julien Sorel, fiu de ţăran înzestrat cu o voinţă imensă de parvenire, seminarul teologic reprezintă doar un mijloc de a-și atinge scopul, de a dobândi acea poziţie socială care să-l introducă în categoria celor care domină, uitând de condiţia umilă în care se află: a celor dominaţi. Gândirea sa, modul de a acţiona, dar mai ales atitudinea, coincid cu cele ale lui Meursault, personajul camusian din *Străinul*, anticipând absurdul. Sensul existenţei este dat de cultivarea și exaltarea eului, fapt observat de comentatorii avizaţi ai operei lui Stendhal.[309] Balzac însuși intuise că acest roman al lui Stendhal se mulează pe o „concepţie de o sinistră și rece filosofie", iar Julien Sorel este expresia unei ingratitudini nelimitate, a „râsului unui demon fericit", adăugând că el „ne smulge ultima fâșie de umanitate și de credinţă care ne rămânea".[310]

Senzaţia de vid pe care ne-o procură această literatură are însă și mai multe argumente dacă punem în scenă romanele lui Gustave Flaubert, autentici descriptori ai unei lumi a cărei imponderabilitate nu reușește să camufleze întru totul nimicul. Rulajul impresionant al imaginilor-clișeu trădează un nivel superior de percepţie a realităţii și totuși, aici, nehotărârea este chinuitoare nu doar pentru aceste personaje ce trăiesc conform logicii clișeului și care nu găsesc o ieșire, ci și pentru cititor căruia i se transmite această stare. Scriitorului îi repugnă ceea ce este artificial, este ironic și construiește atent o lume populată cu personaje care

[309] Daniel MOUTOTE, „L'expression de l'égotisme dans les romans de Stendhal", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 26, 1974, p. 207.

[310] Michel CROUZET, „Julien Sorel et le sublime: étude de la poétique d'un personnage", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 1, ianuarie-februarie 1986, p. 87.

trăiesc ca în cărţi, având vag sau chiar deloc conştiinţa acestui fapt, insistând să explice cititorului posibilitatea unei soluţii în termenii gândirii lui Baruch Spinoza, pe care îl aprecia în mod hiperbolic[311], sau în cei ai lui Montaigne, despre care afirma: „E ciudat cât sunt de plin de omul acesta! Să fie o coincidenţă sau e din pricină că m-am îndopat cu el un an întreg la optsprezece ani, când nu-l citeam *decât pe el?* dar sunt uneori uluit de a regăsi analiza foarte subtilă a tuturor sentimentelor mele! Avem aceleaşi gusturi, aceleaşi păreri, acelaşi fel de a trăi, aceleaşi manii." (*Corespondenţă*, 4, p. 209).

Într-o scrisoare adresată lui Gustave Geoffroy, ce datează din 22 iulie 1885, Émile Zola (1840-1902) exprima concepţia sa pur materialistă asupra vieţii: „Aveţi dreptate, cred că – înainte de orice – în scrierile mele trebuie căutată o filozofie proprie a existenţei. Rolul meu a fost acela de a-l aşeza pe om din nou la locul său, în ordinea creaţiei, ca pe un produs al pământului, supus încă tuturor influenţelor mediului. Şi, în făptura însăşi a omului, am aşezat creierul la locul său, printre celelalte organe, pentru că nu cred că gândirea ar fi altceva decât o funcţiune a materiei."[312] Aşadar, parcurgând scrierile lui Zola, cititorul trebuie să se convingă că totul se poate explica fiziologic şi că mai mult decât instinct şi animalitate nu încape în descrierea naturii umane. Influenţa lui Claude Bernard, medicul fondator al fiziologiei experimentale, asupra scriitorilor naturalişti este vizibilă şi din perspectiva conversiunii „caracterelor" cu „temperamentele",

[311] Jacques DERRIDA, „Une idée de Flaubert: «La lettre de Platon»", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 81, nr. 4-5, iulie-octombrie 1981, p. 662, 663.

[312] *Correspondance*, Paris, 1908, p. 162, citat de Dan Grigorescu în „Prefaţa" la Émile ZOLA, *Pământul*, Traducere de Nicolae Teică, Bucureşti, Editura Eminescu, 1982, p. 5.

produse determinate în mod fatal de ereditate și de mediul social, reducând astfel omul la datele sale biologice, și sub aspectul finalităţii creaţiei literare, căci scopul, așa cum mărturisește Zola în prefaţa romanului *Thérèse Raquin* (pe care Flaubert îl recomanda nepoatei sale, Caroline, considerându-l „remarcabil”[313]) este unul „științific”.

E probat, însă, faptul că nu e vorba aici de știință, ci de speculaţie filosofică ce pretinde un titlu menit a risipi suspiciunile cititorului neavizat, fiindcă știinţa adevărată nu se poate constitui pe astfel de fundamente ce definesc umanitatea doar în sensul corporalităţii, instinctualităţii; astfel de temeiuri sunt invalide din punct de vedere știinţific și, acceptându-le azi, ar însemna să introducem o limită severă cercetării. Asemenea reprezentare dezvoltată de observaţia autonom-raţională poate fi explicată doar ca reacţie la intuiţiile greșite ale scolasticismului și ale teologiei apusene la întâlnirea cu știinţa. Iată care sunt consecinţele ultime ale naivităţii pozitiviste ce domină această epocă și, inerent, literatura ei, neacuzând nicio clipă ezitări în a crede de departe că astfel de idei nu se nasc aleatoriu. Scriitorul însuși accentuează asupra sistemelor filosofice ce devin platforme ale proiecţiilor literaturii, așa încât romantismul este irecuzabil legat de deism, iar naturalismul de pozitivism.[314]

Dar nici cele douăzeci de romane reunite, după model balzacian, sub titlul general de *Familia Rougon-Macquart*, nici alte creaţii ce au la bază o astfel de concepţie reducţionistă nu ne ofe-

[313] Într-o scrisoare datată din martie 1868, în FLAUBERT, *Corespondenţă*, 4, p. 344.

[314] ZOLA, *Œuvres complètes*, Tchou-Mitterand, tome 10, p. 1395 la August DEZALAY, „L’exigence de totalité chez un romancier expérimental: Zola face aux philosophes et aux classificateurs”, în *Cahiers de l’Association internationale des études françaises*, nr. 24, 1972, p. 168.

ră satisfacţia unei lecturi al cărei sens să ne încânte, prevalând senzaţia unei explicaţii schematizate a vieţii, o viaţă prădată de orice taină și desenată în tonuri apăsătoare, cu aplecarea frecventă asupra cazurilor patologice descrise morbid de minuţios. Oricât am căuta în această zonă adevărul despre lucrurile importante, adevărul care să determine atitudinea fiecăruia dintre noi faţă de viaţă (înţelegând de aici răspunsul la întrebări precum: ce e omul? de unde vine? are un Dumnezeu? ce e moartea? există viaţă veșnică?), nu-l vom afla. Pentru a găsi răspunsul mulţumitor ar trebui să cercetăm scrierile lui Dostoievski, Cehov sau Turgheniev, unde vom găsi și observaţii pertinente cu privire la modul de a fi al francezilor. „[…] Francezul este prezentat ca o fiinţă lejeră, superficială, respingând marile adevăruri și întrebările profunde, manifestând un puternic interes în cele materiale, dând importanţă înainte de toate confortului său, dar mai ales unei suficienţe fără egal și dispreţuitoare în privinţa altor culturi."[315]

Poate că, adesea, obișnuiţi să avem la îndemână literatura occidentală (și mai ales pe cea franceză), suntem atenţi la tribulaţiile nenumăratelor personaje ce descind sufletește din familia francezului al cărui portret a fost prezentat ceva mai sus, la anxietăţile sale și tindem să ni le însușim, educându-ne după felul în care această literatură ne învaţă, acceptând rigorile și metehnele ei, deprinzând anumite comportamente, schematisme, gesturi, reacţii, alegând să fim subtili și totuși superficiali, fini cunoscători și totuși ignoranţi, remarcabili critici și totuși lipsiţi de un elementar spirit de observaţie. Cum e posibil să parcurgem o cale atât de solicitantă încadraţi militărește de aceste redutabile paradoxuri? Puterea obișnuinţei. Și, ca să vedem cum exprimă Turgheniev acest adevăr al intelectualului școlit în Occident și întors

[315] Irène SOKOLOGORSKY, „La France et le français dans la culture russe", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 52, 2000, p. 17.

acasă cu „noua” sa învăţătură, „umanizat” de cultura europeană, ne vom prevala de sinteza pe care o face Dostoievski în *Jurnalul* său: „La Turgheniev, în romanul *Un cuib de nobili*, este înfăţişat în treacăt portretul unui nobil mărunt, culturalizat în Europa, care s-a întors la moșia tatălui său. Taică-său a început să-i reproșeze că a sedus o fată inocentă de la curte și a necinstit-o, iar fiul i-a răspuns: «Ei, și ce, mă însor cu ea». Ţineţi minte acest mic tablou, când taică-său a pus mâna pe un băţ și s-a repezit la fecior, iar acesta, într-un frac albastru, englezesc, în cizme cu ciucuri și în pantaloni din piele de elan, strânși pe picioare, a aluat-o la sănătoasa prin livadă, peste arie, fugind mâncând pământul! Și totuși, chiar dacă a fugit, peste câteva zile s-a însurat, în virtutea ideilor lui Rousseau, la mare vogă pe atunci, dar a făcut-o mai degrabă din prostie, din precaritatea conceptelor, a voinţei și a sentimentelor și din amorul propriu rănit: «Iată, cică, priviţi cu toţii ce fel de om sunt!». Soţia nu și-a respectat-o, a părăsit-o, a istovit-o cu despărţirile și a tratat-o cu un profund dispreţ, a ajuns la o vârstă înaintată și a murit într-un deplin cinism, ca un bătrânel hain, meschin și de nimic ce era, ocărând până în ultima clipă și atrăgându-i atenţia surorii sale: «Glașka, Glașka, proasto, supă, supă!». Cât farmec și cât adevăr în această scenă a lui Turgheniev.” (*Jurnal de scriitor*, p. 357).

Avertismentele cu care ne întâlnim ca din întâmplare în căutările și clasificările noastre sunt menite a ne trezi din somnolenţa unor gânduri prea pământești sau a unor idealuri golite de semnificaţie. Nu e vorba aici de orientarea unor preferinţe culturale, ci de modalitatea în care o literatură își determină cititorii să se cunoască, să înţeleagă creaţia și pe Creatorul ei, să ajungă să-și definească propriile idealuri, fără sentimentul zădărniciei și al înfrângerii, să-și asume existenţa în deplinătatea dăruirii, râvnind totdeauna la cele înalte. În acest caz, frecventând asiduu, fără discernământ, o literatură cu aparenţă princia-

ră, dar cu originie repugnantă, putem avea surpriza să ne trezim într-o bună zi dispreţuind chiar și mântuirea sufletului. Ca să nu se întâmple o astfel de clătinare, cititorul creștin ortodox ar trebui să știe că există o limită până la care trebuie să se însoţească cu o anumită carte, cu un anumit scriitor, cu o anumită cultură, după care, prezumând că există un cod al bunelor purtări de care trebuie să se ţină cont, va trece la o nouă etapă, neuitând că este îndatorat tuturor acelor scrieri ce l-au călăuzit până în acest punct. Fiecare acumulare își are sensul ei, fiecare cuvânt, fiecare întâlnire cu o carte, toate reprezentând exigenţe ale devenirii și ale lămuririi duhului, servind chemării pe care Domnul ne-o face spre dobândirea frumuseţilor celor veșnice. Nu blamând și vituperând împotriva unor cărţi ce ni se par străine de Ortodoxie vom putea afla calea, ci mai degrabă deosebind în liniște adevărul de minciună, lămurindu-ne pe noi înșine pentru ca Dumnezeu să se poată reflecta în chipul nostru limpezit și să se arate astfel și altora. E adevărat că literatura e colportoare de nenumărate concepţii elucubrante și că nu trebuie să tăcem în privinţa lor atunci când vine momentul să le discutăm, însă în toate aceste dialoguri cu ideile este imperios necesar și un ton potrivit. Nu să ţipăm și să urlăm, fiindcă nu ne este nouă și nici altora de folos, dar amintind temeiurile iubirii dumnezeiești și chemând ajutor de la Domnul să biruim acel gând prin blândeţe și înţeleaptă sfătuire, ca nu cumva, aprinzându-ne de mânie nesfântă, să cădem din neatenţie în aceeași greșeală. Critica, nu doar cea literară, dar și aceasta, se face cu smerenie și fără patimă, deoarece căderile cele de multe feluri ale scriitorilor prin literatura lor au drept izvor mândria. Nu ne apropiem de texte și de autorii lor ca niște cunoscători, știe Domnul, noi citim, dar gândurile noastre se zbat în neputinţă, și-atunci, puse înaintea lui Dumnezeu, acumulările noastre, „ale Tale dintru ale Tale”, umbrite de har, se organizează și dobândesc sens.

Așa vedem că la o nouă etapă se poate trece atunci când, însetat după adevăr, duhul cere o literatură în lumina Ortodoxiei, nu plăsmuiri deșarte, nu închipuiri omenești, ci roade ale minţii sfinţite de harul dumnezeiesc. Atunci când ţi se pare, cititorule, că ai obosit umblând pe atâtea drumuri, pe care adesea te-ai rătăcit, lipsind cu desăvârșire, de cele mai multe ori, marcajele atât de necesare orientării, atunci când blazat de diversitatea imanentă a reprezentărilor artistice, te întrebi dacă mai poţi fi provocat la lectură de vreo carte, ei bine, atunci începe să citești Cehov, Gogol și Dostoievski. Vei descoperi în Cehov un adevărat îndrumător, un scriitor profund, trăitor al Ortodoxiei, iubitor al Sfintei Liturghii și al cântărilor de la strană, artist neîntrecut în zugrăvirea umanităţii. „Cehov scrie cu atâta mărinimie și cu atâta dragoste, încât te face să te rușinezi de propria ta viaţă, de mândria ta, de murdăria ta. Citind aceste povestiri, vrei să ascunzi la spate piatra pe care până atunci ai ţinut-o în mână sau plângi și te bucuri împreună cu femeia păcătoasă pe care a iertat-o Hristos."[316]

Vei întâlni în Gogol (1809-1852) duhul scrierilor Sfântului Paisie Velicicovski[317], iar în Dostoievski chipul îmbunătăţit al stareţilor de la Optina, adică o Ortodoxie autentică, lipsită de emfa-

[316] Vezi cuvântul înainte, „Un Cehov ortodox", semnat de Ieromonahul Savatie Baștovoi, la Anton Pavlovici CEHOV, *Povestiri ortodoxe*, ediţia a doua, adăugită, București, Editura Cathisma, 2012, p. 11.

[317] Nu în toate scrierile lui Gogol. De pildă, referitor la *Serile din apropierea cătunului Dikanka*, Dostoievski vorbește în perioada 1870-1880 despre caracterul lor non-realist și obscur și situează opera printre cele care nu sunt comprehensibile pentru popor, idee pe care o reia în romanul Fraţii Karamazov, unde îl vedem pe Smerdiakov citind aceste povestiri și exclamând în faţa lui Feodor Karamazov: „Tot ceea ce e descris este fals!". Vezi Katia DMITRIEVA, „Du romantisme allemand au patriotisme russe: le parcours de Nicolas Gogol", în *Romantisme*, nr. 92, 1996. Romantisme vu de russie, p. 97.

ză, ce te povăţuieşte înţelept şi te fereşte de creştinismul spectaculos, deviant pe panta căruia a alunecat Tolstoi. Într-un articol scris în 1944, cu câţiva ani buni înaintea arestării sale, Dinu Pillat (1921-1975), fiul poetului Ion Pillat, deplângea faptul că literatura rusă nu a avut o mai mare înrâurire asupra creatorilor români, considerând că aceasta ar fi revigorat romanul românesc de factură psihologică atât de puţin reprezentat pe-atunci când influenţa franceză deţinea monopolul. E, bineînţeles, o observaţie care surprinde realitatea preocupărilor literare autohtone şi consecinţele modelului literar francez până în ziua de azi când se remarcă aceeaşi, poate mai acută, inadecvare la fondul creaţiei dostoievskiene. De ce nu-l (mai) putem înţelege pe Dostoievski? ne-am putea întreba. Sau ce ne face incompatibili mesajului pe care romanele sale îl transmite? Nimic altceva decât propriul nostru eu la care nu putem renunţa, iar Dostoievski, urmând sfaturilor stareţilor de Optina (minunatul Stareţ Ambrozie apare în romanul *Fraţii Karamazov* ca fiind stareţul Zosima), ne îndeamnă să lepădăm mândria de a ne considera ceva prin noi înşine atât timp cât eul nostru privit tot timpul prin propria sa lentilă este plin de patimi şi egoism. În mod tainic, pătrundem în intimitatea unei lumi pe care nu avem cum s-o cuprindem dacă nu-i posedăm instrumentele specifice, or, e aproape imposibil de crezut că o minte din care Dumnezeu este cel mai neesenţial element va accepta un univers ce există prin pronia dumnezeiască sau măcar gândul că Dumnezeu este Atotţiitorul şi că fiinţa omenească există pentru dragostea cea nemăsurată a Atotţiitorului faţă de făptura Sa.

Porţiuni destul de întinse din literatura franceză, ca şi din alte literaturi, de altminteri, au fost şi sunt prizate pentru grija exacerbată faţă de trup şi faţă de patimile ce le dezvoltă iubirea de sine, alimentând imaginaţia cititorilor cu cuvinte pieritoare şi frumuseţi ce se veştejesc. Preocuparea pentru o literatură sau alta nu rămâne doar o banală curiozitate intelectuală. Ea reclamă

o întâlnire în plan existenţial, ontologic cu un ideal, cu o trăire după care omul însetează și e cel mai firesc lucru ca omului să-i fie dor de Dumnezeu. „Și pasiunea lui pentru Dostoievski, ca de altfel pentru proza rusească în genere, era în mare măsură tot o manifestare a religiozităţii sale și a aplecării spre milostenie.”[318] În ultimii ani ai vieţii, Dinu Pillat lucrează cu pasiune la eseul intitulat *Dostoievski în conștiința literară românească*, publicat postum. Acest scriitor, pătimitor în închisorile comuniste, va avea, după o ședinţă de tortură, revelaţia prezenţei lui Hristos în celula sa, binecuvântându-l și alinându-i suferinţa, poate tot așa cum L-a văzut și Radu Gyr („As-noapte Iisus mi-a intrat în celulă”) sau cum L-a simţit Valeriu Gafencu, și despre care unii cercetători s-au pronunţat cu prudenţa condiţionalului-optativ.

În lumina Ortodoxiei, Gogol, de pildă, evidenţiază în *Suflete moarte* urâţenia unor personaje desfigurate de păcat, deoarece el „a fost, în egală măsură, un artist preocupat de estetica urâtului și de efectele devastatoare ale păcatului. Pentru el valorile creștine ortodoxe erau o realitate vie, trăită profund. […] Faptul că în *Suflete moarte* urâtul este sinonim cu păcatul exprimă o convingere trăită de Gogol plenar și profund. Păcatele personajelor din *Suflete moarte* apar ca josnicie, mediocritate, grosolănie, atitudine meschină, hidoșenie, minciună, impulsul de a înșela pe oricine.”[319] Dar iată cum îl evocă Sfântul Varsanufie, stareţul de la Optina: „Marele nostru scriitor N.V. Gogol a renăscut duhovnicește sub influenţa convorbirilor cu stareţul Macarie, convorbiri care au avut loc chiar în această chilie: mare schimbare s-a produs în el. Ce om integru! El nu era capabil de un compromis. Înţele-

[318] Carmen BRĂGARU, *Dinu Pillat: un destin împlinit*, București, Editura DU Style, 2000, p. 232.

[319] Mihail DIACONESCU, *Prelegeri de estetica Ortodoxiei, I. Teologie și estetică*, Galaţi, 1996, pp. 213-214.Editura Porto-Franco, Galaţi, 1996, pp. 213-214.

gând că nu se poate să trăiască așa cum a trăit înainte, s-a întors, fără a privi înapoi, la Hristos și s-a străduit către Ierusalimul de Sus. Din Roma și de la locurile sfinte, pe care le-a vizitat, el le-a scris prietenilor săi scrisori și aceste scrisori au alcătuit o carte întreagă, pentru care contemporanii l-au condamnat. Gogol încă nu începuse să trăiască în Hristos, el doar își dorea această viaţă, iar lumea, care Îl ura pe Hristos, a început să-l prigonească și i-a dat o sentinţă crudă, numindu-l pe jumătate ieșit din minţi." (*Moștenire duhovnicească*, p. 161).

Tolstoi este strivitor, dacă ţinem cont de marile romane sau poate numai de *Hagi Murad*, romanul scurt publicat postum, scris între 1896 și 1904, cu care îl amintește Harold Bloom în *Canonul occidental*, însă, din mândrie, și-a făurit un creștinism propriu, de tip arianist, negând Dumnezeirea lui Hristos și rostul Bisericii ca instituţie, scriind chiar și o „evanghelie". [320] Numeroșii săi adepţi, numiţi *tolstovtsy*, erau consideraţi o sectă. În 1901, când Maxim Gorki îl vizita frecvent pe Lev Tolstoi, scriitorul, atunci în vârstă de șaptezeci și doi de ani, era bolnav și excomunicat de Biserica Ortodoxă Rusă. Sfântul Luca al Crimeii, care în vremea studenţiei sale era atras de modul de viaţă propovăduit de scriitorul rus, descrie experienţa tolstovită și cum, în cele din urmă, renunţă, dându-și seama de starea de înșelarea în care se afla Tolstoi și în care se lăsa și el purtat: „În acea vreme am căpătat o atracţie pătimașă către învăţătura lui Lev Tolstoi și am devenit, se poate spune, tolstovist înrăit: dormeam pe podea, întins pe covor, iar vara, mergând la vila de la ţară, coseam iarbă și secară cot la cot cu ţăranii. Totuși, tolstovismul meu n-a ţinut multă vreme

[320] Despre negarea caracterului revelat al Sfintelor Evanghelii din care nu extrage decât „fapte istorice", fiindcă Însuși Mântuitorul este văzut doar ca om, vezi Nicolas WEISBEIN, „La morale chrétienne selon Tolstoï", în *Cahiers du monde russe et soviétique,* vol. 3, nr. 1, ianuarie-martie 1962, p. 104-105.

– doar până când am citit lucrarea lui interzisă, editată în străinătate, intitulată «În ce constă credinţa mea», care mi s-a părut foarte respingătoare din pricina batjocoririi credinţei ortodoxe. Am priceput îndată că Tolstoi este un eretic, foarte îndepărtat de creștinismul autentic."[321] Dar și Stareţul Varsanufie de la Optina vorbește despre mândria cea de tot pierzătoare a lui Tolstoi în dese rânduri, ceea ce ne face să credem că Sfântul nu era câtuși de puţin indiferent la mântuirea acestui suflet. „Două virtuţi sunt esenţiale în lucrarea mântuirii: una este dragostea, cealaltă este smerenia. Fără acestea două nu numai rugăciunea minţii nu este posibilă, dar nici chiar mântuirea. Iată cât de urât a murit Tolstoi, iar înainte el fusese un om religios, cerea să se facă Masluri, se ruga cu lacrimi, se părea că are totul, dar un singur lucru n-a avut – smerenie. Îi plăcea să îi osândească pe ceilalţi și nu știa să ierte defectele celorlalţi." (*Moștenire duhovnicească*, p. 242; vezi și pp. 52-55, 276).

Ţi se pare cumva că literatura nu se ridică la o înălţime a sfinţeniei care să te absoarbă? Că e prea bântuită de *demoni* și de *suflete moarte*? Dar tu... Ești așteptat la întâlnirea cu Alioșa Karamazov și prinţul Mîșkin. Întreţine-te un timp cu aceste personaje și vei vedea că nu poţi trăi fără să le iubești și, mai ales, nu mai poţi trăi de acum înainte decât pentru ceea ce este Frumos, Adevăr și Iubire. Fiecare pas pe care-l vei face pe stradă sau în viaţă va fi corectat de prezenţa lecturilor tale. Literatura nu este o deviere, ci drumul tot mai ascuns pe care urmându-l, pelerinii, purtaţi de un dumnezeiesc dor, părăsesc lumea cea deșartă.

---

[321] SFÂNTUL LUCA Arhiepiscopul Crimeii, *Am iubit pătimirea*, Traducere din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Ediţia a doua, București, Editura Sofia, 2006, pp. 9-10.

2.1.8 Modernismul (Simbolismul. Avangardismul. Existenţialismul. Absurdul). Postmodernismul

„Etapele acestei progresive ieșiri a lui Dumnezeu din lume sunt deismul secolului XVI (deus creator sed non gubernator), religia naturală a iluminismului (e acceptat teologic ceea ce se afirmă de logica umană) și, în cele din urmă, teologia «morţii lui Dumnezeu» din epoca noastră, începând firește cu Nietzsche, care a întrupat sinceritatea omului european iluminist în relaţia lui cu Dumnezeu. Din momentul în care Dumnezeu încetează să constituie o referinţă zilnică a omului (potrivit cuvântului apostolic: «Ori de mâncaţi, ori de beţi, ori altceva de faceţi, toate spre slava lui Dumnezeu să le faceţi»; 1 Co. 10, 31), devine un Dumnezeu «mort» pentru om, numai există. Dar pierzându-L pe Dumnezeul părinţilor noștri, omul european a pierdut totodată și speranţa."[322]

Studierea conceptului de modernism, care definește o atitudine și o practică artistică apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea, presupune cunoașterea lumii care a făcut să fie posibil un asemenea concept, o astfel de literatură. Poate că cel mai potrivit pentru definirea societăţii în acest interval istoric ar fi simpla enunţare a termenilor cu o frecvenţă considerabilă: *fin de siècle*, *mal de siècle*, *ennui*. Ideea de finitudine și sentimentul de epuizare marchează existenţa omului care se simte tot mai izolat, tot mai inutil

[322] Gheorghios D. METALLINOS, „Formarea răsăritului și Apusului și Europa unită", în *Parohia - Hristos în mijlocul nostru*, Trad. Pr. prof. Ioan I. Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2004, pp. 167-168.

într-o lume cu un ritm din ce în ce mai accelerat, dacă se contabilizează disfuncţiile accentuate pe care le revendică urbanitatea, schimbarea decorurilor sociale, politice, culturale.[323] La mijlocul secolului, irizaţiile mitice ale ideii de progres electrizau gândirea europeană, încât se credea că umanitatea este perfectibilă și că merge fără încetare pe calea bunăstării, din bine în mai bine, probându-și superioritatea ştiinţifică și tehnică faţă de epocile anterioare.[324] Fericirea aceasta construită pe calapodul filosofiei evoluţioniste își va demonstra însă limitele și consecinţele nu vor întârzia să se arate: deziluzia celor ce se încredinţaseră întru totul idealului pământesc al fericirii a fost zguduitoare. Înfrângerea din 1870, eșecul Comunei și dispreţul faţă de filistinismul marii burghezii aflată în ascensiune în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, aveau să constituie direcţiile din care s-a nutrit în Franţa acest *mal de siècle*.[325] Modificările amintite vor implica o viziune distinctă asupra existenţei, iar la noi cu atât mai mult cu cât se credea că orașele aparţin străinilor sau înstrăinaţilor. Între 1880 și 1900, Germania se va transforma dintr-un stat agrar într-unul industrial, iar aceasta va crea tensiuni și dezechilibre reţinute de

[323] Baudelaire însuși resimţea nevoia unui timp primenit, a unui timp pe care numai în Hristos, bucuria noastră, îl putem avea, soluţie pe care poetul nu o ia în calcul, derapând în variante omenești (fie ele poetice, dar omenești), relativizante. „Exotismul, elanul liric, acţiunea frumoaselor zile ale spiritului, au ca efect biruinţa asupra terorii de a fi absorbit de vâltoarea timpului și de a înlocui – n-ar fi decât de moment – plictiseala și spleen-ul prin promisiunea unei alte ordini a lucrurilor. Vezi J. A. HIDDLESTON, „Baudelaire et le temps du grotesque", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 41, 1989, p. 270.

[324] Gerald FROIDEVAUX, „Modernisme et modernité: Baudelaire face à son époque", în *Littérature*, nr. 63, 1986. Communiquer, représenter, p. 94.

[325] Lidia BOTE, *Simbolismul românesc*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 36.

sensibilitatea estetică a expresioniștilor de la începutul secolului al XX-lea.[326]

Dar sensibilitatea citadină (această „Sahară a marilor orașe", cum spune Baudelaire) este un efect doar, în timp ce cauza rezidă în neputinţa omului de a mai simţi harul lui Dumnezeu, în abandonul idealului mântuirii și rularea în gol a mecanismelor interioare. Abdicând de la adevărata căutare, mereu încununată cu un sens transcendent, această societatate pe cât de rafinată pe atât de bolnavă, și-a redefinit opţiunile din nevoia acută de a anula *vacuum*-ul insuportabil al fiinţei, iar rezultatele nu au întârziat să apară: nevroză, perversiune, narcoză.[327]

Este dificil de înţeles istoria atunci când decidem să nu pornim de la adevăratele criterii, fiindcă o altă platformă de gânduri și idei induce neapărat o alterare a perspectivei. Claritatea este dată de direcţia potrivită și se poate observa, de pildă, cât de mult se diferenţiază societatea bolnavă a creatorilor de literatură de „societatea" stareţilor de la Optina care au trăit cam în aceeași perioadă[328] și care cu pace au adormit în Domnul, știind de mai

[326] Geneviève NEVEJAN, „Sur l'expressionnisme", în *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, nr. 37, ianuarie-martie, 1993, p. 150.

[327] Remarca lui Mirbeau făcută în 1880 în dreptul contemporanilor săi, „Tous anémiques!", este radiografia unei astfel de societăţi și a creaţiei literare ce pare a fi de acum înainte un mijloc tot mai specializat de terapie a neurasteniei. Vezi Monique BABLON-DUBREUIL, „Une fin de siècle neurasthénique: le cas Mirbeau", în *Romantisme*, nr. 94, 1996, p. 18.

[328] Preacuviosul Stareţ Macarie (1788-1860), Preacuviosul Stareţ Moise (1782-1862), Preacuviosul Stareţ Antonie (1795-1865), Preacuviosul Stareţ Ilarion (1805-1873), Preacuviosul Stareţ Anatolie „Cel Bătrân" (1824-1894), Preacuviosul Stareţ Isaachie (1810-1894), Preacuviosul Stareţ Ambrozie (1812-1891), Preacuviosul Stareţ Iosif (1837-1911), Preacuviosul Stareţ Varsanufie (1845-1913), Preacuviosul Stareţ Anatolie „Cel Tânăr" (1855-1922), Preacuviosul Stareţ Nectarie (1853-1928). Cât de minuna-

înainte ziua sfârșitului lor. Pentru a da măcar un exemplu de viaţă a acestei „societăţi" de la Optina, îl vom aminti pe Preacuviosul Stareţ Ambrozie, care avea „adevărata știinţă de a înţelege viaţa și scopul ei", și la care veneau foarte mulţi oameni, iar „După discuţiile de la Optina, lumea apărea în toată goliciunea ei, acea lume unde opiniile sunt atât de limitate, unde inimile sunt atât de împietrite, unde sunt atât de multe cuvinte și atât de puţine fapte... și pretutindeni e minciună și deșertăciune, acea lume unde multa vorbire este numită înţelepciune și unde părintele Ambrozie a trecut neobservat, în sfârșit, acea lume pentru care ţi-e frică și ţi-e milă."[329] Oare frecventându-i pe scriitorii acestui sfârșit de secol al XIX-lea, vom putea fi la fel de întăriţi și luminoși, așa cum plecau cei care îi cereau sfatul Stareţului? Ce vom alege: nervurile de lumină ale literaturii sau chipul estropiat al poeziei simboliste, avangardiste, suprarealiste, postmoderne?

Recomandările de lectură ale Sfântului ating un punct nevralgic pentru cititorul creștin ortodox de atunci și de astăzi: necesitatea unui criteriu de selecţie. Polaritatea duhovnicească a sensibilităţii acestui cititor se poate articula pe două coordonate: frica de Dumnezeu și cultura sfinţeniei. Frica de Dumnezeu trebuie sădită în sufletul copilului pentru ca mai târziu el singur să poată discerne într-o carte ce-i este folositor spre mântuire. „Opinia mea despre lectură este următoarea: mai înainte de toate

te sunt faptele acestor iubiţi ai lui Hristos e greu de înţeles pentru Baudelaire (1821-1867), Verlaine (1844-1896), Rimbaud (1854-1891), Mallarmé (1824-1898), Jules Laforgue (1862-1949), Verhaeren (1855-1916), Valéry (1871-1945), Al. Macedonski (1854-1920), Ștefan Petică (1877-1904), D. Anghel (1872-1914), T. Arghezi (1880-1967), Ion Barbu (1895-1961), G. Bacovia (1881-1957)! Și nu doar pentru ei!

[329] Sfântul AMBROZIE de la Optina, *Sfaturi pentru familia creștină*, Traducere din limba rusă de dr. teol. Gheorghe Zapotinschi, București, Editura Platytera, 2006, p. 33

îndeletnicește mintea tânără cu istoria biblică și citirea vieţii sfinţilor, la alegere, semănând pe neobservate în copil frica de Dumnezeu, precum și viaţa creștinească; și e de trebuinţă în mod deosebit să reușiţi împreună cu ajutorul lui Dumnezeu să-i treziţi conștiinţa asupra importanţei respectării poruncilor lui Dumnezeu și asupra urmărilor dezastruoase ale încălcării lor. Toate acestea să le înţelegem din exemplul protopărinţilor noștri, care au gustat din pomul oprit și pentru aceasta au fost alungaţi din rai. Poveștile lui Krâlov pot fi amânate până la un timp, iar între timp să-l preocupi pe copil cu memorarea unor rugăciuni, a Simbolului de credinţă și a unor Psalmi aleși… De aici vine tot binele și tot ce e bun. Dimpotrivă, lenea, nedeprinderea copiilor cu frica de Dumnezeu este pricina tuturor relelor și neîmplinirilor. Fără insuflarea fricii de Dumnezeu, indiferent ce preocupare ai rândui copiilor, nu va aduce roadele dorite referitoare la buna moralitate și viaţa ordonată. Iar odată cu insuflarea temerii de Dumnezeu, orice preocupare este bună și folositoare." (*Ibid.*, pp. 63-64).

La antipodul acestor învăţături se situează atitudinea poeţilor simboliști și a avangardelor literare, a existenţialiștilor sau a promotorilor absurdului, a marilor tăgăduitori ai lui Dumnezeu, indiferent că-i vom numi moderni sau postmoderni. Sfântul Ambrozie spune că nu e bună lenea, însă pe agenda lirică a acestor poeţi apare invariabil *spleen*-ul, acea stare de plictis și de oboseală existenţială atât de întâlnită de la Baudelaire încoace.[330]

[330] Iată câteva versuri din poeziile intitulate chiar *Spleen* ale lui Baudelaire: „ – C-un cimitir m-asemăn, ce-i ocolit de lună" sau „Plictisul, fruct din creanga posacei împietriri,/ Îmbracă vastitatea râvnitei nemuriri." (LXXIX); „Sunt ca un prinţ, stăpânul unui ţinut ploios,/ Bătrân încă de tânăr, bogat neputincios, […]/ Nimic nu-l mai încântă […]" (LXXX); „Când cerul scund și sumbru ca un capac se lasă/ Pe spiritul ce geme de plictiseală frânt/ Și-nchide cercul zării c-o zi întunecoasă,/ Mai neagră și mai tristă ca noaptea din mormânt;". Lumea este percepută ca o închisoare ume-

Cum îi vom îndruma pe copii și pe tineri spre astfel de opere literare când din ele crește arborescent o plantă gigantică ce secretă sucurile otrăvitoare ale necredinţei și ale indispoziţiei de a se ruga lui Dumnezeu? În ambianţa începutului secolului al XXI-lea, când ne confruntăm cu destul de multe apariţii editoriale, răspunsul Precuviosului Stareţ Ambrozie confirmă îndemnul Sfântului Vasile cel Mare: selecţia noastră trebuie să ţină seama în primul rând de Adevăr, Frumos și Iubire.

Timpul nu este bun sau rău, valoarea însă îi este conferită de faptele oamenilor. Dacă omul este gol, atunci pauperitatea timpului își etalează stridenţele ei, iar dacă este înţeles ca dar de la Milostivul Dumnezeu și răscumpărat în consecinţă, timpul nu va întârzia să-și arate roadele. Dincolo de acestea, trăirile unor oameni adumbriţi de harul dumnezeiesc ne fac cunoscută starea minunată de transcendere a limitelor temporale, întâlnirea uimită cu un timp ce derutează logica noastră prudentă, scandalizând-o de-a dreptul: cum e posibil? Mirarea în faţa unei astfel de mișcări a voinţei divine este descrisă într-o carte recentă, în care echipajul lui sir Maxwell, comentând spusele psalmistului: „Că o mie de ani înaintea ochilor Tăi sunt ca ziua de ieri, care a trecut, și ca straja nopţii.", remarcă: „– Așadar, un mileniu terestru s-ar măsura cu straja nopţii, de trei ore, și asta o spune, dacă nu mă înșel, nimeni altul decât David, alesul Domnului. Paliere temporale ab-

dă, unde speranţa are înfăţișarea unui liliac neputincios, iar dârele de ploaie par asemenea unor gratii. „Prin craniiile noastre" păianjenii muţi aleargă în cârduri, clopotele scot „un urlet îngrozitor", „ – În sufletu-mi trec dricuri și nimenea nu cântă,/ Speranţa doar învinsă se vaietă mocnit,/ Când Spaima fioroasă despotic îmi implântă/ Pe craniul ce se pleacă drapelul ei cernit." (LXXXI). Vezi Charles BAUDELAIRE, *Florile Răului*, Traducere, cronologie, note și comentarii de C.D. Zeletin, București, Editura Univers, 1991, pp. 124-127.

solut copleșitoare, deși relative, greu de cuprins cu dovleacul nostru strâmt.” Replica vine prompt: „– Greu, dacă recurgem doar la bietul nostru dovleac, fără să apelăm la omnisciența Tatălui ceresc.”[331]

Dar acestea sunt atributele omului îndumnezeit prin har, darurile pe care firea noastră nedisciplinată de criterii nu le mai recunoaște și tinde, în mod revoltător, să le recuze. Pentru omul nedespătimit al secolului al XXI-lea, „întâmplările” din *Pateric* sunt nici mai mult nici mai puţin niște basme cu sfinţi, unde atmosfera duhovnicească, supranaturalul, realitatea istorică a Sfinţilor nevoitori în pustia egipteană sunt asociate fantasticului și altor termeni colaterali. Pășirea pe deasupra apei, dispariţia dintr-un loc și apariţia într-altul, răpirea sufletului la cele înalte, așa cum se întâmplă și Sfântului Apostol Pavel, păstrarea nestricată a trupurilor înduhovnicite, toate acestea sunt transcenderi ale timpului care arată sfinţenia vieţii oamenilor ce s-au abandonat pe ei înșiși pentru a se uni cu Domnul și Stăpânul a toate câte există. Având „ochii inimii” treji, putem vedea dincolo de coruptibilul firii noastre, deoarece harul Sfântului Duh își face simţită prezenţa

[331] Alexandru Mihail NIŢĂ, *Paradiziaca experiență*, București, Editura Christiana, 2011, p. 210. Cartea anticipează tocmai aceste nelămuriri ale omului contemporan în privinţa propriei călătorii pe apele învolburate ale timpului istoric, precizând accentuat că peste autentica tablă de valori creștine s-a suprapus o reţea de repere false, pe care demontându-le unul câte unul se poate ajunge la Adevărul Care este Hristos. De fiecare dată, căpitanul Maxwell, un prototip al omului lumesc, bogat și cu o educaţie solidă în spiritul occidental al eficienţei, dar capabil, sub lumina harului ce i s-a dat, fiindcă investigaţiile sale pe acest teren al Adevărului au fost sincere, de a renunţa la „lumea măcinată de marile fleacuri cotidiene”, va „corecta” impulsurile oamenilor din echipajul său, răspunzând firesc, sub povaţa Duhului, la întrebările lor, ca să întâmpine pe undeva și puţinătatea gândurilor noastre pe care le pune faţă în faţă cu minunatele întâmplări.

în toate aceste dilatări și contracţii ale timpului. Pierzând longevitatea, care este binecuvântarea lui Dumnezeu pogorâtă asupra creaţiei Sale, omul a încercat până astăzi să recupereze acest handicap pe căi (im)proprii, dispreţuind ajutorul ce i-ar fi putut veni din partea Celui ce ţine toate în mâna Sa și incapabil fiind de a mai proba prin propria trăire adevărul cuvintelor Proorocului David: „Cele nearătate și cele ascunse ale înţelepciunii Tale, mi-ai arătat mie." (*Ps.* 50, 7); „Cunoscute mi-ai făcut căile vieţii; umplea-mă-vei de veselie cu faţa Ta și la dreapta Ta de frumuseţi veșnice mă vei sătura." (*Ps.* 15, 11).

Puţini scriitori vom găsi care să se îndrepte fără ezitare spre aceste „frumuseţi veșnice"[332], pe care și tu, cititorule, trebuie să le dobândești în Hristos Domnul, fiindcă nimic altceva nu merită mai mult atenţia ta fără să fie supraevaluat. Vei căuta și vei culege cu multă preţuire acele cuvinte și imagini care sunt reprezentări impregnate de har ale vorbirii cu Dumnezeu ale autorilor sfinţi, cunoscând în ele semne și mărturii ale vieţii nepieritoare, o estetică a cuvântului viu și lucrător „Căci cuvântul lui Dumnezeu e viu și lucrător și mai ascuţit decât orice sabie cu două tăișuri, și pătrunde până la despărţitura sufletului și duhului, dintre încheieturi și măduvă, și destoinic este să judece simţirile și cugetările inimii." (*Evr.* 4, 12).

[332] Ch. Baudelaire credea că a găsit definiţia *Frumosului*, a propriului său *Frumos*: „Este ceva înflăcărat și trist, oarecum vag, lăsând cale deschisă prezumţiei." (*Jurnale intime; Paradisuri artificiale*, trad. Claudiu Soare, Târgoviște, Editura Pandora-M, 2002, p. 15). Cum și-ar fi putut imagina altfel *Frumosul*, cel care care afirma că „Dumnezeu este singura fiinţă care, pentru a domni, nu este nici măcar nevoită să existe." (p. 9)? Acest „aforism" este „încuviinţat" de Nietzsche, deoarece filosofia sa cu privire la „supraumanitate" și la „moartea lui Dumnezeu" își subordonează sadismul social, anticlericalismul sau scepticismul lui Baudelaire. Vezi Jacques LE RIDER, „Nietzsche et Baudelaire", în *Littérature*, nr. 86, 1992, p. 90.

Dacă în Domnul am aflat comoara cea mai de preţ, oare vom abandona adevărata bogăţie a strălucirii pentru falsele sclipiri ale cuvintelor unor scriitori care își permit să promită fără garanţii, care garantează fără Adevăr și care supralicitează un adevăr în contul căruia nu se găsește nici mântuire, nici iubire, nici viaţă, nici libertate, ci doar chipul schimonosit al sfidătorului? Într-unul dintre *Imnele* sale, Sf. Simeon Noul Teolog definește condiţia cititorului și rugătorului creștin ortodox în mijlocul lumii: „Sunt ţinut în umbră și văd adevărul, care nu e nimic decât nădejdea cea tare [2 *Co* 1, 6]. Care nădejde? Pe care ochii nu au văzut-o [1 *Co* 2, 9]. Ce este aceasta? Viaţa pe care o doresc toţi. Iar Viaţa ce altceva este decât Dumnezeu [*In* 14, 6] Creatorul a toate? Pe Acesta Îl dorește și urăște lumea [*In* 2, 15]! Lumea e moarte, căci ce lucru are ea și să nu curgă?" (*Imne, Epistole și Capitole*, p. 290).

Cercetătorii au identificat în Rousseau și Diderot pe precursorii liricii moderne, prin importanţa pe care o dau aceștia timpului interior, fiindcă așa cum se afirmă în *Noua Eloiză*[333], „Ţara iluziei e singura în această lume ce merită a fi locuită: atât de mare e nimicnicia făpturii umane, încât frumos e numai ceea ce nu există." (VI, 8). Este surprinzătoare, de asemenea, exclamaţia lui Diderot: „Poeţilor, fiţi obscuri", prin care sugera abordarea temelor nocturne, îndepărtate, înfricoșătoare, pline de mister, însă pe această direcţie, aprofundată de Novalis, care afirma: „Aproape aș vrea să spun că haosul trebuie să transpară în orice poezie", se va grefa poezia modernă. „Toate acestea s-ar putea întregi cu propoziţii ale lui Fr. Schlegel despre delimitarea frumosului de adevăr și morală, despre necesitatea poetică a haosului, despre

[333] Romanul lui Rousseau, *Sonetele* lui Petrarca și *Intrigă și iubire* (Fr. Schiller), erau citite în original de Olga, personajul lui Costache Negruzzi, din *O alergare de cai*, care se otrăvește, fiind trădată în dragoste.

«excentricul și monstruosul» ca premise de originalitate poetică.” (H. Friedrich, *Structura liricii moderne*, p. 26).

Ideile au fost preluate și „distilate” de către romanticii francezi, prin intermediul cărora ajung la Baudelaire, considerat primul mare liric al modernităţii, cel care a orientat creaţia literară spre o „estetică a urâtului”, modificând esenţial conceptul mai vechi de frumuseţe. „Or, dacă este adevărat că alegoria este modul de gândire care oscilează constant de la imaginea sensibilă la semnificaţia abstractă, care trasează drumul, mereu altul, a unei confiscări a realului care ia în calcul rana ontologică fără leac, proprie modernităţii, se înţelege că peisajele urbane retrimit conștiinţa baudelairiană la memoria singurei configuraţii care îl interesează în întregime, aceea a fiinţelor profund întristate și suferinde.”[334] De asemenea, poezia depersonalizată, izolarea, aplecarea obsesivă asupra propriului eu, vor marca întreaga poezie europeană de la Rimbaud, Verlaine, Mallarmé, Valéry și până în zilele noastre. În jurul anului 1880 începe să se coaguleze un limbaj poetic diferit de cel romantic sau parnasian, care denunţă didacticismul, elementele picturale și tonul declamator, cultivând sugestia, sonorităţile interioare, imprecizia, neclaritatea, incomprehensibilul, adică propunând repere pentru o nouă estetică.

Ce înseamnă „estetica urâtului”, sintagmă utilizată în special cu referire la Baudelaire, dar al cărei *background* filosofic desemnează un transfer continuu, o „moștenire” a unei umanităţi deficiente, bolnave? Este chiar alternativa spre care este împins oricine renunţă la criterii. Astfel că, parcurgând câteva dintre textele considerate reprezentative pentru evoluţia de până astăzi a liricii, se poate recunoaște ușor concepţia pe care se grefează mesajul poetic. După cum vom vedea, nu doar poezia, ci literatura,

[334] Patrick LABARTHE, „*Locus amoenus*, *locus terribilis* chez Baudelaire”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, anul 99, nr. 5, septembrie-octombrie, 1999, p. 1045.

în toate subdomeniile și articulaţiile ei, deviază de la adevăratul sens al creaţiei, uitând aproape cu totul – canonul care s-a impus ne confirmă îndeajuns realitatea acestui fapt – de chemarea artistului de a contempla Adevărul, Frumosul, Iubirea.

Dumnezeu este Suprema Frumuseţe, Lumina cea mai presus de lumină, Frumosul Care depășește continuu, pe verticală în sus, gândul nostru despre Frumos, o Frumuseţe Care se comunică nouă, ni S-a revelat ca Adevăr nepieritor și ni Se împărtășește într-o inefabilă lucrare a Duhului. E greu de aflat o astfel de lumină la acei poeţi și scriitori care se chinuiesc căutând zadarnic o ieșire din labirintul cu infinite, înnoptate și primejdioase cotloane, în care i-a introdus prin vicleșug și promisiuni pierzătoare de suflet acest veritabil Minos, prinţ al întunericului, stăpânitor al veacului și al lumii de azi care este Satana. În această rătăcire lipsită de speranţa unui fir călăuzitor precum cel al Ariadnei, înșelaţii creatori reiterează traseul unui Tezeu care nu vrea să iasă la Viaţă și nici nu are la îndemână soluţii, fiindcă se obstinează să creadă că ţes în întuneric fire de lumină.

Poezia valorifică de acum înainte bizarul, plictiseala, grotescul („moștenire" de la Victor Hugo[335]), absurdul, ura, șocul

[335] Versurile sale zugrăvesc un univers obscur cu umbre, abisuri, tenebre, spectre care vorbesc: „Un spectre m'attendait dans un grand angle d'ombre,/ El m'a dit:/ - Le muet habite dans le sombre./ L'infini rêve, avec un visage irrité./ L'homme parle et dispute avec l'obscurité" (*Un spectre m'attendait dans un grand angle d'ombre*); „Toujors la nuit! Jamais l'azur! Jamais l'aurore!/ Nous marchons. Nous n'avons point fait un pas encore!/ Nous rêvons ce qu'Adam rêva;/ La création flotte et fuit, des vents battue;/ Nous distinguons dans l'ombre une immense statue,/ Et nous lui disons: Jéhovah!" (*Horror*). Într-o altă poezie (*Voyage de nuit*) ni se spune că „Tout l'équipage humain semble en démence" și că toţi „pedagogii" lumii vin cu învăţături contradictorii care bulversează conștiinţa. Dar, în final, poetul, consternat de neputinţa acestora (printre ei este amintit și Domnul), îl liniștește pe cititor, asigurându-l că

nervos, iritarea, spaima, întunericul, demonicul. Cuvintele care apar frecvent în poeziile sale vorbesc lămurit despre un suflet chinuit. „Sunt cuvinte-cheie care pot fi împărţite fără greutate în două grupuri opuse. Pe de o parte, avem: obscuritate, abis, spaimă, pustiu, deșert, temniţă, frig, negru, putred…, pe de altă parte: elan azur, cer, ideal, lumină, puritate… Aproape fiecare poem e străbătut de antiteza lor înfrigurată. Adeseori ea se comprimă într-un spaţiu infim, devenind disonanţă lexicală: «măreţie murdară», «descompus și fermecător», «groază îmbietoare», «negru și luminos».” (*Structura...*, p. 43). Dincolo de folosirea exagerată a oximoronului întâlnim un amestec ciudat de satanism și erezii maniheene și gnostice cu care Baudelaire intră în contact prin iluminaţii secolului al XVIII-lea, care-și atribuiau revelaţii divine și legături cu lumea spiritelor, în genul „filosofului mistic” Swedenborg, și prin Joseph de Maistre.[336] Despre Dumnezeu nu aflăm nimic din poezia sa, fiindcă înălţarea este golită de conţinut. Între realitatea sufocantă și necredinţa în transcendenţă ce mai rămâne? Tensiunea gratuită.

acest „vapor” uriaș ce călătorește „dans la mer des étoiles”, nu merge la întâmplare, ci își cunoaște drumul „Et l'on sent bien qu'on est emporté vers l'azur”. Dar „L'eglise c'est l'azur”, aflăm într-o altă poezie (*Religio*), unde dumnezeul în faţa căruia trebuie să ne plecăm este soarele: „Lui montrant l'astre d'or sur la terre obscurcie,/ Je lui dis: - Courbe toi. Dieu lui même officie,/ Et voici l'élévation.” (Victor HUGO, *Les contemplations*, Paris, Éditions Baudelaire, 1966). De altfel, el se numără printre primii spiritiști din Franţa secolului al XIX-lea, alături de Leon Denis, Camille Flammarion, Charles Richet sau Allan Kardec (Cf. Mitropolitul Irineu MIHĂLCESCU, *Teologia luptătoare*, p. 154).

[336] Christian MILAT, „Baudelaire, ou la dualité de l'artiste, à la poursuite de l'unité primordiale”, în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 97, nr. 4, iulie-august, 1997, pp. 571, 572, 573.

Nu întâmplător Baudelaire îl traduce pe Edgar Allan Poe, scriitorul care exercită și în epoca actuală o influenţă pronunţată asupra literaturii europene. Aflase în teoriile lui acea afinitate dintre poezie și magie, pe care o cunoștea și din doctrinele rătăcite ale diferitelor secte și grupuri cu practici oculte care l-au inspirat probabil și pe E.A. Poe. Iată cui se datorează „misterul" și dorinţa de abandon în voia forţelor magice ale limbajului! „Și dacă n-ar fi cunoscut decât «romanele filosofice» ale lui Balzac, povestirile lui E.T.A. Hoffmann, viziunile lui De Quincey, foiletoanele lui Heine și conversaţia lui Delacroix, Baudelaire ar fi putut avea acces direct la cea mai mare parte a acestor idei, înainte chiar de a fi citit și tradus din Poe, sau de a fi întâlnit un anumit pasaj din lucrarea Doamnei Catherine Crowe *Latura noptatecă a firii*." (R. Wellek, *op. cit.*, p. 452).

De aici până la suprarealism nu mai e decât un pas, dar nu trebuie minimalizat nici aspectul circulaţiei deloc restricţionate a ideilor de tot felul prin spaţiul generos al literaturii ce ia înfăţișarea unui continent fără frontiere. Aceasta se vrea a fi o replică artistică la pierderea misterului lumii, fantezia „îndrăzneaţă" fiind miza actului poetic. „Spre sfârșitul vieţii a scris câteva poeme în proză, dar în proză ritmată, lucrată și șlefuită, precum poezia cea mai densă; sunt fantezii ciudate, peisaje dintr-o altă lume, figuri necunoscute pe care parcă le-ai văzut undeva, realităţi spectrale și fantome având o realitate înfricoșătoare (Vezi „Moartea lui Baudelaire", în *Istoria romantismului*, II, pp. 282-283).[337] Aceste poeme în proză sunt însoţite de un *Epilog* ce pare a fi chipul per-

[337] Lectura unei cărţi precum cea a Catherinei Crowe, *Latura noptatecă a firii* (1848), „o curioasă culegere de anecdote despre fantome, halucinări și premoniţii", din care și citează (R. WELLEK, *op. cit.*, p. 457), nu a rămas fără urmări în zona creaţiei baudelairiene. În *Posedatul*, de pildă, poem publicat în volumul *Florile răului*, Baudelaire scrie: „Nu este nicio fibră din corpul meu tremurător/ Care nu strigă: O, dragul meu Belzebuth, eu te ador!»".

vers al imaginii răsturnate a ispitirii Mântuitorului pe muntele Carantaniei, o proslăvire făţişă a păcatului: „Cu inima-mpăcată, pe munte mă urcai;/ Vedeam în întregime orașul la picioare,/ Iad, purgatoriu, ocnă, spital și cuplărai,// Acolo grozăvia se deschidea în floare./ Tu știi, Satan, patronul secretului meu chin,/ Că n-am să dărui plânsul de falsă bocitoare;// Dar ca un crai pe drojdii, aș vrea să mă închin/ Beţiei căpcăune a pezevenghei goale,/ În vraja înfernală să-ntineresc din plin.// Ori dormi adânc sub grele macaturi matinale,/ Posacul somn al gripei, ori scumpele zorzoane/ Sunt vălurile serii cu diamanticale,// Eu te iubesc, infamă cetate! Curtezane/ Și voi, tâlhari, atâtea plăceri îmi dăruiţi,/ În veci neînţelese de gloatele profane."[338]

Este un truism acela că păcatul și urâtul nu trimit la realităţi distincte: au aceeași constituţie, se presupun unul pe altul, au aceeași provenienţă și aceeași destinaţie. A privi admirativ urâtul este în fond o afirmare a inutilităţii existenţei, lucru cu atât mai evident dacă observăm că, de la începutul ei, creaţia a fost orientată către frumos, către contemplarea lui Dumnezeu. Frumosul natural, frumosul omenesc nu sunt decât pârghii de susţinere către Frumuseţea Absolută, Chipul Domnului ce întrece orice frumuseţe închipuită de bietul muritor. Suntem reţinuţi pe calea aceasta nepermis de mult de idolatrizările pe care le „finanţăm" zi de zi, când ţelul nostru, idealul existenţei noastre este acela de a vedea mult mai departe, Frumuseţea plină de iubire și Iubirea iradiind de frumuseţe. Vanele noastre opţiuni trădează un gust comun, idolatru, dar Domnul ne cheamă către El spre a gusta din Veșnica Frumuseţe, vorbind cuvinte nespuse, pe care

[338] Charles BAUDELAIRE, *Mici poeme în proză*, Traducere de G. Georgescu, Prefaţă de Vladimir Streinu, București, Editura Univers, 1971, p. 103. O imagine asemănătoare întâlnim și în *Ispitele sau Eros, Plutus sau gloria*, unde doi „superbi Satani și o Diavoliţă, nu mai puţin extraordinară" se înfăţișează poetului noaptea și îi oferă „darurile" lor.

oricât le-am căuta aici pe pământ nu vor fi de găsit. Dacă iubești Frumosul, cititorule, atunci să-ţi alipești inima de Hristos și vei cunoaște taine necuprinse de gândul tău de dinainte, căci din El vine Strălucirea. Cum vei căuta Lumina acolo unde nu sunt decât „lucruri făcute de mâini omenești"? Dar dacă Domnul, aprinzându-ţi inima, te va cerceta, te vei bucura de cerească exprimare în toate zilele vieţii tale.

Pentru a nu cădea sub eticheta „gloatelor profane", cei mai mulţi creatori au subscris dezideratului lumii căzute adânc în păcat și au îmbrăţișat o criteriologie fictivă ca pe o condiţie irecuzabilă a libertăţii. „Înălţimea" morală era exprimată în versurile baudelairiene și n-a contat câtuși de puţin că poetul a scris poezia cu sursele inspiraţiei sale la vedere. Înșelarea mare constă în aceea că, pentru cititorul de azi (ca și pentru cel de atunci), Satana este doar un motiv sau un simbol al cunoașterii, o imagine poetică, nu un demon înfricoșător, potrivnic al mântuirii, gata în fiecare clipă să piardă sufletele ce s-au depărtat de Domnul. Dar nu spune oare chiar Baudelaire că „Cea mai mare înșelăciune a diavolului este să te facă să crezi că nu există."? Poezia sa, și nu numai a sa, ci a multor altora, este chiar moneda falsă dăruită nouă, „cerșetorilor", care suntem uimiţi că am primit mai mult decât trăgeam nădejde, fără să știm că, dând restul, am fost înșelaţi și pierderile sunt greu de cuantificat (*Moneda falsă*). Poetul este „străinul fără de seamăn" pe care nu-l leagă nimic de ceilalţi oameni, n-are patrie, urăște bogăţia așa cum urăște pe Dumnezeu, dar iubește norii, „norii care călătoresc…acolo…acolo departe… minunaţii nori!" (*Străinul*). Tu, cititorule, nu trebuie să te lași amăgit de renumele pe care o societate fără Hristos l-a dat poetului, fiindcă lumea își alege ceea ce o definește, ci, urmând paralela imaginată de Sfântul Vasile cel Mare, să fii convins că din „florile răului" nu ai nimic de cules, deoarece, așa cum bine

a intuit Gautier, „florile răului" sunt „fructe interzise", „fructe ale păcatului".[339]

La noi, influenţele poeziei lui Baudelaire se vor resimţi în creaţia lui Al. Macedonski și Tudor Arghezi. „În 1870, în *Convorbiri literare*, apar primele traduceri (*Ţiganii călători* și *Don Juan în infern*), datorate lui V. Pogor. Mult mai târziu (1894), Macedonski, într-o notă[340], îl caracterizează: „«Ca versificator e un gigant. Ca poet e bizar. El este șeful decadenţilor. Fondul poeziei sale e foarte subtil». Iar în al său *Imn la Satan*, influenţa *Litaniilor către Satan* este sensibilă. [...] Dar la un nivel artistic superior realizată, influenţa sa se va manifesta îndeosebi în ciclul *Agatelor negre* (1904) ale lui T. Arghezi, care a dat și admirabile traduceri a nouă poeme baudelairiene. Prin ricoșeul arghezian, prezenţa baudelairiană se va reedita îndată după 1919, poetul *Florilor de mucigai* (însuși titlul culegerii este sugerat de *Florile răului*) aducând, între 1904-1908, în primul plan al atenţiei publicului cititor numele marelui poet francez." (Ov. Drimba, *op. cit.*, 2004, p. 424).[341]

[339] Luca PIETROMARCHI, „Le portrait du poète: Baudelaire par Gautier", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 55, 2003, p. 525. Tot în acest articol este discutată pe un ton elogiator și „perversitatea" poeticii baudelairiene, adică acea curiozitate care îl fascinează pe poet și-l determină să exploreze minuţios răul și care, în comentariile lui Gautier, este asociată frecvent cu imaginea biblică a șarpelui ispititor (p. 524).

[340] Nota este din *Lumina*, an I, nr. 2, 1894, unde Macedonski observă pe lângă toate cele exprimate mai sus și că Baudelaire e „pervers totdeauna". Vezi Ovidiu Drimba, „Al. Macedonski și simbolismul francez", în *Studii de literatură universală*, XI, București, 1968, p. 89. Tot în acest articol se discută și despre atracţia către ocultism și despre preocupările spiritiste ale poetului român (p. 90).

[341] Vezi și N. MANOLESCU, *Istoria critică...*, p. 626: „*Florile de mucegai* reprezintă versiunea românească a *Proverbelor infernului* ale lui Blake, a *Flori-*

Mai mult, influenţa lui Baudelaire asupra lui Macedonski s-a concretizat și în alte direcţii, anticipând, prin plăcerea descriptivă a păcatului, din *Idile brutale* și *Thalassa*, noul chip al literaturii secolului al XX-lea. Imaginile acestea sunt de neînchipuit în literatura română până la el, dar iată că Macedonski nu se oprește aici, ci își exprimă preferinţa pentru păcatul împotriva firii în care, după unele mărturii, și trăia, devenind astfel primul scriitor român apologet al homosexualităţii. Tot el deţine, în spaţiul literaturii noastre, și paternitatea literaturii stupefiantelor, urmând modelul lui Th. Gautier și Ch. Baudelaire. Macedonski este unul dintre acei „juni corupţi" pe care îi descrisese Eminescu în poezia din 1869, ușor recognoscibil în profilul personajului din *Visele hașișului* (1875), dar și în imaginile „halucinante" din *Rondelul oglinzii* (1919)[342] și *Rondelul opiumului* (1920). „Să nu uităm de relaţia de prietenie dintre Alexandru Macedonski și opiofilul Alexandru Bogdan-Pitești, mecena și poet simbolist la rândul său. Este cel care i-a finanţat și prefaţat lui Macedonski volumul de versuri în limba franceză *Bronzes*, apărut la Paris în 1897."[343]

În jurul anului 1914, absorbiţi de mirajul Centrului, toţi acești tineri cu o viaţă dezordonată, ce nu reușeau să-și termine studiile, își petreceau timpul prin cafenele, și mai ales la Terasa Oteteleșanu, unde putea fi văzut și Tudor Arghezi (Ion N. Theodorescu) în compania lui Al. Bogdan-Pitești. Ce-i unea în fond

lor răului, ale lui Baudelaire și a *Anotimpului în infern* al lui Rimbaud."

342 Al. MACEDONSKI, *Versuri și proză*, Antologie, studiu introductiv și tabel cronologic de Mircea Anghelescu, texte stabilite de Adrian Marino, Ediţia a III-a, București, Editura Albatros, 1987, p. 86: „Chiar dorul vieţii-n mine tace –/ Izvor ce gata e să sece;/ Și pe-al meu chip, ce-n umbră zace,/ Un fel de vis de opiu trece/ Din al oglindei luciu rece."

343 Andrei OIȘTEANU, *Narcotice în literatura română. Istorie, religie și literatură*, Ediţia a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 167.

pe aceștia? „Paralel, există o propensiune către spiritualităţile «alternative» și o relaţie tensionată cu religia ortodoxă dominantă: Al. Bogdan-Pitești și I.M. Rașcu sunt catolici (primul – și antiortodox), T. Arghezi este un călugăr ortodox eretic, exclus din monahism, mulţi simboliști cochetează cu teozofia, ocultismul, ezoterismul, mistica orientală."[344] Din lista de lecturi a acestei generaţii nu lipsesc Baudelaire, Poe, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Laforgue, Moréas, Viliers de l'Isle-Adam, Barbey d'Aurevilly[345], Rollinat, Verhaeren, Zola, Maupassant.

Printre cei care frecventau salonul lui B.-P., „Figură de boier cabotin și cinic, libertin prematur consumat de excese (luxură, apoi pederastie și narcomanie), amoralist cu nostalgia moralei" (*Ibid.*, p. 41), întâlnim multe nume printre care și cel al lui Gala Galaction care avea să-i deplângă moartea, într-o inconștienţă crasă a patetismului evocării: „De când a murit el, au dispărut cu desăvârșire acei câţiva metri pătraţi care reprezentau, în inima Bucureștiului, Atena și Parisul. Domnea o libertate de spirit uluitoare. Veneau la Bogdan-Pitești popa Auner, de la biserica Sf. Iosif, catolic; Storck, protestant; Pișculescu, ortodox; Moșo-

[344] Paul CERNAT, *Avangarda românească și complexul periferiei: primul val*, București, Editura Cartea Românească, 2007, p. 17. Identitatea dezechilibrată a partizanilor artei simboliste configurează următoarele tipologii: bovaricul, ratatul, arivistul snob, scăpătatul, boemul, ereticul, excentricul, dezabuzatul, alienatul, revoltatul (p. 18). De asemenea, se vorbește în termeni favorabili despre rolul important în ecloziunea modernităţii literare autohtone pe care B.-P l-a avut, adică în formarea acelei societăţi care sub paravanul artei dezvolta o întreagă cultură a păcatului (p. 44).

[345] Aplecarea sa către chipul antihristic al lumii a primit următoarea explicaţie: „Criza unei ordini a valorilor mereu prezentă sub pana lui, lasă să se audă un ecou probabil al morţii lui Dumnezeu." Vezi Jean-Luc PLANCHAIS, „À propos du satanisme aurevillien", în *Littérature*, nr. 103, 1996. p. 43.

iu, anarhist. Apoi Victor Eftimiu, I. Minulescu, A. de Herz, A. Maniu, Han, Paciurea, Fundoianu, Claudia Milian, plus o duzină de escroci și prostituate."[346] La celălalt pol al observaţiei se situează N. Crainic, care descrie astfel atmosfera: „Era în vremea de neutralitate a României, între 1914-16. Marile puteri încăierate în război se concurau cu fondurile secrete pe piaţa ziaristică a Bucureștilor. Un escroc rafinat, de mare faimă, Bogdan-Pitești, susţinea politica puterilor centrale în scabrosul ziar «**Seara**», al cărui redactor principal era Ion Theodorescu-Arghezi. Casa acestui Bogdan-Pitești era o cloacă în care se colecta scursura morală din presă, din literatură și din artă într-o promiscuitate bestială, pe care cinismul fioros al patronului o ridica la rangul de rafinament. Din această cloacă, confuzia morală a ciracilor lui se prelungea în presă."[347]

Tudor Arghezi (1880-1967) se călugărise în toamna anului 1900, la mănăstirea Cernica, cu numele Iosif, dar avea să renunţe la haina monahală după cinci ani de zile din motive pe care bunul său prieten, Gala Galaction, nu avea cum să nu le cunoască: „Firea lui, convingerile lui, demonul care trăiește în inimă-i, dându-i geniul artei și al neantului, au dezîncleștat, în fine, ghearele sărăciei și ale multor împrejurări potrivnice, care îl îmbrânciseră

[346] Felix ADERCA, „De vorbă cu Gala Galaction", în *Mișcarea Literară*, 27 decembrie 2007, reprodus în *Mărturia unei generaţii*, ediţia a II-a, București, 1967, pp. 91-92. Câteva dintre aceste nume sunt consemnate în dicţionarul masonic: Victor Eftimiu, în 1935, gr. 33, venerabilul lojii Meșterul Manole (poziţia 1128 – p. 310), Ion Minulescu (poziţia 2573 – p. 437) și soţia sa, Claudia Millian-Minulescu, loja Steaua Orientului (poziţia 2561 bis. – p. 436), Adrian Maniu (poziţia 2378 bis. – p. 604) – v. Horia NESTORESCU-BĂLCEȘTI, *Ordinul masonic român*, Cu un cuvânt înainte de Mihail Sadoveanu, București, Casa de Editură și Presă „Șansa" S.R.L., 1993.

[347] Nichifor CRAINIC, *Zile albe – Zile negre. Memorii (I)*, Ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru, București, Casa Editorială „Gândirea", 1991, p. 99.

în mănăstire. [...] Decât să fie, într-o zi, dat afară, cu scandal, era mai onorabil să plece singur. Theo nu mai făcea taină pentru niciun prieten că n-are nicio dragoste și nicio credinţă – nici pentru Leturghie, nici pentru Viul ei Principiu, Iisus Christos. În această mohorâtă stare, vălul aparenţei trebuia sfâșiat cât mai urgent."[348]

Această decizie lipsită de orice eroism, după cum însuși recunoștea în scrisoarea pe care i-o trimite lui Galaction, devine astfel pandantul imaginii acelui Iisus ce fuge de pe cruce, nefiind capabil să-și asume jertfa: „Mi-e limba aspră ca de cenușă./ Nu mă mai pot duce./ Mi-e sete. Deschide, vecine./ Uite sânge, uite slavă./ Uite mană, uite otravă./ Am fugit de pe Cruce./ Ia-mă-n braţe și ascunde-mă bine." (*Duhovnicească*). Odată pregătită atmosfera, clivajul liric al psalmilor revendică tipologia răzvrătitului orgolios în variatele sale expozeuri: „Tare sunt singur Doamne și piezis/ Copac pribeag uitat în câmpie/ Cu fruct amar și cu frunziș/ Ţepos și aspru-n îndârjire vie." (*Psalm*). „Dacă își recunoaște vreun păcat (fără vreo umbră de căinţă), acesta este de a fi vrut să răstoarne pe însuși Dumnezeu. Individualismul exacer-

[348] Gala GALACTION, *Jurnal*, vol. 2, Ediţia a II-a, text integral, București, Ediţie îngrijită și note de Teodor Vârgolici, Editura Albatros, 1997, pp. 139-140. Într-o însemnare din 28 august 1911 îi caracterizează pe prietenii săi: „Cocea, prin convingeri și prin temperament, e un nihilist hilar și farsor. Theo – e un nihilist sumbru și apocaliptic." (p. 339). Una dintre „împrejurările potrivnice care-l zvârliseră în mănăstire" ar putea fi și aceea că, începând de la 11 ani, este nevoit să se descurce fără ajutorul patern, adevărata sa mamă, Rozalia Arghezi, de la care va împrumuta și numele, rămânând singurul lui sprijin (Cf. Mirel ANGHEL, „Izvoarele biografiei argheziene – un subiect controversat: mama", în *Studii de literatură română și comparată*, București, Editura Universităţii București, 2009, p. 132). Tot aici se amintește de fiul poetului, Eliazar, născut din relaţia pe care o avusese în timpul când era monah cu profesoara Constanţa Zissu, numită și Sonia (p. 128).

bat n-are cum face din el un creștin adevărat. Nu e de mirare (psalmul al treilea) că Dumnezeu l-a părăsit. Așteaptă «povaţa cea bună» nu din ceruri, ci de la fiinţele mici și inocente de pe pământ. Se crede îngerul căzut (din *Heruvim bolnav*), pe trupul căruia a crescut o «bubă pământească». [...] În psalmul al optulea se declară încă o dată prizonierul lumii de aici, de jos («nu știu să fug din marele ocol»), cântăreţ al morţii, nu al vieţii de apoi. [...] Tânjește câteodată după un semn, dar în general e mulţumit în panteismul său. Știe că a ratat șansa întâlnirii cu Dumnezeu. Mărturisirea dramatică se află în *Duhovnicească*. Mai știe și că e singur în tot universul. Cei din urmă psalmi, ai poetului octogenar, vor fi ecoul acestei absolute singurătăţi. Invocaţia finală nici nu i se mai adresează lui Dumnezeu, ci *făpturii*, în mijlocul căreia a trăit și își va da ultima suflare." (N. Manolescu, *Istoria critică...*, pp. 623-624).[349]

Atitudinea lui Gala Galaction ni-l recomandă ca pe un om ale cărui păcate pot fi iertate prin căinţă, poate suferinţa din finalul vieţii (o congestie cerebrală care-l determină să-și petreacă ultimii ani la pat) îi va fi fost un astfel de canon, însă el nu poate trece drept model: nehotărârea lui, atracţia stranie pentru slujbele cu orgă din catedrala romano-catolică Sf. Iosif ce-i prilejuiesc reverii de câteva pagini bune pe parcursul primului volum al *Jurnalului* său, relaţia cu Ilenuţa, modul tulburător de a trăi într-o situaţie în care soţia îi este bolnavă și amanta aproape în groapă

[349] Evidenţa tăgadei în poezia argheziană nu anulează definitiv sensibilitatea creștină întru care este cumpănită întreaga creaţie. Invitat la banchetul Poeziei, Arghezi rămâne impresionat de paleta generoasă de culori ce i se pune la dispoziţie și evocă, așa cum remarcă și G. Călinescu, într-un mod într-adevăr prea stăruitor ceea ce este degradant. Dar toate acestea „provoacă un fel de uimire gravă, înfiorată, inocentă adesea, responsabilă alte ori, pentru că își are sursa în bunătate, în faţa arcanelor teribile ale condiţiei umane atinse de păcat." (Mihail DIACONESCU, *Prelegeri...*, I, p. 232).

(*Jurnal*, vol. 2, pp. 95-96), reflexia artistică a acestei realităţi în nuvela *De la noi, la Cladova*, unde popa Tonea, căsătorit, cu cinci copii, se îndrăgostește de sârboaica Borivoje, soţia negustorului Traico, în *Gloria Constantini*, nuvelă în care patima lui Constantin pentru cumnata sa Frusina duce la uciderea lui Badea și în final la moartea celor doi care sunt împușcaţi de grăniceri în încercarea lor de a trece pe malul bulgăresc, în romanul *Roxana*, unde părintele Abel se îndrăgostește de soţia bogătașului Ceaur, promiscuitatea și patetismul mesajului din romanul *Doctorul Taifun*, în care doctorul Bobircă (Taifun) iubește o femeie măritată, pe ţiganca Floreal (despre care află că mai avea doi amanţi în afară de el), cu care are un copil și cu care în final se va căsători.

În toate aceste cazuri, scriitorul descrie porniri ciudate, pătimașe, care trădează într-un fel o atitudine partizană faţă de personajele aflate în această situaţie de păcat, fapt observat de istoricul literar: „[…] Gala Galaction aruncă un ochiu îngăduitor asupra desfrânării." (*Istoria…*, p. 603). Creștinismul său, departe de a fi altoit pe gândirea sfinţitoare a Ortodoxiei, derapează spre zone obscure, iar subiectele literare pe care le selectează devin argumente în acest sens, reunind elemente și idei dintre cele mai stranii: politică filogermană în Primul Război Mondial, afinităţile cu utopia socialistă, prietenia cu N. D. Cocea (vărul său) căruia îi și prefaţează în 1898 romanul *Poet-Poetă*[350], fascinaţia exercitată

[350] Gala GALACTION, *Jurnal*, vol. 1, Ediţia a II-a, text integral, Ediţie îngrijită, prefaţă și note de Teodor Vârgolici, București, Editura Albatros, 1996. În *Prefaţă*, la p. 12, citim următoarele referinţe: „Romanul […] este expresia juvenilă a unui erotism exacerbat, etalând pe pagini întregi scene de o senzualitate obscenă, care adesea frizează perversitatea și patologicul. Cei doi eroi, Iulius și Ersilia, cad pradă instinctelor primare, se aruncă frenetic în petreceri orgiastice, care, în cele din urmă, îi sleiesc și fizic și moral, nu le mai pot oferi nicio satisfacţie, determinându-i să se sinucidă. Romanul, deși insistă aproape exclusiv asupra senzualismului relaţiilor dintre cei doi eroi, totuși nu i-a dis-

asupra sa de șarlatanul Josephin „Sâr" Péladan, mag, rozacrucian și scriitor erotico-ezoteric decadentist, umanitarismul, ecumenismul, filoiudaismul, acuzaţia de apartenenţă la francmasonerie pe care o va respinge[351], aderarea deschisă la ideologia comunistă, gest de pe urma căruia obţine numeroase privilegii: vicepreședinte al USR (1947), deputat în Marea Adunare Naţională, Ordinul Muncii clasa I (1955), membru al Academiei Române într-o perioadă în care instituţia era „epurată" de toate „elementele reacţionare", iar academicienii erau trimiși la închisoarea de la Sighet.[352]

Referindu-se la *Papucii lui Mahmud*, roman considerat a fi

plăcut prefaţatorului, care îl elogiază și-l recomandă cu entuziasm." N. D. Cocea este și Mare Maestru adjunct al Marii Loji Naţionale din România (poziţia 748). În iunie 1948, „La sfatul său, fiind probabil la curent cu unele măsuri represive preconizate de regimul comunist, Supremul Consiliu și Marea Lojă Naţională intră în adormire." (Cf. *Ordinul masonic român*, p. 275)

351 Gala GALACTION, *Jurnal*, vol. 3, Ediţia a II-a, text integral, Ediţie îngrijită și note de Teodor Vârgolici, București, Editura Albatros, 1999, pp. 77-80, 83-84. Gala Galaction este amintit în documentele francmasoneriei române, înainte de 1937, ca membru al unei loji din obedienţa Marelui Orient al României (Cf. Fabian ANTON, *Biserica și masoneria: slujitori ai cultelor religioase în masoneria română: mic dicţionar*, Pitești, Editura Paralela 45, 2007, p. 44)

352 Gala GALACTION, *Jurnal. 1947-1952. Pagini inedite cenzurate*, Ediţie îngrijită de Teodor Vârgolici, București, Editura Vestala, 2007, p. 10: „Ceea ce mă împovărează este că sunt ales în locul lui Nichifor Crainic. Sărmanul Nichifor Crainic, unde o mai fi el acum și ce va gândi când va afla că am fost ales la Academie în locul lui…" Nichifor Crainic fusese în această perioadă (1944-1947) pribeag în „Ţara de peste veac", în Transilvania, căutat fiind de autorităţile comuniste, deoarece în 1945 fusese judecat în lipsă și condamnat pe viaţă la închisoare. În aceeași lună (mai) în care G.G. primea titlul de academician, N.C. era arestat la Cerghid, ţinut în anchete și în condiţiile umilitoare de la Ministerul de Interne până în iulie când este dus

cel mai reușit, în care Savu Pantofarul (creștin ortodox), turcul Ibraim și evreul Marcu Goldstein duc cel mai pașnic dialog, G. Călinescu observa cu justeţe: „Umanitarismul acesta, cam popular, e nobil fără îndoială, dar necanonic. […] A susţine că nu se poate ști după ce pravilă va judeca Dumnezeu la marele judeţ, că toţi suntem în condiţia rătăcirii și că prin urmare s-ar putea ca Judecătorul să folosească pravila judaică ori buddhistă, înseamnă a sfărâma valoarea adevărului revelat, a susţine că Iisus ne-a înșelat făcându-ne să credem în mesajul Lui și să osândim obtuzitatea Evreilor care însă pot deţine adevărul ultim. Relativismul este pâinea religiei naturale, a voltairianismului, și Gala Galaction e voltairian, fără a-și da seama probabil, fiindcă nu e gânditor." (*Istoria…*, p. 602).

Urmând satanismului autorului *Florilor Răului* (1857), Rimbaud va scrie *Les Illuminations* (1872-1873) și *Une saison en enfer* (1873), volume care l-au „marcat" pe poetul Paul Claudel, considerat de mulţi critici „mistic" în virtutea pseudocriteriilor aplicate. Conceptul de atitudine rimbaldiană desemnează gândirea revoluţionar sinucigașă în care se cuprind toate actele unei fantezii dezlănţuite a păcatului, cunoscut fiind că poetul simbolist a fost homosexual, partenerul său fiind un alt poet simbolist, Verlaine.[353] Va scrie până la vârsta de 19 ani, după care își va dedi-

la Văcărești și apoi, odată cu arestarea lui Pătrășcanu, transportat la Aiud unde avea să pătimească 15 ani.

[353] „V. a crezut totdeauna într-un destin implacabil ce urmăreşte pe toţi cei născuţi «sub semnul lui Saturn», «poeţi blestemaţi» printre care îi place să se numere, pentru a se găsi alături umbrele scumpe ale lui Baudelaire şi François Villon. Poetul ştie că nu se va putea împotrivi destinului care va continua să-l târască fără ţintă, în timp ce amintirile unui paradis pierdut, acel al copilăriei, îi parvin tot mai rar şi mai rar în dangăt de clopot: «Le sanglots longs/ Des violons/ De l'automne/ Blessent mon coeur/ D'une

ca timpul traficului de sclavi în Africa. Moartea sa la 37 de ani se datorează amputării piciorului în care a fost împușcat de „iubitul" său, din gelozie.[354] „În jurul anului 1872 scrie un poem în proză începând cu: *Bethsaïda, la piscine des cinq galéries*. La baza lui stă relatarea din Evanghelia lui Ioan despre vindecarea miraculoasă a unui bolnav de către Hristos lângă lacul Bethsaïda (Betesda). E însă complet transformată. Schilozii coboară în apa tulbure, dar niciun înger nu vine, nu-i vindecă nimeni. Sprijinit de o coloană, Hristos privește nemișcat la cei ce se scaldă, iar de pe chipurile

langueur/ Monotone./ …Et je m'en vais/ Au vent mauvais/ Qui m'emporte/ De ça/ De là/ Pareil à la/ Feuille morte»." (*Scriitori francezi*, p. 316)

[354] MALLARMÉ, *Divagații, Igitur, O lovitură de zaruri*, Versiune în lb. rom. de Ioana Diaconescu și Mihnea Moroianu, Prefață, note și comentarii de Mihnea Moroianu, București, Editura Atlas, 1997, p. 77, 79. Ar mai fi de spus aici că Igitur ipostaziază tipul poetului simbolist, atitudinea nevrotică, plictisită a omului fără Dumnezeu: „Trecutul înțeles al seminției sale care apasă asupra lui în senzația de finit, ora pendulei precipitând acest plictis într-un timp greu, înăbușitor și așteptarea împlinirii viitorului, formează un timp pur, sau un plictis devenit instabil prin boala idealității: acest plictis, neputând fi, se preface iarăși în elementele sale, curând, cu toate mobilele închise și pline de tainele lor; iar Igitur, parcă amenințat de supliciul de a fi etern pe care îl presimte vag, căutându-se în oglinda devenită plictis și văzându-se nedeslușit și gata să dispară ca și cum avea să fie înghițit de timp, apoi evocându-se; apoi, când și-a revenit din tot acest plictis, timp, văzând oglinda teribil de nulă, văzându-se în ea înconjurat de o rarefiere, de o absență a atmosferei, iar mobilele strâmbându-și himerele în vid, și perdelele înfiorându-se abia simțit, neliniștite; atunci, el deschide mobilele, pentru ca ele să-și verse taina, necunoscutul, amintirea, tăcerea, facultăți și impresii omenești, iar când crede că a devenit el, fixează cu sufletul său orologiul, a cărui oră dispare prin oglindă, sau se ascunde în perdele, în preaplin, nelăsându-l nici măcar plictisului pe care îl imploră și visează. Neputincios de plictis." (pp. 226-227).

lor Îi rânjește Satana. Atunci se ridică unul și se îndreaptă cu pași siguri către oraș. Cine l-a vindecat? Hristos nu a spus niciun cuvânt, nu a aruncat schilozilor nicio privire. Poate Satana? Textul păstrează tăcerea în această privinţă, mulţumindu-se să-L apropie pe Hristos doar spaţial de bolnav. Chiar de aici se poate naște bănuiala: nu Hristos e cel care a vindecat, poate nici Satana, ci o forţă despre care nimeni nu știe unde sălășluiește și cine este. Transcendenţă goală." (H. Friedrich, *op. cit.*, p. 67).[355]

Pe lângă acestea se cuvine să menţionăm hiperesteziile și sinesteziile pe care le avea poetul atunci când se droga, deoarece un poem precum *Sonnet des voyelles* (1871), în care „A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu: voyelles", este chiar unul dintre efectele administrării de hașiș. „Audiţia colorată" este prezentă și la Baudelaire, în *Corespondances* (1857), care a descris detaliat cum în timpul intoxicării cu substanţa stupefiantă sunetele dobândesc culoare, iar culorile devin muzicale (*Jurnale intime. Paradisuri artificiale*, pp. 120-121). Starea de înstrăinare de sine însuși, desemnată de enunţul „Je est un autre" (Eu sunt celălalt), este cu totul stranie, pentru că admite o prezenţă demonică, o instanţă de ordin spiritual care-l posedă pe poet și-l denunţă continuu, determinându-i crisparea, deznădejdea, sinuciderea prezumată de dorinţa de a scăpa de acel eu străin („je-autre") care-l locuiește.[356] Poetul este conștient de acest fapt și încearcă exorcizarea prin in-

[355] La pagina următoare, citim următoarele: „«Câteva foi hidoase din carnetul meu de damnat», oferite diavolului, așa își numește Rimbaud opera. «Sângele păgân se întoarce, Evanghelia a trecut, părăsesc Europa, vreau să înot, vreau să calc pe iarbă, să vânez, să beau licori tari ca metalul, - salvat»" (p. 68).

[356] Hugo Friedrich remarcă în *Les Illuminations* substituţia lui *je* (eul, vocea autentică, proprie) cu *je-autre* (eul artificial). Vezi André GUYAUX, „L'autre et le rêve", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises,* nr. 36, 1984, p. 238.

termediul poeziei. Unii critici susţin că reușește (în *Délires*), e mai greu de crezut, însă e evidentă imaginea luptei, a încrâncenării de a ieși de sub influenţa Satanei și de a exclama: „*Christus venit!*".[357]

Această senzaţie a „locuirii" pe care Rimbaud o avea, departe de a fi simplă butaforie a creaţiei, invită la o cu totul altă lectură a inspiraţiei creatoare care, nu încape dubiu, nu e o simplă întâmplare, pură contemplaţie estetică sau o ludică exprimare poetică, ci o severă chemare a inimii la „ordinele" celui căruia îi slujește. Am putea încerca măcar alte două exemple pentru a ne lămuri. „Doar că, așa lipsit de resurse, de cultură reală, de inteligenţă superioară, cum sunt, am avut… mirarea, fericirea, dubiul și până la urmă oroarea (cum să spun? Oricum, dar nu «șansa» sau «norocul») să pătrundă uneori – evident ! – altcineva în mintea mea, să mi se dicteze, pur și simplu, mare parte din tot ce am scris vreodată. Mi s-a dat o forţă pe care am resimţit-o mereu ca fiind străină de mine […] Eu simt/ simţeam uneori cum, citind în manuscris foile anterioare, dispăream deodată, și-n locul meu se ridica o fiinţă intensă și sigură pe ea ce nu semăna cu mine. De-aici, scriam după dictare și, nemaiexistând, nu mă puteam bucura de frazele și imaginile care se vărsau acolo."[358] Despre volumul de poezii *Entropia* al lui Daniel Turcea se știe îndeobște cam ceea ce au spus criticii Eugen Simion și N. Manolescu, însă prea puţin s-a vorbit despre sursele de inspiraţie ale textelor. Conferinţa „Istoria unei convertiri", susţinută de sora poetului, Lucia Turcea, în anul 2001 la Cluj-Napoca, a adus lumină în această privinţă: „Poetul mărturisește surorii că aceste versuri stau sub incidenţă demonică, de fapt spune că diavolii îi dictau ce să scrie și că ar

[357] Marie-Joséphine WHITAKER, „Les « délires » de Rimbaud: un psychodrame qui s'ignore", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 36, 1984, pp. 201-204.

[358] Mircea CĂRTĂRESCU, *Zen: jurnal 2004-2010*, București, Editura Humanitas, 2011, pp. 25-26.

fi putut scrie și zece *Entropii* într-o după-amiază. Dacă venea cumva vreun prieten la Daniel în timp ce scria la *Entropia*, poetul îl punea pe acesta să-l lege de scaun cu lanţuri sau cu funii ca să stea să scrie. Când s-a întors la Dumnezeu, mult a plâns că și-a bătut joc de viaţa lui."[359]

Conceptul de „poezie pură" desemnează o doctrină poetică ce se revendică de la un alt poet simbolist, tot francez, Stephane Mallarmé, care a manifestat un viu interes pentru literatura ocultă. „Prin intermediul unor prieteni cunoscuse scrierile lui Eliphas Lévi (= Abbé Constant). A fost în corespondenţă cu V. E. Michelet care răspândea doctrinele oculte din Antichitatea târzie, puse în circulaţie sub numele lui *Hermes Trismegistos*, folosind pentru ele denumirea de «hermetism» și recomandând aplicarea lor la poezie. (Încă și astăzi, «*hermétisme*» are în Franţa sensul preponderent de ocultism, alchimie etc.)." (H. Friedrich, *op. cit.*, p. 140). Și oare imaginaţia romanticilor nu presupunea reorganizarea elementelor realităţii subiective după modelul celei obiective pe principii alchimice, așa cum enunţase și Paracelsus prin corespondenţele dintre sine (natura umană) și Natură?[360]

În gândirea lui Mallarmé, puritatea constă în degajarea poeziei de adaosurile supărătoare de sens, condiţie esenţială pentru ca versul să aibă forţa unei formule magice. Totul este joc de limbaj și fantezie, dar înlănţuirea sunetelor, impul-

[359] Fragment din materialul extras din lucrarea de licenţă a Oanei Alexandra LUCA (care valorifică informaţiile despre Daniel Turcea din conferinţa mai sus amintită), inclus într-un articol cu titlul „Daniel Turcea", 18 oct. 2009, ce poate fi găsit la adresa: http://corinanegreanu.blogspot.ro/2009/10/daniel-turcea.html.

[360] Maureen B. ROBERTS, „«Ethereal Chemicals»: Alchemy and the Romantic Imagination", în Romanticism on the Net, nr. 5, februarie 1997, p. 4 la la http://www.erudit.org/revue/ron/1997/v/n5/005734ar.html.

surile cuvintelor sunt astfel concepute încât se fixează violent în memorie. Exemplul lui Paul Valéry care mărturisește că avea o memorie ce nu-i permitea învăţatul pe de rost și totuși a reţinut tocmai „versurile stranii" ale lui Mallarmé, spune suficient în această privinţă. „Mallarmé renunţase la religie încă din tinereţe și se pare că, precum mulţi alţi atei, a oscilat între materialism sau agnosticism, și o variantă de ocultism. Nu există indicii serioase că ar fi fost familiarizat cu Platon sau Hegel, cu care a fost asociat de unii, dar despre care nu pare să fi avut decât cunoștinţe superficiale. Nu are rost să menţionăm, în această privinţă, nici francmasoneria, budismul, Schopenhauer și Schelling (sau acea personalitate intermediară între aceștia, Richard Wagner) – așa cum au susţinut alţii. Nu e nevoie, pentru a explica teoriile poetice ale lui Mallarmé decât de atmosfera ateismului pesimist al secolului al XIX-lea, și de o cunoaștere generală a ideilor și tradiţiei neo-platonice din estetică. Arta caută să atingă absolutul, dar e deznădăjduită de perspectiva de a nu-l putea atinge vreodată: esenţa lumii este neantul, Nirvana; iar poetul nu poate face nimic decât să vorbească despre această nimicnicie, despre această tăcere." (R. Wellek, *op. cit.*, pp. 478-479). Simbolismul însă nu se limitează la creaţia poeţilor amintiţi până acum, ci revendică, ulterior, nume precum: Paul Claudel (1868-1955), Paul Valéry (1871-1945)[361], Stefan George, Rainer Maria Rilke[362], Blok, Ivanov, Unga-

[361] Cf. *Dicţionar al Literaturii Franceze*, București, Editura Știinţifică, 1972, p. 501.

[362] Referitor la poezia lui Rilke, critica identifică promisiunea unei salvări existenţiale ce nu depășește spaţiul poetic, textual (Paul de Man), fapt care înseamnă în final eșecul acestei promisiuni (Heidegger). Vezi Serge MEITINGER, „Rilke entre deux interprétations: phonocentrisme ou «penser poïétique»", în *Littérature*, nr. 35, 1979, p. 36, 39.

retti, Montale, Ruben Darío, Antonio Machado, T.S. Eliot sa William Butler Yeats[363].

Referitor la G. Bacovia (1881-1957), Călinescu va observa că „Simbolismul poetului e acela din tradiţia sumbră a baudelairianismului, care a cântat ploaia insinuantă, rece, provincia, urâtul funebru, monotonia burgheză, tristeţea autumnală." (*Istoria…*, p. 627). De asemenea, nu doar aceste imagini care apar în versurile: „Plouă, plouă, plouă/ Vreme de beţie/ Și s-asculţi pustiul/ Ce melancolie! Plouă, plouă, plouă…// Da, plouă cum n-am mai văzut…/ Și grele tălăngi adormite,/ Cum sună sub șuri învechite!/ Cum sună în sufletu-mi mut!" (*Plouă, plouă…*) sau în poezia *Lacustră*: „Un gol istoric se întinde/ Pe-aceleași vremuri mă găsesc/ Și simt cu de atâta ploaie/ Piloţii grei se prăbușesc.", ci și cadavrele aflate în putrefacţie sau „sânii surpaţi ai iubitei" sunt imagini în care se resimte influenţa lui Baudelaire. Pe de altă parte, toamnele insalubre cu „nopţi ude și grele", tusea, ftizia, nevrozele, macabrul, sentimentalismul morbid acompaniat de clarivistele ce cântă marșuri funebre de Chopin, sunt teme poetice uzuale ale tuberculosului Jules Laforgue și ale lui Maurice Rollinat. Nu trebuie uitat versul „E tuse, e plânset, e gol" (*Nervi de toamnă*), ce constituie una dintre „axiomele definitorii ale uni-

---

[363] „Când Yeats scria că Dumnezeu va învinge când va bate miezul nopţii, voia să spună că moartea va triumfa, Dumnezeu și moartea fiind aproape echivalenţi în tipul de viziune gnostică a lui Yeats." (H. Bloom, *op. cit.*, p. 309). Mai știm că, în atmosfera anilor 1890, W.B. Yeats, Arthur Symons, Ernest Dowson și Ellis utilizau halucinogenele ca pe un mijloc de explorare a nevăzutului, a paranormalului, a ocultului, marcând astfel apariţia unei „noi estetici". Vezi Susan ZIEGER, „Victorian Hallucinogens", în *Romanticism and Victorianism on the Net*, nr. 49, februarie 2008, p. 24 la http://www.erudit.org/revue/ravon/2008/v/n49/017857ar.html.

versului bacovian”.[364] Atmosfera apăsătoare, neprielnică vreunui gând luminos: „E ziuă și ce întuneric…” (*Decembre*), cu agitaţii și isterii ce izbucnesc în mod frecvent din cauza unui dezechilibru interior vecin cu demenţa, căci poetul zgâlţâie nervos fereastra chemându-și iubita pentru a-i arăta ploaia de frunze, bolnavii, nebunii, vitele răcnesc în ploaie, iar lumea este percepută ca un imens cavou umed în care poetul stă singur: „Stam singur lângă mort și era frig/ Și scârţâiau coroanele de plumb” (*Plumb*), atunci când nu e cu iubita căreia îi cere să-i cânte un „un cântec de mort”, îl va determina pe G. Călinescu să identifice în poezia bacoviană satanismul de tip Rollinat și E. A. Poe „compus ca o convenţie literară odată pentru totdeauna”, care își revendică disponibilitatea estetică din sinceritatea confesiunii, din rezonanţa convenţiei în plan real, deoarece „Poetul este deci nu un simplu liric ci un ilustrator al propriei sale lumi, un creator de contururi și de gesturi proprii.” (*Ibid.*, p. 629).[365]

Când se afirmă că din volumul *Charmes* al lui Paul Valéry se desprinde „o filozofie senină, o încredere în nobleţea umană, în om a cărui raţiune de a fi se află în cunoașterea sa și în exprimare propriului său eu”, trebuie să cunoaștem că această „seninătate” este rezultatul „eliberării” de adevăratele criterii. Unele studii disting în viziunea poetică a lui Valéry nuanţele gândirii sale nihiliste: „Ca și Barbu, Valéry neagă deseori lumea obiectivă. Apostrofa adresată soarelui de Șarpele din *Ébauche d'un Serpent* este de un zguduitor dramatism: *Soleil, soleil, faute éclatante,/ Toi*

[364] Ion SIMUŢ, *Studiu introductiv* la *Opere* de G. Bacovia, București, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994, p. XVIII.

[365] Astăzi, postmodernismul îl revendică ca precursor, alături de Arghezi și Barbu. Despre cele trei direcţii ale poeziei generaţiei optzeciste vezi Ion Bogdan LEFTER, *Flashback 1985: Începuturile „noii poezii”*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, pp. 135-136.

qui masques la mort, soleil,/ Tu gardes les coeurs de connaître/ Que l'univers n'est qu'un défaut/ Dans la pureté du non-être! Șarpele extinde însă ascuţișul nemilos al satirei și asupra lui Dumnezeu. Lumea este o greșeală a divinităţii, căci ea a nimicit unitatea și eternitatea creatorului. [...] Legenda despre viaţa de dincolo îi pare o minciună, o înșelăciune: *Maigre immortalité noire et dorée/ Consolatrice affreusement leurée.* Unica sa aspiraţie este să atingă absolutul, esenţa."[366] Dar dacă Dumnezeu este imperfect, atunci despre ce absolut vorbim? După cum se observă, „filosofia senină" este denumirea unui umanism agresiv: omul care își cere „drepturile" și vrea să „claseze" „dosarul" Dumnezeului-om mult pătimitor pentru a noastră mântuire.

Admiţând că avem la dispoziţie doar studii de receptare dintr-o perspectivă limpezită de impurităţile ideologice amintite, totuși este demn de amintit că, pentru un cititor creștin ortodox, nu morala omenească este ghidul său literar, care nu poate fi decât o morală printre multe altele, în virtutea pluralităţii și a diversităţii pe care le regăsim și care proliferează echivocul și confuzia, ci Adevărul, Frumosul și Iubirea. De aceea, nu trebuie să ne lăsăm antrenaţi în falsele dispute inaugurate de „valorile laice" (care ordine valorică trebuie afirmată?), „morala laică" (care morală și a cui?), ce dezvoltă întrebări care nu au un răspuns, prin aceea că lipsește înţelesul valoric de grad superior[367], absolutul,

[366] Cornelia BEJENARU, „Drama cunoașterii la Ion Barbu și Paul Valéry", în *Studii de literatură universală*, XII, București, 1968, p. 141.

[367] Această carenţă are repercusiuni și în spaţiul bioeticii seculare, unde diversitatea răspunsurilor (determinată de lipsa unui criteriu absolut) exprimă o dezordine, un spectacol al argumentelor firave, dar atât de flexibile că pot justifica până și o crimă: „Ne confruntăm, prin urmare, cu o diversitate de bioetici seculare fără posibilitatea de a avea o îndrumare pe care să ne bizuim și care să ne arate ce bioetică să afirmăm și ce îndrumare să acceptăm (să luăm, de exemplu, problema unei persoane care dorește să aibă o

adică adevărul absolut, frumosul absolut, astfel că putem înţelege mai bine lamentaţiile jalnice ale codurilor morale omenești prin autoironia involuntară a lui nenea Zaharia Trahanache, din piesa *O scrisoare pierdută*, „A! ce coruptă soţietate!... Nu mai e moral, nu mai sunt prinţipuri, nu mai e nimic: enteresul și iar enteresul… Bine zice fiu-meu de la facultate alatăieri în scrisoare: vezi, tânăr, tânăr, dar copt, serios băiat! Zice: «Tatiţo, unde nu e moral, acolo e corupţie, iar o soţietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are!...»". În această situaţie, se cade să facem faptele unui autentic nevoitor pentru Împărăţia Cerurilor, luând seama la îndemnurile Sfântului Apostol Pavel despre cum să ne purtăm în viaţă cu sfinţenie[368], căci fiind cu Hristos și înnoindu-ne în Duhul Sfânt avem mult mai mult decât morala (care este lucru omenesc) ne poate da. Dacă de la Aristotel s-a mers pe direcţia moralităţii derivate din etica politicii, și gândirea laică și-a împropriat această accepţie, Sfântul Vasile cel Mare, preluând desemnarea aristotelică a omului ca fiinţă politică, îi va da un sens transcendent și va vorbi despre Biserică/ polis și despre legile lui Dumnezeu care

---

îndrumare pe care să se poată bizui dacă să recurgă la avort ori la o sinucidere asistată: totul depinde de cel pe care-l întrebăm). Motivul e acesta: date fiind o pluralitate de premise funcţionale posibile, precum și diversitatea regulilor de probare empirică și inferenţă logică, pentru stabilirea unei etici seculare canonice, nu există o singură modalitate raţional concepută de a putea alege într-un sens definitiv între alternativele aflate în competiţie. Orice încercare de a justifica o opţiune e argumentată circular și intră întrun regres la infinit." (H. Tristram ENGELHARDT jr., *Fundamentele bioeticii creștine: perspectiva ortodoxă*, prezentare de Sebastian Moldovan, trad. de Mihail Neamţu, Cezar Login și diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2005, p. 55).

[368] Vezi capitolele 5 și 6 din *Epistola* adresată Efesenilor și capitolele 3 și 4 din *Epistola* adresată Colosenilor.

sunt aici valabile și care depășesc moralitatea.[369] Realitatea tristă a lumii actuale este că renunţă la Lumina cea adevărată pentru a orbecăi la flacăra relativă a principiilor morale.

Mult mai devreme, Ștefan Petică (1877-1904), fiu de ţărani dintr-un sat de pe lângă Tecuci, avea să-și declare afinitatea cu simboliștii francezi a căror poezie o cunoaște „perfect", „în chiar spiritul ei: Laforgue, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Verhaeren, Henry de Régnier, Stuart Merill, Remy de Gourmont, Francis Jammes, André Gide însuși, sunt înţeleși și devoraţi înainte de anul 1904. [...] El a frecventat pe Macedonski în cenaclul căruia a intuit atmosfera noii poezii, nevroza snoabă, putrefacţia florilor, solemnitatea unui lux decrepit, quasi-funerar [...]" (G. Călinescu, *Istoria...*, p. 606). Prezenţa acestor modele pe masa de lucru a creatorului spune suficient de multe despre bricolajul modern al literaturii, dar și despre gândirea și viaţa sa. Eschivările de care se prevalează unii critici sau istorici ai literaturii în aprecierea unor astfel de autori sunt motivate de determinările specifice receptării actuale, de absolutizarea opţiunilor estetice sau de restricţiile pe care le creionează o ficţiune, indiferent că e lirică, prozastică, dramatică sau jurnalistică. Termenii sunt bombastici, exprimarea e preţioasă, însă toate acestea „recomandă" formarea unei tipologii, a unui cititor care să nu „judece" faptele din opera literară cu instrumente „ideologice": morale, etice, religioase. Câtă deosebire este între acestea trei: morală, etică, religie, pe de o parte, și credinţa cea adevărată, pe cealaltă parte!

Pentru tine, cititorule, e absolut necesară o deontologie a cuvântului ziditor de suflet, un limbaj critic plin de savoarea cereștilor făgăduinţe, o exprimare smerită în cumpăna judecăţilor

[369] Theodor NIKOLAOU, *Teologie și cultură*, Traducere de Ioan Vasile Leb, Ioana Velica, Adina Paraschiv, Vasile Cristescu, Cluj, Editura Limes, 2001, pp. 76-77.

și a milei nemăsurate a lui Dumnezeu faţă de păcatele și neosteneala noastră de a apăra Numele Său de toate acele cuvinte grele ca pietrele ucigătoare ale evreilor. Prin chemarea la mântuire te înrudești cu Pavel, întemniţatul pentru Hristos, iar nu cu Saul, cel ce păzea hainele și privea la spectacolul muceniciei Sfântului Arhidiacon Ștefan, și de aceea e nevoie să lucrezi cu spor, cu dârzenia pe care o dă iubirea în Hristos Domnul, iar cuvintele sfinte să le ai tot timpul la îndemână, cercetând cu ele orice operă literară, orice autor.

Și atunci ne vom pune legitim întrebarea: cum putem accepta înlăuntrul nostru „poezia" simbolistă sau o „poezie" ca aceea a simbolistului D. Anghel (1872-1914), făcând abstracţie de imaginile care se înfig ca niște petale metalice în cercul pătat al unei existenţe dezechilibrate: își întrerupe colaborarea literară cu Șt. O. Iosif (1875-1913), căruia îi luase soţia și pe care o ţinea închisă în casă, nemaivrând să iasă nici el afară sau să primească pe cineva, o fire ușor iritabilă care determina dese provocări la duel. „În cele din urmă, chinuit de pasiune nesatisfăcută, se sinucise (1914)." (G. Călinescu, *Istoria…*, p. 613)? Sau cum ne vom simţi citind din *Romanţele*, multe dintre ele pline de ușurătate, teatralitate, cinism și vulgaritate, ale lui Ion Minulescu (1881-1944)?[370] Probabil că, apreciindu-l, ne-am amesteca cu publicul acela caragialian, format din miile de nepoate ale Ziţei ce parcurgea emoţionată scrisoarea cu versurile bombastic-ţăcănitoare ale lui Rică Venturiano: „Ești un crin plin de candoare, ești o fragedă

[370] Iată o mostră din poezia minulesciană cu toate „calităţile" enunţate mai sus: „Eu știu c-ai să mă-nșeli chiar mâine…/ Dar fiindcă azi mi te dai toată,/ Am să te iert –/ E vechi păcatul/ Și nu ești prima vinovată!..." (*Celei care minte*). Remarcată de N. Manolescu (*Istoria critică…*, p. 547) ca fiind „cea mai bună scriere în proză" din volumul *Cetiţi-le noaptea* (1930), *De vorbă cu Necuratul* este, vorba lui Călinescu, doar „un basm prăpăstios", din care e de reţinut doar empatia cu raţiunea acestor fictive ţinuturi întunecate.

zambilă,/ Ești o roză parfumată, ești o tânără lalea./ Un poet nebun și tandru te adoră, ah copilă!/ De a lui poziţiune turmentată fie-ţi milă;/ Te iubesc la nemurire și îţi dedic lira mea!”.

Imaginea sinucigașului, a spânzuratului pătrunde în literatura simbolismului decadent (*Balade des pendus* – Jules Laforgue, *Die Galgenliederen* – „cântecele de spânzurătoare” ale lui Christian Morgenstern scrise pentru prietenii săi din „Clubul spânzuraţilor”), având, fără îndoială, punctul de plecare în romantism (suicidul lui Nerval va fi un astfel de „semnal”!). Această descendenţă va fi „valorificată” de Adrian Maniu (*Balada spânzuratului*), Ion Vinea (*Visul spânzuratului*) sau Tristan Tzara (*Se spânzură un om*). Dar artistul este chemat să se exprime teofanic, nu să fie indiferent și să noteze obsesiv păcatul, pervertirea și schimonosirea chipului divin în om. „Urâţenia exaltată în unele opere expresioniste, dadaiste, suprarealiste și, în general, avangardiste, sugerează o ruptură între autori și vocaţia spirituală a omului și a lumii. Este o artă descompusă, care exaltă plăcerea morbidă a scormonirii obsesive și exclusive în ororile existenţei umane.” (M. Diaconescu, *Prelegeri…*, I, p. 223). Iată o teofanie: „Fă-te, suflete, copil/ Și strecoară-te tiptil/ Prin porumb cu moţ și ciucuri,/ Ca să poţi să te mai bucuri.// Strânge slove, cărţi și pană/ Dă-le toate de pomană/ Unui nou învăţăcel,/ Să se chinuie și el.// Gândul n-o să te mai fure/ Prin zăvoaie și pădure,/ Cu ecoul de cuvinte/ Care-ngână și te minte.// Când tristeţile te dor,/ Uită tot și tâlcul lor.” (*Creion*).[371]

Tristan Tzara („trist în ţară”) este pseudonimul literar al evreului de origine română Samuel Rosenstock, de care se leagă declanșarea celei mai radicale „insurecţii” artistice a secolului XX, dadaismul, pe data de 15 februarie 1916, la Cabaretul Voltaire

[371] Tudor ARGHEZI, *Stihuri pestriţe*, II, București, Editura Minerva, 1990, pp. 166-167.

din Zürich. Viziunea sa utopică de a schimba lumea nu este atât un fapt inedit, cât o necesitate exprimată accentuat.[372] Filosofia dadaistă actualizează nemulţumirea dintotdeauna a omului care ţintește absolutul. În esenţă, revolta artistică are ca pandant revolta socială, politică, dorinţa de redefinire a umanităţii. Artistul este nemulţumit de condiţia sa precară, fiindcă în lipsa Adevărului se insinuează imanenţa, iar această incompletitudine a societăţii occidentale care resimte acut un gol ontologic ce nu poate fi plinit decât prin harul dumnezeiesc, a ocazionat de-a lungul istoriei variate izbucniri, revolte, tensiuni care dacă nu au găsit Calea în Hristos au eșuat lamentabil. O bună parte din literatura occidentală își ascunde astfel vacuitatea în spatele unor măști. Atitudinea nihilistă a scriitorilor este justificată până la un punct de lipsa unui sens deplin al existenţei, de imaginea atât de forjată a discursului raţionalist, secularizat, cu toate prelungirile lui în societatea actuală, dar este cu totul inacceptabilă dacă ţinem cont de purtarea de grijă a lui Dumnezeu „Care voiește ca toţi oamenii să se mântuiască și la cunoștinţa adevărului să vină" (*1 Tim.* 2, 4), punând la dispoziţia tuturor oamenilor prilejuri nenumărate de întâlnire și cunoaștere a Frumuseţii desăvârșite. Ceea ce oferă lumea, societatea (și literatura ei) este nemulţumitor, fiindcă o societate (și, implicit, literatura pe care o generează) care recuză pe Dumnezeu nu poate oferi decât cuvinte cu sensuri trecătoare. Logic ar fi ca demersul să dobândească acea voinţă de ieșire din acest cerc vicios al măștilor care înșeală, dar vedem că nu se întâmplă așa decât în mod excepţional.

De la negarea violentă a tradiţiilor literare consacrate până la celebrarea insuccesului, a eșecului și a nedesăvârșirii, avangardismul însumează toate contradicţiile posibile, adică toate pornirile schizofrenice ale artistului ce-l tăgăduiește pe Dumnezeu și

[372] Claude ABASTADO, „Le «Manifeste Dada 1918»: un tourniquet", în *Littérature*, nr. 39, 1980. Les manifestes. p. 42.

vrea să sfideze, să denunţe, să scandalizeze: „Scriu acest manifest ca să arăt că putem face în același timp, dintr-o singură, proaspătă suflare, acţiuni opuse; sunt împotriva acţiunii; pentru contradicţie, pentru afirmaţie. de asemenea, nu sunt nici pentru nici contra și nu explic, fiindcă urăsc bunul simţ."[373] Eugen Ionescu, unul dintre întemeietorii teatrului absurdului, își va însuși experienţa contestatară a artistului avangardist, pe care îl descrie în resorturile sale intime: „Omul de avangardă e ca un dușman în interiorul cetăţii, pe care se îngrijește s-o disloce, contra căreia se răzvrătește, căci, la fel ca un regim, ca o formă de expresie stabilită este și o formă de opresiune. Omul de avangardă este opozantul faţă de un sistem actual. El este un critic a ceea ce este, criticul prezentului, nu apologetul lui."[374] Eșecul concepţiilor despre lume de până la momentul avangardelor istorice este exprimat de Hugo Ball care credea că arta nu se mai poate baza pe astfel de viziuni neputincioase și că este necesară o lume nouă cu aspiraţii diferite.[375] Indiferent de natura ideologică a discursului, putem observa că se simte nevoia unei decizii care nu s-ar fi putut lua dacă nemulţumirea omului faţă de societatea în care trăiește nu ar fi ajuns într-un punct critic.

Dar, pentru a înţelege literatura avangardistă, ar trebui să facem o paranteză. Atmosfera întreţinută în cadrul Cabaretului Voltaire din Zürich era cu adevărat una de dezmăţ, în care scriitori și invitaţi laolaltă se drogau cu diverse substanţe psihotrope:

[373] Tristan TZARA, „Manifest Dada 1918", în *Șapte manifeste Dada*, București, Editura Univers, 1996, p. 11

[374] Eugen IONESCU, *Note și contra-note*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 69. În finalul „Discursului despre Avangardă", ţinut la Helsinki în iunie 1959, declamă: „Avangarda înseamnă libertate" (p. 78).

[375] Wolfgang ASHOLT, „Entre nationalisme et internationalisme: une conscience européenne des avant-gardes françaises?", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 54, 2002, p. 241.

morfină, heroină și cocaină, acestea fiind ușor de procurat în capitala Elveţiei în acea perioadă a primului război mondial, care a și rămas până azi una dintre capitalele europene ale drogurilor. Dacă ar fi să dăm nume, lista este lungă: Hugo Ball, Emmy Hennings (soţia sa), Walter Sernet, Johannes Baader, Rudolf Schlichter ș.a. Un club DADA exista și la Berlin, unde Tristan Tzara și Hans Arp fac o călătorie în 1922 și rămân impresionaţi de libertinajul tinerilor nemţi, de spiritul tolerant al germanilor în privinţa prostituţiei și a drogurilor. Este binecunoscută, de asemenea, boema artistică intoxicată a cafenelelor din Parisul anilor '20, când evreul Tzara putea fi văzut alături de Jean Cocteau, un opioman și un homosexual notoriu.[376] Alte nume vor veni mai târziu dinspre grupul poeţilor și artiștilor suprarealiști: sinucigașii Jacques Vaché, René Crevel, Jacques Rigaut, apoi Robert Desnos (autorul poemului *L'ode à Coco*), Guillaume Apollinaire[377], Francis Picabia, Pablo Picasso, Salvador Dalí, Max Ernst (în anul 1922, liderul grupării dadaiste din Köln), Antonin Artaud (al cărui „Apel către

[376] Despre opiomania lui Cocteau (1889-1963) vezi Andrei OIȘTEANU, *Narcotice în cultura română*, ed. cit., pp. 286-288. Despre homosexualitatea lui vezi capitolele 49, 50, 51 din George BĂLAN (autor cu o atitudine militant homosexuală), *Iubirea interzisă*, ed.cit. Jean Cocteau, devenit membru al Academiei Franceze în 1955, va întreţine relaţii homosexuale cu mai mulţi scriitori (Radiguet, Desbordes) și cu cunoscutul actor Jean Marais.

[377] Cât de mult se aseamănă revolta sa împotriva Bisericii Romano-Catolice cu anticlericalismul predecesorilor săi mai puţin sau mai mult îndepărtaţi, Rabelais bunăoară! Referindu-se la *Alcools*, critica vorbește de „bufonerie anticlericală" sau de „practica profanării ironice", în sensul pe care-l și derulează imaginea Euharistiei deturnate, dar și în sensul „derutei poetice", a „incapacităţii Eului de a se constitui". Vezi Étienne-Alain HUBERT, „Autres scolies sur *Alcools* d'Apollinaire. Avec un text inédit", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 98, nr. 1, ianuarie-februarie 1998, p. 120, 121, 122.

tineri: Intoxicare-Dezintoxicare", din 1934, a devenit un adevărat manifest al potenţialului poetic creator derivat din consumul de stupefiante), Henri Michaux, Roger Gilbert-Lecomte ș.a.

În literatura română se poate vorbi despre un avangardism activ mai ales în perioada 1923-1932, răspândit prin intermediul unor reviste de profil, precum *Contimporanul*[378], *Punct*, *75 H.P.*, *Integral*, *Unu*, *Urmuz*, *Alge*. Ar mai fi de spus că în aceste publicaţii apare o galerie impresionantă de precursori printre care se numără Urmuz, Arghezi, Tzara și, bineînţeles, Baudelaire, Whitman, Rimbaud ș.a. Nu e greu de intuit pe ce coordonate se va developa această micropeliculă a strigătului avangardist. Dar „[…] înainte de a constitui un «curent» sau o modalitate estetică, avangarda definește o atitudine de viaţă, un mod de a concepe și a trăi existenţa, aproape o Weltannschauung. Este cu neputinţă a înţelege spiritul avangardei literare, fără o raportare continuă și

[378] Revista îi va „găzdui" lui Tudor Arghezi în special texte anticlericaliste (*Mitra Mitropolitului Grigorie* ș.a.) sau pamfletare. Ar fi potrivit să mai amintim aici un nume de scriitor, Damian Stănoiu, care, ca și Arghezi, renunţând la haina monahală, își va „investi" timpul în scrierea unor romane batjocoritoare la adresa vieţii de mănăstire, precum *Amintiri din mănăstire* (București, Editura pentru literatură, 1962), care-i prilejuia lui D. Micu la vremea aceea următoarea reflecţie: „Confesiuni de o sinceritate totală, *Amintirile din mănăstire*, lăsate de Damian Stănoiu, sunt un document al degradării umane, al pervertirii și îndobitocirii oamenilor prin claustrare și misticism." (p. X). Oare la aceste imagini, pe care scrierile lui D. Stănoiu le-au pus în circulaţie, să se rezume viaţa de mănăstire? Din această perspectivă transpare nu doar inutilitatea ci și pericolul la care se expune o societate care acceptă ca membrii săi să întemeieze astfel de locașuri cu viaţă monahală. Dar lucrurile stau cu totul altfel și, ignorând realitatea sfinţeniei și a renunţării la toate cele din lume întru Hristos, se poate ajunge la exprimări lipsite de evlavie așa cum sunt cea a scriitorului, dar și cea a criticului literar.

sistematică la originea sa spirituală, al cărei sens trece mult dincolo de artă și literatură."[379]

Care este această atitudine de viaţă și de la ce se revendică ea? Avangarda se constituie ca un evantai de orientări: futurismul, dadaismul, suprarealismul, constructivismul, expresionismul, care au în comun esenţa negării. „Toate manifestele dadiste și suprarealiste sunt pătrunse de această idee, cărora le transmite întreaga sa incandescenţă și forţă de subversiune. Eliberare totală, de istorie, societate, cultură. Din mijlocul masacrului general și al ruinelor, se ridică figura invincibilă a «omului liber». Teză specific avangardistă, chiar dacă utopică, sau gratuită." (*Dicţionar de idei literare*, p. 186). Revolta pe tărâmul literelor consona cu spiritul revoluţiei socialiste, „vis" pe care mulţi dintre avangardiști și l-au asumat (*Ibid.*, p. 189).[380] De asemenea, nu este întâmplător faptul că foarte mulţi dintre tinerii contestatari erau evrei, care doreau în fond să evadeze din propria condiţie periferică, ghetoizantă și să dinamiteze gândirea canonică etnocentrică, reînvestind-o cu atributele unei arte „internaţionale": Felix Aderca, Jacques G. Costin, F. Brunea, Benjamin Fundoianu (1898-1944), Ion Călugăru, S. Samyro (Tristan Tzara), Marcel Iancu, sinucigașul Ilarie Voronca (pseudonimul lui Eduard Marcus) și alţi scriitori *ejusdem farinae*. Ca și evreul Nuhâm Katz, cunoscut sub numele Constantin Dobrogeanu-Gherea, care a avut un rol important în organizarea socialismului în România, toţi acești scriitori, anarhiști în toate manifestările lor, vor pregăti terenul pentru instau-

[379] Adrian MARINO, *Dicţionar de idei literare*, vol I, București, Editura Eminescu, 1973, pp. 179-180.

[380] E cazul suprarealiștilor Louis Aragon (*Poeme*, Prefaţă și note de Valentin Lipatti, ESPLA, București, 1958), Paul Éluard și a multor altora. În literatura română, printre cei care au îmbrăţișat teza determinării social-politice a artei se numără Stephan Roll, Sașa Pană, Claude Sernet, Brunea Fox, M.H. Maxy, Moldov, Ion Vitner, Miron Radu Paraschivescu.

rarea unui nou regim, după modelul bolșevic, și care a condus, pe de o parte, la iureșul satanic al prigonitorilor Numelui lui Hristos ce a umplut temniţele comuniste cu mărturisitori[381], iar pe de altă parte, prin atacuri repetate la adresa Bisericii Ortodoxe și prin controlul exercitat asupra sistemului educativ public (absenţa coordonatelor creștin-ortodoxe în programa și manualele școlare), realităţi vizibile și astăzi mai mult decât oricând, fiindcă scopul final este descreștinarea culturii poporului român.

Imaginea eminesciană a lui Atlas sprijinind cerul pe umerii săi („Precum Atlas în vechime sprijinind cerul pe umeri"), ne ajută să înţelegem că literatura noastră este bolta pe care o ţin Sfinţii de la începuturi. Privind în ea ne înfrumuseţăm și ne înveșnicim. Dacă mâhnirea lor va fi atât de mare încât să lepede acest chivot înţesat de cuvintele și reprezentările artistice ale adevărului netrecător, spre care alt cer vom putea privi? Literatura noastră păstrează încă mireasma cuvintelor atinse de Duhul Sfânt și fericiţi vor fi toţi truditorii, nevoitorii, stihuitorii care sub pana lor frământă întru nădejdea Învierii aluatul de lumină și doxologie al chemării la cele de sus. Literatura română este acea „fabuloasă poamă" de care spune V. Voiculescu că trebuie culeasă și strivită pentru ca din ea să iasă „vinul și puterea" (*În vie*).

Într-un alt mod, ce nu este catalogat curent drept sinucidere, dar care nu poate fi altceva, apare viaţa desfrânată a lui Pașadia, personajul din romanul atât de apreciat și discutat al lui Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, despre care unii comentatori (Ion Vianu) cred că ar fi chiar Alexandru Bogdan-Pitești, cel care îl suţinea financiar pe Mateiu, dar și pe Macedonski, pe pictorul Ștefan Dimitrescu. Ce modele ar fi de găsit în această carte? Al-

[381] Despre direcţiile prigonirii în această perioadă vezi Constantin I. STAN, *Crucea reeducării: O istorie a „reeducărilor" în temniţele comuniste din România (1948-1964)*, București, Editura Christiana, 2010.

coolici, desfrânaţi, drogaţi, plini de patimi și rele închipuiri, acești Pantazi, Pașadia, Povestitorul și Gore Pirgu sunt „eroii" romanului scris în anii '20 ai secolului al XX-lea. Pașadia moare în chip rușinos și în toiul vieţii păcătoase pe care o duce, deoarece, așa cum spune cinic Pirgu, doar „magiunul" și „miambalul" îl întreţin. Acest „magiun" era de fapt un preparat de opium și/sau de hașiș.

Dacă nu citim pentru a găsi în personaje un sprijin în momentele de cumpănă ale vieţii pentru ce o facem, așa doar de „fandacsie"? Empatia unui cititor cu personajele unei cărţi se revelează prin plăcerea cu care le urmărește gesturile, mișcările, atitudinile, reacţiile, iar a spune că ne bucurăm de compania unei cărţi fără să fim de acord cu morala ei, aceasta este o grosolană contradicţie în termeni. Ce spunem? Că parcă nu ni s-ar potrivi Camil Petrescu, dar el este totuși „creatorul romanului românesc modern" și de aceea n-avem cum să trecem peste el. Este un scriitor ce „trebuie" acceptat. Strategie textuală, idei efervescente, gândire înaltă. Poate e de vină obstinaţia noastră, și poate că opera sa își va dezvălui sensurile mai târziu când o altă generaţie, nu noi, ignarii și habotnicii, care nu știm cum se abordează literatura, va putea pătrunde în universul mirobolant al gândirii camilpetresciene, însă este destul de anevoios de însoţit un personaj (personajele) dominat(e) de patima lor, indiferent că aceasta se numește gelozie sau desfrânare.

Dar, vai, cât de greșite sunt concluziile acestea! Citim și nu înţelegem. Căutăm prin sertarele literaturii române și cu greu găsim pânza albă a gândului curat. Nu pentru că nu ar exista, cât pentru că este ţinută la loc tainic pentru a nu fi pătată de cuvintele obrăznicite ale lumii de azi. Pe această pânză trebuie brodat chipul lui Hristos. Citim, citim și cu greu aflăm cartea pe care să o recomandăm celor mai mici, mai neștiutori, copiilor, tinerilor care-și deschid cupele sufletelor și sorb din „învăţăturile" unor autori asupra cărora cine știe dacă se găsește cineva care să-i aver-

tizeze. Nu judecăm viaţa acestor bieţi oameni și nu insistăm mai mult decât e nevoie asupra unor aspecte biografice pe care trebuie să le cunoaștem pentru a ști cu cine pornim la drum atunci când luăm o carte în mână pentru a o citi, fiindcă e lesne a epata, dar e infinit de anevoie a îndruma. Informaţiile curg aidoma unui fluviu subteran, un șuvoi neîntrerupt și încremenit cum adesea înclinăm să ne imaginăm Styxul pe care plutește fantasmagorica luntre a lui Caron, vâslașul lumii lui Hades, însă toate amănuntele nu pot fi date din lipsă de timp, utilitate și cuviinţă.

Scriitorul, poetul sunt formatori de opinie. O carte este un ghid veritabil. Pretenţia de „a îndruma" nu lipsește din creaţia literară, iar dacă e să-l credem pe Shelley, poetul este un revoluţionar, un pioner al unei lumi noi. Firește, fără Dumnezeu. Dar, ne întrebăm, oare cât de mult nu ar fi câștigat, ce lume minunată nu i-ar fi oferit Cel împotriva Căruia a luptat toată viaţa? Delimitările sunt indispensabile într-un timp cum este cel pe care noi îl avem azi, fiindcă păcatul este atât de perfid strecurat în inimile celor mai mici (dar nu numai), încât o lectură neîndrumată poate fi pur și simplu vătămătoare. Rolul părinţilor este exponenţial. Discuţiile cu acești oameni în formare vor avea un efect surprinzător peste o perioadă, cu condiţia ca părinţii să aibă opţiunile de lectură și, în primul rând, cele ontologice bine definite. Un iubitor de literatură își alege cu grijă cărţile, iar consensul opresiv al criticii lipsite de lumina criteriilor este anulat. Este greșit ca părinţii să-și satisfacă nevoia de lectură și apoi să abandoneze rolul de îndrumători, crezând că acești tineri nu resimt aceeași firească nevoie. La un alt nivel, părinţii trebuie să mărunţească hrana pe care ei o pot mesteca singuri și să o dea acestor guri flămânde de adevăr spre folos veșnic. Nu e ușor, dar e o datorie ce se cade a fi îndeplinită.

Observaţia pătrunzătoare a lui G. Călinescu ne lămurește îndeajuns pe marginea literaturii moderne: „La temelia suprarea-

lismului stau unele orientări ale gândirii contemporane. În primul rând este freudismul, pe faţă exaltat, care, precum se știe, pune un accent deosebit pe inconștient. În al doilea rând este fără îndoială filosofia lui."[382] De altfel, Freud este în câteva rânduri amintit în *Manifestul suprarealismului* al lui André Breton, accentuându-se importanţa descoperirilor sale pe tărâmul psihanalizei și, odată cu acestea, permisivitatea explorării unor vaste domenii mentale, a recuperării integrale a realităţii visului căci „mintea omului care visează este pe deplin mulţumit de ceea ce se întâmplă cu el."[383]

Sunt o multitudine de detalii ale visului care se pierd atunci când omul/ artistul este în stare de veghe, spune A. Breton, și memoria nu poate ajuta decât într-o mică măsură. De aceea, „Eu cred în rezoluţia viitoare a acestor două state, vis și realitate, care sunt aparent atât de contradictorii, într-un fel de realitate absolută, o surreality, în cazul în care se poate vorbi așa." Dar cum se poate ajunge la „suprarealitate"? Renunţând la „facultăţile critice", la criteriile estetice și morale și lăsând deschise toate porţile simţurilor. Breton descrie momentul „creaţiei" în felul următor: „«A doua zi m-am trezit la o oră mai devreme. Era încă întuneric.

[382] G. CĂLINESCU, *Principii de estetică*, București, Editura Gramar, 2003, p. 46. Deţinător al Premiului Nobel (1927), Henri-Louis   a avut un puternic impact asupra literaturii din secolul al XX-lea, iar cazul cel mai citat este acela al lui Proust (Cf. Almanahului *Laureaţii Premiului Nobel pentru Literatură*, București, 1983, p. 192). Filosofia suprarealistă implică o „eliberare" a artistului de orice constrângere estetică sau morală, o „expansiune" a domeniului gândirii care nu se poate realiza decât în absenţa oricărui control exercitat de raţiune, ceea ce înseamnă disponibilitatea artistului la orice gând, imagine, sugestie. Dar, în acest cadru, de acceptare a tuturor înrâurilor și a tuturor închipuirilor, impulsul creator poate fi un autentic caz de posesie demonică.

[383] André BRETON, *Manifestul suprarealismului*, vezi la: http://www.scribd.com/doc/26262034/Andre-Breton-Manifestul-suprarealismului.

Ochii mei au fost deschise pentru o lungă perioadă de timp, când am auzit ceasul din apartamentul de mai sus greva de cinci. Am vrut să mă întorc la somn, dar nu am putut; am fost largă treaz și o mie de gânduri au fost aglomerarea prin mintea mea. Dintr-o dată câteva fragmente bun veni în minte, destul de potrivite pentru a fi utilizate într-un proiect dur, sau serializată, toate dintr-o dată am găsit, destul de întâmplător, fraze frumoase, fraze cum ar fi scris-am avut niciodată. Am repetat-le să mă încet, cuvânt cu cuvânt, au fost excelente. Și nu erau încă mai vin. M-am trezit și a luat un creion și hârtie unii care au fost pe o masă în spatele patul meu. Era ca și cum ar fi unele venă izbucni în mine, un cuvânt a urmat un alt, a găsit locul potrivit, adaptat la situaţia în sine, pe scena îngrămădite scena, acţiunea s-a desfășurat, una după alta replica welled până în mintea mea, am fost eu bucură foarte mult. Gânduri a venit la mine atât de rapid și a continuat să curgă atât de abundent că mi-am pierdut o întreagă serie de detalii delicate, pentru că creion mea nu a putut ţine pasul cu ei, și totuși m-am dus cât de repede am putut, mâna mea în mișcare constantă, nu am pierdut un minut. Propoziţii a continuat să bine sus în mine, am fost însărcinată cu subiectul meu.»”

Dar cine așază tot acest vălmășag de gânduri în mintea sa, poetul uită să se întrebe. I se pare că toate sunt din el însuși, din lăuntrul lui, fără să aibă măcar suspiciunea minimă a unei „intervenţii străine” care îl ghidează prin acest labirint suprarealist. Creatorul se abandonează pur și simplu. Dar Sfântul Nicodim Aghioritul ne avertizează că există un autentic „război nevăzut”, iar în spatele fiecărui gând stă o putere, o autoritate care trebuie recunoscută odată cu primirea gândului. Scrisul, creaţia sunt cuvinte, idei, lumini venite din înălţimi, însă o abordare lipsită de sens sfinţitor îl face pe poet, pe scriitor o pradă ușoară a iscusiţilor

stăpânitori ai văzduhului, care sunt îngerii cei căzuţi.[384] Ei intră adesea pe „frecvenţa" creaţiei provocând „bruiaje" dintre cele mai înșelătoare, iar creatorul, dacă nu este un înţelept deosebitor al duhurilor, va „asculta" uimit „emisiunile" ce se difuzează pe postul prins, le va înregistra și va face tot posibilul să le reproducă. Acesta este parcursul suprarealist al creaţiei artistice: o cădere de la frecvenţele cele mai înalte și mântuitoare ale harului la acele frecvenţe înfricoșătoare ale iadului.[385] De aceea, nu este de mirare să unii poeţi au căzut în cea mai neagră depresie și, uitând că Domnul este Dăruitorul acestei vieţi, s-au sinucis.[386] „În acest sens estetica suprarealistă și îndeosebi rolul pe care îl acordă insanităţii mentale (demenţei), obsesiilor, cinismului manifestat ca umor, formei înţeleasă doar ca deformare, scabrosului, hidosului,

[384] Breton însuși mărturisește mai târziu, în *Entretiens* (1952), că în anii 1915-1916 Rimbaud exercita o înrâurire puternică asupra sa prin *Illuminations*, un fel de posedare care îi producea halucinaţii. Aceste halucinaţii demonice au fost interpretate ca fiind de ordin auditiv, însă graniţa dintre auditiv și vizual este extrem de fragilă. Vezi Gérard GASARIAN, „Vers et prose chez Breton", în *Littérature*, nr. 91, 1993. Prose des poètes, p. 27.

[385] În literatura română, din al doilea și al treilea val avangardist fac parte Gh. Dinu, Sașa Pană, M.R. Paraschivescu, Paul Păun, Maxy, Virgil Teodorescu, Gellu Naum, D. Trost, Gherasim Luca, dar și Geo Bogza cu *Jurnalul de sex* și *Poemul invectivă*, „volume contestatare, de un violent nihilism" (Cf. *Literatura română contemporană, I, Poezia*, Coordonator Marin Bucur, București, Editura Academiei R.S.R., 1980, p. 208). Toţi aceștia erau fie membri ai Partidului Comunist în ilegalitate, fie militanţi radicali de stânga (Paul CERNAT, *op. cit.*, p. 393).

[386] Așa cum se întâmplă cu poetul suprarealist evreu Paul Celan (Paul Antschel), născut la Cernăuţi, care se aruncă de pe podul Mirabeau în Sena pe 20 aprilie 1970, de Învierea Domnului, sau cu Gherasim Luca, poetul suprarealist evreu care se va arunca din același loc în apele Senei pe 9 februarie 1994 (*Narcotice…*, pp. 315-317).

amoralităţii, josniciei, crimei, grosolăniei, și, în general, fărădelegii morale, ilustrează o valorizare obsesivă și negativă a celor mai variate ipostaze ale urâtului. Suprarealismul a dus pe noi culmi obsesia maladivă a urâţeniei prezentă în dadaism. De altfel, André Breton (1896-1966), principalul teoretician al suprarealismului, medic psihiatru și el, era convins, și a afirmat acest lucru în variate moduri, că sadismul, crimele de orice fel, pot fi un obiect privilegiat al artei. Pe plan politic André Breton s-a manifestat ca amic consecvent al lui Léon Trotsky (1879-1940), unul dintre cei mai sângeroși călăi din istoria lumii, teoreticianul așa zisei «revoluţii permanente»" (M. Diaconescu, *Prelegeri…*, I, pp. 224-225).

Bergson utilizează conceptul de sugestie în cartea sa, Les *données immédiates de la conscience* (1889), sugestia nefiind altceva decât momentul în care mecanismele atent controlate ale poeziei eliberează forţele magice sufletești și emite semnale cărora cititorul nu li se poate sustrage. Tot G. Călinescu a indicat anterioritatea suprarealismului românesc prin Urmuz, cel care a oferit prin textele sale, înaintea lui André Breton, imaginea unei literaturi subordonate impulsurilor subconștiente, fără niciun fel de cenzură morală sau estetică. Nu întâmplător, suprarealiștii s-au aplecat cu interes asupra enunţurilor onirice ale copiilor sau asupra delirurilor paranoicilor pe care s-au grăbit să le transcrie sau să le pastișeze. Însă la ce poate duce o astfel de practică a gândurilor necenzurate s-a văzut chiar în cazul acestui scriitor, pe numele său adevărat Demetru Dem. Demetrescu-Buzău (1883-1923), care s-a sinucis. Înaintea lui mai sunt două cazuri de suicid, de data aceasta prin administrare de droguri: e vorba de poetul Daniil Scavinschi sau, așa cum îl numește Eminescu în *Epigonii*, „Daniil cel trist și mic", care suferă o depresie severă în urma căreia își ia viaţa la 42 de ani printr-o supradoză de opiu și mercur, și de Alexandru Odobescu, devenit morfinoman la Paris (după cum spune G. Călinescu în *Istoria* sa, p. 305), care în anul 1895, din cauza

datoriilor imense pe care le făcuse pentru o amantă, cu care, din spusele lui Caragiale, chiar voia să se căsătorească, lovindu-se de refuzul ei, își injectează o supradoză de morfină, ca un adevărat „erou de roman sentimental", și se sinucide. Dacă nu e vorba de un suicid *à la lettre*, atunci este vorba de o viaţă dăznădăjduitoare ca în cazul suprarearealistului Antonin Artaud (1896-1948), poet și actor, considerat precursor al teatrului absurdului, consumator de droguri și petrecând într-un ospiciu ultimii ani ai vieţii.[387]

În literatura română, pe urmele lui Mallarmé și Valéry a mers Ion Barbu (1895-1961), pseudonimul literar al lui Dan Barbilian, poet considerat reprezentativ pentru începuturile liricii noastre moderne. Corespondenţa sa cu avangardistul Ion Vinea este revelatorie în privinţa vieţii desfrânate pe care poetul o ducea și care transpare de multe ori în poeziile sale. Apoi, se știe mai puţin că drogurile i-au influenţat în mod hotărâtor viaţa și opera. Întâi de toate a renunţat la doctoratul în matematică din Germania unde se dusese la recomandarea profesorului său Gheorghe Ţiţeica. „În mod încifrat, el a admis public încă din 1935 faptul că *Poezia* sa se află undeva la mijloc, «strivită» între *Matematică* («veracitatea carteziană») și *Narcoză* («navigarea prin somnul controlat» – o formulă demnă de poeţii avangardiști ai epocii). Într-un eseu codificat (puţin cunoscut și rămas neînţeles de către critici), Barbu a recunoscut că, fiind în Germania la începutul anilor '20, a greșit («faţă de legea mea internă») înaintând prea departe («mai departe decât aș fi vrut») «către faptele de somn» – o metaforă încifrată a narcofiliei. «Credeam însă pe atunci în *Poesie* și aduceam, în adâncirea ei, o veracitate carteziană și o ardoare de navigator. Natura ei [= a Poesiei] îmi apărea identică somnului controlat.» Charles

[387] David MACEY, *Dicţionar de teorie critică*, Traducere de Dan Flonta, Sorana Corneanu, Sorin Gherguţ, …, București, Editura Comunicare.ro, 2008, p. 30.

Baudelaire spunea că dragostea dintre poet și narcotice dă naștere Poeziei: «Din dragostele noastre să iasă Poezia» (*Sufletul vinului*, 1857). Ion Barbu pare să sugereze existenţa unei relaţii de tip *ménage à trois: Poet + Narcoză + Matematică = Poezie*), cu toate splendorile și mizeriile pe care o astfel de ecuaţie le presupune. La două decenii după episodul dezintoxicării (august 1924 – ianuarie 1925), Ion Barbu încă mai vorbea de narcomanie ca de o «specialitate» proprie. În 1947, de pildă, Barbu îi scria următoarele tinerei poete Nina Cassian: «Voi putea distruge legenda că am fost ori sunt modernist? E o eroare care s-a acreditat din vina îndoitei mele specialităţi: toxicomania și matematica, pe care n-am știut să le ţin bine, să nu [se] prelingă în scrisul meu.» [...] Eseul-mărturisire publicat în 1935 și confesiunea epistolară făcută Ninei Cassian în 1947 sunt extrem de importante pentru înţelegerea poeziei lui Ion Barbu. El admite, în mod explicit, faptul că experienţele sale narcotice «s-au prelins» în poezie, câteodată împotriva dorinţei sale. Cu alte cuvinte, el recunoaște că narcomania l-a marcat nu numai existenţial, ci și estetic." (A. Oișteanu, *Narcotice...*, pp. 255-256).

Printre titlurile de poezii care apar în textul capitolului și care fac trimiteri lipsite orice echivoc la „navigarea" datorată prizelor de cocaină, amintim: *Când va veni declinul*, *Infrarealism*, *Portret*, *înfăţișare*, *Riga Cryto și lapona Enigel*. Tot aici se precizează, urmându-l îndeaproape pe T. Vianu, că ar fi o diferenţă de expresie poetică între ermeticul Ion Barbu, consumator de eter și cocaină, și parnasianul și simbolistul Alexandru Macedonski, consumator de opiu și hașiș, drogul „rece" fiind un determinant estetic diferit de cel „cald" (sic!) (p. 257).[388]

[388] Vezi și Andrei OIȘTEANU, *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradiţională românească*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 400: „Opiul este pentru el nu euforizant sau stimulent al imaginaţiei, ci abstragere din real și refugiu într-un soi de «paradis artificial», în vis și în uitare[...]".

De altfel, s-a și remarcat faptul că nimic nu e întâmplător în poemul *Riga Crypto și lapona Enigel*, unde Enigel este, în fond, un fel de vrăjitoare de tip șamanic, așa cum versurile o prezintă („ursul alb mi-e vărul drept” sau „mă-nchin la soarele-nţelept”), iar Riga Crypto este o ciupercă halucinogenă, cunoscută sub numele de *Amanita muscaria* (muscăriţă sau pălăria șarpelui). Pentru a intra în transă extatică, care nu e altceva decât o adevărată stare de posesie demonică, șamanii laponi ingerează această ciupercă psihedelică, intrând în „comuniune” cu „spiritele naturii”. Și aici Riga o invită pe vrăjitoarea Enigel să-l culeagă, dar aceasta nu o face, știind că abia la maturitate, după ce se va fi copt, ciuperca devine delirogenă. În cele din urmă, Riga se însoţește cu alte plante psihotrope, alegându-o mireasă pe „măselariţă”, care este și un puternic afrodiziac (A. Oișteanu, *Narcotice*…, pp. 262-267).

„La începutul anilor ’20, unul dintre companionii cu care Barbu își administra cocaină a fost prietenul său Tudor Vianu, aflat și el la studii doctorale în Germania, la Universitatea din Tübingen. «De la Berlin – îi scria Barbu lui Vianu la 27 octombrie 1922 – să-ţi aduc Cocà. Să vedem Nürembergul *prin* [cocaină]!» Sau, tot într-o scrisoare către Vianu din 28 septembrie 1922, Barbu plănuia – ca «prim punct din program, evident» – o «ședinţă de cocaină» la Berlin împreuna cu prietenul lor comun Simon Bayer care sosie din România. În fine, în același an, la 10 octombrie, Barbu îi scria lui Tudor Vianu: «Am trăit [la Berlin] vreo patru zile, după formula noastră: vizitând muzee [...] și luând Cocà». În paranteză fie spus, Barbu folosea formula «Cocà», imitându-l probabil pe Sigmund Freud, care numea tot astfel această nouă substanţă psihoactivă, căreia îi închinase o «odă» cu patru decenii în urmă (*Über coca*, 1884).”[389]

[389] A. OIȘTEANU, *Narcotice*…, p. 270. Tot aici aflăm că pe 7 iulie 1924, când E. Lovinescu nota în agenda cenaclului Sburătorul vagi referinţe la

Modelele mărturisite ale poetului Ion Barbu, estetice și existenţiale, se reunesc sub egida numelor, căci estetica nu este altceva decât o determinare a vieţii: Samuel Taylor Coleridge, E. A. Poe, Thomas de Quincey, Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, toţi aceștia chinuiţi de aceeași patimă și poate și de altele mult mai mari cauzate de consumul de droguri sau pur și simplu coabitând. Toate închipuirile halucinant-demonice ale acestor „creatori" ne sunt prezentate ca fiind mari opere literare, când în realitate lucrurile sunt cât se poate de limpezi: ei sunt doar niște bieţi oameni înșelaţi de diavolul în mândria lor, iar „literatura" atât de elogiată este doar înţelegerea extrem de limitată a propriei vieţi și a lumii, în general, pentru aceasta aducând drept argument talentul, arta.

Alături de Nerval, suprarealiștii (A. Breton și Ph. Soupault) îl revendică pe Lautréamont (1846-1870) cu *Cânturile lui Maldoror*, la mai bine de patru decenii după moartea sa. Mort la vârsta de douzeci și patru de ani din cauza tuberculozei, poetul, pe numele său adevărat Isidore Lucien Ducasse, este un răzvrătit și un blasfemiator în opera căruia se vor regăsi Léon Bloy (1846-1917)[390], Gourmont (1858-1915), Verlaine, Valéry și suprarealiș-

patima poetului Ion Barbu, acesta se afla „în climaxul narcomaniei și al depresiei psihice". Nu peste multă vreme, poetul va fi internat la spitalul de boli mintale amenajat în Mănăstirea Mărcuţa de lângă București, pentru dezintoxicare. Ion Vinea, important poet simbolist, conducător al unei importante reviste de avangardă (*Contimporanul*), la rândul său, consuma droguri în compania lui Ion Barbu (p. 273).

[390] Este un scriitor postromantic aflat într-o permanentă stare de revoltă, „vizionar", cu „tendinţe mistice", declarând în *Le Pal*, foaia efemeră pe care o întemeiază în 1886, că dorinţa lui este de a deveni „insuportabil tuturor". Râsul sarcastic al lui Bloy, remarcat de critica literară, este un râs à la Baudelaire produs de distanţa dintre măreţia și mizeria omului, dintre ideal și realizare sau, așa cum înţelegem noi, dintre starea de sfinţenie la care omul

tii, în general, deși nu ezită să o treacă în rândul simptomelor pe care le produce demenţa. „Căci *Les Chants de Maldoror* (1869) sunt proiecţia sarcastică și violentă a unei uri îndelung acumulată și înăbușită, expresie a unei revolte ajunse la paroxism. Maldoror-Lautréamont, adolescentul integral răzvrătit împotriva lumii și a Creatorului ei, împotriva omului și a creaţiilor sale, «născut rău: fatalitate extraordinară», găsește o voluptate sadică, perversă, în acţiunea lui iconoclastă de distrugere, de mutilare, în crearea în jurul lui a suferinţei. Trăiește într-o atmosferă de demenţă, de groază, de coșmar sau de iad, purtat pe rafale de otravă într-un univers în veșnică și halucinantă transformare, bântuit de cataclisme înfiorătoare […]" (*Dicţionar al Literaturii Franceze*, p. 279). Camus va considera *Cânturile* „veritabile litanii ale răului". Dar, continuă el, adevărata originalitate se regăsește altundeva. „La Lautréamont găsim acest refuz al conștiinţei raţionale, această întoarcere la elementar care este una din mărcile civilizaţiilor în revoltă împotriva lor însele. Nu mai este vorba despre aparenţa obţinută printr-un efort încăpăţânat al conștiinţei, ci despre sfârșitul existenţei sub aspectul conștiinţei." (*Omul revoltat*, p. 283).

Exemplul lui Alfred Jarry (1873-1907), care a trăit „poezia" (nu acesta era și dezideratul dadaiștilor și a suprarealiștilor?), ilustrând prin propria viaţă absurda ficţiune *Uburoi* (*Ubu rege*)[391], „ca-

este chemat și adâncul păcatului în care zace. Vezi Giovanni DOTOLI, „Bloy et le lieu commun", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 49, 1997, p. 141. Cu toate acestea, Bloy exprimă într-un mod absolut minunat scopul vieţii și conștiinţa depărtării scriitorului de sfinţenie: „La seule tristesse, c'est de ne pas être un saint."

[391] Subiectul acestei piese de teatru avangardist este următorul: Ubu, supusul devotat al regelui Poloniei, sfătuit de soţia sa, se prevalează de argumente lipsite de onoare pentru a-l răsturna pe rege, ceea ce îi va reuși în final, când, odată instalat pe tron, își va dezvălui caracterul abject. Va rămâne celebră prin cinismul ei fraza „Voi ucide pe toată lumea și apoi voi ple-

talizând" spiritele contemporanilor și anticipând marile „fracturi" ale gândirii secolului al XX-lea, este o confirmare, între atâtea alte evidenţe, a nevoii artistului de a se identifica cu personajul său, de a-i da girul existenţei sale. Viaţa aceasta dezechilibrată și consumul excesiv de alcool și opium îi vor grăbi moartea. „Contemporanii lui J. (Dna Rachilde, Apollinaire, Octave Mirbeau etc.) ne-au lăsat mărturii despre această epopee umoristică, bufonă, extravagantă, care s-a terminat cu moartea prematură a autorului ei. Biciclist pasionat, el umbla îmbrăcat ca atare, vorbea limbajul truculent și enorm grosolan al eroului său și purta în buzunarul de la spatele pantalonilor un revolver, cu care trăgea focuri în aer sau în pânzele de păianjen și, uneori, în plin local public." (*Scriitori francezi*, p.145). Continuator, astfel, al lui Lautréamont, prin umorul negru, Jarry va fi revendicat nu numai de către suprarealiști, ci și de reprezentanţii literaturii absurdului: Eugen Ionescu, Samuel Beckett, Adamov.

Mai târziu, în anii '60, ca o propensiune a „eliberării" inaugurate de avangardă, totalitatea manifestărilor și atitudinilor contraculturale vor fi denumite *psyhedelic culture*, printre drogurile psihedelice numărându-se mescalina, LSD ș.a. Una dintre grupările cunoscute ale timpului era *Acid Test*, admirate de Gellu Naum, intitulate așa chiar datorită cultului pe care-l aveau membrii săi pentru consumul de diverse narcotice, cu precădere de LSD („acid"). Mentorul *Acid Test* este scriitorul *beatnic-hippie* Ken Kensey, autorul celebrului roman *Zbor deasupra unui cuib de cuci*, publicat în 1962 (*Narcotice…*, pp. 309-310). În epoca post-

---

ca." Atunci când nu dezvoltă imagini scatologice, vocabularul utilizat este licenţios, aducând în faţa cititorului cuvinte care și pe Rabelais aproape că l-ar face să roșească. Vezi A. Carey TAYLOR, „Le vocabulaire d'Alfred Jarry", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 11, 1959, p. 310.

belică, scriitorii *beatnici*, în frunte cu poetul Allen Ginsberg[392] și Jack Kerouak, ghidaţi de scrierile lui Aldous Huxley, *The Doors of Perception* (1954) și *Heaven and Hell* (1956), vor adera la aceleași soluţii facile: mescalina, alcoolul, drogurile, iar revoluţia sexuală *Flower Power* va propune desfrânarea ca modalitate de „eliberare" a omului contemporan de toate prejudecăţile, de ameninţarea civilizaţiei industriale, dorindu-se a fi o întoarcere la religia „naturală", aceeași religie propovăduită de masonii Voltaire și Diderot. Ginsberg a fost o autentică pârghie ce a conectat mișcarea literar-artistică *beat* (anii 50') cu cea *hippie* (anii 60'-70'), marcând și tranziţia de la avangarda istorică la literatura scriitorilor beatnici prin accentul pus pe rolul drogurilor în stimularea creativităţii poetice.

Dacă pentru M. Eliade, încadrarea fenomenului *hippie* constituie o problemă de istoria religiilor, fiind „un fel de societate secretă de tip religios" sau chiar „o comunitate aproape primitiv-creștină" (sic!) ai cărei membri lucrează, meditează, ascultă muzică, se droghează și practică o totală libertate sexuală, orgiastică, ce are la baza ei o ideologie proprie și un reflex religios ce reprezintă o manifestare a creativităţii și a resurselor unei generaţii ce s-a îmbogăţit prin această experienţă[393], pentru un creștin ortodox aceasta înseamnă o stare de cădere – și după cum observăm, pe măsură ce desfășurăm cronologia mișcărilor artistice căderile sunt tot mai rele – pe care o putem numi cu cuvintele Părintelui Sera-

[392] Cu Allen Ginsberg (1926-1997), care îi relata lui Mircea Eliade, la Chicago în 1967, toate experienţele sale cu droguri (marijuana, hașiș, mescalină, benzedrină, LSD, ayahuasca ș.a. – referinţele apar și în poeziile sale), se împrietenește și Andrei Codrescu, un cunoscut și apreciat scriitor român contemporan, stabilit în Statele Unite, el însuși un *hippiot* narcofil al acelor vremuri.

[393] Mircea ELIADE, *Jurnal*, vol. II (1970-1985), Ediţie îngrijită de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 30-33.

fim Rose „religia viitorului". O astfel de „experienţă" s-a dovedit a fi configuratoare pentru modul în care sunt reflectate în conștiinţa societăţii de azi realităţi transfiguratoare precum Dumnezeu, iubire, adevăr, libertate, har. În 1986, Allan Bloom scria, referindu-se la studenţii de acum aproape trei decenii: „Unii dintre ei sunt bărbaţi și femei la vârsta de șaisprezece ani, nu mai au nimic de învăţat despre erotism. Pot deveni specialiști competenţi, dar sunt blazaţi sufletește. Pentru ei, lumea este așa cum se prezintă ea simţurilor: neînfrumuseţată de imaginaţie și lipsită de idealuri. Acest suflet blazat reprezintă ceea ce înţelepciunea sexuală a timpului nostru conspiră să facă universal." (*Criza spiritului american*, p. 157). Rolul pe care l-a avut psihanaliza evreului Freud a fost determinant în deturnarea idealurilor acelei generaţii, dar și a celor ce au urmat, fiindcă despre această alienare este vorba în excursul narativ al romanelor lui Houellebecq (publicate începând cu anul 2001), scriitor francez atât de apreciat, deși intenţia sa nu este aceea de a căuta o soluţie autentică de ieșire din criza spirituală, ci de a descrie cu o anumită complicitate starea de degradare a omenirii.

Nihilismul dezlănţuit se regăsește și în literatura existenţialistă, existenţialismul fiind antimetafizic în esenţa sa. „Dar imageria gnostică exercită o fascinaţie puternică asupra gânditorilor existenţialiști." Așa se întâmplă în cazul capodoperelor lui Camus, ale căror titluri sunt metafore gnostice: *Străinul*, *Căderea*, *Exilul și Împărăţia*. „Avem de-a face cu un nihilism care devine conștient de sine – experienţă care, fiind negativul gnozei, i se aseamănă." (I.P. Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, p. 335). Dar această filozofie existenţialistă nu este decât un simptom al deznădejdii culturale, un avertisment ce trimite către starea lipsită de speranţă a omului în lume, în istorie. Întrebarea care se impune este aceasta: există cu adevărat purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru creaţia Sa? Răspunzând, existenţialiștii s-au concentrat per-

manent asupra antitezei dintre atotputernicia lui Dumnezeu și nimicnicia omului. „Existenţialismul pare a fi corect în critica sa asupra auto-liniștirii (auto-suficienţei) omenești, și chiar folositor în identificarea sa neașteptată a meschinăriei omului. Însă el este totdeauna orb faţă de complexitatea Înţelepciunii Dumnezeiești. Un existenţialist este întotdeauna o fiinţă singuratică și solitară, implicată și angajată inextricabil în investigarea stării sale critice. Termenii săi de referinţă sunt mereu: TOTUL lui Dumnezeu și NIMICUL omului."[394]

În aceeași direcţie cu Camus, care susţinea că oamenii sunt solidari numai în revoltă, filosofează și Emil Cioran (1909-1994), scriitorul a cărui existenţă „se împlinește" cu fiecare atac la adresa lui Dumnezeu. Elogiile care i s-au adus și care i se aduc și astăzi[395] operei celui care avea dreptate să regrete că nu a rămas un cioban necunoscut de prin Rășinarii Sibiului[396], sunt simptome ale unei lecturi lipsite de crieterii și nu sunt puţini aceia care cred

[394] Părintele George FLOROVSKI, „Credinţă și cultură", în *Biserica, Scriptura, Tradiţia – Trupul viu al lui Hristos*, Trad. din limba engleză de Florin Caragiu și Gabriel Mândrilă, București, Editura Platytera, 2005, p. 326.

[395] Prima sa carte, *Tratat de descompunere* (1949), publicată după plecarea din România (1941), i-a adus recunoașterea imediată a inteligenţiei pariziene, nihilismul cioranian, ca și cel al lui Beckett, fiind perspective existenţiale în care toţi acei intelectuali se regăseau, după cum probabil se regăsesc și azi, când s-a aniversat centenarul scriitorului (2011) prin editarea unui volum de 1658 de pagini, în colecţia Pléiade a uneia dintre cele mai prestigioase edituri din Franţa: Gallimard. Vezi Mairéad HANRAHAN, „Emil Cioran's heights of despair", la http://www.the-tls.co.uk/tls/public/article1044659.ece.

[396] Emil CIORAN, *Caiete*, II, Traducere de Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1999, p. 260: „Ani și ani de zile ca să te trezești din somnul în care se bălăcesc ceilalţi; și apoi alţi ani și ani ca să scapi de această insuportabilă trezire."

că Emil Cioran a scris toate aceste pagini deznădăjduitoare fiindcă între el și Dumnezeu exista o relaţie prin negaţie, adică, doar negându-l, îl putea afirma pe Dumnezeu. Ne înșelăm urmând o astfel de cale. Lumea descrisă de filosof este plină de întunecimi de după care pândește sigur pe el demonul disperării celei mai cumplite și vai de sufletul celui pe care îl va prinde în ghearele sale, căci n-are cine să-l mai scape. Nostalgiile sale sunt adevărate boli ale căror chip se întipăresc instantaneu în mintea și inima cititorului. Ce putem învăţa din opera celui care credea că „Singura cale de a-ţi păstra singurătatea este de a jigni pe toată lumea, începând de la cei pe care-i iubești." (*Caiete*, II, p. 324)?

Sentimentul zădărniciei unei vieţi petrecute departe de privirea blândă și iubitoare a Tatălui ce își așteaptă fiii străbate de la un capăt la altul scrierile cioraniene: „Mi-am cheltuit sufletul în zadar: ce semen s-a învrednicit de flacăra lui? Și ce semenă? De acum, voi împrăștia cenușă pe primăverile altora. Și însumi mă voi îngropa sub cenușa inimii și a dragostei."[397] Dar un portret mai nuanţat îi face I.P. Culianu: „Pentru el, neajunsul de a fi născut se explică prin existenţa Demiurgului Rău, a Făcătorului acestei lumi. Erezia este mediul lui natural. În memorabilul său eseu despre [masonul] Joseph de Maistre[398], îl vedem deplasându-se vertiginos de la o erezie la alta, asemenea arhanghelului căzut, eretic între eretici. Îl vedem întâi criticând poziţia augustiniană, care face din rău o *privatio boni*. Devine imediat manihean, pentru a afirma că Binele și Răul sunt două principii coeterne. O pagină mai încolo (*Exercices*, 26), cade în erezia

[397] Emil CIORAN, *Îndreptar pătimaș*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 100.

[398] Jean-Yves PRANCHÈRE, „Maistre dans la dialectique des Lumières", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 52, 2000, p. 107. Ereziile se nutresc una pe alta și nu este de mirare că textele lui Cioran recunosc paternitatea unui gânditor ce purta un viu interes practicilor ezoterice și curentelor teozofice.

occamistă, după care omul în cosmos nu are niciun merit special în faţa lui Dumnezeu care să-l facă mai important decât furnicile. Peste încă două pagini, pătrunde cu entuziasm pe terenul ereziei mesaliene afirmând că răul face parte din natura umană, ca să ajungă în final la origenism: cum să explici istoria umană altfel decât printr-o sfâșiere originară, obârșie a multiplicităţii și a răului? Patru erezii în patru pagini, iată un record pe care Cioran nu-l împarte cu nimeni, nici chiar cu ereziologii înșiși!" (*Gnozele dualiste ale Occidentului*, pp. 335-336).[399] Înverșunarea nejustificată a ideilor sale a putut fi observată de oricare cititor atent: „La Cioran, firește, e și niţel maniheism, și catarism, și montanism, și, mai ales, marcionism. Anti-creștinismul lui violent și elementar m-a surprins însă."[400]

[399] Amintesc aici de discuţia purtată în urmă cu ceva timp cu un profesor universitar de Istoria și filosofia religiilor în care acela susţinea importanţa lui Cioran în „separarea" apelor: cel „căldicel" va citi din Cioran și apoi va putea opta pentru o viaţă în Hristos sau, *horribile dictu*, pentru o necredinţă făţișă. Recomandările noastre sunt altele însă. În orice situaţie o lectură din Cioran devine un risc pe care e cu atât mai rău când cititorul și-l asumă conștient. Sunt alte căi pe care putem ajunge la o iubire fierbinte în Domnul și, apoi, considerăm că textele filosofului român n-au cum să aducă lumină, ci doar întrebări chinuitoare la care încercând să aflăm răspunsul pe direcţia pe care o lansează ne putem pierde sufletul. Vor fi „sarcini" destul de grele cele scrise ale sale cu toate consecinţele nefaste pe care le-a provocat pentru a mai adăuga la ele și căderea noastră.

[400] N. STEINHARDT, *Dumnezeu în care spui că nu crezi...: Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, Ediţie îngrijită și note de Monica Manu, București, Editura Humanitas, 2000, p. 39. N. S. se referă la cartea *Demiurgul cel rău*, pe care o consideră una dintre cele mai slabe (p. 40), subliniind ideea că maniheismul este „o veche ispită a spaţiului nostru", deoarece atât Blaga cât și Noica pun accentul în operele lor pe neîncrederea poporului în desăvârșirea creaţiei divine, Dumnezeu fiind pe punctul de a accepta participarea Nefârtatului, adică a Satanei.

Sublinierile, atenţionările și recomandările noastre vin în întâmpinarea acelor cititori care vor să ucenicească în preajma stihurilor luminoase, nu a acelora care își alimentează propriul orgoliu cu lecturi, sărind de la o ficţiune la alta și primind idei și cuvinte „străine", după cum sunt orientaţi sau mergând pe „mâna" unor critici și cronicari care interpretează ideologizant. S-ar putea întreba cineva pentru ce recurgem la toată această înșiruire de date ale literaturii care nu face decât să ne întristeze și să ne reducă drastic opţiunile de lectură. Este firesc să avem astfel de interogaţii atât timp cât solul literaturii pe care îl credeam solid a devenit atât de mișcător și punctele de vedere atât de vulnerabile. Pentru tine, cititorule, idealul este „umplerea de frumuseţi veșnice" și trebuie să te alarmeze „rinocerii" care tropotesc și adună nori de praf prin literatură, înspăimântând cu zgomotul lor sinistru. O piesă de teatru îţi poate lămuri opţiunile, avertizându-te asupra pericolului înregimentărilor ideologice de orice fel.[401]

O privire reală, profundă asupra peisajului literar existent ne poate lămuri în privinţa procentajului minoritar, aproape sectar pe care îl reprezintă cititorul avizat, ale cărui direcţii sunt clar definite, fiindcă timpul este esenţial, iar o corectă gestiune a lecturilor înseamnă ieșirea din faza silabisirii literaturii, a pronunţării stinghere a valorilor și asumarea responsabilă a Adevărului, Frumosului și a Iubirii. Ce valori ar putea fi acelea în care Domnul e batjocorit și păcatul ţinut la loc de cinste? Și nu este o batjocorire a lui Dumnezeu consideraţia că lumea aceasta este absurdă, că viaţa omului nu are sens, că înlănţuirea actelor existenţiale sau a decupajelor istoriei se face în mod aleatoriu? Transpunerea ficţională a nenumărate idei rătăcite a prilejuit de-a lungul timpului o serie întreagă de articole, studii și cărţi care exultă la acele imagini

[401] Vezi Eugen IONESCU, „Rinocerii", în *Teatru*, vol. II, Traducere de Florica Șelmaru, București, Editura pentru literatură universală, 1968.

ce rezonează cu firea căzută a omului, care a abandonat idealul sfinţeniei și și-a construit tot felul de „paradisuri artificiale”.[402]

Opera literară stabilește puncte comune cu critica de întâmpinare, anticipează așteptările cititorului, propune referinţe, standarde, iar toate aceste interferenţe au o funcţie importantă în orientarea gândurilor, impresiilor și a adeziunilor. Suntem invitaţi să înţelegem personajele cu toate neliniștile, frământările și visurile lor, dar…rămâne de văzut în ce sens ne condiţionează lectura. De fapt, pentru un cititor creștin ortodox, literatura nu condiţionează doar atunci când autorul ei este înregimentat politic, fiindcă orice altă criteriologie este o înregimentare și fiecare act de lectură presupune o identificare cu personajul/ personajele. Desigur, operând cu criterii tot mai puţin utilizate, se poate vorbi de lipsă de înţelegere critică, de reducţionism conștient, de inaptitudine sau de inaderenţă. Însă este obligatoriu ca noi să subscriem la tipul de viziune pe care un scriitor îl imaginează în opera sa literară pentru a fi un exeget competent? Este necesar să îi înţelegem pe Emma Bovary în lânceda ei așteptare a păcatului, pe Joseph K… în imaginarul său posedat de spaime de tot felul, pe marii aventurieri ai absurdului camusian sau teama de moarte și îndoiala ionesciană, epuizarea sa chinuită, acel „la ce bun” înfipt în mintea personajelor sale[403]?

[402] Cum se și întâmplă în cazul poetului francez de origine belgiană, Henri Michaux (1899-1984), care a scris și și-a ilustrat poemele sub influenţa drogurilor.

[403] Eugène IONESCO, *Jurnal în fărâme*, Traducere din franceză de Irina Bădescu, Ediţia a II-a, București, Editura Humanitas, 2002, p. 31, 73. Revolta lui Ionesco se consumă în sensul găsirii unui răspuns pe care nu-l află în literatură, fiindcă și această literatură pe care se aruncă mizele cele mai mari este opera unor oameni lipsiţi de lumina Duhului Sfânt: „Degeaba a scris Arthur Rimbaud *Iluminările*, degeaba se spune că era vizionar, eu unul nu cred nici în vizionarismul lui, nici în alte vizionarisme literare, nici o secundă nu cred în iluminările lui. Arta aduce o mică, foarte mică licărire, o

Reprezentările literaturii nu pot fi înţelese dincolo de gândirea care le face posibile, iar dacă ele sunt efectele unei sensibilităţi nedefinite sau arbitrar definite, ne vor introduce într-un mediu cu reperele modificate, demarând tot felul de proceduri pentru a ne convinge de justeţea unui sistem de gândire nepotrivit pentru un cititor care este sincer în căutările sale. Dacă Eminescu spunea „Nu credeam să învăţ a muri vreodată", E. Ionescu recunoaște că a scris piesa *Regele moare* pentru a învăţa el însuși să moară, dar a eșuat (*Ibid.*, pp. 116-117), însă înţelegem din aceasta că literatura este o tipologie a explicaţiei, de cele mai multe ori a decodării la nesfârșit a propriilor gânduri, a neliniștii pe care o induce lipsa cuvântului îndumnezeit. Lumina de-a pururea fiitoare în filigran este unica opţiune a literaturii. Restul e angoasă a sufletului adăstând la periferiile întunecate ale expresiei. Ambiţia creatoare a scriitorilor a demonstrat deseori că poate acţiona ca un act derogator de la sublimul și intensitatea vederii celei mai înalte, validând rătăcitele credinţe semănate în sufletul omului de „vrăjmașul cel dintru început". Teatrul absurdului indică insuficienţa vieţii în contabilizarea explicaţiilor tot mai sofisticate și amăgitoare. Critica oferă, adeseori gratuit, acest spectacol al voluptăţii interpretative și explicative, construindu-și ingenios teritoriul unde singura artă permisă este aceea de a divaga. Rezistenţa la tentaţia de a participa se află în custodia evanghelică a acelei înţelepciuni a șarpelui la care sunt îndemnaţi să apelăm în astfel de situaţii.

Aproape toate trăsăturile postmodernismului trimit la relaţia textului cu realitatea, așa cum se înfăţișează ea astăzi, într-o

mică licărire cenușie, un mic-mititel început de iluminare, înecat în trăncăneală." (p. 96). Evreu după mamă, îl aprecia mult pe Freud, iar faptul că recurgea adesea la ședinţe de psihanaliză pentru a-și exorciza obsesiile nu este lipsit de importanţă în iconomia creaţiei sale.

lume cu un ritm al vieţii aproape inimaginabil pentru generaţiile de mai înainte. Să definim câteva dintre ele și să vedem despre ce este vorba. *Indeterminarea*, în termenii unor gânditori precum G. Vattimo sau J.-F. Lyotard, se datorează faptului că opera de artă își pierde autonomia estetică, artiștii postmoderni acordând „o mult mai mare atenţie inserţiei operelor lor în viaţa cotidiană, în dilemele etice, politice, religioase ale lumii de azi, încât criteriul estetic, sacrosanct în modernism, devine insuficient pentru judecarea și valorizarea operelor de artă."[404] Astfel, arta devine accesibilă tuturor prin reproducerea ei ca obiect de consum comun și nu se mai bazează pe operă, ci pe experienţă, care la rândul ei suferă transformări esenţiale, nemaifiind un obiect, ci „un proces confuz, incontrolabil, de căutare." (*Ibid.*, p. 95). În continuare, discursul este considerat doar un fragment alcătuit din alte fragmente, iar, ca urmare a acestui fapt, arta nu mai are nici ea pretenţia să spună adevărul despre om. *Fragmentarea* creează premisa apariţiei „unor experienţe textualiste fără acoperire referenţială" (*Ibid.*, pp. 96-97). Vorbind despre *lipsa-de-sine* sau despre *lipsa-de-adâncime* se constată că subiectul însuși este o ficţiune și că, în acest plan al realităţii, fiecare se poate mișca cu aceeași ușurinţă cu care o face în plan ficţional.[405]

[404] Mircea CĂRTĂRESCU, *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 8; vezi și mai departe: „Din acest punct de vedere, postmodernismul închide o mare buclă în cultura europeană, reîntorcându-se la percepţia ambientală, utilitară, decorativă și eminamente «democratică» a artei de dinaintea revoluţiei romantice."

[405] „Iată de ce, după părerea mea, întrebările esenţiale pe care le ridică literatura postmodernistă — de exemplu: Poate fi literatura altfel decât autoreferențială, avînd în vedere dubiul epistemologic radical din zilele noastre și modurile în care acest dubiu afectează statutul reprezentării? Se poate spune că literatura este o „reprezentare a realităţii", cînd realitatea însăși se dovedește a fi impregnată de ficţiune? în ce sens diferă con-

Dar această dihotomie real-ficţional nu mai există. „Pentru artistul postmodern, referentul nu (mai) există. De aceea, operele lui pot fi complet nereferenţiale [...] sau fals referenţiale." (*Ibid.*, p. 100). Așa se ajunge să se discute concepte precum *neprezentabilul* sau *nereprezentabilul* care conduc la ideea unor texte autoreferenţiale. Iar dacă singura realitate este textul, și registrul strategiilor de lucru este cuprinzător, mergând de la pastișă la glosolalie și de la autocitare la intertextualitate, înseamnă că, laolaltă, autor și cititori, se situează într-un spaţiu de comunicare delimitat, orice intenţie creatoare proiectându-se ca o permanentă întoarcere spre sine însuși. Această limită structurală la care obligă textul este, în fond, *imanenţa*. Nemaibazându-se pe transcendenţă, relaţia dintre text și realitate se redefinește. *Construcţionismul* explică în termeni destul de clari acest proces: „Lumea devine ficţiune și, în consecinţă, relaţia referenţială dintre aceasta și opera de artă încetează. [...] Abolirea realităţii se dovedește, astfel, și ea o *chance* pentru artiști, care au început de câteva decenii, cu o nemaipomenită libertate interioară, explorarea miilor de moduri în care realitatea și ficţiunea, posibilul și utopicul, istoria și imaginarul se pot combina pentru îmbogăţirea unei lumi virtuale de consistenţa (dar și de farmecul) visului, singura care-i este dată omului postmodern." (*Ibid.*, pp. 103-104).

Această dimensiune a timpului „lipsit de adâncime" este subliniată de fiecare dată de comportamentul lumii postmoderne, posibilă pentru prima dată pe continentul nord-american, iar mai apoi și pe cel european printr-un export masiv de standarde culturale. Referitor la timp, se confirmă faptul că în postmodernism el este supus unui „proces de irealizare", în urma căruia trecutul și

struirea realităţii de construirea simplei posibilităţi? - se pun cu mai multă acuitate în cazul prozei decît în cel al poeziei contemporane." (Matei CĂLINESCU, *Cinci feţe ale modernităţii*, trad. de Tatiana Pătrulescu și Radu Ţurcanu, București, Editura Univers, 1995, p. 248).

prezentul se amestecă, dând naștere unui hibrid în egală măsură distinct de cele două componente ale sale. Trecutul devine astfel un fel de prezent, iar prezentul se istoricizează, oferind un șir nesfârșit de confuzii de planuri.

Meditând la ceea ce presupune asumarea criteriilor postmoderne de valorizare a literaturii, se înţelege că un simplu act de lectură are implicaţii profunde în viaţa cititorului. Pur și simplu nu mai există limite între text și realitate, și atunci fiecare poziţionare faţă de text înseamnă și o poziţionare faţă de realitate (adică „realitate"). Iarăși constatăm cum adevărul absolut se dizolvă într-o multitudine de adevăruri relative, coexistente. Acest fapt duce ineluctabil la revizuirea tradiţiei și la reluarea ei cu ironie, deoarece „Postmodernul nu creează, ci mimează, ia în derâdere, fantazează. Nu există pentru el valoare stabilă și inatacabilă." (M. Cărtărescu, *op. cit.*, p. 101).[406] De aceea, așa cum au observat unii analiști ai fenomenului, originile filosofice ale unei bune părţi din tezele postmodernităţii sunt nihiliste, cuprinse între deconstrucţia raţionalismului occidental (Nietzsche) și cea a metafizi-

[406] „Postmodernistul, ca și Rimbaud, zice: «eu sunt celălalt», sau mai exact: «eu suntem». «Sunt în mine niște doi», cum spunea Arghezi. Și-n clipa în care el s-ar arăta deznădăjduit, ar arăta un exces de sentimentalitate, ar contrazice esenţa lui postmodernă de «tip ironic». Unde se termină zâmbetul luminos pentru a lăsa loc rânjetului batjocoritor? Unde începe ironia îngâmfată? Aici aș vrea să spun că zâmbetul postmodernismului este unul de superioritate, este unul zeflemitor, și de aceea nu aș spune că este o solaritate pozitivă. Un astfel de zâmbet l-am văzut demult, când încă citeam așa ceva, pe prima pagină a gazetei postmoderniste Art Panoramic de la București, o hidoșenie care așa se și chema: «Zâmbetul Postmodernismului». Este o solaritate, dacă vrei… cu dinţi, zâmbetul sinucigașului." („De la postmodernism la Ortodoxie" – Dumitru Crudu în dialog cu Părintele Savatie, în Savatie BAȘTOVOI, *Ortodoxia pentru postmoderniști*, București, Editura Cathisma, 2007, pp. 194-195).

cii (Heidegger).[407] „Prin solidaritățile elective cu mișcările de tip *New Age* de recuperare a unui suflet al naturii, postmodernismul exprimă un protest împotriva desacralizării naturii și a triumfului unei viziuni științific-pozitiviste asupra lumii. Protestul *cui*? Al unui suflet rănit de asceza omogenizatoare a modernității, dar, în același timp, și unul radical lipsit de Dumnezeu. Resacralizarea gnostică (și uneori satanică) a naturii nu poate deveni religioasă tocmai datorită caracterului esențialmente nihilist al sufletului postmodern. Altfel spus, trauma vine din absența lui Dumnezeu (nihilismul); iar soluția post-traumatică ar vrea ca nihilismul să fie lecuit tot prin nihilism – ceea ce este imposibil și dovedește aporia logică, dincolo de inadvertența psihologică, pe care este fondat postmodernismul."[408]

În literatură, iată, apologia memoriei și a tradiției pare deja o încercare futilă de a te opune unei viziuni atât de sumbre despre existență. „Opțiunea postmodernă" implică o redefinire generală a ființei umane, care nu e decât „un lung și dureros proces în cursul căruia el (intelectualul - n.n.) va asista la năruirea multora dintre premisele fundamentale ale situării sale în lume. Neliniștea și dezorientarea în fața unei lumi aparent indeterminate, haotice, instabile cresc cu atât mai mult cu cât individul a fost atașat unor idealuri sau valori pe care el le-a crezut eterne și imuabile." (*Ibid.*, p.59). S-a forjat îndelung ideea că neadaptarea omului la perspectivele societății actuale ar avea drept cauză teama de viitor.[409]

[407] André BERTEN, „Modernité et postmodernité: un enjeu politique?", în *Revue Philosophique de Louvain*, Quatrième série, vol. 89, nr. 81, 1991, p. 98.

[408] H.-R. PATAPIEVICI, *Omul recent: o critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde când ceva se câștigă?"*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 121.

[409] Iată și fragmentul: „Tragedia neadaptării este pretutindeni vizibilă în lume la sfârșitul mileniului nostru. Resurecția naționalismelor, a tribalisme-

De fapt, nu atât teama de un viitor nebulos determină refugiul în trecut, cât necesitatea fiinţei umane de a comunica liber cu idealurile sale, care acum intră în disoluţie.

Este interesant de observat și cum negocierea unui statut în lumea postmodernă se face în termeni destul de duri, intoleranţi am spune chiar, pentru că cei care nu vor reuși să se adapteze la condiţiile date vor fi selectaţi în categoria fundamentaliștilor, extremiștilor, naţionaliștilor, cuvinte incriminatorii în ziua de azi pentru oricine consideră libertatea într-un alt mod decât cel *politically correct*. „Din punct de vedere filozofic, afirmă Vattimo, sfârșitul modernităţii determină apariţia «gândirii slabe», un mod de reflecţie tipic postmodern, aflat în opoziţie directă cu «metafizica», sau «gîndirea tare» (o gîndire care domină, care impune, universală, atemporală, agresivă, egocentrică, intolerantă faţă de orice pare a o contrazice etc)." (M. Călinescu, *op. cit.*, p. 226). Dacă ar fi să-l credităm pe G. Vattimo că secularizarea Occidentului european modern este „o altă formă de slăbire", totuși nu vom putea să-l urmăm în acest sens mai departe, fiindcă aserţiunile lui devin din ce în ce mai alunecoase, mai făţiș partizane „gândirii slabe" pe care o consideră marcă a postmodernităţii și în același timp a „eliberării" de adevărul absolut care se pulverizează într-o pluralitate de adevăruri ce pot coabita.[410] Un alt analist al fenomenului

lor de toate felurile și a fundamentalismelor, escalada antiamericanismului chiar în statele europene civilizate sunt răspunsul angoasat al unor popoare și indivizi în cazul cărora teama de viitor a atins apogeul, așa încât singura soluţie acceptabilă li s-a părut refugiul în trecut." (M. CĂRTĂRESCU, *op. cit.*, p. 59).

[410] Gianni VATTIMO, *Sfârșitul modernităţii*, Traducere de Ștefania Mincu, Postfaţă de Marin Mincu, Constanţa, Editura Pontica, 1993, p. 186: „Dacă însă noi ne gândim în schimb la fragmentare ca la un destin pozitiv, al acelei slăbiri a adevărului ca prezenţă obiectivă, al puterii realului care ne constrânge, al slăbirii însăși a imaginii obiective a lumii considerată indiscuta-

remarca faptul că societatea postmodernă impune o „etică difuză a valorilor la alegere”, în sensul predominării exigenţelor individuale ale moralităţii, fiecare om având propriile sale referinţe, propriul său sistem axiologic.[411]

Cu uimire înţelegem că intelectualul va putea fi prezent în standurile realităţii (sau *irealităţii*) postmoderne în urma unei decizii majore care implică propria sa conștiinţă și exercitarea liberului arbitru. „În realitate, lumea postmodernă care se construiește azi, deși, desigur, nu «deplin satisfăcătoare», este mai aproape de idealul lumii «în care se poate trăi» decât oricare alta creată până azi pe pământ (sic!). Dezlipirea de realitate (și chiar irealizarea ei), perspectivismul valorilor, sfârșitul istoriei ca progres triumfal al umanităţii spre un ideal uman sau altul și mai ales *pluralismul* (subl. n.) sunt noile premise pe care poate fi structurată personalitatea umană. Dar este în puterea fiecăruia să decidă dacă *dorește* și dacă *poate* exista în lumea postmodernă, dacă vrea și poate face artă, știinţă sau management în noile condiţii. În acest caz resemnarea nu este nici un fel de soluţie. Nicio stare de lucruri nu se cuvine acceptată doar pentru că pare inevitabilă. Orice intelectual care devine un adept al postmodernităţii trebuie să fie

bilă, post-modernismul nu mai devine o epocă de regret după modernitate, ci devine o epocă pozitivă, de eliberare. Gândirea slabă acceptă elementele postmodernităţii: sfârșitul metafizicii, sfârșitul viziunii unitare. Aceste sfârșituri nu sunt niște decese după care ţii doliu, ci sunt eliberări, chances (în fond Nietzsche asta spune, cel puţin în unele momente ale gândirii lui). Multiplicarea interpretărilor nu înseamnă că «nu mai există religie», ci e o eliberare a unei pluralităţi de forme de viaţă între care putem să alegem sau pe care le putem face să convieţuiască, cum de fapt se întâmplă.”

[411] Ideile acestea sunt expuse pe larg în cartea lui Gilles Lipovetsky, *Le Crépuscule du devoir, l’éthique indolore des nouveaux temps démocratiques*, Paris, Gallimard, 1992. Vezi Sophie BERTHO, „Temps, récit et postmodernité”, în *Littérature*, nr. 92, 1993. Le montage littéraire. p. 94.

conștient de costurile acesteia. Întrebări de felul: cum poţi păstra o credinţă religioasă dacă orice credinţă devine relativă și contextuală (cum să crezi „contextual" în Dumnezeu?) sau cum poţi face artă în condiţiile disoluţiei valorilor implică întreaga conștiinţă și întregul proiect de viaţă al fiecăruia. Este utopic gândul că te poţi elibera de pe o zi pe alta de thymos-urile iraţionale și că poţi „învăţa" democraţia și toleranţa ca pe niște materii școlare." (M. Cărtărescu, *op. cit.*, pp. 59-60).

Așadar, nu se poate disimula sau mima o atitudine faţă de viaţă în condiţiile acestea. Dacă în universul de reprezentări al unui cititor neavizat, sfatul Bisericii nu are pondere, avertismentele lansate de către susţinătorii postmodernismului ar putea să-l facă, în compensaţie, să mediteze profund asupra implicaţiilor pe care le presupune îmbrăţișarea unei concepţii sau a alteia despre artă. Procesul creaţiei devine ineluctabil o opţiune interioară, reală și, în acest sens, recunoaștem că acceptarea unor condiţii precum pluralismul sau relativizarea valorilor, presupune o redefinire a omului și a idealului uman din această perspectivă.

Asumarea acestor „exigenţe" este criteriul de selecţie cu care operează arta postmodernă, iar o altfel de atitudine readuce în discuţie libertatea creatorului și, implicit, condiţia de *outsider* a celui care nu subscrie unei „lumi în continuă schimbare", ale cărei standarde se redimensionează în permanenţă, reorientând la infinit lumea și principiile ei și, totodată, arta. Această categorie este cuprinzătoare, în ea intrând, după opinia unora, „nostalgicii", „utopicii" sau, cu o formulare sociologică generală, „negativiștii", care disting mereu între „idealismul" valorilor intelectuale și „consumismul" civilizaţiei actuale. Observăm cum termenii de mai sus au un substrat menit să determine pe oricine să se delimiteze de acea gândire care ar impune astfel de „etichete". Iată cum se poate „corecta" o asemenea atitudine: „Și nici artă propriu-zisă nu se mai poate face astăzi în afara pieţei libere! O nouă izolare

în iluzii «autonomiste» nu poate duce decât la automarginalizare și la anacronism, adică la un amar eșec istoric. Nu există decât un singur mod de a-l evita: să înţelegem că orice sistem democratic este un continuum socio-cultural și să căutăm noi soluţii de implicare a elitelor intelectuale în acest spaţiu creativ mult mai vast decât cel de până la 1989, limitat atunci la domeniul specializat al artelor."[412]

Este evident că artistul, având la dispoziţie un set de valori proprii, va trebui „să le regândească" și, inevitabil, „să se regândească pe sine însuși", în condiţiile în care își dorește să creeze în continuare sub auspiciile postmodernităţii. Instrumentele de lucru ale postmodernistului constituie în egală măsură și condiţionări pentru un cititor creștin ortodox care, parcurgând astfel de texte, se poate trezi uimit că-și presiflează propria dorinţă de a se educa și de a a-L iubi pe Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă că postmodernismul nu a dat suficiente dovezi că literatura nu scade, nu se pierde și nu va dispărea niciodată. Iată câteva exemple: John Fowles (*Magicianul*, *Iubita locotenentului francez* etc.), Umberto Eco (*Numele trandafirului*, *Pendulul lui Foucault*, *Insula zilei de ieri*), Cărtărescu (*Levantul*, *Nostalgia*)[413].

[412] Ion Bogdan LEFTER, „Pentru o gândire nouă într-o lume nouă (răspuns la ancheta revistei)", în *Interval*, nr. 2 (10), 1997, pp. 48-50, reprodus în *Despre identitate. Temele postmodernităţii*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004, p. 226.

[413] Sincronizarea la sensibilitatea de tip *baby-boomer* este generos ilustrată în scrierile lui Mircea Cărtărescu, unde cititorul se confruntă cu *Weltanschauung*-ul infantocentric al postmodernismului. Unii au observat că atmosfera cărţilor cărtăresciene este impregnată de o „sensibilitate a imaturităţii" (*the immature sensibility*) care desemnează profilul socio-cultural occidental actual și chiar s-a considerat că, într-o anumită proporţie, acest fapt explică succesul internaţional al *Visului*. Vezi Ovidiu HURDUZEU, „Paradigma mediocrităţii", în *Sclavii fericiţi. Lumea văzută din Sillicon Valley*, Iași, Edi-

Am parcurs toate aceste date pentru a înţelege (a câta oară?) că literatura nu se face deloc cu naivitate și că există în fruntariile ei un fond eterogen, o bază conceptuală ce trebuie atent decodată în lumina criteriilor pe care le-am trasat de la bun început: Adevăr, Frumos și Iubire. Neștiinţa nu se justifică în niciun fel. Atitudinea noastră în faţa lecturii trebuie formată prin curaj și disciplină care să ne ţină veghetori și nu lesne căzători în prăpastia gândurilor și mincinoaselor păreri ale scriitorilor despărţiţi de Dumnezeu. Nu spune oare Mântuitorul: „Privegheaţi și vă rugaţi, ca să nu intraţi în ispită. Căci duhul este osârduitor, dar trupul neputincios." (*Mt.* 26, 41)? Rugăciunea ne ajută să avem faţă de textele literare o atitudine potrivită unor creștini, în sensul că ne obligă să cercetăm cu luare aminte viaţa autorului, sursele imaginaţiei artistice și să evaluăm lectura cu instrumentele euristicii. Iată cum ne învaţă Sfântul Apostol Pavel: „Nu vă înjugaţi la jug străin cu cei necredincioși, căci ce însoţire are dreptatea cu fărădelegea? Sau ce împărtășire are lumina cu întunericul?[414]

tura Timpul, 2005, pp. 63-64. În subsolul paginii (64), apare comentariul poetului american Rodney Koeneke care se întreabă „dacă nu cumva Cărtărescu a devenit atât de popular întrucât așa vrea Europa să fie românul [croit după tipare «cărtăresciene» n.a.]: fiinţă poetică, visătoare, inofensivă, lipsită de simţ practic dar înclinată cu o deosebită înclinaţie spre absurd. Forrest Gump-ul Europei. Aceasta îmi amintește de felul în care englezii i-au patronat pe irlandezi, sau americanii pe negri – fericiţi, artiști, dar lipsiţi de capacitatea de a se conduce singuri."

[414] Tocmai acest întuneric este fundalul permanent al poeziilor expresionistului Georg TRAKL din care cităm câteva versuri: „Seara, când umblăm pe cărări întunecate/ Ne răsar în faţă palidele noastre făpturi." (*Cântec de seară*); „E-o miriște pe care cade o ploaie neagră./ E-un arbore roșiatic ce stă aici stingher./ E-un vânt șuierător ce împrejmuie colibele pustii - / Ce tristă e seara! […] Pe fruntea mea trece metal îngheţat./ Păianjenii îmi caută inima./ Este o lumină ce se stinge-n gura mea." (*De profundis*); „O, noptateca

Și ce învoire este între Hristos și Veliar sau ce parte are un credincios cu un necredincios? Sau ce înţelegere este între templul lui Dumnezeu și idoli? Căci noi suntem templu al Dumnezeului celui viu, precum Dumnezeu a zis că: Voi locui în ei și voi umbla și voi fi Dumnezeul lor și ei vor fi poporul Meu. De aceea: Ieșiţi din mijlocul lor și vă osebiţi, zice Domnul, și de ce este necurat să nu vă atingeţi și Eu vă voi primi pe voi. Și voi fi vouă tată și veţi fi Mie fii și fiice, zice Domnul Atotţiitorul." (*II Cor.* 6, 14-18).

Primul pas în educarea pornirilor noastre spre lectură ar fi acela de a căuta autori și cuvinte cu nobile titluri interioare, reprezentări ale lumii în lumina unei vieţi depline și discrete, pentru că fără o cultură a discreţiei, a tainei, nu vom înţelege niciodată drumul pe care ni l-am ales. Numai „contaminaţi" de șederea în preajma unor opere de calitate vom putea vedea mai mult și vom putea dobândi acea stare de conștienţă atât de necesară în selecţia lecturilor. Orice altă opţiune implică și riscuri, fiindcă „Sufletul surescitat de o imaginaţie beată sau condus de o filozofie raţională caută cărări, acolo unde ele nu există. O oarecare intuiţie sufletească mișcă sufletul, care este legat cu lanţuri nevăzute, dar de nedezlegat de «legea păcatului» și care nu se pot desface prin propriile noastre sforţări, ci numai prin acţiunea Atotputernicului Dumnezeu, Mântuitorul nostru." (Arhim. Sofronie Saharov, *Despre rugăciune*, pp. 45-46).

zvâcnire de aripă a sufletului" (*Cântec de soare-apune*); „Albăstriu amurgește primăvara; sub copaci sugători ai gliei/ O întunecime colindă în scăpătat și-n seară,/ Pândind cu auzul la duioasa tânguire a mierlei./ Noaptea apare tăcută, o sălbăticiune sângerândă/ Care se lasă încet pe colină." (*Șapte cântece ale morţii*). Ne oprim aici pentru că ar trebui să cităm din toate poeziile lui Trakl și mult mai abundent, nu înainte însă de a aminti că moartea sa a survenit în urma drogurilor pe care și le prepara singur. Vezi antologia *Poezia germană modernă*, I, prefaţă și note biobibliografice de Petre Stoica, București, Editura pentru literatură, 1967, p. XXIV.

Lectura cuprinde gânduri pe care le acceptăm sau nu le acceptăm, în funcţie de propria măsură duhovnicească şi suntem avertizaţi de Sfinţi că nu este indicat să purtăm o astfel de luptă cu gândurile, adică să căutăm să ispitim, pentru că este primejdios.[415] Înţelept lucru este să evităm astfel de lecturi ce nasc gânduri de îndoială, de înălţare orgolioasă, de lipsă de evlavie şi de revoltă şi doar atunci când se impune apărarea dreptei credinţe, prin cuvinte care să arate scăderile şi capcanele unor scrieri care lovesc în obrazul lui Hristos, să se parcurgă astfel de texte.[416] Căci zice Sfântul Ioan Scărarul: „Avem nevoie de multă dreaptă socoteală (discernământ) ca să ştim când trebuie să stăm pe loc şi în ce lucruri, şi până unde să ne luptăm cu prilejurile şi cu mijloacele patimilor şi când să ne retragem. Căci e de ales uneori mai bine fuga din pricina slăbiciunii, ca să nu murim." (*op. cit.*, p. 325). Să nu fim, deci, neştiutori şi nepăsători faţă de ceea ce citim, fiind-

[415] Sfântul Clement Alexandrinul spune că puterea creatoare a artiştilor are o mare influenţă (Cf. *Le Potreptique*, p. 121), însă, dacă ne referim doar la literatură, ea nu poate convinge decât pe cititorii care sunt dispuşi să fie convinşi potrivit imaginilor pe care le propune, fiindcă dispoziţia lăuntrică este cea care hotărăşte alipirea minţii de idee sau de imaginea deschisă de un conţinut şi nu este posibil ca un creştin sau, spune Sf. Clement, un „om raţional" să fie seduşi de „adevărul" unor ficţiuni, ca acei porumbei care văzând portretul artistic al unei porumbiţe încep să zboare într-acolo, închipuindu-şi, lipsiţi cu totul de conştiinţa propriei iluzii, apropierea reală.

[416] „În cazul unei prime ispite, poate nu una dintre cele mai mari, vreau să-ţi vorbesc despre lecturile ce-ţi cad sub ochi în zilele noastre, aproape în toate domeniile şi în toate împrejurările. Fii atent ce citeşti! Nu fi jucăria curiozităţii tale! [...] Din păcate, între scriitorii înzestraţi cu talent de către Bunul Dumnezeu, se mai găsesc şi din aceia care nu pot să nu scrie ceva şi despre «frumuseţile desfrânării»." (Pr. Prof. Ilie MOLDOVAN, *Adolescenţa, preludiu la poemul iubirii curate*, ediţia a II-a, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005, p. 198).

că vom da seama pentru fiecare lectură nefolositoare. Dacă luăm aminte, cuvintele Mântuitorului ţintesc direct în recuzita expresiei, în imaginarul morfologic al gândului, fiindcă forma este faptă a cugetului, iar aluatul cel bun răsfrânt prin luminile sufletului va fi prilej de bucurie veșnică, în timp ce cuvântul neroditor va fi scos pentru totdeauna din catalogul roadelor Duhului: „Vă spun că pentru orice cuvânt deșert, pe care-l vor rosti, oamenii vor da socoteală în ziua judecăţii. Căci din cuvintele tale vei fi găsit drept, și din cuvintele tale vei fi osândit." (*Mt.* 12, 36-37).

Ai uitat cumva să citești *Micul Prinț* (Antoine de Saint-Exupéry)? Dar nu e târziu nici acum! Vei călători alături de el și vei descoperi ţinuturi minunate. Mai mult, vei învăţa că nu toate lucrurile pe care le consideri serioase sunt serioase și că nu toate cele pe care nu le consideri importante sunt neimportante. Ce e important nu se vede…

3. ROLUL LITERATURII

„Ca să nu te sârguiești în zadar și să nu te tulburi din pricină că citeși, citești și nu rămâi cu nimic, îți spun un secret, află din experiență îndelungată: când iei o carte, mai întâi de toate să ai în vedere acel lucru, pe care, așa cum spui, nu îl ai, dar care este neapărat necesar oricărei virtuți, adică să aștepți cu răbdare mila lui Dumnezeu în ceea ce privește înțelegerea, căci Dumnezeu este Domnul înțelepciunii, Care dă înțelepciunea și cunoștința. În al doilea rând, cartea nu este esența cunoașterii: ea este unul din mijloacele prin care se ajunge la cunoaștere. Prin urmare, omul poate cunoaște tainele Împărăției și fără cărți și, chiar de ar citi o căruță de cărți, poate să nu cunoască acele taine. Cine s-a pregătit cu fapta, acela nu are nevoie prea mult de cărți."

(Cuviosul Anatolie, 7, pp. 285-286).[1]

Literatura este sâmburele de lumină pe care Dumnezeu l-a sădit în noi pentru a ne limpezi cuvintele și a vedea prin ele ceea ce Adam vedea locuind în grădina Raiului. Citind sau scriind, să fii conștient că îți potrivești vederea cu omul ce stă să se nască din tine, cu ființa deplină pe care vine vremea să n-o mai bâjbâi, ci să o cunoști, bucurându-te de prezența ei. Cuvântul se privește, se privește adânc în cuvânt, până când începe să se deschidă și ultima poartă, cea în care își

[1] *Filocalia de la Optina*, vol. II, Traducere din lb. rusă Cristea Florentina, București, Editura Egumenița, 2010, p. 422.

poartă taina. Așa trebuie să fie, ca noi să privim cuvintele și să nu le vorbim de fiecare dată, tulburându-le taina. Dar câţi mai au răbdarea să privească și să lămurească cuvântul? Puţini. Și chiar puţini fiind este speranţă, multă speranţă, căci un om înseamnă lumea și lumea se-nchide într-un om. Literatura e cuvânt, taină, speranţă și om la un loc. Înseamnă puţin literatura? E iluzie, vanitate, zădărnicie? Nu. Nimic din toate acestea.

Deschizând o carte, înţelegi cât bogat sau cât de sărac este idealul creatorului, în funcţie perspectivele „ţării" în care ești invitat. Iată, pleci într-o călătorie cu zeci și sute de promisiuni ca niște desene uimitoare în care substanţa cromatică a gândurilor îţi flutură în minte intensităţi și lumini pe care cu greu le poţi uita. Dacă te lași furat de conturul himeric al unei estetici care azi spune ceva, mâine altceva și tot așa, într-un continuu joc al cuvintelor fără preţ și al neputinţei de a atinge idealul, apare deziluzia.

Menirea artei este de a ajuta sufletul să se desprindă de zgura a tot ceea ce este urât și nefolositor, de a-l limpezi încât să devină transparent, propriu. Literatura, secvenţă liturgică a artei, funcţionează ca adăpost al fiinţei, al intimităţii spre care toate evenimentele exterioare se pornesc pentru a o sfâșia, al *logos*-ului transfigurat ca motor de căutare a cuvintelor-icoane. Sărbătoarea lăuntrică a literaturii este împreună-vorbire, împreună-lucrare, împreună-aspirare la cele de sus, și toate aceste inferenţe ale trăirilor nu sunt strigate, nu fac obiectul reclamelor, ci se furișează afară din imanenţa cotidiană și se reunesc în *agora* inimilor vii, neconfiscate de cuvântul neroditor. Literatura este poate singurul calendar a cărui istorie a cunoscut cele mai devastatoare și chinuitoare mistificări, încât până azi ne căutăm poeţii să-i așezăm la locul ce li se cuvine. Și e datoria ta, cititorule, s-o faci!

Ce se va întâmpla oare cu atâta maculatură, ne întrebăm, la ce bun atâta concentrare și imaginaţie care-L sfidează pe Dumnezeu? Vedem că sensul înalt și minunat al vieţii, necesitatea unei umanităţi tocmite, plinite, Dumnezeu, nemurirea, nu reprezintă

mize ale creației literare de azi în geografia ei cea mai cuprinzător-vizibilă, mai eclatantă și (trist adevăr!) mai fidel încurajată, ci, dimpotrivă, disperarea[2], căutarea perpetuă, bâjbâirea[3], dezinhibarea se-

[2] Claudiu KOMARTIN, *Circul domestic*, București, Editura Cartea Românească, 2005, p. 7: „Sunt un om politicos și singur/ imaginându-și tot mai des/ o casă de cărămidă/ și o alee lungă,/ coborând către un loc întunecos și rece,/ fără întoarcere." (*Irina*). Volumul indică o acută lipsă de lumină: „Nici un singur colț luminos în încăperea de la mansardă." (*Trepanație*); „mă sfârșesc într-o hală întunecoasă" sau „cu trecerea timpului îmi descopăr corpul tot mai departe de mine/ carnea mâinii atârnă deja flască și rece ca un șirag de perle/ pe piele cicatrici și chiaguri înlănțuite precum lichenii/ în așteptarea unui cutremur ce-o să mă-ngroape/ de viu/ într-o noapte" (*Poem*); „Scriu noaptea într-o dureroasă dezordine/ presimțirea unui dezastru mă îndeamnă să nu mă opresc." (***); poetul e insomniac, viața lui se derulează noaptea „cu o precizie maniacală". Becul aflat la un metru deasupra lui dogorește „ca soarele peste podgoriile vrancei" și ar trebui spart. Lumina lui e, probabil, prea indiscretă. „Normalitatea" este definită de cadrele întunecate ale minții unde se țese durerea de a nu fi înțeles și de a nu înțelege. Dar conștiința poetică își identifică atent disperarea, văzând în deciziile sale imposibilitatea schimbării, imposibilitatea transfigurării lumii. Creația nu mai e un act al înțelegerii, ci un gest plictisit de a mai trăi, o lehamite ce rezidă în absența unei soluții. Interiorul e compromis atât timp cât „cu fiecare decizie pe care o iei/ te prinzi mai rău în dezordinea tragică/ a orașului în care soarele nu se ivește cu anii." (*Incizie* – p. 43). Cartea, pentru care tânărul poet a primit, în anul 2007, Premiul „Mihai Eminescu" al Academiei Române, se încheie în aceeași notă: „Afară e-o noapte sufocantă, sunt lovituri și gemete înfundate, iar hrana celui însingurat își spune pe întuneric povestea." (p. 72).

[3] Teodor DUNĂ, *Catafazii*, București, Editura Vinea, 2005: „camera care nu mai știe unde este ușa", camera în care ningea „și nicio ușă în acea ninsoare liniștită", ușa kafkiană la care ei bat și strigă când „ȘTIM CĂ EȘTI ACOLO/ DESCHIDE", când „HAI HAI COPIL AL NOSTRU/ ȘTIM CĂ EȘTI ACOLO DEGEABA TE ASCUNZI/ CĂCI VOCEA NOASTRĂ NU E VOCE DE VIS", dar și noaptea insurmontabilă, „ziua asta putrezită", „zăpada asta întunecată care se strânge în jurul nostru/ din ce în ce mai aproape/ arzând". Acest

xuală[4]. Dar tinerii poeţi și prozatori au avut de unde „învăţa" pas cu pas ce presupune creaţia literară „rafinată", „apreciată", „înalta" cultură a scrisului, recrutând în cheie minimalistă idei care să poată justifica până și absenţa spectacolului intuitiv al literaturii. Și Heinrich Heine[5] credea „există un Dumnezeu și numele lui este Aristofan", și „Shelley afirma că incestul este cea mai poetică situaţie posibilă", și „Proust ne învaţă că gelozia sexuală poate fi cea mai bună materie în cazul romanului." (H. Bloom, *Canonul occidental*,

univers închis, fără „ieșire" este reperabil și în *heima* lui Dan Sociu, unde metroul nu-și mai deschide ușile și nu mai oprește în staţii, ţinându-l captiv pe poet sau în versurile lui Marius Ianuș: „Unde s-au dus toate speranţele?/ Amintirile s-au dus în cărţi/ dar speranţele nu-s." („Cântec elementar (2)", în vol. *Ștrumfii afară din fabrică*, București, Editura Cartea Românească, 2006, p. 39).

[4] Atunci când cartea Ioanei Bradea, *Băgău*, București, Editura EST, 2004, a primit premiul revistei *România literară*, s-a spus cu regret că doar la noi, în spaţiul cultural românesc se mai dezbate chestiunea „literatură sau pornografie?", în timp ce în alte părţi a fost tranșată de mult (Vezi Adina DINIŢOIU, „Un «proces» desuet", în *Observator cultural*, nr. 13 (270), 26 mai -1 iunie 2005, p.5). Dar ce se deplânge de fapt? Că unii dintre cititorii de literatură se mai pot scandaliza de astfel de „transpuneri artistice" ale păcatului, într-o epocă în care în literatura europeană s-a renunţat la toate aceste „prejudecăţi". Cu alte cuvinte, ni se atrage atenţia, așa cum procedează și Liviu Antonesei în prefaţa cărţii Ioanei Baetica, *Fișă de înregistrare*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 5, să nu ne asumăm condiţia cititorului „pudibond" și „reticent la eroticale", care este automat și „parșiv" și „fariseu", ci să parcurgem cu încredere această aglomerare de „mărci ale sexualităţii" ca niște „cititori adevăraţi".

[5] „Cu cincizeci de ani în urmă, când eu încă mergeam pe drumurile acestei lumi, am citit Heine, însă el a produs întotdeauna asupra mea o impresie grea. A fost un mare talent, dar neluminat de duhul credinţei în Hristos. Deși era de neam evreu, el a primit creștinismul, însă numai pentru dobândirea unor privilegii. În suflet, însă, era un ateu, care nu credea nici în creștinism, nici în iudaism." (Stareţul VARSANUFIE de la Optina, *Moștenire duhovnicească*, pp. 228-229).

p. 400), dar exibiţionismul literar, indiferent că își revendică sau nu aceste direcţii anticriteriologice, nu poate trece drept talent.

Delimitările sunt foarte importante și marchează zone extinse de reflecţie asupra problemelor pe care literatura le pune în joc. Nu trebuie înţeles numaidecât că, iată, vine o literatură care nu mai schimbă nimic în nimeni. Nu. După o vreme lucrurile se mai așază, erupţiile se potolesc, teribilismul iconoclast se stinge (și nu în blazări inutile care netrebnicesc fiinţa), iar atunci căutările ajunse la plinătatea răspunsului, la mulţumirea pe care o degajă dobândirile cele bune, în chip lămuritor devin „pământ transfigurat". În ceea ce privește literatura care se scrie acum nu putem face decât să exprimăm o părere care să fie valabilă la un anumit moment și cu referire la operele amintite, fiindcă un verdict general valabil ar determina o receptare redusă la categoriile unei critici înţepenite. Sunt suficiente exemple că fluxul interior crește în intensitate și că ceea ce pare dominant la un moment dat poate suferi o defervescenţă, se poate delexicaliza, că intervin modificări substanţiale ale sensibilităţii, că poetul operează cu alte „filtre", iar toate acestea confirmă că literatura actuală trebuie privită cu multă răbdare, nu în sensul participării tolerante la desfigurarea literaturii, ci în acela de a scruta cu ocheanul atent unde se ascunde lucrul de preţ care să merite osteneala așteptării.[6]

Iată, cititorule, că ai în faţă o colecţie impresionantă de titluri, o bibliografie solidă a unei literaturi din care Dumnezeu S-a retras, dar nu te teme, ci ia aminte la adevărata educaţie a lecturii care se face „[…] așa cum obișnuia să spună Ismenias

[6] Vezi poeziile de acum ale lui Marius Ianuș. De pildă, poezia aceasta, scrisă pe 19 octombrie 2012: „Doamne, dacă aș fi știut,/ de atunci, de la început,/ spre ce ar trebui să mă îndrept/ și ce să fac ca să devin un drept…// Dacă aș fi știut să caut a Ta Faţă/ dătătoare de sens și făcătoare de viaţă…/ Dacă aș fi știut că drumul către Biserica Ta/ mă poate cu adevărat salva…// Sper să nu mă fi trezit prea târziu…/ Ajută-mă, ridică-mă din acest pustiu./ Ajută-mă să fiu. Fă-mă viu." (*Dacă aș fi știut…*). Vezi la www. yanush.wordpress.com.

din Teba elevilor săi, punându-i să asculte și pe flautiștii buni și pe cei răi: «Iată cum se cântă din flaut», așa cum Antigenidas era convins că tinerii ascultă cu și mai multă plăcere pe flautiștii buni, dacă aud din când în când și pe unul mai prost, tot așa îmi pare că și noi vom fi spectatori și imitatori mai plini de râvnă ai vieţilor frumoase dacă nu vom rămâne fără cunoașterea celor urâte și reprobabile."[7] Cărţile frumoase ale literaturii sunt drumuri spre fiinţa ta deplină, drumuri grele, pline de „râpi și gropi adânci/ Suite de bătrânii mei pe brânci" (T. Arghezi - *Testament*). Ele există și sunt de căutat, dar fără criterii (Frumos, Adevăr, Iubire) e cu neputinţă să te apropii de ele. Te resping, îți recuză autoritatea, te denunţă. Literatura bună este oglinda care te reflectă nepărtinitor și, în același timp, te determină să evadezi din sfera preocupărilor terne, să renunţi la a încăleca iarăși pe căluţul tău de lemn din caruselul ameţitor al condiţionărilor. Citim cărţi frumoase pentru că, iată, devenim responsabili.

La fel de important este să știm că învăţătura lui Hristos este un instrument deplin al orientării pe drumul mântuirii și pentru a ne lămuri în toate problemele vieţii, iar literatura, efigie a Cuvântului veșnic, ajută mult, poate chiar hotărâtor, în imaginarea primilor pași, în definirea fiecărei mișcări și a întregii geometrii interioare atât de importante pentru idealul la care suntem chemaţi. „Literatura are funcţia – care este totodată și forţa – ca prin aceste lumi imponderabile să te orienteze în marile teme ale vieţii (dragostea, suferinţa, familia, boala, moartea, prietenia), să te familiarizeze cu acele situaţii existenţiale pe care, foarte tânăr fiind, le aștepţi sau numai le întrevezi cu nerăbdare (desprinderea de părinţi, confruntările cu ceilalţi, iniţierea erotică)."[8]

[7] PLUTARH, „Vieţile paralele" (Demetrios), în *Proză istorică greacă*, Culegere îngrijită de D.M. Pippidi, București, Editura Univers, 1970, p. 547.

[8] Sanda CORDOȘ, *Ce rost are să mai citim literatură?*, București, Editura Compania, 2004, p. 25.

Dar vedem azi că altceva, o notă ideologică precisă se prevalează de titlul literaturii și preia toate aceste funcţii, erijându-se în autoritatea capabilă să dea răspunsuri într-un domeniu în care nu este competentă. Cine în afară de Sfinţi, adică în afară de Cei ce s-au unit cu Hristos, poate oferi răspunsuri mântuitoare măcar și unui singur suflet? Nimeni. Totuși literatura este treaptă către cer. Cum vei deveni Sfânt fără a fi măcar om? Astăzi suntem invitaţi cu multă bunăvoinţă la a reflecta asupra modului în care literatura ajută (pentru că lipsesc criteriile de selecţie, cât de mincinos este cuvântul!) pe tineri să înţeleagă ce e viaţa, moartea sau cum să înţeleagă iubirea. Literatura poate fi, într-adevăr, un ghid, însă numai atunci când o inimă plină de iubire în Domnul (ca Dickens sau Dostoievski sau ca mulţi alţi scriitori) face selecţiile necesare tinerilor cititori, altfel devine teren alunecos, plin la tot pasul de curse.

În rubrica de prezentare a unui cunoscut dramaturg român, se afirmă următoarele: „Crede în rezistenţa culturală și în capacitatea literaturii de a demola totalitarismul. Crede mai cu seamă că teatrul și poezia pot denunţa manipularea omului prin «marile idei», precum și prin spălarea creierelor, prin discursurile ideologice.”[9] Este posibil și adevărat, dar până la un punct. Vor-

[9] Vezi prezentarea de pe supracoperta cărţii lui Matei VIȘNIEC, *Păianjenul în rană*, ediţia a II-a, București, Editura Cartea Românească, 2007. Scurtul text care dă și titlul volumului încapsulează lumea în imaginea celor trei cruci din care niciuna nu este mântuitoare, Cel rănit sub coastă bâjbâind la fel de neputincios ca și cei doi tâlhari, Humil și Begar, prin noaptea cuvintelor omenești unde cadenţele disperării acelui „nu pot” fac imposibil suportul iconic al Învierii, rugăciunea tâlharului celui de-a dreapta și promisiunea Împărăţiei Cerurilor. (*Lc.* 23, 42-43). Cel rănit sub coastă nu poate nici măcar să fugă de pe cruce, așa cum o făcea în poezia lui Tudor Arghezi (*Duhovnicească*), unde-i cerea vecinului, om ca și el, să-i deschidă ușa și să-l ascundă bine. Inaderenţa unui astfel de text la sensibilitatea unui cititor creștin ortodox nu ar avea nevoie de alte expli-

bim de libertatea artei în măsura în care arta nu se mulţumește să rămână un hibrid, învârtindu-se tautologic la rădăcina versului eminescian: „Pe mine mie redă-mă” (*Odă în metru antic*), ci finalizează, se legitimează prin dobândirea propriei fiinţe. Încrederea pe care o avem în artă este nelimitată – și nu sunt pentru îngrădirea ei –, merge până într-acolo încât îi acordăm privilegii pe care nu oricine le poate dobândi asupra sufletului. În schimb, fără să fie vorba câtuși de puţin de date contractuale, contabilitatea se exclude la acest nivel, se petrece o intensă comunicare în minte și în inimă, umanitatea nedefinită, dezarticulată, închisă în ea însăși, acum ni se comunică înnoită, de nerecunoscut. Arta este o

caţii, dacă nebunia gândului că nu există ieșire din sordidul imanenţei nu s-ar stinge în scena finală, patetic tablou umanist, a scuipărilor ce ţintesc spre păianjenul ce vrea să se cuibărească în rana de sub coastă. În suferinţă, trebuie să existe solidaritate între oameni, pare să spună dramaturgul, iar asta e tot ce poate fi luminos într-o lume torturată de „neliniștea” că Dumnezeu S-a făcut om ca pe noi să ne mântuiască. De asemenea, contrabalansarea semiotică a imaginii de la evidenţa istorică a Cuvântului Întrupat înspre tragedia cuvântului care culminează cu extincţia lui, fiindcă declanșarea scuipărilor conștientizează dispariţia sensului sau că, în lupta pentru supravieţuire, cuvintele sunt dispensabile, este o soluţie estetică, dar nu și una care să exorcizeze spaima care se augmentează pe măsură ce păianjenul (simbol satanic) urcă pe crucea absurdă a realităţii de care omul e ţintuit spre a-i pătrunde în rana sufletului.

Tot aici ţinem să precizăm un alt text inaderent la sensibilitatea creștinului ortodox, anume *Madia Mangalena* (2005) al lui Michael Hăulică, în care crucificarea Mântuitorului este reimaginată cu personaje computerizate. Dar oare nu așa învăţau și ereticii docheţi și gnostici care spuneau că trupul e rău în sine și nedemn de Dumnezeu, așa că că Iisus Hristos n-a avut un trup real, ci unul aparent?

cale prin care omul luptă să se câștige pe sine însuși, să se aibă pe sine cel adevărat.

Dar cum poate făptui literatura toate acestea fără lumina cea neînserată a credinţei în Domnul și care este motivul pentru care am crede că „arta pură" ne „eliberează" din corseturile discursului ideologic sau din decorul angoasant al lipsei de sens, când știm că fără Învierea lui Hristos credinţa noastră ar fi zadarnică (*I Cor.* 15, 15)? Oare acel teatru și acea poezie care nu disting prezenţa lui Dumnezeu în lume, măcar implicit, pot construi o viziune ferită de spaime existenţiale sau pot transmite speranţa în ceva, când fără Cuvântul Întrupat iubirea, libertatea sau adevărul se conceptualizează și alimentează halucinant uriașul balon al aporiei cotidiene cu care plutind suntem în bătaia oricărui curent ideologic?

O carte se construiește pe spontaneitatea dialogului dintre autor și cititor, fiindcă simţi nevoia comuniunii cu ceilalţi, dorești să petreci și tu alături de cuvintele celuilalt.[10] Fiecare cuvânt este întâlnire, și uneori îţi dorești întâlnirea mai mult decât orice, înţelegi că sensul vieţii tale este să te duci acolo unde te așteaptă cuvântul. Pentru aceasta deschizi cartea și cauţi: să afli pe cineva cu care merită să te întâlnești. Restul e pustietate. Măreţia lui Dumnezeu se descoperă în faptul că nu limitează libertatea comunicării la ceea ce omul ar trebui să facă pentru mîntuirea sa și a celor din jurul său, ci îngăduie o infinitate de enunţuri nefolositoare, chiar și absurdul sau universul fragil al unei fericiri pe care unii o percep

[10] „Tineretul creștin de astăzi își oţelește caracterul în familie, în biserică, în școală și în diferite instituţii și asociaţii create în acest scop. În toate aceste instituţii și pe deasupra lor, este însă un factor, de multe ori decisiv, care hotărăște orientarea caracterului tinerilor: lectura." (Pr. Ioan G. COMAN, „Sfîntul Vasile cel Mare despre folosul culturii elene pentru educaţia creștină", în *Studia Basiliana 2, Sfântul Vasile cel Mare închinare la 1630 de ani*, ediţie îngrijită de Emilian Popescu și Adrian Marinescu, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2009, p. 418).

ca absolută în această lume trecătoare. Autoritatea care dirijează conștient cititorul poate sfinţi lumea sau o poate desfigura, exercitând, în funcţie de disponibilităţi, o influenţă ale cărei repercusiuni și impresii se sedimentează în timp. Cititorul care nu și-a definit încă criteriile aleargă prea mult și nu are certitudinea limanului. El umblă prin cărţi să găsească instanţa căreia să i se încredinţeze, de care să fie purtat prin labirinturile ameţitoare ale „tainelor" vieţii, cu alte cuvinte, să i se spună clar ce este viaţa, care este sensul ei, există sau nu Dumnezeu, ce și cât să creadă. Dar e riscant!

De cele mai multe ori, cuvintele unor scriitori sunt revelatoare și pot oferi repere ale drumului necunoscut pe care un cititor neavizat îl parcurge citind o carte. E de urmărit cum dintr-un gând se desfac alte gânduri, într-o îmbinare atât de „naturală" încât, la un moment dat, cititorul fără criterii abandonează ideea că gândul n-ar fi al său și dobândește, graţie „eliberării", dispoziţia visării, a rătăcirii prin cele mai exotice universuri, unde i se pare a se descoperi pe sine și, totuși, de fiecare dată când dă să atingă cu degetul oglinda în care se privește dus, imaginea se tulbură. Fără o bună îndrumare, fără toiagul rezistent al călătorului înţelept, cititorul se lasă purtat din iluzie în iluzie, colindând fără griji pe întinderea nemărginită a ficţiunii, ca un nou Dante însoţit de autoritatea nenumăratelor umbre ce bântuie imaginarul creatorilor de literatură. „Ai știut că ești atât de complicat? Ai fi bănuit vreodată că trăiesc atât de multe lumi în tine? Visele ţi-au deschis câteodată o fereastră către miezul de fantasme al minţii tale, dar visele se adună și se destramă asemenea norilor. Privește însă flotila de fluturi din biblioteca ta, ascultă fornăitul acestor armăsari înaripaţi. Fiecare arde de dorinţa să te transporte, lopătând din zeci și sute de aripi, în tot atâtea spaţii și timpuri mirifice."[11]

[11] Mircea CĂRTĂRESCU, „A patra inimă", în *Care-i faza cu cititul?*, volum coordonat de Liviu Papadima, București, Editura Arthur, 2010, p. 90

În acest cadru al literaturii, promiţător, dar incert, este important să avem direcţiile bine precizate, pentru că numai astfel ne putem păzi de tipologia parvenită a imaginilor. Dinu Păturică, Tănase Scatiu, Stănică Raţiu, sunt exemple prin care putem înţelege că statutul social pus în joc dezvoltă un aprig exerciţiu al cinismului. Când literatura nu e încredinţare, atunci ea devine evulsiune. Vorbind despre un moment din viaţa Sfântului Siluan Athonitul, Cuviosul Sofronie prezintă tocmai aceste ipostaze ale educaţiei copilului: „În casa unui tată analfabet, într'un sărăcăcios sat rusesc, un copil de patru ani aude cuvintele unui negustor de cărţi care nu credea în Dumnezeu, și își întreabă tatăl: «Cum de tu mă înveţi să mă rog, și uite, el zice că Dumnezeu nu există?» Un copil analfabet dintr'o familie sărăcăcioasă de ţărani ruși – și dintr'odată un astfel de gând! Și tatăl, plin de înţelepciune, răspunde: «Nu asculta pe negustorul ăsta de cărţi, că e un prost; iar eu credeam că e un om învăţat, citit.»"[12]

Tot în acest mod suntem și noi educaţi prin diferite surse și, nu de puţine ori, acceptăm „adevărul" lor, fără să fi analizat dacă nu cumva primind învăţătura cădem din treapta cea înaltă a iubirii dumnezeiești.[13] Pe materialul de calitate al literaturii se

[12] Arhimandritul SOFRONIE, „Cuvântarea a paisprezecea", în *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, Traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2004, pp. 168-169. Într-o altă Cuvântare (a douăsprezecea), Cuviosul amintește că una dintre ameninţările cele mai mari ale culturii este mândria care împiedică pe om a iubi, iar din aceasta se naște dorinţa de a-i „smeri" pe ceilalţi și de a-i stăpâni în mod nedemn (*Ibid.*, p. 149).

[13] De exemplu, suntem asiguraţi că romanul lui Vladimir Nabokov (1899-1977), *Lolita* (1955), reeditat la Polirom (2011), „este înainte de toate un poem de dragoste închinat limbii engleze și posibilităţilor sale expresive", în timp ce iubirea nefirească a lui Humbert Humbert, bărbat matur, pentru nimfeta de 12 ani Dolores Haze trece în plan secund, fiind doar o schemă na-

pun cu multă cinste icoane de preţ. Numai duhul neîncredinţării ce ne cuprinde în momentele de slăbiciune și de puţină rugăciune face ca umblarea noastră să fie rătăcire, pentru că dacă nu suntem pe cale, suntem departe de mântuire și dacă întrebăm altundeva, atunci cum vom aștepta răpuns de la Domnul? Căderea vine din mândrie, din deplorabila gestiune a epicii gândului.

Unii primesc cu mare ușurinţă recomandări de lectură în virtutea faptului că numele autorilor stau sub semnul unui cuvânt ce li se pare lor a-l cunoaște și totodată a fi de ajuns pentru a se apropia de text fără minime precauţii. Folosirea cuvântului *mistic* în sintagme precum *poet mistic* sau *scriitor mistic* exercită o anumită înrâurire asupra cititorului care, neavând obișnuinţa de a cerceta în lumina Ortodoxiei, își reprezintă fals subiectul. Cuvântul este de origine greacă (μυστικός) și, începând din veacul al III-lea, intră în terminologia creștină desemnând (în accepţia creștină ortodoxă) știinţa îndumnezeirii omului, o știinţă care se păstrează și astăzi nealterată în Biserica Ortodoxă, în timp ce celelalte Biserici nu o mai înţeleg și nici nu e posibil să o înţeleagă câtă vreme nu vor abandona învăţătura lor omenească pentru a se însănătoși prin har. Nefăcând deosebire între Dumnezeirea după fiinţă și Cea după lucrări sau energiile necreate, așa cum știm de la Sfântul Grigorie Palama, teologiile occidentale s-au îndepărtat de la dreapta credinţă, și în consecinţă de la dreapta vieţuire, pierzând gustul creștinismului autentic și mireasma harului.[14]

rativă de tip mitologic cu fauni și nimfe. Vezi „Bursa cărţilor", în *Timpul*, an XI, nr. 144, februarie 2011, p. 6.

[14] Această realitate este arătată astăzi cu degetul de unul dintre foarte cunoscuţii scriitori francezi, academicianul Jean d'Ormesson, care crede că marea problemă a acestui început de secol XXI este aceea de a oferi speranţă oamenilor și cum Biserica Romano-Catolică nu o mai poate face, fiind „un peu souffrante", iar politica este o competiţie a dezamăgi-

Este deci o contradicţie în a numi *mistic* pe omul care nu are drept scop sfinţirea, îndumnezeirea și care nici nu are cum să devină dumnezeu după har, fiindcă urmează o cale diferită. Prin urmare, Sfântul Simeon Noul Teolog este un mistic, dar nu și Ioan al Crucii (Juan de la Cruz) a cărui operă poetică integrală a fost tradusă nu demult și la noi.[15] Acesta poate fi numit *mistic*, după cum și alţi creatori sunt numiţi astfel, și integrat unei *tradiţii mistice*, dar termenul dobândește o altă accepţie, diferită de cea care în Ortodoxie desemnează îndumnezeirea. Am precizat toate acestea pentru că foarte mulţi cititori, convinși de garanţia pe care o conferă termenul, citesc astfel de opere și asimilează idei străine de criteriologia Ortodoxiei. Trebuie știut că, în ultimul timp, sub această egidă terminologică se adăpostesc, în mod *politically correct*, nu doar gânditori proveniţi din zonele obscure ale unui creștinism greșit înţeles, precum Meister Eckhart din a cărui mistică panteistă[16] mulţi se nutresc (chiar și Ioan al Crucii), ci și din alte zone: sufism, iudaism sau budism.[17]

Disponibilitatea estetică este asemenea frumuseţii „căruţei cu cai de foc" ce a venit să-l ia pe Sfântul Simeon Stâlpnicul la cer pentru faptele nevoinţei lui. Desigur, priveliștea a fost cu totul și cu totul uluitoare și aceasta spune multe despre frumuseţea artis-

---

rilor, singura care rămâne este literatura. Vezi François BUSNEL, „Entretien avec Jean d'Ormesson", în *L'Express*, 01/10/2009, la http://www.lexpress.fr/culture/livre/entretien-avec-jean-d-ormesson_791828.html.

[15] IOAN AL CRUCII, *Integrala operei poetice*, Ediţie îngrijită, prefaţă și note de Anca Crivăţ, Versiuni românești de Anca Crivăţ și Răzvan Codrescu, București, Editura Christiana, 2003.

[16] Preotul Profesor Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, București, EIBMBOR, 2002, p. 10.

[17] Jonathan GARB, „Mystics' Critiques of Mystical Experience", în *Revue de l'histoire des religions*, tome 221, nr. 3, 2004, pp. 293-325.

tică ca instrument al gândului neîmpărtășit cu Hristos. Cititorii neavizaţi, lipsiţi de criterii, pășesc în acest strălucitor atelaj, convinși de frumuseţea imaginii. Dar cine este autorul ei? Care este sursa viziunii încântătoare?

Acestea sunt întrebări fundamentale pentru tine, cititorule. Mirajul edificiului estetic poate ascunde himere și căderi surprinzătoare. De aceea, înainte de a citi cartea pe care ţi-ai ales-o „din auzite", din prezentarea de pe copertă, fascinat de titlu sau persuadat de locul ocupat într-o ierarhie a valorilor literaturii stabilită de gustul unor oameni ce s-au îndepărtat de Adevăr, să cercetezi atent contextul, ca astfel, întru bună cunoaștere, să înţelegi „acţiunea", „farmecul", „morala" acestor texte. Pentru că prezentarea cărţilor nu se face din perspectivă creștină și fiindcă rareori se ia atitudine împotriva ideilor care se „răsfaţă" pe pagini la adăpostul „calculului estetic", este bine să nu privești imediat la succesul de raft sau să fii „orbit" de recomandările euforice ale criticilor.[18] A

[18] Dincolo de „superlativele" prezentării se poate ascunde iadul cel mai de jos, așa cum se întâmplă în romanele smintitoare ale lui Michel Houellebecq, scriitor francez (n. 1958), câștigător al Premiului Goncourt în 2010 (vezi la: http://academie-goncourt.fr/?rubrique=1229172131), ale cărui teme majore sunt singurătatea existenţială, alienarea, lipsa de comunicare dintre oameni, dezorientarea, turismul sexual, firescul păcatului, incoerenţa lumii. Uneori, în pagina de prezentare a cărţilor apar detalii importante pentru alcătuirea unui profil destul de sugestiv pentru cititorul creștin ortodox: „În 1980 obţine diploma de inginer agronom. Urmează o perioadă dificilă pentru Houellebecq: este șomer, divorţează, are o depresie în urma căreia va petrece mai multe stadii în instituţii psihiatrice." (Cf. *Particule elementare*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 4). Insistenţa asupra decrepitudinii societăţii contemporane devine un coșmar pentru cititorul care nu găsește soluţii, pentru că, în realitate, nici M.H. nu are cum să-l ajute: intrat în paginile propriei sale cărţi (*Harta și teritoriul*), el este găsit tocat mărunt, corpul său fiind amestecat cu cel al câinelui. În corespondenţa cu Ber-

lua aminte la coregrafia elegiacă a hierofanţilor „adevărului estetic", înseamnă a percepe literatura doar prin prisma închipuirilor frumoase, iar o astfel de reprezentare poate justifica până și păcatul.

Nu asculta la cei ce-ţi spun că literatura este percepută în funcţie de epocă și că, dacă atunci a fost considerată hulitoare, bajocoritoare și de-a dreptul pornografică până și de o critică ce nu-I slujea lui Hristos, ci doar simplului bun simţ, astăzi ea ar putea fi normală, „canonică", mai ales că de multe ori nici nu mai e vorba de epoci, ci de intervale mult mai mici, de un deceniu sau chiar mai puţin. Pe ce criterii se face o astfel de receptare „canonică"? „Autori astăzi «canonici» și exemplari, de la Kafka la Philip Roth, Salman Rushdie sau Saramago (și mai sunt destui), au fost mai întâi catalogaţi drept stranii și extravaganţi, până să fie acceptaţi oficial și canonizaţi. Este de ajuns să ne gândim la *Complexul lui Portnoy* (Roth), *Versetele satanice* (Rushdie) ori *Evanghelia după Isus Cristos* (Saramago)! Titlurile menţionate au fost cărţi care au scandalizat, din varii motive, dar care după un oarecare timp au fost gustate și chiar acceptate drept canonizabile! După șocul iniţial și după încălcarea

---

nard-Henri Lévy, mărturisește destul de clar că nu crede în Dumnezeu (*Inamici publici*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 152), fapt ce constituie un avertisment serios pentru noi, căci cu ce ne vom alege însoţind personajele unui autor necredincios în afară de părtășia la păcatele și la batjocura lor faţă de cele sfinte?

Vom spune aici și că François Weyergans (n. 1941), academician, câștigător al premiului Goncourt în 2005, în dauna lui M.H., cu romanul *Trei zile cu mama*, insistă pe același ingredient al sexualităţii mult folosit azi, la care ar fi putut renunţa, dat fiind și respectabila vârstă pe care o are, după cum l-a sfătuit și bunul său prieten Maurice Béjart. Vezi la: http://www.romlit.ro/premiul_goncourt_2005_-_weyergans-houellebecq_6_-_4.

tabuurilor de lectură, de gust și de dispoziţie, cititorul a putut să accepte ideea că există cărţi care te scot din ţâţâni în sens bun (te scot din habitudini), care te violentează (și nu neapărat prin violenţă!) și te fac să percepi *altfel* lumea."[19]

Însă a vedea *altfel* lumea presupune, în cazul acestor autori, a experia acel spaţiu redus, acel ghetou al imaginaţiei pe care îl afli doar din depărtările de iubirea lui Dumnezeu. Literatura aceasta ne-ar fi de folos dacă ne-ar ajuta să privim spre cuvintele insuflate ale Sfintei Scripturi, adică să ne cumpănească în vederea tainelor pe care Domnul le lucrează în inimile noastre, în cer și pe pământ, și să ne facă să ne dorim mai mult decât orice bucuria mântuirii. Dar ce vedem? Fără să ne îndrume câtuși de puţin pe această cale a vieţii veșnice, unele dintre aceste cărţi sunt de fapt drumuri înșelătoare, aparenţe ale nemuririi, cu fundături din cele mai înfricoșătoare, dacă e să facem referire doar la descrierile păcătoase și vătămătoare ale scrierii lui Roth, un scriitor premiat și considerat azi unul dintre cei mari ai epocii noastre.[20]

Toţi aceștia și mulţi alţii ne îndeamnă, cu o prefăcută bunăvoinţă, să ne lepădăm un pic de Hristos pentru a vedea și noi cum se vede „altfel" lumea, să „înţelegem" cum înţeleg și ei viaţa, moartea, iubirea și, hăt, ceea ce mai e dincolo.[21] Se folosește o „re-

[19] Ruxandra CESEREANU, *Biblioteca stranie*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2010, pp. 5-6.

[20] Vezi la: http://www.guardian.co.uk/books/2011/may/18/philip-roth-wins-man-booker-international.

[21] În acest mod perfid procedează scriitorul italian Umberto Eco, care consideră *Etica* filosofului Spinoza a fi „o mare carte", într-o scrisoare adresată unui cardinal romano-catolic: „Încercaţi, Carlo Maria Martini, pentru binele discuţiei și al confruntării în care credeţi, să acceptaţi chiar și pentru o secundă ipoteza că Dumnezeu nu există: că omul apare pe pământ dintr-o eroare a fatalităţii neglijente, sortit condiţieie de muritor și, pe deasupra, condamnat la conștientizarea acestei condiţii, fiind de aceea cel mai imper-

torică" dezarmantă pentru cititorul neavizat, pentru cel lipsit de reperele adevăratei retorici, dar ţinta e ca cei ce nu apreciază gândirea lor, căci nu recunosc în scrierile lor stilul înalt al minimei bune cuviinţe sau frumuseţea lumii hristificate, să nu fie vizibili, să nu ofere modele de receptare, criterii viabile. Dar iată că poezia e liberă, criteriile nu au dispărut și vin tot timpul vești pline de nădejde. Exemplul poetului Daniel Turcea (1945-1979) este cutremurător. „Apoi părintele m-a dus la un alt mormânt, la cel al poetului Daniel Turcea: «Înainte am fost la mormântul unui ieromonah sfânt. Acum ne aflăm la cel al unui mirean care, prin pocăinţă, a dobândit sfinţenia.» A început să îmi spună câte ceva despre Daniel Turcea : «Înainte de a se converti, trăia în patimi ca orice artist. Era scriitor foarte apreciat de lumea literară. Era una dintre speranţele Uniunii Scriitorilor. A scris un volum, *Entropia*, plin cu toate rătăcirile din lume. Cele mai ciudate idei filosofico-religioase se află acolo. Cât despre credinţă, nici urmă. Chiar dacă mama lui era foarte credincioasă, el nu avea nicio legătură cu Biserica. Idolatriza știinţa, căutând să fie la curent cu cele mai recente descoperiri. În rest, viaţă pătimașă: femei, beţii zdravene. Și, la un moment dat, Dumnezeu Și-a arătat mila. Venind acasă după ce timp de o săptămână ai lui nu știuseră nimic despre el, a avut un vis minunat: a visat că era în faţa unei biserici căreia nu îi vedea intrarea. A încercat să îi cheme în ajutor pe Budha, pe

fect dintre animale (îngăduiţi-mi tonul leopardian al acestei ipoteze) [...] Abandonaţi acum ipoteza și lăsaţi-o în seama altora: dar admiteţi că, dacă Hristos ar fi doar subiectul unei povestiri, faptul că această poveste a putut fi imaginată și dorită de niște bipede golașe care știu doar că nu știu ar fi la fel de miraculos (miraculos de misterios) ca faptul că fiul unui Dumnezeu real s-a întrupat cu adevărat. Acest mister natural și pământesc n-ar înceta să tulbure și să înnobileze inimile celor care nu cred." (Carlo Maria MARTINI, Umberto ECO, *În ce cred cei care nu cred?*, Traducere de Dragoș Zămosteanu, Iași, Editura Polirom, 2011, pp. 91-93).

alţi întemeietori de religii, dar nu a primit niciun răspuns. O putere nevăzută, ca puterea care a împiedicat-o oarecând pe Maria Egipteanca să intre în biserică, îl oprea să se apropie de biserica din vis. Dar când a strigat: «Mântuitorule, ajută-mă!», atunci au coborât doi oameni, unul îmbrăcat în haine de ostaș, al doilea în veșminte de episcop, care l-au luat pe sus și l-au băgat în biserică pe sus, prin turlă. A văzut în zbor toate frescele din biserică. Când au atins pământul, cei doi însoţitori au intrat în icoanele din stânga și din dreapta altarului. Înainte de asta cel în haine de ostaș a zis: «Pe acesta îl iau eu!» Celălalt a răspuns: «Ba îl iau eu, că eu am grijă de tineri!». După ce s-a sculat din vis, Daniel a căutat cu înfrigurare biserica. Și când a ajuns la Biserica Elefterie, a recunoscut-o. A intrat înăuntru, și ceea ce a văzut era exact ceea ce văzuse în vis. Deși călca pentru prima oară pragul acelei biserici. În stînga și în dreapta altarului, în mărime naturală, icoane cu Sfântul Mucenic Gheorghe și Sfântul Sfinţit Mucenic Elefterie. Ei i se arătaseră în vis. Convertirea a fost tulburătoare. Poate cea mai tulburătoare convertire din ultimul secol. După ce a ajuns și s-a spovedit la părintele Arsenie Papacioc, viaţa lui Daniel s-a schimbat cu totul. A dus o viaţă de mare nevoinţă creștină. Se zice că a fost radiat de securitate pentru că încerca să îi aducă pe calea credinţei și pe cei din cercul său de prieteni intelectuali; și că boala care i-a adus moartea a fost provocată de dușmanii lui Hristos. Modul în care a răbdat el chinurile bolii care i-a adus moartea l-au făcut să urce pe culmile sfinţeniei. Versurile pe care le-a scris după convertire l-au făcut pe părintele Stăniloae să îl considere cel mai mare poet creștin."[22]

[22] Danion VASILE, *Jurnalul convertirii. De la Zeiţa morţii la Împăratul Vieţii*, Ediţia a VII-a, București, Editura Nepsis, 2009, pp. 186-187. Mormântul poetului se află în cimitirul mănăstirii Cernica. Despre cum a fost publicat volumul de poezii *Epifania* aflăm din *Memoriile* ÎPS Bartolomeu, care aflându-se în biroul lui Marin Preda de la Editura Cartea Românească,

Opera artistică valoroasă îl îndeamnă pe cititor să cerceteze mai departe și viaţa scriitorului, căutând cumva în ea garanţia cuvintelor din operă. „Acela-i înţelept la care înţelepciunea este întărită de fapte, care nu se mărginește la cuvinte «ca cei care se mută din loc în loc ca umbra». Socot că înţeleptul care întărește prin fapte înţelepciunea sa se aseamănă cu un pictor care pictează frumuseţea vrednică de admirat a unui om în așa fel încât modelul seamănă perfect cu cel înfăţișat de pictor în tablou. A lăuda în public în chip strălucit virtutea, a ţine lungi discursuri despre ea, iar în intimitate a prefera plăcerea în locul castităţii și lăcomia în locul dreptăţii, înseamnă a te asemăna celor ce joacă dramele pe scenă. Adeseori aceștia o fac pe împăraţii și marii demnitari, dar ei nu sunt nici împăraţi, nici mari demnitari, ci, mai mult, se întâmplă chiar de nu sunt nici liberi." (Sf. Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 572). Dar cei ce nu iau aminte la cuvintele Sfinţilor, considerându-i, *horribile dictu*, lipsiţi de competenţă în domeniul literaturii, vor fi fost atenţi măcar la replica Electrei în conversaţia ei

în anul 1978, povestește că, nefiind de găsit un astfel de cuvânt în dicţionar în acel timp, Preda, care trebuia să aprobe coperţile câtorva cărţi noi printre care și pe cea a poetului Turcea, nelămurit, îl întreabă: „ – Părinte, ce'nseamnă Epifania? Dumneata trebuie să știi.

- Cum să-ţi spun, domnule Preda, am încercat eu să evit cuvântul «revelaţie», epifania este o descoperire năprasnică, un fel de inspiraţie… asta e!, inspiraţie, așa ca atunci când, de pildă, scrii un roman, trebuie să inventezi un personaj intermediar, la care nu te-ai gândit, n-ai nicio idee despre cum ar fi sau cum să-l cheme, și deodată ideea îţi vine, așa, din senin… tocmai când îţi trebuie…, cam asta înseamnă cuvântul epifanie…

- Da' nu e mistic!

- Ei, cum o să fie mistic?

- Bine, se aprobă, a conchis Preda punându-și semnătura." (Valeriu ANANIA, *Memorii*, Cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Editura Polirom, 2011, pp. 670-671).

tensionată cu Crisotemis, când spune: „E îngrozitor să vorbești cuminte,/ iar în fapte să greșești."[23]

Pentru a nu deveni un juriu favorabil păcatului, să pui ordine în gândurile tale, cititorule, și să judeci după Adevăr, Frumos și Iubire lumea reprezentărilor artistice. Adeseori, delimitarea este mărturisire de credinţă și trebuie să știi că, pătrunzând printre decorurile seducătoare ale imaginarului artistic, nu operezi într-un registru degrevat de libertatea pe care o dă Adevărul. Literatura nu trebuie să fie adevărată pentru a fi frumoasă, dar poate fi frumos fără Adevăr? Cum bine zice poetul: „Și iar a venit primăvara/ Și iar ne minţim că-i frumos" (*Amăgire*).[24] Ce folos ai tu citind o carte „impresionantă", dar care nu are legătură cu idealul spre care tinzi? La ce folosește atâta risipă de talent? Cum vei gestiona acel „frumos" pe care lectura ţi l-a transmis? Acestea sunt paradoxurile lecturii făcute în dublă regie, însă pentru tine bucuria lecturii irumpe din întâlnirea pe care o simţi că este așa cum ţi-ai imaginat-o, întâlnirea care te pregătește pentru o nouă etapă importantă din drumul tău spre absolut. De aceea nu trebuie să pierzi timpul cu întâlniri convenţionale, nefructuoase, paupere. „Dar ce se întâmplă de fapt? Noi încă nu am cercetat locurile unde ni s-a spus că, cel puţin, ar putea să fie Dumnezeu, dar am și început să-l căutăm acolo unde El nici măcar nu a promis să fie. De unde am aflat noi despre Iisus Hristos? Din Evanghelie, din Scripturi. Și-atunci, de ce nu citim Scriptura, ci-L căutăm în altă

[23] SOFOCLE, *Electra*, Traducere în versuri albe de N. Carandino, București, Editura Univers și Teatrul Naţional I.L. Caragiale, 1971, p. 56. Tot acest personaj ne face să reflectăm la cuvintele pe care le spunem sau le scriem pentru că ele, exprimând fiinţial umanitatea, pot fi hotărâtoare pentru viaţa semenilor noștri: „De multe ori ajung câteva vorbe/ ca să năruie sau să înalţe un om." (p. 25).

[24] Adrian PĂUNESCU, *Cele mai frumoase poezii de dragoste*, I, București, Editura Art, 2011, p. 49.

parte? Noi încă nu am cercetat locurile unde Dumnezeu cu gura Lui a promis să fie, și de acum am și pornit să-L căutăm aiurea. O stradă nu o poţi găsi indiferent de direcţia în care ai porni, ci întrebi sau citești ce mai scrie pe pereţi. Dar să recunoaștem că un locuitor al orașului te va duce mai repede unde dorești decât dacă te-ai apuca tu singur să descurci hărţile. Așa este și cu Dumnezeu, de ce să-L cauţi singur într-o istorie care deţine toată informaţia despre locul unde se află El?"[25]

În același fel s-a exprimat și Cuviosul Stareţ Varsanufie de la Optina, propunând un exemplu de scriitor prin care să înţelegem că, lipsiţi de lumina Ortodoxiei, orbecăim în întunericul idealurilor de care ne-am înconjurat. „La mulţi scriitori mari de-ai noștri se întâlnește năzuinţa către o altă viaţă, mai bună, însă nu caută această viaţă acolo unde trebuie. De aici iau naștere nemulţumirea și mâhnirea, exprimate în operele lor. Iată, de exemplu, M.I. Lermontov. Îl chinuiau deșertăciunea și zădărnicia vieţii și vroia să-și ia zborul în sus, însă nu putea – nu era înaripat. Din poezia lui «Eu, Maica lui Dumnezeu, astăzi prin rugăciune…» reiese că el nu a înţeles rugăciunea adevărată. Proorocul spune: «Și rugăciunea lor va fi cu păcat». Într-adevăr, ce exprimă Lermontov, pentru ce se roagă ? «Nici pentru mântuire, nici din recunoștinţă sau pocăinţă» - ce fel este această rugăciune ? În general omul nu se gândește nici la mântuirea lui, nici nu se căiește, nici nu mulţumește lui Dumnezeu. Tristă este situaţia dacă poetul își numește sufletul «pustie»! Iată că acest suflet pustiu al lui a și ajuns, în cele din urmă, într-o așa stare, încât a început să-l preamărească pe demon. Deosebite sunt două poezii, într-adevăr, minunate ca idee : «Îngerul» și «În clipa vieţii grele». În ultima poezie este exprimată adevărata rugăciune, în timpul căreia «și crezi și plângi și îţi este atât de ușor, ușor». Însă aceste sclipiri nu au luminat sufletul pustiu al poetului

[25] Monahul Savatie BAȘTOVOI, „De la postmodernism la Ortodoxie", în *Ortodoxia pentru postmoderniști*, Timișoara, Editura Marineasa, 2001, p. 53.

și el și-a sfârșit viaţa într-un mod atât de groaznic – a fost ucis în duel.» (*Moștenire duhovnicească*, pp. 168-169).

Observată în lumina Ortodoxiei, literatura trimite de multe ori la o lume debusolată, fără criterii, lipsită de Hristos. Sfântul Vasile cel Mare spune: „De aceea trebuie să păzim cu toată grija sufletul, ca nu cumva, atrași de plăcerea cuvintelor, să primim, fără să băgăm de seamă, ceva din cele rele, întocmai ca aceea care beau otrava împreună cu mierea." (*op. cit.*, p. 569). Iar în altă parte citim: „Duhul Sfânt lucrează și acum prin Sfânta Scriptură și prin oamenii devotaţi lui Dumnezeu. De aceea, Sfintele cărţi, îndeosebi Vieţile Sfinţilor, au o influenţă atât de binefăcătoare asupra sufletului omului, deoarece în ele este cuvântul vieţii, iar în scrierile necredincioșilor Renan și Nietzsche și ale celorlalţi este cuvântul morţii, pentru că de la o asemenea lectură sufletul se acoperă de întuneric, tristeţe și deznădejde, se lasă negură din toate părţile și învăluie inima omului, iar cuvântul Duhului Sfânt dă viaţă."[26]

Dacă găsim în noi măcar puţină dragoste pentru literatură, atunci vom ști să tragem linie delicat, nu mânaţi de ambiţia maniheistă a criteriului-ciomag pedagogic, iar literatura occidentală, să nu ne îndoim, are texte ce pot ajuta pe drumul acesta al mântuirii, însă ele trebuie selectate cu multă grijă dintre titlurile consacrate.[27] Tocmai aceste criterii de selecţie sunt atât de ne-

---

[26] Cuviosul VARSANUFIE, 3, p. 269, din 27.12.1912, reprodus în *Filocalia de la Optina*, vol. II, Traducere din lb. rusă Cristea Florentina, Editura Egumeniţa, Galaţi, 2010, p. 424.

[27] Unul dintre acestea este și romanul *Baraba* (1950) al suedezului Pär Lagerkvist (1891-1974), deţinător al Premiului Nobel pentru Literatură (1951).

dreptăţite azi. Parafrazându-l pe W.H. Auden[28], care spunea că este dăunător pentru caracter să recenzezi cărţi proaste, observăm lipsa de dragoste faţă de literatură nu doar aprecierea pozitivă a unor cărţi ieșite din minţile rătăcite ale prigonitorilor și hulitorilor de Dumnezeu, ci și simpla lectură, nu doar nedelimitarea de ideile și de arta potrivnică Duhului, ci și neștiinţa și neatenţia cu care ne repezim să citim o astfel de carte și multe altele, uitând să cercetăm credinţa și, în general, viaţa scriitorilor unde am putea găsi suficiente motive pentru a nu ne mai împovăra și cu lectura operei lor.[29] Biografia unui scriitor poate fi, așadar, o cheie a lecturii, un ghid care ne poartă prin labirinturile ameţitoare ale operei și ne informează asupra instanţelor ce se află în spatele literaturii.[30] Și nu e deloc nesemnificativ, atunci când te hotărăști

[28] Apreciat poet american ce nu-și ascundea orientarea homosexuală. Vezi Katherine BUCKNELL, „In praise of a guilty genius", la http://www.guardian.co.uk/books/2007/feb/04/poetry.whauden.

[29] Într-o „Notiţă biografică" din 1935, redactată de el însuși, poetul portughez Fernando Pessoa (1888-1935) își definește credinţa: „Creștin gnostic și, pentru acest motiv, fundamental opus tuturor Bisericilor organizate și mai ales Bisericii de la Roma. Credincios, pentru motive care vor apărea ca implicite, puţin mai departe, Tradiţiei Secrete a Creștinismului, care întreţine relaţii intime cu Tradiţia Secretă în Israel (sfânta Cabală) și esenţa ocultă a Masoneriei." (Fernando PESSOA, *Terapia eliberării*, cuvânt introductiv, selecţie și traducere de Micaela Ghiţescu, București, Editura Ştiinţifică, 2000, p. 14).

[30] Și oare nu spune destul de multe pentru un cititor creștin ortodox faptul că un scriitor ca peruanul Mario Vargas Llosa (n. 1936), deţinător al Premiului Nobel pentru Literatură (2010), se căsătorește în 1955 cu o mătușă de care divorţează nouă ani mai târziu, ca după un an să se recăsătorească cu verișoara sa, Patricia? Vezi la http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureats/2010/vargas_llosa.html. Uniunea Scriitorilor din România i-a decernat Premiul Ovidius 2005 pentru

să citești cărţile unui autor, să știi că acesta s-a sinucis, așa cum e cazul romancierului, dramaturgului și eseistului francez Henri de Montherlant (1896-1972). Dar iarăși spun că se găsesc și cuvinte luminoase în opera unui scriitor, măcar unul, cu care să stea înaintea lui Dumnezeu cu nădejde.

Imaginarul copiilor are nevoie de educaţie pentru a dobândi acea supleţe pe care e de presupus că ar trebui să ajute la considerarea corectă a împrejurărilor vieţii, iar exerciţiul creator se impune în acest sens. De ce spunem aceasta? Fiindcă lipsa imaginaţiei constituie un bun prilej pentru neînţelegerea unei prietenii, a unor responsabilităţi, a iubirii, a credinţei în Dumnezeu și, în general, a oricărei întreprinderi axiologice. Și vom avea o perspectivă și mai limpede dacă înaintea ochilor minţii vom proiecta o lume a copiilor, cum este cea de azi, al cărei imaginar este supus unor diverse amputări, fie prin incapacitatea noastră, a celor mari, de a le oferi un model viu, pertinent, fie prin universurile reductive pe care unele cărţi[31] sau scenariile media le concertează în conștiinţa lor. Dar literatura nu este *dreadful trade*. În ultima vreme au fost publicate cărţi ce pot ajuta mult la formarea copilului creștin ortodox: seria *Povestiri și rugăciuni pentru copii* a Cuviosului Părinte

---

„valoarea operei literare și contribuţia la afirmarea libertăţii de expresie și toleranţei interetnice".

[31] Cum este și *best-seller*-ul lui Jeff Kinney, *Jurnalul unui puști*, o carte pe care mulţi părinţi o acceptă cu naivitate în viaţa copiilor lor, de dragul de a-i vedea absorbiţi de o lectură sau pur și simplu pentru că ei înșiși nu au reperele fixate. Dar sunt părinţi care iau atitudine, iar unii observă just că o astfel de carte promovează un antimodel, căci Gregory Heffley fiind egoist, răutăcios, leneș, răzbunător, preocupat mai presus de orice de propria imagine. Peste toate acestea textul este de o îndoielnică ţinută estetică. Vezi Irina CONSTANTINESCU, „ «Jurnalul unui puști» sau de ce scopul nu scuză mijloacele", în *Familia ortodoxă*, nr. 4 (51), aprilie 2013, pp. 12-16.

Ilie Cleopa (Editura Mănăstirea Sihăstria, 2006), *Biblia povestită copiilor* (Pr. Dr. Dumitru Stănescu) și *Biblia pentru copii*[32], *Prima spovedanie*[33], *Viețile Sfinților pentru copii* (Ileana Vasilescu)[34], *Micul Pateric* (Ierom. Savatie Baștovoi), povestiri istorice pentru copii[35], istorisiri minunate pentru copii[36], povestirile lui Vasile Marcu (*Antonel*, *Rândunica din Ghebacea*, *Martirul necunoscut*, *Taina fraților gemeni*), *Un înger rănit*[37], *Suflet de copil*[38], povestirile scriitorului grec Papadiamandis[39], istorisiri creștine[40], *Un leagăn*

---

[32] Zoe KANAVA, *Biblia pentru copii*, trad. de ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Editura Evanghelismos, 2008.

[33] V. MALEAGHIN, *Prima spovedanie*, Galați, Editura Egumenița, 2008.

[34] Vezi și Ileana VASILESCU, *Povestiri pentru copii*, București, Editura Sofia, s.a.

[35] Petru Demetru POPESCU, *Cu noi este Dumnezeu*, București, Editura Sofia, 2007.

[36] *Cât de mare este dragostea lui Dumnezeu pentru oameni?: 7 istorisiri minunate pentru copii, părinți și bunici*, ed. îngrij. de L. S. Desartovici, București, Editura Sofia, 2007; Mihaela ION, *Mâna din cer*, Ediția a II-a, București, Editura Andreas, 2008.

[37] Nikita T. TEODORIDI, *Un înger rănit*, Traducere din limba greacă de monahul Pimen Vlad, Bacău, Editura Bunavestire, 2005.

[38] Monahia Parascheva AVĂDANEI, *Suflet de copil: Povestiri*, București, Editura Sofia, 2003.

[39] Alexandros PAPADIAMANDIS, *Cântecele lui Dumnezeu și alte povestiri*, Trad. din limba neoelenă, studiu introductiv și note: pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Sofia, 2011 (povestirea *Sfânt sărac* este extraordinară!); *Povestiri de Crăciun*, Trad. din limba neoelenă: pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Sofia, 2011.

[40] *Arțarul neascultător : istorisiri creștine pentru copii*, Traducere din lb. rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2006.

în zăpadă (Iosif D. Agapitos), *Temele lui Vlad* [41], *Cartea băieților* și *Cartea fetelor* (Pr. Alexei Gracev), *Musafirul din cer*, *Puterea unui copil*, *Suflet de crin*, *153 de istorisiri minunate adunate de la Sfinții Părinți pentru copii*, *Darul îngerului*[42], *Coșulețul cu flori*[43], *Viața Genovevei de Brabant*[44], *Iannis cel nebun pentru Hristos*[45], *Taina iubirii.*

---

[41] Vlad-Mihai DIACONESCU, *Temele lui Vlad: Lumea văzută prin ochii unui copil creștin*, Editura Fundaţia Justin Pârvu, 2013. Volumul este o pledoarie pentru o trăire în Hristos, singura *integrare* fără note ideologizante într-o societate românească tot mai supusă modificărilor și experimentelor de multe feluri. Ultimele două *teme* sunt emoţionante.

[42] *Darul îngerului – povestiri creștine pentru copii* –, Traducere din lb. rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2002.

[43] Chr. V. SCHMIDT, *Coșulețul cu flori*, Traducere: Episcopul Anthim Petrescu, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2012.

[44] A. TĂUTU, *Viaţa Genovevei de Brabant*, București, Editura Agapis, 2008.

[45] Dionisios A. MAKRIS, *Iannis cel nebun pentru Hristos*, Traducere din limba greacă de Ieroschimonah Ștefan Nuţescu, București, Editura Evanghelismos, 2012. Fără să fie literatură, cartea reprezintă o lectură savuroasă prin aceea că denunţă distanţele fiecăruia dintre noi faţă de adevăratul sens al vieţii, punând în discuţie perspectiva schizofrenică a lumii actuale, într-un mod cât se poate de neconvenţional. Prin Don Quijote, prinţul Mîșkin sau Cordelia înţelegem că umanitatea incompletă a lumii de azi nu mai poate vedea decât răsturnat pe omul adevărat, recuzând perpetuu calitatea sa de om, tocmai pentru că modelul de umanitate pe care-l poartă astfel de personaje aduce libertate, iar lumea nu mai este dispusă la libertate, fiind atât de greu robită patimilor. Având o tematică apropiată, cartea părintelui ieromonah Savatie Baștovoi, *Nebunul*, Ed. a 2-a, rev. și adăug., București, Editura Cathisma, 2007, prezintă viaţa Sfântului Simeon al Edessei sub forma unui roman scris cu talent.

File din sufleul meu[46], *Lacrima sufletului*[47], *Tatăl meu, preotul, care s-a urcat la cer*[48], *Oscar și tanti Roz*[49] și alte povestiri duhovnicești.[50]

Alături de acestea s-ar putea adăuga baladele noastre populare (dar și multe dintre cele culte[51]) care vorbesc despre trecutul eroic al românilor și despre jertfele pe care acest popor le-a dat pentru ca noi, cei de astăzi, să avem credinţa cea adevărată și hotarele acestei ţări, basmele românești (care aproape de fiecare dată se încheie cu nuntă) cu Făt-Frumos despre care Părintele Stăniloae spune că e

[46] Danion VASILE, *Taina iubirii. File din sufletul meu*, Galaţi, Editura Bunavestire, 2003. Aflat în faţa studenţilor săi care prin textele lor vor să ridice pe oameni din moleșeala patimilor, Profesorul, personajul din piesa de teatru, are o replică memorabilă: „Da, trebuie ca scrisul vostru să fie pătruns de focul fierbinte al slujirii aproapelui. Nu de cel al obţinerii gloriei, cum e la alţii. Și, dacă veţi scrie din dragoste pentru ei, atunci Dumnezeu vă va lumina și roadele voastre vor fi mult mai bogate..." (p. 73).

[47] Cătălina DĂNILĂ, *Lacrima sufletului*, București, Editura Areopag, 2012. Romanul tinerei prozatoare este captivant, surprinzând universul plin de întrebări al liceenilor, căutările lor, idealurile, soluţiile duhovnicești (se vorbește firesc despre duhovnic, spovedanie, euharistie, lucru rar întâlnit în proza românească de după 1989).

[48] Virgil GHEORGHIU, *Tatăl meu, preotul, care s-a urcat la cer: amintiri dintr-o copilărie teologică*, trad. Maria-Cornelia Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2008.

[49] Eric-Emmanuel SCHMITT, *Oscar și tanti Roz*, București, Editura Humanitas Fiction, 2012.

[50] Monahul Pimen VLAD, *Povestiri duhovnicești*, Bacău, Editura Bunavestire, 2006.

[51] *Domnul Mavrogheni* sau *Muma lui Ștefan cel Mare* ale lui Dimitrie BOLINTINEANU, *Dan, căpitan de plai* a lui Vasile ALECSANDRI, sau *Pașa-Hassan* de George COȘBUC sunt doar câteva exemple. Dar și absolut minunatele balade ale lui Radu Gyr: *Balada ucenicului cu ochi albaștri*, *Balada clopotarului din stele*, *Balada iconarului de lângă rai*, *Balada păsării măiestre*. Vezi Radu GYR, *Balade*, București, Editura Lucman, 2006.

„chip al lui Hristos”, psalmii în versuri ai Sfântului Ierarh Dosoftei, dar și cei ai lui Vasile Militaru[52], înţeleptele *Învățături ale lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*[53], Alexandru Vlahuţă cu scrisoarea către fiica sa, Margherita, la împlinirea celor șaptesprezece ani (scrisoarea este memorabilă!), Panait Cerna, a cărui poezie este considerată azi învechită, măcinată de retorică și alegorism, povestirile lui Emil Gârleanu, Slavici în multe din nuvelele și romanele sale, anumite poezii de Eminescu (mai ales cele desprinse din filonul popular), schiţele și comediile lui Caragiale în care taxează ironic starea decăzută a moravurilor societăţii românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și ne face să pătrundem esenţa parlamentarismului în orice regim democratic: discursul sau bătălia electorală are drept efect compromisul. Nichifor Crainic (1889-1972), este numit de către părintele Stăniloae „poetul nostru creștin prin excelenţă”, iar poezia lui, expresia spiritualităţii concrete a unui popor”, deoarece versurile sale nu sunt nici pe departe expresia unei simţiri general-umane, ci, cu mult mai mult, o chemare spre adevărata menire a poeziei, aceea de a transmite mesajul euharistic, în deplinătatea cuvintelor trăite, nu doar gândite.

Pe Octavian Goga l-am primit multă vreme din „mâinile” interpreţilor ideologici care n-au vrut deloc să spună că este credincios, conferind exprimării transfigurate de credinţă doar „funcţii estetice”. Mutând subtil accentele, s-a afirmat că, în poezia sa, Dumnezeu „nu are existenţă transcendentă” sau că „Biserica din poezia lui Goga – biserica românilor din Ardeal – nu e atât de închinăciune, cât un mijloc de apărare naţională și socială”. Comentând atent aceste devieri primejdioase pentru sufletul oricui a vrut și vrea să înţeleagă poe-

[52] Vasile MILITARU, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Lumină din lumină, 2000.

[53] Vezi și *Învățături ale lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie, povestite copiilor: texte biblice, istorice și patristice*, selecţie și adaptare de Narcisa-Mihaela Câdă și Ani-Eliza Busuioc, București, Editura Basilica, 2012.

zia lui Octavian Goga, fiindcă fondul de carte al bibliotecilor rulează încă toate aceste volume însoţite de „exegeze" utilizatorilor de azi și multe dintre analizele, referatele sau studiile universului poetic al lui Goga se axează pe aceste false perspective, IPS Antonie observă ironic că „De aici și până la a fi declarat club politic, nu mai era decât un pas, iar Goga putea fi înscris în partid, cu toţi strămoșii săi preoţi și ţărani mergători la biserică! Că Biserica a fost, în Transilvania, și «mijloc de apărare naţională și socială», cine o va nega ? De fapt o va nega același reconsiderator pe o altă pagină ! Dar cu ce drept, și pe ce temei să i se nege Bisericii caracterul genuin, originar, permanent de «locaș de închinăciune»? Dar, cum Biserica trebuia scoasă din har, din rostul ei religios, pentru aceasta se putea spune orice enormitate despre ea. [...] Noroc că a rămas, totuși, întreagă poezia lui Goga. Și fericiţi cei care și-au putut păstra mintea sănătoasă și l-au cunoscut pe Goga prin poezia lui, și nu prin vorbele prefaţatorilor. Aceștia – prefaţatorii – dacă mai trăiesc, să se spovedească prin alte prefeţe, adevărate, drepte."[54]

Nu pot fi uitaţi Delavrancea cu *Domnul Vucea*, *Hagi Tudose* sau *Apus de soare*, apoi Ion Agârbiceanu cu *Fefeleaga* (și celelalte povestiri), *Pustnicul și ucenicul*[55] sau cu romanul *Arhanghelii*, în care pofta de înavuţire, patimile și pofta de a risipi nu sunt deloc încuviinţate, dar se întâmplă și dau veridicitate acelei lumi unde iubirea curată dintre Vasile Murășanu, băiatul preotului, și Elena Rodean, fiica notarului din sat, constituie calea de urmat. Alexandru Davila

---

[54] Antonie PLĂMĂDEALĂ, *De la Alecu Russo, la Nicolae de la Rohia*, III, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1997, pp. 47-48. Este însă obligatorie parcurgerea întregului capitol despre O. Goga, intitulat „Metafora religioasă și cuvintele bisericești în poezia lui Octavian Goga. Scurtă încercare de reparaţie", pentru a vedea în diferitele resorturi mistificarea sensului luminos al poeziei sale.

[55] Ion AGÂRBICEANU, *Pustnicul și ucenicul său*, Bacău, Editura Bunavestire, 1998.

(*Vlaicu-Vodă*), Alecsandri cu *Pasteluri* și *Chirițele*, Petre Ispirescu cu minunatele sale basme, Victor Eftimiu cu basmele sale, dar și cu piesa de teatru *Înșiră-te, Mărgărite*, Nicu Gane[56], George Coșbuc (Câtă dragoste curată a pus în poezia *Mânioasă*!). Apoi sunt poeziile pentru copii ale lui Șt. O. Iosif (*Bunica*, *Cântec de primăvară*, *Icoane din Carpați*, *Cântec de leagăn*, *Cântec sfânt*, *Gruia*) și ale lui Tudor Arghezi (volumele *Prisaca*, dar și textele din *Cartea cu jucării*), baladele și rapsodiile lui G. Topârceanu (*Balada unui greier mic*, *La Paști*, *Un duel*, *Rapsodii de primăvară*), dar și parodiile sale, genialul Ion Creangă, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, Ionel Teodoreanu, Daniel Turcea cu volumul *Epifania*[57], Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru cu toată imnografia sa creștină, Călin Gruia[58]. Sau Elena Farago, Otilia Cazimir, Nina Cassian, Daniela Crăsnaru, Constanța Buzea, Grigore Vieru[59], cu poeziile lor pentru

[56] Nicu GANE, *Stejarul din Borzești*, București, Editura Cartex 2000, 2007.

[57] Referindu-se la acest volum de poezii, dl N. Manolescu pare a nu avea „antena" potrivită și, astfel, devin explicabile considerații superficiale de tipul: „Religiozitatea lui e profundă și naivă." (*Istoria critică*..., p. 1086), „O monotonie liturgică pune stăpânire pe poezia lui Daniel Turcea [...]" (*Ibid.*, p. 1087). O direcție ce recuperează sensul viu al poeziilor lui Daniel Turcea de după convertire, oferă Ioan Holban în articolul său, „Fiul Cuvântului", în *Convorbiri literare*, nr. 1 (193), ianuarie 2012, la http://convorbiri-literare.dntis.ro/HOLBANian12.htm.

[58] Vezi Călin GRUIA, *Povești*, București, Editura Agora, 2012. Volumul a fost publicat întâia oară în 1967 la Editura Tineretului.

[59] Vezi Grigore VIERU, *Acum și în veac: poeme, cântece, confesiuni*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2002. În afara ciclului *Moșul din leagăn (versuri pentru copii)*, volumul cuprinde minunate poezii închinate mamei, iubirii dintre soți, fericirii, lui Eminescu, dar și emoționanta *Scrisoare din Basarabia* în care rezonează durerea unei istorii confiscate: „În vremea putredă și goală/ Pe mine, frate, cum să-ți spun,/ Pe mine m-au mințit la școală/ Că mi-ești dușman, nu frate bun." (p. 92). De asemenea, poetul ta-

copii, și multe alte nume din literatura universală pe care le-am mai amintit poate, alături de Fraţii Grimm, Selma Lagerlöff și Antoine de Saint-Exupéry. Sau Spiridon Vangheli cu *Isprăvile lui Guguță*.[60]

În toate aceste cazuri de lectură este deosebit de important ca alături de tânărul cititor să fie un îndrumător, fie ca partener de discuţii interesat de subiectul textului, fie ca ajutor la citirea textului, fie ca iscusit modelator al sufletului pornind de la replicile unor personaje, de la situaţii, gânduri sau dezndodământ luminos și descoperind creativ și cu smerită lucrare chipul dumnezeiesc al harului în om. De exemplu, parcurgând romanul lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, cititorul ar trebui să observe frământările unui intelectual (filosoful Victor Petrini) într-o epocă bulversată ideologic, cea a „obsedantului deceniu", așa cum a fost numită, și să înţeleagă că dacă acest personaj ar fi fost ajutat de harul dumnezeiesc, cu totul altfel ar fi purtat întreaga povară a gândului. Soluţiile sale omenești induc spre final tonul nostalgic al zădărniciei existenţiale, al înfrângerii în spirit.

Este foarte util să se vorbească tinerilor cititori despre cărţile excepţionale, dar aride duhovnicește, ca să se separe apele. Aceste niveluri de îndrumare sunt sinapse ce comunică credinţă, nădejde și, mai presus de orice, dragoste curată spre plinirea faptelor demne de menirea noastră de fii ai Împărăţiei Cerurilor. Așa, tânărul va putea pricepe tainele cuvintelor dumnezeiești și va avea o replică solidă la îndemână în confruntarea cu textul licenţios al acestei lumi. Mai mult, el va putea deschide o cale, fiindcă are cuvinte pline, cuvinte pârguite de roua Duhului cu

xează drept „o rușine naţională" legiferarea prin Constituţie a glotonimului „limbă moldovenească" și a etnonimului „popor moldovenesc" (p. 280).

[60] Spiridon VANGHELI, *Isprăvile lui Guguță*, Iași, Editura Doxologia, 2013. Micul cititor, am probat lucrul acesta, reacţionează imediat la minunatele întâmplări ale lui Guguţă, devenind el însuși, după lectura primelor „isprăvi", un adevărat susţinător al cărţii.

multă rodire, iar enunţurile sale vor circumscrie o lume umplând totul în jur de strălucire. Astfel de discuţii lămuresc în privinţa unor „pete" din viaţa unor creatori de literatură, determinând o perspectivă selectivă și o judecată critică neafectată de aspectele secundare sau care ţin poate de o anumită perioadă a creaţiei, în evaluarea întregii opere literare. Pe scara duhovnicească ce duce spre înălţimile dumnezeiești sunt și alunecări și stări redobândite. Dacă un poet, a cărui creaţie este o irizaţie a acestui urcuș, a avut o clipă de neatenţie, oare din pricina acesteia să nu mai fie valabil nici ce a scris mai înainte de clătinarea sa? Suntem tentaţi să judecăm pe Eminescu pentru inserţiile filosofiei budiste (dar dacă nu mai citim *Luceafărul* atunci ce mai citim?), pe N. Crainic și pe R. Gyr pentru a nu fi avut o atitudine dârză până la sfârșit, pe V. Voiculescu pentru că nu accepta o explicaţie mântuitoare a suferinţei sale[61], pe Ioan Alexandru pentru finalul întristător al vieţii[62], dar potrivit ar fi să privim mai atent la neputinţele acestor oameni, delimitând cu iubire partea luminoasă a vieţii de căderi, și nu fără o cercetare atentă a condiţiilor ce au produs acele căderi, sau imaginile poetice care pot îndrepta spre Dumnezeu, de cele discutabile. Pentru a avea o atitudine corectă ar fi înţelept să ascultăm un sfat înţelept referitor la acest aspect: „Mi s-a întâmplat să întâlnesc și să aud vorbind oameni, care se refereau perfid, cu o

---

[61] Ioan PINTEA, *Proximităţi și mărturisiri*, București, Editura Cartea Românească, 2012, p. 286.

[62] Despre alunecarea sa spre neoprotestantism vezi Costion NICOLESCU, „Ioan Alexandru – vulturul ioanic al poeziei românești", în *Tabor*, nr. 10, ianuarie 2012, pp. 87-88. Articolul este lămuritor pentru felul în care poezia sa trebuie receptată de cititorul creștin ortodox, o poezie care, „în ceea ce are ea mai bun (și are cu prisosinţă), face parte din tezaurul cel mai scump al acestui neam și ne poate fi merinde spirituală de mare preţ și frumos spor întru străbaterea cum se cuvine a deșertului acestui timp cu toate ispitele și încercările sale, deloc ușoare." (p. 91).

bucurie răutăcioasă la niște «pete» din viaţa și activitatea unor oameni de seamă și chiar sfinţi și care, pentru acele «pete» reale sau închipuite, defăimau toată viaţa acelor persoane, zicând de ele că ar fi fost făţarnice sau chiar că s-ar fi lepădat de Dumnezeu."[63]

Despre rolul literaturii în formarea sufletelor tinere a vorbit cu mult discernământ și Fericitul Părinte Serafim Rose, care a înţeles, mergând pe urmele Sfântului Teofan Zăvorâtul, că echilibrul emoţional al sufletului este prima treaptă în definirea duhovnicească. Nu poţi trece numaidecât la adevăratele nevoinţe duhovnicești fără a avea o minimă așezare a gândurilor și a sentimentelor. De aceea, Fericitul Părinte Serafim vorbește de o etapă prealabilă a formării duhovnicești, de o perspectivă firească asupra vieţii pe care ţi-o poate da literatura (și celelalte manifestări artistice), dar nu orice fel de literatură, ci doar aceea care sensibilizează sufletul, pregătindu-l pentru înţelegerea adevăratelor scrieri duhovnicești. Părintele recomanda lectura romanului *David Copperfield*, al lui Charles Dickens, ca argument împotriva culturii contemporane de masă care deformează sufletul, iar întâmplarea pe care obișnuia să o povestească Părintele Gherman Podmoșenski când stătea cu fraţii în jurul mesei din trapeza mănăstirii din Platina este cât se poate de grăitoare: „Nu cu foarte mulţi ani în urmă, un tânăr doritor să îmbrăţișeze viaţa monahală s-a dus la Muntele Athos. Aici, stând de vorbă cu cinstitul igumen al mănăstirii în care voia să stea, i-a spus: «Cuvioase părinte, inima mea arde după viaţa duhovnicească, după nevoinţă, după neîntreruptă părtășie cu Dumnezeu, după ascultarea de un Bătrân! Învaţă-mă, te rog, cuvioase părinte, cum să sporesc duhovnicește!» Îndreptându-se spre raftul cu cărţi, igumenul a scos un exemplar din David Copperfield de Charles Dickens: «Citește asta, fiule!» «Dar părinte», obiectă tânărul tulburat, «cartea asta

---

[63] Sfântul IOAN DE KRONSTADT, *Viaţa mea în Hristos*, în românește de Boris Buzilă, București, Editura Sofia, 2005, p. 320.

nu este decât sentimentalism victorian heterodox, un produs al robiei apusene! Nu este ceva duhovnicesc; nu este nici măcar ortodoxă. Eu am nevoie de scrieri care să mă înveţe *duhovnicește*!» Igumenul a zâmbit și a spus: «Dacă nu vei deprinde simţăminte firești, omenești și creștinești, și nu vei învăţa să privești viaţa la fel ca micul David – cu simplitate, bunătate, căldură, iertare – atunci toate scrierile duhovnicești ortodoxe nu-ţi vor fi de nici un folos»".[64]

În acest sens, adică doar atunci când sunt criterii de selecţie, literatura orientează pe cel care o parcurge, în rest, dacă citim doar cronologic sau pe mari teme, lecturile pot deveni poveri uneori foarte greu de purtat. Nu putem doar să ne întrebăm ca Venicika, personajul-cheie din romanul lui Venedikt Erofeev: „Eu sunt în toate minţile, iar ei nu sunt – sau poate dimpotrivă? Ei sunt în toate minţile, iar eu nu sunt? De pe fundul sufletului, neliniștea se tot ridica și se ridica."[65], fiindcă nu suntem în rolul beţivului *raisonneur*, bufon, sarcastic, și, dincolo de recapitularea bufă a istoriei literaturii, avem posibilitatea de a discerne binele de rău și de a alege binele, iar această libertate de exprimare o putem înţelege nu într-un sens minimalist prin dezinhibarea limbajului sau prin „deschiderea" spre felurite idei străine de învăţătura Mântuitorului nostru Iisus Hristos, ci într-un sens transfigurator, îndumnezeitor, printr-un model de lectură care să formeze ati-

---

[64] Ieromonahul DAMASCHIN, *op. cit.*, p. 862; amintim aici și recomandările Părintelui Adrian referitoare la Dostoievski, Goncearov și, în general, la romanul rusesc clasic, ca fiind garanţia unor lecturi folositoare de suflet.

[65] Venedikt EROFEEV, *Moscova-Petușki*, Traducere de Emil Iordache, București, Editura Cartier, 2004, p. 117. Asemenea lui, un alt personaj, de data aceasta din literatura noastră, întreabă spre deliciul publicului „Eu cu cine votez ?". „Mahmureala" reflectă, în esenţă, neputinţa și riscul de a fi manipulat într-un sens sau altul, risc pe care și-l asumă și un cititor creștin ortodox atât timp cât nu se străduiește să găsească Calea Care este Hristos.

tudini și să transmită valori. Despre acest model de lectură ne vorbește Sfântul Vasile cel Mare, îndemnându-ne să vedem o literatură rafinată doar acolo unde e preaslăvită virtutea și înfierat păcatul.

Rostogolirea imprevizibilă a epocilor face ca soclul memoriei să se topească iute pentru ca literatura să plutească imponderală, suspendată într-un permanent prezent. Înţelegerea lecturii, a standardelor ei de semnificare și comunicare, este o redută ce se înalţă semeţ la orizontul acestei epoci, dar pe care mulţi tineri din generaţia de azi nu mai sunt dispuși s-o cucerească. O explicaţie pertinentă dă Allan Bloom, în *Criza spiritului american*, unde analizează felul în care s-a dezvoltat modelul de educaţie în universităţile americane, apariţia lui fiind provocată artificial în lipsa unei tradiţii culturale pe noul continent. America se diferenţiază astfel structural de Europa prin faptul că ea nu se naște în urma unei evoluţii etnice, religioase, socio-politice, adică procesual, ci revoluţionar, printr-un implant al raţionalismului și al democraţiei burgheze, așa cum au fost ele gândite în Anglia și Franţa secolelor XVII și XVIII. Nu întâmplător, E. Lovinescu revendică frecvent cuceririle Revoluţiei franceze, insistând pe importanţa și influenţa exercitată asupra spiritului public în România, dar și pe modelul cultural revoluţionar. Societatea americană a anilor `60 se va desprinde total de reminiscenţele tradiţiei culturale europene pe care o importase cu două secole mai înainte, devenind o nouă Americă, fără trecut, fără istorie.

Dacă în anul 1987, când s-a publicat, cartea nu părea să aibă un mesaj special pentru literatura noastră, deoarece, sub regim comunist, multe din trimiterile profesorului american, sociale, politice, culturale, erau greu de înţeles, astăzi, când de la schimbarea contextului au trecut mai bine de două decenii, se observă destul de limpede că „noua Americă fără trecut, în sens european,

a devenit la rândul ei exportatoare de standarde, și unde dacă nu într-o Europă care beneficia de o istorie complet diferită, uimitor de repede devenită în deceniile finale ale secolului XX o clonă americană. Prăbușirea comunismului din ţările din Est a condus la dispariţia nu numai a Zidului Berlinului, simbolul divizării continentului nostru, dar și a oricărui zid protector în calea americanizării întregului continent."[66]

De aceea, atunci când citim pasajele descriptive ale Părintelui Serafim Rose referitoare la realitatea culturală a Americii, din articolul său, *Formarea sufletelor tinere*, publicat în 1982, avem puternica impresie de familiaritate, fiindcă aceeași educaţie la întâmplare se produce și azi, la noi, sub ochii noștri, autoritatea în materie de formare a tinerilor fiind televiziunea, internetul sau muzica demonică pe care ascultând-o cădem din starea de fii ai lui Dumnezeu. Acest model educaţional a pătruns la noi ca o plagă cu care Dumnezeu ne pedepsește necredinţa, dar și neatenţia faţă de acești tineri pentru care nu suntem în stare să renunţăm la niciunul dintre comportamentele noastre păcătoase, după cum Cuviosul Părinte Paisie Aghioritul o sfătuia pe femeia ce venise să se roage pentru copilul ei, zicându-i să renunţe măcar la a-și mai face unghiile. Îndreptăm zilnic tirul criticilor noastre asupra copiilor care se nutresc cu lecturi de proastă calitate și, neștiutori, alunecă în aceleași păcate cu care autorii unor cărţi cu personajele și lumea lor i-au încântat, vorbindu-le ore întregi de o fericire pământească despre care nimeni nu le spune că este trecătoare și că o altă fericire, adevărată, putem trăi în Domnul încă din viaţa aceasta. Ce suntem în stare a face pentru toţi acești, ca părinţi și ca învăţători? Oare nu cumva neputând noi înșine renunţa la patimile noastre îi „îmbrăcăm" și pe copii cu „haina cea veche și ruptă" și, în loc de a deveni noi altfel, de a ne lepăda de gândurile și obiceiurile dezordonate, îi depărtăm

---

[66] Nicolae MANOLESCU, *Istoria critică a literaturii române*, București, Editura Paralela 45, 2008, p. 1447.

pe aceștia mai mici de lumina și dulceaţa vieţii veșnice? Și ce le spunem noi? Să citească, când noi nu citim? Dar de unde vom ști pe „mâna" cui vor nimeri, trimiţându-i în lumea „mare" a cărţilor? Ar trebui, ca părinţi, să citim alături de copiii noștri, dar cum vom înţelege ce este bine și ce este rău, dacă nu am lucrat la propria noastră grădină care este sufletul? Nu vom fi noi mai rău decât ei, căci ei sunt mici și neștiutori, iar noi suntem mari și ignoranţi? Ce repere avem? Oare nu „întâmplarea" guvernează acţiunile noastre? În felul acesta, „plămada" de care vorbește Cuviosul Părinte Paisie Aghioritul, se pierde și e foarte greu atunci când casa a luat foc să mai salvezi ceva, căci până și viaţa noastră este în pericol.

Viaţa aceasta, ne învaţă toţi Sfinţii, este doar o pregătire pentru cele veșnice, și toate mișcările cugetului și ale inimii trebuie să fie îndreptate spre Domnul, Cel ce dă sens petrecerii noastre pe pământ. Nimeni altcineva nu poate să mântuiască măcar un suflet fără numai Domnul Dumnezeul nostru și orice altă promisiune venită de altundeva, iar aceasta se întâmplă și prin lectura unor opere literare considerate valoroase, este o sfidare a Adevărului și o recluziune tristă, fără speranţă, în cuvinte fără referinţă. „Așadar, cum ar putea fi scoși tinerii la lumină și la plinătate, când tot felul de priveliști, lecturi și audiţii – ce le sunt la îndemână – sunt negative? Căci morala autentic ortodoxă nu se referă și nu se limitează doar la păstrarea exterioară a tipicului și a comportamentului, ci socotește că premisa absolută este curăţia lăuntrică!"[67] Iată cum ar

---

[67] Monahul MOISE AGHIORITUL, *Tristeţea anxietăţii și bucuria nădejdii*, Traducere din lb. greacă și note de Dr. Cristina Băcanu, București, Editura Sofia, 2005, p. 24. Tot aici aflăm că modelul părinţilor pustiei, ce pare atât de îndepărtat și contrastant cu cel al epocii noastre, este soluţia ieșirii din starea de anxietate spre bucuria în Domnul. Autorul avertizează și asupra operelor unor scriitori (și filosofi) care propun concepţii amăgitoare și modele ce conduc spre absurd, nihilism, intelectualism. cum ar fi „supraomul" lui Nietzsche, „deznădăjduitul" lui Albert Camus, „însinguratul" lui Jean-Paul Sartre sau „nerușina-

putea ieși la lumină: „Ca un strop de rouă-aprins,/ Ce lucește în poiană?/ Pentru gâze într-adins,/ Să le-ndrume-n buruiană?// Ca o candelă de schit,/ Care, strânsă-ntr-o scânteie,/ S-a desprins și a fugit/ Pe o gaură de cheie?// Ca o za de prin povești,/ Descusută din pieptarul/ Unei fete-mpărătești/ Sau din dești mărgăritarul?// Singură cu-aureolo/ În imperiul de urzici,/ Cum te cheamă? Luciolă?// Sau te cheamă Licurici?// (T. Arghezi, *Steaua-n iarbă*). O mică și neînsemnată lumină, dar observată, urmărită, înfrumusețează lumea și jocul tău de copil.

Avertizările Părintelui Serafim Rose[68] și ale multor altor Sfinţi sunt confirmate de vocile celor care observă repercusiunile

---

tul" lui Nikos Kazantzakis (p. 32). Iar în altă parte vorbește despre scriitorii ce se complac în anxietate și care neavând nicio bucurie lăuntrică transmit această neputinţă cititorilor, într-o antinomie absolută faţă de scrierile Sfinţilor din a căror plinătate a iubirii ne putem împărtăși noi, creștinii (p. 56).

[68] „[...] din pricina acestei stări de fapt, dar și ca urmarea ei – și mai ales din pricina absenţei oricărei idei conștiente la părinţi și profesori despre ceea ce este viaţa creștină și despre cum ar trebuie să fie crescut un tânăr din acest punct de vedere – sufletul celor ce supravieţuiesc anilor tinereţii este cel mai adesea un deșert emoţional, vădind în cel mai bun caz lipsuri în ce privește atitudinile fundamentale faţă de viaţă, socotite odinioară firești și indispensabile. Puţini mai sunt în stare astăzi să-și exprime emoţiile și ideile și să se confrunte cu ele în mod matur; cei mai mulţi nu știu nici măcar ce se întâmplă înlăuntrul lor. Viaţa lor se împarte în mod artificial între muncă (și prea puţini sunt în stare să pună partea lor cea mai bună, să-și pună inima în ea, fiindcă este «doar pentru bani»), joacă (în care mulţi văd «adevăratul sens al vieţii»), religie (de obicei, nu mai mult de un ceas sau două pe săptămână) și așa mai departe, fără vreo unitate care să dea sens întregii vieţi. Foarte mulţi, găsind că viaţa de zi cu zi este nesatisfăcătoare, încearcă să trăiască într-o lume fantastică pe care și-o creează singuri (și în care caută să facă loc și religiei). Iar unificatorul întregii culturi moderne este numitorul comun al adorării sinelui și al cultului confortu-

acestei stări de fapt. „Educaţia actuală, la toate nivelele, pleacă de la principiul flatării prostești a așteptărilor și dorinţelor acestor tineri care n-au decât dorinţe superflue și nu așteaptă nimic important în latură spirituală, satisfăcuţi dacă obţin repede, fără efort, fără școală, situaţii sociale care să le permită a trăi bine din punct de vedere material și a-și vedea răsplătită din plin nevoia de sex sau de divertisment. Pentru prima oară România cunoaște o generaţie pentru care timpul n-are decât dimensiunea prezentului, și încă un prezent presupus, în mod desigur inconștient, ca fiind etern. Nimic din ce precede această stare actuală nu pare să prezinte vreo atracţie, de un ordin sau altul, pentru generaţia 2000. Pentru fiii și nepoţii celor care și-au pus speranţe deșarte în utopismul comunist, viitorul a fost golit de orice transcendenţă. Literatura generaţiei 2000 este oglinda acestui prezenteism ale cărui porţi spre trecut și spre viitor au fost închise: o literatură egoistă și egocentristă, senzuală, superficială, interpretând libertatea cuvântului ca pe o libertate a expresiei, de unde aspectul frecvent pornografic, bazată pe o inteligenţă naturală și mai rar pe o cultură, needucată sau pur și simplu castrată spiritual și moral, simplu document personal, uneori atât de sincer, încât pare (chiar și dacă nu este) autentic. Romanul, lirica se înscriu pe aceeași linie. A doua sau a treia carte a unui autor nu mai are nici măcar acea minimă valoare de autenticitate confesivă din cea dintâi, fiindcă, odată epuizată puţina experienţă de viaţă, nu mai rămâne mare lucru de spus. Trei sferturi dintre tinerii care au șocat la debut n-au confirmat mai apoi. O astfel de literatură nu poate avea niciun viitor." (N. Manolescu, *Istoria critică…*, p. 1453).

Întrebările retorice capătă semnificaţii aparte în contextul conturat. Ele pot fi intuiţii ale unor mutaţii majore într-o societate și nu pot trece neobservate, deși, paradoxal, capitalul de luciditate pe care-l deţin nu poate împiedica atingerea pragului

lui, care ucide orice fel de viaţă duhovnicească." (Ierom. DAMASCHIN, *op. cit.*, p. 863).

ultim de uitare. Răspunsurile la această problemă subliniază cu tristeţe o realitate, bizară doar pentru unii, a epocii noastre. Considerând că memoria este esenţială în definirea noastră ca români și înţelegând că o consecinţă directă a poziţionării inadecvate faţă de Adevăr este bagajul cultural cu care generaţiile de cititori ies de pe băncile instituţiilor de învăţământ, unii observă cu îngrijorare următoarele: „Câtă vreme comandamentul principal pare să fie «ţării cât mai mulţi studenţi!», iar criteriile de finanţare ale universităţilor ţin cont de cantitatea de înmatriculaţi [...], câtă vreme suntem somaţi sau îndemnaţi să coborâm standardele academice pentru a le adecva unui învăţământ superior masificat, nu cred că se poate vorbi serios de o politică interesată de formare a elitelor. [...] Am vizitat recent, pentru prima oară, Memorialul din Sighet, dedicat victimelor comunismului. [...] Victimele comunismului îmi erau cunoscute, majoritatea, în primul rând prin ceea ce împliniseră în vremea lor. Fuseseră «mândria ţării», dar și conștiinţa ei de sine. Fotografiile cărora dintre contemporanii mei ar sta, solemne, pe pereţi, mărturisind despre distrugerea lumii noastre? Cine e conștiinţa ţării mele, astăzi?”[69]

Urmările amneziei culturale pe care o resimte nu doar cititorul român, ci întreaga omenire, sunt vizibile astăzi, iar asupra gravităţii lor mai atrag atenţia doar cei care, suferind într-o anumită perioadă istorică, au sentimentul acut că istoria este ciclică și că, pe fondul neatenţiei și al lipsei de responsabilitate, se pot repeta erori ale trecutului. Într-un interviu, Evgheni Evtușenko indică avatarurile devastatoare ale relativismului în cadrele intelectuale ale societăţii rusești contemporane: „Stau de vorbă cu tinerii scriitori ruși de astăzi: «L-aţi citit pe Soljeniţân, Arhipelagul Gulag?» Iar răspunsul e aproape invariabil: «Nu ne interesează. Nu eram născuţi pe vremea aceea. Este problema generaţiei voastre.» Eu

[69] Ioana BOT, „Elitele? O frază de dânșii inventată...”, în *Dilema veche*, anul VII, nr. 323, 22-28 aprilie, 2010, p. VI (Dosarul Dilema veche).

însă merg pe mâna lui Dostoievski: «Toţi suntem vinovaţi de toate!» Și dacă nu vom simţi răspunderea pentru trecutul care apasă pe umerii noștri, acest trecut odios se poate întoarce oricând. Din acest motiv, este nevoie de o responsabilitate istorică."[70]

Fenomenul este observabil și în România, unde cei mai mulţi dintre tinerii de azi nu înţeleg sacrificiul și idealurile studenţilor trecuţi prin reeducarea de la Pitești, Gherla, Aiud sau ale celor fugiţi în munţi, ale elevilor pătimitori la Târgșor, ale miilor de morţi în coloniile de muncă de la Canal sau în minele de la Baia Sprie și Cavnic, ale fetelor închise la Mislea, Dumbrăveni sau Miercurea-Ciuc sau suferinţele celor deportaţi, refugiaţi ori cu domiciliul obligatoriu în Bărăgan. Dar vina pentru neștiinţa aproape generală în privinţa acestor jertfe, pentru necredinţa tinerilor în puterea tămăduitoare a moaștelor, pentru neînţelegerea idealului de a muri pentru Hristos și de a spune aidoma mărturisitorului Mircea Vulcănescu: „Să nu ne răzbunaţi!", o purtăm toţi cei care am putea să-i facem pe aceștia mai mici să înţeleagă, dar nu reușim pentru că ori noi nu credem în acel ideal și nici măcar nu-l includem în teoriile noastre, ori dacă îl intuim conceptual nu-l putem transmite din lipsa cuvântului viu care ar mișca sufletele copiilor și tinerilor spre valorile acestea înalte.

Este absurd să credem că nelucrând cu râvnă în cămara inimii noastre vom putea sublinia cuvintele atât de trebuincioase exprimării unei generaţii cu severe deficienţe la nivelul vocabularului inimii. Îi arătăm cu degetul pe ei, în loc să ne arătăm pe noi, cei ce am aflat, dar n-am înmulţit darul, împlinind spre osânda noastră cuvintele Mântuitorului: „Căci cu judecata cu care judecaţi, veţi fi judecaţi, și cu măsura cu care măsuraţi, vi se va măsura." (*Mt.* 7, 2). În condiţiile în care s-ar putea întocmi un amplu studiu de cercetare pe tema debusolării și a incertitudinii

[70] Vezi interviul acordat lui St. Dumitriu, „Eu însumi sunt o parte din Rusia", în *România literară*, anul XLII, nr. 14, 23 aprilie 2010, p. 21.

ce clatină conștiinţele diferitelor generaţii biologice, fiindcă realitatea societăţii noastre, e vorba de o ţară majoritar ortodoxă, oferă un material vast, noi înţelegem atât de puţin că prin atitudinea noastră nu facem decât să semănăm în sufletele tinere confuzia gândurilor noastre, neluând aminte la gravitatea acestor fapte și sporind cu „lumina” noastră a lumii ignoranţă.

Pentru noi toţi, dar mai ales pentru generaţia tinerilor de azi, vieţile mărturisitorilor din temniţele comuniste sunt pilde vii, icoane în care cuvântul este lucrător. Dacă am ști să aducem înaintea lor aceste modele de gândire și de simţire creștină ortodoxă le-am fi cu adevărat părinţi în duh, fiindcă, prin cuvintele noastre, s-ar naște a doua oară, în Hristos, „viţa cea adevărată”, devenind mlădiţe aducătoare de roadă și cunoscând iubirea și bucuria deplină în Domnul (*In.* 15, 11). Dar cum putem vorbi noi despre acești prieteni ai Domnului, străini și neînţelegători fiind de crezul lor, de aspiraţiile și hotărârea lor, fără a stârni nedumerirea, indignarea și poate chiar hula acestor tineri care simt impostura cuvintelor și reacţionează ca altădată duhul cel necurat la încercările celor șapte fii ai arhiereului Scheva de a-l alunga în numele lui Iisus pe care-L propovăduia Sfântul Apostol Pavel: „Și răspunzând duhul cel rău le-a zis: Pe Iisus Îl cunosc și știu și pe Pavel, dar voi cine sunteţi? Și sărind asupra lor omul în care era duhul cel rău și biruindu-i, s-a întărit asupra lor, încât au fugit goi și răniţi din casa aceea.” (*Fap.* 19, 14-15)? Să ne cumpănim bine gândul și viaţa în Hristos și apoi să aducem mărturie despre pătimirile acestor iubitori de viaţă nestricăcioasă, care au renunţat până și la viaţă pentru aceste criterii de care avem acum atâta nevoie să nu fie falsificate.

În ultimii ani, la edituri mai puţin cunoscute, au apărut cărţi în care „personaje” sunt Valeriu Gafencu[71], Ioan Ianolide,

[71] *Sfântul închisorilor*, Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2007.

Părintele Marcu de la Sihăstria, Constantin Oprișan[72], Dumitru Bordeianu[73], Gheorghe Jimboiu, Părintele Gheorghe Calciu[74], Cuviosul Părinte Arsenie Papacioc, George Manu[75], Părintele

---

[72] *Cărţile Spiritului și alte poezii*, Ediţie îngrijită de Pr. Gheorghe Calciu, Marcel Petrișor și Răzvan Codrescu, București, Editura Christiana, 2009. Poemul în trei părţi este absolut impresionant și concurează cu cele mai bune volume de poezie din literatură română.

[73] *Mărturisiri din mlaștina disperării*, Ediţia a II-a, București, Editura Scara, 2001. Pentru a înţelege și mai bine sensul și importanţa unor astfel de lecturi îndrumătoare, ar trebui în primul rând să ne întâlnim cu ele, tot așa precum autorul s-a întâlnit în camera nr.1 din Secţia Aiudului cu Gheorghe Jimboiu, pe care, cunoscându-l, „n-am mai citit Vieţile Sfinţilor ca pe o lectură oarecare. Cunoscându-l pe el, orice îndoială, orice suspiciune că au existat și mai există sfinţi pe pământ, a fost spulberată pentru totdeauna din sufletul meu. Acest martir, cu fizicul lui de sfânt bizantin, a fost pentru mine modelul de neegalat a ceea ce trebuie să fie și să facă omul pentru mântuirea lui și a neamului care l-a conceput." (pp. 371-372).

[74] *Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale și ale altora*, Ediţie îngrijită la Mănăstirea Diaconești, București, Editura Christiana, 2007. Părintele Gheorghe Calciu considera că istoria noastră traversează un prag al falsificărilor de care ne putem feri doar „scoţându-i la iveală pe cei din generaţia veche" (p. 127). Tot aici precizează cum poezia a fost salvatoare pentru cei din închisoare (p. 69): „E un dar de la Dumnezeu. Și este important că acest dar pe care Dumnezeu l-a dat românilor a fost folosit de noi în sens spiritual. Toţi învăţăm poezii. Era calea noastră de mângâiere când eram singuri. Spuneam poeziile acestea, le repetam, căutam sensul lor și asta ne consola de foarte multe dureri ale singurătăţii.".

[75] Supranumit „Rectorul Universităţii Aiud", George Manu era și un iubitor al rugăciunii inimii. Moare refuzând să se lepede de credinţa în Hristos, așa cum îi cere colonelul Crăciun în schimbul medicamentelor ce l-ar fi putut vindeca. Vezi albumul *Fericiţi cei prigoniţi – martiri ai temniţelor romă-*

Liviu Brânzaș[76], Aspazia Oţel-Petrescu[77], Virgil Maxim[78], Părintele Dimitrie Bejan, Schimonahul Daniil Tudor, Părintele N. Steinhardt[79], Părintele Constantin Sârbu[80], Demostene Andronescu[81], Traian Trifan, Marin Naidim, Părintele Dumitru Stăniloae, Mircea Vulcănescu, Prinţul Alexandru Ghica[82], Părintele

nești, Ediţie îngrijită de Matei Marin, București, Editura Bonifaciu, 2008, p. 56.

[76] *Raza din catacombă*, București, Editura Scara, 2001.

[77] *Doamne, strigat-am!*, Ediţia a II-a, București, Editura Platytera, 2008.

[78] *Imn pentru crucea purtată*, București, Editura Antim, 2002.

[79] *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.

[80] Pe lângă seninătatea cu care s-a îndreptat către moartea martirică, impresionantă este educaţia pe care o făcea în biserica Sapienţei: „- Măi copii, dacă aţi venit aici ca să vă rugaţi, să fiţi cu ochii în pământ și cu sufletul sus, la Dumnezeu, împreună cu mine, că altfel, dacă vă uitaţi în toate părţile, vă simt aici, în ceafă, gândurile împrăștiate și nu mă pot înălţa. Cine nu se poate ruga este mai bine să se ducă la plimbare, ca să ne lase liniștiţi, pentru a putea înălţa flacăra limpede a rugăciunii către Dumnezeu." (*Lacrimă și har. Preotul martir Constantin Sârbu*, Bacău, Editura Bonifaciu, 2010, p. 97).

[81] *Reeducarea de la Aiud. Peisaj lăuntric*, Memorii și versuri din închisoare, București, Editura Christiana, 2009. Poezia *Nebunul* este parabola unei întregi generaţii a cărei jertfă, neînţeleasă de mulţi dintre cei de ieri și dintre cei de azi, continuă să ne uimească, cu o uimire sfântă, în același mod în care pasărea „cu penele brumate de lumină", cântând „cântecul ei sfânt, din alte sfere", l-a aprins pe poet de „un dor înalt, un dor fierbinte" (p. 281).

[82] „Prinţul Ghica, de la care am primit lecţii de bună-creștere. L-am cunoscut la Jilava: prinţul Ghica era un om înalt și foarte politicos. El te saluta întâi. Deși noi eram mai tineri, venea el primul și ne dădea «Bună dimineaţa». Te întreba: «Îmi dai voie să mătur eu astăzi în celulă în locul dumitale?». Cum să-i dai voie?! Cum să-i zici: «Da, domle', mătură!» !?... Dar el insista: «Te rog, te rog !». Și-ţi era rușine să-l refuzi până la urmă. Sau dacă era

Ilie Imbrescu, Părintele Iustin Pârvu, Părintele Gherasim Iscu[83], Părintele Sinesie Ioja[84], Marcel Petrișor[85], Părintele Ilie Lăcătușu, Părintele Arsenie Boca, Părintele Constantin Galeriu, Mai-

---

cineva bolnav ori slăbit, prinţul se scula de dimineaţă și mătura înainte ca acela să apuce. Și era de-o eleganţă în expresie, de-o nobleţe, ceva extraordinar! Nu a făcut niciun compromis, a avut demnitate princiară. Și era și foarte credincios." (*Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu*, p. 73).

[83] „Pe malul Trotușului/ Cântă robii Domnului/ Înjugaţi la jugul Lui./ Dar cântarea lor e mută/ Că-i din suferinţă multă/ Și-i cu lacrimi împletită. // În inima robului/ Domnu-Și face ieslea Lui/ În noaptea Crăciunului./ Flori de crin din ceruri plouă/ Peste ieslea Lui cea nouă/ Și din flori picură rouă. // Stă un copilaș în zare/ Și privește cu mirare/ La fereastra denchisoare./ Lângă micul copilaș/ S-a oprit un geraș/ Ce-i șoptește drăgălaș. // «Azi Crăciunul s-a mutat/ Din palat la închisoare,/ Unde-i Domnuntemniţat.»/ Și copilul cel din zare/ A venit la închisoare să trăiască praznic mare. // Lăsaţi-i pe copii să vină/ Să-Mi aducă din grădină/ Dalbe flori de sărbători/ Dalbe, dalbe flori!" Acest colind al lui Valeriu Gafencu, căruia Părintele Nicolae Steinhardt i-a zis „Sfântul închisorilor", este dedicat Părintelui Gherasim Iscu, el fiind acel copilaș la care se referă ultimele versuri de dinaintea refrenului. Vezi și poezia lui Constantin Aurel Dragodan, *Plecarea Părintelui Gherasim*.

[84] Fiind de prin părţile Aradului, fusese „năpădit" de sectanţi care-l „dovedeau cu vorba", citând cu exactitate din Sfânta Scriptură, iar Părintele, care se considera „cel mai prost popă ortodox din lume", a considerat că cel mai bun răspuns e rugăciunea. După ce a citit *Blestemele* Sfântului Vasile mai multe vineri la rând, sectanţii „s-au sinchisit așa de tare c-au început să moară, unul după altul, până ce s-au isprăvit cu toţii [...]" (Marcel Petrișor, *Trecute vieţi de domni, de domni și de tovarăși*, București, Editura Vremea, 2008, p. 57).

[85] *Cumplită suferinţă, Doamne!*, București, Editura Christiana, 2011.

ca Teodosia Laţcu, Nicu Popescu-Vorkuta[86] și mulţi alţi fericiţi prigoniţi pentru Hristos.

Cele scrise de către unii dintre acești mărturisitori sunt cu adevărat cutremurătoare și, așa cum au avut puterea de a schimba vieţile noastre, tot astfel ar putea atinge și sufletele tinerilor, încredinţându-i de petrecerea cea fericită întru Domnul și îmbărbătându-i să se păstreze curaţi într-o lume ce tinde tot mai mult să admire propriile-i dejecţii. Sensibilitatea artistică a acestor scriitori mărturisitori care întăresc cu suferinţele și patimile răbdate în închisori fiecare cuvânt, ar putea fi o adevărată școală a educaţiei în literatură, dacă ar fi cunoscută. Ar trebui să ne gândim nu doar la memoriile care dovedesc o desăvârșită artă a scrisului, dacă e să facem referire doar la *Jurnalul fericirii*, la *Doamne strigat-am* sau la *Hotarul cu cetăţi*, și care întrec adesea cele mai bune volume de memorialistică ale literaturii seculare, ci și la poezia scrisă de Costache Oprișan, Maica Teodosia Laţcu[87], Demostene Andronescu, Virgil Maxim, Radu

[86] *Crez și Adevăr*, Ediţia a doua adăugită a cărţii „Un legionar dincolo de Cercul Polar", București, 2009. Vezi și cum recitarea *Psalmului* lui Radu Gyr venea ca o nevoie, ca o confirmare a prieteniei și a idealurilor pe care aceasta se clădise, la Aiud, unde, în timpul reeducării, îl puteai suspecta chiar pe cel mai bun prieten (p. 335).

[87] Vezi Zorica LAŢCU-Teodosia, *Poezii*, Ediţia a doua, București, Editura Sofia, 2008, p. 89: „Pentru Tine, Doamne, numai pentru tine/ Am cules argintul nopţilor de mai,/ Am legat în cântec zumzet de albine, / Glas de alăută, dulce viers de nai./ Am aprins în suflet tinere văpăi,/ Străluciri de aur, flăcări de rubine,/ Am cătat în noapte luminate căi/ Către Tine, Doamne, numai către Tine. // Am cetit din file vechi cu slovă ștearsă,/ Stih de preaslăvire, Sfânt numele Tău,/ Am ţesut în pânză Jertfa Ta nearsă,/ Ce-a zdrobit tăria veșnicului rău,/ Am cântat iubirea sfintelor femei,/ Care-au mers la groapă, ca să Ţi se-nchine,/ Am cusut din raze râuri de scântei/ Pentru Tine, Doamne, numai

Gyr, Nichifor Crainic[88], Sergiu Mandinescu, Andrei Ciurunga, o poezie plină de rod, imagine a *Psalmului* care atât de des se putea auzi pe buzele oricărui deţinut din Aiud: „Sunt, Doamne, copt pentru cules,/ nu că mi-s anii grea recoltă,/ Cât mi-este inima o boltă/ de crengi, sub rodul tot mai des./ Sunt, Doamne, copt pentru cules…/ Sunt numai fructe și balsam./ Cu cât adun pe trup rugină,/ cu-atât mi-e sufletul grădină,/ și-i toată roade,

pentru Tine. // Ţi-am trimis spre ceruri tainică solie,/ Dragoste curată, dor nepătimaș,/ Să-mi gătești de nuntă, haină argintie/ Și-n sclipiri de soare să-mi gătești sălaș./ Dragoste curată, dorul din solii,/ Cu miros de smirnă-n rugă să se-mbine,/ Ca să urce fumu-n valuri viorii/ Către Tine, Doamne, numai către Tine. // Pentru Tine, Doamne, numai pentru Tine/ Vreau să-mi frângă, albe, oasele sub roţi,/ Vreau să-mi curgă, rumen, sângele din vine,/ Trupul meu cel fraged să mi-l rupă toţi./ Învelită-n haina marilor dureri,/ Suflet plin de taina lumilor divine,/ Să pășesc pe calea grelelor tăceri/ Către Tine, Doamne, numai către Tine." Poezia *Dragoste* este doar una dintre „luminile" în care ne putem „descoperi" dorul tainic al inimii, mișcările lăuntrice, bucuria la „auzul" pașilor lui Hristos.

[88] „Întrebat-am vântul, zburătorul,/ Bidiviu pe care-aleargă norul/ Către-albastre margini de pământ:/ Unde sunt cei care nu mai sunt?/ Unde sunt cei care nu mai sunt? // Zis-a vântul: - Aripile lor/ Mă doboară nevăzute-n zbor. // Întrebat-am luminata ciocârlie,/ Candelă ce leagănă-n tărie/ Untdelemnul cântecului sfânt:/ Unde sunt cei care nu mai sunt?/ Unde sunt cei care nu mai sunt? // Zis-a ciocârlia: - S-au ascuns/ În lumina celui nepătruns. // Întrebat-am bufniţa cu ochiul sferic,/ Oarba care vede-n întuneric/ Tainele neprinse de cuvânt:/ Unde sunt cei care nu mai sunt?/ Unde sunt cei care nu mai sunt? // Zis-a bufniţa: - Când va cădea/ Marele-ntuneric, vei vedea!" În labirintul de închipuiri apăsătoare în care tinerii și foarte tinerii cititori sunt atrași astăzi, poezia lui N. Crainic (nu doar *Unde sunt cei care nu mai sunt*) este un zbor diafan pe deasupra prăpastiei.

ram de ram./ Sunt numai fructe și balsam."[89] Această împlinire a sufletului lipsește cuvântului de azi, un text despre care mulţi se obstinează să creadă că este poezie, când în fond nu este decât reverbul întâlnirii repetate până la suprasaturare a propriului sine, într-o secvenţialitate aspră a lipsei și a căutării la capătul căreia nu se găsește decât același îngrozitor *eu*. Toate aceste fragile încercări de a nota o întreagă lume în versuri relevă zbaterea, chinul și durerea creatorului despărţit de Domnul, în sensul în care, revendicând arghezian poezia, sterilitatea, lipsa de roade, care sunt semnele „creaţiei", adică ale anticreaţiei, creează antipodul lumii scrise în versuri de Radu Gyr direct pe inimile mărturisitorilor de Dumnezeu. „Tare sunt singur, Doamne, și pieziș/ Copac pribeag uitat în câmpie/ Cu fruct amar și cu frunziș/ Ţepos și aspru-n îndârjire vie." (T. Arghezi, *Psalm*).

Volumele trecute în revistă au o difuzare restrânsă și circulă mai mult în forma „bibliotecii ambulante", fiindcă ele sunt de negăsit în librăriile cunoscute ale orașelor și chiar și în multe dintre bibliotecile importante ale ţării. Lecturile sunt pregătitoare, formează în duh creștin pe toţi cei care le parcurg și, în mod normal, n-ar trebui să garantăm valoarea lor, fiindcă Sfinţii se recomandă singuri. Ele au apărut ca un dar în viaţa noastră și ne îndeamnă să reflectăm cât de mult putem asupra propriei noastre condiţii, să vedem unde suntem și cât ne-a mai rămas de lucrat la sfinţirea gândurilor și a vieţii noastre, amintindu-ne că nimic din ceea ce este cu adevărat important nu se câștigă fără jertfă. Moleșeala istorică pe care o traversăm și asupra căreia avertizează marii părinţi (și nu numai) ai vremurilor actuale, ne impune nouă, creștinilor ortodocși, o abordare diferită, căci, mai

[89] Pătimirile acestui Sfânt poet interzis multă vreme (V. ANANIA, *Memorii*, pp. 243-244) fac din poeziile sale un adevărat îndreptar atât de necesar nouă astăzi, când vedem că editurile lansează poeţi mediocri, realmente absenţi din viaţa lor.

mult decât o aranjare vremelnică în cele pământești, se cuvine să fim veghetori la fiecare mișcare a inimii și a cugetului nostru, deoarece timpul este un dar de la Dumnezeu. Există conştiinţe lucide și Franţa de azi care nu văd decât o singură soluţie: aceea de a reînvăţa să educăm. „Cu toate acestea, nimic nu se va realiza dacă nu restabilim legătura cu înţelepciunea înaintașilor: «Munciţi, faceţi eforturi, banii sunt cei care vă lipsesc cel mai puţin.» Pentru a învinge șomajul, ar trebui poate recitit La Fontaine."[90]

Să ne amintim cum, din pronie divină, reeducarea de la Târgșor a fost întârziată cu aproape un an de zile, timp în care Virgil Maxim[91], arestat ca elev, deși cu vârsta depășea încadrarea în această categorie, i-a organizat duhovnicește pe prea tinerii deţinuţi, pentru a putea rezista dezlănţuirii satanice din închisoare. Tot de o cât mai bună așezare lăuntrică e vorba și acum, când se fac auzite din ce în ce mai multe voci care propun

---

[90] Jean SÉVILLIA, *Corectitudinea morală: căutăm cu disperare valori*, Traducere din limba franceză Alina-Daniela Marinescu și Paul Marinescu, București, Editura Humanitas, 2009, p. 104.

[91] „Doamne,/ m-am apucat să car Lumina Ta/ cu ciobul minţii mele/ în bojdeuca mea…/ Și…nu știu ce-am făcut/ fiindcă,/ din ziua/ și chiar din ceasu-n care-am început,/ i se cojesc pereţii/ și cade toată tencuiala ei de lut!.../ Doamne,/ m-am apucat să cer Lumina Ta/ cu ciobul minţii mele…/ Și-acum, zidirea mea,/ pe Stâlpii-înţelepciunii o-nnoiesc/ și-așez Icoană,/ Chipul-împărătesc,/ al Celui-ce-a-făcut/ cu Darul Lui,/ din ciobul minţii mele/ Tron Ceresc!..." Această poezie (*Cu ciobul minţii*) este o adevărată artă poetică creștină prin care se recapitulează condiţia smerită a poetului și darul nemăsurat al lui Dumnezeu. Într-o astfel de „bojdeucă" decid cei mai mulţi dintre poeţi să locuiască, nebănuind că sunt chemaţi toţi spre „înnoire", spre o cugetare împărătească, plină de sfinţenie.

o serie întreagă de soluţii omenești pentru ieșirea din criza ce nu este decât blânda judecată a lui Dumnezeu pogorâtă asupra noastră, spre îndreptare. Literatura mărturisitorilor la aceasta ne îndeamnă: totul în Hristos. Cuvintele mărturisitorului Valeriu Gafencu sunt adeverite astăzi și se cade să luăm aminte la felul în care ele se împlinesc: „- Valeriu, care este fondul crizei de azi?

- Ateismul.

- Ce vezi în lumea de azi?

- Văd un haos interior, o descompunere care merge spre nihilism, căci oamenii sunt obsedaţi de nimicul materiei, de ficţiunea formelor, de epuizarea senzuală, de istoricismul fără transcendenţă, de ceremonialitatea fără Dumnezeu, de consumatorismul fără spiritualitate, de falsitatea ce se ascunde sub autozeificarea omului. Dezastrul se desfășoară pe toate liniile de forţă ale vieţii omenești. E necesară multă suferinţă pentru reorientarea spirituală a lumii și pentru schimbarea modului ei de viaţă.

- De ce a lăsat Dumnezeu lumea să intre în criza în care se găsește, după aproape 2000 de ani de creștinism?

- Criza nu e a lui Dumnezeu, nici a credinţei, ci a libertăţii conștiinţei oamenilor. Oamenii ultimelor secole au desacralizat lumea, au pustiit sufletele, au exacerbat senzualitatea, s-au lăsat pradă orgoliului materialismului și ateismului. În același timp și forţele satanice sunt mai ascuţite și mai bine organizate în secolul XX decât în primul veac creștin. Modul în care pier sfinţii uciși de fiară în secolul XX este cu mult mai draconic, mai pervers, mai total, mai bine studiat, mai cumplit decât felul în care au fost uciși martirii primelor veacuri ale catacombelor. Milioanele de creștini de azi nu sunt la nivelul spiritual al catacombelor, dar în acest secol sfinţenia și martiriul sunt mai

mari ca oricând prin intensitate și forme de manifestare. Dușmanii creștinismului, cei ce au provocat martiriul, vor acum să-i acopere existența și să-L facă uitat pe Hristos în lume, dar se înșală și se dovedesc neputincioși. Ei au reușit să stăpânească lumea, dar au făcut sfinţi și martiri. Au reușit să închidă gura oamenilor, dar lumina sfinţilor n-au reușit să o acopere. Dumnezeu lucrează în lume și prin oamenii necredincioși. Așa pare a se descifra rostul crizei pe care o străbate secolul XX: curăţirea necesară unei trepte mai înalte de spiritualitate și vieţuire."[92]

În perioade de restriște, rugăciunea și poezia s-au dovedit a fi adevărate pârghii de rezistenţă a sufletelor întâmpinate peste tot cu ură, înjurături și bătaie. Rezistenţa prin cultură nu trebuie înţeleasă decât în felul acesta, deoarece cultura fără Dumnezeu nu este în stare a salva măcar o singură clipă, darămite un om din ghearele unui sistem totalitar, satanic. Astăzi, când se petrece sub ochii noștri o nouă reeducare într-o declarată dar falsă stare de libertate, soluţia este aceeași: să păstrăm Adevărul, Frumosul și Iubirea, adunând picătură cu picătură poezia din teascul suferinţelor pentru a ne servi drept merinde pentru drumul anevoios și lung pe care îl avem de străbătut până la Împărăţia deschisă tuturor ostenitorilor în Domnul. Îndemnul unora dintre mărturisitorii ce au petrecut ani îndelungaţi în temniţele comuniste ar trebui să ne limpezească opţiunile, făcându-ne să luăm aminte la adevăratele valori ale literaturii, prin fineţea observaţiei, și la recomandările pe care ni le fac, într-un moment în care atenţia pare redusă la minimum. „Părăseam celula, fugeam din iad și ne retrăgeam acolo, sus, unde aripile sufletului se desfășurau în voie, în libertate, în toată măreţia lor. Aceasta a fost opera lui Gyr, pentru cei mai mulţi dintre noi. Răsfoiesc acum cu un nod în gât și cu o încântare ce nu poate fi înţeleasă

---

[92] Ioan IANOLIDE, în *Întoarcerea la Hristos. Document pentru o lume nouă*, București, Editura Christiana, 2006, pp. 502-503.

în adâncimea ei decât de cei ce au trăit-o, cartea lui. Cartea lui! Pe care a visat-o acolo, elegantă, curată, sfântă. Îmi limpezesc sufletul cu versurile nemuritoarelor balade, pe care și eu le-am purtat în cap, multe au fugit în uitare, dar le descopăr cu adânca emoţie cu care le furam prin morse, cu aceeași tresărire de bucurie cerească, cu care zgâriam pe bucăţica de săpun, tremurând de frică. Câţi dintre tinerii care se dezvoltă acum în libertate se întâlnesc cu aceste perle? Câţi le caută? Sunt pentru ei. Pentru cei de mâine. La ei s-a gândit poetul martir când le-a dat viaţă sângerând. Dacă tinerii României și – care s-a dovedit că pot fi eroi – l-ar căuta și l-ar găsi pe Radu Gyr ar avea bucuria și surprinderea, că au dat de un izvor de frumuseţi nebănuite, ar deveni mai buni, mai frumoși, mai patrioţi. Acum, când pe toate drumurile se varsă lăturile unui limbaj de care îţi este rușine să te apropii, când în paginile unor publicaţii abundă tot ce e mai imund și în afara firii, scurse din condei ce se cred valoroase, ce să facă sufletul unui tânăr, dornic de frumos? Caută tinere, și găsește, nu-i greu, izvorul dătător de sănătate spirituală de care ai nevoie! Curge din belșug în poezia lui Radu Gyr, potolește setea de frumos! Plutește în ea duhul creștin, patriotismul neamului nostru de care trebuie să fii mândru. E spălat cu sânge, cu durere, cu râuri de lacrimi."[93]

---

[93] Ilie TUDOR, *De sub tăvălug*, Ediţia a III-a, Constanţa, Editura MJM, 2010, pp. 128-129. Fiecare dintre aceste cărţi este esenţială în lămurirea sufletului cititorului de azi, prin marcajele spirituale pe care le conţin, prin exemplul de dăruire, curaj și nevoinţă în Hristos Domnul, într-un timp al prigoanei. Talentul acestui mărturisitor trecut prin încercările grele ale temniţei comuniste trece neobservat, ca în atâtea alte situaţii, de către cei ce azi întocmesc istoria literaturii române. El ne recomandă și poezia religioasă a unui alt mare „jertfit pe altarul tenebrelor", alături de N. Crainic și R. Gyr, poetul Vasile Militaru, un strălucit versificator al *Psalmilor* lui David (pp. 76-77).

Citește, de asemenea, *Cămașa lui Hristos*[94], *Fabiola*[95], *Ben Hur*[96], *Quo Vadis*[97]!

Indiferent dacă se afirmă că literatura este instructivă sau este gratuită, ea este animată de un mod de a vedea lucrurile și pune la dispoziţia cititorilor atitudinea scriitorului faţă de viaţă (*Weltanschauung*), iar imaginile artistice se întipăresc în sufletul cititorului, îmbogăţind fiinţa sau generând întrebări și îndoieli chinuitoare. De aceea, cititorule, dacă dorești să te bucuri de o carte, vei fi nevoit să te documentezi asupra autorului și a vieţii sale, dar și în privinţa condiţiilor în care acea carte a apărut, pentru că o carte se poate naște dintr-o mare dezamăgire, într-un moment de cădere a autorului ei, sau poate fi înălţare spre cer. Nimic nu-i întâmplător în literatură și nu-i ghid mai indicat decât Adevărul, Frumosul și Iubirea pentru a te delimita de imagini ce îţi pot influenţa credinţa, viaţa și chiar și mântuirea. Fiindcă, de cele mai multe ori, astfel de imagini produse de lectura unor opere literare din care Dumnezeu S-a retras te pot urmări toată viaţa, apărând la vreme de slăbiciune și de puţinătate sufletească ca mesageri sumbri ai unei lumi întunecate și lipsite de iubire. Apoi, așa cum spune Sf. Ioan de Kronstadt, ar trebui să îţi exersezi disponibilitatea nu doar cu acele scrieri seculare, ci și cu cele inspirate de Dumnezeu, ca din astfel de alternări să dobândești

---

[94] Loyd C. DOUGLAS, *Cămașa lui Hristos*, Trad. de Jule. Giurgea, București, Editura Venus, s.a.

[95] Cardinalul WISSMAN, *Fabiola*, Traducere de Al. Lascarov Moldovanu, București, Editura Libra, 1991.

[96] Lewis WALLACE, *Ben Hur*, Traducere de Ion Gorun, București, Editura Hermes, 1992.

[97] Henrik SIENKIEWICZ, *Quo Vadis*, Traducere de Remus Luca și Elena Linţa, București, Editura pentru literatură, 1968.

o perspectivă înţeleaptă asupra vieţii, să te apropii de frumuseţile cele veșnice și să ai un cules bogat. „Dacă citești ziarele și revistele profane și desprinzi din ele un oarecare folos pentru sine, ca și cetăţean, creștin și tată de familie, cu atât mai vârtos trebuie să citești Evanghelia și scrierile Sfinţilor Părinţi, fiindcă ar fi păcat ca un creștin să citească scrieri profane și să nu le citească pe cele inspirate de Dumnezeu." (*Viaţa mea în Hristos*, p. 350). Iar Sfântul Varsanufie, Stareţul de la Optina, nuanţează: „Dacă citirea marilor scriitori înnobilează atât de mult, oare citirea cuvântului lui Dumnezeu și al Sfinţilor Părinţi nu îl înnobilează și îl luminează și mai mult ? Pătrunderea în Sfânta Scriptură îl conduce pe om în adâncul cunoașterii lui Dumnezeu și îi dăruiește o fericire cu care nu se poate compara nicio bucurie pământească. Lumea exterioară cu frumuseţile ei lucrează în chip binefăcător asupra omului și sufletul, capabil să se desfete cu frumuseţea lumii, este un suflet măreţ, însă omul, care a atins desăvârșirea, contemplă în suflet frumuseţea ei, înaintea căreia nu poate sta nimic din lumea văzută. Domnul a spus despre sufletul omului, care Îl iubește pe El: «Să venim la El și să ne facem locaș la El». E de neînţeles cum poate locui într-o inimă mică Domnul, iar unde este Domnul, acolo este și raiul, acolo este și Împărăţia lui Dumnezeu. «… Împărăţia lui Dumnezeu este înăuntrul vostru» (*Luca* 17, 21)." (*Moștenire duhovnicească*, pp. 172-173).

Zice Sfântul Ioan Scărarul: „Să cercetăm înainte de toate de unde suflă vântul, ca nu cumva să ne aflăm întinzând pânzele împotriva lui." (*op. cit.*, p. 324). De aceea, înainte de aborda literatura sub diversele ei forme, să răspundem cu multă băgare de seamă la aceste întrebări: pentru cine și pentru ce scriem și care-i scopul lecturilor noastre? Vedem că, în cultura morţii, toate angoasele omului despărţit de Dumnezeu s-au transferat în literatură și sunt glorificate de susţinătorii aprigi ai unui estetic desfigurat,

căci au smuls „chipul lui Dumnezeu" și au numit această mutilare *autonomie estetică*. Dar ce fel de frumos poate fi fără Dumnezeu, când Dumnezeu este Creatorul lui? Poate exista un concept pe care Dumnezeu să nu-l fi putut desăvârși și omul să poată? Faptul că există un estetic în care Adevărul nu mai contează este un semn evident că nu Dumnezeu guvernează, ci omul care a decis să-și „corecteze" statutul real și să învestească propria angoasă cu titlul de literatură. Dar „Dacă nu este Hristos, spune Sfântul Iustin Popovici, nu am nevoie de adevăr, este numai un iad. Tot iad sunt și dreptatea și iubirea, binele și fericirea;" (*Omul și Dumnezeul-om...*, p. 242). Și, pentru că nu există frumos fără Hristos, căci „Frumusețea și Adevărul sunt una, în lumină" (*Poezia este slujire și jertfă*)[98], e folositor să știm că ceea ce unii numesc azi „frumos" tot iad este, adică o cădere nesfârșită. Tu, cititorule, să procedezi ca Sfântul Mucenic Petru, prăznuit pe 18 mai, care, obligat să se închine zeiței Afrodita, numită de păgâni zeița dragostei și a frumuseții, a strigat cu glas mare că nu se va închina niciodată unei astfel de desfrânate și, astfel, luând cununa muceniciei, s-a săvârșit. Sau ca shakespearianul Adonis ce s-a împotrivit voluptoaselor chemări ale zeiței Venus. Sau ca Lucreția (Shakespeare, *Necinstirea Lucreției*).

---

[98] Daniel TURCEA, *Epifania: cele din urmă poeme de dragoste creștină*, ed. îngrijită de Lucia Turcea și Pr. Sever Negrescu, Iași, Editura Doxologia, 2011, p. 30.

4. „JOCURILE" CREAŢIEI

„A crea nu înseamnă a te reflecta într-o oglindă, fie și oglinda materiei primordiale, nici a te fragmenta zadarnic pentru a considera totul după propriul tău chip. Creaţia înseamnă o chemare la viaţă a noului; am putea spune chiar un risc al noului. Atunci când Dumnezeu dă naștere, în afara Sa, unui nou subiect, unui subiect liber, aceasta este culmea actului Său creator. Libertatea divină este împlinită prin crearea acestui risc suprem: o altă libertate."[1]

4.1 Gratuitatea literaturii

Ar fi destul de greu de înţeles literatura în accepţia pe care o are azi dacă nu am avea date despre felul în care, odată cu poeţii romantici, s-a vorbit de „libertatea artei", de „arta pură", de „l'art pour l'art" (doctrină proclamată de Th. Gautier și reluată de către formaliștii ruși), concepte ce stau în strânsă legătură unul cu altul și care anunţau o mutaţie a valorilor: cuvântul *literatură* era dezavuat și *arta* își punea pe umeri toga promisiunilor celor mai înalte, cuvântul cu majusculă marcând un nou mod de a defini și de a asuma

[1] Vladimir LOSSKY, *Introducere în teologia ortodoxă*, în românește de Lidia și Remus Rus, București, Editura Sofia, 2006, p. 65.

morfologia creaţiei.[2] Unul dintre teoreticienii cei mai străluciţi ai romantismului (Vigny) vorbea începând din 1829, în prefaţa romanului *Cinq-Mars* („Réflexions sur la vérité dans l'art"), despre *Adevărul Artei*, diferit de cel al faptelor.[3]

Este foarte important să ne oprim puţin și să delimităm. Astăzi foarte mulţi scriitori cred în imaginea furnizată de astuţia aceasta a raţiunii prin care propria operă reprezintă o realitate separată de viaţa lor. Mai mult încă, unii critici avertizează că lumea (re)creată artistic trebuie acceptată așa cum e, fără să încercăm să o filtrăm prin categoriile obișnuite lumii reale: „Prin urmare, din punct de vedere semantic, textul literar este alcătuit din propoziţii ce se referă la lumea reală (empirică) nici măcar atunci când dau impresia că se referă la ea și care, în consecinţă, nu pot fi nici adevărate, nici false."[4] Această „lume-nelume", se spune în altă parte, este „nici adevărată, nici falsă în raport cu lumea-lume, căci se dovedește capabilă să-și impună adevărul și falsul propriu, regula ontologică specifică."[5]

Cu alte cuvinte, ni se atrage atenţia că pășim pe un teritoriu aparte, diferit de real, și, de aceea, semnificaţiile ce se desprind trec dincolo de criteriile lumii reale.[6] Dacă ne vom situa respon-

---

[2] José-Luis DIAZ, „L'autonomisation de la littérature (1760-1860)", în *Littérature*, nr. 124, 2001, Histoires littéraires, pp. 17.

[3] Mark K. JENSEN, „Vigny, l'histoire et le roman", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 47, 1995, p. 327.

[4] Matei CĂLINESCU, *A citi, a reciti*, Iași, Editura Polirom, 2003, p 196.

[5] Nicolae MANOLESCU, *Despre poezie*, București, Editura Aula, 2002, p. 86.

[6] Este înșelător să credem că citind romanele lui Ian McEwan, de pildă, vom putea trece peste atmosfera morbidă și apăsătoare, mustind de crimă și incest (*Grădina de ciment*, Trad. de Dan Croitoru, Iași, Editura Polirom, 2002) sau, așa cum se întâmplă cu personjele Clive Linley, compozi-

sabil, în lumina Ortodoxiei, acea lumină ne va pătrunde în chip tainic și ea însăși va vedea prin noi, căci ne vom face transparenţi iubirii divine și iubirea va fi atrasă de fulguraţiile iubirii din literatură pe care le va strânge cu grijă într-un album cu coperţi veșnice. Ortodoxia nu este prohibitivă, așa cum o înţeleg cei care vor false destinderi și relaxări prin literatură. Dimpotrivă, este singura opţiune dezinteresată și dăruitoare a lecturii. Nu-ţi ia nimic și-ţi oferă totul. Te păgubește de eficienţa iconoclastă a toposului relativ și te provoacă la a fi prezent în viaţa ta, asumându-ţi o literatură de bună calitate, cărţi veșnice, adică prieteni scumpi, greu de găsit și plini de cuvinte care dăinuiesc. De fapt, literatura este un pământ plin de comori, iar prin galerii circulă diferiţi căutători echipaţi pentru a le găsi. Unii se mulţumesc să găsească ceva, alţii nu se potolesc toată viaţa, și în tot acest timp luminiţele se plimbă pe suprafaţa metalului preţios al literaturii și reflexia lor încântă ochii, mintea și inima. Lumina Ortodoxiei conjugă

tor, și Vernon Holliday, redactor-șef la *The Judge*, care se otrăvesc reciproc considerând că-și îndeplinesc promisiunea făcută unul altuia, ca în cazul în care vreunul observă instabilitate și incapacitate de discernere a lucrurilor să intervină „prietenește", „ajutându-l" să moară (*Amsterdam*, Editura Polirom, Iași, 2001 – roman câștigător al Booker Prize în 1998, cea mai înaltă distincţie literară britanică). Cu atât mai păgubitor pentru suflet este să ne apropiem de cărţi al căror titlu ne anunţă explicit despre ce va fi vorba (D.H. Lawrence, *Amantul doamnei Chatterley*, Trad. din lb. engl. de Antoaneta Ralian, Iași, Editura Polirom, 2001). „Întoarcerea" în lumea reală nu este atât de simplă. De fapt, după fiecare lectură, propria realitate este impregnată cu impresiile, cuvintele și imaginile cărţii și este dificil de estimat ce impact pot avea acestea asupra sufletului. În funcţie de sensibilitatea cititorului, aceste cărţi pot produce efecte dintre cele mai variate: de la gândul necuviincios până la obsesii și spaime adânci. Oare nu spunea Sfântul Ioan Casian că ceasul de dinaintea rugăciunii se reflectă în rugăciune? Cum dar ne vom mai ruga atunci după ce vom fi citit astfel de cărţi?

toate aceste sclipiri într-o orbitoare fulgerare a reverenţei faţă de truda atâtor veacuri de creaţie, concentrează lumea cu expresia sa proprie esenţializată și prin ea însăși cercetează literatura, nu se opune niciunei licăriri, ci extrage aceste celule de lumină și le transfigurează absolut, așa încât nucleul care se formează este o funcţie deplină prin care ne (re)dobândim umanitatea pierdută/ uitată prin bolgii ale timpului echivoc, plin de nelămuriri și decizii pripite. Concomitent, tot ceea ce nu-i opac se umple la maximum de lumină și devine străveziu, încât suntem puși în faţa unei epifanii a creaţiei: hiperexprimarea frumuseţii în nemărginirea ei, spectacolul disponibilităţii estetice derulat transcendent pe multiple paliere.

Bineînţeles că scriitorul este răspunzător de propriile sale fapte, deci și de opera sa artistică, iar de dorit ar fi ca literatura să fie o garanţie a propriei sale vieţi. Apollinaire insista pe absoluta și necesara disociere a artei de morală (nu doar în cazul lui Sade).[7] În acest caz și în multe altele, morala este o reminiscenţă care pare că împiedică actul creator să fie pe deplin liber. Așa s-ar explica și obstinaţia cu care este trasată tot mai apăsat linia de demarcaţie dintre cele două manifestări care, de fapt, se cuprind într-o singură intenţie. Atunci când intrăm sub cupola maiestuoasă a literaturii, vom ști să discernem „cărţile care ne-au făcut mari” de cele care sub pavilion cu bună tradiţie poartă mărfuri contrafăcute. „Cei care se depărtează de Hristos, spune Cuviosul Părinte Paisie Aghioritul, se lipsesc de iluminarea dumnezeiască, pentru că părăsind locul însorit, ca niște neghiobi, merg în cel lipsit de soare. Așadar, este firesc să fie răciţi și bolnavi duhovnicește. Dacă omul nu se va curăţa, dacă nu vine iluminarea dumnezeiască, oricât de corectă ar fi cunoașterea cealaltă, ea nu este decât un raţionalism și nimic mai mult.

[7] Laurence CAMPA, „Apollinaire et Sade”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995, p. 395.

Iar dacă lipsește iluminarea dumnezeiască, cele pe care le vor spune și le vor scrie, nu vor ajuta."[8]

Trebuie să luăm bine aminte la ceea ce s-a scris sau se scrie, deoarece fiecare scrie la măsura sa și nu e mai puţin adevărat că mulţi dintre scriitori sunt oameni plini de patimi și propun o intepretare a lumii potrivit stării lor sufletești căzute, așa cum spune Iisus Hristos, Învăţătorul Cel Drept: „Luminătorul trupului este ochiul. Deci dacă ochiul tău va fi curat, tot trupul tău va fi luminat. Iar dacă ochiul tău va fi întunecat, tot trupul tău va fi întunecat." (*Mt.* 6, 22-23). Astfel, ei se găsesc într-o situaţie foarte tristă, căci cu talentul pe care-l au de la Dumnezeu luptă, conștient sau inconștient, împotriva Creatorului a toate. De aceea, este de înţeles de ce se insistă atât de mult pe o interpretare a operei ferită de imixtiunea biograficului.[9]

[8] Cuviosul Paisie AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești*, vol. I, Trad. din lb. greacă de Ieroschim. Ștefan Nuţescu, Schitul Lacu - Sf. Munte Athos, București, Editura Evanghelismos, 2003, p. 217; iar la p. 221 spune următoarele: „Cele scrise sunt bancnote de hârtie, iar valoarea lor va depinde de «garanţia în aur» pe care o avem. Prin urmare este nevoie de lucru în «mina» sufletului."

[9] Un răspuns potrivit ar putea fi acesta: „E imposibil de fixat într-o teorie/metodă cu accente esenţialiste relaţia dintre viaţă și operă. Cine se aventurează într-o asemenea zonă trebuie să se descurce pe cont propriu [...] Ceea ce e posibil însă (și cartea lui Eugen Simion o afirmă fără echivoc) e stabilirea unui principiu minimal de interpretare: indiferent de înfăţișările vieţii sau ale operei, viaţa este în operă, tot așa cum opera este în viaţă. Cum se produce o asemenea transmutaţie - aceasta este o întrebare la care fiecare operă (și fiecare viaţă) își are propriul răspuns. (Andrei TERIAN, „Eugen Simion și întoarcerea la autor, biografie și la jurnal", în vol. *Explorări în trecutul și în prezentul teoriei literare românești*, M. Martin (coord.), București, Grup Editorial Art, 2006, p. 187).

Poziţia fermă a lui Baudelaire cu privire la autonomia artei, mai ales a caracterului ei distinct în raport cu morala, a dobândit o substanţială aderenţă la „sensibilitatea" lumii actuale. Dar ce spunea Baudelaire? „Dacă examinăm cele trei motive principale clar înrudite cu doctrinele lui Poe – respingerea didacticismului, accentul pe rolul intelectului în actul creaţiei și cultul frumosului straniu (sic!) –, vom înţelege mai bine că Baudelaire modifică în mod semnificativ formulele lui E.A. Poe. Respingând didacticismul, el dă relaţiei dintre artă și morală o soluţie diferită de cea a lui Poe, care, incidental, admitea un scop moral subordonat. Baudelaire declară pur și simplu că arta ca atare este morală. «Este arta utilă? Da. De ce ? Pentru că este artă…Desfid pe oricine ar putea găsi o singură operă a imaginaţiei care să întrunească toate condiţiile Frumosului și să fie pernicioasă». Vorbind despre Victor Hugo, Baudelaire susţine că «poetul este moralist fără să vrea, prin însăși abundenţa și plenitudinea naturii sale». Într-un mod similar, el apără moralitatea Doamnei Bovary, afirmând că «logica operei satisface toate postulatele moralei». Trebuie să admitem că soluţia astfel dată este întrucâtva facilă, specioasă: de fapt, ea camuflează afirmaţia clară a lui Baudelaire întru lauda *Mărturisirilor unui mâncător de opium* de Thomas De Quincey: «Frumosul este mai nobil decât Adevărul»." (R. Wellek, *op. cit.*, p. 454). Dacă revoluţia romantică a creat spectrul artei „eliberate", modernitatea a exprimat și mai limpede autonomia știinţelor, moralei și a artei, iar omul, „descătușat" de criterii care îi ofereau garanţia măreţiei și veșniciei, se vede astăzi pus în faţa consecinţelor ultime ale gestului său de revoltă.[10] Cultura morţii[11] este

[10] Áron KIBÉDI VARGA, „Le récit postmoderne", în *Littérature*, nr. 77, 1990. Situation de la fiction. p. 3.

[11] Cultura Vieţii înseamnă cultura Duhului, cultura cuvântului lui Dumnezeu (vezi Ieromonahul Rafail NOICA, *Cultura Duhului*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002, p.18, 19 ș.u.), iar o cultură care slujește altui scop este

plină de spaime, temeri, tresăriri, goluri, umbre nesfârșite. Ea este incompatibilă cu idealul creștin de mântuire, pentru că are drept unic criteriu omul. Trebuie să privim atent și să nu ne lăsăm înșelaţi de aprecierea de care se bucură astăzi mai mult ca niciodată cultura morţii, pentru că aceasta este încă o dovadă a suficienţei pe care i-o conferă statutul.

De fapt, succesul și-l datorează criteriologiei fictive pe care o propune și pe care o instituţionalizează, discreditând cu perseverenţă orice creaţie literară care e susceptibilă de a se converti în argument al unei lumi de sfinţenie în care Împărat este Hristos Iisus Domnul nostru. „Dispozitivul selectiv al culturii pune surdină acolo unde omul duhovnicesc produce valori, de aceea exaltă până la cele mai delirante cote encomiastice produsele culturale ale omului sufletesc, psihic. Arta primului mileniu creștin este aruncată pe același raft cu produsele spirituale ale întregii Antichităţi, în vreme ce Evul Mediu occidental – care a odrăslit-o și faţă de care cultura se simte obligată – este proslăvit de avangarde de toate oficinele culturale ale globului. În același mod ascunde și torpilează orice zvon privind redescoperirea icoanei, orice fenomen sau gesticulaţie care intenţionează să o promoveze ca imagine mondială și ca reper formativ absolut.”[12]

potrivnică lui Dumnezeu, fiindcă zice Mântuitorul Hristos: „Cum poate cineva să intre în casa celui tare și să-i jefuiască lucrurile, dacă nu va lega întâi pe cel tare și pe urmă să-i prade casa? Cine nu este cu Mine este împotriva Mea și cine nu adună cu Mine risipește.” (*Mt.* 12, 29-30).

[12] Sorin DUMITRESCU, *Noi și icoana*, București, Fundaţia Anastasia, 2010, p. 171. Ideea care străbate de la un capăt în altul cartea dlui S.D., vizează iconicitatea gândirii artistului în însoţirea sa cu lumina Ortodoxiei, fiindcă sensul oricărui lucru se descoperă de sus în jos, după cum zice Mântuitorul (*Mt.* 6, 33), iar o altfel de abordare (aniconică) presupune o limită structurală, o înţelegere fără har a lumii.

De aceeași atitudine conspirativă ne lovim și atunci când încercăm să situăm literatura occidentală, ca să căutăm repere și soluţii pentru a ieși din zona „creaţiei periferice" unde ne aflăm. „Complexele periferiei" nu ne sunt proprii. Ele sunt atent inoculate începând cu secolul al XIX-lea în literatura română și se perpetuează în mod viguros până astăzi, determinând o viziune deviantă asupra valorilor estetice, nesocotindu-se faptul că fondul spiritualităţii ortodoxe nu avea cum să dea naștere la reflecţia care se împotmolește în sine specifică creaţiei artistice occidentale și care ne arată, de fapt, tragedia gândirii conceptuale din acel spaţiu cultural.

Dacă într-adevăr ne-am cantonat într-o literatură marginală, provincială, situaţia aceasta se datorează în principal neînsușirii adevăratelor criterii, care sunt inepuizabile surse ale imaginaţiei. Literatura poate deveni depozitara cuvintelor Învierii sau ale cuvintelor morţii, răspândind lumină sau însingurând, descoperindu-ne istoria minunată a convorbirilor lăuntrice, fiindcă un singur cuvânt poate fi un nesfârșit dialog treimic, un dar desăvârșit, sau periplul amnezic al omului care n-a mai răspuns chemării divine. Tăcerea cuvintelor este netocmire, în sensul în care fiecare cuvânt este reflexie a Logosului, a Cuvântului, iar vorbirea fără referenţialitate transcendentă este chin, cuvintele devin sălbatice și primejdioase și, întocmai animalelor fără stăpân, vagabondează noaptea pe străzile pustii sau prin păduri întunecoase unde își află prada. Ce soluţie avem? Literatura de bună calitate: lectură și creaţie. Nu trebuie să ne descurajeze că astăzi domină o concepţie asupra lumii care aruncă în derizoriu cuvântul și nu trebuie să ne speriem că, iată, ne-am trezit în mijlocul unor cărţi neprietenoase, al unor biblioteci subumane care irump pantagruelic. Să ne înconjurăm de adevărata literatură, de fotografiile de nuntă ale celor mai frumoase poezii, pentru că există literatură și așteaptă s-o descoperim prin vraful

de maculatură cu care s-a amestecat. Fiecare cititor își va petrece copilăria răsfoind și separând „pomii ninși de floare" (Ion Pillat - *Mărţișor*) de tot ceea ce e sterp. Dar cum vom ști să culegem cuvântul înflorit și însorit din textele citite? „Numai în legătură spirituală cu Unul din Treime, care ne-a adus iubirea Ei, putem noi folosi cuvintele ca mijloace unificatoare prin iubire, asemenea celei din Sfânta Treime. E un cuvânt care trebuie însoţit de fapte care merg până la jertfa unuia pentru altul, după exemplul și din puterea lui Hristos. Dacă numai cu gândul la Sfânta Treime putem face din cuvântul între noi expresie a adevărului, a luminii și mijloc al unirii în iubire, numai prin folosirea lui în numele Sfintei Treimi ne putem sfinţi, primind în noi puterea Ei."[13] Așa poţi înţelege, cititorule, poezia ca zbor al păsărilor și nu ca șiroire de vorbe neînchise, nestăpânite. „A poem should be wordless/ As the flight of birds." (*Ars poetica*).[14]

Orientarea spre modele de creaţie în care nu se regăsește nici măcar o iotă sau o cirtă din vechile fruntarii ale gândirii și simţirii românești, este primul semn al amneziei pe care o produce bagheta ideologică a criticii, după care urmează „emanciparea criteriilor" și proclamarea unei literaturi derogate de exigenţa criteriologică, redusă la un estetic straniu, care nu vibrează decât în inima celor neiubitori de Hristos.[15] Modul obedient cu care

[13] Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Fiul lui Dumnezeu Cel Întrupat este Lumina și Viaţa lumii, fiind «Lumină din Lumină» și având în El și ca om pe Duhul și viaţa veșnică", în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3, 1991, p. 14.

[14] Archibald MacLEISH, în *Antologie de poezie americană – secolul XX*, București, Editura Universităţii București, 1977, p. 95.

[15] Cu mult discernământ trebuie priviţi acești scriitori, mai ales că admiraţia noastră, a cititorilor, tinde să le accepte întreaga operă fără ezitare, așa cum se întâmplă în cazul lui Mircea Eliade, acuzat adeseori și pe bună dreptate (dacă ţinem cont măcar de câteva texte precum: *Domnișoara Christina*, *Isabel și apele diavolului* sau *Huliganii*) de pornografie literară. O concluzie

ne asumăm neajunsurile axiologice ale unui spaţiu cultural văduvit de Revelaţia divină, va avea cu siguranţă consecinţe dintre cele mai păgubitoare duhovnicește, însă până unde se va ajunge urmând acest marcaj putem doar intui din mirările legitime ale unor observatori ce privesc spre „prefacerile" europene actuale și încearcă să aprecieze impactul asupra valorilor culturii române: „Prin urmare, pe fondul așa numitei europenizări, traversăm de fapt o perioadă de re-modelare a hărţilor Europei, de la cele politice și economice până la cele ale valorilor simbolice, fapt care antrenează inclusiv modificări ale reflexelor antropologice. În acest context, studiile culturale europene avertizează, chiar și aluziv, asupra faptului că racordurile dintre canonul cultural european și canoanele locale nu operează într-o manieră chiar paradisiacă, în ciuda consacrării unei sintagme, cu un sensibil accent utopic, referitoare la «patrimoniul cultural comun european». Cum vor gestiona noile state europene care au aderat mai ales după 1990, propriul patrimoniu simbolic, în contextul unei pieţe europene a bunurilor simbolice? Astfel, având sub ochi hărţile canonului occidental și ale culturilor subsidiare, în special a celor est europene, continuăm să ne confruntăm cu o mirare de factură remanentă: cât de comun va putea, totuși, să fie «patrimoniul cultural comun european»?"[16]

---

echilibrată este următoarea: „Avem de învăţat de la M.E. voinţa dârză, efortul uriaș, severa disciplină a muncii… Să nu facem însă din opera lui Eliade ce nu e… Opera sa are o mare însemnătate în cultura noastră și în cultura lumii, dar să-l admirăm pe savant pentru ce e, nu pentru ce nu e. Eliade nu trebuie luat ca reper în ceea ce privește moralitatea. Eliade e mare, e vast, dar nu e mântuitor." Vezi Laurenţiu DUMITRU, *Hristos și tinerii*, Galaţi, Editura Bunavestire, 2003, p. 67.

[16] Iulian COSTACHE, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Editura Cartea Românească, 2008, pp. 9-10.

Imaginile reprezentative ale literaturii occidentale, adevărate promontorii, secretă spaima că din cultura noastră nu pot ieși decât mărgeluţe, jucărioare, danteluţe și câteva litere de mână, gingășii adică, ce probează cu o evidenţă bibliografică strivitoare distanţa în ani-lumină la care se situează munca bietului scriitor român de impozantele realizări ale Occidentului. Noica are dreptate să vadă într-o exclamaţie de genul „Sunt încântătoare bisericuţele acestea ale Bucovinei [...]", falsificarea cu gingășie a trecutului naţional.[17] Perspectiva este cea a ochiului „stricat de gigantismul Apusului", care reţine doar magnificenţa catedralelor, a ogivelor și a cupolelor ascuţite ale literaturii. Adevărul este că în bisericile de lemn ale literaturii române ne-am întâlnit de fiecare dată cu Dumnezeu, iar dincolo Îl strigăm și nu răspunde, ca Baal altădată. Altfel spus, literatura valoroasă tinde să garanteze doar ceea intră sub incidenţa reprezentărilor ei.[18] „În Occident este un fapt incontestabil că harul lui Dumnezeu s-a pierdut cu multe secole în urmă. Romano-catolicii și protestanţii de astăzi nu cunosc puterea harului dumnezeiesc. De aceea nu ne mirăm că ei nu sunt capabili să-l deosebească de înșelătoriile drăcești. Dar vai! Succesul falsului spiritual, chiar printre creștinii ortodocși de astăzi, dă la iveală cât de mult, chiar și aceștia, au pierdut mireasma adevăratului creștinism. Deci nici ei nu mai sunt capa-

[17] Constantin NOICA, *Pagini despre sufletul românesc*, Ediţia a II-a, București, Humanitas, 2000, p. 43.

[18] Episcopul mărturisitor Irineu MIHĂLCESCU atrăgea atenţia asupra erorii de a considera literatura și arta, în general, o „religie a frumosului", care nu e altceva decât o „religie" cu o manifestă dorinţă de a substitui adevărata și mântuitoarea credinţă în conștiinţa celor neștiutori (*Apologetica. Noţiuni de filozofie a Religiei pentru elevi și tineret*, Ediţia a V-a, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994, p. 29). Scrisă în 1934, cartea Mitropolitului Moldovei, pe atunci decan al Facultăţii de Teologie Ortodoxă din București, va fi primul manual de Religie pentru elevii din ultimul an de liceu.

bili să distingă între adevăratul creștinism și pseudo-creștinism. De prea multă vreme creștinii ortodocși iau de-a gata comoara nepreţuită a credinţei lor și neglijează să pună în practică o învăţătură alcătuită din aurul cel mai curat."[19] Literatura este Adevăr, Frumos și Iubire.[20] Cu inima samarineanului milostiv, cititorule, să torni leac de ulei și vin peste acele zone tumefiate și supurânde ale literaturii, legându-le și așteptând tămăduirea lor.

Un cititor creștin ortodox va putea privi literatura nu numai cu ochii specializaţi ai expertului branșat la bibliografii, ci și cu înţelegerea pe care i-o dau credinţa și dragostea în Hristos, chiar dacă, în conștiinţa actualilor gestionari ai literaturii, această opţiune înseamnă o viziune retrogradă, neproductivă. În contextul actual, o astfel de atitudine ne unește prin curajul „depoziţiei" în „celula 99" și, de aceea, cuvintele noastre trebuie să aibă intensitatea cuvintelor mărturisitoare, pline de demnitate ale căpitanului sârb Spas Spasovici, din nuvela autobiografică *Tărâmul inaccesibil*, personaj ajuns în lagărul morţii de la Dachau din ordinul lui Hitler. Răspunsurile sale în faţa completului de judecată vor denunţa contradicţiile gândirii lui Nietzsche, decelabile în acţiunile nocturne ale gestapovistului care ordonă uciderea pe grupuri de

[19] Ieromonah Serafim ROSE, *Ortodoxia și religia viitorului*, Trad. din lb. engleză de Mihaela Grosu, Chișinău, FEP-Tipografia Centrală Cartea Moldovei, p. 233.

[20] Sf. Iustin POPOVICI, *Omul și Dumnezeul-om...*, p. 103: „Cultura fără sfinţenie, luminarea fără sfinţirea în Duhul Sfânt, acestea le-a inventat Europa în idolatria ei umanistă.", p. 104: „Mântuirea omului de păcat, rău și moarte prin Hristos constituie adevărata cultură și luminare a omului.", p. 105: „Separată de sfinţenie, opusă Evangheliei, cultura devine o tragică sforţare zadarnică. Lucrul maxim pe care poate să-l realizeze pentru om o cultură superficială, epidermică, este acela de a-l schimba într-o fiară cu chip de om, instruită, dar sălbatică…".

câte 25 a deţinuţilor din celula 99 care s-au bucurat la zvonul (dovedit a fi fals) atentatului asupra Führerului și, totodată, vor fi mărturii despre un Dumnezeu inacceptabil în concepţia fascistă asupra omului și asupra lumii.[21]

De asemenea, să ne ferim a crede ca mulţi dintre intelectualii vremurilor noastre, că Dumnezeu și literatura sunt două realităţi ce nu comunică sau că imaginaţia despărţită de iubirea mântuitoare a Fiului lui Dumnezeu poate produce altceva decât himere și false revelaţii. Să vedem, de pildă, cum se exprimă un foarte cunoscut scriitor român în legătură cu reacţiile pe care le-a stârnit punerea în scenă a piesei *Evangheliștii*: „E foarte, foarte greu, dacă nu imposibil, să urmărești chestiuni morale într-un text literar. Încă nu există (și nu vor exista, probabil, într-o lume liberă) criterii pentru a delimita un text infamant moral de un text acceptabil moral. [...] Mai convenabil ar fi să privim operele artistice ca pe niște vise ale sufletului nostru, pline de reziduurile întunecate, sângeroase, obscene ale vieţii. Unele dintre cele mai puternice scrieri ale umanităţii sunt coșmaruri cumplite, amorale ca propriul nostru subconștient, produse de oameni chinuiţi, bolnavi, vizionari totuși, strigând din adâncuri. Nu putem face procese (nici măcar de conștiinţă) autorilor pe care-i considerăm astăzi incorecţi moral sau politic, fără să riscăm să ni se aducă drept contraargumente pagini perfect echivalente din marile opere canonice ale literaturii universale."[22]

[21] Sfântul Nicolae VELIMIROVICI, *Tărâmul inaccesibil*, Traducere din limba rusă de Diana Iepure, București, Editura Cathisma, 2007.

[22] M. CĂRTĂRESCU, „Blasfemie", în *Jurnalul Naţional*, 6 decembrie 2005; dosarul de presă de la sfârșitul cărţii publicate la Editura Cartea Românească, în 2006, ne lămurește pe deplin asupra gândirii vehement anticreștine pe care o au mulţi dintre criticii și istoricii literari români de azi în privinţa valorizării literaturii. Amintim aici doar observaţia pertinentă a criticului, care vede cum, în numele toleranţei, se acţionează controlat într-o singură

Acest mod de a privi literatura justifică păcatul, și s-a ajuns până acolo ca un text literar în care Adevărul este batjocorit, așa cum se întâmplă în celebra piesă anticreștină amintită mai sus, să fie socotit valoros, premiat (de UNITER drept piesa anului 1992) și reprezentat pe scenă (3 decembrie 2005). În acest caz, ca și în multe altele, literatura, valoarea reprezentărilor, gândirea artistică, au fost aplaudate[23], dar toate acestea au servit minciuna și hula adusă lui Dumnezeu. Dumnezeiescul Pavel ne îndeamnă să ne ferim a aduce întristare Duhului celui Sfânt, or, prin imaginile artistice pe care le construim sau le primim fără a le cerceta sursele, noi tocmai aceasta facem (*Ef.* 4, 29-30).

Să nu ne numărăm și noi, cu bunăștiinţă, printre cei ce se prosternează ideologic, apreciind astfel de „opere" prin cronici literare și făcându-ne apărătorii „culturii morţii" și dușmanii Dumnezeului celui Viu, căci logica perfidă și clamată astăzi a criteriului estetic arată că trebuie să fim generoși și toleranţi faţă de orice rătăcire a minţii, dar prohibitivi cu cuvântul care denunţă păcatul,

direcţie: „Realitatea crudă este că doar asemenea texte – precum *Evangheliștii* – se bucură de prezumţia de nevinovăţie artistică în tipul de societate deschisă impus tot mai insistent României actuale. Faptul că ele – în tradiţia corectitudinii politice înseși și a spiritului liberal – ating grav demnitatea unor oameni (nu puţini) care au un sistem de valori creștin nu înseamnă nimic în ochii «democraţilor» noștri contemporani. Liberalismul funcţionează pentru ei unidirecţional și neconcesiv. Întocmai ca ideologia de partid și de stat, din epoca bravilor comuniști." (Codrin Liviu CUŢITARU, „Literatura și ideologia", în *Ziarul de Iași*, 10 dec. 2005, text găsit în dosarul de receptare menţionat, p. 157).

[23] În același fel în care au fost aplaudaţi și încoronaţi Petrarca, pe 8 aprilie 1341 în Capitoliu, și Voltaire, pe 30 martie 1778, adică acei artiști cu a căror concepţie despre lume s-au identificat participanţii, aclamatorii. Vezi William MARX, „Le couronnement de Voltaire ou Pétrarque perverti", în *Histoire, économie et société*, anul 20, nr. 2, 2001, p. 204.

eroziunea ideaţiei favorabile acestuia, coruptibilitatea pe care păcatul o produce insinuându-se în lăuntru și împrumutând chipul nostru, adică ucigând chipul nostru pentru a-l „locui". Literatura nu se coboară la astfel de ajustări procustiene, prin care cititorul este obligat să se depersonalizeze, să se desfacă în fragmente și să admită contextual validitatea operaţiei, în sensul că, da, aserţia aceasta se probează din punct de vedere estetic, însă din alt punct de vedere nu mai garantez nimic. Dacă ai ajuns în situaţia de a da explicaţii diferite și tolerabile, contextual, când ele nu se pretau decât la o interpretare globală, dacă te baricadezi în spatele unor tranșee criteri(de)ologice, așa cum sunt flexiunile de pe un punct de vedere pe altul în funcţie de „necesitatea" interpretării, menite să te depersonalizeze, și exersezi constant ambiguitatea răspunsurilor, va fi foarte, foarte greu, poate chiar imposibil, ca atunci când te vei simţi obosit de atâtea „jocuri" să-ţi mai poţi aduna fiinţa ta împrăștiată în atâtea părţi.

Cuviosul Părinte Paisie Aghioritul, referindu-se la impactul negativ al filmului hulitor *Ultima ispită*, regizat de Martin Scorsese, care a rulat un timp și în cinematografele Atenei, pricinuind proteste din partea credincioșilor și a Bisericii Ortodoxe a Greciei, ne-a arătat cum trebuie să ne situăm în asemenea cazuri când neștiinţa nu se justifică nicicum, care este mobilul unor astfel de producţii, dar și riscurile în cazul în care creștinul ortodox nu ia atitudine împotriva lor. „Iar cu filmele hulitoare pe care le prezintă vor să-și bată joc de Hristos. O fac ca să spună: «Acesta a fost Hristos, acum însă va veni Mesia», după care îl prezintă pe «Mesia» al lor. Într-acolo merg.

– Părinte, oamenii chiar cred și se vatămă.

– Cel stricat se vatămă. Le cred deoarece vor să justifice cele nejustificabile și să-și odihnească gândul. Prin toate aceste blasfemii vor să justifice neregulile morale. Au întrecut limitele. S-au făcut reclamaţii că filmul *Ultima ispită* lovește în religie, dar

procurorii au spus: «Nu-i nimic.» Astfel de blasfemii nu s-au auzit niciodată. Pentru noi, protestul împotriva acelui film hulitor a fost mărturisire de credinţă."[24]

Pe drept cuvânt remarca N. Crainic că gratuitatea artei este un paravan al gândurilor desfrânate, al hulei și al necuviinţei: „Deviza *l'art pour l'art* nu e nici belgiană, nici olandeză, și nici germană, fiindcă e autentic franceză și Parisul a lansat-o în numele ideologiei de libertate a revoluţiei. Exaltarea amorului liber, divinizarea cocotei în poezie, monopolul înspăimântător al adulterului în roman și în piesele de teatru, nudul libidinos și scenele obscene în plastică, ironizarea caustică și batjocorirea perversă a tot ce e sacru în religie și în patrie, dispreţul nimicitor faţă de ţărănime, toate culminând în filosofia demonică a pederastiei, care umple cărţile lui André Gide și ale lui Marcel Proust, – acestea nu sunt

[24] Cuviosul Paisie AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești*, vol. II, Trad. din lb. greacă de Ieroschim. Ștefan Nuţescu, Schitul Lacu - Sf. Munte Athos, București, Editura Evanghelismos, 2003, pp. 46-47; la mitingul de la Salonic a participat și Cuviosul Părinte Paisie, coborând din Sfântul Munte, deși era grav bolnav de hernie, alături de alţi părinţi aghioriţi, pentru a-i întări pe credincioși; trebuie spus aici că filmul este făcut după cartea lui Nikos Kazantzakis, considerat unul dintre cei mai mari prozatori greci ai secolului al XX-lea, care a pierdut Premiul Nobel pentru Literatură (1957) la diferenţă de un vot în favoarea lui Albert Camus. De asemenea, scriitorul a fost anatemizat pentru ideile sale rătăcite de către Biserica Ortodoxă a Greciei în 1955. S-a observat că „Eroii minunatelor povestiri scrise de Papadiamandis din Skiathos sunt oameni ai jertfei, ai milosteniei și ai întrajutorării. Cât despre eroii scriitorului Nikos Kazantzakis - de fel din insula Creta - aceștia nu simt profund dragostea divină, se luptă pentru a-și câștiga dreptul, strigă, se agită și se răzvrătesc. Eroii lui Papadiamandis ne atrag spre Skiathos, lucru care nu se întâmplă cu cei din romanele lui Kazantzakis, eroi ce nu ne fac să ne dorim a ne duce în Creta." (Monahul Moise AGHIORITUL, *op. cit.*, p. 58).

lucruri importante în Franţa, ci formidabila microbărie morală crescută din putrefacţia ideologiei de libertate și răspândită din Paris în largul lumii ca holera și ciuma." (*Nostalgia Paradisului*, p. 156). Amintindu-l aici și pe G. Călinescu, care punea accent pe cultura filosofică a istoricului literar în înţelegerea literaturii, nu putem să nu ne gândim că absenţa criteriilor adevărate determină o abordare reducţionistă a literaturii. „Lipsa de cultură face pe criticul și istoricul literar să alunece pe deasupra problemelor esenţiale pe care le pune o operă, ori să le privească cu ostilitate. Din cauza nepregătirii filosofice a criticilor mai noi, se dispreţuiește azi tot ce ar cuprinde imagini care ar putea fi convertite în idei. [...] Un critic fără cultură filosofică, fără Weltanschauung, e un orb." (*Principii...*, p. 141).

Aserţiunea călinesciană ne arată încă o dată, dacă mai era nevoie, că literatura se edifică pe o structură filosofică, pe o „credinţă", și că doar cunoașterea acestor sisteme de gândire poate ajuta la decriptarea și valorizarea unor imagini și reprezentări artistice. Dar cum va citi un tânăr cititor fără un bun sfătuitor? Nu va risca să se rătăcească prin meandrele universurilor plăsmuite de minţi întunecoase? Cum va înţelege romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, o scriitoare considerată reprezentativă pentru „reforma romanului nostru modern", în care relaţiile dintre oameni sunt lipsite de sinceritate, unde intenţiile adulterine și erotica perversă răzbat prin voalul străveziu al gesturilor în conștiinţa celorlalte personaje care consimt? Sau ce atitudine va avea citind alături de un Fred Vasilescu și de o Emilia, scrisorile lui Ladima, poetul care s-a sinucis? Ar fi de ajuns călinesciana punere în temă asupra romanului *Patul lui Procust* de Camil Petrescu[25],

[25] „La un moment dat Fred Vasilescu (așa rezultă din memoriul lui) se află neînvesmântat în patul Emiliei, care e o actriţă mediocră, cu o activitate de semi-prostituată. Însă Emilia a fost amanta poetului Ladima care s-a sinucis. Ladima a iubit-o pe d-na T. cu care avusese legături însuși Fred Vasi-

dar cu ce ochi va fi privită imaginea, dacă nu-ţi este exersată critica în lumina Ortodoxiei? Astăzi pare mult mai „firească" opţiunea acelui scriitor român, al cărui nume este legat de Școala de la Târgoviște, care, în jurnalul de creaţie al unui cunoscut roman al său, notează următoarele: „Visez un roman scurt, care s-ar numi *Ce se vede*, o intrigă simplă, soţul, soţia, amantul, servitoarea, totul în optzeci și cinci de pagini. Soţul scrie unui prieten."[26]

Cum vei proceda, cititorule? Iată încă un drum luminos: „Vom primi, însă, acele scrieri ale lor în care au lăudat virtutea sau au osândit viciul. După cum celelalte fiinţe se bucură numai de mirosul sau de frumuseţea florilor, iar albinele pot lua din flori și mierea, tot așa și aici, oamenii care nu caută în astfel de scrieri numai plăcutul și frumosul pot să scoată din ele și un oarecare folos sufletesc. Trebuie, deci, și voi să citiţi scrierile autorilor profani, așa cum fac albinele; acelea nici nu se duc fără nicio alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se așază, ci iau cât le trebuie pentru lucrul lor, iar restul îl lasă cu plăcere. Noi, dacă suntem înţelepţi, să luăm din cărţi cât ni se potrivește nouă și cât se înrudește cu adevărul, iar restul să-l lăsăm." (Sfîntul Vasile cel Mare, *op. cit.*, pp. 569-570). Iar în altă parte spune Sfântul Amfilohie al Iconiului că tânărul se va îmbogăţi cu purtarea sa, după care adaugă: „Păzind această adevărată bogăţie, pe cea autentică și care este într-adevăr a ta, lustruiește-o cu învăţăturile, exersându-te cu cărţile poeţilor, cu scrierile istoricilor, cu dulcea limbă a retorilor și cu subtilele preocupări ale filosofilor. Pe toţi aceștia citește-i însă cu minte bună, culegând în chip înţelept de la toţi ceea ce e de folos și fugind cu

lescu. Emilia oferă spre distracţie lui Fred pachetul cu scrisori al lui Ladima [...]" (G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii...*, p. 662).

[26] Radu PETRESCU, *Ocheanul întors*, București, Editura Cartea Românească, 1977, p. 51. Referinţele sunt pentru romanul *Matei Iliescu*.

judecată de vătămarea fiecăruia, imitând lucrul înţeleptei albine care se așează pe toate florile, dar culege cu toată înţelepciunea de la fiecare ce este de folos, având drept învăţătoare natura. Tu însă culege cu raţiunea din belșug cele ce sunt de folos, iar dacă ceva poartă în sine vreo vătămare, zboară repede de acolo înţelegând răul. Căci aripi agere are mintea oamenilor. Câte au fost scrise de ei spre lauda virtuţii și spre mustrarea răutăţii învaţă-le cu sârg păstrându-le înţelesul și graţia exprimării. Dar întoarce spatele ca unor laţuri și curse celor ce le-au scris flecărind pe larg despre zei: mituri indecente, învăţături ale demonilor, povești demne de râs și de lacrimi. Citind despre amândouă lucrurile, despre zeii ridicoli și discursurile îndrăgite, pe zeii iubitori de plăcere dispreţuiește-i, iar discursurile cinstește-le, fugind, ca la o plantă, de spini, dar culegând roza."[27]

Să iei aminte și la înţeleptele sfaturi pe care B.P. Hașdeu (1836-1907) i le dădea fiicei sale, Iulia, și care sunt presărate pe tot cuprinsul bogat al corespondenţei lor. Iată ce-i spune, de pildă, într-o scrisoare datând din 11 septembrie 1881: „Să știi însă că în lume talentul nu însemnează nemic fără caracter și trebui să le cultivi pe amândouă. La o fată mai cu seamă, pe lângă talentul dezvoltat prin studiu, pe lângă caracterul tare și nobil, se mai cere maniera; o manieră în care blândeţea să fie unită cu demnitatea, iar modestia să nu degenereze în timiditate."[28]

[27] Sfântul AMFILOHIE AL ICONIULUI, „Manual de viaţă morală în versuri către un adolescent", în *Maximele Părinţilor: sfaturi înţelepte pentru o viaţă creștină*, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2010, p. 116.

[28] Vezi *Documente și manuscrise literare*, vol. III (Corespondenţa B.P. Hașdeu – Iulia Hașdeu), Ediţie publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, p. 48.

4.2 Despre imaginație

„Poetul e dator, în toate cele,
Să nu aducă-n scenă pilde rele!
Copiilor le înflorește mintea
Prin dascăli iscusiţi; iar cei maturi
Își făuresc virtuţile prin arte!
Datori suntem să spunem adevărul!”[29]

Cultura din care Dumnezeu s-a retras nu mai e decât o peșteră întunecată, un ghetou în care rătăcesc umbre strivite de propriile nelămuriri și decizii. Ca metaforă a spaţiului imaginar al literaturii, „casa morţilor”, ale cărei amintiri Dostoievski le aduce în faţa cititorilor săi, este revelatoare. Dar să vedem mai întâi despre ce este vorba: „Când intrai în ocnă, simţeai că aiurea nu mai era nimic asemănător. Aici toată lumea visa: faptul era foarte vădit; această senzaţie o percepeai dureros, tocmai pentru că această reverie continuă împrumuta celor mai mulţi ocnași un aer sumbru, posomorât, bolnăvicios chiar. Aproape toţi erau tăcuţi și supărăcioși; nu le plăcea să-și manifeste nădejdile lor secrete. Sinceritatea, ingenuitatea erau dispreţuite. Cu cât speranţele erau mai imposibile, cu atât ocnașul visător își mărturisea lui însuși imposibilitatea lor, îngropându-le, gelos, tot mai adânc în sufletul lui, fără să poată renunţa la ele.”[30]

---

[29] ARISTOFAN, *Broaștele*, București, ESPLA, 1956, p. 289 (replica lui Eschil).

[30] F. M. DOSTOIEVSKI, *Amintiri din casa morţilor*, Traducere, cuvânt înainte și note de Tudor Arghezi, București, Editura Tudor Arghezi & Editura

Observăm că literatura mizează pe imaginaţie și pe reprezentări ce conturează o lume ideală, asemănătoare uneori celei pe care noi o cunoaștem[31], și fiecare operă abordează aspectele vieţii din diferite perspective, toate fiind validate din perspectivă estetică. Trebuie să întrebăm, să cercetăm, să observăm ideile transmise de o carte în lumina Ortodoxiei, pentru că numai călăuziţi de această lumină vom putea ţine dreaptă o judecată critică ameninţată de tot felul de clătinări. Dar, ca să înţelegem mai bine, să luăm aminte cum răspunde Sfântul Varsanufie († 540) unui ucenic care întreba cum trebuie cercetate gândurile. „A cerceta gândurile înseamnă că atunci când vine gândul să se ia seama la ce naște el. Îţi dau o pildă: presupune că cineva te-a ocărât și că tu ești frământat de gândul să-i răspunzi. Spune atunci gândului: «Dacă răspund îl voi tulbura și el se va supăra împotriva mea. Deci e mai bine să îndur puţin și îmi va trece». Dacă se ivește nu un gând împotriva cuiva, ci un gând în el însuși, trebuie să cercetezi acest gând și să-ţi spui: «Unde va sfârși acest gând rău?». «El va sfârși în gheenă». Și gândul te va lăsa liniștit. Și pentru toate gândurile fă la fel: îndată ce apare un gând, cercetează-l și taie-l. Cât despre robie, trebuie multă veghe ca, precum zic Părinţii, dacă un gând trage mintea ta spre desfrânare, să-l îndrepţi spre curăţie; dacă spre lăcomia pântecelui, să-l conduci spre cumpătare; dacă spre ură, să-l călăuzești spre iubire și la fel cu alte patimi."[32] Meditând puţin asupra acestor poveţe nu putem să nu înţelegem că insistând în lecturi pline de universuri pătimașe vom cădea lesne robi ai acelor patimi, imaginându-ne în fel și chip lucrurile despre

Regis Group SRL, s.a., p. 308 .

[31] Wolfgang ISER, *Prospecting. From Reader Response to Literary Anthropology*, The John Hopkins University Press, 1989, p. 7.

[32] Sfinţii VARSANUFIE ȘI IOAN, în *Filocalia*, vol. XI, Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990, pp. 119-120.

care Sfinţii spun să ne păzim. Nici conștiinţa noastră nu va mai fi acel filtru curat și veghetor întru lumina Duhului, ci va fi tot mai tolerantă și chiar nesimţitoare, primind până și păcatele cele mai mai grosolane și de neînchipuit atunci când omul se află într-o stare duhovnicească bună. Literatura nu este murdară pentru că în substanţa ei sunt clocotitor turnate flori, rochii de mireasă, agrafe, coroniţe, eșarfe, voaluri, evantaie, mănuși albe, umbrele de soare, condurii împărătești ai Cenușăresei. Ne putem gândi la o prinţesă mizerabilă și dezgustătoare? Ne-am recuza atunci propriul statut princiar, demnitatea lecturilor împărătești, visul curat al nopţilor de vară. Incuria pe care unele condeie de azi o fac să treacă drept literatură este condiţia subversivă a sufletului chemat să se însoţească cu o lectură anostă, adesea suicidară, pe măsura turpitudinii sale.

Dacă mai este cazul să insistăm asupra acestui lucru, probe găsim la tot pasul, credem că e bine să amintim aici de influenţa nefastă în epocă a romanului lui Goethe, *Suferinţele tânărului Werther*, scris în 1774 sub impresia pe care i-o provoacă sinuciderea unui prieten din cauza unei dezamăgiri în dragoste. Figura lui Werther, un tânăr hipersensibil și nehotărât, care este și un pasionat al ideilor rătăcite ale lui Rousseau, va constitui un model pentru cititorii acelui timp, ce au început să se sinucidă frecvent, ceea ce a făcut ca la a doua ediţie a cărţii să apară enunţul edificator din final: „Privește: spiritul lui Werther îţi face semn din groapa sa, spunându-ţi: fii bărbat și nu te lua după mine!”[33]

Influenţa cărţilor se poate consuma și într-un sens și în altul, în funcţie de sursele inspiraţiei scriitorului și de starea sa duhovnicească. Sfântul Vasile cel Mare spune: „Mai întâi să nu daţi atenţie tuturor cuvintelor poeţilor, ca să încep cu ei, că sunt

[33] Henri BLAZE, *Al doilea Faust. Eseu despre Goethe*, Traducere de Nicoleta Mitroiu, Iași, Institutul European, 2008, p. 182.

cu totul deosebiţi în ce privește învăţăturile lor. Când vorbesc de faptele sau cuvintele bărbaţilor buni, să-i iubiţi și să-i imitaţi și mai ales să încercaţi să fiţi ca niște oameni ca aceia; dar când vorbesc de oameni răi, trebuie să evitaţi imitarea lor, astupându-vă urechile, după cum spun poeţii, tot atât de bine ca și Ulise în faţa cântecelor sirenelor, că obișnuinţa cu cuvintele rele este o cale spre fapte." (*op. cit.*, p. 569). Și nu afirmă marele istoric român că literatura creează „o stare de spirit", dând ca exemplu relaţia dintre cartea populară *Alexandria* și figura emblematică a lui Mihai Viteazul cu gestul său eroic de a înfrunta oastea turcească?[34]

Astfel, vedem cât de mult influenţează literatura, înnobilând gândul, dar și cum poate să ne despartă de Domnul pentru totdeauna. Imaginaţia este o zonă de interferenţă între ideile scriitorului și cele ale cititorului, acesta din urmă putând resimţi fiecare cuvânt ca pe o instanţă demnă de a fi ascultată. Nedeosebind duhurile, lectura poate avea un impact covârșitor asupra gândurilor, asupra credinţei, mai ales atunci când nici nu ne apropiem de cineva care să ne lămurească asupra ideilor pe care le dezvoltă autorul ei. Dacă iubim într-atât literatura, se întâmplă pentru bucuria de a fi în apropierea oamenilor și a cuvintelor de preţ pe care ei ni le dăruiesc. Cititorul meu drag, tu nu știi să primești daruri ce nu sunt daruri, deoarece nu poţi să trăiești decât dăruindu-te cu toată fiinţa și nu înţelegi să fii altfel. Ești prea generos pentru a accepta invitaţii la lecturi facile și prea demn pentru a nu fi înzestrat cu un viguros simţ critic. În nota 1101 la învăţăturile Avei Dorotei, Părintele Stăniloae observa că „Tot ce răsare din sfera mărginită a unei gândiri individualiste e prin sine lipsit de vederea largă, care ţine seama în mod echilibrat de intercondiţionarea tuturor. E de la diavolul, care vrea să rupă în bucăţi creaţiunea și

[34] N. IORGA, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, Editura Minerva, 1985, p. 45.

să scufunde pe fiecare într-o existenţă extrem de redusă, într-o existenţă chinuită, de umbră, de mișcare dezordonată, neraţională și contradictorie a umbrelor. Totul e o falsă cunoștinţă, o cunoștinţă a fâșiei care nu e deplin reală, întrucât nu e în ţesătura întregului, în comunicare de viaţă între toate. «Dreapta socoteală», atât de lăudată în scrierile duhovnicești răsăritene, vine și ea dintr-o îndelungată experienţă a vieţii de comunitate, de împreună-sfătuire cu alţii. Ea ţine seama de toate laturile realităţii, de toate punctele de vedere posibile în judecata pe care o dă. De aceea, sfatul se cere mai ales de la «bătrâni», care au adunat în cursul anilor îndelungaţi multă experienţă de viaţă și multe păreri de la foarte mulţi." (*Filocalia*, vol. IX, ed.cit., p. 467).

Ar mai fi de spus că trăim într-o epocă suprasaturată de imagini și literatura e împinsă către periferii. Un simţ critic apatic permite acestei mutaţii să se încorporeze cu ușurinţă în societatea de azi. Omul, abandonat pe „mâinile" străine ale modelelor subsulturale, nu mai vede decât cu dificultate sensul vieţii sale. Ocultarea adevăratelor repere afectează însăși nevoia de a citi literatură și în mintea multora literatura trece drept un instrument pe cât de util ieri, pe atât de ineficient în zilele noastre. Dar literatura ne-ar putea arăta că omul este o fiinţă liberă, însetată de absolut și că n-ar putea trăi altfel decât privind în sus. Cum putem râde și aplauda când în joc este însăși libertatea noastră? Nu înţelegem încă ce miză mare are acest joc al manipulărilor ideologice care dacă nu asasinează de-a dreptul literatura, atunci o amestecă și o umple de toate murdăria, prezentând-o ca pe o natură virginală. Dar cum ne vom însoţi cu o mireasă ce are memoria vie a atâtor imagini ale păcatului? Nu. Literatura este plină de demnitate, nu are nimic pervers. Și există literatură. Este aerul pe care-l respirăm pentru a nu sucomba din cauza pestilenţialităţii și vulgarităţii exhibate ale acestui timp. Părintele Petroniu Tănase vedea cum „Poporul român a trăit adânc creștinismul or-

todox, a dus o viaţă modestă, simplă. Or, toate lucrurile acestea venite din Occident sunt strict trupești, făcute pentru trup – nu pentru înţelegerea bună a trupului, ci pentru trupul păcătos și pătimaș. De acolo au venit încoace toate înnoirile acestea tehnice, care s-au făcut și se fac. Nu sunt din insuflare duhovnicească, nu sunt făcute pentru folosul omului și nici pentru împlinirea lui creștinească și duhovnicească, pentru realizarea scopurilor lui de a fi sfânt [...]"[35]. Cenzura mediatică există, doar cine este naiv nu sesizează acest lucru, și poate avea aspecte variate, exercitându-se atât asupra invitaţilor, cât și asupra moderatorilor, în funcţie de implicaţiile de ordin politic, economic, religios, cultural etc. Regula audimatului funcţionează restrictiv, în sensul că aduce în faţa telespectatorului hipnotizat evenimente mărunte, diverse și neînsemnate, confirmând principiul „ascunde arătând", pe care autorul îl și enunţă ca titlu al unui subcapitol. „Televiziunea deţine un monopol *de facto* asupra modelării creierelor unei părţi foarte importante a populaţiei. Or, punând accentul pe divers, umplând acest timp atât de preţios cu vid, cu nimic sau cu aproape nimic, televiziunea nu face, prin urmare, altceva decât să elimine informaţiile pertinente pe care cetăţeanul ar trebui să le deţină pentru a fi în măsură să-și exercite drepturile democratice."[36]

Astfel, legenda decide ce trebuie să citim, ce trebuie să vedem în fluxul obositor al imaginilor. Tocmai acest fenomen creează problema de care se lovesc constant sociologii: transformarea banalităţii în fapt extraordinar și, invers, transformarea extraordi-

[35] Vezi interviul cu Părintele Petroniu Tănase realizat de Virgiliu Gheorghe, în *Familia Ortodoxă*, nr. 3 (26), martie 2011, pp. 54-55. Tot aici se amintește despre tulburarea pricinuită de știrile TV, despre stările sufletești inutile, nefolositoare, despre neputinţa de a se mai ruga a omului „încărcat de televizor".

[36] Pierre BOURDIEU, *Despre televiziune*, Traducere din limba franceză și prezentare de Bogdan Ghiu, București, Grup Editorial Art, 2007, p. 24.

narului în fapt obișnuit. Mutaţiile de genul acesta afectează sistemul axiologic, bulversează ierarhiile și condiţionează cunoașterea și înţelegerea reală a lumii în care trăim, dar și a personalităţii de care dispunem. „Și astfel, din aproape în aproape, televiziunea, care se pretinde un instrument de înregistrare și de redare a realităţii, se transformă într-un instrument de creare a ei. Evoluăm tot mai mult spre un univers în care lumea socială este descrisă-prescrisă de televiziune. Televiziunea devine, pe zi ce trece, arbitrul accesului la existenţa socială și politică." (*Ibid.*, p. 31).

Ideile primite de-a gata implică o gamă de utilizatori pe care Bourdieu îi numește *fast-thinkers*. Aceste produse ale televiziunii sunt situate la polul opus oamenilor care au timp să gândească, știut fiind de la Platon că discursul filosofic nu se poate construi în condiţii de urgenţă. Timpul este esenţial, dar televiziunea comprimă acest timp până-ntr-acolo încât viteza gândirii îi obligă la un cod de comunicare instantanee prin intermediul ideilor gata fabricate. Aceasta presupune o reconfigurare epistemologică, o formatare la propriu a gândirii și o exuberantă geneză a unei generaţii de „gânditori" de tip nou sau, cum spune Bourdieu, de „specialiști în gândirea perisabilă". De aceea, observăm cât de greu este pentru un consumator TV să se mai concentreze asupra unei cărţi, căci dialogul cu o carte presupune răbdare, iar această educaţie pare să se fi pierdut, fiind înlocuită de un alt tip de „cultură".[37] Ce să mai spunem

[37] Vezi Mircea CĂRTĂRESCU, „Puștii nu mai citesc. Dar noi mai citim?", în *Pururi tânăr, înfășurat în pixeli*, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 278-279: „Astăzi cultura în această accepţie e concurată puternic (și, aș spune eu, neloial) de valul distrugător de cultură «populară», cultura străzii, a divertismentului, a modei, a publicităţii, care a creat în jurul nostru un mediu, pur și simplu, neprielnic lecturii. Când merge televizorul nu poţi citi. Ochii-ţi alunecă fără să vrei de pe pagină pe ecran. Nu mai citim cu adevărat, nu doar copiii noștri, ci și noi. Nu avem timp, nu avem starea de spi-

de rugăciune, de concentrarea duhovnicească, de atenţia la fiece mișcare lăuntrică?!

Procesul este explicabil ideologic. Ideologiile presupun o reeducare în masă a oamenilor, a colectivităţilor, a societăţilor, iar acest fenomen se produce variat de la o o epocă la alta, de la un sistem la altul. Intoleranţa mecanismului mediatic (și se vede limpede cum cultura postmodernă este dominată de media) funcţionează după aceleași principii agresive și lipsite de onestitate faţă de oameni, intitulând azi mai mult decât oricând naţionalismul drept șovinism, sau Ortodoxia drept misticism, dacă nu misticism bolnav, care s-a opus de-a lungul istoriei unei dezvoltări culturale normale. Efectele acestui mod de gândire se reflectă mai peste tot ca în oglinzile perfect dispuse ale unui aparat de fotografiat, recomandat în această epocă. Dar câmpul mediatic nu deţine autonomie și nu constituie în sine un sistem ideologic. El doar instrumentează o anumită opinie, judecată, imagine despre ceva sau cineva. „Societatea informatică nu mai este una democratică și liberală, ci una în care decide majoritatea manipulată. Numărul celor care își dau cu părerea este din ce în ce mai mare decât al celor care au o părere."[38]

Pentru cititorul de azi, bombardat de o cultură de masă care face tot mai nerușinat publicitate păcatului, provocând infirmităţi sufletești, literatura i-ar putea veni în ajutor. „Băiatul poate citi o carte precum David Copperfield, care descrie felul cum crește un

rit necesară (căci lectura e aristocratică, presupune o viaţă oţioasă), nu avem, trebuie s-o recunoaștem, destui bani pentru cărţi. Chiar când facem eforturi eroice ca să ne rezervăm, seara târziu, o oră pentru lectură – unde sunt vremurile când citeam chiar și șapte-opt ore pe zi? – ne pomenim că după cinci minute ni se închid ochii și ne cade cartea din mână."

[38] Nicolae MANOLESCU, „Fractura", în *România literară*, anul XLIV, nr. 43, 26 octombrie 2012, p. 3.

băiat: nu este vorba despre un călugăr sau un campion al nevoinţei, ci despre un băiat obișnuit care crește într-o altă epocă. […] Este într-adevăr o carte lumească, despre oameni care trăiesc în lume – însă într-o lume destul de diferită [de cea de azi]. Dintr-o dată ai o altă perspectivă asupra lucrurilor: lumea nu a fost întotdeauna așa cum este acum; normele care predomină astăzi ţin de o anumită lume, dar mai există și altele; și există o altă lume, normală, în care deși sexualitatea este prezentă, ea are un rol bine definit. Parcă te întărești văzând ce era normal pe atunci și cum descrie Dickens creșterea acelui băiat și felul în care el se îndrăgostește. […] Se simte stânjenit ori de câte ori se află în prezenţa fetei și nu-i trec defel prin cap gânduri murdare, pentru că nu se petrece nimic de genul acesta; pe când în romanele de astăzi nu dai decât de așa ceva. Cartea prezintă o perspectivă mult mai înaltă asupra iubirii, care este, firește, îndreptată spre căsătorie, spre copii. Întreaga viaţă se leagă de aceasta și nicăieri în carte nu apare gândul că ai putea avea o oarecare satisfacţie de moment, pentru ca apoi să treci la următoarea fată. David Copperfield visează tot timpul la această femeie, cum va trăi împreună cu ea și cum va ajunge om mare în lume. Se înţelege că după căsătorie va avea și legături trupești, însă aceasta se leagă de ceea ce urmează să facă cu întreaga sa viaţă.

Repet, aceasta îl întărește pe băiatul supus el însuși acelorași ispite. Când își pune întrebarea: «Cum anume să mă port cu o fată?» – o normă abstractă nu-l ajută prea mult. Însă dacă vede cum acest personaj fictiv, care însă ilustrează cât se poate de autentic viaţa dintr-o altă epocă, era atât de stânjenit, de preocupat, de politicos, de idealist și de tandru, aceasta îl inspiră să se poarte mai normal, după pilda trecutului. Pe de altă parte, într-un asemenea roman vedem cât de multe faţete are întreaga problemă a dragostei și sexualităţii, cât de complicat se împletește ea cu întreaga fire omenească. Și chiar dacă nu se propovăduiește

Ortodoxia, totuși atmosfera cărţii este îmbibată de o suficient de mare cantitate de valori creștine, iar aceasta poate fi de mare ajutor băiatului la nivelul lui, nu la un nivel duhovnicesc, ci la nivelul vieţii de zi cu zi în lume.

Totodată, Dickens transmite un simţământ extrem de cald al vieţii, al legăturilor dintre oameni, simţământ care nu se mai dă în școala de azi. Și tocmai acest simţământ al legăturilor calde dintre oameni ar putea fi mai eficient în a-l păstra curat pe un băiat, decât a-i da dreptarul abstract al Ortodoxiei.

Căldura lui Dickens te poate ajuta să-ţi depășești raţionalismul mărginit, mai mult decât ani întregi de argumentări, căci, chiar dacă accepţi adevărul, poţi să rămâi la fel de rece, raţionalist și insensibil cum erai și mai înainte. Simpla lectură a lui Dickens te poate face să izbucnești în lacrimi de recunoștinţă pentru că ai adevărata religie a dragostei. Fervoarea și compasiunea lui Dostoievki te pot ajuta să-ţi depășești iubirea de sine și suficienţa. Chiar și un scriitor ca Thomas Mann, care nu are prea multă căldură și compasiune, te poate face să intuiești mai profund cât de rătăcită este calea pe care a apucat viaţa occidentală." (Ierom. Damaschin, *op. cit.*, pp. 867-868).

La noi în ţară, această situaţie era deplânsă de Ioan Slavici, la începutul secolului trecut, în memoriile sale, unde descrie modelul creștin de educaţie ce se făcea în școală în timpul copilăriei sale: „Deoarece școala se ţinea de biserică – mărturisește mai departe Slavici –, duminicile și zilele de sărbători, îmbrăcaţi curat, ne adunam cu toţii la școală, de unde jupânul învăţător ne ducea înșiruiţi doi cu doi la biserică, unde dădeam în timpul slujbei răspunsurile, la început într-un glas, iar în urmă în patru voci armonizate. Venea adeseori și «localnic» directorul, ca să vadă dac-au venit ori nu toţi școlarii și dacă sunt ori nu cu toţii curat îmbrăcaţi. Băieţii mai mari se-mbrăcau în stihare, luau unii sfeșnice cu lumânări aprinse, alţii hripide, și făceau slujbă-n faţa altarului, iar

alţii, ieșiţi acum din școală, cântau în strană tropare, *Heruvimul*, *Irmosul* ori *Priceasna*. Lucru mare era când ni se dădea voie să citim *Apostolul*. Se umplea biserica, deoarece rudele, finii și prietenii casei, toţi ţineau să fie de faţă când cutare ori cutare cântă-n strană ori citește *Apostolul*, și săptămâni de zile de-a rândul se vorbea pretutindeni [de] asemenea întâmplări de mare însămnătate. Era o strânsă legătură între casă, școală și biserică, încât noi, copiii, eram cuprinși mereu de simţământul că fiecare dintre noi face parte nu numai din familia sa, ci dimpreună cu aceasta și din obștea creștinească și că bine pentru el nu poate să fie decât ceea ce și pentru toţi e bine. Ni se părea tuturora lucru de sine înţeles că avem să cântăm în cor la nunta vreunuia dintre fruntașii satului ori a vreunuia dintre rudele noastre. Cu atât mai vârtos îmbrăcam stiharul și cântam la înmormântările și parastasurile celor ce ne erau într-un fel ori într-altul mai apropiaţi. Ar fi fost apoi o lipsă de bună-creștere să nu ne ducem de sfintele sărbători fiecare la rudele sale, la prietenii casei și mai ales la nașul său cu vicleimul, cu steaua, cu plugușorul ori cel puţin cu colinda, și nu i s-ar fi iertat jupânului învăţător păcatul de a nu ne fi îndrumat și pregătit pentru împlinirea unor asemenea datorii. Multe din cele bune nu s-ar fi petrecut și multe din cele rele s-ar fi întâmplat dacă pe lângă la urma urmelor puţina învăţătură nu li-ar fi dat viitorilor oameni și asemenea îndrumări educative, în urma cărora omul nu caută-n trecerea lui prin lumea aceasta numai ceea ce i se pare priincios ori plăcut pentru sine însuși îndeosebi. În zilele de sărbători mari, ca Sf. Gheorghe, Floriile, a doua zi de Paști ori ca Rusaliile, după sfârșitul sfintei liturghii, credincioșii ieșeau în procesiune fie la câmp, fie între vii, unde se citea sfeștania și se sfinţea apa. În frunte mergeau purtătorii praporilor. Urmau băieţii îmbrăcaţi în stihare, cu făcliile și cu hripidele. După aceștia veneau preoţii îmbrăcaţi în odăjdii strălucite și corul cântăreţilor, apoi lumea cea multă, bărbaţi, femei, copii, mii de suflete-n șir

lung, care din deal se vedea șerpuind de-a lungul drumului din vale, tot inimi ce băteau în același fel. Puţini dintre școlarii de atunci vor mai fi trăind. Inimile lor sunt fără-ndoială cuprinse și ele de o senină înduioșare când îi aduc aminte de cele trăite atunci și mă înţeleg când dau pe faţă adânca milă de care sunt cuprins când văd multele mii de copii care în școli oarecum păgânești sunt îndrumaţi a trăi mai mult trupește, căutând în lumea aceasta numai mulţumiri utilitare."[39]

O astfel de educaţie care ne-a ferit de atâtea boli ale sufletului ce-au bântuit Europa este considerată retrogadă astăzi și expediată cu tot dinadinsul în virtutea imperativului (la modă, acum) de a nega impertinent, fără a cerceta dacă nu cumva învăţătura de credinţă a creștinismului ortodox este soluţia mântuitoare în contextul critic pe care-l naște societatea secularizată. Dar dacă este aruncată Evanghelia, în pofida justificării la întâmplare a gestului, căci trăim într-un timp în care *trend*-ul justifică orice, chiar și păcatul, atunci cine ne va învăţa, pe mâinile cui va cădea sarcina educaţiei copiilor și tinerilor de azi?

Tradiţia trebuie dizolvată cu orice preţ: iată unde s-a găsit răul care macină lumea noastră! Feluriţi „învăţători" se ivesc de nicăieri și ne învaţă pe noi, românii care am cunoscut de la început frumuseţea lumii hristificate prin propovăduire apostolică, un alt mod de „a gândi", garantându-ne o fericire despre care știm că nu e fericire. Toate aceste voci sunt atât de sonore și bine articulate, încât reușesc frecvent să-i copleșească pe tinerii intelectuali, promiţându-le un drum luminos, plin de speranţa în binele general, invitându-i condescendent la cunoaștere, stimulând o literatură pentru a cărei independenţă estetică trebuie să militeze, pentru că, nu-i așa?, libertatea înseamnă eliberare de orice constrângere. Aceste realităţi pe care le citim astăzi pe

[39] Ioan SLAVICI, „Lumea prin care am trecut", în *Opere,* vol. VI, București, Editura Naţional, 2001, pp. 198-199).

chipul unei generaţii căreia i se oferă redundant modele străine de iubirea Sfintei Treimi, fuseseră observate de Dostoievski în cultura rusească din secolul al XIX-lea, când Mill, Darwin și Strauss aveau o contribuţie definitorie în formarea intelectuală a tinerilor în detrimentul tradiţiei, a iubirii de patrie și a adevărului credinţei creștine ortodoxe. Dar scriitorul rus demontează și ultimul argument al unei astfel de „educaţii": „Se prea poate să mi se spună că acești domni nu îndeamnă nicidecum la nelegiuiri; că, de exemplu, chiar dacă Strauss îl urăște pe Iisus și și-a făcut un scop în viaţă din batjocorirea și împroșcarea cu noroi a creștinismului, adoră totuși omenirea în ansamblu și teoria lui este cum nu se poate mai elevată și mai nobilă. Este foarte posibil să fie așa și scopurile liderilor contemporani ai gândirii progresiste europene sunt umanitare și măreţe. În schimb, iată ce mi se pare indubitabil: dacă li s-ar da acestor mari profesori contemporani deplina posibilitate de a răsturna vechea societate și de a construi ceva nou, ar ieși o asemenea beznă, un asemenea haos, ceva atât de grosolan, orb și inuman, că toată construcţia se va nărui sub blestemele omenirii, înainte de a fi terminată. Renegându-L pe Hristos, mintea omenească poate ajunge la rezultate uimitoare. Aceasta este o axiomă. Europa, cel puţin prin reprezentanţii cei mai de seamă ai gândirii sale, îl reneagă pe Hristos, iar noi, se știe, suntem obligaţi să imităm Europa." (*Jurnal de scriitor*, pp. 199-200).

Dintotdeauna Sfinţii au putut vedea dincolo de „coaja" lucrurilor și, prin ei, Dumnezeu ne-a învrednicit să înţelegem realitatea unor fapte care, departe de a fi folositoare sufletului, îi aduc luptă și deseori căderi înfricoșătoare. Doar avându-i pe Sfinţi călăuzitori în orice ne propunem să facem vom putea înţelege unde trebuie să ne situăm faţă de feluritele idei care inundă literatura și pe care, frecvent, din neștiinţă, din neatenţie sau din nepăsare (cele trei „proptele" ale păcatului, după cum preciza, în duhul

Sfinţilor, Părintele Petroniu Tănase), ori nu le distingem, ori le observăm pasiv, adică fără a ne delimita de ele, ori ni le asumăm gândind că este un domeniu de activitate fără corespondenţă cu cel duhovnicesc. Luând aminte la scrierile Sfinţilor, constatăm că trebuie să ne păzim mintea de orice închipuire, nelăsând-o în lenevie, ci „silind-o" continuu spre nevoinţa rugăciunii. „Fiţi treji, privegheaţi. Potrivnicul vostru, diavolul, umblă, răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită." (*I Petr.*, 5, 8). Iar în altă parte spune Sfântul Pavel că noi, creștinii, suntem „fii ai luminii", nu ai nopţii sau ai întunericului: „De aceea să nu dormim ca și ceilalţi, ci să priveghem și să fim treji." (*I Tes.* 5, 6). Imaginaţia, cititorule, este trăsura ce o aduce pe Cenușăreasa la întâlnirea cu prinţul său drag. Nu îngădui ca în ea să se urce toţi Râmătorienii și Găineștii![40]

[40] „Mitică Râmătorian este tipul junilor ignoranţi, vicioși, corupţi și fără avere cari, în ardoarea lor de a dobândi cu orice preţ mijloace ca să-și satisfacă niște plăceri și ambiţiuni diametralmente opuse poziţiunii lor sociale, devin târâtori, lingușitori și uneori chiar sperjuri. Oameni de felul acesta, din nefericire, se găsesc mulţi în ţara noastră. Găinescul este încarnarea omului ignorant și nătâng, care, neputând să facă zgomot în societate prin avere și merite, devine patriot improvizat; ia parte la toate manifestările zgomotoase și cu lăutari, apoi, crezând că a servit de ajuns cauza naţională, începe a poza ca amator sau mai bine peţitor la funcţiunea de director de minister și prefect de district!... Și știţi de ce se agaţă omuleţul nostru numai de aceste funcţiuni? Veţi crede poate că o face din mândrie! Nu, domnilor! Vă amăgiţi!; aceea ce-l îndeamnă la aceasta este mai totdeauna necapacitatea; el știe mai bine decât oricare că un om ignorant mai lesne poate să fie director sau prefect, căci funcţiile acestea nu cer de la dânșii (cel puţin la noi) decât a subscri corespondenţia cancelariii lucrată de alţii; pe când funcţiile de cap de secţiune, grefier și cap de masă reclamă cunoștinţe speciale, rutină și osteneală; și tocmai aceste calităţi lipsesc cu totul de la Găineștii societăţii noastre." Vezi Nicolae FILIMON, „Nenorocirile unui slujnicar

Considerând că lectura, dar și interpretarea acestui hipertext ce se cheamă literatură, este o „cale", calea în care umblăm și în care ni se ascund tot felul de curse, după cuvântul inspirat al Proorocului David (*Ps.* 141, 3), se cade a ne orienta nu după gândurile noastre, în care având încredere știm că ne vor împinge degrab spre necuviinţă, ci după gurile mărturisitoare ale Bisericii care sunt Sfinţii. Ei ne avertizează asupra pericolului ce se naște din plăsmuirea minţilor noastre, îndemnându-ne să fim veghetori, așa cum se cuvine unor slujitori ai Dumnezeului Celui Viu, pentru a nu cădea din starea în care ne aflăm, după cuvântul Domnului: „Fiţi gata în tot ceasul, că nu știţi în care ceas vine furul; deci nu cumva venind să vă găsească dormind." (*Lc.* 12, 39). Sfântul Simeon Metafrastul ne îndeamnă așa: „Deci să nu te predai cu cuget ușor îndrumătorilor duhurilor ce vin la tine, chiar dacă sunt înșiși Îngerii cerești, ci rămâi greoi, probând cu cea mai mare grijă acestea."[41] Și nu zice oare Sfântul Ignatie Briancianinov că „Pentru mintea mea, sunt răspândite curse în felurite cărţi care se numesc pe sine lumină, dar cuprind învăţături ale întunericului, scrise sub înrâurirea vădită sau ascunsă a întunecatului și atotrăului stăpânitor al lumii acesteia, având ca izvor înţelegerea vătămată de căderea în păcat, «întru minciuna omenească, întru viclenia meșteșugirilor înșelăciunii» (Efes. 4, 14), cum spunea Apostolul, cărţi scrise de scriitori care «fără de minte se înfierbântă din mintea trupului lor» (Colos. 2, 18)."[42]

sau Gentilomii de mahala", în *Opere*, I, Ediţie îngrijită și cronologia vieţii și operei de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1998, p. 342.

[41] Sfântul Simeon METAFRASTUL, în *Filocalia*, vol. V, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ediţia a II-a, București, Editura Harisma, 1995, p. 326.

[42] Sfântul Ignatie BRIANCIANINOV, *Despre înșelare*, Trad. din lb. rusă de Dr. Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Schitul românesc Lacu, 1999, pp. 139-140.

Foarte subtil și, intuim, printr-un efort sistematic și bine pus la punct, se încearcă înlocuirea percepţiei creștine asupra vieţii. Bucurându-se de statutul privilegiat pe care i-l conferă valoarea artistică, talentul, un scriitor recreează lumea după propria sa structură interioară, iar mesajul transmis trece dincolo de literatură, în plan existenţial, devenind un adevărat ghid de „teologie" pentru vremurile noastre, pentru cititorii de azi. Literatura e cu adevărat folositoare atunci când, citind-o, confirmă cuvintele Sfântului Ioan de Kronstadt: „Ori în ce parte mi-aș îndrepta ochii inimii – în sinea mea sau în afara mea – descopăr pretutindeni puternice raţiuni pentru a-I aduce Domnului mulţumire și laudă." (*Viața mea în Hristos*, p. 146).

Dând frâu liber imaginaţiei, foarte mulţi scriitori au avut revelaţia unor gânduri stranii, de revoltă împotriva lui Dumnezeu și a creaţiei Lui. Pentru a ști cum și de ce trebuie să te păzești în drumeţiile tale imaginare, pentru a identifica resursele și disponibilitatea estetică a unor texte considerate capodopere ale literaturii occidentale, tu, cititorule, ar trebui să iei aminte la cuvintele Părinţilor Sfinţi prin care suntem îndemnaţi „Să-L ţinem foarte tare pe Hristos din pricina celor ce se luptă necontenit să ni-L ia din sufletul nostru, ca nu cumva din pricină că în locul sufletului e o gloată de gânduri, să ne evite Iisus, pe Care nu-L putem ţine cu tărie fără osteneala trupului. Să pipăim viaţa Lui în trup, ca să o străbatem pe a noastră cu smerenie. Să ţinem pătimirile Lui, ca să suportăm necazurile, imitându-L. Și să gustăm nespusa și plină de pogorământ economie a Sa pentru noi, ca din gustarea dulce a sufletului să cunoaștem că «bun este Domnul» [Ps. 33, 9]. Dar peste toate acestea sau înainte de toate, să-L credem neîndoindu-ne în cele ce le spune și să așteptăm în fiecare zi purtarea de grijă a Lui care vine la noi. Și când s-ar întâmpla să vină, să o primim cu mulţumire și înflăcărare, ca să învăţăm să

privim numai la Dumnezeu, Care guvernează toate cu raţiunile unei înţelepciuni dumnezeiești. Și când vom face toate acestea, atunci nu vom fi foarte departe de locul unde-L vom întâlni pe Dumnezeu, dacă, după cum spunea unul din bărbaţii purtători de Dumnezeu și desăvârșiţi cu duhul, «cucernicia e o desăvârșire nedesăvârșită»"[43]

---

[43] Sfântul Filotei SINAITUL, *Trezia minţii și cerul inimii*, Traducere și argument de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2009, pp. 130-131.

5. CERCETAREA ÎN LUMINA ORTODOXIEI

„Ce este însă cultura ortodoxă? Este cultură în sensul culturii apusene? Nu. Ortodoxia nu este cultură, chiar dacă și Toynbee o numește «cultură». [...] În mod cert, în Ortodoxie există cadrul favorabil creației culturale. Însă Ortodoxia nu este cultură.”[1]

5.1 Riscurile cercetării în literatură

Imprecizia unui studiu specializat ce vizează literatura poate surveni din diverse cauze, dar două dintre acestea atrag aici atenţia. În primul rând, se constată că gândirea cercetătorului revendică un domeniu din ce în ce mai restrâns al observaţiei, încât aproape că nu își mai poate imagina o epocă (mai depărtată sau mai apropiată) decât din referinţele creditabile despre ea, referinţe aparţinând specialiștilor veritabili pe sectorul respectiv. Dar, și ar trebui să se știe destul de bine lucrul acesta, în absenţa unei lecturi atente a literaturii unei epoci sau, dacă se restrânge domeniul, a unui scriitor aparţinând unei epo-

[1] Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis ROMANIDES, *Teologia patristică*, ed. cit., p. 55.

ci, apar devieri în înţelegerea propriu-zisă, dacă instrumentele pe care se bazează cercetarea presupun doar o cunoaștere mijlocită de sinteze, de îndreptare critice. Iar acest fapt îngrijorător pare a fi, la rândul său, o consecinţă a nerăbdării și a lipsei de concentrare cu care se citește astăzi literatura.

Obișnuinţa de a apela direct la îndreptarele critice, dicţionarele de literatură și, în general, la instrumentele necesare unui studiu pertinent, determină o critică inertă, dar socotind totuși că investigaţia ia în calcul opera literară sau corpul de texte literare reprezentative ale unei epoci și abia apoi consultă îndrumarele, se observă cum, nu doar în literatura occidentală, unde criteriologia a cunoscut diverse refracţii, ci și în literatura română, după o perioadă de ateism care acoperă jumătate de veac, s-a instituit un consens critic care nu mai recuperează din operele literare frumuseţea și firescul lumii aflate în comuniune cu Dumnezeu, ci se orientează spre alte zone de referinţă, spre ceea ce este secundar în înţelegerea universului creator, omiţând de multe ori tocmai esenţialul.[2]

De aceea, este necesară astăzi, credem, o recitire a literaturii occidentale, în general, și a literaturii române, în special, dintr-o perspectivă care să nu trunchieze mesajul textelor, să nu hașureze cu seninătate bucăţi mari și importante din creaţia unor scriitori, în virtutea petulanţei pe care o dă cunoașterea unui scriitor și, implicit, a operei sale exclusiv prin intermediul referinţelor ce n-au reușit să se desprindă de spiritul secular al spaţiului cultural occidental

[2] Într-un editorial de pe la jumătatea secolului al XX-lea, Părintele George Florovski vedea în literatura produsă de gândirea ateistă o „persecuţie spirituală fără seamăn", care a generat o credinţă formalistă, o teologie a formulelor, și recomanda o reluare a legăturii cu adevărata Tradiţie, aceea a trăirii în Adevărul veșnic și iubitor. Vezi George FLOROVSKI, „The challenge of our time", în *St. Vladimir's Seminary Quarterly* , vol. 1, nr. 1, anul 1952, pp. 4–5.

sau, dacă particularizăm, de spiritul ateu al epocii comuniste.[3]

Istoria receptării unui text literar trebuie să ţină cont și de acest neajuns al cercetării, adică să extindă critica pertinentă și la nivelul determinărilor consensului critic din toată perioada de tăcere cruntă în privinţa credinţei omului în Dumnezeu, să demonteze perspectivele critice simpliste care s-au născut în urma evitării sau minimalizării discuţiilor referitoare la importanţa Ortodoxiei în formarea multor scriitori, la generozitatea modului creștin de a concepe realitatea decelabil în lumea multor texte literare, căci altfel există riscul desfășurării în aparenţă a actului critic și a acceptării logicii automatismului. Toate aceste surse trebuie reluate astăzi dintr-o perspectivă nouă, limpezită de impurităţile ideologice ale unei epoci de la al cărei sfârșit au trecut mai bine de două decenii.

Nu este nevoie ca literatura română să se edifice pe o concepţie în care estetica nu se conjugă cu credinţa în Dumnezeu, concepţie, în fond, străină de sensibilitatea creatorului român. Pentru aceasta se cere o reîmprospătare a conștiinţei critice printr-o lectură atentă a literaturii române care să recupereze segmentul abandonat

[3] Când vorbește despre O. Goga și despre „reparaţie", IPS Antonie face referire tocmai la necesitatea înţelegerii scriitorilor cărora înainte de 1989 li s-au comandat tot felul de „introduceri" cu scopul reabilitării operei lor, acestea acţionând ca niște „garanţii" că cititorii nu vor întâlni idei greșite etc. Însă aceste „reconsiderări" elaborate pentru a reintegra în circulaţia publică opera literară a unor scriitori interziși, dizgraţiaţi, neagreaţi au falsificat substanţa literaturii și au îndrumat de cele mai multe ori cercetarea pe piste nepotrivite, încât se impune o nouă privire critică aptă pentru a degaja din conștiinţa noastră tot balastul ideologic, tot amestecul implicat de prefeţele volumelor, de discursul epocal al universitarilor, restituind sensul pur, adevărat al creaţiei unor scriitori, dacă nu al tuturor scriitorilor de dinainte de 1944. Vezi Antonie PLĂMĂDEALĂ, *De la Alecu Russo, la Nicolae de la Rohia*, III, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1997, pp. 43-44.

al comuniunii omului cu Dumnezeu, iar în acest demers este evident, o spunem iarăși cu durere, că sintezele și îndreptarele critice de care dispunem astăzi ne ajută dacă nu deloc, atunci într-o foarte mică măsură. Nu avem nevoie de perpetuarea unei realităţi în care literatura și Dumnezeu au trasate culoare diferite de alergare, ci de o restituire a gândirii critice depline care să observe că istoria nu este altceva decât modul în care omul alege să se raporteze la Dumnezeu și că literatura nu este însingurare, ci comuniune.

Cealaltă cauză denunţă lipsa cunoașterii surselor literaturii, cunoaștere ce ar permite o investigaţie pertinentă, echilibrată, ferită de derapaje critice. Precaritatea instrumentelor de cercetare determină o viziune deficitară, nu mai e cazul să insistăm asupra lucrurilor, iar senzaţia apropierii de opera literară e falsă. Mai mult, există riscul apariţiei în actul interpretării a unei imagini genuine, care nu surprinde esenţialul, aceasta datorându-se în principal faptului că observaţia se concentrează asupra aspectelor secundare, pe care le absolutizează în mod nejustificat.

Imaginaţia își are, fără îndoială, sursele ei, iar o investigaţie pe această temă pune în relief amprenta ontologică prin care literatura română dobândește o configuraţie specifică, în sensul permanentei raportări la Dumnezeu a artistului. Despărţirea de Dumnezeu a determinat și o creaţie literară lipsită de sens, o artă inutilă și absurdă în care artiștii au văzut mai mult ca niciodată un refugiu. Intenţia creatorului de literatură de a se ascunde de Dumnezeu nu este câtuși de puţin modernă sau originală, ci reprezintă doar una dintre multiplele ipostaze ale căderii lui Adam, protopărintele care credea, în naivitatea severă pe care i-o produsese ruperea comuniunii, că Dumnezeu nu-l poate vedea în dosul tufei din rai. Nefiltrată prin lumina Ortodoxiei, ci aderând la vreuna dintre religiile, teoriile și filosofiile care există, literatura își arată limitele și este vizibil efectul steril pe care-l produce ruperea barierelor genetice prin abordarea creaţiei literare din perspectiva

relativismului presupus de opinia considerată proprie.

Fiecare artist trebuie să ajungă la momentul în care să se întrebe ce vrea să facă de fapt? Cui se adresează și ce vrea să spună? Cine îl citește și cum se raportează la ceea ce scrie? Acest moment de introspecţie ar putea ajuta în mod substanţial la lămurirea propriei viziuni artistice care este strâns legată de propria viziune asupra lumii, de felul în care vede Adevărul, Frumosul, Iubirea. De aceea, considerăm că viaţa propriu-zisă a artiștilor nu rămâne fără consecinţe în zona creaţiei. Analiza unei opere literare implică de foarte multe ori detalii importante din viaţa autorului și, în consecinţă, cititorul, studiindu-i biografia, își poate completa perspectiva referitoare la textul citit.[4] Mai mult, observăm că realitatea în care un creator își concepe existenţa dezvoltă o legătură substanţială cu realitatea lumii din textul său.[5] În acest sens,

[4] Unii au mărturisit ei înșiși cu o sinceritate lipsită de cea mai mică umbră de căinţă despre viaţa lor trăită în păcate împotriva firii. Astfel, pe linia deschisă de Gide și Cocteau, se înscrie și criticul și istoricul literar Ion Negoiţescu (1921-1993), care în scrierea memorialistică *Straja Dragonilor* (București, Editura Humanitas, 2009) vorbește de pederastia sa (N. MANOLESCU, *Istoria critică…*, p. 920). Despre scandalul stârnit de relaţia dintre Ion Negoiţescu și poetul optzecist Petru Romoșan din anul 1977, imediat după devastatorul cutremur, vezi Mirela CORLĂŢAN, „Petru Romoșan. Drama unei turnătorii cu homosexuali", la http://www.evz.ro/detalii/stiri/petru-romosan-drama-unei-turnatorii-cu-homosexuali-904738.html.

[5] Sfântul Ioan SCĂRARUL spune că „Precum cel ce poartă aromate e dat pe faţă de mireasmă chiar fără să vrea, așa cel ce are Duhul Domnului este cunoscut din cuvintele lui și din smerenie." (*op. cit.*, p. 329). În comentariul din subsolul paginii, Părintele D. Stăniloae explică: „În cuvinte se redau raţiunile lucrurilor. Dar în cuvintele omului se redă nu numai raţiunea fiinţei umane generale, ci și raţiunea specifică a persoanei lui. Și întrucât persoana este un subiect viu, care gândește și simte, în cuvintele persoanei se vede și palpită viaţa ei în tot ce are ea specific prin naștere sau prin viaţa ei de până în acel timp."

credem că opera nu se poate despărţi de autor, deși este evident că Proust are dreptate să-i reproșeze lui Sainte-Beuve că nu neapărat caracterul unui om dă măsura talentului său.

Nu numai Sfântul Vasile cel Mare ne dă repere despre cum ar trebui să înţelegem literatura noi, creștinii ortodocși, ci întâlnim și printre noi astfel de oameni care ne spun că o carte trebuie să lumineze minţile prin exemplul sfinţitor al vieţii și să discernem între literatură, înţeleasă ca dar venit nouă de la Dumnezeu și valorificat spre slava Sa, și literatura care ne depărtează de iubirea lui Dumnezeu, fixând repere care ne conduc pe o cale diferită de cea Mântuitorul nostru ne-a îndemnat să mergem: „Astfel ni se descrie în cuvinte elogioase și ni se cere să admirăm «marea cultură a lumii», dar mai întâi ar trebui să cercetăm *viaţa* celor care au creat această cultură. A fost și viaţa acestora o *operă* de sfinţenie și de virtute sau nu? Răspunsul va fi negativ în cele mai multe cazuri. Ni se pune înainte muzica lui Mozart, dar viaţa sa desfrânată nu. Ar trebui să admirăm opera lui Oscar Wilde, poezia lui Rimbaud și Verlaine, dar ce spunem de păcatele împotriva firii în care trăiau? Van Gogh a fost un pictor celebru, dar a pierit năprasnic împușcându-se. La mare rang este ridicată opera unor ca E. Hemingway, Virginia Woolf, Cesare Pavese, dar oare e atât de puţin important faptul că toţi aceștia s-au sinucis?" (*«Zeul toleranţei» și descreștinarea creștinismului*, p. 337).

Puși în faţa unor întrebări lămuritoare, de tipul „Ce semnificaţie are credinţa pentru dvs.?", mari profesori universitari, cu carte de vizită impresionantă, afișează un aer total descumpănit și răspund abscons, dacă nu confuz: „Experienţa mea în miezul Europei iar mai apoi într-o Americă multiculturală mi-a întărit credinţa și respectul pentru lucrurile hibride, în culori aparent discordante, dar care împreună alcătuiesc o lume a intersecţiilor în care «All things conter,

original, spare, strange…».”[6] Sau se simt mai confortabil să discute despre hazard ca și cum ar vorbi de credinţă, neintuind în exprimarea lor taina Ortodoxiei: „Nu cred că există o legătură inevitabilă între literatură și credinţă. Credinţa e problema scriitorului, sau cea a cititorului. Poţi citi scrierile din Biblie și ca – uneori magică literatură (sic!). Credinţa lui Dante mi se pare exemplul suprem –, dar e mai bine de luat în seamă ignoranţa mea. În ceea ce mă privește, am avut clipe apropiate de extaz, dar numai în faţa unor opere artistice – muzică, literatură, tablouri… Sau, știu eu?”[7] Pe fondul acestor precizări, se poate înţelege mai bine cum trebuie un cercetător să se apropie de lumea imaginată cu artă într-o operă literară, deoarece, adeseori, așa cum artistul deviază în înţelegerea realităţii prin apelul la surse necreditabile, tot așa, și în cazul comentatorului, propriul dezechilibru interior se răsfrânge considerabil în actul cercetării, împiedicând observarea ligamentelor, conexiunilor și aducţiilor care fac din acea lume un tot, o proiecţie compactă a vieţii ce nu acceptă descifrări fragmentare.[8]

[6] Marcel CORNIȘ-POP, „Întotdeauna am crezut că teoria critică are relevanţă pedagogică”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 35, 31 august 2012, p. 14.

[7] Gelu IONESCU, „În ceea ce privește «spectrul autocenzurii», cu el intrai în scris – dacă voiai să intri în viaţa publică”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 42, 19 octombrie 2012, p. 13.

[8] Vezi Jean DELUMEAU, *Păcatul și frica. Culpabilizarea în Occident (secolele XIII-XVIII)*, Trad. de Ingrid Ilinca și Cora Chiriac (vol. I), Mihai Ungurean și Liviu Papuc (vol. 2), Iași, Editura Polirom, 1998. Dincolo de naivitatea cu care autorul francez crede sau cel puţin încearcă să ne facă să credem în obiectivitatea întreprinderilor sale, căci nu e posibil ca un cercetător să se desprindă de credinţa sa fără să fie poltron, obiectivitatea în acest sens este o iluzie și refugiul sigur al unei ideologii, percepem discursul său ecumenist, dar și atitudinea favorabilă ereziei milenariste. Iată ce afirmă în prefaţa unei cărţi publicate în 1981 și în care se resimt ecourile acelei „unităţi conciliare” propuse în 1975 de Adunarea consiliului ecumenic al Bisericilor, desfășurată în Kenya la Nairobi: „În

De altfel, discontinuitatea este o anomalie a perspectivei critice și un produs al unei absenţe: e vorba de aceea a clarităţii. Ea poate fi supărătoare mai ales când vine din zona unei epistemologii cu rădăcini în epoca Luminilor, care enunţă lucrurile în felul următor: societatea se transformă, merge pe traseul devenirii istorice, progresează, omul va sfârși prin a descoperi cândva Adevărul. Tot ce-i vechi este perimat, inutilizabil, iar concepţia asupra lumii de care dispunem acum este cea mai bună, fiind și cea mai evoluată. Dacă problema evoluţiei societăţii sau a literaturii s-ar pune în termenii aceștia, ar însemna că nimic nu este recuperabil din gândirea unor oameni sau personaje literare aparţinând altor epoci. Pe de altă parte, gândirea interpretativă interferează și cu un alt tip epistemologic, mai apropiat pe linie cronologică (sec. XX), care consideră că toate viziunile asupra lumii sunt valide, pot coexista, că toate sunt departe de Adevăr și între ele nu există continuitate. Toleranţa interpretează astăzi o uluitoare piesă pe marea scenă a dorinţei literaturii de a fi sincronă.

În peisajul cultural actual, detașarea cercetătorului, pe durata efectuării unei investigaţii pe una dintre temele literaturii, de viziunea ortodoxă asupra lumii, este văzută ca o condiţie esenţială în crearea unui climat ferit de subiectivitate și derapaje sau a unui habitat unic în care se dezvoltă „firesc” ideile. Aceste stranii precauţii vin pe fondul pierderii modelelor de trăire creștină printre scriitori, a renunţării în mod treptat la importanţa lor, pentru a se

această schemă de tip nou, care propune unitatea în diversitate, fiecare Biserică își păstrează personalitatea, organizarea, liturghiile, dar recunoaște catolicitatea și funcţiile ecleziastice ale celorlalte confesiuni creștine, unindu-se cu ele în adunări conciliare pentru a mărturisi Evanghelia și a asigura asistenţă lumii. De ce să continuăm să refuzăm această propunere? De ce să ne fie FRICĂ de fraţii noștri? De ce să ne fie FRICĂ să ne întâlnim cu ei în cadrul aceluiași «conciliu» ? Să împlinim acest gest de bunăvoinţă și Duhul Sfânt va face restul.” (*Un chemin d'histoire, chrétienté et christianisation*, Paris, Fayard, 1981, p. 10, citat de Alexandru-Florin Platon în Postfaţa la *Păcatul*…, p. 342).

insista, de multe neverosimil de zgomotos, pe con-substanţialitatea culturii române și a celei europene.

Proclamarea autonomiei esteticului trebuie văzută în lumina determinărilor pe care le produce. Dacă abordarea actuală a literaturii decupează zonele susceptibile de o semnificaţie religioasă dintr-o simplă inerţie, atunci, cu siguranţă, trebuie semnalat ce anume face să se întâmple așa ceva. Creativitatea nu trebuie gândită în categorii separate. Dar dacă se ajunge la un astfel de moment, faptul se datorează unei raţionalităţi excesive a omului, incapabil astfel de a mai fi în comuniune cu Dumnezeu, Creatorul său.[9]

Pentru a nu deturna sensul domeniilor de manifestare a omului este necesar să nu se piardă din vedere finalitatea acestora, adică mântuirea, într-un timp, cum e cel pe care îl trăim, în care istoria pare a nu mai avea un sens, pentru că și-a încheiat, așa cum susţin tot mai multe voci, misiunea. Iar rugăciunea este răspunsul unui adevărat creștin la avalanșa de gânduri și de probleme ce-l asaltează neîncetat, așa cum ne învaţă Sfântul Isaac Sirul: „Roagă-te, zice, să nu intri în ispitele privitoare la credinţă, roagă-te să nu intri în ispitele părerii de sine a minţii, însoţit de dracii hulei și ai mândriei! Roagă-te să nu intri, din părăsirea lui Dumnezeu, în ispita vădită a diavolului, prin relele amintiri ce-ţi vin în cugetul tău, pentru care ai și fost părăsit! Roagă-te să nu se depărteze de tine îngerul neprihănirii tale, ca să nu fii războit de războiul cel fierbinte al păcatului și să te desparţi de înger! Roagă-te să nu intri în ispita aţâţării

[9] Sfântul Paisie ne spune cât de important este acest criteriu în interpretarea unui text, fiindcă atunci când filosofia (și literatura) „numai cu Adevărul este în înţelegere”, cuvintele se lămuresc, iar inimile se deschid spre înţelepciunea dumnezeiască, dobândind învăţătură desăvârșită „în toată socotinţa lucrurilor”, întrecând neînchipuit în înţelepciune pe înţelepţii lumii acesteia. Vezi Sfântul PAISIE DE LA NEAMŢ, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, I, Ediţia a doua, Selectate și traduse în limba română de Valentina Pelin, Iași, Editura Doxologia, 2010, pp. 126-127.

din partea cuiva împotriva altcuiva, sau în ispita îndoielii și șovăirii, prin care sufletul e împins cu sila în mare luptă!"[10]

Din perspectiva creativităţii, literatura și credinţa nu apar ca niște camere antifonate, necomunicante, în felul în care s-a ajuns practic să fie privite astăzi, dintr-o prejudecată, ci colaborând continuu, într-un atent echilibru al valorilor. Neminimalizând credinţa în cadrul cercetării istorico-literare, cercetătorul ar putea beneficia de o înţelegere profundă a categoriilor estetice, deoarece, în caz contrar, revendicările se fac automat în sens reducţionist. Dacă admitem că lumina Ortodoxiei reprezintă o nevoie a literaturii, o funcţie care vertebrează creaţia literară în expresie și în conţinut, atunci vom accepta și că rolul ei este hotărâtor în crearea și recunoașterea valorilor, fiind un instrument indispensabil pentru orice istoric literar, scriitor sau simplu cititor. Probabil, cea mai potrivită, dar nu cea mai la îndemână reflecţie este aceea a gândului care prinde conexiunile estetice într-un mod inefabil prin Cuvânt: „[…] toată rătăcirea prin labirinturile dumnezeirii, fie ca trăire ardentă, fie ca bibliografie asumată, mi-a forjat o percepţie cu totul aparte a esteticului, a actului artistic, a literaturii, în speţă. Odată ce ai deprins tainele *Cuvântului* atârnând de *cerul gurii*, tot, dar absolut tot ce ţine de evaluarea faptului estetic se încarcă de duh. E inutil să insist. Cine nu înţelege – să fie sănătos."[11]

[10] Sfântul ISAAC SIRUL, „Cuvântul XVIV – Despre simţuri și despre ispită", în *Filocalia*, vol. X, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2008, p. 211.

[11] Daniel CRISTEA-ENACHE, *Cartea ca destin: Daniel Cristea-Enache în dialog cu Dan C. Mihăilescu*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 217. Cartea este savuroasă și incitantă la lectură datorită impetuozităţii cu care Scriitorincul (Dan C. Mihăilescu) răspunde provocărilor mai tânărului critic, lansându-se în largi paranteze lirice ale evocării, exprimându-și admiraţia sinceră și iubirea faţă de Ioan Alexandru, poetul care a fost un adevărat frate și un punct de plecare spre o înţelegere înaltă a poeziei, alături de

5.2 Imaginea Ortodoxiei în istoria literaturii române. Dosar de receptare

„[…] acești oameni nu înțeleg absolut nimic din ortodoxie, și de aceea nici nu vor înțelege vreodată ceva din firea poporului nostru. Însă poporul îl cunoaște mai bine decât noi pe Hristos, Domnul său, chiar dacă școală n-a făcut.”
(F.M. DOSTOIEVSKI, *Jurnal de scriitor,* p. 352).

De la *Legenda Mănăstirii Argeșului* până la *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie* și de la *Cazania* Sfântului Ierarh Varlaam și până la imaginile valoroase ale *Psaltirii în versuri* la care a trudit Sfântul Ierarh Dosoftei, spiritualitatea ortodoxă a stabilit anumite criterii care vor sta la baza exerciţiului creator ulterior, fără să aibă rolul rigid al unor convenţii literare, ci constituind o adevărată axă structurantă a sufletului românesc

---

alte repere ale literaturii și culturii, în general.. Mi-a plăcut nespus să citesc o carte în care apare o astfel de proiecţie: „De ce și când această pudoare? mă întrebi. Probabil, în primul rând, din familie, din educaţie. Dar sigur de pe la 18-19 ani, când micuţa mea abureală demoniacă, recitatoare de Baudelaire, Rimbaud, Lautréamont, s-a spulberat la suflarea ortodoxiei lui Ioan Alexandru. Iar când îţi recalibrezi esenţial fiinţa, cale de câţiva ani în care te hrănești sufletește citind Filocalia și Patericul, Dosftei, Antim și Neagoe Basarab, presocraticii, Pascal și Eminescu, optând definitiv pentru Bach, Rembrandt, Giotto, stilul brâncovenesc și goticul manuelin, apoi e cam greu să-i faci loc și marchizului de Sade între toate acestea.” (p. 180).

aflat în comuniune cu Dumnezeu.[12]

De aceea, înţelegerea literaturii române depinde, considerăm, într-o covârşitoare măsură de poziţionarea corectă a cercetătorului faţă de Ortodoxie, în caz contrar existând riscul apariţiei unor studii, şi sunt destul de frecvente astfel de situaţii, ce stau sub semnul arbitrarului. Arbitrarul este implicat aici de prezumţia cunoaşterii valorilor literaturii române de la care pleacă investigaţia, care, în realitate, se fundamentează pe atitudinea reticentă a cercetătorului faţă de învăţătura de credinţă ortodoxă, considerată inutilă sau chiar deformatoare în dezvoltarea discursului critic, fapt echivalent cu un autodenunţ al fragilităţii propriei opere şi al limitei pe care o introduce în interpretarea textelor.

Dacă întreprindem o anchetă pe această temă în spaţiul cultural românesc, Ortodoxia pare în acest moment doar un simplu reflex cultural generat de o mentalitate învechită, de care orice cercetător trebuie, şi din nefericire s-a ajuns la acest imperativ, să se delimiteze încă de la începutul oricărui studiu mai riguros. De ce? În primul rând pentru credibilitatea scrierii şi a autorului ei.

Credinţa în Dumnezeu trece drept poate cel mai slab argument, mai mult o culpă, o mărturisire a neputinţelor inerente actului de creaţie, o prejudecată, un blazon al unei epoci cu o gândire aproape imposibil de integrat în discursul critic actual, căci te situează în vecinătatea, compromiţătoare acum, a unor Neagoe Basarab, Varlaam, Dosoftei, Antim, care, deşi cărturari de prestigiu ai secolelor XVI-XVIII, fiecare dintre ei fiind mai învăţat decât mulţi dintre noi la un loc, sunt receptaţi ca exponenţi ai învăţăturii ortodoxe a Bisericii. Or, literatura, în accepţia modernă, este experienţa estetică individuală, delimitată de orice amestec sau imixtiune a credinţei, a Bisericii.

Întrucât literatura (şi arta, în general) este o oglindă clară

---

[12] N. A. GHEORGHIU, „L'ancienne littérature roumaine (XVe-XVIIIe siècles)", în *Études byzantines*, vol. 2, 1944, p. 244.

a fiecărei societăţi, reflectând îndeaproape gândirea oamenilor, concepţia lor despre lume, atitudinea faţă de Dumnezeu, ar trebui ca în negocierile sistematice ce se derulează în cadrul generos al receptării să se ţină seama de rolul spiritualităţii ortodoxe în genealogia comunitară, în definirea identitară a comunităţii și în înţelegerea echilibrului specific poporului român, în conceperea personajelor și a spaţiului ficţional, în gestionarea conflictelor sau în felul în care se constituie miza acestor creaţii literare. Dar vedem cu întristare că, în viaţa de zi cu zi a literaturii române, credinţa ortodoxă a ajuns să fie o piatră de poticnire, o rușine ce-l face pe creator să se îndepărteze tot mai mult de frumuseţea și firescul lumii și să insiste pe partea întunecată a lucrurilor, scoţând în evidenţă mizeria, degradarea, promiscuitatea, suicidul, ţipătul prelung și cumplit al unei umanităţi satanizate.[13]

Ortodoxia face posibile reprezentări artistice în care dominante sunt iubirea dumnezeiască și comuniunea după modelul trinitar, bucuria de a fi, de a exista, biruinţa asupra răului, legătura dintre agonie și nădejdea învierii, grija lui Dumnezeu de lume, taina harului, purificarea de patimi și dobândirea de virtuţi: blândeţe, smerenie, milă. În fond, literatura reprezintă un demers eliberator. „Eliberator în măsura în care ne permite să sesizăm de sus și de departe – și într-un mod detașat, ca un joc – cine suntem

[13] Această rușine de a-L mărturisi pe Hristos coabitează foarte bine astăzi cu rușinea de a fi român, cu rușinea, în fond, de istoria acestui popor echilibrat căruia i s-a imputat și i se impută tot timpul pe nedrept că nu ia măsuri, deși trăiește cu iminenţa morţii. De fapt, acest popor are conștiinţa durabilităţii sale pe temelia Adevărului și știe că orice ameninţare este relativă, atât timp cât păstrează Adevărul Care este Hristos. Eminescu a intuit într-un vers genial acest racord ontologic al sufletului românesc : „Ce e val, ca valul trece", care exprimă liniștea deplină în faţa zgomotului asurzitor al lumii recente.

și pe ce lume trăim."[14]

Paradoxal este faptul că, deși născută din mistica ortodoxă a luminii[15], lumina fiind expresia ordinii și a comuniunii dintre oameni, literatura română a fost mai mereu pusă în situaţia de a fi evaluată prin raportare la literatura europeană, al cărei parcurs cultural poartă determinarea unei spiritualităţi diferite, evidente fiind individualismul, orgoliul de a ști totul, superbia raţiunii, elogiul plăcerilor, libertatea instinctelor. Talentul și arta multor creatori ai literaturii europene au impus o serie de texte în care întunericul, moartea, răul, dezordinea devin motive centrale ale unei lumi aflate în conflict cu Dumnezeu.

Putem admite noi că homosexualitatea lui Proust nu trebuie amestecată cu tema literară presupusă de acest păcat împotriva firii, când în *Sodoma și Gomora*, volume din ciclul *În căutarea timpului pierdut*, apar referinţe explicite ce pledează în favoarea oamenilor care au o astfel de dorinţă demonică (Albertine este doar un exemplu în acest sens)? Admirator al lui Homer, căruia îi

[14] Toma PAVEL, „Fiinţa umană nu trăiește numai și numai exact unde și când se află", în *România literară*, anul XLIV, nr. 38, 21 septembrie 2012, p. 14.

[15] Iar substanţa lăuntrică a chemării în Domnul este decelabilă în operele marilor noștri poeţi, care și atunci când ridică pumni amenințători spre cer, o fac în virtutea unei imagini despre Dumnezeu nespecifice poporului român. Gestul lor iconoclast este orientat că acel dumnezeu neputincios pe care cei mai mulţi dintre marii scriitori ai Occidentului l-au blamat și l-au impus ca imagine canonică. Însăși revolta este improprie inimii care l-a cunoscut cu adevărat pe Domnul și celor ce au căutat Domnul li S-a descoperit. O analiză destul de limpede a poeziei religioase românești întreprinde ÎPS Bartolomeu al Clujului în articolul „Poezia religioasă modernă. Mari poeţi de inspiraţie creștină", în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XLVI, nr. 1-3, ianuarie-iunie, 1994.

rezervă un spaţiu generos în scrierile sale, „În Sodoma și Gomora, romancierul recurge la modelul antic ca referinţă culturală și estetică potrivită pentru a justifica homosexualitatea, așa cum au putut-o face și alţi artiști înainte și după el [...]”[16]

În literatura noastră, această „educaţie” de tip proustian a fost un model literar pentru unii dintre scriitorii consideraţi întemeietorii romanului românesc modern precum Camil Petrescu sau Hortensia Papadat-Bengescu, iar uneori apar izbitoare echivalenţe, fapt remarcat și de critica literară: „Aproape întreg conţinutul *Drumului ascuns* îl formează balurile, dineurile, plimbările cu automobilul, operele de binefacere, micile farse mondene, viaţa la club. Erotica e, ca la Proust, ușor perversă. O prietenă, Coca Persu, încearcă să iniţieze discret pe Aimée în lesbianism. La Club, perechile se fac și se desfac rapid, existând chiar un ritual al destrăbălării ca un fel de criteriu de acceptare. Pudoarea Cocăi, virgină încă, se interpretează rău și, ca să nu fie eliminată, fata face sacrificiul de rigoare.” (N. Manolescu, *Istoria critică...*, p. 619). Apoi nu trebuie să uităm că eroii lui Anton Holban se diferenţiază de cei ai lui Rebreanu prin cultură. Nu întâmplător, în romanul *Ioana*, motanul Ahmed doarme culcat pe volumul lui Marcel Proust, *Albertine disparue*. Personajele disting lumea prin intermediul lecturilor și audiţiilor, importanţa acestora resimţindu-se în relaţiile afective dintre ele, și nu e greu de înţeles cum literatura lui Proust propune modele atât timp cât citind cărţile lui Anton Holban observăm aceeași „viaţă”. Este oare rudimentar sau abrupt să afirmăm că Ioana este o adulterină? Sau ce va putea învăţa un tânăr cititor de la „eroul” cult și rafinat care o seduce pe Irina, din romanul *O moarte care nu dovedește nimic*, studenta care în cele din urmă pare

---

[16] Françoise LETOUBLON, Luc FRAISSE, „Proust et la descente aux enfers: les souvenirs symboliques de la Nekuia d’Homère dans La recherche du temps perdu”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, anul 97, nr. 6, noiembrie-decembrie 1997, p. 1057.

mai probabil să se fi sinucis?[17]

Toată această „învăţătură” pe care o aflăm în cărţile multor scriitori este pusă în discuţie de replica unui personaj euripidian, căci azi, ca și ieri, zeii sunt plini de patimi și de slăbiciuni grosolane, iar estetica lor transmite cititorului toată starea de păcat, tot zbuciumul interior al sufletului despărţit de iubirea mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos. „Și totuși trebuie să-l cert pe Phoibus. Ce face el? Nuntește cu fecioare, luate silnic, și le părăsește. Sădește în ascuns copii, pe care-i lasă pradă morţii. Să nu te porţi <Apollon> astfel! Tu ești în stare să urmezi virtutea. Căci zeii, când un muritor e ticălos, îl pedepsesc. Nu este drept ca voi, care le faceţi oamenilor legi, să fiţi învinuiţi de încălcarea lor. Dacă vreodată – asta nu se va-ntâmpla, totuși să presupunem – v-ar cere judecata omenească să plătiţi pentru atâtea silnice iubiri, atunci tu, <Phoibus,> Poseidon și cel ce stăpânește cerul, Zeus, ar trebui, spre a putea despăgubi, să vă goliţi <tezaurele> templelor. Voi căutaţi numai plăcerile și la urmări nu vă gândiţi. Păcat! Nu oamenii, după dreptate, ar trebui să fie veștejiţi dacă imită pilda zeilor, ci dascălii care-i învaţă.”[18]

Acești „dascăli” sunt chiar scriitorii care, prin literatura lor, îi „educă” pe cititori după „principiile” unei lumi căzute în păcat. În cunoscuta poveste a lui H.Ch. Andersen (1805-1875), *Mica sirenă*, vedem cum aceasta își sacrifică viaţa pentru cea a

[17] Deși nu este lipsit de importanţă că Holban este ateu, totuși ar fi nepotrivit să judecăm totul prin prisma acestui fapt. Rolul unui scriitor în orientarea unui cititor este considerabil și micuţul Valeriu Anania (viitorul mitropolit) reţine figura profesorului de franceză Anton Holban care l-a încurajat în primele sale întreprinderi literare, învăţându-l și să se semneze cu modestie. Vezi Valeriu ANANIA, „Anton Holban”, în *Rotonda plopilor aprinși*, București, Editura Cartea Românească, 1983, p. 95, 96, 105.

[18] EURIPIDE, „Ion”, în *Teatru complet*, Traducere, prefaţă, note și comentarii de Alexandru Miran, Chișinău, Editura Gunivas, 2005, pp. 797-798

prinţului inaccesibil, însă puţini știu că ficţiunea se bazează pe „dragostea" scriitorului danez pentru tânărul Edvard Collin, căruia îi adresează într-o scrisoare aceste rânduri: căruia i-a scris: „Tânjesc după tine ca după o frumoasă fetișcană din Calabria... sentimentele mele pentru tine sunt acelea ale unei femei. Feminitatea naturii mele și natura prieteniei noastre trebuie să rămână un mister." Răspunsul lui Collin este consemnat în memoriul său: „M-am găsit incapabil să răspund acestei iubiri, și asta i-a cauzat autorului multă suferinţă."[19]

În acest context, este complet lipsit de logică regretul unor cercetători cu privire la faptul că poporul român nu a parcurs împreună cu Europa drumul cultural al acesteia, punându-se mai tot timpul falsa problemă a ajungerii din urmă a literaturii europene. Ortodoxia legitimează, fiind structura sensibilă din care se plămădește literatura română, iar în absenţa ei, căutările, construcţiile și interpretările cercetătorului de literatură devin sterile. Complexele culturale ce au cuprins gândirea intelectualului român sunt simptome peremptorii ale desensibilizării lui, ale unei vacuităţi, la urma urmelor, deoarece în atitudinea aceasta a lui de a se lăsa copleșit de tradiţia impunătoare a literaturii occidentale intuim neasumarea modului de viaţă specific spaţiului cultural românesc și abandonul Ortodoxiei care provoacă adevărate crize identitare și condamnă literatura la un inutil concurs al nepotrivirilor.

Iată ce spunea, cu multă inspiraţie, în *Istoria* sa, G. Căli-

[19] Vezi la http://ro. wikipedia.org/wiki/Hans_Christian_Andersen. Articolul publicat în anul 1901, „Hans Christian Andersen: Probe ale homosexualităţii lui" de Carl Albert Hansen Fahlberg (utilizând pseudonimul Albert Hansenin), în publicaţia lui Magnus Hirschfeld, „Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufe" (Anuar despre ambiguitatea sexuală), a stârnit numeroase controverse, iar referinţele biografice indică ori homosexualitatea, ori bisexualitatea scriitorului.

nescu: „În bună măsură neîncrederea în noi înșine este inculcată chiar de străini. Continuând civilizaţia Orientului și perfecţionând-o, primind din toate părţile elogii și omagii, Occidentul, dintr-un înţeles amor propriu, a împins mândria până la a tăgădui orice valoare restului lumii pe care îl cunoaște câteodată cu o aproximaţie scandaloasă. Nevoind să vadă, el se menţine într-un obstinat refuz de a admite existenţa altora. Pentru el «occidental» este egal cu civilizat, «oriental» cu barbar. Și grecii nutreau acest dispreţ care i-a pierdut, pentru alţii. Noi am luat întocmai clasificaţia occidental-oriental în alb-negru și zicem despre un bărbat de ispravă că e un om «occidental», despre o carte bună că e o operă «occidentală». Naivitate! Occidentalul nu ţine deloc să ne contrazică. [...] Ne va trebui multă stăruinţă spre a modifica noţiunile geografice greșite, datele istorice fanteziste, de a dovedi Occidentului că suferim de prea multă instrucţie, că intelectualul român e blazat și privește cu un zâmbet de îngăduinţă sforţările conferenţiarului străin neintuitiv de a fi plat, că noi stăm pe o tradiţie culturală neîntreruptă, că prin Cantemir noi simbolizăm nivelul vechiului cărturar român, că toată problema la noi este de a formula personalitatea noastră și de a spori pe drumuri sigure creaţia de valori." (*Istoria...*, pp. 885-886). Să fie vorba oare doar de un enunţ contextual, așa cum unii vor să vadă, punând accent pe momentul istoric deosebit în care s-a publicat *Istoria literaturii...* sau de lamentaţiile unui spirit etnocentric?

Participarea literaturii române la patrimoniul cultural european este posibilă doar prin păstrarea spiritualităţii proprii, Ortodoxia fiind argumentul cel mai puternic pentru intelectualul care dorește să se elibereze de o suită de temeri nejustificate precum: teama de a aparţine unei literaturi invizibile în lume, teama de a nu fi oferit nimic culturii europene, teama izolării culturale, teama că Ortodoxia ne-a limitat și ne limitează literatura la reprezentaţie culturală minoră, periferică.

În acest demers, restituirea unor trăsături ale creaţiei literare româneşti productive în serie simbolică, este absolut necesară ca răspuns la dilemele actuale ale proiectului cultural european, căci premisa unui dialog onest înseamnă confirmarea intuiţiei creatoare şi a valorilor perene ale literaturii române în raport cu realitatea evidentă a epuizării sursei sărace de inspiraţie a literaturii europene. Dacă se doreşte un răspuns pertinent, atunci necesitatea reinventării identităţii simbolice a spaţiului cultural românesc, revendicată în contextul actual de tot mai multe voci, trebuie să aibă ca punct de plecare obligatoriu raţiunea pentru care suntem şi ţinem să fim un popor ortodox. Literatura română nu are nevoie să-şi însuşească angoase străine credinţei ortodoxe, apărute în Occident din cauza neînţelegerii adevărate a creştinismului. Ea nu trebuie să fie o Iulana cea gheboasă, bogată, dar plină de complexe pentru infirmitatea ei şi, de aceea, lesne căzătoare în hulă şi cârtire, ci o Casiana, adevărată moştenitoare a iubirii şi a evlaviei atât de înalte a părintelui Calistrat, stareţul mănăstirii Mileşeva.[20] Degeaba s-a încântat Iulana la discursul acelui logodnic înşelător care a părăsit-o în ziua de dinaintea cununiei.

Dar oare literatura noastră nu este tot într-o astfel de amăgire atunci când depune tot efortul pentru a fi trecută în catalogul de valori ale literaturii europene? O suferinţă pe care singuri ne-o provocăm. Dacă am gândi logic, am vedea că ceea ce ne fereşte de alunecări mari este tocmai această „cocoaşă". Ne întrebăm adesea de ce literatura noastră este considerată una dintre „fetele urâte" ale Europei, însă nu ne-am dat seama până acum că frumuseţea acestui veac este urâciune înaintea lui Dumnezeu? Pentru Ortodoxia care pătrunde fibra creaţiei literare acestui popor este nedreptăţită literatura noastră, pentru credinţă, pentru atâtea

[20] Sfântul Episcop Nicolae VELIMIROVICI, *Casiana: învăţătură despre iubirea în Hristos*, în româneşte de Anca Sârbulescu, Bucureşti, Editura Ileana, 2007.

scrieri mărturisitoare, pentru tradiţia autentică a creștinismului ce a pătruns în conștiinţa atâtor generaţii de cititori datorită binecuvântării de a fi avut Sfinţi cărturari ce au căutat cu mare grijă la nevoile sufletești ale oamenilor.

Dacă noi vom căuta să fim plăcuţi acestei lumi, ne vom chinui, fiindcă nu vom reuși decât dezicându-ne de această moștenire, lepădându-ne de Ortodoxie, de Adevărul Care este Hristos, iar din momentul acela ne vom fi pierdut liniștea. Să nu fie! Credinţa ortodoxă este incomodă unei Europe ce se numește creștină fără să caute să înţeleagă cât de puţin este. Singurul mod de a ieși din fundătura la care duc toate calculele omenești este acela de a ne asuma literatura ca literatură a Sfinţilor, bucurându-ne că Domnul a binecuvântat-o cu gânduri curate, luminoase, neîntunecate de o recunoscută tradiţie a păcatului cum e cea europeană. Eminescu observa în 1881, anul apariţiei *Nuvelelor* lui Slavici: „Ceea ce face meritul scrierilor unui Slavici, Creangă, Nicu Gane, nu este numai talentul autorilor, concepţia lor curat românească, ci și împrejurarea că într-un mediu pe deplin stricat, cum e pătura superpusă de plebe din România, în mijlocul unei corupţii care împreunează în ea viciile Orientului turcesc cu ale Occidentului, și-au păstrat sănătatea sufletească, reflectă tinereţea etnică, curăţia de moravuri, seninul neamului românesc. [...]”[21]

Tânărul cititor creștin ortodox care se va fi familiarizat deja cu Vieţile Sfinţilor din *Cazania* Sfântului Ierarh Varlaam și cu „dulcile versuri românești” din *Psaltirea* Sfântului Ierarh Dosoftei, va fi mirat să afle cât de „exotice” sunt asemenea lecturi în peisajul literar actual. Și care să fie motivul? Virgil Nemoianu observa că e nevoie de un demers critic care să vizualizeze și să înţeleagă rolul definitoriu al credinţei în creaţia literară românească, prin redescoperirea moștenirii religioase și aplicarea în mod creator a

[21] Mihai EMINESCU, „Novele din popor de Ioan Slavici”, în *Opere*, vol. XIII, București, Editura Academiei R.S.R., p. 85.

valorilor creștinismului în condiţiile lumii de azi: „Îndrăznesc să spun că am citit în viaţa mea aproape toate operele critice principale dedicate istoriei literaturii române, opere critice valoroase care, cu mare dreptate laudă și explică înfăptuirile condeierilor de limbă română, de-a lungul veacurilor. Am observat că aproape toate aceste studii - fie că au fost scrise în ultimii patruzeci de ani, fie că au fost scrise înainte, într-o stare de libertate mult mai mare, suferă de o mare lacună. Ele nu se ocupă îndeajuns de un aspect mereu prezent în cultura produsă de români: dimensiunea spirituală și religioasă. Mulţi cititori de bună credinţă, poate chiar majoritatea, au impresia că la români creativitatea se grupează în niște categorii separate, ca niște sertare fără legătură: de o parte arta și literatura, de altă parte religia. Dar, cine studiază cu atenţie și fără părtinire, observă curând că lucrurile nu stau în felul acesta, ci tocmai dimpotrivă: spiritualitatea și factorul religios sunt mereu prezente, sunt parte integrantă, uneori chiar hotărâtoare în truda slujitorului frumosului și al gândirii. Dacă nu suntem conștienţi de rolul credinţei în creaţia intelectuală și estetică, rămânem văduviţi de o înţelegere mai deplină a culturii române."[22]

De ce există totuși o astfel de compartimentare în spaţiul literar românesc care dă naștere de altfel unei identităţi schizoide literaturii? Ne vor lămuri de bună seamă unele reflecţii pe această temă. Iată dar care sunt consideraţiile lui Nicolae Cartojan, din 1940-1945 (anii în care s-au publicat cele trei volume din *Istoria* sa), referitor la rolul Ortodoxiei: „Ea a fost fatală pentru cultura noastră veche. În secolul al XIV-lea, când noi, abia ieșiţi din haosul invaziilor, începem să ne organizăm viaţa de stat, Occidentul străbătuse timp de patru veacuri un drum destul de lung și de bo-

[22] Virgil NEMOIANU, „Literatura română și religia", în *Jocurile divinităţii: Gândire, libertate și religie la sfârșit de mileniu*, București, EFCR, 1997, p. 121.

gat în literatură și se ridicase până la *Divina Comedie* a lui Dante, în care vibrează sufletul Italiei medievale în ceea ce are el mai adânc și mai etern omenesc. Un veac mai târziu, când pe plaiurile noastre călugărul sârb Nicodim și tovarășii lui clădeau cele dintâi mănăstiri din piatră, pentru ca, în chiliile lor să înceapă munca de copiere a manuscriselor de evanghelii slave, în Occident se încheia faza medievală a marilor literaturi europene și, prin reluarea tradiţiilor cu antichitatea greco-latină, se iveau zările Renașterii, o literatură bogată și variată, difuzată prin invenţia tipografiei, rămâne străină sufletului românesc, închis în formule învechite ale culturii bizantino-slave, până la jumătatea veacului al XVII-lea, când se deschide prin Polonia o fereastră către Occident. Ortodoxia și slavismul ne-au izolat de marile frământări culturale ale Apusului."[23]

Să ne oprim la aceste cuvinte și să le analizăm mai îndeaproape, fiindcă de aici reiese fără echivoc că Ortodoxia a fost un adevărat obstacol, un impediment în dezvoltarea literaturii. Oare să fie chiar așa? Se pare că în epoca în care informaţia circulă liber și abundent, neputinţa de a selecta materialul este tot mai evidentă și astfel se produce un context propice proliferării îndoielilor, suspiciunii cu privire la propriile valori, dobândind credit ideii străine de credinţa noastră cea dreaptă. Dar aceasta este descrierea asaltului informaţional asupra lumii contemporane pe care, sub pretextul de a o lămuri, o expune confuziei și echivocului. Aici însă este vorba despre o istorie a literaturii din prima jumătate a secolului al XX-lea când societăţile încă nu înregistrau acele schimbări copleșitoare, iar valorile nu se modificau tofflerian. Despre ce „frământări culturale" ar fi vorba și cum ne-a „izolat" Ortodoxia și slavismul de ele?

Acest călugăr sârb, Sfântul Nicodim, este, așa cum bine se

[23] Nicolae CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 25.

știe, nu doar fondatorul primei mănăstiri din Ţara Românească, cea de la Tismana, dar și cel prin care isihasmul a cunoscut o largă răspândire la noi, ferindu-ne astfel rătăcirea raţionalismului religios apusean, de vântul pustiitor al umanismului renascentist sau de cel de mai târziu al Luminilor. Însă ce vedem? Tocmai duhul isihast (numit „ortodoxia rigoristă și intolerantă a călugărilor") este condamnat și învinuit pentru „împotmolirea" literaturii noastre într-o cultură lipsită de perspective și reticentă cu privire la gândirea occidentală. „Din păcate pentru întreaga arie culturală sud-este europeană, în secolul al XIV-lea și într-o bună parte a secolului al XV-lea, majoritatea iniţiativelor culturale «scriitoricești» sunt datorate mișcării isihaste, care agrea numai un anumit tip de «literatură», traduceri din texte polemice proisihastice, hagiografii, panegirice, indexând tot ce ţinea de propensiunea prerenascentistă a Bizanţului muribund."[24]

Sfântul Grigorie Palama (1294/6-1357/9) este descris ca un cenzor aspru care s-a opus pătrunderii și circulaţiei unor texte care conţineau alte puncte de vedere decât cel isihast, îngroșând în mod neverosimil „intoleranţa" și „habotnicia" sa! Perspectiva este una cât se poate de nepotrivită și lipsită de înţelegerea pe care o poate da doar adevărul în Hristos, cu excepţia sesizării corecte a inadecvării cercetărilor care văd similitudini între literatura româna aflată la începuturile ei și Bizanţul prerenascentist, și este cu atât mai întristător cu cât o astfel de diatribă este orchestrată cu o desfășurare impresionantă de instrumente critice.[25]

Altă „frământare culturală" este cea romantică, plină de toate

[24] Eugen NEGRICI, *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008, p. 210.

[25] Trecând peste falsitatea ipotezei, purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru noi transpare minunat pe fiecare segment istoric prin cuvintele Sfinţilor care ne învaţă, rămâne nădejdea că într-o zi acest autor va scrie cu inima bătând pentru Domnul.

revoltele și spaimele, de care n-am fi scăpat dacă nu eram încredințaţi în duhul Ortodoxiei că Domnul este plinătatea tuturor doririlor. De aceea, noi am privit către acei scriitori romantici, dar și la personajele pe care literatura lor le aducea înaintea noastră, întocmai cum privește un creștin ortodox: cu mila cuvenită pentru oamenii bolnavi care-și ţipă dureros suferinţa și nu ne-am dorit să fim asemenea lor, pentru că ar fi fost nefiresc ca un om sănătos, iubitor și râvnitor de sfinţenie, să aibă ca model boala păcatului, iadul deznădejdii. Însă unii istorici ai literaturii au socotit (în 1944, anul apariţiei volumului I din *Istoria literaturii române moderne*), dimpotrivă, drept regretabilă această cantonare într-o tradiţie ce n-a permis „atingerea directă cu problematica romantică". „Experienţa interioară a romantismului ne-a rămas străină. Scriitorii noștri nu au trecut printr-o «criză» morală, de esenţă faustică, demoniacă sau egotistă, ca urmașii spirituali ai lui Goethe, Byron sau Chateaubriand, din alte ţări. Boala veacului a pătruns prin unele stângace traduceri, care denotă că «s-a luat act de ea», de bună seamă, că fenomenul n-a fost ignorat cu desăvârșire; dar ea n-a operat pustiitor, prin variante morale. Înainte de Eminescu, așadar, noi n-am avut un adevărat exemplar de poet romantic, în sensul plenar al cuvântului."[26]

Este o dovadă de cecitate, de orbire duhovnicească acela de a nu înţelege că Ortodoxia, departe de a fi fost un impediment ne-a ferit de căderi grozave și de angoase fără leac. Zice poetul: „Noi n-avem piramide în Carpaţi/ Nici babiloane n-am crescut în casă/ Pământul nostru-n lume s-a deprins/ Din când în când cu-o faţă cuvioasă" (*Aura*).[27] Cum am putea crede că din cauza dreptei învăţături de credinţă nu am putut noi propăși în literatură? Dar ce fel de literatură ar mai fi aceea în care Domnul e lăsat

[26] Șerban CIOCULESCU, Vladimir STREINU, Tudor VIANU, *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 9.

[27] Ioan ALEXANDRU, *Pământ transfigurat*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 7.

deoparte și păcatul este elogiat? Literatura noastră s-a hrănit tot timpul din lumina Ortodoxiei și e de neînţeles cum unii dintre noi se pot înșela atât de mult încât să admită că este nevoie de o „recuperare” integrală a modelului european al creaţiei literare pe cale revoluţionară, adică printr-un import de literatură. Există aici și un adevăr. Așa se explică felul în care au pătruns în literatura română întrebările chinuitoare și fără răspuns, unele concepţii filosofice întunecate, reprezentările păcătoase sau exprimările insidioase și defăimătoare faţă de Dumnezeu și Biserică.

În fond, este un atac contra adevărului de credinţă concertat încă din perioada interbelică a anilor 1925-1926 de către instanţe critice cu autoritate „Cel mai activ ferment al orientalizării a fost însă ortodoxismul. Într-o vreme, în care deosebirile dintre popoare se făceau mai mult prin religie decât prin rasă, el ne-a aruncat în primejdia contopirii în marea masă a slavilor de S apoi de E. În dosul crucii, spunea Cervantes, se ascunde diavolul; în dosul crucii bizantine se ascundea rusul. Legându-ne sufletește de o religie obscurantistă (sic!), înţepenită în ticuri și formalism [...]”[28] Deși astăzi suntem avertizaţi că există o diferenţă teribilă între Ortodoxie și ortodoxism, totuși din enuţurile de mai sus nu reiese aceasta, ba, dimpotrivă, vedem că se pune semnul egalităţii, iar de ambiguitatea discursului profită în prezent cei care susţin că nu vor să pună pe seama Ortodoxiei (dreapta credinţă) neajunsurile conceptuale și factuale ale unui curent literar care a dominat un segment al interbelicului românesc având în centru revista *Gândirea*, dar, cu toate acestea, foarte subtil, avansează ideea unei inadecvări la momentul actual a modelului cultural care valorifică elementul ortodox din firea românească. „Posibile și productive în etape mai vechi din istoria culturii, interferenţele

[28] Eugen LOVINESCU, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol I (Forţele revoluţionare), Studiu introductiv și tabel cronologic de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1992, pp. 6-7.

dintre religios și artistic n-au mai putut fi validate estetic într-o fază târzie, de autonomizare a limbajelor intelectuale și creative. «Literaturizată» sau «picturalizată», ortodoxia s-a «tradus» în versuri și imagini teziste, previzibile, în care aplombul credinţei n-a reușit să ţină loc de structură internă, iar limbajul conformist, specializat lexical și arhaizant în sintaxă, ca și retorica vizuală bizantinizantă și-au blocat orice șansă de intrare în competiţia modernă a inventivităţii poetice sau grafice." (Ion Bogdan LEFTER, „Antiortodoxism", în *Despre identitate*, pp. 333-334).

Astfel definită, creaţia care atinge această sensibilă temă a credinţei celei adevărate în Hristos Domnul este de la sine, se înţelege, dezavuată și considerată anacronă. Or, nimeni nu-și mai permite să fie anacron azi! Cum poţi să ai astăzi o astfel de orientare culturală, în Duhul Sfânt, și cum poţi să exprimi Ortodoxia intrată în substanţa fiinţei de român, cînd lucrurile s-au separat și literatura are drumul ei diferit de ceea ce presupune credinţa, nădejdea și dragostea în Hristos Mântuitorul? Intrat sub auspiciile etichetelor negative (tezist, ortodoxist, naţionalist), creatorul iubitor de cele sfinte nu are deloc un traseu liniștit în spaţiul literaturii române. Dacă pe de o parte slăbirea credinţei poate explica pătrunderea și înrădăcinarea unor idei străine de cultura acestui popor născut și crescut în bunacuviinţă a Ortodoxiei, pe de altă parte este de luat aminte cum „viermii cei neadormiţi" gestionează timpul și contextele istoriei în scopul destrămării naţionale. „Masoneria caută, prin toate mijloacele, să denigreze și să compromită ideea de naţionalism, smulgând din conștiinţa naţiunilor legătura acestora cu credinţa, tradiţia și cultura proprie, pentru a le putea stăpâni mai ușor."[29]

[29] Mihai URZICĂ, *Biserica și viermii cei neadormiţi sau cum lucrează în lume «taina fărădelegii»*, București, Editura Anastasia, 1998, p. 126. Mai departe citim următoarele: „Pentru fiecare creștin conștient, este o datorie sfântă să-și apere neamul din care face parte sau în care s-a integrat, ferindu-l de in-

Dar să parcurgem punct cu punct expunerea lovinesciană: „Insuficienţa calitativă a culturii mănăstirești, mai ales sub raportul naţional, e cu atât mai făţișă cu cât putem constata la baza oricărui progres cultural prezenţa principiului generator al unei influenţe apusene” (*Istoria civilizaţiei…*, pp. 10-11). Pledoaria în favoarea catolicismului, care ne-ar fi scos din ignoranţa la care ne-a condamnat ortodoxia, este uluitoare (*Ibid.*, p. 11). Toţi pașii culturali însemnaţi, mai susţine E. Lovinescu, s-au făcut la noi sub influenţa gândirii occidentale: husiţi (sec. XV), sași (sec. XVI), polonezi (sec. XVII), unirea cu Roma (sec. XVIII), pentru ca în cele din urmă, în secolul al XIX-lea, cultura noastră să se desprindă deplin din „robia influenţelor răsăritene”. Procesul occidentalizării este salutat ca fiind unul de mare însemnătate pentru noi, capital s-ar zice, după atâtea secole pierdute într-o istorie culturală periferică („bezna ortodoxismului slavon și grecesc”). „Privim deci contactul cu Apusul ca pe o reluare a adevăratei continuităţi etnice și ideale: descătușându-ne, deocamdată, de formele sociale, ne va dezrobi, mai târziu, de invizibilele lanţuri spirituale ale Ţarigradului, ale Athosului sau ale Kievului, adică de forţele ancestrale ale obscurantismului și ale inerţiei (sic!), pentru a ne pune pe calea găsirii de sine și a progresului.” (*Ibid.*, p. 17). Schimbarea de paradigmă este subliniată de Lovinescu prin formule masonice: de la *ex oriente lux!* (lumina vine din Răsărit) se ajunge în epoca modernă la *ex occidente lux!* (lumina vine din Apus). Însă ce nevoie era de acest model cultural apusean, de această revoluţie culturală („mutaţia valorilor estetice”), când literatura Europei era o literatură a revoltei împotriva unui dumnezeu slab, ascuns, surd la strigătele deznădăjduitoare ale oamenilor, un idol nepu-

fluenţele vătămătoare, din afară sau dinăuntru, care i-ar afecta credinţa în Hristos, moravurile și cultura; fiecare creștin conștient trebuie să contribuie, după puterile sale, la ridicarea nivelului spiritual și a vredniciei neamului în care trăiește.” (p. 127).

tincios devenit indezirabil, iar aici e aurul cel curat al credinţei în Dumnezeul cel viu, împreună-lucrător cu noi, oamenii, şi iubitor într-un mod de neînchipuit pentru o Europă ruptă de Biserica Ortodoxă, singura păstrătoare a Adevărului?

Azi, de asemenea, se fac auzite voci care deplâng situaţia unei literaturi ce nu s-a putut bucura de perspectiva occidentalizării ce a părut să iasă biruitoare de atâtea ori: odată cu romantismul de la jumătatea secolului al XIX-lea, după reîntregirea de la 1918 sau după decembrie 1989, dar nu s-a întâmplat, iar motivele sunt două: dragostea de ţară, pe care cine vrea să o înfiereze o asociază rasismului şi antisemitismului, şi Ortodoxia, care apare invariabil ca o învăţătură intolerantă.[30] Şi când nu vor să vadă majuscula, unii gânditori percep „ortodoxia" ca fiind o „supă culturală", un „sincretism", „o reţea densă de sugestii şi reverberaţii ale tradiţiei religioase", o „cultură comună tipic medievală", al cărei „amurg" este dezirabil cu atât mai mult cu cât „ar putea fi interpretat ca un termen de graţie în care spiritul public local s-ar putea pregăti cu adevărat să înfrunte condiţia de incertitudine generalizată pe care o presupune «luminarea», accederea la majoratul spiritual propriu-zis a unei societăţi sau civilizaţii."[31]

[30] Acest punct de vedere apare în *Istoria…* dlui N. Manolescu, ed. cit., p. 1452.

[31] Caius DOBRESCU, „Amurgul ortodoxiei", în *Observator cultural*, nr. 391 (649), 8-14 noiembrie 2012, p. 19. Unul dintre punctele de contact pe care autorul le stabileşte între „ortodoxie" şi creştinismul păgubitor al Evului Mediu este… „cultul moaştelor" („câteva noţiuni teologice, printre care chiar aceea de «ortodoxie», acoperă o practică şi un psihism eclectice şi esenţialmente superstiţioase"). De aici şi parafraza titlului cunoscutului studiu al olandezului Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*. Nu vom căuta aici sursa acestei „confuzii" care are funcţia instrumentului de percuţie ce impune ritmul „orchestrei" atât de invitată pe la toate posturile de televiziune, organizând tematic articole şi atitudini, confecţionând argumente pentru a demonstra neproductivitatea ideilor conţinute în „nebuloasa adezivi-

Cu toate acestea, ar fi greșit să credem că există doar o astfel de direcţie în critica literară românească. După 1989, când nu a mai existat argumentul constrângerii și nici spectrul cenzurii și al izolării în spaţiul editorial, reabilitarea unor teme a întârziat îngrijorător de mult. Ce s-a întâmplat? Deși, oficial, literatura a părut fi repusă în drepturi, totuși reminiscenţele ideologice ale trecutului au acţionat încă exemplar în multe conștiinţe care au pornit pe drumul reconsiderărilor cu o pudoare pe măsura aservirii lor de ieri și de azi. Oarecum, mulţi cercetători s-au simţit la adăpost sub umbrela cuprinzătoare a unui trecut odios care a marcat veacul și a lăsat sechele. A convenit ritmul lent al revenirii la normalitate, acea normalitate boicotată, trecută prin furcile caudine ale unui consens critic înţepenit în convenţii mistificatoare. Într-o anumită măsură, așa se explică de ce astăzi literatura valorizează teme și motive tot mai bizare, omiţând tocmai una dintre cele mai bogate resurse în imagini valoroase: credinţa în Dumnezeu. De aici și lipsa de nobleţe și cruzimea ostenţiei, a spunerii fără iubire, fără blândeţe, într-un acces cinic al vocaţiei ratate, supradimensionând urâtul, mizeria, execrabilul, și minimalizând și discreditând însăși definiţia literaturii, totul ca în celebrul roman al scriitorului japonez Kazuo Ishiguro, în care personajul *raisonneur* Kathy H. leagănă nostalgic o pernă pe melodia interpretei Judy Bridgewater, sugerând apusul unei lumi, nostalgia teribilă a pierderii umanităţii în favoarea unei lumi noi lipsite de iubire.[32] Literatura care nu are puterea de a

tate a ortodoxiei populare" și anticipând „mari experimente mentale", așa cum au fost cele care au fondat modernitatea propriu-zisă.

[32] Kazuo ISHIGURO, *Să nu mă părăsești*, Ediţia a II-a, Traducere din limba engleză de Vali Florescu, Iași, Polirom, 2011, p. 305: „În ziua aceea când te-am văzut dansând, am văzut altceva. Am văzut o lume nouă născându-se extrem de rapid. Da, o lume aflată în legătură mai strânsă cu știinţa, una și mai eficientă. Cu mai multe metode de vindecare a vechilor boli. De acord.

schimba nimic în nimeni este o literatură-clonă, literatura pieselor de schimb, acea literatură al cărei sens este lipsit de transcendenţă și debitor unui program care nu mai e dispus să salveze frumosul, tocmai pentru că e extrem de eficient.

Șarja ideologică concentrată a produs confuzie și generaţii în conștiinţa cărora categoriile s-au mixat imperceptibil. Ce e frumos și ce e urât? Cine poate să ne spună? Puţina cultură și nerăbdarea de a cerceta bine traseul într-o vreme când drumurile sunt tot mai bântuite de tâlhari, au conlucrat la ceea ce s-ar putea numi anestezie critică. Teama de a exprima o opinie proprie te face indezirabil într-o literatură în care orice, dar absolut orice pare că e supus rescrierii. Dacă lipsa de libertate trece astăzi drept libertate și absenţa frumosului drept valoare estetică, cum poţi să denunţi această tendinţă, acest *trend* din literatură și din toate, fără a fi considerat intolerant? Suntem noi „învechiţi", „prăfuiţi", „neintegrabili", sau modul în care ni se sugerează să înţelegem literatura este unul patologic?

Evident, în aceste condiţii, sunt cu atât mai importante atitudinea și restituirile decelabile azi, de pildă, în conceperea manualelor școlare. „Se remarcă, în sumar, un capitol nou: acela despre lirica religioasă. Este bine venit, pentru că este vorba de o parte a poeziei românești care, timp de aproape 50 de ani, a fost ocultată, vânată, contestată în chip nedemn, ca să nu spun altfel. Ea există, pentru că există Dumnezeu și, mai ales, există omul care, căutând absolutul și încercând să-și înţeleagă locul în lumea ce ne poartă, îl caută pe Dumnezeu. Cum am încercat să dovedesc în altă parte, religiosul este un sentiment care apare chiar și

Însă o lume aspră și crudă. Și am văzut o fetiţă cu ochii strâns închiși, care ţinea la pieptul ei lumea cea veche, o lume mai blândă, cea care – cum o știa și ea prea bine în adâncul inimii – nu avea cum să rămână așa pentru totdeauna, iar ea o ţinea și o implora: să nu mă părăsești, să nu mă părăsești. Asta e ceea ce am văzut eu."

la poeţii care nu manifestă un interes special pentru religie. Prin metafizică ei ajung, în chip fatal, la divinitate. Cazul Eminescu este cel mai elocvent. El a scris puţine versuri cu teme strict religioase, dar, reflectând în marile lui poeme la nașterea universului și la «mașinăria lumii», ajunge, invariabil, la ideea de adevăr absolut și, deci, la ideea de divinitate."[33]

Literatura poate fi evaluată schizoid mai ales atunci când nu se ţine seama de structura sa internă, de expresia legitimatoare decelabilă în operele primilor cărturari, oameni de prestigiu ai epocii lor și cu o putere de lectură, fișare, traducere, versificare, analiză critică, la care adeseori contemporaneitatea privește siderată. Eminescu înţelegea epigonismul ca lipsă a interiorităţii („Simţiri reci, harfe deșarte"), adică lipsa a ceea ce este esenţial uman. Un om redus la exterioritatea sa nu este om, condiţia libertăţii fiind dialogul interior, comunicarea pentru a putea vedea dincolo de sine. Expresia deplină a acestui dialog este rugăciunea, pe care generaţiile actuale o înţeleg din ce în ce mai puţin, dacă nu deloc, fiindcă societatea în care trăim investește febril într-un proiect grandios al umanităţii exterioare, abandonând aproape cu totul educaţia sensibilităţii, a vocii lăuntrice, a întrebărilor despre Dumnezeu, lume, sensul vieţii, ceea ce presupune, în definitiv, o declinare a responsabilităţii de a fi om. Literatura primilor cărturari relevă o viziune integrală asupra lumii prin tenacitatea cu care clădesc interior și își articulează limbajul dialogic al rugăciunii.

În spaţiul cultural românesc, în perioada cuprinsă între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, literatura și credinţa au fost receptate ca expresie unitară a Frumosului și a Adevărului. „Frumosul din literatura medievală îl are în centru pe Dumnezeu."[34]

[33] Eugen SIMION, „Cuvânt înainte" la manualul de *Limba și literatura română pentru clasa a XI-a*, București, Editura Corint, 2002, p. 3.

[34] Alexandra CRĂCIUNESCU, *Prezenţa rugăciunii în literatura română medievală*, București, Editura Universitară, 2012, p. 25. Cartea Alexan-

Binomul își află direcţia genealogică în aserţiile filosofice ale lui Platon pe tema binelui, adevărului și frumosului. Nu întâmplător, filosoful grec este pictat pe absida exterioară a mănăstirii Moldoviţa. Treptat, însă, concepţia asupra lumii (*Weltanschauung*) s-a modificat și, inerent, receptarea literaturii a invocat noi valenţe criteriologice. Dacă în perioada medievală istoria reprezintă (nu numai în letopiseţele cronicarilor) un dialog al omului cu Dumnezeu, iar literatura surprinde această comuniune, astăzi constatăm un discurs ambiguu datorat insuficienţei datelor în definiţia propriu-zisă a istoriei. Istoria redusă la exterioritatea cauzelor, la adevărul extrinsec al evenimentelor se constituie într-un cerc vicios al decupajului. Literatura, la rândul său, devine tot mai fragmentară în opţiunile sale: rareori autorizează altceva decât modele străine de tipologia creatoare a românilor, de unde și polarizarea vizibilă între oferta redundantă a cărţilor pe care, citindu-le, nu găsești convergenţe, acorduri, afinităţi, deși sunt scrise profesionist și vădesc talent, și procentajul aproape sectar al cererii de carte care să recunoască dacă nu explicit, măcar implicit faptul că suntem un popor creștin ortodox, cu o spiritualitate luminoasă ce constituie un filon inepuizabil din care s-au născut atâtea creaţii literare.

---

drei Crăciunescu este excepţională în spaţiul literar românesc prin premisele sale, descoperind în rugăciune începuturile literaturii noastre. Dacă în acest moment, societatea caută cu disperare valori, ei bine, căutarea nu ar trebui să fie atât de costisitoare, câtă vreme tipologia axiologică a Sfinţilor cărturari este prezentă în textele literaturii medievale. Nu rămâne decât să cercetăm mai atent și mai îndeaproape pe acest segment pentru a învăţa cine suntem. Altfel, există riscul de a accesa fondul de carte prin intermediari ideologici care ne oferă o întreagă literatură „repovestită”, iar noi, ca niște veritabili debili mintal, să ascultăm și să acceptăm cuminţi lucruri „noi” despre noi înșine.

Poate ar fi momentul, acum când este multă clătinare și multă nepricepere în a cunoaște însemnătatea Bisericii Ortodoxe, care este singura păstrătoare a Adevărului și singura arcă funcţională și în stare de a înfrunta mari primejdii pentru a-și duce întreg „echipajul" de suflete la liman bun și neînviforat, să spunem cu voce tare cât de rău înţeleg azi Ortodoxia unii dintre cei mai de seamă oameni de cultură, care par să privească printr-o lentilă diferită realitatea, cu acel „ochiu rău și otrăvitu" al cerbului din poveste, de (de)formaţie occidentală. Constatăm că a înţelege lucrările lui Dumnezeu în lume este un dar nepreţuit, o participare smerită la tainele pe care mulţi, nesocotindu-le, le jefuiesc și le siluiesc prin interpretări împuţinate. Cu talanţii pe care Domnul i-a hărăzit, acești condeieri și oameni de carte ar putea umple întreaga lume de buna mireasmă a cereștilor frumuseţi, ajutând pe mulţi să transgreseze imundul și întunecimea gândurilor venite de la vrăjmașul dintotdeauna al neamului omenesc, dacă ar primi cu adevărat pe Hristos în cămara inimii lor, lepădând egotismul, superbia și chipul idolesc al gloriei literare. La toate loviturile și jignirile pe care Biserica Ortodoxă, adevărata Mireasă a lui Hristos, le primește de la detractorii pe care Satana îi primește la masa sa, se cuvine să aducem un răspuns potrivit, mereu actual, justificat prin trăirea jertfelnică și mărturisirea neînfricată în închisorile comuniste a acestui nepreţuit profesor: „Socotim că însăși existenţa de până azi a Bisericii ortodoxe, menţinerea ei chiar sub jugul greu al unui popor asiatic, mahomedan fanatic și crud, ca și sub tătari sau sub regimul aspru al bolșevismului, este o dovadă a puterii ei de viaţă și de rezistenţă. Biserica ortodoxă a trecut în această privinţă un greu examen, pe care nu l-a dat niciodată Occidentul creștin. În această încercare lungă de secole, și mai grea astăzi decât oricând, în izolarea și apărarea în care l-a ţinut regimul arab și mongol, în continuă ameninţare de a fi distrus cu forţa,

creștinismul oriental s-a păstrat, cu popoarele sale robite; le-a fost naţionalitate, le-a fost școală, le-a fost putere și mângâiere și a ieșit întreg și viu la lumina istoriei contemporane, în tinerele Biserici ortodoxe naţionale, pline de încredere și de nădejde în misiunea lor religioasă. O Biserică atât timp strâmtorată de necreștini, care a putut salva totuși atât credinţa sa creștină cât și naţionalitatea popoarelor sale precum și un patrimoniu cultural, în așa grele condiţiuni de existenţă, fără ajutorul nimănui, ba chiar trădată și râvnită dinafară, nu este deci o Biserică moartă și inertă, nu este un cadavru îngheţat, nu este un pom degerat, nu este o insectă-fosilă păstrată în chihlimbar, ci este o realitate prezentă, vie și lucrătoare. În stare de robie și de persecuţie, Biserica ortodoxă s-a închis în sine, ca o floare, pe care o strânge frigul serii, dar ea nu s-a uscat, ci s-a înviorat și rodește azi în statele popoarelor libere, iar acum dă sânge pentru credinţa ei în Hristos."[35]

[35] Teodor M. POPESCU, „Vitalitatea Bisericii ortodoxe", în *Biserica mărturisitoare*, Ediţie îngrijită de Pr. Ilie Georgescu, București, Editura *Credinţa Noastră*, 1995, pp. 62-63.

CONCLUZII

„A critica învățături greșite este ușor, fiindcă patima slavei deșarte este foarte satisfăcută, iar diavolul se bucură pentru că această stăruire în învățăturile greșite omenești, dacă nu este folosită cu măsură și pentru binecuvântate pricini, este tot o strategie de lipire a minții de pământ, de «turnare de plumb în aripi», pentru ca omul să nu se mai concentreze pe plângerea păcatelor, dobândirea sfințeniei și a împărăției cerurilor, ci să-și piardă minute, zile, ani, criticând nesfârșitele născociri omenești. Să critice, și gânditorii laici se pricep de mii de ani. Dar a oferi o soluție reală, prea puțini reușesc." («*Zeul toleranței*»..., p. 376).

Singura și adevărata lumină este lumina mângâietoare a Ortodoxiei, iar celelalte care ne sunt înfățișate drept lumini sunt sclipiri înșelătoare, reflexe cu o durată efemeră. Lumina lui Hristos ne hrănește mintea și ne îndumnezeiește vederea, înnoindu-ne cu totul și, prin încredințare personală, dar și din siguranța lăuntrică a Duhului ce suflă în Tainele Bisericii, determinându-ne să cercetăm cu atenție literatura, fără a avea teama de a fi acuzați de îngustime a înțelegerii atunci când ne delimităm de anumite opinii, idei, concepții. Mintea omenească, ajutată de harul dumnezeiesc, vede frumusețea creației, dar nu stă în uimirea pe care aceasta i-o produce,

ci se înalţă la Cel ce iubește într-atât pe om încât i-a dat bucuria acestei frumuseţi. Și, astfel, cumpăniţi întru Frumuseţea necreată, întru Frumosul care umple inima de dorul veșniciei[1], înţelegem că tot ce vine de la Dumnezeu este dar desăvârșit, iar omul care se face purtător al acestui dar înfrumuseţează lumea. Nefiind prinși ca mlădiţe în Hristos, chiar marii scriitori devin simpli veleitari, deoarece hristificarea este înfrumuseţare și aceasta este unica posibilitate de a iubi pe oameni: în Hristos. Fără Domnul, existenţa este însingurare, tristeţe. Și ce ar putea să o înfrumuseţeze atunci când îi lipsește tocmai Principiul frumuseţii, Frumosul absolut? Pașii noștri ar trebui să se îndrepte doar spre ceea ce este bine plăcut lui Dumnezeu chiar atunci când citim sau scriem, fiindcă există o legătură strânsă între cele de jos și cele de sus. Nimic nu-i întâmplător chiar și atunci când sunt indiferenţi la voia lui Dumnezeu. Pentru toate ale noastre Domnul poartă grijă și noi ne mișcăm doar prin iubirea care ne ţine uniţi în cele pe care limba nu le poate grăi. Având comuniune neîntreruptă cu veșnicele frumuseţi ne facem noi înșine martori ai Frumosului celui de-a pururi, întipărind prin cuvintele noastre bucuria și fericita

[1] Între frumuseţea harică și frumuseţea cântată de unii poeţi care au rătăcit necunoscând odihna în Domnul este un defazaj irecuperabil. Prin creaţia lor artistică, au încercat să zugrăvească Frumuseţea pe care n-o întâlniseră în Bisericile Apusului, dar cât de neajutorată le este înălţarea spre Frumuseţea cea desăvârșită, Hristos, lipsiţi fiind de harul îndumnezeitor. Anticlericalist convins (vezi articolul „John Masefield's Kingdom of Beauty", în *Orthodox England*, vol. 15, nr. 3, martie 2012, p. 22), poetul englez John Masefield (1878-1967) afirmă că Frumuseţea îi transmite înţelepciune (ce fel de înţelepciune când singura înţelepciune este dobândirea sfinţeniei?) și, de asemenea, cunoaștere. Dar ce fel de cunoaștere este aceasta când noi știm că Hristos este mai presus de orice cunoaștere „Și întru nimeni altul nu este mântuirea, căci nu este sub cer niciun alt nume, dat între oameni, în care trebuie să ne mântuim." (*Fapte* 4, 12)?

vieţuire în Domnul. Și iată cum poetul poate simţi deplin harul dumnezeiesc pogorându-se în inima lui, cuprinzându-l întru totul în chip tainic, neomenesc, și lucrând sfinţenia plină de rod, deoarece Imnul absolut al Cuvântului încântă nespus, așa cum nimeni altcineva nu o mai poate face, și îmbrăţișează dragostea noastră neîncetat: „Mă umplu de miresme și de har/ Privindu-te iubita mea minune/ Sunt răstignit în mine în extaz/ Pătruns de-un Imn fără de nume// Să cânt nu pot, mi-e graiul plin/ De crini curaţi și miruire/ Să tac nu-i vreme de tăcut/ Când toate cântă pentru Mire.// Cântă abisu-ntinerit/ Cântă pădurile cu toate/ Mările cântă în furtuni/ Prin nopţile transfigurate// Popoare mari de Imne glăsuiesc/ Cu valuri uriașe în neștire/ Fructele lor împrăștiate în Ether/ Văzduhuri grele de iubire." (*Extaz*).[2]

Pentru a enunţa și mai limpede lucrurile, într-un fel citim și scriem fără Hristos și în alt fel facem acestea chemându-L pe El să ne lumineze întru totul. Este un adevărat război pe care un cititor creștin ortodox trebuie să-l poarte după rânduiala pe care Sfinţii noștri ne-a lăsat-o, îndemnându-ne să nu ne lenevim în dobândirea Împărăţiei Cerurilor „Căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie." (*Evr.* 13, 14). Atitudinea potrivită este aceea de a răsplăti marea iubire a lui Dumnezeu prin puţina noastră atenţie faţă de propriile fapte care se nasc din gânduri. Lăsat nesupravegheat, gândul devine lesne lipsit de evlavie și de dragoste, se întunecă și răspândește tulburare. Cu puţină lucrare lăuntrică, sufletul devine mai subţire, mai străveziu și Lumina Dumnezeiască se oglindește în el așezându-l în rostul său firesc. Fiecare pas al nostru este și o încredinţare atunci când întrebăm pe Domnul și aflăm răspuns potrivit purtării Sale de grijă. Am fi putut oare să nu-L întrebăm nimic și să facem

[2] Ioan ALEXANDRU, *Imnele bucuriei*, București, Editura Cartea Românească, 1973, p. 71.

totul potrivit gândurilor noastre? Dar oare sunt cu adevărat ale noastre? Gândurile noastre sunt întipăriri ale Duhului Sfânt sau șoapte ale Satanei. Nu-i nimic întâmplător în înșiruirea imaginilor ce ne străbat mintea, lucrurile sunt cât se poate de clare, însă, nefiind trezvitori, totul se amestecă și în confuzia creată judecăm faptele literaturii. Cum va fi deliberarea noastră? De aceea, singura libertate este cea pe care ne-o dă Hristos și mergând cu El pe cale pătrundem sensurile cele mai adânci ale lucrurilor. „Cele nearătate și cele ascunse ale înţelepciunii Tale mi-ai arătat mie." (*Ps.* 50, 7).

Citim și scriem potrivit stării noastre duhovnicești și, să fim atenţi, deoarece cuvintele noastre sunt chipurile văzute ale gândurilor. Ceea ce sălășluiește în inimă, aceea izvorăște în revărsare de lumină sau de întuneric în afară. Așa că, mai înainte de a ne apuca în vreun fel anume să citim sau să scriem, să privim atent și să analizăm starea noastră lăuntrică pentru a cunoaște dacă nu cumva suntem cu totul nepotriviţi pentru ceea ce ne propunem. S-ar putea să se întrebe unii de ce ar fi nevoie de o asemenea pregătire pentru a citi. Oare nu vor înţelege? Ba vor putea-o face, însă lumina omenească este insuficientă pentru a vedea esenţa și tainele cuvintelor. Ne rătăcim cu un singur cuvânt, darămite cu un enunţ. Cerând sfat bun primim dăruirea după cererea cea de folos, iată soluţia! „Libertatea nu poate fi decât în Duhul Sfânt!" (I *Cor.* 3, 17). O stare duhovnicească bună înseamnă și o vedere ageră, atenţie sporită, iar mintea este vamă curată a Duhului. Aceasta trebuie să faci tu, cititorule, să vămuiești cuvintele în Lumina cea nematerială a Duhului, cercetând totul cu răbdare, blândeţe și nemânie. Să fii conștient de rolul literaturii, dar și de insuficienţa ei, înţelegând că, oricât de mult ai fi citit sau ai citi, poţi foarte bine să nu ai nicio iubire faţă de Domnul, și să nu desconsideri posibilitatea ca aceste învăţături acumulate să slujească Dumnezeului Celui viu spre mântuirea ta și a celor din jurul tău.

„Trebuie să fim atenţi să nu exagerăm «realizarea omenească», însă în același timp să nu minimalizăm vocaţia creatoare a omului. Destinul culturii omenești nu este irelevant pentru destinul final al omului." (Părintele George FLOROVSKI, *op. cit.*, p. 329).

Drumul cel bun de urmat este Hristos și totul în Hristos trebuie lucrat. Dacă citim neavându-L pe El alături care va fi bucuria noastră? Singura petrecere a creștinului ortodox este cea întru Hristos și nu este petrecere mai frumoasă decât a fi cu Domnul împreună. Nici bucurie, nici frumuseţe, nici fericire, nici dobândire nu pot fi decât în Domnul, căci ce înseamnă toate acestea fără El? Nimic. Atunci, dar, orice lucru făcut fără prezenţa Sa ne aduce false impresii de bucurie, dar bucuria cea adevărată este mireasmă a Duhului, zvon de gând luminos desprins din slăvi de cer. „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieţii celei veșnice." (*In.* 6, 68).

În momentul acesta, literatura și-a desăvârșit criteriile prin care valorizează creaţia, gestionând autoritar ideea că Dumnezeu nu are ce căuta în înţelegerea unei opere literare. Este nefiresc a crede că există frumuseţe care să nu facă referire la Dumnezeu. De unde vine acea „frumuseţe străină"? Oare nu din mândrie? „Cel mândru nu poate să iubească pentru că mândria îl închide în sine însuși și îl îmbată cu desfătările luciferice. Când omul este chinuit de mândrie, caută scăpare în lumea înconjurătoare și încercând să își umple golul lăuntric, se afundă într-o și mai mare stricăciune și pierzanie, încât este gata să săvârșească orice păcat. În această stare, omul se confruntă cu următoarea dilemă: fie să se ascundă de la faţa Domnului Dumnezeu și să moară în păcatele sale, neprimind să poarte povara rușinii pentru păcătoșenia sa, fie să își lepede cugetul întinat prin care se îndreptăţește în căderea sa și să primească chemarea lui Hristos la pocăinţă. Această primire a cuvântului lui Dumnezeu aduce o luminare lăuntrică și o îndoită vedere și simţire. Omul vede dragostea neprihănită și

sfinţenia lui Hristos, pe de o parte, iar pe de alta, înfricoșătoarea beznă a păcatului și înșelăciunea patimilor care îl chinuie. O asemenea luminare prin har nu doar călăuzește sufletul la contemplare, dar îi și dăruiește curajul de care are trebuinţă pentru a face saltul spovedaniei. Oricine se rușinează să îl primească pe Hristos ca Dumnezeu și Mântuitorul răstignit, precum și cuvântul crucii și Evanghelia lui Hristos ca pe puterea lui Dumnezeu care este spre mântuirea a tot celui ce crede, de acela și Hristos se va rușina să îl primească în slăvita zi a celei de-a doua venire a Lui."[3]

Darul cel bun și desăvârșit este de sus de la Părintele luminilor și fiecare îl exersează cu libertatea pe care și-o asumă. Talentul este irecuzabil, dar acolo unde Dumnezeu a pus binecuvântarea Sa este și multă luptă din partea vrajmașului diavol care nu vrea să vadă cum omul Îi aduce laudă, mulţumire și slavă Atotţiitorului Dumnezeu. Astfel că, din pomii cei mai aleși ce promit roadă multă și dulce, diavolul își plouă mana pierzătoarei sale învăţături și otrăvește fructul, acrind peste măsură sucurile, stricând florile cele mai frumoase, devastând corola de minuni a lumii.

Literatura nu este o pierdere de vreme atunci când nu este deviată de la menirea ei cea înaltă, aceea de a slăvi pe Domnul, de a lămuri sufletul. „Frumoasele opere de artă ne desfată nu numai prin frumuseţea formei exterioare, ci în special prin frumuseţea conţinutului interior, prin frumuseţea contemplativă, ideală. De unde vin asemenea lucruri în suflet? Aceștia sunt oaspeţi de pe alt tărâm, de pe tărâmul duhului. Duhul, care Îl vede pe Dumnezeu, de bună seamă înţelege frumuseţea lui Dumnezeu și caută să se desfete numai cu ea. Deși el nu poate să arate cu precizie ce este ea, totuși, purtând tainic în sine trăsăturile ei, arată ceea ce nu

[3] Fragment din conferinţa de la Cluj-Napoca susţinută de Părintele Zaharia Zaharou de la Essex, citat din articolul lui Silviu DASCĂLU, „«Zidirea Inimii prin primirea rușinii din Taina Spovedaniei»", în ziarul *Lumina*, nr. 132 (2238), anul VIII, 12 iunie 2012, p. 4.

este ea, exprimând acest lucru prin faptul că nu se mulţumeşte cu nimic din cele create. Să contemple frumuseţea lui Dumnezeu, să o simtă şi să se desfete cu ea este necesitatea duhului, viaţa lui şi viaţa raiului. [...] Observ că dintre toate operele de artă eu pun în această categorie numai pe acelea al căror conţinut constituie frumuseţea lucrurilor dumnezeieşti nevăzute, iar nu pe acelea care, deşi sunt frumoase, reflectă acelaşi fel de viaţă trupesc şi sufletesc sau aceleaşi lucruri folositoare, care alcătuiesc mediul necesar traiului. Nu numai frumuseţea o caută sufletul, călăuzit de duh, ci exprimarea în forme minunate a lumii nevăzute, unde îl cheamă duhul prin lucrarea lui." (Stareţul Varsanufie de la Optina, *Moştenire duhovnicească*, pp. 72-73).

Este destul de greu astăzi pentru Occidentul secularizat şi lipsit atâta vreme de iubirea cea mântuitoare şi de mângâierile harului să poată repune pe cursul ei sfinţitor creaţia literară. Atât de mult s-au deformat categoriile receptării, încât s-a fundamentat o întreagă tradiţie a esteticii ce nu slujeşte Adevărului. Devierea a devenit normă, retragerea lui Dumnezeu este acceptată ca premisă a revelaţiei estetice şi, peste toate acestea, acribia şi complexitatea cercetărilor dedicate naraţiunii identitare a omenirii devin şocante prin obstinaţia cu care vor să proclame drept nemuritoare „lucruri făcute de mâini omeneşti". Literatura română se resimte astăzi de pe urma influenţelor occidentale secularizante, însă la temelia ei stă cultura Sfinţilor care nu poate fi desfiinţată oricât de mult s-ar străduit unii să o facă. Din vreme în vreme dau mlădiţe noi, amintind de chipul luminos şi diafan al cuvintelor literaturii române.

Când literatura noastră se va atinge de cer şi va fi rugăciune, atunci vom fi găsit soluţia, fiindcă astfel ne vom dovedi iubitori ai Frumosului. Strigătele noastre omeneşti în contra valului literaturii actuale dezvăluie neputinţa şi neştiinţa, tare ale vieţii duhovniceşti care se adâncesc de fiecare dată când ne revoltăm

aprinși de o râvnă necugetată. Adevărata râvnă este cea a iubirii și a cuvântului blând, netulburat, a cărei dobândire înseamnă multă străduinţă și chemare a lui Hristos în ajutor. Un scriitor important sau mai puţin important poate scrie, înșelat fiind de diavolul, împotriva iubirii dumnezeiești și sunt atâtea exemple de acest fel care sunt cunoscute sau mai puţin cunoscute de noi. Într-un fel, acestea sunt examenele noastre duhovnicești. Dacă Domnul îngăduie să vedem încotro se mișcă ideile, spre ce converg, să mulţumim din toată inima și să ne bucurăm de dar, cercetând atent pe unde mergem ca nu cumva să ne împiedicăm și să pierdem această candelă de lumină. Din graba cu care ne repezim să răspundem acelui cuvânt nechibzuit ajungem să cunoaștem propria nestatornicie și necumpănire în iubirea dumnezeiască. Răspunsul duhovnicesc nu este certăreţ, plin de tulburare și vătămător, ci cât se poate de delicat, pătrunzându-ne deplin și deschizând în ființa noastră orizontul infinit al dumnezeieștii vieţuiri. Literatura prilejuiește momente de sporire sau de cădere, iar noi trebuie să luăm aminte, lucrând cu înţelepciune și întru paza inimii la înmulţirea cuvântului lui Dumnezeu fără de care cuvintele noastre nu ne-ar aduce nicio bucurie.

Să te străduiești, deci, cititorule, în cuvântul cel roditor, plin de putere de sus, prin faptele tale împlinite cu sudoare, adică să cauţi a-ţi umple în permanenţă viaţa cu trăire duhovnicească, însetând după adevăr și după Împărăţia cerească, adăugând împliniri și frumuseţi pentru ca din tine, din tăcerea ta să rezulte o poezie mai presus de orice cuvânt. Să nu cauţi numaidecât cuvintele pentru a comunica, prevalându-ne de locvacitatea histrionică a intelectualului vanitos și lăsându-te astfel prădat de vorbirea cea mai aleasă, ci să te îndrepţi cu folos duhovnicesc spre lucrul cel tainic al inimii din care vei putea împărtăși tuturor prin Hristos și numai în El atunci când vei fi dat cu totul la o parte gândul că tu prin tine însuţi ești sau însemni ceva.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Sfânta Scriptură

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită cu binecuvântarea P.F. Iustinian, București, Editura IBMOBOR, 1972.

II. Dicționare și enciclopedii

Dicţionar al Literaturii Franceze, București, Editura Ştiinţifică, 1972.

Dicţionar de scriitori străini, Cluj-Napoca, Editura Hiparion, 2000.

Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900, București, E.A.R.S.R., 1979.

MACEY, David, *Dicţionar de teorie critică*, Traducere de Dan Flonta, Sorana Corneanu, Sorin Gherguţ, ..., București, Editura Comunicare.ro, 2008.

Mircea ELIADE, Ioan P. CULIANU, *Dicţionar al religiilor*, Traducere de Cezar Baltag, București, Editura Humanitas, 1993.

Scriitori francezi, coord. Angela Ion, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

III. Antologii

Antologie de poezie americană – secolul XX, București, Editura Universităţii București, 1977.

Antologie de poezie americană de la începuturi până azi, I-II, Ediţie îngrijită de Leon Leviţchi și Tudor Dorin, București, Editura Minerva, 1978.

Antologie de poezie universală, antologie, prezentări, traduceri și postfaţă de Ștefan Aug. Doinaș, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Naţională, 1997.

Antologie lirică greacă, traducere de Simina Noica, București, Editura Univers, 1970.

Great Books of Western World, vol. 4, Chicago, Enciclopedia Britanica, Inc., 1990.

Poeţi după gratii, Mănăstirea Petru Vodă, 2010.

Poezia germană modernă, I, prefaţă și note biobibliografice de Petre Stoica, București, Editura pentru literatură, 1967.

Poezia română clasică. De la Dosoftei la Octavian Goga, I-II, Ediţie îngrijită de Al. Piru și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1976.

Poezia română modernă. De la G. Bacovia la Emil Botta, I-II, Antologie, prefaţă și note de Nicolae Manolescu, București, Editura pentru literatură, 1968.

Teatru, București, Editura Mondero, 1999.

Toma Alimoș. Balade populare românești, I, Pref. de Al. I. Amzulescu, București, Editura pentru literatură, 1967.

Tragicii greci, Studiu introductiv și comentarii de D.M. Pippidi, București, ESPLA, 1958.

IV. Scrieri teologice

Sfântul AMBROZIE de la Optina, *Sfaturi pentru familia creștină*, Traducere din limba rusă de dr. teol. Gheorghe Zapotinschi, București, Editura Platytera, 2006.

Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor, Tratat despre întruparea Cuvântului, Trei cuvinte împotriva arienilor*, Trad. din lb. greacă, sudiu introductiv și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, EIBMBOR, 2010.

Părintele AUGUSTIN, „Trădarea Ortodoxiei”, în *Ne vorbește Părintele Augustin, mitropolitul de 104 ani*, vol. 3, Traducere Frăţia Ortodoxă Misionară „Sfinţii Trei Noi Ierarhi”, 2010.

ÎPS Bartolomeu al Clujului în articolul „Poezia religioasă modernă. Mari poeţi de inspiraţie creștină”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XLVI, nr. 1-3, ianuarie-iunie, 1994.

Părintele Savatie BAȘTOVOI, *Ortodoxia pentru postmoderniști*, București, Editura Cathisma, 2007.

Protosinghel Ioanichie BĂLAN, *Pateric românesc*, Galaţi, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, 1990.

Sfântul Ignatie BRIANCIANINOV, *Despre înșelare*, Trad. din lb. rusă de Dr. Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Schitul românesc Lacu, 1999.

Sfântul Nicolae CABASILA, „Omilia la slăvita Naștere a Preasfintei Maici a lui Dumnezeu”, în *Trei Omilii*, București, Editura Icos, 1999.

Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Zece cărţi împotriva lui Iulian Apostatul*, Traducere din lb. greacă de dr. Constantin Daniel revăzută de Î.P.S. Nicolae Corneanu, București, Editura Anastasia, 2000

CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Le Potreptique*, Introduction, traduction et notes de Claude Mondésert, s. j., deuxiéme édition revue et augmentée du text grec, Paris, Éditions du Cerf, 29, Bd. de la Tour Maudourg, 1949.

COMAN, Pr. Prof. Ioan. G., „Învăţătura despre mântuire în vechile religii și în teologia patristică”, în *Ortodoxia*, anul VII, nr. 3, iulie-septembrie 1955.

COMAN, Pr. Prof. Ioan G., *Probleme de filosofie și literatură patristică*, București, EIBMBOR, 1995.

COMAN, Pr. Ioan G., „Sfântul Vasile cel Mare despre folosul culturii elene pentru educaţia creștină”, în *Studia Basiliana 2, Sfântul Vasile cel Mare închinare la 1630 de ani*, ediţie îngrijită de Emilian Popescu și Adrian Marinescu, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2009.

CRAINIC, Nichifor, *Nostalgia Paradisului*, Iași, Editura Moldova, 1994.

Ierom. DAMASCHIN, *Viața și lucrările Părintelui Serafim Rose*, trad. de Constantin Făgeţan și Pr. Constantin Jinga, București, Editura Sofia, 2005.

Sfântul Petru DAMASCHIN, „Despre cele opt vederi mintale", în *Filocalia*, vol. 5, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ediţia a II-a, București, Editura Harisma, 1995.

DASCĂLU, Silviu, „«Zidirea Inimii prin primirea rușinii din Taina Spovedaniei»", în ziarul *Lumina*, nr. 132 (2238), anul VIII, 12 iunie 2012.

DIACONESCU, Mihail, *Prelegeri de estetica Ortodoxiei, I. Teologie și estetică*, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1996.

Sfântul DIMITRIE Mitropolitul Rostovului, *Călăuziri către veșnicele locașuri*, Traducere din limba rusă de Evdochia Șavga, București, Editura Sofia, 1999.

DUMITRU, Laurenţiu, *Hristos și tinerii*, Galaţi, Editura Bunavestire, 2003.

*** *Everghetinosul*, vol. 1, Transliterare, diortosire, revizuire după ediţia grecească și note de Ștefan Voronca, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2007.

*** *Filocalia de la Optina*, vol. II, Traducere din lb. rusă Cristea Florentina, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2010.

FLOROVSKI, Părintele George, *Biserica, Scriptura, Tradiţia – Trupul viu al lui Hristos*, Trad. din limba engleză de Florin Caragiu și Gabriel Mândrilă, București, Editura Platytera, 2005.

ID., „The challenge of our time", în *St. Vladimir's Seminary Quarterly* , vol. 1, nr. 1, anul 1952.

GHEORGHE, Virgiliu, „Omul să se retragă din când în când, ca să poată regăsi starea cea duhovnicească, să se întâlnească cu Dumnezeu" (interviu cu Părintele Petroniu Tănase), în *Familia Ortodoxă*, nr. 3 (26), martie 2011.

Sfântul GRIGORIE PALAMA, *Scrieri vol. 2: Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieţii isihaste și alte scrieri duhovnicești*, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2005.

IANOLIDE, Ioan, în *Întoarcerea la Hristos. Document pentru o lume nouă*, București, Editura Christiana, 2006.

ICĂ JR., Diac. Ioan I., *împărtășirea continuă cu Sfintele Taine: dosarul unei controverse – mărturiile Tradiţiei*, Sibiu, Editura Deisis, 2006.

Sfântul IOAN DE KRONSTADT, *Viaţa mea în Hristos*, în românește de Boris Buzilă, București, Editura Sofia, 2005.

Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, „Scrieri", Partea I, în: *PSB 21*, București, EIBMBOR, 1987.

Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, Omilia a VI-a, în *PSB*, vol. XXI, Scrieri Partea Întâia, București, EIBMBOR, 1987.

Sfântul ISAAC SIRUL, „Cuvinte despre nevoinţă", în *Filocalia*, vol. X, Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2008.

Sfântul ANTIM IVIREANUL, *Didahii*, București, Editura Minerva, 1983.

**** Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Editura Minerva, 1984.

Arhimandrit Gheorghe KAPSANIS, *îndumnezeirea – scopul vieţii omului*, Trad. Ieroschimonah Ștefan Nuţescu, București, Editura Evanghelismos, 2006.

**** Lacrimă și har. Preotul martir Constantin Sârbu*, Bacău, Editura Bonifaciu, 2010.

LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, în românește de Lidia și Remus Rus, București, Editura Sofia, 2006.

ID., *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Trad. din limba franceză de pr. Vasile Răducă, București, Editura Bonifaciu, 1998.

SFÂNTUL LUCA Arhiepiscopul Crimeii, *Am iubit pătimirea*, Traducere din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Ediţia a doua, București, Editura Sofia, 2006.

MATSOUKAS, Nikos, *Tratat de demonologie*, Traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Coman și Pr. Drd. Cristian-Emil Chivu, București, Editura Bizantină, 2002.

Sfântul Simeon METAFRASTUL, în *Filocalia*, vol. V, Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ediţia a II-a, București, Editura Harisma, 1995.

METALLINOS, Gheorghios, *Creștinii ortodocși și realitatea contemporană* (referat susţinut în Mitropolia Republicii Moldova și Episcopia de Bălţi în zilele de 3 și 4 aprilie 2012), la http://www.scribd.com/MitropoliaMD/d/88093769-Cre%C5%9Ftinii-ortodoc%C5%9Fi-%C5%9Fi-realitatea-contemporan%C4%83.

ID., „De la patristic la postpatristic. Dezicerea de sine a conducerii ortodoxe", conferinţă ce poate fi găsită la adresa: http://graiulortodox.wordpress.com/2012/03/08/de-la-patristic-la-postpatristic-dezicerea-de-sine-a-conducerii-ortodoxe/.

ID., *Parohia - Hristos în mijlocul nostru*, Trad. Pr. prof. Ioan I. Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2004.

MIHĂLCESCU, Irineu, *Apologetica. Noţiuni de filozofie a Religiei pentru elevi și tineret*, Ediţia a V-a, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.

Mitropolitul Irineu MIHĂLCESCU, *Teologia luptătoare*, Ediţia a II-a, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994.

Monahul MOISE AGHIORITUL, *Tristeţea anxietăţii și bucuria nădejdii*, Traducere din lb. greacă și note de Dr. Cristina Băcanu, București, Editura Sofia, 2005.

**** Maximele Părinţilor: sfaturi înţelepte pentru o viaţă creștină*, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2010.

NOICA, Ierom. Rafail, *Cultura Duhului*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002.

OZOLIN, Nikolai, *Tradiţie și creativitate în arta creștină. Spovedania, o Taină în criză*, Traducerea Nicoleta Pălimaru, Cezar Login și Vasile Manea, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2009.

Cuviosul PAISIE AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești*, vol. I-V, Trad. din lb. greacă de Ieroschim. Ștefan Nuţescu, Schitul Lacu - Sf. Munte Athos, București, Editura Evanghelismos, 2003-2007.

Sfântul PAISIE DE LA NEAMŢ, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, I-II, Ediţia a doua, Selectate și traduse în limba română de Valentina Pelin, Iași, Editura Doxologia, 2010.

POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., „Filosofia antică și impactul ei asupra teologiei apusene și răsăritene", în *Teologie și cultură*, București, EIBMBOR, 1993.

POPESCU, Teodor M., „Vitalitatea Bisericii ortodoxe", în *Biserica mărturisitoare*, Ediţie îngrijită de Pr. Ilie Georgescu, București, Editura *Credinţa Noastră*, 1995.

Sfântul Iustin POPOVICI, *Omul și Dumnezeul-om. Abisurile și culmile filosofiei*, Studiu introductiv și traducere de Pr. Prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., Ed. a 2-a, rev. – București: Editura Sofia; Alexandria: Cartea ortodoxă, 2010.

Père Justin POPOVITCH, *Philosophie ortodoxe de la Vérité. Dogmatique de l'Église Ortodoxe,* Tome I, Traduit du Serbe par Jean-Louis Palierne, Paris, Editions l'Age d'Homme, 1992.

Părintele PORFIRIE, *Antologie de sfaturi și îndrumări*, Trad. din lb. greacă de Prof. drd. Sorina Munteanu, Bacău, Editura Bunavestire, 2004.

ROMANIDES, Protopresbyter prof. univ. dr. Ioannis, *Teologia patristică*, Traducere din lb. neogreacă și studiu introductiv de pr. dr. Gabriel Mândrilă, București, Editura Metafraze, 2011

ROSE, Ierom. Serafim, *Ortodoxia și religia viitorului*, Trad. din lb. engleză de Mihaela Grosu, Chișinău FEP-Tipografia Centrală Cartea Moldovei.

ID., *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor*, Trad. de Constantin Făgeţan, Editura Sofia, București, 2001

ID., *Nihilismul. O filozofie luciferică*, Traducere și postfaţă de Tatiana Petrache, Editura Egumeniţa, Galaţi, 2004.

Pr. Serafim ROSE, Pr. Gherman PODMOȘENSKI, *Fericitul Ioan Maximovici – viaţa și minunile*, Traducere și note de Dana Cocargeanu, Ed. a 2-a, rev., București, Editura Sofia, 2006.

SAHAROV, Arhim Sofronie, *Despre rugăciune*, Trad. Din lb. rusă de Pr. Prof. Teoctist Caia, Mănăstirea Lainici, 1998.

SAVIN, Ioan Gh., *Iconoclaști și apostaţi contemporani*, București, Editura Anastasia, 1995.

Sfântul Ioan SCĂRARUL, *Scara*, în *Filocalia*, vol. IX, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Humanitas, 2009.

Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, Epistole și Capitole. Scrieri III*, Introducere și traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2001.

Sfântul Filotei SINAITUL, *Trezia minţii și cerul inimii*, Traducere și argument de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2009.

Arhimandritul SOFRONIE, *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, Traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2004.

STĂNILOAE, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, Ediţia a doua, București, EIBMBOR, 1997.

ID., *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, București, EIBMBOR, 2002.

ID., „Fiul lui Dumnezeu Cel Întrupat este Lumina și Viaţa lumii, fiind «Lumină din Lumină» și având în El și ca om pe Duhul și viaţa veșnică”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3, 1991.

ID., „Pentru depășirea idividualismului și socialismului”, în *Revista Teologică*, 1935.

ID., *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, București, Editura Elion, 2002.

ID., *Uniatismul din Transilvania încercare de dezmembare a poporului român*, București, EIMBOR, 1973.

Sfântul TEOFAN ZĂVORÂTUL, *învățături și scrisori despre viața creștină*, Trad. din lb. rusă de Elena Dulgheru, Ediţia a 2-a, București, Editura Sofia, 2005.

Sfântul TIHON din ZADONSK, *Scrisori din chilie*, Traducere din limba rusă și note de Elena Dulgheru, București, Editura Sofia, 1999.

TSELENGHIDIS, Dimitrie, „Sunt eterodocșii, adică toţi cei ce își zic creștini, dar nu sunt ortodocși, membri ai Bisericii?”, (referat susţinut în Mitropolia Republicii Moldova și Episcopia de Bălţi în zilele de 3 și 4 aprilie 2012), la http://www.scribd.com/doc/88093769/Cre%C5%9Ftinii-ortodoc%C5%9Fi-%C5%9Fi-realitatea-contemporan%C4%83.

Stareţul VARSANUFIE de la Optina, *Moștenire duhovnicească*, Traducere Cristea Florentina, Galaţi, Editura Egumeniţa, s.a.

Sfinţii VARSANUFIE ȘI IOAN, în *Filocalia*, vol. XI, Traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1990.

Sfântul VASILE CEL MARE, Omilia a XXII-a, „Către tineri”, în *PSB*, vol. XVII, Traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1986.

Sfântul Paisie VELICICOVSKI, *Crinii ţarinii*, București, Editura Anastasia, 1996.

Sfântul Paisie VELICICOVSKI, *Meditaţii despre rugăciunea inimii*, București, Editura Anastasia, 1997.

Sfântul Nicolae VELIMIROVICI, *Răspunsuri la întrebări*

ale lumii de azi, vol. 2, Trad. din lb. sârbă de Adrian Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2003.

ID., *Tărâmul inaccesibil*, Traducere din limba rusă de Diana Iepure, București, Editura Cathisma, 2007.

ID., *Casiana: învățătură despre iubirea în Hristos*, în românește de Anca Sârbulescu, București, Editura Ileana, 2007.

**** Viața și nevoințele celui între sfinți părintelui nostru Grigorie Palama Arhiepiscopul Thessalonicului*, Traducere de Constantin Făgețan, Galați, Editura Egumenița, s.a.

VLACHOS, Ierotheos, Mitropolitul Nafpaktei și Sfântului Vlasie, „O erezie încolțită în Biserica Ortodoxă (II)", la http://graiulortodox.wordpress.com/2011/10/08/81-o-erezie-incoltita-in-biserica-ortodoxa-ii/.

**** «Zeul toleranței» și descreștinarea creștinismului. O perspectivă ortodoxă*, Cu un cuvânt înainte de Costion Nicolescu, București, Editura Christiana, 2009.

V. Alte surse

ABASTADO, Claude, „Le «Manifeste Dada 1918»: un tourniquet", în *Littérature*, nr. 39, 1980.

ACHIMESCU, Nicolae, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Ediția a doua, Iași, Editura Tehnopress, 2002

ADERCA, Felix, *Mărturia unei generații*, ediția a II-a, București, 1967.

AGÂRBICEANU, Ion, *Arhanghelii*, București, Editura Eminescu, 1987.

ALECSANDRI, Vasile, *Opere IV*, București, Editura Minerva, 1974.

ID., *Poezii ale românilor*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973.

ALEXANDRESCU, Grigore, *Umbra lui Mircea la Cozia*, Ediție îngrijită de I. Fischer, București, Editura Minerva, 1994.

ALEXANDRU, Ioan, *Amintirea poetului*, București, Editu-

ra Palimpsest, 2003

ID., *Imnele bucuriei*, București, Editura Cartea Românească, 1973.

ID., *Pământ transfigurat*, București, Editura Minerva, 1982.

AMICIS, Edmondo de, *Cuore, inimă de copil*, în românește de Adriana Lăzărescu și George Lăzărescu, București, Editura Ion Creangă, 1988.

ANANIA, Valeriu, *Memorii*, Cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Editura Polirom, 2011.

ID., *Rotonda plopilor aprinși*, București, Editura Cartea Românească, 1983.

ANDRONESCU, Demostene, *Reeducarea de la Aiud. Peisaj lăuntric*, Memorii și versuri din închisoare, București, Editura Christiana, 2009.

ANGHEL, Mirel, „Izvoarele biografiei argheziene – un subiect controversat: mama", în *Studii de literatură română și comparată*, București, Editura Universităţii București, 2009.

ANGHELESCU, Mircea, „Despre conceptul de «preromantism»", în *Studii de literatură universală*, XV, București, 1970.

ID., „Există oare un preromantism românesc?" în *Istoria literaturii române - studii -* , București, EARSR, 1979.

ID., „Ion Heliade Rădulescu: un clasic în haine romantice?", în *Scriitori și curente*, București, Editura Eminescu, 1982.

ID., „Heliade și C.A. Rosetti", în *Textul și realitatea*, București, Editura Eminescu, 1988.

ANTON, Fabian, *Biserica și masoneria: slujitori ai cultelor religioase în masoneria română: mic dicţionar*, Pitești, Editura Paralela 45, 2007.

ARGHEZI, Tudor, *Opere*, II, Ediţie îngrijită, tabel cronologic și bibliografie de Mitzura Arghezi și Traian Radu, Prefaţă de Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

ID., *Poezii*, Ediţie bilingvă româno-rusă, Antologie de La-

risa Manea și Traian Radu, Prefaţă de Mihai Mangiulea, București, Editura Minerva, 1985.

ID., *Stihuri pestriţe*, II, București, Editura Minerva, 1990.

ARISTOTEL, *Poetica*, Traducere, sudiu introductiv și note de D.M. Pippidi, București, Editura Iri, 1998.

**** Arţarul neascultător : istorisiri creștine pentru copii*, Traducere din lb. rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2006.

ASHOLT, Wolfgang, „Entre nationalisme et internationalisme: une conscience européenne des avant-gardes françaises?", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 54, 2002.

AVĂDANEI, Monahia Parascheva, *Suflet de copil: Povestiri*, București, Editura Sofia, 2003.

BABLON-DUBREUIL, Monique, „Une fin de siècle neurasthénique: le cas Mirbeau", în *Romantisme*, nr. 94, 1996.

BAETICA, Ioana, *Fișă de înregistrare*, Iași, Editura Polirom, 2004.

BOLINTINEANU, Dimitrie, *Poezii alese*, București, Editura Minerva, 1984.

BALOTĂ, Nicolae, *De la Homer la Joyce*, București, Editura Ideea Europeană, 2007.

ID., *Literatura franceză de la Villon la zilele noastre*, București, Editura Ideea Europeană, 2008.

ID., *Literatura germană de la Sturm-und-Drang în zilele noastre*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.

BALZAC, „Gobseck", în *Comedia umană*, vol. 3, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1984.

ID., „Moș Goriot", în *Comedia umană*, vol. 4, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1985.

ID., „Eugénie Grandet", în *Comedia umană*, vol. 5, Ediţie critică de Angela Ion, București, Editura Univers, 1986.

Ion BARBU, *Poezii*, București, Editura Albatros, 1979.

BAUDELAIRE, Charles, *Florile Răului*, Traducere, cronologie, note și comentarii de C.D. Zeletin, București, Editura Univers, 1991.

ID., *Jurnale intime; Paradisuri artificiale*, trad. Claudiu Soare, Târgoviște, Editura Pandora-M, 2002.

ID., *Mici poeme în proză*, Traducere de G. Georgescu, Prefaţă de Vladimir Streinu, București, Editura Univers, 1971.

BAVEREL-CROISSANT, Marie-Françoise, „Une personnalité contestée: Des Barreaux", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 5, septembrie-octombrie 2000.

BĂLAN, George, *Iubirea interzisă*, Chișinău, Editura Cartier, 2001.

BEAUREPAIRE, Pierre-Yves, „Fraternité universelle et pratiques discriminatoires dans la Franc-Maçonnerie des Lumières", în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, vol. 44-2, aprilie-iunie 1997.

BEJENARU, Cornelia, „Drama cunoașterii la Ion Barbu și Paul Valéry", în *Studii de literatură universală*, XII, București, 1968.

BÉNÉ, Charles, „Dialogue et satire dans l'Utopie de Thomas More", în *Bulletin de l'Association d'étude sur l'humanisme, la réforme et la renaissance*, nr. 54, 2002.

BÉNICHOU, Paul, „Un Gethsémani romantique: «Le Mont des Oliviers» de Vigny", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 3, mai-iunie 1998.

BECQUER, Gustavo A., *Rimas, Poemas y Cuentos*, Edicíon y notas Jorge Garza Castillo, Barcelona, Edicomunicación, S.A., 1994.

BERTHO, Sophie, „Temps, récit et postmodernité", în *Littérature*, nr. 92, 1993.

BLANDIANA, Ana, *octombrie noiembrie decembrie*, București, Editura Cartea Românească, 1972.

ID., „Scrisul este forma mea de existenţă, singura posibilă" (interviu luat de Iulian Boldea), în *România literară*, anul XLIV,

nr. 34, 24 august 2012.

BLAGA, Lucian, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1986.

BLAZE, Henri, *Al doilea Faust. Eseu despre Goethe*, Traducere de Nicoleta Mitroiu, Iași, Institutul European, 2008.

BLOOM, Allan, *Criza spiritului american*, Trad. din engleză și note de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 2006.

BLOOM, Harold, *Canonul occidental*, Traducere de Delia Ungureanu, București, Grup Editorial Art, 2007.

BOILEAU-DESPRÉAUX, *Arta poetică*, București, ESPLA, 1957.

BOQUET, Guy, „L'Europe en quête de Shakespeare", în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, anul 23, nr. 1, 1968.

BORDEIANU, Dumitru, *Mărturisiri din mlaștina disperării*, Ediţia a II-a, București, Editura Scara, 2001.

BORGES, Jorge Luis, *Cartea de nisip*, Traducere de Cristina Hăulică și Andrei Ionescu, Iași, Editura Polirom, 2006.

ID., *Texte captive*, Traducere de Tudora Șandru-Mehedinţi, Iași, Editura Polirom, 2010.

BOT, Ioana, „Elitele? O frază de dânșii inventată...", în *Dilema veche*, anul VII, nr. 323, 22-28 aprilie, 2010 (Dosarul Dilema veche).

BOTE, Lidia, *Simbolismul românesc*, București, Editura pentru literatură, 1966.

BOULARD, Gilles, „Ferdinand Brunetière et le classicisme, ou la conjonction des nationalismes", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 2, martie-aprilie 2000.

BOURDIEU, Pierre, *Despre televiziune*, Traducere din limba franceză și prezentare de Bogdan Ghiu, București, Grup Editorial Art, 2007.

BOWMAN, Frank Paul, „George Sand, le Christ et le royaume", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 28, 1976.

BRADEA, Ioana, *Băgău*, București, Editura EST, 2004.

BRÂNZAȘ, Liviu, *Raza din catacombă*, București, Editura Scara, 2001.

BRĂGARU, Carmen, *Dinu Pillat: un destin împlinit*, Bucureşti, Editura DU Style, 2000.

BRENGUES, Jacques, „La franc-maçonnerie dinannaise de 1760 à 1789”, în *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, vol. 81, nr. 1, 1974.

BRETON, André, *Manifestul suprarealismului*, vezi la: http://www.scribd.com/doc/26262034/Andre-Breton-Manifestul-suprarealismului.

BRIX, Michel, „Platon et le platonisme dans la littérature française de l'âge romantique”, în *Romantisme*, nr. 113, 2001.

BUCKNELL, Katherine, „In praise of a guilty genius”, la http://www.guardian.co.uk/books/2007/feb/04/poetry.whauden.

BURCKHARDT, Jakob, *Cultura Renașterii în Italia*, I, II, Traducere de N. Balotă și Gh. Ciorogaru, București, Editura pentru literatură, 1969.

„Bursa cărţilor”, în *Timpul*, an XI, nr. 144, februarie 2011.

CALDICOTT, Edric, „De Don Quichotte à Dom Juan: les étapes d'une inversion ironique”, în *Cahiers de l'Association internationaledes études francaises*, nr. 48, 1996.

CALSAPEU, Brice, „Casa tomada y Casa quemada en Sobre héroes y tumbas: el infinito entre cuatro paredes”, în *Bulletin Hispanique*, vol. 108, nr. 2, 2006.

CALVIÉ, Lucien, „Antiquité et Révolution française dans la pensée et les lettres allemandes à la fin du XVIIIe siècle”, în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 317, 1999.

CAMPA, Laurence, „Apollinaire et Sade”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995.

CAMUS, Albert, *Omul revoltat*, Trad.de Mihaela Simion, București, Editura RAO, 1994.

CANTEMIR, Dimitrie, *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu*

lumea sau giudețul sufletului cu trupul, Text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea, București, Editura Minerva, 1990.

CANTUNIARI, Ileana, „ «Momentul adevărului» la J. Sorel și Meursault”, în *Studii de literatură universală*, XVI, București, 1970.

CARDUCCI, Giosué, *Scrieri alese*, Studiu introductiv și note de Nina Façon, București, Editura pentru literatură universală, 1964.

CARTOJAN, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980.

CASSIRER, Ernst, *Filosofia Luminilor*, Traducere și tabel cronologic de Adriana Pop, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.

**** Cât de mare este dragostea lui Dumnezeu pentru oameni ?: 7 istorisiri minnunate pentru copii, părinți și bunici*, ed. îngrij. de L. S. Desartovici, București, Editura Sofia, 2007.

CĂLINESCU, G., „Ion Eliade Rădulescu”, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 13, nr. 1, București, 1964.

ID., *Opera lui Mihai Eminescu*, 1-2, București, Editura Minerva, 1976.

ID., *Principii de estetică*, București, Editura Gramar, 2003.

ID., *Studii de literatură universală*, Prefață de Adrian Marino, București, Editura Albatros, 1972.

CĂLINESCU, G., CĂLINESCU, Matei, MARINO, Adrian, VIANU, Tudor, *Clasicism, baroc, romantism*, Cluj, Editura Dacia, 1971.

CĂLINESCU, Matei, *A citi, a reciti*, Iași, Editura Polirom, 2003.

ID., *Cinci fețe ale modernității*, trad. de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, București, Editura Univers, 1995.

CĂRTĂRESCU, Mircea, „A patra inimă”, în *Care-i faza cu cititul?*, volum coordonat de Liviu Papadima, București, Editura Arthur, 2010.

ID., „Blasfemie”, în *Jurnalul Național*, 6 decembrie 2005.

ID., *Jurnal I* (1990-1996), București, Editura Humanitas, 2001.

ID., *Levantul*, București, Editura Humanitas, 2004.

ID., *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 1998.

ID., „Puștii nu mai citesc. Dar noi mai citim?", în *Pururi tânăr, înfășurat în pixeli*, București, Editura Humanitas, 2006.

ID., *Zen: jurnal 2004-2010*, București, Editura Humanitas, 2011.

**** Cărţile populare în literatura românească*, Ediţie îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chiţimia și Dan Simionescu, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1963.

CEHOV, Anton Pavlovici, *Povestiri ortodoxe*, ediţia a doua, adăugită, Cuvânt înainte de Ieromonahul Savatie Baștovoi, București, Editura Cathisma, 2012.

CERNA, Panait, *Poezii*, Antologie, postfaţă și bibliografie de Ion Dodu Bălan, București, Editura Minerva, 1981.

CERNAT, Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei: primul val*, București, Editura Cartea Românească, 2007.

CERVANTES Y SAAVEDRA, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, I-II, în românește de Ion Frunzetti și Edgar Papu, Cu un studiu introductiv de G. Călinescu, Chișinău, Editura Hyperion, 1993.

CESEREANU, Ruxandra, *Biblioteca stranie*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2010.

CHAMBON, Félix, „Document inédit sur Tartuffe", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1896.

CHAPPELL, T.D.J., „Does Protagoras refute himself?", în *Classical Quaterly*, vol. 45 (ii), 1995.

CIOCULESCU, Șerban, STREINU, Vladimir, VIANU, Tudor, *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura Eminescu, 1985.

CIORAN, Emil, *Caiete*, II, Traducere de Emanoil Marcu și

Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1999

ID., *Îndreptar pătimaș*, București, Editura Humanitas, 1991.

CONSTANTINESCU, Irina, „ «Jurnalul unui puști» sau de ce scopul nu scuză mijloacele”, în *Familia ortodoxă*, nr. 4 (51), aprilie 2013.

CORDOȘ, Sanda, *Ce rost are să mai citim literatură?*, București, Editura Compania, 2004.

CORLĂŢAN, Mirela, „Petru Romoșan. Drama unei turnătorii cu homosexuali”, la http://www.evz.ro/petru-romosan-drama-unei-turnatorii-cu-homosexuali-904738.html.

CORNEA, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972.

CORNIȘ-POP, Marcel, „Întotdeauna am crezut că teoria critică are relevanţă pedagogică”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 35, 31 august 2012.

COSTACHE, Iulian, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Editura Cartea Românească, 2008.

COSTADURA, Edoardo, „Parmi les ombres. Chateaubriand et Dante”, în *Littérature*, nr. 133, 2004.

COSTIN, Miron, *Viiaţa lumii*, Ediţie, text stabilit, studiu introductiv, note și variante, bibliografie, glosar și indice de nume de Sande Vârjoghe, Pref. De Dan Horia Mazilu, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1991.

COȘBUC, George, *Poezii*, Selecţie, prefaţă, tabel cronologic și bibliografie de Valentin Tașcu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.

COTTINGHAM, John, *Raţionaliștii: Descartes, Spinoza, Leibniz*, Traducere din engleză de Laurenţiu Ștefan-Scalat, București, Editura Humanitas, 1998.

COUTURAS, Claire, „Le discours sur les peurs dans les Essais de Montaigne”, în *Réforme, Humanisme, Renaissance*, vol. 61, 2005.

CRAINIC, Nichifor, *Zile albe – Zile negre. Memorii (I)*,

Ediţie îngrijită de Nedic Lemnaru, București, Casa Editorială „Gândirea”, 1991.

CRĂCIUNESCU, Alexandra, *Prezenţa rugăciunii în literatura română medievală*, București, Editura Universitară, 2012.

CRISTEA-ENACHE, Daniel, *Cartea ca destin: Daniel Cristea-Enache în dialog cu Dan C. Mihăilescu*, București, Editura Humanitas, 2013.

CROUZET, Michel, „Julien Sorel et le sublime: étude de la poétique d’un personnage”, în *Revue d’Histoire littéraire de la France*, nr. 1, ianuarie-februarie 1986.

CULIANU, Ioan Petru, *Călătorii în lumea de dincolo*, Ediţia a treia, Traducere de Gabriela și Andrei Oișteanu, Prefaţă și note de Andrei Oișteanu, Iași, Editura Polirom, 2002.

ID., *Eros și magie în Renaștere. 1484* (ediţia a treia), trad. din lb. franceză de Dan Petrescu; trad. din lb. latină Ana Cojan și Ion Acsan; pref. Mircea Eliade; postfaţă de Sorin Antohi, Iași, Polirom, 2011.

ID., *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Traducere de Thereza Petrescu, Cuvânt înainte al autorului, Postfaţă de H.-R. Patapievici, București, Editura Nemira, 1995.

CUŢITARU, Codrin Liviu, „Literatura și ideologia”, în *Ziarul de Iași*, 10 dec. 2005.

**** Darul îngerului – povestiri creștine pentru copii* –, Traducere din lb. rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, București, Editura Sofia, 2002.

DAVILA, Alexandru, *Vlaicu-Vodă*, Postfaţă de Marian Popa, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

DĂNILĂ, Cătălina, *Lacrima sufletului*, București, Editura Areopag, 2012.

DEFAUX, Gérard, „Deux paraboles de l’humanisme chrétien: Pantagruel et Pic de la Mirandole”, în *Cahiers de l’Association internationale des études francaises*, nr. 30, 1978.

DELUMEAU, Jean, *Păcatul și frica. Culpabilizarea în Occi-*

dent (secolele XIII-XVIII), Trad. de Ingrid Ilinca și Cora Chiriac (vol. I), Mihai Ungurean și Liviu Papuc (vol. 2), Iași, Editura Polirom, 1998.

DERRIDA, Jacques, „Une idée de Flaubert: «La lettre de Platon»", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 81, nr. 4-5, iulie-octombrie 1981.

DEZALAY, August, „L'exigence de totalité chez un romancier expérimental: Zola face aux philosophes et aux classificateurs", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 24, 1972.

DIACONESCU, Vlad-Mihai, *Temele lui Vlad: Lumea văzută prin ochii unui copil creștin*, Editura Fundaţia Justin Pârvu, 2013.

DIAZ, José-Luis, „L'autonomisation de la littérature (1760-1860)", în *Littérature*, nr. 124, 2001.

DICKENS, Charles, *David Copperfield*, I-III, Traducere și note de Ioan Comșa, București, Editura pentru literatură, 1965.

DICKINSON, Emily, *Singurătate și poezie*, Traducere de Ileana Mihai-Ștefănescu, București, Editura Litera, 1995.

DMITRIEVA, Katia, „Du romantisme allemand au patriotisme russe: le parcours de Nicolas Gogol", în *Romantisme*, nr. 92, 1996.

DINIŢOIU, Adina, „Un «proces» desuet", în *Observator cultural*, nr. 13 (270), 26 mai-1 iunie 2005

DIOP, Sidy, „La digression homérique: une épopée seconde dans l'Iliade", în *Dialogues d'histoire ancienne*, vol. 29, nr. 2, 2003.

DOBRESCU, Caius, „Amurgul ortodoxiei", în *Observator cultural*, nr. 391 (649), 8-14 noiembrie 2012.

DOBRESCU, Emilian M., *Iluștri francmasoni*, București, Editura Nemira, 1999.

Documente și manuscrise literare, vol. III (Corespondenţa B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu), Ediţie publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, București, Editura

Academiei Republicii Socialiste România, 1976.

DOINAȘ, Ștefan Augustin, *Versuri*, București, Editura Eminescu, 1972.

F. M. DOSTOIEVSKI, *Amintiri din casa morţilor*, Traducere, cuvânt înainte și note de Tudor Arghezi, București, Editura Tudor Arghezi & Editura Regis Group SRL, s.a.

ID., *Crimă și pedeapsă*, Traducere de Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă, București, Editura Cartea Românească, 1972.

ID., *Fraţii Karamazov*, I-II, Traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, București, Editura Cartea Românească, 1986.

ID., *Jurnal de scriitor*, Traducere de Adriana Nicoară, Marina Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, Studiu introductiv de Sorina Bălănescu, Ediţia a III-a, Iași, Editura Polirom, 2008.

DOTOLI, Giovanni, „Bloy et le lieu commun", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 49, 1997.

DRÎMBA, Ovidiu, „Al. Macedonski și simbolismul francez", în *Studii de literatură universală*, XI, București, 1968.

ID., *Istoria culturii și civilizaţiei*, vol. 3, Editura Știinţifică, București, 1990.

ID., *Istoria literaturii universale*, II, București, E.D.P., 1970.

ID., *Istoria literaturii universale*, București, Editura Saeculum I.O. & Vestala, 2004.

ID., *Rabelais*, București, Editura Tineretului, 1963.

Dulcea mea Doamnă/ Eminul meu iubit: corespondenţă inedită Mihai Eminescu-Veronica Micle: scrisori din arhiva familiei Grazziela și Vasile Grigorcea, ed. îngrijită, transcriere, note și prefaţă de Christina Zarifopol-Illias, Iași, Editura Polirom, 2000.

DUMITRESCU, Sorin, *Noi și icoana*, București, Fundaţia Anastasia, 2010.

DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe, *Sofocle și condiţia*

umană, București, Editura Albatros, 1974.

DUNĂ, Teodor, *Catafazii*, București, Editura Vinea, 2005.

ECKERMANN, Johann Peter, *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale*, în românește de Lazăr Iliescu, București, Editura pentru literatură universală, 1965.

EDEL, Susanne, „Métaphysique des idées et mystique des lettres: Leibniz, Böhme et la Kabbale prophétique", în *Revue de l'histoire des religions*, vol. 213, nr. 4, 1996.

ENDE, Michael, *Povestea fără sfârșit*, Traducere de Yvette Davidescu, Iași, Editura Polirom, 2005.

ENTWISTLE, William. „Calderón et le théâtre symbolique", în *Bulletin Hispanique*, vol. 52, nr. 1-2, 1950.

ELIADE, Mircea, *Istoria credinţelor și ideilor religioase*, Traducere și postfaţă de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999.

ID., *Jurnal*, vol. II (1970-1985), Ediţie îngrijită de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

ID., *Romanul adolescentului miop*, București, Muzeul literaturii române, 1988.

EMELINA, Jean, „Peut-on imaginer un classicisme heureux?", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 6, noiembrie-decembrie 2000.

EMINESCU, Mihai, „Novele din popor de Ioan Slavici", în *Opere*, vol. XIII, București, Editura Academiei R.S.R.

ENGELHARDT jr., H. Tristram, *Fundamentele bioeticii creștine: perspectiva ortodoxă*, prezentare de Sebastian Moldovan, trad. de Mihail Neamţu, Cezar Login și diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2005.

ERASMUS DIN ROTTERDAM, *Elogiul nebuniei sau cuvântare spre lauda prostiei*, Traducere și note de Șt. Bezdechi, București, Editura Minerva, 2000.

EROFEEV, Venedikt, *Moscova-Petușki*, Traducere de Emil

Iordache, București, Editura Cartier, 2004.

ESCHIL, *Orestia*, Traducere, prefaţă și note de Alexandru Miran, București, Editura Univers, 1979.

EURIPIDE, *Ifigenia la Aulis*, Traducere și note de Alexandru Miran, București, Editura Univers și Teatrul Naţional I.L. Caragiale, 1975.

EURIPIDE, *Teatru complet*, Traducere, prefaţă, note și comentarii de Alexandru Miran, Chișinău, Editura Gunivas, 2005.

EVDOKIMOV, Paul, *Taina iubirii. Sfinţenia iubirii conjugale în lumina tradiţiei ortodoxe*, Traducerea Gabriela Moldoveanu, București, Asociaţia medicală creștină Christiana, 1994.

EVTUȘENKO, Evgheni, „Eu însumi sunt o parte din Rusia", interviu luat de St. Dumitriu, în *România literară*, anul XLII, nr. 14, 23 aprilie 2010.

FAIRLIE, Alison B., „Le mythe d'Orphée dans l'oeuvre de Gérard de Nerval", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 22, 1970.

FĂTU-TUTOVEANU, Andrada, *Un secol intoxicat. Imaginarul opiaceelor în literatura britanică și franceză a secolului al XIX-lea*, Prefaţă de Caius Dobrescu, București, Editura Institutul European, 2010.

*** *Fericiţi cei prigoniţi – martiri ai temniţelor românești*, Ediţie îngrijită de Matei Marin, București, Editura Bonifaciu, 2008.

FILIMON, Nicolae, „Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala", în *Opere*, I, Ediţie îngrijită și cronologia vieţii și operei de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1998.

FLAUBERT, *Corespondenţă*, 4, Selecţia și traducerea textelor de Liliana Alexandrescu-Pavlovici, Ediţie critică, București, Editura Univers, 1985.

FONTAINE, Jean de la, *Fabule*, în româneşte de Tudor Măinescu, Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2002.

FOUGÈRE, Eric, „Le monde de la mode dans les *Caractères*

de La Bruyère: écriture de l'espace, espace de l'écriture", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 1, ianuarie-februarie 1997.

FRIEDRICH, Hugo, *Structura liricii moderne*, Traducere de Dieter Fuhrmann, București, EPLU, 1969.

FROIDEVAUX, Gerald, „Modernisme et modernité: Baudelaire face à son époque", în *Littérature*, nr. 63, 1986.

GADAMER, Hans-Georg, *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, Traducere de Octavian Nicolae și Val. Panaitescu, Iași, Editura Polirom, 1999.

GALACTION, Gala, *Jurnal*, vol. 1-3, Ediţia a II-a, text integral, Ediţie îngrijită și note de Teodor Vârgolici, București, Editura Albatros, 1996-1999.

ID., *Jurnal. 1947-1952. Pagini inedite cenzurate*, Ediţie îngrijită de Teodor Vârgolici, București, Editura Vestala, 2007.

GARB, Jonathan, „Mystics' Critiques of Mystical Experience", în *Revue de l'histoire des religions*, tome 221, nr. 3, 2004.

GARGETT, Graham, „Perception des Anglais et des Irlandais dans la littérature française à l'époque des Lumières", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, vol. 54, 2002.

GASARIAN, Gérard, „Vers et prose chez Breton", în *Littérature*, nr. 91, 1993.

GAUME, Maxime, „Magie et religion dans «l'Astrée»", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 77, nr. 3-4, mai-august, 1977.

GAUTIER, Théophile, *Istoria romantismului*, II, Traducere și note de Mioara și Pan Izverna, București, Editura Minerva, 1990.

GHEORGHE, Virgiliu, „De ce s-a ajuns la divorţ. O cercetare privind cauzele divorţului în zilele noastre (interviu realizat de Pr. Sabin Vodă)", în *Familia Ortodoxă*, nr. 7 (30), iulie 2011.

GHEORGHIU, N. A., „L'ancienne littérature roumaine (XVe-XVIIIe siècles)", în *Études byzantines*, vol. 2, 1944.

GHEORGHIU, Virgil, *Tatăl meu, preotul, care s-a urcat la*

cer: amintiri sintr-o copilărie teologică, trad. Maria-Cornelia Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2008.

GIRARD, René și VATTIMO, Gianni, *Adevăr sau credință slabă? Convorbiri despre creștinism și relativism*, București, Editura Curtea Veche, 2009.

GYR, Radu, *Balade*, București, Editura Lucman, 2006.

GLATHERY, James M. Mc, „E.T.A.Hoffmann and Alcohol: Biography, Reception and Art. By Victoria Dutchman-Smith. London: Maney Publishing, 2010", în *German Studies Review*, vol. 35, nr. 1, febr. 2012.

GOETHE, *Faust*, Traducere, introducere, tabel cronologic, note și comentarii de Ștefan Aug. Doinaș, București, Editura Univers, 1982.

GOLDMANN, Lucien, „La pensée des «Lumières»", în *Annales*. Économies, Sociétés, Civilisations, an 22, nr. 4, 1967.

GRENBY, Matthew O., „Révolution française et littérature anglaise", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 342, 2005.

GUYAUX, André, „L'autre et le rêve", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises,* nr. 36, 1984.

HANRAHAN, Mairéad, „Emil Cioran's heights of despair", la http://www.the-tls.co.uk/tls/public/article1044659.ece.

HAZARD, Paul, *Criza conștiinței europene 1680-1715*, Trad. din franceză de Sanda Șora, București, Editura Humanitas, 2007.

HIDDLESTON, J. A., „Baudelaire et le temps du grotesque", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 41, 1989.

**** Histoire de la literature française*, 1-2, coordonator prof. univ. Angela Ion, București, E.D.P., 1982.

HOLBAN, Ioan, „Fiul Cuvântului", în *Convorbiri literare*, nr. 1 (193), ianuarie 2012, la http://convorbiri-literare.dntis.ro/

HOLBANian12.htm.

d'HONDT, Jacques, „Le cynisme de Rameau", în *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, vol. 36, 2004.

HOUELLEBECQ, Michel, *Particule elementare*, Traducere de Emanoil Marcu, Ediţia a doua revăzută, Iași, Editura Polirom, 2006.

http://academie-goncourt.fr/?rubrique=1229172131.

http://www.theguardian.com/books/2011/may/18/philip-roth-wins-man-booker-international.

http://www.lexpress.fr/culture/livre/norman-mailer-les-diaboliques_822349.html.

http://www.magazine-litteraire.com/actualite/prix/deuxieme-selection-du-prix-decembre-19-10-2012-57705

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureats/2010/vargas_llosa.html.

http://ro. wikipedia.org/wiki/Hans_Christian_Andersen.

http://www.romlit.ro/premiul_goncourt_2005_-_weyergans-houellebecq_6_-_4.

http://stiri.tvr.ro/michel-houellebecq--despre-dumnezeu--n-as-fi-procedat-ca-el--situatia-e-prost-organizata-in-lume_16495.html.

HUBERT, Étienne-Alain, „Autres scolies sur *Alcools* d'Apollinaire. Avec un text inédit", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 98, nr. 1, ianuarie-februarie 1998.

HUGO, Victor, *Les contemplations*, Paris, Éditions Baudelaire, 1966.

IANUȘ, Marius, *Ștrumfii afară din fabrică*, București, Editura Cartea Românească, 2006.

IDEL, Moshe, MARIENBURG, Aluma, „Mystique juive et histoire juive", în *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, nr. 5, anul 49, 1994.

*** *Intelectualii și regimul comunist: istoriile unei relaţii*, vol.

IV, Institutul de investigare a crimelor comunismului în România, Iași, Editura Polirom, 2009.

IOAN AL CRUCII, *Integrala operei poetice*, Ediţie îngrijită, prefaţă și note de Anca Crivăţ, Versiuni românești de Anca Crivăţ și Răzvan Codrescu, București, Editura Christiana, 2003.

ION, Angela, „Chateaubriand în românește”, în *Studii de literatură universală*, XIV, București, 1969.

ION, Mihaela, *Mâna din cer*, Ediţia a II-a, București, Editura Andreas, 2008.

IONESCO, Eugène, *Jurnal în fărâme*, Traducere din franceză de Irina Bădescu, Ediţia a II-a, București, Editura Humanitas, 2002.

IONESCU, Eugen, *Note și contra-note*, București, Editura Humanitas, 1992.

ID., „Rinocerii”, în *Teatru*, vol. II, Traducere de Florica Șelmaru, București, Editura pentru literatură universală, 1968.

IONESCU, Gelu, „În ceea ce privește «spectrul autocenzurii», cu el intrai în scris – dacă voiai să intri în viaţa publică”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 42, 19 octombrie 2012.

IORGA, Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. 1, București, E.D.P., 1969.

ID., *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, Editura Minerva, 1985.

ISER, Wolfgang, *Prospecting. From Reader Response to Literary Anthropology*, The John Hopkins University Press, 1989.

ISHIGURO, Kazuo, *Să nu mă părăsești*, Ediţia a II-a, Traducere din limba engleză de Vali Florescu, Iași, Polirom, 2011.

*** *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, EARPR, 1964.

*** *Istoria literaturii române*, vol. II, București, EARSR, 1968.

IVAȘCU, George, *Istoria literaturii române*, 1, București, Editura Știinţifică, 1969.

JACOUTY, Jean-François, „Robespierre selon Louis

Blanc: le prophète Christique de la Révolution française”, în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 331, 2003.

JENSEN, Jorgen I., „Romantisme et christianisme au Danemark”, în *Romantisme*, nr. 50, 1985.

JENSEN, Mark K., „Vigny, l’histoire et le roman”, în *Cahiers de l’Association internationale des études françaises*, nr. 47, 1995.

*** „John Masefield’s Kingdom of Beauty”, în *Orthodox England*, vol. 15, nr. 3, martie 2012.

JOHNSON, Paul, *Intelectualii*, Traducere din limba engleză de Luana Stoica, București, Editura Humanitas, 1999.

JOSIPOVICI, Gabriel, „Why we don’t understand Kafka”, în *The Times Literary Supplement*, 5 septembrie 2012. Vezi la http://www.the-tls.co.uk/tls/public/article1119440.ece.

KAFKA, Franz, *Colonia penitenciară*, Traducere de Mihai Izbășescu, Iași, Editura Moldova, 1991.

KANAVA, Zoe, *Biblia pentru copii*, trad. de ieroschim. Ştefan Nuţescu, Bucureşti, Editura Evanghelismos, 2008.

KAVAFIS, Constantinos P., *Poeme*, Ediţie bilingvă, Studiu introductiv, cronologie, note și traducere: Elena Lazăr, București, Editura Omonia, 2008.

KIBÉDI VARGA, Áron, „Le récit postmoderne”, în *Littérature*, nr. 77, 1990.

KOHLHAUER, Michael, „La part de l’Histoire: Romantisme, relativisme”, în *Romantisme*, nr. 114, 2001.

KOMARTIN, Claudiu, *Circul domestic*, București, Editura Cartea Românească, 2005.

KUSHNER, Eva, „Renaissance or Renaissances? Periodizing 16th century french literature”, în *Studi Rinascimentali* (*Rivista internazionale di letteratura italiana*), nr. 1, 2003.

LABARTHE, Patrick, „*Locus amoenus*, *locus terribilis* chez

Baudelaire", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 99, nr. 5, septembrie-octombrie, 1999.

LACOSTE, Jean, „«L'oeil clairement ouvert sur la nature », Heidegger et Goethe", în *Littérature*, nr. 120, 2000.

LAFOND, Jean, „La Rochefoucauld, d'une culture à l'autre", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 30, 1978.

LAFORGUE, Pierre, „Romantisme ou modernité en 1848? À propos de Spleen contre l'oubli de Dolf Oehler", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 100, nr. 6, noiembrie-decembrie 2000.

LANSON, Gustave, „Études sur les rapports de la littérature française et de la littérature espagnole au XVIIe siècle (1600-1660)", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1896.

ID., „Questions diverses sur l'histoire de l'esprit philosophique en France avant 1750", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1912.

*** *Laureaţii Premiului Nobel pentru Literatură*, București, 1983.

LAŢCU-Teodosia, Zorica, *Poezii*, Ediţia a doua, București, Editura Sofia, 2008.

LAUVERGNAT-GAGNIERE, Christiane, „Rabelais lecteur de Lucien de Samosate", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 30, 1978.

LECCA, Paulin, *De la moarte la viaţă*, Postfaţă de Valeriu Cristea, București, Editura Paideea, 1997.

LEDUC, Claudine, „Sur la «nature véritable» du mythe en Grèce ancienne", în *Revue de l'histoire des religions*, tome 221, nr.4, 2004

LEFTER, Ion Bogdan, *Despre identitate. Temele postmodernităţii*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.

ID., *Flashback 1985: Începuturile „noii poezii"*, Pitești, Editu-

ra Paralela 45, 2005.

LEGROS, Alain, „Montaigne en son giron", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 2, martie-aprilie 1997.

LEFRANC, Abel, „Le platonisme et la littérature en France a l'époque de la Renaissance (1500-1550)", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 3, 1896.

LE RIDER, Jacques, „Nietzsche et Baudelaire", în *Littérature*, nr. 86, 1992.

LETOUBLON, Françoise, FRAISSE, Luc, „Proust et la descente aux enfers: les souvenirs symboliques de la Nekuia d'Homère dans La recherche du temps perdu", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 97, nr. 6, noiembrie-decembrie 1997.

LÉVY, Bernard-Henri, HOUELLEBECQ, Michel, *Inamici publici*, Iași, Editura Polirom, 2009.

LIICEANU, Gabriel, „Cum învaţă puii de oameni să vâneze", în *Cărţile care ne-au făcut oameni* (Dan C. Mihăilescu editor), București, Editura Humanitas, 2010.

*** *Literatura română contemporană, I, Poezia*, Coordonator Marin Bucur, București, Editura Academiei R.S.R., 1980.

*** *Literatură universală* pentru clasa a XI-a, București, Editura Corint, 2006.

LOVINESCU, Eugen, *Istoria civilizaţiei române moderne*, București, Editura Științifică, 1972.

ID., *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I-II, București, Editura Minerva, 1973.

LUCA, Oana Alexandra, Fragment din materialul extras din lucrarea de licenţă, inclus într-un articol cu titlul „Daniel Turcea", 18 oct. 2009, ce poate fi găsit la adresa: http://corinanegreanu.blogspot.ro/2009/10/daniel-turcea.html.

MACEDONSKI, Al., *Versuri și proză*, Antologie, studiu introductiv și tabel cronologic de Mircea Anghelescu, texte stabilite de Adrian Marino, Ediţia a III-a, București, Editura Albatros,

1987.

MACHADO, Antonio, *Poesías completas*, Octava Edición, Prólogo de Manuel Alvar, Madrid, Espasa-Calpe, S.A., 1982.

Mahābhārata (*Arderea zmeilor*), Traducere de A.E. Baconsky, București, EPLU, 1964.

MAILER, Norman, *Castelul din pădure*, Trad. din lb. engleză și note de Ioana Văcărescu, Iași, Editura Polirom, 2007 .

MAJERCIK, Ruth, „The existence-life-intellect triad in gnosticism and neoplatonism", în *Classical Quaterly*, 42 (ii), 1992.

MAKRIS, Dionisios A., *Iannis cel nebun pentru Hristos*, Traducere din limba greacă de Ieroschimonah Ștefan Nuţescu, București, Editura Evanghelismos, 2012.

MALEAGHIN, V., *Prima spovedanie*, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2008.

MALLARMÉ, *Divagaţii, Igitur, O lovitură de zaruri*, Versiune în lb. rom. de Ioana Diaconescu și Mihnea Moroianu, Prefaţă, note și comentarii de Mihnea Moroianu, București, Editura Atlas, 1997.

MALOT, Hector, *Romain Kalbris*, în românește de Gh. Popescu-Telega și Anca Rădulescu, București, Editura Ion Creangă, 1991.

MANOLESCU, Nicolae, *Despre poezie*, București, Editura Aula, 2002.

ID., „Fractura", în *România literară*, anul XLIV, nr. 43, 26 octombrie 2012.

ID., *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

MARGANTIN, Laurent, „Le corps des dieux. Les figures d'Orphée et de Jésus chez Novalis", în *Romantisme*, nr. 103, 1999.

MARINO, Adrian, *Dicţionar de idei literare*, vol I, București, Editura Eminescu, 1973.

MAROT, Pierre, „Le Roi pêcheur: Le Graal ou l'envers de

la représentation", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995.

MARTIN, Angus, „Les communications en France au XVIIIe siècle", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, vol. 54, 2002.

MARTIN, Mircea, *Ultima critică*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986.

MARTINI, Carlo Maria, ECO, Umberto, *în ce cred cei care nu cred?*, Traducere de Dragoș Zămosteanu, Iași, Editura Polirom, 2011.

MARX, William, „Le couronnement de Voltaire ou Pétrarque perverti", în *Histoire, économie et société*, anul 20, nr. 2, 2001.

MATTOGNO, Gian Pio, *Masoneria și revoluţia franceză*, Traducere de Florin Dumitrescu, Cu o Postfaţă de Radu Comănescu, București, Editura Anastasia, 1998.

MATYASZEWSKI, Pawel, „Joseph de Maistre et Montesquieu: approche biographique", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, vol. 52, 2000.

MAXIM, Virgil, *Imn pentru crucea purtată*, București, Editura Antim, 2002.

MEHEDINŢI-SOVEJA, Simion, *Altă creștere – școala muncii*, Ediţia a X-a, Pitești, Editura Rotonda, 2009.

MEITINGER, Serge, „Rilke entre deux interprétations: phonocentrisme ou «penser poïétique»", în *Littérature*, nr. 35, 1979.

*** „Meridiane", în *România literară*, anul XLIV, nr. 37, 14 septembrie 2012.

MILAT, Christian, „Baudelaire, ou la dualité de l'artiste, à la poursuite de l'unité primordiale", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 97, nr. 4, iulie-august, 1997.

MILITARU, Vasile, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Lumină din lumină, 2000.

MOLDOVAN, Pr. Prof. Ilie, *Adolescenţa, preludiu la poe-*

mul iubirii curate, ediţia a II-a, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005.

MOLIÈRE, *Opere*, vol. 2, București, ESPLA, 1955.

MONTESQUIEU, *Scrisori persane. Caiete*, Traducere de Ștefan Popescu, Chișinău, Editura Hyperion, 1993.

MORALES, Manuel Sanz, MARISCAL, Gabriel Laguna, „The relationship between Achilles and Patroclus according to Chariton of Aphrodisias", în *Classical Quaterly*, vol. 53, nr. 1, 2003.

MOUTOTE, Daniel, „L'expression de l'égotisme dans les romans de Stendhal", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 26, 1974.

MUNTEANU, Romul, *Clasicism și baroc în cultura europeană din secolul al XVII-lea*, I-III, București, Editura Univers, 1981-1985.

NEFONTAINE, Luc, Francmasoneria – secretele frăţiei, Trad. de Gabriel Fornica-Livada, Colecţiile Cotidianul, seria a II-a, vol. IV, București, Editura Univers, 2007.

NEGRICI, Eugen, *Imanenţa literaturii*, București, Editura Cartea Românească, 1981.

ID., *Literatura română sub comunism*, I-II, București, Editura Fundaţiei Pro, 2003.

NEMOIANU, Virgil, *Jocurile divinităţii: Gândire, libertate și religie la sfârșit de mileniu*, București, EFCR, 1997.

NESTORESCU-BĂLCEȘTI, Horia, *Enciclopedia ilustrată a francmasoneriei române*, vol. 1, București, Editura Phobos, 2005.

ID., *Ordinul masonic român*, Cu un cuvânt înainte de Mihail Sadoveanu, București, Casa de Editură și Presă „Șansa" S.R.L., 1993.

NEVEJAN, Geneviève, „Sur l'expressionnisme", în *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, nr. 37, ianuarie-martie, 1993.

NICOLESCU, Costion, „Ioan Alexandru – vulturul ioanic

al poeziei românești”, în *Tabor*, nr. 10, ianuarie 2012.

NIKOLAOU, Theodor, *Teologie și cultură*, Traducere de Ioan Vasile Leb, Ioana Velica, Adina Paraschiv, Vasile Cristescu, Cluj, Editura Limes, 2001.

NIȚĂ, Alexandru Mihail, *Paradiziaca experiență*, București, Editura Christiana, 2011.

NIVAT, Georges, „Alexandre Soljenitsyne” – prefață la romanul *Le pavillon des cancereux*, Paris, Julliard, 1973.

NOICA, Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Ediția a II-a, București, Humanitas, 2000.

NOLHAC, Pierre, „Les études grecques de Pétrarque”, în *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, anul 31, nr. 4, 1887.

NOVALIS, *Cântece religioase. Creștinătatea sau Europa*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Traducere, note, tabel cronologic și postfață de Ioan Constantinescu, Cuvânt însoțitor de Anton Rauscher, București, Editura Institutul European, 1999.

OIȘTEANU, Andrei, *Mythos & Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Nemira, 1998.

ID., *Narcotice în literatura română. Istorie, religie și literatură*, Ediția a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2011.

ID., *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Iași, Editura Polirom, 2004.

OPRIȘAN, Constantin, *Cărțile Spiritului și alte poezii*, Ediție îngrijită de Pr. Gheorghe Calciu, Marcel Petrișor și Răzvan Codrescu, București, Editura Christiana, 2009.

OTTAVIANI, Didier, „Montaigne, méthode et interprétation”, în *Réforme, Humanisme, Renaissance*, vol. 64, 2007.

OȚEL-PETRESCU, Aspazia, *Doamne, strigat-am!*, Ediția a II-a, București, Editura Platytera, 2008.

QUINCEY, Thomas de, *Confesiunile unui opioman*

englez, Traducere de Corneliu Rudescu, prefaţă de Virgil Nemoianu, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1969.

PANAITESCU, P.P., „Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin", în *Memoriile Secţiunii Istorice* (Academia Română), Seria III, Tomul IV, Mem. 4, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

PAPADIAMANDIS, Alexandros, *Cântecele lui Dumnezeu şi alte povestiri*, Trad. din limba neoelenă, studiu introductiv şi note: pr. dr. Gabriel Mândrilă, Bucureşti, Editura Sofia, 2011.

ID., *Povestiri de Crăciun*, Trad. din limba neoelenă: pr. dr. Gabriel Mândrilă, Bucureşti, Editura Sofia, 2011.

PATAPIEVICI, H.-R., „Ce este Europa? (II)", în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 11 (50), 1 nov. 2008.

ID., „Noua Europă şi vocea care lipseşte: creştinismul", în *Idei în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 1 ian. 2009.

ID., *Omul recent: o critică a modernităţii din perspectiva întrebării „Ce se pierde când ceva se câştigă?"*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001.

ID., „Valorile Europei (I)", în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 10 (49), 1 oct. 2008.

ID., *Zbor în bătaia săgeţii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006.

PAVEL, Toma, „Fiinţa umană nu trăieşte numai şi numai exact unde şi când se află", în *România literară*, anul XLIV, nr. 38, 21 septembrie 2012.

ID., *Gândirea romanului*, Traducere din franceză de Mihaela Mancaş, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.

ID., „L'esthétique, le romantisme et la démocratie", în *Littérature*, nr. 89, 1993.

PĂTRAŞCU, Ecaterina, *Realitate istorică şi imaginaţie. Ro-*

manul britanic și american postmodern, Prefaţă de Lidia Vianu, Iași, Institutul European, 2009.

PĂUNESCU, Adrian, *Cele mai frumoase poezii de dragoste*, I, București, Editura Art, 2011.

PERHAIŢA, Edith și BEJU, Modesta, „Despre poezia operei lui Lucretius”, în *Studii de literatură universală*, IX, București, 1967.

PESSOA, Fernando, *Terapia eliberării*, cuvânt introductiv, selecţie și traducere de Micaela Ghiţescu, București, Editura Știinţifică, 2000.

PETRESCU, Radu, *Ocheanul întors*, București, Editura Cartea Românească, 1977.

PETRIȘOR, Marcel, *Cumplită suferință, Doamne!*, București, Editura Christiana, 2011.

ID., *Trecute vieţi de domni, de domni și de tovarăși*, București, Editura Vremea, 2008.

PIERROT, Claire, „La Fortune de l'Utopie de Thomas More, en France, à la Renaissance”, în *Bulletin de l'Association d'étude sur l'humanisme, la réforme et la renaissance*, nr. 56, 2003.

PIETROMARCHI, Luca, „Le portrait du poète: Baudelaire par Gautier”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 55, 2003.

PINTEA, Ioan, *Proximităţi și mărturisiri*, București, Editura Cartea Românească, 2012.

PLANCHAIS, Jean-Luc, „À propos du satanisme aurevillien”, în *Littérature*, nr. 103, 1996.

PLATON, Mircea, „Epifenomenul cultural românesc (o încercare de adaptare a triadei hegeliene la realităţile noastre), în *Cine ne scrie istoria?*, ediţia a II-a, Iași, Editura Timpul, 2010.

PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *De la Alecu Russo, la Nicolae de la Rohia*, I-III, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1997.

PLUTARH, „Vieţile paralele” (Demetrios), în *Proză istori-*

că greacă, Culegere îngrijită de D.M. Pippidi, București, Editura Univers, 1970.

POE, Edgar Allan, *Prăbușirea Casei Usher*, Ediţie îngrijită, prefaţă, note și comentarii de Liviu Cotrău, București, Editura Univers, 1990.

POHORSKY, Aleš, „Vigny et la malédiction du poète", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 3, mai-iunie 1998.

POMIAN, Joanna, „Le monstre de Victor Frankenstein: une créature communicante", în *Quaderni*, nr. 15, 1991.

POPESCU, Petru Demetru, *Cu noi este Dumnezeu*, București, Editura Sofia, 2007.

POPESCU, Teodor M., „Vitalitatea Bisericii ortodoxe", în *Biserica mărturisitoare*, Ediţie îngrijită de Pr. Ilie Georgescu, București, Editura *Credința Noastră*, 1995.

POPESCU-VORKUTA, Nicu, *Crez și Adevăr*, Ediţia a doua adăugită a cărţii „Un legionar dincolo de Cercul Polar", București, 2009.

PORSET, Charles, „Les Francs-maçons et la Révolution (autour de la „Machine" de Cochin)", în *Annales historiques de la Révolution française*, nr. 279, 1990.

PRANCHÈRE, Jean-Yves, „Maistre dans la dialectique des Lumières", în *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, nr. 52, 2000.

PUŞKIN, A.S., *Poezii*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962.

R., L., „Joanny Bricaud. Huysmans occultiste et magicien", în *Revue d'histoire de l'Église de France*, vol. 4, nr. 23, anul 1913.

RABELAIS, François, *Gargantua & Pantagruel*, povestite pentru copii de Ileana și Romulus Vulpescu, București, Editura Ion Creangă, 1989.

RAUGEI, Anna Maria, „Moyen Age et siècle des Lumières:

l'écran du passé dans le théâtre du XVIIIe siècle", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 47, 1995.

REID, Nicholas, „Coleridge, Language, and Imagination", în *Romanticism on the Net*, nr. 22, mai 2001, p. 13 la http://www.erudit.org/revue/ron/2001/v/n22/005977ar.html?vue=integral.

REINHARDT, Tobias, „The speech of Nature in Lucretius' De Rerum Natura 3.931-71", în *Classical Quaterly*, vol. 52, nr. 1, 2002.

RIGAL, Eugene, „La signification du «Satyre» et la philosophie de Victor Hugo de 1854 à 1859", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr.19, 1912.

RILKE, Rainer Maria, *Scrisori către un tânăr poet*, Traducere Ulvine şi Ioan Alexandru, Timişoara, Editura Facla, 1977.

RIX, Robert W., „Healing the Spirit: William Blake and Magnetic Religion", în *Romanticism on the Net*, nr. 25, februarie 2002, pp. 25-27, articol ce poate fi găsit la adresa: http://www.erudit.org/revue/ron/2002/v/n25/006011ar.html.

ROBERTS, Maureen B., „«Ethereal Chemicals»: Alchemy and the Romantic Imagination", în Romanticism on the Net, nr. 5, februarie 1997, p. 4, articol ce poate fi găsit la adresa: http://www.erudit.org/revue/ron/1997/v/n5/005734ar.html.

La ROCHEFOUCAULD, *Maxime și reflecţii*, București, Editura Minerva, 1972.

ROLAND, Mortier, „Le néo-classicisme entre sublime et sensibilité", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 50, 1998.

ROUGEMONT, Denis de, *Partea diavolului*, Traducere Mircea Ivănescu, București, Editura Anastasia, 1994.

ROVERE, Maxime, *Rousseau, l'ombre des Lumières*. Articolul poate fi găsit la adresa: http://www.magazine-litteraire.com/content/homepage/article ?id=20590 (24.11.2011).

ROY-REVERZY, Éléonore, „La passion religieuse: les

Goncourt, Zola et la question anticléricale", în *Romantisme*, nr. 107, 2000.

RUSU, Liviu, „Locul romantismului românesc în cadrul romantismului european", în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 17, nr. 1, 1968.

SAINTE-BEUVE, *Portrete literare*, Traducere Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, București, EPLU, 1967.

SAINT-PIERRE, Bernardin de, *Paul şi Virginia*, în româneşte de Victoria Ursu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967.

SÁNCHEZ LÓPEZ, Pablo, „Hombres y engranajes: la crítica del racionalismo en Ernesto Sabato", în *Bulletin Hispanique*, vol. 105, nr. 2, 2003.

DE SANCTIS, Francesco, *Istoria literaturii italiene*, Traducere și studiu introductiv de Nina Façon, București, Editura pentru literatură universală, 1965.

SCHAEFFER, Jean-Marie, „Variations faustiennes", în *Communications*, nr. 47, 1988.

SCHILLER, Friedrich, *Hoţii. Don Carlos*, cu o prefaţă de Al. Philippide, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

SCHMIDT, Chr. V., *Coșulețul cu flori*, Traducere: Episcopul Anthim Petrescu, Galaţi, Editura Egumeniţa, 2012.

SCHMITT, Eric-Emmanuel *Oscar și tanti Roz*, București, Editura Humanitas Fiction, 2012.

SCOTT, Dominic, „Epicurean illusions", în *Classical Quaterly*, vol. 39 (ii), 1989.

SELLIER, Philippe, „Le jansénisme des tragédies de Racine: réalités ou illusion ?", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 31, 1979.

SERVOISE, René, „Le merveilleux dans *La Chartreuse de Parme*", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 99, nr. 6,

noiembrie-decembrie 1999.

Jean SÉVILLIA, *Corectitudinea morală: căutăm cu disperare valori*, Traducere din limba franceză Alina-Daniela Marinescu şi Paul Marinescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2009.

*** *Sfântul închisorilor*, Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2007.

SHAKESPEARE, *Opere complete*, vol. 5, Ediţie îngrijită și comentarii de Leon D. Leviţchi, Note de Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești, București, Editura Univers, 1986.

ID., *Opere complete*, vol. 6, Bucureşti, Editura Univers, 1987.

ID., *Opere complete*, vol. 8, Bucureşti, Editura Univers, 1990.

ID., *Opere complete*, vol. 9, Bucureşti, Editura Univers, 1995

ID., *Sonete și poeme*, în românește de Neculai Chirică și Dan Grigorescu, Prefaţă și tabel cronologic de Dan Grigorescu, București, Editura Minerva, 1974.

SHELLEY, P.B., „Prometeu descătușat", în *Opere alese*, Studiu introductiv și note de Petre Solomon, București, ESPLA, 1957.

SIMION, Eugen, „Cuvânt înainte" la manualul de *Limba și literatura română pentru clasa a XI-a*, București, Editura Corint, 2002.

SIMUŢ, Ion, *Studiu introductiv* la *Opere* de G. Bacovia, București, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994.

SLAVICI, Ioan, *Opere,* vol. VI, București, Editura Naţional, 2001.

ID., „Poveţe pentru buna creștere a copiilor", în *Opere*, vol. XI, București, Editura Minerva, 1983.

SOFOCLE, *Electra*, Traducere în versuri albe de N. Carandino, București, Editura Univers și Teatrul Naţional I.L. Caragiale, 1971.

SOKOLOGORSKY, Irène, „La France et le français dans la culture russe", în *Cahiers de l'Association internationale des études*

francaises, nr. 52, 2000.

SORESCU, Mircea, *La Lilieci*, I-II, ed. stabilită şi îngrijită de Sorina Sorescu, pref. de Ion Pop, tabel cronologic de Mihaela Constantinescu-Podocea, Bucureşti, Editura Art, 2010.

STAN, Constantin I., *Crucea reeducării: O istorie a „reeducărilor" în temniţele comuniste din România (1948-1964)*, București, Editura Christiana, 2010.

STĂNOIU, Damian, *Amintiri din mănăstire*, Prefaţă de D. Micu, București, Editura pentru literatură, 1962.

STEINER, George, *Moartea tragediei*, Traducere din engleză de Rodica Tiniș, București, Editura Humanitas, 2008.

STEINHARDT, N., *Dumnezeu în care spui că nu crezi...: Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, Ediţie îngrijită și note de Monica Manu, București, Editura Humanitas, 2000.

ID., *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.

STĂNESCU, Nichita, *Necuvintele*, Prefaţă de Daniel Cristea-Enache, București, Editura Art, 2009.

STURDZA, Mihai Dimitrie, *Românii între frica de Rusia și dragostea de Franţa*, București, Editura Roza Vânturilor, 2006.

Ovidiu ȘIMONCA, „Homosexual, neprefăcut, depresiv și scriitor", în *Observator cultural*, nr. 511, 2010, la http://www.observatorcultural.ro/Homosexual-depresiv-neprefacut-si-scriitor*articleID_23149-articles_details.html.

ȘTEFĂNESCU, Paul, *Istoria francmasoneriei române*, București, Editura Miracol, 1999.

TABET, Emmanuelle, „Chateaubriand et Bossuet orateur", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, nr. 6, noiembrie-decembrie 1998.

TAYLOR, A. Carey, „Le vocabulaire d'Alfred Jarry", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 11, 1959.

TĂNASE, Al., *O istorie a culturii în capodopere*, vol. 2, Bucu-

rești, Editura Univers, 1988.

TĂUTU, A., *Viaţa Genovevei de Brabant*, București, Editura Agapis, 2008.

TETEL, Marcel, „Montaigne et le Tasse. Imagination poétique et espace imaginaire”, în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 33, 1981.

TEODORIDI, Nikita T., *Un înger rănit*, Traducere din limba greacă de monahul Pimen Vlad, Bacău, Editura Bunavestire, 2005.

TERIAN, Andrei, „Eugen Simion și întoarcerea la autor, biografie și la jurnal”, în vol. *Explorări în trecutul și în prezentul teoriei literare românești*, M. Martin (coord.), București, Grup Editorial Art, 2006.

THOUARD, Denis, „Friedrich Schlegel, entre histoire de la poésie et critique de la philosophie”, în *Littérature*, nr. 120, 2000.

TOPÂRCEANU, George, *Balade vesele și triste*, București, Editura Art, 2010.

TRIBOULET, Raymond, „Corneille et l'aspiration au martyre”, în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, anul 85, nr. 5, septembrie-octombrie 1985.

TUDOR, Ilie, *De sub tăvălug*, Ediţia a III-a, Constanţa, Editura MJM, 2010.

TURCEA, Daniel, *Epifania*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1978.

ID., *Epifania: cele din urmă poeme de dragoste creștină*, ed. îngrijită de Lucia Turcea și Pr. Sever Negrescu, Iași, Editura Doxologia, 2011.

TZARA, Tristan, „Manifest Dada 1918”, în *Șapte manifeste Dada*, București, Editura Univers, 1996.

TWAIN, Mark, *Prinţ și cerșetor*, în românește de Eugen B. Marian, București, Editura Ion Creangă, 1976.

UNGHEREA, Olimpian, *DEX Masonic*, vol. 1, București,

Editura Phobos, 2006.

URZICĂ, Mihai, *Biserica și viermii cei neadormiţi sau cum lucrează în lume «taina fărădelegii»*, București, Editura Anastasia, 1998.

VALÉRY, Paul, *Poezii. Dialoguri. Poetică și estetică*, Ediţie îngrijită și prefaţată de Ștefan Aug. Doinaș, Traduceri de Ștefan Aug. Doinaș, Alina Ledeanu și Marius Ghica, București, Editura Univers, 1989.

VANGHELI, Spiridon, *Isprăvile lui Guguţă*, Iași, Editura Doxologia, 2013.

VARLOOT, Jean, „Poète et père de famille", în *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, numéro 1, 1986.

VASILE, Danion, *Jurnalul convertirii. De la Zeiţa morţii la Împăratul Vieţii*, Ediţia a VII-a, Editura Nepsis, 2009.

ID., *Taina iubirii. File din sufletul meu*, Galaţi, Editura Bunavestire, 2003.

VASILESCU, Ileana, *Povestiri pentru copii*, București, Editura Sofia, s.a.

VATTIMO, Gianni, *Sfârșitul modernităţii*, Traducere de Ștefania Mincu, Postfaţă de Marin Mincu, Constanţa, Editura Pontica, 1993.

VĂCĂRESCU, Iancu, *Opere*, Ediţie critică, Studiul introductiv de Cornel Cârstoiu, București, Editura Minerva, 1985.

VIANU, Tudor, *Voltaire*, București, Editura Albatros, 1972.

VIATTE, Auguste, „L'illuminisme et la genèse du romantisme français", în *Revue d'histoire de l'Église de France*, vol. 14, nr. 65, 1928.

**** Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale și ale altora*, Ediţie îngrijită la Mănăstirea Diaconești, București, Editura Christiana, 2007.

VIERU, Grigore, *Acum și în veac: poeme, cântece, confesiuni*, București-Chișinău, Editura Litera Internaţional, 2002.

VILLEY, Pierre, „Une source inconnue d'un essai de Mon-

taigne", în *Revue d'Histoire littéraire de la France*, tome 19, 1912.

VIȘNIEC, Matei, *Păianjenul în rană*, ediţia a II-a, București, Editura Cartea Românească, 2007.

VÎRTOSU, Ileana, „Istoria unei cărţi: Întâmplările lui Telemac de Fénelon și circulaţia ei pe teritoriul românesc în secolul al XVIII-lea", în *Revista de istorie și teorie literară*, tom 28, nr. 3, București, 1979.

VLAD, Monahul Pimen, *Povestiri duhovnicești*, Bacău, Editura Bunavestire, 2006.

VLAHUŢĂ, Alexandru, *Scrieri alese*, I, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Râpeanu, București, Editura pentru literatură, 1963.

VOLTAIRE, *Candid sau Optimismul*, în românește de Al. Philippide, București, Editura pentru literatură universală, 1969.

ID., *Opere alese*, vol. 1-3, Cu un studiu introductiv de N.N. Condeescu, București, E.S.P.L.A., 1957-1960.

WARREN, James, „Lucretian *Palingenesis* recycled", în *Classical Quaterly*, vol. 51, nr. 2, 2001.

WEISBEIN, Nicolas, „La morale chrétienne selon Tolstoï", în *Cahiers du monde russe et soviétique,* vol. 3, nr. 1, ianuarie-martie 1962.

WELLEK, René, *Istoria criticii literare moderne*, vol. 1-4, în românește de Rodica Tiniș, Cu o prefaţă de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1974-1979.

WHITAKER, Marie-Joséphine, „Les « délires » de Rimbaud: un psychodrame qui s'ignore", în *Cahiers de l'Association internationale des études francaises*, nr. 36, 1984.

WHITMAN, Walt, *Cântec despre mine*, în românește de Mihnea Gheorghiu, București, Editura Univers, 1976.

ID., *Opere alese*, Trad. de Mihnea Gheorghiu, București, Editura Univers, 1992.

WILLIAMS, Craig A., „Greek love at Rome", în *Classical*

Quaterly, vol. 45 (ii), 1995.

ZAMFIR, Mihai, „Fericirea are ideea de gratuitate înscrisă în codul ei”, în *România literară*, anul XLIV, nr. 44, 2 noiembrie 2012.

ZAMFIRESCU, Dan, „Biruinţa unei idei”, în *Paisianismul: un moment românesc în istoria spiritualităţii europene*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996.

ID., *Studii și articole de literatură română veche*, București, E.P.L., 1967.

ZANKER, G., „Sophocles’ *Ajax* and the heroic values of the *Iliad*”, în *Classical Quaterly*, vol. 42 (i), 1992.

ZIEGER, Susan, „Victorian Hallucinogens”, în *Romanticism and Victorianism on the Net*, nr. 49, februarie 2008, p. 24 la http://www.erudit.org/revue/ravon/2008/v/n49/017857ar.html.

ZOLA, Émile, *Pământul*, Traducere de Nicolae Teică, Prefaţă de Dan Grigorescu, București, Editura Eminescu, 1982.

CUPRINS

Cărți publicate de același autor:

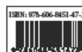
Jertfa unui preot mucenic: Miercurea patimilor, București, Editura Areopag, 2013, 256 p.

Părintele R. moare mucenicește în Miercurea Patimilor, refuzând rolul de informator al securității. Și, ca orice mărturisitor al lui Hristos, îi înspăimântă pe torționarii săi și de dincolo de moarte. (...) Părintele R. i-a fost inspirat autorului de un mărturisitor în carne și oase: părintele Rizea Dobre, care a fost asasinat pe data de 26 aprilie 1989. Nu a apucat să își scrie memoriile. Sergiu Ciocârlan a reușit să îi scrie, într-un fel, într-o manieră inconfundabilă, viața. Este primul scriitor român care s-a încumetat să creeze un roman inspirat din viața unui mare mărturisitor. Un roman ca un imn de laudă închinat mucenicilor pentru Hristos din secolul XX. A făcut-o admirabil și, de aceea, merită toată considerația noastră.

Ciprian Voicilă

Difuzare:
Tel. 0733 58 00 08
editura.agapis@gmail.com
www.areopag.ro

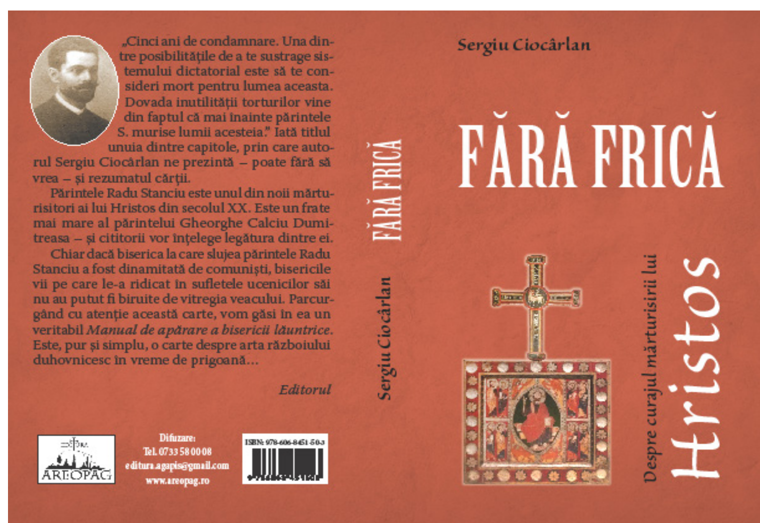
Sergiu Ciocârlan JERTFA UNUI PREOT MUCENIC

Chemat să împărtășească pe cineva, în dimineaţa zilei de 26 aprilie 1989 (Miercurea din Săptămâna Patimilor), chiar înainte de Maslul de obște anunţat la Parohia Sfintei Cuvioase Parascheva, Părintele Dobre Rizea este atras, de fapt, într-o cursă la blocul E1, scara 5, în cartierul Viziru III din orașul Brăila. Fiind un apartament conspirativ al Securităţii, Părintele este înjunghiat, sugrumat și aruncat de la etajul nouă în spaţiul dintre blocuri. E limpede că sunt mulţi care ar putea da mărturie despre Părintele și voi încerca cât de curând să adun bucăţele de istorie frântă în care se vede bine Adevărul Care este Hristos. Adevărul reflectat într-o bucăţică de adevăr istoric. Se fură și se ascunde adevărul istoric pentru ca nu cumva în el să se reflecte Adevărul Hristos. Au frânt istoria, au

fragmentat-o, s-a împrăștiat adevărul istoric prin gropile comune și au crezut la început că e suficient, dar n-a fost, iar cea mai clară dovadă este înverșunarea cu care aceste bucăţele de adevăr care ies la lumină aparent fără o logică anume sunt încă o dată îngropate în cimitirul în care sunt numai cruci fără nume. Cine este Preotul Dobre Rizea de există atâta tăcere în jurul numelui său? Ce frici suscită investigaţiile (care investigaţii?) care vor să fie, dar nu sunt? De unde să începem căutând și ce obţinem investind timp într-o astfel de problemă „neelucidată" (sau „neelucidabilă")? Pe cine să așteptăm să se ocupe de un astfel de „caz"? Ce justiţiar, ce comisar, ce anchetatori, ce avocaţi, ce judecători? Oare cât trebuie să mai treacă pentru a putea ajunge la adevăr?

Fără frică: despre curajul mărturisirii lui Hristos, București, Editura Areopag, 2013, 224 p.

Este, în esenţă, un roman despre curaj, libertate și adevăr într o perioadă în care poporul român se zbătea într un amplu pro-

ces de dezumanizare. Spre deosebire de Jertfa unui preot mucenic, în care acţiunea se derulează cu puţin înainte de căderea regimului ceaușist, aici e vorba de anii „obsedantului deceniu", o secvenţă istorică întunecată de încarcerările masive ale elevilor, studenţilor, intelectualilor, politicienilor și, în general, ale elitelor, ale oamenilor capabili să gândească, lucru deloc pe placul partidului servit în scenariul diabolic de instrumentele sale oarbe. În acest context al compromisului de diferite dimensiuni, părintele S. se opune dărâmării bisericii Cuvioasa Parascheva, stârnind reacţia imediată a partidului care propunea sistematizarea orașului și pentru că hotărâse ca locașul de cult să dispară. Acestea sunt liniile de forţă ale naraţiunii ce are în prim plan un chip de luptător pentru Biserică, un autentic mărturisitor al numelui lui Hristos.

România furată.
Raportul comisarului european Samuel Scheib, București, Editura Areopag, 272 p.

Pentru mine acest roman este cel mai frumos roman de dragoste. Acești ochi minunați, plini de iubire, descoperă adevăratul Izvor nesecat de putere, care ne poate umple de liantul minunat, atât de necesar celor ce își doresc să viețuiască în Împărăția Tinereții fără bătrânețe și a Vieții fără de moarte.

Părintele Ioan Șișmanian

Sergiu Ciocârlan este, de departe, cel mai valoros autor religios român din noua generație pe care l-am descoperit până în prezent.

Danion Vasile

O carte este semnificativă dacă reușește să ne adune în noi înșine și să ne pună în cumpăna Duhului, recuperând în inimile noastre acele cuvinte fără de care nu putem exista.

Acele cuvinte sunt Hristos, Ortodoxie, România, adică valori pândite astăzi de tot felul de primejdii și de care noi trebuie să ne agățăm cu o înverșunare tot atât de mare ca a celor care vor să le distrugă. Nu există decât o singură Cale – cea a luptei nepotolite, pe viață și pe moarte, pentru ca astfel de cuvinte să nu dispară, ci să ne facă vii. Dar pentru asta trebuie să avem un curaj nebun…

Sergiu Ciocârlan

Nu știu să existe o carte care să te ajute să înțelegi mai bine cum să te raportezi la problemele contemporane cu care se confruntă creștinii din România. Sub forma unui roman, care are în fundal o sensibilă poveste de dragoste, Sergiu Ciocârlan reușește să strige cu glas puternic multe lucruri despre care de obicei se vorbește în șoaptă…

Editorul

sergiuciocarlan.ro

Difuzare:
Tel. 0753 35 93 66
comenzi@areopag.ro
www.areopag.ro

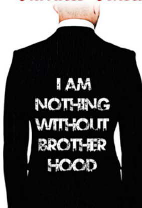

Sergiu Ciocârlan – ROMÂNIA FURATĂ

Sergiu Ciocârlan

ROMÂNIA FURATĂ

raportul comisarului european
Samuel Scheib

roman

„Disprețuind Biserica noastră națională și înjosind-o, atei și francmasoni cum sunt toți, ei ne-au lipsit de arma cea mai puternică în lupta națională; disprețuind limba prin impestrițări și prin frazeologie străină, au lovit un al doilea element de unitate; disprețuind datinele drepte și vechi și introducând la noi moravurile statelor în decadență, ei au modificat toată viața noastră publică și privată, în așa grad încât românul ajunge a se simți străin în țara sa proprie.

Odinioară o Biserică plină de oameni, toți având frica lui Dumnezeu, toți sperând de la El mântuire și îndreptându-și viețile după învățăturile Lui. Spiritul speculei, al vânătorii după avere fără muncă și după plăceri materiale a omorât sufletele."

Mihai Eminescu, 14 august 1882

„Romanul lui *Sergiu Ciocârlan Raportul comisarului european Samuel Scheib*, la prima vedere, pare doar un roman. Acţiunea se petrece pe mai multe planuri – începând cu cel al controlului persoanei umane, fără frontiere, la graniţa unei ţări, prin tehnologia biometrică și a tehnicii de scanare avansată, a călătorilor, fără ca aceștia să mai prezinte un pașaport sau act de identitate, ci însuși corpul lor este folosit ca obiect de identificare, cu o eficienţă uimitoare, întrucât «într o fracţiune de secundă irișii fură scanaţi și ușile se deschiseră instantaneu» –, continuând cu planul europenizării cu orice preţ, al mondializării fără Dumnezeu și împotriva intereselor naţionale și sfârșind cu încercarea unora de a demola și a des biserici Ortodoxia din interior, cu ajutorul elitelor culturale «ortodoxe»." (Pr. dr. Mihai Valică).

În curs de apariție, de același autor:

Sfântul de care vă temeţi: Părintele Gheorghe Calciu (un roman despre atitudine și curaj)

Romanul acesta ar fi fost imposibil de gândit în spaţiul cultural românesc din perioada de dinainte de '89, datorită fricii care era sistematic inoculată cetăţenilor RSR. Astăzi, paradoxal, pare și mai greu de imaginat, fiindcă maladia aceasta a fricii a degenerat într-o puzderie de frici și angoase care mișcă prin fire invizibile păpușile gândurilor noastre, sugerându-le sensuri ce par a fi normale, firești, propunând o identitate-mutant: cea a omului fără chip. Unica posibilitate de a da chip omului de azi este suferinţa, jertfa, după exemplul contemporan al Părintelui Gheorghe Calciu-Dumitreasa. Cartea aceasta vine în ajutorul tinerilor de acum (pe umerii cărora este îngrămădit în mod furibund compromisul) prin restituirea imaginii unui Preot Mărturisitor care a spus NU compromisului, refuzând „tăcerea", „cuminţenia", „ascultarea", „smerenia" pe care le-a denunţat ca slugărnicie, servilism și obedienţă, adică tocmai neajunsurile societăţii românești de astăzi care are nevoie să fie primenită cu o atitudine demnă, curajoasă, de către o generaţie tânără pe care Hristos o așteaptă să fie gata să sufere pentru Adevăr.

Poemul iubirii veșnice

Este un volum de povestiri ortodoxe scris la două mâini (cu concursul unei eleve talentate, Elena Eremia) ce are o arie largă de adresabilitate prin tematica actuală pe care o presupune: dăruirea, nobleţea jertfei în Hristos, necesitatea unei educaţii creștine cu care copilul să poată înfrunta marile dileme pe care societatea secolului al XXI-lea le implică.

Sensul tradiţiei în proza lui Ioan Slavici - Un Slavici ortodox

„Ipoteza dlui Ciocârlan este că alcătuirea personajelor lui Slavici și caracteristica lumii în care ele trăiesc este «urmarea unui mod de viaţă prin care personajele se raportează tot timpul la Dumnezeu, cu evidenta și inevitabila imixtiune a devierilor de la normă care o fac credibilă». Numai cunoscând această lume și punând personajele literare într-un mediu așa cum era cel cunoscut de autor avem șansa de a înţelege resorturile intime ale gândului și acţiunii lor, cu alte cuvinte «ce înseamnă *tradiţie* și care este *sensul* acestei *tradiţii* în proza lui Ioan Slavici». Autorul pune la baza demersului său ideea că personajele prozei lui Slavici trăiesc într-un spaţiu colorat caracteristic de creștinismul ţărănesc al lumii rurale transilvănene de la sfârșitul sec. al XIX-lea și că acesta este o componentă determinantă a tradiţiei, element deosebit de important în conștiinţa și comportamentul celor originari din această zonă, respectiv al personajelor care populează proza lui Slavici. [...] *Comuniunea omului cu Dumnezeu* este rezultatul unui remarcabil efort de sinteză prin prezentarea diferitelor tipuri umane și însumarea lor în două mari familii morale: cei aflaţi în limitele acestei tradiţii bune, pe care «Dumnezeu îi ocrotește», și cei din afara lor, «depărtaţi de Dumnezeu», două lumi care nu sunt fără comunicare între ele căci există exemple de răscumpărare, de revenire, care este dorită și conștientă (*Momentul conștientizării. Reîntoarcerea*), motiv pentru care cheia interpretării simbolice a acestui drum este propusă a fi parabola fiului risipitor. Recunoscând adesea în textul lui Slavici un tezism sufocant, un didacticism greoi și insistent, discuţia acestui capitol se concentrează asupra întregului pe care îl pune în evidenţă proza respectivă: comunitatea, rostul ei, valorile ei,

transmiterea lor, reprezentate în entităţi (imagini) simbolice precum familia, copiii, iubirea, împăcarea, credinţa, odată cu imaginea răului văzut ca absenţă, vidul, singurătatea, urâtul, păcatul și altele, în care se recunoaște ca element determinant nefirescul, absenţa firescului."

(Fragment din referatul Dlui Prof. univ. Mircea Anghelescu)